A.C. Joshi Library
P.U. Chandigarh

MSS No. 461 Subject Vedanta

Name of MSS Shankaracharya Digvijay

Author Dhanapati Suri Samarita

Period — Folios 515

Script Devnagiri Source Prithipal Singh, Jrura (P.U). Solan

Missing Folios —

शांकराचार्य दिग्विजय ; छत्रपति सूरी सम्राट कृत॥ चतरुब्राह्मण. लिपिकार द्वारा वीरवार, १३ मार्गशीर्ष शुक्ल पक्ष १८६६ वि० लि० २६७ पत्रक॥ ल० भ० १५ पं० प्र० पृ०

ह० ल० ( )

शं॰ वि॰ टी॰ ६

एवं चेत्तर्हि किमर्थं काव्यरचना यो प्रवृत्तस्त्वमिति चेत्तत्श्रीशंकराचार्यस्य गुणानुवर्णनेन स्वस्य कृतकृत्यतां संपादनार्थमित्याशयेनाह नेतायत्रेति यत्र यस्मिन्काव्ये भगवत्पादेतिसंज्ञापदस्य महेशो नेता मुख्यः स्वामी वर्ण्यते इति यावत् उल्लसति प्रकाशते तस्य काव्यस्य तद्दोषो शब्दार्थो सगुणावनलंकृती पुनः क्वापीत्युक्तस्वरूपस्य प्रभुसंमितशब्दप्रधानवेदादिशास्त्रेभ्यः सुहृत्संमितार्थतात्पर्यवेतिहासपुराणादिभ्यश्च शब्दार्थयोर्गुणभावेन रसांगभूतव्यापारप्रवणतया विलक्षणस्य कांतेवसरसतापादनेनाभिमुखीकृत्योपदेशकर्तृ लोकोत्तरवर्णनानिपुणस्य कवेः कर्मणः कर्त्ता व्यासइत्याचलः स्थिरश्चासौ कविश्रेष्ठश्चेति व्यासाचलकविवरो माधवो धन्यः कृतकृत्यः ननु विद्याक्षतिपूर्वकब्रह्मानंदप्राप्त्या कृतकृत्यता याद्वेदांतसिद्धांतत्वात्कथं

नेता यत्रोल्लसति भगवत्पादसंज्ञो महेशः शांतिर्यत्र प्रकचति रसः शेषवानुज्ज्वलाद्यैः यत्राविद्याक्षतिरपि फलं तस्य काव्यस्य कर्त्ता धन्यो व्यासाचलकविवरस्तत्कृतिज्ञाश्च धन्याः ॥१०॥

तद्व्यतिरिक्तरसयुक्तकाव्यकरणेन कृतकृत्यतेत्यत आह यत्र यस्मिन्काव्ये शांतिः शांतिसंज्ञो रसः प्रकचति प्रकाशते रसविशिनाष्टि उज्ज्वलाद्यैः शेषैरुपसर्जनभूतैः शेषवान् शेषी प्रधानभूत इति यावत् उज्ज्वलः शृंगारः शृंगारः शुचिरुज्ज्वल इत्यमरः आद्यपदेन वीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकबीभत्सरौद्राख्या रसा गृह्यंते यत्र यस्मिन्काव्ये अविद्याक्षतिरपि फलं इतरत्र फलत्वाभावादपिशब्दात् तथा चैवंविधकाव्यकर्ता धन्य एवेति भावः तस्य माधवस्य कृतिं फलं जानंतीति तत्कृतिज्ञास्तेपि धन्याः मंदाक्रांता मंदाक्रांताजलधिषडगैर्म्भौ नतौ ताद्गुरू चेदिति लक्षणात् ॥ १०॥ ८।

१

461

ननु दुर्घटेऽर्थे तव वाचः पलायनमेवमुक्तं मध्येऽसामर्थ्यवशान्निवृत्तौ चिरार्जितयशोनाशसंभवादिति चेदिदमेव बिचार्य पला
यित वती मद्वाचं गुरोर्गौरवाद्बलात्प्रत्याहृत्य कविगणोनियुंक्ते इत्याह केतिद्वदं शंकर सद्गुरोः सुचरितं क्वाऽहं वराकी इत्युक्त्वा
क्व प्रतिचिरार्जितं मम यशः कथं कुतो नि र्वध्नासि नाशमपासि प्रबुधो समुद्रं मां मे यशो वा किमर्थं मज्जयसि इत्युक्त्वा पलायित
वती च पलां वाचं वलात्प्रत्याहृत्य शंकर सद्गुरो गुणस्तुतौ कविसमूहो नियुंक्ते प्रेरयतीति चित्रं गुरोर्गौरवं शाद्वू ०॥ २५॥
काव्यरचनायां प्रवृत्ता मद्वाणी क्रूराणां कविता वतांशैलीमनुसरिष्यति इति साऽक्रोशमाह रुन्द्रेति रुन्द्रा चासौ वेकान्तरा चासौ वा

केदं शंकरसद्गुरोः सुचरितं क्वाहं वराकी कथं निर्वध्नासि चिरार्जितं मम यशः किं मज्जयस्यं वुधो इत्युक्त्वा च
पलां पलायित वती वाचं नियुंक्ते बलात्प्रत्याहृत्य गुणस्तुतौ कविगणाश्चित्रं गुरोर्गौरवं। २५। रुन्द्रेकान्तरवाङ्घि
घं दुःशरणेरोणादिकप्रत्ययैः प्रायैर्ह तपदं तदंतुरतरैर्दुर्वोध दूरान्वयैः क्रूराणां कवितां कतिपयैः कष्टेन नावर
कृष्टैः पदैः दीहा स्याद्दृश गाकिरात वितते रणिव वाणीमम। २६।

रुन्द्र महान् विघंटवः कोशा दुःशरणा येषां तैः घोणादिकाः
प्रत्ययाः प्रायेणायेषु तैर्यद्वं तानि तदंतयोरिति विश्वप्रकाशः यद्वंतानि च दंतुराणि चेतरितेवा दुर्वोधानि च तानि दूरान्वयानि
च दुर्वोधानि दूरान्वयानि चेति चेवीवाते। कष्टेन कृष्टैः क्रूराणां कविता वतां कतिपयैः कौशिक्षितपदैः दीहा मम वाणी वशगा स्यात्
चत्तानि दंतुरतराणि विषमतराणि च दंतुरं वा च्यवत् पद्यानामिव गीकिरातानां वितत्तैः पंक्तेस्तद्वदित्यर्थः। २६॥ ॥२६॥
दिद्याद्दिषमान ॥३२८॥

शं॰ दि॰
७

नवमे सर्गे सरस्वतीसाक्षिकं मुनेर्यत्सार्वज्ञ्यं तस्य योनिर्वाहस्तदुपायस्य चिंतनं स्थितं ९ दशमे सर्गे योगशास्त्रस्याभूपते रमरकाभिधस्य राज्ञः काये शरीरे प्रवेशनं स्थितं । २२ मीनध्वजस्य कामस्य कला बुध्वा तासां कलानां प्रसंगस्य प्रपंचनं प्रकटीकरणमिति पूर्वेणान्वयः ॥१०॥ एकादशे सर्गे उग्रभैरवाभिधस्य कापालिकस्य निर्जयः स्थितः ॥ ११ ॥ २३ ॥ द्वादशे सर्गे हस्तामलकाचार्यतोटकाभयसंश्रयः द्वयोः शिष्यत्वेनाश्रयणं स्थितं १२ त्रयोदशे सर्गे तु वार्तिकांतायाः ब्रह्मविद्यायाश्चालनं प्रचारः स्थितः ॥ १३ । २४ । चतुर्दशे सर्गे पद्मपादस्य तीर्थयात्रायानिरूपणं १४

वाणीसाक्षिकसार्वज्ञ्यनिर्वाहोपायचिंतनं दशमे योगशास्त्राभूपतिकायप्रवेशनम् । २२ । बुध्वा मीनध्वजकलास्तत्प्रसंगप्रपंचनं सर्गे एकादशे तूग्रभैरवाभिधनिर्जयः । २३ द्वादशे हस्तधात्र्यार्यतोटकाभयसंश्रयः वार्तिकांतब्रह्मविद्याचालनं तु त्रयोदशे । २४ । चतुर्दशे पद्मपादतीर्थयात्रानिरूपणं सर्गे पंचदशे तत्तदाशाजयकौतुकं । २५ । षोडशे शारदापीठवासस्तस्य महात्मनः इति षोडशभिः सर्गैर्युक्ता याशांकरीकथा । २६ सैषा कलिमलच्छेत्री सकृच्छ्रुता पिकामदा नानाप्रश्नोत्तरै रम्या विदामारभ्यते मुदे । २७ ।

पंचदशे सर्गे तु तस्य शंकरस्याशाजयात्मकं कौतकमुक्तं दिग्विजयस्य कौतुकमिति वा १५ । २५ षोडशे सर्गे तस्य महात्मनः शारदापीठवासः स्थितः ॥ १६ ॥ इत्येवं प्रकारेण षोडशभिः सर्गैः शांकरी कथा प्रतिपादनीया । २६ । सैषा शांकरी कथा कलिमलनाशकत्री सकृच्छ्रवणेनापि काम्यमान पुरुषार्थचतुष्टयप्रदा नानाप्रश्नोत्तरैर्मनोज्ञा विदुषां प्रमोदार्थमारभ्यते ॥२७॥ ॥२७॥ ।२७। ।२७।

७

कथां

व।

अथ शंकरीं विस्तरेण निरूपयितुं प्रथमं तावत्सुखप्रतिपत्तये षोडशसर्गैर्निरूप्यां तां संक्षिप्य दर्शयति तत्रेत्यादिना 5
तत्र षोडशसर्गात्मके काव्ये आदिमे आद्ये सर्गे उपोद्घातः चिंताप्रकृतसिद्ध्यर्थामुपोद्घातं प्रचक्षते इत्युक्तः शिवदेवता
संवादादिरूपो निरूपितः ॥१॥ द्वितीये सर्गे तु तस्य भगवतो महेशस्य उद्भव आविर्भावः ॥२॥ तृतीये सर्गे ऽमत्तमंधो
ऽन्नं प्रदनीयं येषां प्रदे [illegible] नुमयौ च प्रदर्भत्के वा ये ऽसुन् अनुमागमोदस्य धादेशश्च तेषां तेषामत्ताधसां देवाना म२
मवतारस्य निरूपणं तस्य तस्यामत्ताधमे अवतारस्येति वा ३ ॥१८॥ चतुर्थसर्गे अष्टमवर्षात्प्राक् चरितमष्टमप्राक्

डः

तत्रादिम उपोद्घातो द्वितीये तु तदुद्भवः तृतीये तत्तदमत्तांधोवतारनिरूपणं ॥१८॥ चतुर्थसर्गे तद्
अष्टमप्राक्चरितं स्थितं पंचमे तद्योगसुखाश्रमप्राप्तिनिरूपणं ॥१९॥ महता नेहसा येषां सं
प्रदायागता गता तस्याः शुद्धात्मविद्यायाः षष्ठे सर्गे प्रतिष्ठितिः ॥२०॥ तद्व्यासाचार्यसंदर्शो विचित्रं
सप्तमे स्थितं स्थितो ऽष्टमे मंडनार्यसंवादो नवमे मुनेः ॥२१॥

म।

चरितं शुद्धं च तदष्टमदेशस्य शुद्धाष्टमप्राक्चरितं स्थितं शुद्धत्वं च प्राकृतचरितविलक्षणत्वं ॥४॥ पंचमे सर्गे तस्य यो
गयायाः जीवन्मुक्तिसुखसाधनस्य चतुर्थाश्रमस्य प्राप्तेर्निरूपणं योगस्य सुखाश्रमस्येति वा ॥५॥ या एषा शुद्धात्मवि
द्या संप्रदायादागता महता कालेन संप्रदायस्य विच्छिन्नत्वात् अज्ञाता तस्याः शुद्धात्मविद्यायाः प्रतिष्ठितिः सम्यक्स्था
पनं षष्ठे सर्गे स्थिता ॥६॥२०॥ सप्तमसर्गे तस्य शंकराचार्यस्य व्यासाचार्यस्य च परस्परसंदर्शनात्मकं विचित्रमाश्च
र्यं स्थितं ॥७॥ अष्टमे सर्गे मंडनार्ययोः मंडनभाष्यकारयोः संवादः स्थितः ॥८॥२१॥ ॥२१॥ ॥२१॥

नः

ऽपनर्थरूपंतेषांकृत्यमाहुः वर्णाश्रमाणांयेसम्यगाचारास्तान् द्विषंतियतोब्रह्मणांवेदंतत्पोब्रह्मचविद्विषंतीतिब्रह्म
विद्विषः ऽअतएववेदवचनानांजीविकामात्रंचांब्रुवंतिवेदाजीविकार्थंनिमित्ताइतिकथयंतिहेप्रभो।३२।न्यासंसं
न्यासंगताःप्राप्ताः ३३।ऋतुरित्यहरहर्यज्ञयेश्रुतेपिसतिश्वेत्रेपिदधातिकर्मणियिधानंकुर्वंति।३४।स्पष्टार्थः ३५।यथा
नर साध्वीपतिव्रताऽन्येनैवभावेनस्वपतिमनुसरंतीमदोन्मत्तैर्दुष्टैर्दूष्यतेतथोत्तमपुरुषंक्षराक्षरातीतंपरमात्मान
मनन्येनैवभावेनगछंतिश्रुतिःसाध्वीमदत्तीवेःशाक्यैर्विद्विः काबानदूषिताऽपितुसर्वैर्वदूषितातथाचोत्तं [illegible]

वर्णाश्रमसमाचारान् द्विषंतिब्रह्मविद्विषः ब्रुवंत्यासीपवचसांजीविकामात्रंताप्रभो।३२।नसंध्यादी
निकर्माणिन्यासंवानकदाचनंकरोतिमनुजःकश्चित्सर्वेवौपाषंडतांगताः।३३।श्रुतेपिदधतिश्वोत्रऋतुरि
त्यहरहर्यक्रियाःकथंवर्तेरन्नुकथंक्रतुभुजावयं।३४।अशिवविह्वागमपरैर्लिंगचक्रादिचिह्नितैःपाखंडेः
कर्मसंन्यस्तंकारुण्यमिवदुर्जनैः।३५।अनन्यनैवभावेनगच्छेत्पुत्तमपूरुषंश्रुतिःसाध्वीमदत्तीवैःकैर्वासा
कौर्नदूषिता।३६।सद्यःकृत्त द्विजशिरःपंकजार्चितभैरवैः नध्वस्तालोकमर्यादाकावाकापालिकाधमैः
३७।अन्यपिवहवोमार्गाःसंतिभमासवेष्टकाःजनैर्यसुपदंदत्वादुरंतंदुःखमाप्यते।३८।तद्भवाह्नाकरह्ना
खलानां र्थमुत्ताद्यानिखिलान्वर्त्मस्यापपतुश्रोतंजगद्येनसुखंव्रजेत।३९।

मपुरुषेणालयात्वप्रतिपादकाश्रुतिरवपरत्वाणीयेतिभावः।३६।सद्यःकृत्तानिछिन्नानिद्विजानांशिरांस्येवपंकजानि
तैरर्चितोभैरवोयैस्तै.कापालिकाधमैर्लोकमर्यादाकावानध्वस्ताकिंतुसर्वैवनाशितेत्यर्थः।३७।पदंदत्वागत्वा
३८।ततस्मादुत्साद्यविनाश्यपश्चैतंतवर्त्मवैदिकंमार्गं।३९। ३९। ।३९। ।३९। ।३९।

इत्थं संग्रहेण शांकरीं कथां निरूप्य तस्यां विस्तरेण निरूपणां प्रतिज्ञाय तदुपोद्घातत्वेन कथां प्रस्तौति एकदेति। एकदा ए
कस्मिन्काले रूप्याचले कैलाशे स्थितं देवानामिंद्रादीनां देवं महादेवं पूर्वाचलस्थं चंद्रमिव देवता उपतास्थिरे उपासां च
क्रिरे देवता ब्रह्माद्याश्च ते गणाद्याः निगमाचारपरिभ्रष्टानागमाचाररतान्विप्रादिवर्णानवलोक्य सत्यलोकगतेन नारदे
न प्रेरितो ब्रह्मा स्वभक्तादिसहितः शिवलोकमागत्य प्रणिपत्य पंचवक्त्रं शिवमुवाचेति प्राचीनविजयोक्तेः॥२८॥ तदुपा
स्य यत्कृतवत्यस्तदाह उपासनया प्रसादितस्य शिवस्य प्रसन्नतारूपेण लिंगेनानुमितात्स्वार्थस्य सिद्धिर्याभिस्ताः प्रमु

एकदा देवता रूप्याचलस्थमुपतास्थिरे देवदेवं तुषारांशुमिव पूर्वाचलास्थितं॥२८॥ प्रसादानुमितस्वार्थ
सिद्धयः प्रणिपत्य तं मुकुलीकृतहस्ताब्जा विनयेन व्यजिज्ञपन्॥२९॥ विज्ञातमेव भगवन्विद्यते यद्धिताय नः
वंचयन्सुगतान्बुद्धवपुर्हरिर्जनार्दनः॥३०॥ तत्प्रणीतागमालंबैर्बौद्धैर्दर्शनदूषकैः व्याप्तेदानीं प्रभो धा
त्रीरात्रिः संतमसैरिव॥३१॥

कुलानि मुकुलीकृतानि हस्तकमलानि याभिस्ता बद्धांजलयो देवदेवं प्रणिपत्य प्रकर्षेण नम्री
भूय विनयेन व्यजिज्ञपन् विज्ञापनं कृतवत्यः॥२९॥ तदेवोदाहरति हे भगवन्नोऽस्माकं हिताय बुद्धवपुर्धारी जनार्द
नः सुगतान्वंचयन् यद्विद्यते तत्त्वया विज्ञातमेव॥३०॥ यद्यपि जनार्दनोऽस्मद्धिताय दैत्यान्पूर्वं वंचितवान् तथा
पीदानीं तेन बुद्धेन प्रणीता रचिताये आगमास्तदालंबैर्बौद्धैर्दृष्टं सत्कर्मोपासनाज्ञानं च यन्नयास्मिन्निति वा तद्दर्शने
कर्मादिप्रतिपादकं वेदादिशास्त्रं तद्दूषकैर्बौद्धैर्धात्री पृथिवी व्याप्ता यथा संतमसैर्गाढांधकारै रात्रिस्तद्वत्तेषां नि
राकरणे त्वमेव प्रभुरिति सूचयितुं प्रभो इति संबोधनं त्वयि प्रभौ सति ईदृशत्वं तानुचितमिति वा संबोधनाशयः॥३१॥

नै॰

शं॰ वि॰ टि॰ १

७

क्षीरसमुद्रस्यवीचिभिस्तुल्यान्कटाक्षान्प्राप्यगुहः कुमारोमुमुदे यथाक्षीराब्धिवीचिसदृक्कटाक्षान् तत्प्राप्य चंद्रसंबंधिनोर
श्मीन्प्राप्य न तदधिर्मोदमाप्नोतितद्वत् ॥४६॥ चंद्रशेखरः शिवः स्वसुतममंदं बुद्धिं स्कंदमवदन् उक्तवान् चंद्रशेखरं
विशिनष्टि दंतात्मके संदानपे स्कंदज्योत्स्नाभिरानंदतो वृंदारकादेवास्तएवचकोरकायस्य दंततलक्षणानां चंद्राणामात
पेरिक्तिवापाद्यंतरे तु क्रियाविशेषणम् ॥४७॥ यदुवाच तद्दर्शयति जगदुद्धारविषये श्रेयः साधनं वचनं हे सौम्य श्र

क्षीरनीरनिधेर्वीचिसचिवान्प्राप्य तान्गुहः कटाक्षान्मुमुदे रश्मीनु
दन्वानैंदवानिव ॥४६॥ प्रवदन्नंदने स्कंदममंदं चंद्रशेखरः दंतचंद्रा
तपानंदिवृंदारकचकोरकः ॥४७॥ शृणु सौम्य वचः श्रेयो जगदुद्धारगो
चरं कांडत्रयात्मके वेदे प्राहुस्तेषां द्विजोद्गतिः ॥४८॥ तद्रक्षणेरक्षितं
स्यात्सकलं जगतीतले तदधीनत्वतो वर्णाश्रमधर्माततस्ततः ॥४९॥

शृणु श्रोतुं सावधानो भव कांडत्रयात्मके कर्मोपासनाज्ञानभेदेन वृंदत्रयात्मके वेदे प्रकर्षेणोद्गतेः सति द्विजाना
मुद्गतिः स्यात् ॥४८॥ तेषां द्विजानां रक्षणे सति समस्तं जगतीतले रक्षितं स्यात् वर्णाश्रमधर्माणां ततः संतते
स्तदधीनत्वतो द्विजाधीनत्वतः स्तुतरान्विदुः ॥४९॥ ॥४९॥ ॥४९॥ ॥४९॥

९

मानुष्यमवलंब्य मनुष्यभावमाश्रित्य वो युष्माकं मनोरथं वाञ्छां पूरयिष्ये ।४०। किं कुर्वन्नित्यपेक्षायामाह दुष्टा ४
चारविनाशायेति ब्रह्मप्रतिपादकानां सूत्राणां तात्पर्यार्थस्य विशेषेण निर्णयो येन तत् ॥ स्वल्पाक्षरमसंदिग्धं सारवद्विश्व मर
तोमुखं ॥ अस्तोभमनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥ सूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र वाक्यैः सूत्रानुकारिभिः ॥ स्वपदानि च वर्ण्यंते भाष्यं
भाष्यविदो विदुः ॥ रिति सूत्रभाष्यलक्षणश्लोकोक्तदृष्ट्या ।४१। मोहनमज्ञानं प्रकृतिरुपादानं यस्य तत्त्वं तद्धेतुतमेव ध्वां
तं गाढांधतमसं तस्य निरसनेन मध्याह्नसूर्यं चतुर्भिश्चतुरैः कुशलैः शिष्यैः सहितश्चतुर्भुजो हरिरिव ।४२। यतीन्द्रो
मर
इत्युक्तोपरत्तान्देवानुवाच गिरिजाप्रियः मनोरथं पूरयिष्ये मानुष्यं वलंब्य वः ।४०। दुष्टाचारविनाशाय ध
र्मसंस्थापनाय च भाष्यं कुर्वन्ब्रह्मसूत्रतात्पर्यार्थविनिर्णयं ।४१। मोहनप्रकृतिहेतुध्वांतमध्याह्नभानु
भिः । चतुर्भिः सहितः शिष्यैश्चतुरैर्हरिवद्भुजैः ।४२। यतींद्रः शंकरो नाम्ना भविष्यामि महीतले मद्वत्तथा भवं
तोपि मानुषीं तनुमाश्रिताः ।४३। तं मामनुसरिष्यंति सर्वे त्रिदिववासिनः तदा मनोरथः पूर्णो भवतां स्यान्न संश
यः ।४४। बुवन्नेवं दिविषदः कटाक्षानन्य दुर्लभान् कुमारे निदधे भाः किरणानिव पंकजे ।४५।
नाम्ना शंकरो महीतले भ
विष्यामि तथा भवंतोपि मानुषीं तनुमाश्रिताः सर्वे स्वर्गवासिनो देवास्तं यतींद्रं शंकरं मामनुसरिष्यंति तत्तदा भवतां मनो
रथः पूर्णः स्याद्भविष्यति न संशयः अस्मिन्नर्थे संशयो न कर्तव्य इत्यर्थः ।४३।४४। तोषयन् तं तदाह ब्रुवन्निति एवम
नेन प्रकारेण दिविषदो देवान्ब्रुवन्नितिबुवन्सन्नन्यदुर्लभान् कटाक्षान्कुमारस्वामिकार्तिकेये निदधे यथा सूर्यः पंकजे किरणानु
स्थापयिष्यति दिक्षु ॥४५॥

कृत्रिमयारचितयायुक्तः ५८

गा२

शं·वि·
डि·
१०

क्रौंचारिं क्रौंचारव्यपर्वतस्यशत्रुं गुहं ।५९। सत्तारकस्य दैत्यविशेषस्याऽरातिः शत्रुस्कंदो महीतलेऽजनिष्टप्रादुरभूद्यस्य भट्टपाद इत्यभिधासंज्ञादिकसुदृशंशादिगोगनाभूषाप्रलेक्रियाभूत् ।६०। प्रवतारकृत्यंदृशोय्यत्तिस्फुटयन्निति जैमिनिनाम्नः सूत्रैः सूचितवेदस्यतात्पर्यस्फुटयन्नभात् ।प्रराजत यथाऽनूरुणाऽरुणोनव्यंजितं किंचित्प्रकाशितं जगत् सम्यक्भासयन् सहस्रांशुः सूर्यो राजते तद्वदित्यर्थः ।६१। सभट्टपादः प्रत्युत्थानभिगमनेविधायऊर्ध्वंआगतो युष्माभिर्मतिपूनः स्थविरः प्रागत्तं प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान्प्रतिपद्यतेइति शास्त्रमनुसरन्निति भावः ।६२। सुरभिः सुगंधिः वसंतो वा द्युवनीस्वर्गवनी ।६३। सभायासमीपवि

सर्वज्ञोयस्तं तां शास्त्रैः कृत्रिमश्रद्धयान्वितः प्रतीक्षमाणः क्रौंचारिंमेलयामास सौगतान् ।५९। ततः सत्तारकारातिरजनिष्ट महीतले भट्टपादोभिधायस्यभूषादिकसुदृशामभूत् ।६०। स्फुटयन्वेदतात्पर्यमभाज्जैमिनिसूत्रितं सहस्रांशुरिवानूरुव्यंजितंभासयन्जगत् ।६१। राज्ञः सुधन्वनः प्राप्यनगरीं सज्जयन्दिशः । प्रत्युद्गमादीतीद्वोपिविधिवत्तमपूजयत् ।६२। सोभिनंद्याशीषाभूयमासीनः कांचनासने तां सभां शोभयामास सुरभिर्द्युवनीमिव ।६३। सभासमीपविटपिस्थितकोकिलकूजितं श्रुत्वाजगादतद्व्याजाद्राजानंपंडिताग्रणीः ।६४। मलिनैश्चेन्नसंगस्ते नीचैः काककुलैः पिक श्रुतिदूषकनिर्ह्रादैः श्लाघनीयस्तदाभवेः ।६५।

दा१

विपिनं वृक्षोस्थितस्यकोकिलस्य कूजितं मधुरभाषितं श्रुत्वा तद्व्याजात्तन्मिषेणराजानं प्रतिपंडितामणीर्भट्टपादो जगादवभाषे ।६४। यदुक्तं वाक्यतदुदाहरति पिकहेकोकिलमलिनैर्नीचैः श्रुतेः कर्णस्यदूषकपीडाकरोनिर्ह्रादशब्दोयेषांतैः काककुलैस्तेतवसंगोनस्याच्चेत्तदाश्लाघनीयः स्तुत्योभवेः एतद्व्याजेनमलिनैर्नीचैः काकवद्दसद्बौद्धेनास्तिकैर्वेदूषकनिर्ह्रादैस्तेसंगोनस्याच्चेत्तदातंश्लाघनीयो [illegible] भवे [illegible] रिति राजानंप्रत्युक्तवानित्यर्थः गूढोक्तिः

गा३

कि

१०

ततस्तस्मादिदानीमिदमुद्धार्यमित्यभिप्रायवत्तो मयैतदुक्तं तान्सर्वगूढाशयाभिज्ञो विष्णुशेषो मम समीपगो मा ५० मध्यमं काण्डं देवताकां १०
डमुद्धर्तुं तो मयैवानुज्ञातो भूमावंशतोऽवतीर्य संकर्षण पतंजली मुनी भूत्वा मुद्रां पालि योगकाण्डस्य कृतो कर्त्ता शेषस्थितो करणीमि ये २
ति वा ऽग्रिमं ज्ञानकाण्डं त्वहमुद्धरिष्यामीति देवता: प्रतिसंप्रतिजानेस्म प्रतिज्ञां कृतवानस्मि भवानपि ज्ञानात्येवं तत्तज्जैमि
नीयन्यायं समुद्रस्य पारस्त्याणीमामीचं द्वोभव भूत्वा च ब्रह्मण: कृतं ब्राह्मणास्य वेदस्य हिरण्यगर्भस्य तपसः पर ब्रह्म ... श्रार्थे विधि
य

इदानीमिदमुद्धार्यमिति वदति मत्त: पुरा मम गूढाशयविदो विष्णुशेषो समीपगो। ५०। मध्यमं काण्डमुद्धर्त्तुमनु
ज्ञातो मयैव तोऽवतीर्याशतो भूमौ संकर्षण पतंजली। ५१। मुनीभूत्वा मुद्रापालियोगकाण्डं कृतो स्थितो ऽग्रिम
मं ज्ञानकाण्डं तूद्धरिष्यामीति देवता:। ५२। सं प्रति प्रतिजानेस्म जानात्येव भवानपि जैमिनीयनयांभोधे: शास्त्र
वेशाशीभव। ५३। विशिष्टं कर्मकाण्डं त्वमुद्धर ब्रह्मणां कृत्त सुब्रह्मण्य इति ख्यातिं गमिष्यसि ततो ऽधुना। ५४। नेगमी
कुरुमर्यादामवतीर्य मही तत्ले निर्जित्य सोगतान्सर्वान्नाशेष्यार्थविरोधिन:। ५५। ब्रह्मापि तेसहायार्थमंड्नो ना
म भूसुर: भविष्यति महेंद्रोपि सुधन्वा नाम भूमिप:। ५६। तथेति प्रतिजग्मे हि विधेरपि विधायिनी वुधानीकप
तिर्वीणीसुधाधारामिव प्रभो:। ५७। स्वर्ग्यं देवान् पतिर्भूत्वा प्रजा धर्मेण पालयन् दिवं चकार पृथिवीं स्वपुरीमम
रावतीं। ५८।

ष्टकर्मकाण्डस्योद्धरणाय ऽधुना सुब्रह्मण्य इति ख्यातिं गमिष्यसीति पंचानां योजना। ५०। ५१। ५२। ५३। ५४। नेगमी वैदिकी ख्या
न्यायार्थस्य विरोधिन:। ५५। भूसुर: ब्राह्मण:। ५६। प्रभोः शिवस्य वाणीवाचं विधेर्हिरण्यगर्भस्यापि विधायिनी प्रवर्त्तिकां वुधा
नीकपतिर्देवसेनापत्तिर्गुह: तथ्यान्वितिसुधाधारामिव प्रतिजग्राह। ५७। दिवं स्वर्गं। ५८। कृद्गिमया ... ...। राम राम

समभट्टपादः॥७२॥ प्रथबौद्धानां पराजयानंतरं बभाषे उवाच विद्यायशो विद्याधीनौ जयपराजयौ तत्सम्मतं ध्रुवं कस्याध्रु हिक ।
वमिति निर्णयः कथं स्यादिति चेत्तत्राहयः पर्वतस्य शृंगात्पतित्वा विनाशरहितः स्यात्तस्यमतं ध्रुवमन्यस्याध्रुवमि ॥
त्यर्थः॥७३॥ तदाकर्ण्य राज्ञोक्तं श्रुत्वाऽन्ये सौगताः परस्परमुखान्यलोकन्तस्तूष्णींबभूवुः द्विजाग्र्यो द्विजोत्तमो भट्टपाद
स्तु त्वरया दृढचेतसा वेदान्स्मरन्पर्वतस्य शृंगं प्रारुरोह॥७४ इत्येवं घोषयता शब्दं कुर्वता न्यपाति गिरेः शृंगान्निपतितः ७५।

ततः प्रक्षीणदर्पेषु बौद्धेषु वसुधाधिपं बोधयन्बहुधा वेदवचांसि प्रशशंसस ॥७२॥ बभाषे यध
राधीशो विद्यायत्तौ जयाजयौ यः पतित्वा गिरेः शृंगादव्ययस्तन्मतं ध्रुवं॥७३॥ तदाकर्ण्य मुखान्यन्ये
परस्परमलोकयन् द्विजाग्र्यस्तु स्मरन्वेदानारुरोह गिरेः शिरः ७४ यदि वेदाः प्रमाणं स्युर्भूयात्काचि
न्न मे क्षतिः इति घोषयता तस्मान्न्यपाति सुमहात्मना॥७५॥ किमु दैवाहितं वक्ष्ये पिधुर्णविलयमास्थि
ते यथातिश्रुत्वे तत्स्वर्गान्पुनरित्यचिरे जनाः॥७६॥ प्रापित्लोकगुरुः शैलात्तूलपिंड इवापतत् श्रुति
रात्मशरण्यानां व्यसनं नो छिनत्ति किं॥७७॥ श्रुत्वा तदद्भुतं कर्म द्विजाद्या समाययुः घनघोषमि
वाकर्ण्य निकुंजेभ्यः शिखावलाः॥७८॥ दृष्ट्वा तमक्षतं राजा श्रद्धां श्रुतिषु संदधे निनिंद बहुधात्मा
नं खलसंसर्गदूषितं॥७९॥ सौगतास्त्वब्रुवन्नेदं प्रमाणं मतनिर्णये मणिमंत्रौषधैरेवं देहरक्षा भवेदि

किमु वित्तकैर्द्वो

च्यवनस्य दौहित्रैरष्टकादिभिर्दत्ते ययातिधर्मस्यैवं धर्मनिमित्तेन तत्तन्नाद्वात्म्य संभावनस्य सत्वाद्दुत्येहानासंभावनास्याद्दुत्येहाव्वलु
हेतुफलात्मनेत्युक्तेः॥७६॥ श्रुतिरात्मा स्वरूपमेव शरणं येषां तेषां व्यसनं दुःखं किं नो छिनत्ति अपि छिनत्त्येव॥७७॥ घनघो
षं मेघगर्जितं निकुंजेभ्यो लताद्विपिहिता गुहारेभ्यः शिखावला मयूराः॥७८ खलानां दुर्जनानां सौगतानां संसर्गेण संबंधे

षड्भिज्ञाः बौद्धाः निशम्य श्रुत्वा ॥६६॥ बुद्धसिद्धांतएव शाखी वृक्षस्तं भट्टपादः पुंक्तिकुठारेण छित्वा तेषां बुद्धानां मध्ये एवं ध 12
नैष्ठीर्यैरूपचित्तेः क्रोधज्वालामवर्द्धयत् ॥६७॥ सा सभा तेषां बुद्धानां वदनैर्मुखैः रोषेण कोपेन पाटलाश्वेतरक्ता कान्तिर्येषां तैर्व
भौ वकाशोबालातपेनाताम्रैरीषद्रक्तैः सरोरुहैः कमलैः सरसीव ॥६८॥ तेषु भट्टपादादिषु साक्षेपं यथास्यात्तथा प्रतिपादनं
कुर्वत्सु तथा परस्परं खंडनं कुर्वत्सु सत्सु तत्तलं विदारयन्निव निर्घोषो नादः उदतिष्ठत् ॥६९॥ यथा देवानां महेंद्रेण पक्षेषु
रसा।

षड्भिज्ञा निशम्येमां वाचं तात्पर्यगर्भितां नितरां चरणास्पृष्टा भुजंगा इव चुक्रुधुः ॥६६॥ छित्वा पुंक्तिकु
ठारेण बुद्धसिद्धांतशाखिनं सतद्दृष्टे धनैष्ठीर्यैः क्रोधज्वालामवर्द्धयत् ॥६७॥ सा सभा वदनैस्तेषां
रोषपाटलकांतिभिः वभौ बालातपाताम्रैः सरसीव सरोरुहैः ॥६८॥ उपन्यस्यत्सु साक्षेपं खंडयत्सु परस्प
रं तेषूदतिष्ठन्निर्घोषो भिंदन्निव रसातलं ॥६९॥ प्रध्यः पेतुर्बुधेंद्रेण तताः पक्षेषु तेन ताः स्फुटकर्क न २
शतर्केण तथागतधराधराः ॥७०॥ स सर्वज्ञपदं विज्ञो ऽसहमान इव द्विषां चकार चित्रविन्यस्ता
ना नेत्रमौनविभूषितान् ॥७१॥

पृथुलेन कर्कशेन वज्रेण तत्ता धराधराः पर्वताः प्रध्यो निपेतुस्तथा देवेंद्रस्थानीयेन बुधा
नां पंडितानामिंद्रेण भट्टपादेन तथागताः सुगताः धर्मराजस्तथागत इत्यमरः तेएव धराधरास्तद्गणाः तस्मिन्नेव क्षणे
स्फुटो विन्यस्तः पृथुलो वा स चासौ कर्कशो दृढश्च स चासौ तर्कश्च तेन पक्षेषु तताः खंडिताः प्रध्यः पेतुः निकृष्टतां प्रा
पुरित्यर्थः ॥७०॥ सविशेषेण सर्वं जानातीति विज्ञः सर्वज्ञः भट्टपादो द्विषां शत्रूणां सुगतानां सर्वज्ञपदमसहमान
इवेत्यन्वयः ॥७१॥

दुर्विधैः खलैर्वृद्धैः प्रत्यन्तेऽर्थेऽपि अन्यथानीते सति राजा भ्रुकुट्या भीकरं भयंकरं मुखं यस्य सः अतिज्ञासु गन्तरां व्यधात् वि
हितवान् ।५१। तामेवाह पृच्छामीति द्वाभ्यां यत्रोपल्लेषु यंत्राकारसु पाषाणेषु ।५२। इत्येवं संश्रुत्य प्रतिज्ञां विधाय गोत्राप
थवीगो [illegible] वा कुः पृथवीत्यमरः तस्याः ईशो राजा आशीविषसर्पः [illegible] द्विजाश्च सौगतास्तु तान् ।५३। वा पुंसि पद्मं
नलिनमित्यमरात् पद्माइति पुल्लिंगप्रयोगः कंठप्रमाणे पाथसि जलप्रमाणे हृद्यस्मूच प्रत्ययः द्युमणिः सूर्यः प्रतिभूः देवा व्रा

दुर्विधैरन्यथानीते प्रत्यन्तेऽर्थेऽपि पार्थिवः । भ्रुकुटीभीकरमुखः संधामुग्रतरां व्यधात् ।५१। पृच्छामि भवतः
किंचिद्धेतुं न प्रभवन्ति ये । यत्रोपल्लेषु सर्वांस्तान् घातयिष्यामि संशयः ।५२। इति संश्रुत्य गोत्रेशो घटमाशी
विषान्वितं । आनीय पात्रे किमस्तीति प्रपच्छ द्विजसौगतान् ।५३। वक्ष्यामहे वयं भूप प्रश्नः प्रभाते स्यान्निर्णयं । इ
ति प्रसाद्य राजानं जग्मुर्भूसुरसौगताः ।५४। पद्मा इव तपस्तेषु कंठद्वयसपाथसि द्युमणिः प्रतिभूर्देवाः

न३

सोपि प्रादुर्भूत्ततः ।५५। संदिश्य वचनीयांशमादित्यं हिते द्विजाः । आजग्मुरपि मिथ्यत्यसौगताः कलशस्थितं

श्रि३

घातत लसौगतास्तर्वे भुजंगोस्तीत्यवादिषुः भोगीशभोगशयनो भगवानिति भूसुराः ।५७। श्रुतं भूसुरवाक्य

२२

स्य वदनं पृथवीपतेः कासारशोषणम्लानसारसश्रियमाददे ।५८।

सृणाः सभानुः ।५५। घटे शेषशायी विष्णुरस्तीति
कथनीयांशं संदिश्य संदिश्य सौगता अपि घटस्थितं वस्तु निश्चित्याजग्मुः ।५६। भुजंगं सर्पमवादिषुः कथितवंतः भोगी
शस्य शेषस्य भोगे शरीरे शयनं यस्य सः विष्णुरित्यर्थः ।५७। श्रुतं भूसुराणां वाक्यं येन न घटे निहतात् अन्यस्यार्थस्य प्रतिपादकं
येन तस्य भूपतेर्मुखं कासारस्तडागः पद्माकरस्तडागो वापिका सारसरसी सरइत्यमरः तस्य शोषणेन म्लानस्य सारसस्य
कमलस्य श्रियमाददे ।५८।

अथानंतरमशरीरिणी दिव्या वाणी तस्य राज्ञः स्या एतां च सर्वेषां संशयं नाशयंती राजानं प्रोवाच ॥ ८९ ॥ हे महाराज ब्राह्मण
यदुक्तं वंतमेतत्सत्यमेव तत्र तदुक्ते संशयं माकुरु सत्यप्रतिश्रवः सत्यप्रतिज्ञो भव ९० मधुद्विषः विष्णोः सुराधिपः इंद्रः ९१
विन्यस्तात् घटे स्थापितात् आशीविषादितरस्य मधुद्विषादर्शनं तस्मादेते निरस्ता अपगता अखिलाः संदेहा यस्य सः ॥ ९२ ॥
आसेतो रामसेतुपर्यंतं तथा हिमालयपर्यंतं वह्निं वालकं चाभिव्याप्य यो मद्भृत्यः सोगतान्न हंति स मया हंतव्य इति भृत्यान
न्य प्राह्वान्नवान् ॥ ९३ ॥ ननु स्वगुरुत्वेन स्वीकृतत्वाद् दिष्टानां वधाय किमित्येवमाज्ञां कृतवानित्यत आह इष्टापीति पित्रा नियु

अथ प्रोवाच दिव्या वाक् सम्राजमशरीरिणी नुदंती संशयं तस्य सर्वेषामपि शृण्वतां ॥ ८९ ॥ सत्यमेव महारा
जब्राह्मणेन यद्भाषितं मा कृथाः संशयं तत्र भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ९० ॥ श्रुत्वाशरीरिणीं वाणीं ददर्श वसुधाधिपः
मूर्तिं मधुद्विषः कुंभे सुधामिव सुराधिपः ॥ ९१ ॥ निरस्ताखिलसंदेहो विन्यस्तेतरदर्शनात् । यथादाज्ञां ततो रा
जा वधाय श्रुतिविद्विषां ॥ ९२ ॥ दृष्टापि हृष्टदोषस्य बुध्या एवमात्मनो जननीमपि किं साक्षान्नावधीद्भृगुनं
दनः ९३ स्कंदानुसारराजेन जैनाधर्मद्विषो हताः योगीन्द्रेणैव योगघ्नाविघ्नास्तत्त्वबलं विना ९४
व१

लो भृगुनंदनः परशुरामः साक्षाज्जननीमपि किं नावधीत् अपितु हतवानेव अत्र पूर्वोक्तवेद्यबधातारूपस्य विशेषस्य समर्थ
नाय सामान्यमुपन्यस्य विशेषांतरोपन्यासाद्विकस्वरालंकारः यस्मिन् विशेषसामान्यविशेषाः स विकस्वर इत्युक्तेः ९४ ॥
भट्टपादानुसारिराजेन सुधन्वना धर्मविद्विषो बौद्धा विनाशिताः तत्त्वाबलं विना योगीन्द्रेण योगनाशका विघ्ना व्याधिस्त्या
नसंशयः प्रमादालस्याविरतिभ्रांतिदर्शनालब्धभूमिकत्वानवस्थितत्वाद्यास्ते योगशास्त्रोक्ता इह वेद्यास्पर्थ ॥ ९५ ॥

सू२

शं॰वि॰ डि॰ १३

तेषुदुष्टेषुबौद्धेषुहतेषुकोविदःपंडितोभट्टपादःश्रौतमार्गंपरितस्तारसर्वतंप्रसारितवान्यातमिश्रेषुअंधकारे 15
षुसूर्यमिहस्तेजोविस्तारयतितद्वत् ९६ कुमारिलाभट्टपादाएवमृगेंद्रःसिंहस्तेननिष्प्रहंनिर्विघ्नं॥९७॥उपोद्घातरू
पांस्कंदावतारकथामुपसंहरन्शिवावतारकथांग्रंथप्रातिपाद्यमुपक्षिपतिप्रागित्यमितिज्वलनादनलाद्भवतीतिज्व
लनभवस्तेनसर्वज्ञेनभट्टपादेनपूर्वमनेनप्रकारेणाऽस्मिन्कर्ममार्गेप्रवर्तितेसतिततःसंसारसागरेनिमग्नंभुवनमहेतश्चा
न१

त१

हतेषुतेषुदुष्टेषुपरितस्तारकोविदः श्रौतवर्त्मामिश्रेषुनष्टेष्विदरविर्महः ९६ कुमारिलमृगेंद्रेणहतेषुजि
नहस्तिषु निष्प्रत्यूहमवर्द्धतश्रुतिशाखाःसमंततः ९७ प्रागित्यंज्वलनभुवाप्रवर्तितेस्मिन्कर्माध्वन्यखि
वि२ लंदाकुमारिलेन उद्धर्तुंभुवनमिदंभवाब्धिमग्नंकारुण्याम्बुनिधिरियेषचंद्रचूडः॥९८॥इतिश्रीमाधवीये
तदुपोद्घातकथापरःसंक्षेपशंकरजयेसर्गोयंप्रथमोभवत्॥१॥संख्या॥१९७॥

खलत्वेनोद्धर्तुंकारुण्यजलधिश्चंद्रशेखरोमहादेवइयेषइच्छतिस्मप्रहर्षिणीवृत्तंम्नोज्रौगात्रिदशयतिःप्रहर्षिणीयमिति
लक्षणात् ९८ ॥इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनु
धनपतिसूरिकृतेश्रीमच्छंकराचार्यविजयडिंडिमेप्रथमःसर्गः॥१॥ संख्या३११॥ ॥३११॥ ॥३१॥ १३

श्रीगणेशाय नमः शंकरावतारं विस्तरेण वर्णयितुं पीठिकां रचयति ततइति [ता] ततः कर्ममार्गप्रवर्तनानंतरं करुणासमुद्रः प्र
नंगं कामं दहतीत्यनंगधक्महेशः केरलेषु देशविशेषेषु श्रीमद्वृषसंज्ञके गिरौ पूर्णानदीपुण्यतटे ज्योतिर्लिंगात्म
नाऽऽविरासीत्प्रादुरभूत् उपजातिश्छंदः १ तेन लिंगात्मनाविर्भूतेन महेशेन प्रेरितः कश्चन राजशेखराख्यो महीपः
पुनःपुनः स्वप्नदृष्टस्तदीयो वैभवो येन स एकं प्रासादं देवालयं परिकल्प्य तस्य विभोः संपूजनं प्रवर्तितवान् सादिं

श्री ततो महेशः किल केरलेषु श्रीमद्वृषाद्रौ करुणासमुद्रः पूर्णानदीपुण्यतटे
स्वयंभूर्लिंगात्मनाऽनंगधगाविरासीत् १ तच्चोदितः कश्चन राजशेखरः स्वप्नमुहु
र्दृष्टतदीयभवः प्रासादमेकं परिकल्प्य सम्यक् प्रावर्तयत्तस्य समर्हणां विभोः २ तस्य
स्वरस्य प्रणतार्तिहर्तुः प्रसादतः प्राप्तनिरीतिभावः कश्चित्तदभ्यासगतोऽग्रहारः का
लट्याभिख्यालिमहामनोज्ञः ॥३॥

वै२

इवंशाततत्र जैरसंयुते। २ तस्य प्रणतार्तिहर्तुरीशस्य प्रसादात्प्राप्तो निरीति भावो येन इति पत्युं प्रति वृष्टिरनावृष्टिर्मूषि
काः शलभाः शुकाः प्रत्यासन्नाश्च राजानः षडेते ईतयः स्मृताः इत्युक्ताः षड्वा धात्त्येयाः एवंविधस्तस्य प्रासादस्य समीपं गतः
कश्चित्कालटिसंज्ञोऽतिरम्योऽग्रहारो ब्राह्मणप्रधानो ग्रामोऽस्ति ॥३॥

शं.दि.वि.
१४

इहास्मिन्नमहारेविद्याधिराजइतिविश्रुतनामधेयोनिश्चलमतिः कश्चित्त्वंडित्ताविरेजेसः द्विषद्विनिलयोऽथवत
रीतुकामोऽवतरणछद्मस्वपुत्रमात्मापितरंसमरोचयतसविरेजेइतिवान्वयः उक्तंवसंततिलकंतभजाजगोगः ४ त
स्मविद्याधिराजस्यपुराऽपूर्वमनेकजन्मस्वातैरर्जितैः पुण्यैः सृष्टब्रह्मतेजोयस्यसशिवगुरुसंज्ञःपुत्रोऽभवद्योज्ञातकु
तवान्धीमान्सूरिःकृतीकृष्टिर्लब्धवर्णोविचक्षणइत्यमरः साद्दिइवज्रायदितौजगोगः ५ एवंशिवगुरोर्जन्मोक्त्वा
तच्चरितमाह सशिवगुरुःब्रह्मचारीगुरुगेहवासशीलस्तस्यगुरोःकार्यकारीविहितंभिक्षयालब्धंगुरवेनिवेदितमन्नं

ने शिवः शिवगु
रुः वचने गुरुः र
हस्यति स्तस्य वु
त्रस्याथीउ
वे (सारेलतं
सो ३८

कश्चिद्धि पश्चिदिहनिश्चलधीर्विरिजे विद्याधिराजइतिविश्रुतनामधेयः तद्रांकषाद्विनिलयोवतरीतु
कामायस्तुत्रमात्मपितरंसमरोचयत्सः ४ पुत्रोभवत्तस्यपुरात्तपुण्यैःसृब्रह्मतेजाःशिवगुरुर्विभिरव्यः ज्ञाने
शीवायावचनेगुरुसत्स्मान्वर्थनामाऽकृतलब्धवर्णः ।५। सब्रह्मचारीगुरुगेहवासीतत्कार्यकारीविहि
तान्नभोजी सायंप्रभातंचहुताशसेवीव्रतेनवेदंनिजमध्यगीष्ट ॥६॥ क्रियाद्यनुष्ठानफलोर्थबोधःस
नोपजायेतविनाविचारं अधीत्यवेदानथतद्विचारंचकारदुर्बोधतरैर्हिवेदः ॥७॥

भोक्तुंशीलमस्यास्तीतितथाहुताशंहुतभुजंवह्निंसेवितुंशीलमस्यास्तीतितथाव्रतेनब्रह्मचर्यनियमेनस्वीयं
वेदमध्यगीष्टाधीतवान् ॥६॥ यतः क्रियाद्यनुष्ठानंफलंयस्यसःअर्थबोधोविचारंविनानैवजायेतःअतोवेदानधी
त्यतदनंतरंतद्विचारंचकारवेदार्थविचारात्मकंपूर्वमीमांसाशास्त्रमधीतवान् नन्वधीतसांगस्वाध्यायस्तदर्थं
स्वयमेवकुतोनावबुद्धवानितिचेत्तत्राहहियस्माद्वेदाःदुर्बोधतराविचारंविनातिशयेनदुर्घटोयथार्थबोधोयेषांत
पेदवज्राजतजागलगोगः ॥७॥

वेदेष्वधीतेषु सत्सु तदर्थं चाविचारितेसति शिष्यानुरागी आचार्यस्तोशिवगुरुमाह सप्रोक्तवान् षड्भिः शिक्षाकल्पव्या
करणछंदोज्योतिर्निरुक्तैः संज्ञैरंगैः सहितः सर्ववेदोमत्तस्त्वया पठितोविचारितश्चकालस्तेतववहुरतिक्रांतः उप
जातिश्छंदः ५ यद्यपित्वंभक्तोमत्तथापिसंप्रदानींगेहव्रजसंबंधिजनोपितेतववदर्शनलालसःस्यात्तस्मात्कांचिज्जलास्वजन
प्रमोदंविधेहिशिष्यस्यपुत्रतुल्यत्वात्संबोधनंहेतात माविलंबुरुः प्रारव्यानकीर्त्तौगुरुगमोजेजत्तावनोजेजगुरस्तुगुरस्व ॥ ६॥

18

दा२

ती२

वं

जा

वेदोष्वधीतेषु विचारितेर्थे शिष्यानुरागी गुरुराह तं स्म ।अपाठि मत्तः सषडंगवेदो व्यचारि का
लो वहुरत्यगात्ते ८ भक्तोपि गेहे व्रजसंप्रति त्वज्जनोपि ते दर्शनलालसं स्यात् । ग
त्वा कदाचित्स्वजनप्रमोदं विधेहि मा तात विलंबयस्व ९ विधातुमिष्टं य
दिहापराह्णे विजानता तात पुरुषेण पूर्वं विधेयमेवं यदिहश्व इष्टं क
र्तुं तदद्येति विनिश्चितोर्थः १० कालोत्र बीजादिह यादृ
शः स्यात् सस्यं न तादृग्विपरीतकालात् । तथावि
वाहादि कृतं स्वकाले फलाय कल्पेत न
चेद्धयातत ॥ ११॥

तस्मान्माविलंबयस्वेत्यर्थः २

विलंबोनकर्तव्यइत्युक्तं तत्रहेतुमाह यत्तइहाऽस्मिँल्लोकेयदपराह्णेविधातुमिष्टंतदापूर्वाह्णेः क्षणभंगुरतांविजानता
पुरुषेणपूर्वंपुराह्णेएवविधेयमेवमिहयच्छ्वःअनागतदिने कर्तुमिष्टंतदद्यविधेयमितिविनिश्चितोर्थः ॥ उ० ।१०। किंवयथा
कालेइवकालतउप्तात्वीजादिहयादृशंसस्यंजायतेतादृशंविपरीतकालान्नैवजायतेतथाविवाहादिस्वस्यवि
वाहादेःकालेयौवनाद्यवस्थायांकृतंफलायपुत्रोत्पत्त्यादिरूपायकल्पतशक्तंभवेदन्यथातद्विवादिकृतंव्यर्थंस्यात् ॥ ११॥

३२

हा

शं॰वि॰ डि॰ २५

किंचाऽजन्मनोजन्मप्रभृतिननुनिश्चयेनतव परीणयंविवाहंकर्तुकामोमातापितावतातन्गाता संवत्सरान्गणयतोगणनंकुरुतः यस्मात्कारणात्पित्रोरियंप्रकृतिःस्वभावाणवपुरापूर्वंतनुभवस्यात्मजस्योपनीतिमुपनयंततस्तदनंतरंविवाहंयद्ध्यायतः कदाभविष्यतीतियच्चिंतनंकुरुतः इत्यर्थः अत्रसामान्यविशेषयोरुक्तत्वादर्थांतरन्यासालंकारः उक्तिरर्थांतरन्यासःस्यात्सामान्यविशेषयोरित्युक्तेर्वः ॥ २२ ॥ अपिचततत्कुलीनपितरस्तत्कुलीनपुरुषस्यविवाहकर्मकामंस्पृहयंतिपरिणयकर्मगोचरांस्पृहामनंतंकुर्वंतियतस्तत्कुलीनाःपितरःपिंडप्रदात्पुरुषस्यसंततित्वेसतिअपरिग्रमेपिंडाविलोपंस्फुटंसमीहमा

न॰

आजन्मनोगणयतो
ननुतावगताव्दान्मातापितापरीण
यंतवकर्तुकामोपित्रोरियंप्रकृतिरवपुरोपनीतिं य

न॰४

द्ध्यायततनुभवस्यतोविवाहे २२ ततत्कुलीनपितरःस्पृहयंतिका
मंतत्कुलीनपुरुषस्यविवाहकर्म पिंडप्रदात्पुरुषस्यसंततित्वपिंडाविलोप
मुपरिस्फुटमीहमानाः २३ अर्थावबोधनफलोहिविचारण
यत्तत्रापिविचित्रबहुकर्मविधानहेतुः तत्राधिकार
मधिगच्छतिसद्वितीयः कृत्वाविवाहमिति
वेदविदांप्रवादः ॥ २४ ॥

णाः २३ नकेवलमेतावदेवापितुमहोभोचरतांधर्ममित्यादिश्रुत्यासद्वितीयस्यकर्मविधानेऽधिकारश्रवणात्तदर्थमपिविवाहःप्रावश्यकइत्याहअर्थेति । घविचारोऽर्थावबोधनफलोऽर्थस्यावबोधनंपरिज्ञानंयस्यसःतस्याविचारस्यार्थपरिज्ञानंफलंतत्रार्थावबोधनंविचित्राणांबहूनांकर्मणांविधानार्थंअत्रविचित्र[बहु]कर्मविधानेविवाहंकृत्वासद्वितीयःद्वितीय

न २

एवमुक्तः श्रीवगुरुवाच सत्यमित्यादिना सत्यमित्यर्द्धांगीकारे हे गुरो गुरोः सकाशादधीतवेदो येन स गृही एव भवति अन्यपदं समा
श्रमं न प्रयातीति नियमो नास्ति ननु ब्रह्मचर्यं समाप्य गृही भवेद् गृहाद्वनी भूत्वा प्रव्रजेत् तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति य
ज्ञेन दानेन तपसानाशकेन सह वा एतस्मात् जीयो वेदइदं मे ऽनेनांगेसि क्रियतइदं मे ऽनेनागमुपधीयते विशुद्धसत्त्वस्ततस्तु तं प
श्यति निष्कलं ध्यायमानः जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणैर्ऋणवानित्याद्याः श्रुतयः महायज्ञैश्च यज्ञैश्च ब्राह्मीयं क्रियते तनुः यस्यैते ऽ
ष्टाचत्वारिंशत्संस्काराः ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य मनो मोक्षे निवेशयेत् ज्ञानमुत्पद्यते पुंसां क्षयात्पापस्य कर्मण इत्याद्याः स्मृ
तयश्चाश्रमादाश्रमान्तरप्रवेशस्य यज्ञाद्यनुष्ठानाच्चित्तशुद्धौ ज्ञानप्राप्तेश्च क्रमनियमं बोधयन्तीति चेत्तत्राह। वैराग्यवानिहामु

सत्यं गुरो न नियमोऽस्ति गुरोरधीतवेदो गृही भवति नान्यपदं प्रयाति वैराग्यवान्व्रजति भिक्षुपदं विवेकी नो चे
द्गृही भवति राजपदं तदेतत् २५

त्रार्थभोगेषु विरक्तो विवेकी नित्यानित्यवस्तुविवेकवानुपलक्षणमेतत्साधनचतुष्टयसंपन्नश्चतुर्थाश्रमं गच्छति प्रथम
श्च यदि चेतरथा ब्रह्मचर्यादेव प्रव्रजेद्गृहाद्वा वनाद्वा यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेदिति रूपानकर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्व
मानशुरित्यादिश्रुत्यनुरोधेन मध्यमाधिकारिण एव क्रमनियमो न तु शुद्धसत्त्वस्योत्कटवैराग्यवतो मुख्याधिकारि
णो जायमान इत्यस्यापि गृहस्थं संपद्यमान इत्यर्थः गृहस्थस्यापि सत्त्वशुद्ध्यर्थमेव ऋणापाकरणं तादृग्दश
त्वं नो चेदिति विवेकादिमान्न भवति चेत्तर्हि गृही भवति तिदेतद्राजपदं राजमार्गः ॥२५॥ ॥२५॥ ॥२५॥

ग्रं॰ वि॰
ङि॰
१६

त्वया तर्हि किं कर्तव्यमित्यपेक्षायामाह श्रीनैष्ठिकाश्रमं मरणांतं व्रस्तत्वं यं परिगृह्य चिरायुरहं तव पार्श्वगतः समीपे स्थि 21
तो दंडाजिनैर्मेखलादिरिति दंडाजिनो विनयेन सहवर्त[illegible]त इति सविनयो हे बुध सर्वज्ञ प्रगुणो जुह्वद्धोमं कुर्वन्वे
दं पठन् पठितस्याविस्मृतेर्हानिमभावमिच्छन् वसामि वासं करिष्यामि वर्तमानसमीपे वर्तमानवद्वेति लट् १६ नन्वति
सुखकरं दारगृहं विहाय किमिति दुःखदं नैष्ठिकाश्रममंगीकुरुषे इति चेत्तत्राह दारगृह इति प्रिये दारगृहस्तावत्सु
खाय भवति यावत्कृतः सन् अनुभवगोचरतां गतः प्राप्तः स्यादनुभवविषयतां प्राप्नोति पर्यन्तमित्यर्थः पश्चादनुभवगोचर

श्रीनैष्ठिकाश्रममहं परिगृह्य पार्श्वे जीवं वसामि तव पार्श्वगतश्चिरायुः दंडाजिनी सविनयो बुध
जुह्वदग्नौ वेदं पठन् पठितविस्मृतिहानिमिच्छन् ॥ १६ ॥ दारगृहो भवति तावदयं सुखाय यावत्कृतो नु
भवगोचरतां गतः स्यात् पश्चाद्धनैर्विरसतामुपयाति सोयं किं निह्नुषे त्वमनुभूतिपदं महात्मन् ॥ १७
यागोपि नाकफलदो विधिना कृतश्चेत्स्यायं समग्रकरणां भुवि दुर्लभं तत् दृष्ट्यादिवन्न हि फलं यदि कर्म
[illegible]स्यादिष्टाय यागक्रियाविरहे फलदुर्विधत्वं १८

तावत्सुखं न तरं सोयं दारगृहो विरसतां वैरस्यमुपयाति प्राप्नोति
हे महात्मन् प्रत्यक्षमुद्गतस्वभाव अनुभूतिपदमनुभवगम्यं त्वं किं निह्नुषे अपलापितमशक्यमित्यर्थः १७ नन्वैहिकसु
खाभावेपि विवाहे कृते यागाद्यनुष्ठानेन पारलौकिकं तत्सुखमस्तीति चेत्तत्राह यागोपि विधिना यथाविधि कृतश्चेत्स्वर्गफलदो
न च तत्यागकर्तुं शक्यं तदित्याह प्रायस्तत्समग्रकरणां भुवि दुर्लभं तत् द्विना तु फलं नैव लभ्यते हि यस्मात्कारणाद्यदि यागफ
लं भक्त दृष्ट्यादिवत् कर्माणि फलं यदि न स्यात् हि दैववशाद्यागक्रियाविरहे फलदुर्गतत्वं भवति आदिपदेन विद्यादियाग
फलं पश्चाद्धि कं गृह्यते तत यावन पारलौकिकसुखं प्राप्याप्यापीत्यर्थः ॥१८॥ ॥१६॥ ॥१८॥ ॥१८॥

पसि २
यागोपीति २
त २
१६

नकेवलं सुखाभाव एवापि त्वतिदुःखमपीत्याशयवानाह यदिग्रहीनिःस्वो निर्धनो भवेत्तर्हि नूनं निश्चयेन स निरयी
नरकवान् निरयित्वमेव स्फोरयति यो ऽणुमपि भोक्तुं दातुं च न त्वगूढ ते समर्थो न भवति स नूनं निरयीति संबंधः न
नु श्रीमत्कुलोत्पन्नस्य तवनास्ति दुःखमिति चेत्तत्राह पूर्णोपि पूर्तिं पूर्णतामभिमंतुमशक्नुवन्योमोहेनाविवेकेन
तस्मिन् तस्मिन्विषयेशसखनमनुते सोपि नूनं निरयीत्यर्थः विषयसंपत्तेरुत्पत्तिनिवर्तकत्वात्सर्वानर्थबीजभू
तत्त्वान्निवृद्धचेतसः सुखाशांतिसत्वान्निश्चयित्वमेवेति भावः तथा चोक्तं न जातु कामः कामानामुपभोगेनशा
म्यति हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते इत्याद्युक्तानि दुरंतानि दुर्जराणि इत्युक्तानि चेतद्भावत्पाः फलानी

दुःखोत्पत्ति २

निःस्वो भवेद्यदि गृही निरयी स नूनं भोक्तुं न दातुमपि यः क्षमते ऽणुमात्रं पूर्णोपि पूर्तिमभिमंतुम
शक्नुवन्यो मोहेन शं न मनुते खलु तत्र तत्र १९ यावत्तु सत्तु परिपूर्तिरथो ऽमीषां साधो गृहो
पकरणेषु सदा विचारः एकत्र संहृतवतः स्थितपूर्वनाशस्तच्चापयाति पुनरप्यपरेण योगः ॥२०॥

इत्यानि दुःखानि राघव यावती यावती जंतोरिच्छेति पर्यायपर्या तावती तावती दुःखबीजमुष्टिः प्ररोहन्तीं च १९॥ नि १
यावत्सु सत्सु अमीषां संबंधिजनानां परिपूर्तिः परिप
रपूर्णता कारणं तदेहसाधोगृहोपकरणेषु सदा विचारो भवति यावत्सु सत्सु अमीषां संबंधिजनानां परिपूर्तिः परिप
रणतास्यादमीषां गृहस्थानामिति वा तथा चैवं विचार्यमाणस्य यत्नेनैकत्रैकस्मिन् स्थाने संहृतवतः सत्वपकरणजातः
स्थितपूर्वनाशः एतत्त्वं यथा पूर्वस्थितस्य संचितस्य नाशो भवति च पुनस्तदीयं यस्मात्संचितमपयाति न कृपाति
नरप्यपरेण योगः संयोगो भवति तथा च गृहस्थाश्रमे सर्वथा दुःखमेवेति भावः २०॥

२

शं॰वि॰
ङि॰
१७

एवमुक्तप्रकारेण शिवगुरौ वदति सति तस्य शिवगुरोर्जनकः पिता गृहेशः सुतं गृहे प्रति निनीषुर्नेतुमिच्छुरागच्छन्नागतवा
न् आगत्य यदकरोत्तदाह बहुलं बहुधानुनय्य विनिय्य कृत्वा तेन शिवगुरुणा गुरवे बहुले दक्षिणाद्रव्यं प्रदाप्य गृहीता विद्या 23
येन स शिवगुरुर्यत्नान्निकेतनमनायि आनीत इत्यर्थः २१ अथ सौ शिवगुरुर्निकेतनं गत्वा मातरं ववंदे सा जननी पुत्र
माश्लिष्यत्तस्य विरहाज्जातं परितापमौज्झत् त्यक्तवतीत्यत्र हेतुमाह पुत्रगात्रालिंगनं नामधेयं तत्त्वं दनरसा
दपि प्रायेण शीतलमतं इत्यर्थः अत्रार्थान्तरन्यासः यद्वा परितापत्यागस्य प्रायेणेत्यादिना समर्थनात्काव्यलिं

एवं गुरौ वदति तज्जनकोऽनिनीषुरागच्छदत्र तनयं स्वगृहं गृहेशः । तेनानुनीय बहुलं गुरवे प्रदा
प्य यत्नान्निकेतनमनायि गृहीतविद्यः २१ गत्वा निकेतनमसौ जननीं ववंदे सालिंग्य तादृग्विर
रू ३= हजं परितापमौज्झत् प्रायेण नंदनरसादपि शीतलं तद्यत्पुत्रगात्रपरिरंभणनामधेयं ।२२।
श्रुत्वा गुरोः सदनतश्चिरमागतं तं तद्बंधुराग मदृशत्वरितं तदा गुणाय प्रत्युद्गमादिभिरसावपि बंधु
तायां संभावनां व्यधित वित्तकुलानुरूपां ॥२३॥

गालंकारः समर्थनीयस्यार्थस्य काव्यलिंगसमर्थनमित्युक्तेः २२ अथानंतरं गुरोर्गृहाच्चिरादागतं शिवगुरुं श्रुत्वा
तद्बंधुसत्संबंधिवर्गः शीघ्रमवलोकनाय आगमत् अथासौ शिवगुरुरपि बंधुतायां बंधुसमूहस्य प्रत्युद्गमप्रणा
मादिना वित्तकुलानुरूपां संभावनां सपर्यां व्यधित विहितवान् धा जो लुङि तङ् स्थाध्वोरिच्चेतीकारः सिचः कित्वा
द्गुणाभावः ह्रस्वादंगादिति सकारलोपः ॥ २३॥ ॥२३॥ ॥२३॥ ॥२३॥ राम

ततो यद्वृत्तं तदाह वेदेपदादिषु आदिपदेन शिखामालाघनानां संग्रहः तस्य बुद्धिं वीक्ष्य तस्य जनकः बहून् अश्मीकृत वान् संगतं विद्याधिराज इत्येवं वाच्यं यस्य तत् विद्याधिरज इति प्रथितं नाम यस्य अस्य वसुंधरायाम् अभवत् स बहुशो अप्पृच्छदिति

तर्षः २४ बहुशो अपृच्छदिति विवृणोति भाट्टेनये भट्टपादसिद्धान्ते गुरुः प्रभाकरः कणाद आदिना गोतम सांख्यमतादिसंग

हस्तनयस्य मतिं वा अस्तु मितु प्रश्नं कृतवान् एवं पि चोदितः पृष्टः शिष्यस्तस्य पुत्रः शिवगुरुरपि समाधानमुवाच तं शेषेण

इति एवं नतो गुरुर्येनास्मितेन मंदहसितेन युक्तं मुखं यस्य तत् एवं हसितमीषद्विकासितं यदंबुजं तत् थाभूतमास्यं वदनं यस्य सः

वेदे पदक्रमजटादिषु तस्य बुद्धिं संवीक्ष्य तज्जनयिता बहुशोऽपृच्छत् यस्याभवत् प्रथितनाम वसुंधरा

इतिर यां विद्याधिराजमसंगतवाच्यमस्य २४ भाट्टे नये गुरुमते कणभुङ्मतादौ प्रश्नं चकार तनयस्य मतिं बुभुत्सुः

शिष्यायुवाचनत एवं गुरुः समाधिं पि चोदितः स्मितमुखो हसिताम्बुजास्यः २५ वेदे च शास्त्रे च विनिरीक्ष्य बुद्धिं

प्रश्नोत्तरादावपि नैपुणीतां दृष्ट्वा तु तोषातितरां पिताऽस्य स्वतः सुखाया किमु शास्त्रवृत्तो वाक् २६ कन्यां प्रदा

तुमनसोऽवहवापि विप्रास्तन्मन्दिरं प्रति ययुर्गुणपाशकृष्टाः एवं विवाहसमयादपि तस्य गेहे संबंधवाल्कि

व२ लवमं वरीतुकामैः २७ बह्वर्थदायिषु बहुष्वपि सत्सु देशे कन्याप्रदातृषु परीक्ष्य विशिष्टमेकं कन्यामया

च तस्य तायसाविप्रवर्यो विप्रविशिष्टकुलजं प्रथितानुभावः २८

२५ प्रश्नोत्तरेष्वमतस्थापने परमतखंडने च तातं तथाभूतो

निपुणतां कुशलतां दृष्ट्वा अस्य पिता अत्यंतं तोषं आपयत् पुत्रस्य वाक् वाणी स्वतः शास्त्रतो विहीनापि सुखरूपा सा शास्त्रतः सुखरूपे

ति किमु वक्तव्यं केमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते २६ ततः किं वृत्तमित्याकांक्षायामाह कन्यामिति गुणाः त एव पा

शास्तेनाकृष्टाः कन्यां प्रदातुमनसोऽवहवोऽपि विप्रास्तस्य मंदिरं प्रतियपुर्जग्मुः ततो विवाहकालात् पूर्वमपि तस्य विद्याधिराजस्य वंगु

प्रख्याताव विभूतिर्ययोस्तयोः कुलवतोः कन्यापितुर्वरपितुश्चेत्यं विवादः प्रासीत्तत्र कन्यापितुर्वचनमुदाहरति अस्म
द्गृहं आगतपुत्रस्य विवाहस्त्वया कार्यो वरपितुर्वचनमाह अस्मदीयं स्वपुत्रीमानीय मत्पुत्राय सुता प्रदेया २६ एवमु
क्तो मघपंडितः प्राह हे तावद्धनं दास्यामीति संकल्पिताद्द्विगुणामर्थं धनं प्रदास्य यदि मम गृहमागत्यायं विवाहकृतश्च द्विजा
धिराजः प्राह हे द्विज यदि कन्यका मे गृहं प्राप्तात्तर्ह्यर्थं विनैव पुत्रेण परिणायिकारयिष्ये ३० एवं विदमानयोस्तयोर्मिथ्यः त
स्याः कन्यायाः पितरं समाहूय कश्चित्तु विशेषवादी जगाद प्रस्मात्सुगृहं गतवत्तस्य परोमिथः परस्परविगृह्य विमनहं भेदं वि

व२

कन्यापितुर्वरपितुश्च विवादः प्रासीदित्थं तयोः कुलजुषोः प्रथितोरुभूत्योः कार्यस्त्वया परिणयो
गृहमेत्य पुत्री मानीय स्वतनयाय सुता प्रदेया २९ संकल्पिताद्द्विगुणमर्थमहं प्रदास्य मद्गेहमेत्य
परिणीतिरियं कृता चेत् अर्थं विना परिणयं द्विजकारयिष्ये पुत्रेण मे गृहमत्ता यदि कन्यका स्यात् ३०
कश्चित्तु तस्याः पितरं वभाणमिथः समाहूय विशेषवादी प्रस्मात्सुगेहं गतवत्तवमुष्मै विगृह्य कन्याम
परः प्रदद्यात् ३१ तेनानुनीत्तो वरतात भाषितं द्विजोनुमेने वररूपमाहितः दृष्ट्वा गुणाः संवर्णय कल्पते
मेत्राभिजायाच्चिरकालभाविताः ३२

पु२

द२

२९

धायामुष्मै कन्यां प्रदद्यात्संभावनायांल्लिङ् मिथ्यारहसि समाहूयेति वा प्रा ३१ तेनविशेषवादिना केनचिदनुनीतो ऽनुन
यं प्रापितो मघपंडितः पुत्रीमानीय स्वतनयाय सुता प्रदेयेत्येवरूपं वरपितृभाषितमनुमेने स्वीकृतवान् यतो वरस्यरूपेण
मोहितः यस्माच्च दृष्टा गुणाः संवर्णनाय कल्पन्ते योग्या भवन्ति पथ्याभिजायाच्चिरकालभाविता बहुकालमभ्यस्तामित्रं संवर्णनाय
कल्पन्ते तदुक्तं च कलह्नीय मावंशस्येदं वंशाभिश्रुतत्वाद् उपजातिस्तदुक्तं इत्यं किलान्यास्वपि मिश्रितासु स्मरंति चेदमेव ना
मेति ३२

विद्याधिराजमघपंडितसंज्ञैस्सम्यक्‌मुहूर्तमवलंब्य देवं गणपत्यादिकुलदेवतं च सम्यगभिपूज्य वाग्दानरूपं संप्रत्य
प्रत्यनुत्तां विस्तारितवंतौ तत्रापि विवाहार्थं मौहूर्तिका ज्योतिर्विदो विचारणीया इति परस्परमुक्तवंतौ च संतः ३३ ततश्च
विहितमुहूर्ते शास्त्रविधिना तौ विद्याधिराजमघपंडितौ उद्वाह्यविवाहं कृत्वा बहुविपुलसंमुदं प्रमोदमवापतुः यतः प्रा
गामित्यागतौ बंधुवर्गश्चात्यंतमादं प्राप्तवान्‌ किं बहुना कथितेन सर्वोपि विघ्नबंधुसमुदायो मुदं प्राप्तवत्यर्थः ३४ तौ
सती शिवगुरुसंज्ञौ दंपती सुवस्त्राभ्यां भाटंत पंक्तिर्ययोः लोमसक्ष्छूलं कृत्तौ विकसितकमलवद्रम्यमुखयोस्तौ व्रीडयालज्जया

स्तु॰

विद्याधिराजमघपंडितनामधेयो संप्रत्ययं प्यतनुत्तामभिपूज्य देवं सम्यङ्मुहूर्तमवलंब्य विवा
रणीया मौहूर्तिका इति परस्परमूचिवांसौ ३३ उद्वाह्यशास्त्रविधिना विहितमुहूर्ते तौ संमुदं बहु अवा
पतुरागतकामौ तत्रागतौ विकसितांबुजरम्यवक्त्रौ सव्रीडहाससुखवीक्षणसंप्रहृष्टौ देवाविवा वपत्तौ
...मशर्मनित्यं ३५ प्रश्नीनयाधितमहोत्तरयागजातं कर्तुं विशेषकुशलैः सहितौ द्विजेशः ततस्तत्फलं हि प
दनाहितहव्यवाहः स्यादुत्तरेषु विहितेष्वपि नाधिकारी ३६ ‸भृशं समुदं तबंधुवर्गः किं भाषितेन
बहुना मुदमापवर्गः तौ दंपती सुवसनौ सुभदंतपंक्तीसंभूषितौ ‸ शुद्धी । उपंक्ती
३४

का॰

सह वर्तमानेन हासेन मंदहसितेन युक्तयोर्मुखयोर्वीक्षणेन समक्षं हर्षेण हृष्टौ देवौ पार्वतीमहादेवाविवानुत्तमसुखम
वापतुः ३५ प्रथमविवाहानंतरं तत्र याग कर्तव्यतां विशेषेण कुशलैः ऋत्विग्भिः सहितो द्विजेशः शिवगुरुस्तत्फलमहताम्‌
तरेषामवसत्याधनान्नूर्ध्वनामस्त्युत्तमानां वा यागानां समहं कर्तुमग्नीनाहं पत्याह वनीय दक्षिणाख्यानधित प्रग्न्याधा
नं कृतवान्‌ हि प्रसिद्धं यद्यस्मादनाहिताग्निः पुमान्‌ विहितेष्वप्युत्तरेषु यागेष्वधिकारी न स्यात्‌ तस्मादित्यर्थः ३६ ३६

शे॰ वि॰ टि॰ १६

भुवनानि स्वर्गादीनि जेतुकामो बहुवित्तसाध्यै रनेकैर्यागैरयष्ट यजनं कृतवान् तेषां यागानां माहात्म्ये यथा तर्पितो दिने दिने सवित्ता यत्तभागायेन ते देवैरमंतं यस्मात् इति विस्मृतं भ्रामत्तसंबंधि स्मरणासंबंधे पितृ दसंबंध वर्त्तिना त्तसंबंधातिशयोक्तिरलंकारः या ग यपागः संबंधातिशयोक्तिरिति पितृ इत्युक्तेः ॥ श्लो॰ ३७ पितृदेवमानुषानभिवांछितैः सहतैस्तत्पदार्थैः संतर्पयंतं विशिष्ट विद्यादि लक्षणैर्वित्तैर्येषां तैर्देवत्तास्थानीयैः सुमनोभिर्विद्वद्भिरं चितं पूजितं यद्वा विशिष्टानि वृत्तानि वित्तानि तैरेव सुम नोभिः पुष्पैरंचितं मास्त्रं शिवगुरुं जंगमकल्पवृक्षं जनाम मेनिरस्वर्गस्य कल्पपादपः स्थावरः इति ततो व्यतिरेकाभिधा

पागैरनेकैर्बहुवित्तसाध्यैर्विजेतुकामो भुवनान्ययष्ट यस्मादिदेवैरमृतं ततदाशैर्दिनेदिनेसवित्तय ज्ञभागैः संतर्पयंतं पितृदेवमानुषांस्तत्तत्पदार्थैरभिवांछितैः सह विशिष्टवित्तैः सुमनोभिरंचितं तमेनि रेजंगमकल्पपादपं ३८ परोपकारव्रतिनो दिने दिने व्रतेन वंदं पठतो महात्मनः श्रुतिस्मृतिप्राहितक र्मकुर्वतः समाव्यतीयुर्दिनमाससंमिताः ३९ रूपेषु मारं तमया वसुंधरा [illegible] विद्यासु वृद्धो धनिनां पुरः सरः गर्वानभिज्ञो विनयी सदानतः सनोपलेभेत नयान नंजरन् ४० गावो हि मे रोपवरुसरूपमालिनी वसुं धराचित्रपदं निकेतनं संभावनावंधुजनेष्वसंगमो नपुत्रदीनं वहवोप्यमसुहृन् ॥७२॥

नाद्यतिरेकालंकृतिः व्यतिरेकोवि शेषश्चेदुपमानोपमेययोरित्युक्तत्वात् ७॰ ३८ दिनमासपरिमिताः समाः संवत्सरा व्यतीयुर्व्यतिक्रांताः जातो त्सवं शास्त्र मुदीरितं जरो ३९ मारः कामः वसुंधरा भूमिः विद्यासु वृद्धः सर्वोत्तमः धनिनां पुरः सरोऽग्रगण्यः एवंभूतोपि गर्वानभिज्ञो गर्व रहितः यतो विनयी विनयवान् अतः सदानतो नम्रः एवं विधः शिवगुरुर्जैनं जरां गच्छन् पुत्रस्मरं नोपलेभेन प्राप्य ख नविषय भेदेन वहुधोल्लेखनादुल्लेखालंकारः एकेन वहुधोल्लेख्यमो विषय भेदतः इत्युक्तेः ७॰ ४० चित्रपदमाख्यायासदं

॰अस्यामत्तो मम संततिरजाता चेदुपरिष्टात् त्वनेश्वरदिग्वंशं भविष्यति तस्यामप्यजाता चेत्तत उत्तरस्यां हैमंतज्ञातो भविष्यतीत्येवं मनोरथव्याप्तांतःकरणः कालं निनाय नीतवान् ४२ खिंदन् खेदपुञ्जमनो ... यस्य कृतः कार्यस्य शेषो येन सशिवगुरुर्भार्यामचष्ट त्वकवान् हे सुभगे अतः परं किं कर्तव्यं नौ अर्थर्वयोरंगेनेंद्रियसामर्थ्येन सहितं वयो ऽद्भुमगात्तदेकुलजेपुत्राननं न दृष्टं यत्पुत्रमुखमिह लोकमिह लोके हितमुदाहरंति पुत्रेणायं लोका इति श्रुतेः वसंत ४३ हप्रियो वसुतदर्शनकामयोः

॰अस्यामजातामम संततिरवश्यंभवितोपरिष्टात् तत्राप्यजाता तत उत्तरस्यामेवं स कालं मनसानिनाय ४२ खिंदन्मनाः शिवगुरुः कृतकार्यशेषो जायां म चष्ट सुभगे किमतः परं नौ सांगं वयो ऽद्भुमगात्कुलजेन न दृष्टं पुत्राननं यदिह लोकमुदाहरंति ४३ एवं प्रियेगतवतोः सुतदर्शनं चेत्संचत्वमेष्यदयनोप्युभमापतिष्यत् ॰अस्याभ्युपायमनिशं भुवि वीक्षमाणेनेदानीं ततः पितृजनिर्विफला ममाभूत् ४४ भद्रे सुतेन रहितो भुवि के वदंति नो पुत्रपौत्रसरणिक्रमतः प्रसिद्धिः लोके न पुष्प फलशून्यमुदाहरंति वृत्तं प्रवालसमये फलितं विहाय ४५

सुतदर्शनं प्राप्नवनौरावयोः पंचत्वं मरणमेष्यत्येवदयनोप्युभमापतिष्यद्यागमिष्यदस्य पुत्रदर्शनस्याभ्युपायमनिशं भुवि वीक्षमाणेनेदानीं न पश्यामि ततस्तस्मान्मम पितृतो जनिर्जन्म निष्फला ऽभूत् ४४ किंच हे भद्रे सुतेन रहितो नवा वां भुवि के वदंति न केपि वदिष्यंतीत्यर्थः यतः पुत्रपौत्रसरणिक्रमतः लोके प्रसिद्धिर्भवति यथा प्रवालानां पल्लवानां समये फलितं तं वृक्षं विहाय पुष्पफलशून्यं वृक्षं केपि नो दाहरंति तद्वदित्यर्थः ४५ ४५ ४५ ४५

28 म म२

इत्येवं भर्त्राईरिते कथिते सति तदीयभार्या सती प्राह जंगमरूपं शिवाभिधकल्पवृक्षमाश्रयावस्तस्य सेवनात् हे सुनाथेप्सामीप्स 29
रसे वंधि स्थिरं जंगमरूपं पुत्ररूपं फलं नौ ऽऽवयोर्भविताभविष्यति ७० ४६ इतो ऽस्मात्कारणात्त्वभक्तोऽप्सितार्थपरिकल्पने कल्पवृ क २
क्षं देवं कं सुखं शिवमित्तिपावत्सकलार्थसिद्धौ भजवं [illegible] यद्वा इतो ऽस्माद्वा दृश्ये
कमेवं भक्तं देवं भजाव एवं भक्ता दन्यस्याभावात् शिवोपास्ति तः सकलार्थसिद्धिर्भवतीत्यत्र प्रमाणकांक्षायामाह तत्रोपमन्योर्म
हिमा माहात्म्यं परमं प्रमाणं स हि महाभारते श्रूयते उपमन्युः किल पयः पिवतो मुनिबालकाननवलोक्यात्मनो हे मात

इतीरिते प्राह तदीयभार्या शिवाख्यकल्पद्रुममाश्रयावः तत्सेवनान्नौ भवि तासु नाथ फलं स्थिरं जं
गमरूपमेवं ४६ भक्तेप्सितार्थपरिकल्पनकल्पवृक्षं देवं भजावः कमितः सकलार्थसिद्धौ तत्रोप
मन्युमहिमा परमं प्रमाणं नो देवतासु जडिमाज
डिमा मनुष्ये ४७

रं दुग्धं याचितवान् तन्माता च दारिद्र्यवशेन दुग्धाभावात्पिष्टं नत्त द्विधायाय दत्तस च तदेव पीत्वा दुग्धं मया पीतमि
ति मन्यमानो ननर्त्त तदेतत्सर्वं ज्ञात्वा कुमारा जहसुस्ततो हास्यकारणं पृष्टवते ऽस्मै माता दारिद्र्यमावेद्य तज्ज्ञात्वा महेश्व
रमाराध्यत्रैलोक्याधिपतित्वं प्रापेति ननु पाषाणाद्यात्मतया जडाभ्यो देवताभ्यः कथं निखिलार्थसिद्धिरित्याशंक्याह नाहि दे
वतासु जडिमा जाड्यं किंतु श्रद्धाभक्तिहीने देवतास्वरूपानभिज्ञे मनुष्ये सत्यर्थः वसंत॰ ४७॥ ॥४७॥ ॥४७॥

नोपलब्धितोमूर्द्धा॥

एवंप्रकारामनुत्तमांभार्यांतांश्रुत्वासःपुत्रार्थीसोमस्यचंद्रस्यार्द्धं यस्यतंप्रणतेकवश्यमुमार्द्धमुमासहायमीशंतपोभिःसंतोषपितुमियेषइच्छतिस्म ३० ४८ तदातस्योपधाम्नःप्रासादस्यसमीपेस्थितापगाजलवहाएकानदीतस्याजलेस्नात्वासशिवगुरुःपूर्वंकतिचिद्दिनान्येवकेदाशनःसन्सदाशिवमुपास्तेपश्चात्सशिवचरणाद्वंद्वकमलभंगसन्नूशिवपादाब्जमकरंदातिरिक्तकंदाद्यास्वादनवर्जितसन्नुपास्तेत्यर्थःततःपश्चात्सशिवपादयुगाब्जभंगःप्रासेतिवावसंत ४९

वा

इत्थंकलत्रोक्तिमनुत्तमांसःश्रुत्वासुतार्थीप्रणतेकवश्यं इयेषसंतोषयितुंतपोभिःसोमार्द्धमर्द्धनमुमार्द्धमीशं ४८ तस्योपधामकिलसंनिहितापगेकास्नात्वासदाशिवमुपास्तजलेसतस्याःकंदाशनःकतिचिदेवदिनानिपूर्वंपश्चात्तदासशिवपादयुगाब्जभृंगः ४९ जायापितस्याविमलानियमोपपत्तापेक्षिक्लेशकायमनिशंशिवमर्च्चयंती द्वेत्रेवषस्यानिवसंतमजस्रभर्तुःकालात्यगादितितयोस्तपतोरनेकः ५०

तस्यभर्तुर्जायापिविमलावषस्यद्वेत्रेवषंतमजंस्वयमेवाविर्भूतंनत्तुकेनचित्स्थापितंशिवमर्चयंतीनियमकृतैरुपतापैरितिवानियमैस्त्वोपतापैश्चत्तिवाकायदेहंचिक्लेशइत्येवंप्रकारेणातपतोस्तयोर्दंपत्योःसप्रास्तिद्वःकालोऽनेकोत्यगात् ५०॥

शं॰ वि॰ डि॰ २१

कृपापरवशो देवो द्विजवेषधारी प्रत्यक्षतोऽप्राप्तनिद्रं शिवगुरुं प्रोवाच भोः शिवगुरो किमभिवाञ्छसि किमपि नेत्याशे 3।
ङ्क्याह किं तपस्ते निष्कामस्त्वत्तपः किं न किमपि त याचत तपसि प्रवृत्तस्स तत्कामना ऽप्रसूतीत्यनुमीय त एवमुक्तः स विप्रः
शिवगुरुः पुत्रार्थितामसु तस्य प्रार्थयेनेति जगाद ५१ प्रषद्देवोऽपि तं शिवगुरुमपृच्छत् हे द्विज मद्युक्तः सर्वविद्विज्ञा नेहि पा
५ ठान्तरे तन्मद्युक्तं सर्वज्ञं सर्वगुणोपपन्नमल्पायुषमेकमेव सुतं ददानि किं वा विपरीतकान्नु विपरीतान सर्वज्ञानल्पगुणा

देवः कृपापरवशो द्विजवेषधारी प्रत्यक्षतां शिवगुरुं गतप्राननिद्रं प्रोवाच भोः किमभिवाञ्छ
ग्ग॥२ सि किं तपस्ते पुत्रार्थितेति वचनं सृजन् द्विजविप्रः ५१ देवोऽप्यपृच्छदयतं द्विजाविद्वि सत्त्वं सर्वज्ञमेक
मपि सर्वगुणोपपन्नं पुत्रं ददान्यथ वहून्विपरीतकांस्ते भूर्यायुषस्त्वनुगुणान्वद हे द्विजेशः ५२
पुत्रोऽस्तु मे बहुगुणः प्रथितानुभावः सर्वज्ञतापदमितीरितस्त्वमभाष दद्यामुदीरितपदं त
नयं तपो मा पूर्णो भविष्यसि गृहं द्विज गच्छ दारैः ५३

न भूर्यायुषो बहून् पुत्रांस्ते तुभ्यं ददानि एवमुक्तो द्विजेशः शिवगुरुरवदत् ५२ यदुवाच तदुदाहरति बहुगुणः प्रथितानु
श्री भावः सर्वज्ञताया आश्रयः पुत्रो मेऽस्त्विति इत्युक्तो देवस्तद्वाचोदीरितानामुक्तानां गुणानां पदमाश्रयं पुत्रं ददाम्यसीमितस्मा दा २
त्तपो मा कुरु पुत्रोत्पत्त्या पूर्णो भविष्यसीत्युक्ता दारैर्भार्यया सह द्विज गृहं गच्छ ॥५३॥ ॥५३॥ ॥५३॥ २१

सा

इत्येवं प्रकारैः स्तुवन् स विप्रवर्यः शिवगुरुर्बुबोध प्रबुद्धश्चानिंदितात्मा स स्वभार्यां तं स्वप्नमब्रवीत् तत्प्रत्युक्तं श्रुत्वा चाप्यवि
प्रवर्यस्य भार्या योषिन्मणिः शशांस उक्तवतीं सत्यमात्र वयोर्महात्मा पुत्रो भविष्यत्येवं संशयो नास्तीत्यर्थः ५४ वि
प्रनिकरं ब्राह्मणसमूहं ५५ भक्तोऽन्नं भुक्तमन्नं येस्तेषां विप्राणां वचनात् तदुपभुक्तशेषं शिवतेजोयुक्तमन्नं सुः शिवगुरु
रमुं ज्ञमर्तेश्चरणारविंदमकरीं तात्त्यपि भुंक्ते ५६ ततो यद्वृत्तं तदाह गर्भमिति ययं सोमगाद्वीशिवगर्भमध्यस्य

स्वाकर्णायन्निति बुबोध स विप्रवर्यस्तं चाब्रवीन्निजकलत्रमनिंदितात्मा स्वप्नं शशंस वनिता
मणिरस्य भार्या सत्यं भविष्यति तिनो तनयो महात्मा ५४ तौ दंपती शिवपरौ नियतौ सरं तौ ब्र
ह्मादिंतरगृहगतौ बहु दक्षिणान्नैः संतर्प्य विप्रनिकरं तदुदीरिताभिराशीभिरापतुरनल्पमुदं
विशुद्धौ ५५ तस्मिन्दिने शिवगुरोरुपभोज्यमाणो भक्तोविष्टमैवाखिलशैवतेजः भक्तान्नविप्रव
चनाद्रुपभुक्तशेषं सोभुक्तसापिनिजभर्तृपदाब्जभृंगी ५६ गर्भं दधार शिवगर्भमसौमगाद्वीगर्भो
प्यवर्द्धत शनैरभवच्छरीरं तेजोतिरेकविनिवारितदृष्टिपातविश्वंरवेर्दिवसमध्यइवोग्रतेजः ५७

प्र२ म२

तया भर्तं गर्भं दधार गर्भोपि शनैरवर्द्धत वर्द्धमानस्य शनैः शरीरमभवत्तद्दृष्टिशिनाष्टितेजसोतिरेकेणातिशयेन वि
निवारितो विश्वेषां दृष्टिपातो येन तत्तन्राजंदेतादिशुपरमिति विश्वशब्दस्य परनिपातः मध्याह्न सूर्यस्योग्रतेज इव
५७॥

शो॰ वि॰
टि॰
२२

पाशिवं धरते सा गर्भालसा भगवती किंचिन्नतिमाद्यं प्रापेति इमद्भुतं न भवति कथं भूतं शिवं यः पाताल महातल तलातल र 33
सातल सुतल भूतल भुवः स्वर्महर्जन तपः सत्याख्यानि चतुर्दश त्रिभुवनानि बिभर्ति पुनश्च यस्य शिवस्येमा वसुधाज
लाद्या मूर्तयः अद्भुतं क्षितिर्हुतवह इत्यत्र ज्योमः प्रभंजन चंद्रमस्तपन वियदित्यष्टौमूर्तीर्नमोभवविभ्रत इति ५८ यसौ शिवः
सर्वमेव शरीरं संमाप्नवानस्य त्वशरीरे कांचिदुपास्तिं कंचिदुपदेशमधिकमद्यापि नाविरकृतनैव प्रकटितवानपश्यत्सादुरति न१

गर्भालसा भगवती गतिमोद्यमीषदापेत्तिनाद्भुतमिदं धरते शिवं या यो विश्वानि विभर्ति हि
चतुर्दशापि यस्यापि मूर्तयः इमा वसुधाजलाद्याः ५८ संप्राप्तवानपि शरीरमशेषमेव नोपास्तिमा
विरकृतवान् कांचित् पश्चार्धमेवमहसाद्भुतमिति क्रमेण यस्यां शरीरमदसीयममुष्य हेतोः
५९ रम्याणि गंधकुसुमान्यपि गार्हिमस्मै नाधातुमेव तत भराल्किमु भूषणानि यद्यद्गुरुत्वपदम
त्रिपदार्थजातं तत्तद्विधारणविधावतत्ता वभूव ६०॥

क्रमेण तेन साम्यं यांसत्याऽदं शरीरं पूर्वमेव व्याप्नममुष्य हेतोरस्मात्कारणादित्यर्थः निमित्तपर्यायप्रयोगे सर्वासांप्राय
दर्शनमिति षष्ठी ५९ मनोज्ञानि गंध पुष्पाणि यस्मै सत्यै कामनामाधातुं समर्थानाभवन् भूषणानि किमु किं वहु
नायद्यत्पदार्थजातं गुरुत्वास्पदं तस्य तस्य विधारणविधौ साऽलसा कर्तव्येषु मंदोद्यमा वभूव॥ ६०॥ ६०।

34

पद्यप्येवं तथापि तां सतीं दोहदं दोहदं श्रद्धालालसं च समं स्मृतामिति हस्तायुधाद्दोहदं गर्भिणीमनोरथाम शमत्वं तम
वाधत शरीरं हिंसां न च्छति गच्छतीति शारारिः पक्षिविशेषः प्रचण्डरिती प्रत्यय शारारिराटि राडिश्रुत समरसत्या व यथा दुःख
शारारिः प्रायः परं न मुंचति मुंचतेपीति प्रसिद्धं तद्वदित्यर्थः वाधप्रकारमाह आनीतं यद्दुर्लभं तदपोहति त्यजति अन्य
द्याचते तत्र चाप्यपोह्य परित्यज्य पुनरन्यवस्तु सा वांछतीत्यर्थः ६१ तां प्रति दुर्लभम न घेमसमूल्यमपूर्ववस्तु समाद्दा
य बंधुसमूहः प्रागमत बंधुतां विशिनष्टि उपश्रुतादोहदस्य दोहदस्यार्ति यया सा बंधुजन दत्तम सोमती आस्वाद्य जहर्षहा

पुनरप्यपोह्यपरित्यज्य २

तां दोहदं भ शामवाधत दुःशारारिः प्रायः परं किल नमुंचति मुंचतेपि आनीतं दुर्लभमपोहति या
चते न्यत्र चाप्यपोह्य पुनरर्हतीति सान्यवस्तु ६१ तां बंधुतागमद्उपश्रुत दोहदार्ति राददायद्दुर्लभमन
र्घ्यमपूर्ववस्तु आस्वाद्य बंधुजनदत्तमसौ जहर्ष हाहं तत गर्भधराणां खलु दुःखहेतुः ६२ मानुष्य

तत्त्व२

धर्ममनुसत्यमयेदमुक्तं कापि व्यथा शिवमहो भरोगान वध्वाः सर्वव्यथा व्यतिकरं परिहृत्य कामादेवं
भजंतइतीं विदां प्रवादः ६३ उत्तानिसर्गधवलेन महीयसा सा स्वात्मानमैक्षत समूढमुपात्तनिद्रा ॥
संगीयमानमपि गीतविशारदाद्यैर्विद्याधरप्रभृतिभिर्विनयोपयाते ६४

या

हंत गर्भधराणां खलु दुःखहेतुरितिजगादेवेति शेषः ६२ हाहं तेती दं मैमानुष्यधर्ममनुसत्योक्तं यतः शिवस्य महस
स्तेजसो भरणाधारणा व ध्वाममकापि व्यथापीडा नास्ति एतदपि कुतइति चेत्तत्राह सर्वपीडासंपर्कं परिहृत्य कामादेवं भजं
तइति तत्त्वविदां प्रवादइत्यर्थः ६३ निसर्गधवलेन स्वभावतः स्वतेनातिशयेन महता तल्पाणाव षभेणा सम्यग्गूढं पुनश्च
गीतविशारदैर्गंधर्वादिभिराढ्यैर्युक्तैस्तत्स्वामिभिर्वा विद्याधरप्रभृतिभिर्विनयेनोपसमीपमागते आत्मैः संगीयमानमात्मा

शा॰ वि॰
टि॰
२३

सती।

पुनस्त्वजय जयजयेति स्तोतिमामां दृष्टा कृपा हृष्टाऽवलोकयेति शब्दं वरं दधाना प्रपच्छेती आकर्णीपतत् श्रुत्वा विस्मयं शान्ता स्थितवतीति तत्नोनिरीक्षमाणा ता पुनरुक्तशब्दं न्यगोनिसमाऽकर्णेनात्थितवतीतिवा संबंधः ६५ किंचवेवत्तरस्य सुरतस्य मचस्य शय्यायारोहे आरोहणे ऽपिनर्मोक्तिकृत्यापरिहासोक्ते र्मने विरविद्यमानाऽप्या जित्वातिहृद्यविद्या पाः सरस्वत्या सिंहासनेऽस्य स्वस्यापि तिमीक्षते तस्य प्रतिहृद्यविद्यासिंहासनं इतिवा इंद्रवज्रा ६६ तात्विकवृत्तिभाजांसतांसमानतातुल्यता वैषयिकप्रवृत्तौ विषयगोचरवृत्तौ विरागता वैराग्यं तस्याः स्त्रियः सत्याः एताहृशी चेष्टा गर्भं तस्य पञ्चस्य विचित्रमाश्चर्यरूपं प्रपञ्च

ग।

आकर्ण्य जय जयेति वरं दधाना स्तोतिशब्दमवलोकय मा दृशेति आकर्ण्य नोत्थितवती पुनरुक्तशब्दं सा विसिस्ताकिल श्रृणोति निरीक्षमाणा ६५ नर्मोक्तिकृत्यामपि रविद्यमाना किंचापि च वत्तरमंचरोहे जित्वामुदा न्या नातिहृद्यविद्यासिंहासने सोऽस्यपि लमीक्षते स्म ६६ समानता सात्विकवृत्तिभाजां विरागता वैषयिकप्रवृत्तौ तस्याः वियोगगर्भगपञ्चविचित्रचरित्रशासि न्यजने ष्टचेष्टा ६७ तद्रोमवल्लीरुरुचे कुचाग्याद्वत्वेत्प्रभाधुन्युरुशैवलालिः पत्रालिशोरस्य कृते प्रशस्तोन्यस्ता विधात्रेव नवीनवेणुः ६८ पयोधरद्वंद्वमिषादमुष्याः पयःपिबत्यर्थविधानयोग्यो कुंभौ नवीनामृतपूरितौ द्वौ वंभोजयोनिः कलयांबभूव ६९

रित्रं तत्त्वे स्तनी तस्या पिकाऽजनिष्ट ६७ तद्रोमवल्लीकुचलक्ष गोर्द्वीपर्वताद्वावतीया प्रभासैवधुनीनदीतस्या उरुशैवलालिः महती शैवालपंक्तिः रुरुचेरेजे प्रशस्ताशिरा कृते पत्ता द्विधात्रा स्थापितः प्रशालिवेणारिवत्युत्प्रेक्षा इंद्र ६८ यस्याः सत्याः पयोधरद्वंद्वमिषात्कुचयुग्मव्याजेन दुग्धं पिबत्यर्थस्य विधाने योग्यौ नवीनामृतपूरितौ द्वौ कुंभौ पद्मयोनिर्ब्रह्मा कलयांबभूव रचयामास केतवापह्नुतिर्व्यक्ता व्याजादेर्निह्नुतेः पदैः उपजातिः ६९। ॥६९॥ ॥६९॥

35
२
२३
य

कुंचकुंभमध्येद्दैतप्रवादंतपोमध्येपुनर्मौध्यमिकंमतंचसुभ्रूमणोर्गर्भगएवसोऽभौवालकोद्दाकूजदितिगर्हयामासैत्तो 36

महात्मभिर्गर्हानिचैयंभेदवादस्यनमतपोःप्रतिषेधायगर्भगेणगर्भेणस्तनयोरभेदस्यतमध्यगतावकाशाभावस्यचसं

पादनमितिफलोत्प्रेक्षा इंदु०७०॥ लग्नेशुभेशुभेनमहेणयुतेयत्तेशुभेनतेनदृष्टेचपुनश्चसूर्यादौस्वतुंगसंस्थे

निजतुंगादयस्थानानि सूर्यादीनांक्रमेणोक्तानिअजवृषमृगांगनाकुलीरझषवणिजोदिवाकरादितुंगाइति ॥अ

जोमेषः मृगोमकरःअंगनाकन्याःकुलीरःकर्कःझषोमीनः वणिक्तुलातथासूर्येमेषस्थेकुजेभौमेमकरस्थेरविसुते

द्वैतप्रवादंकुचकुंभमध्येमध्येपुनर्मौध्यमिकंमतंच सुभ्रूमणोर्गर्भगएवसोऽभौद्गाग्याहयामा

समहात्मगर्ह्य ७० लग्नेशुभेशुभयुतेसुषुवेकुमारंश्रीपार्वतीवसुरविनीश्मभवीक्षितेच जा

यासतीशिवगुरोर्निजतुंगसंस्थसूर्येकुजेरविसुतेचगुरौचकेंद्रे ॥७१॥

मंदेतुलास्थेगुरौचकेंद्रेचतुर्थाद्यन्यतमराशिस्थेचकाराद्दुक्तानुक्तसमुच्चयार्थौशिवगुरोर्भार्यासतीसुखवतीनत्व

न्यद्वीवत्पीडिताकुमारंस्कंदंसुषुवेतद्वत् ०एनेनगर्भप्रवेशादिकेमायायाप्रदर्शयसदाशिवःशंकराचार्यरूपेणाप्रा

दुरभूदितिदर्शितम वंस० ७१॥ ॥७२॥ ॥७५॥ ॥७२॥ ७॥ ॥७५॥ ॥७॥

१कुमारंशिशुंसुषुवेयथाश्रीपार्वती१२

सुत

स तं दृष्ट्वा शिवगुरुं शिववारिराशौ समुद्र निमग्नोपि शान्तिं सामर्थ्यमनुसृत्य जलेन्यमांदीनान् निमज्जितवान् तदनंतरं बहुध
नं वसुधाश्च गाश्च पुत्रजन्मोत्पुत्रस्य कर्मणो विधये विधनाय द्विजपुंगवेभ्यो ब्राह्मणोत्तरेभ्यः शास्त्रज्ञेभ्यः पात्रेभ्योऽश्राण
यद्दत्तवान् ७२ तदनन्तरं तरक्षुर्बोध्रः मृगादयो बहुजंतुगणाः परस्परं द्विषितापि तास्मिन्दिने वैरं विहायातीव हृष्टाः सहचेरुः पुन
श्च साधुतया निघृष्टाः सम्यक्तया न्योन्यं संघर्षणं वर्जनं कुर्वंतः कंडूमपाकृषत कंडूमपाकरणं कृतवंतः ७३ तास्मि

हृष्ट्वा सुतं शिवगुरुः शिववारिराशौ मग्नोपि शक्तिमनुसृत्य जलेभमांद्वीन्। अश्राणयद्बहुधनं
वसुधाश्च गाश्च जन्मोत्थकर्मविधये द्विजपुंगवेभ्यः ७२ तस्मिन्दिने मृगकरीन्द्रतरक्षुसिंहसर्पोन्दुमुख्या
बहुजंतुगणा द्विषंतः वैरं विहाय सह चेरुरतीव हृष्टाः कंडूमपाकृषत साधुतया निघृष्टाः ७३ वृक्षा

पु॰ लताः कुसुमराशिफलान्यमुंचन्नद्यः सन्नसलिलानिरवत्तास्तथैव जाता मुहुर्जलधरोपि नि
जं विकारमभ्रमजगाणादपि जलं सहसोत्पपात। ७४

दिने वृक्षा लतास्सु पुष्पराशीः फलानि चामुंचन्तथैव सकलानद्यः प्रसन्नजला जाताः जलधरोपि निजं वि
कारं जलमुहुरमुंचदिति विपरिणामेन संबंधनीयं भूमण्डलात्पर्वतसमूहादपि जलं सहसोत्पपात। ७४ ॥

किंवा द्वैतवादिभ्यो विपरीतं मतमवलंबितुं शीलं येषां तेषां हस्ताग्रवर्तिवरपुस्तकमप्यकस्मादुच्चैः पपात स्मुतिमल्लिका
निवहास्ताः जहसुः श्रीव्यासस्य चित्तकमलं विकचीबभूव विकाशं प्राप ॥७५ किंच सर्वाभिराशाभिर्दिग्भिरलं प्रसेदे
कर्मणि प्रत्ययः सर्वा दिशो गतिशापेन प्रसन्ना बभूवुरित्यर्थः अद्भुतो दिव्यो गंधो येषां तैर्वातैरभावि वायवोऽद्भुतदिव्यगं
धा अभूवन् प्रदक्षिणीभूता विचित्राः कीला ज्वाला येषां तैर्ज्वलनैरग्निहोत्राग्निभिरपि तदानीं प्रजज्वले तथा भूता

अद्वैतवादिविपरीतमतावलंबिहस्ताग्रवर्तिवरपुस्तकमप्यकस्मात् उच्चैः पपात जहसुः श्रुतिम
ल्लिका निश्रीव्यासचित्तकमलं विकचीबभूव ७५ सर्वाभिराशाभिरलं प्रसेदे वातैरभाव्यद्भुतदिव्यगं
धैः प्रजज्वले पिज्वलनैस्तदानीं प्रदक्षिणीभूतविचित्रकीलैः ७६ सुमनोहरगंधिनी सतां सुमनो
वृद्धिमल्लाशिवंकरी सुमनोनिकरप्रवोदितासुमनोवृष्टिरभूत्तदाद्भुता ७७

अग्निनापि प्रज्वालिता बभूवुरत्रापि कर्मणि प्रत्ययः ॥७६॥ किंच तदा तस्मिन्काले सुमनोहरो गंधो ऽस्यास्तीति त
या सतां सुष्ठु शुद्धं यन्मनस्तद्वृद्धिमल्लाशिवं सुखं करोतीति तथा सुमनसो देवा नानिकरैः समूहैः प्रचोदिता सुमनसां
पुष्पाणां वृष्टिरद्भुता पयास्या तथा भूत यमकालंकारः अर्थे सत्यर्थभिन्नानां वर्णानां सा पुनः स्मृतिः यमकमित्युक्तेः
विषमे समजागरुः समेसमा रालोथयगुर्वियोगिनी ॥७७॥ ॥७७॥ ॥७७॥ ॥७७॥

लोकत्रयी लोकदृशा लोकनेत्रेण भास्वता सूर्येणेव मही स्तुमेरुणा पर्वतेनेव विद्याविनियेनेव सा सती सुतेन राजहृ
तविशिनष्टिता दृशाना मतिप्रसिद्धानां रामवंद्रप्रभृतिराज्ञां तेजो यस्मिंस्तेन यद्वा तेजसा राजेति राजतेजसा दृ
शं स्पर्धितत्पर राजतेजो यस्मिंस्तेनेत्यर्थः प्रत्राभिनन्दीप्तिलक्षणे सा धारणे धर्मएकस्यैव बहूपमानोपादाना
मालोपमा इंदुवं ०७८॥ सत्कारपूर्वं कमभियुक्तो विनियुक्तो मुहूर्तविदिनो विप्राः सुतस्य जन्म वीक्ष्यालोच्य
शशंसुरेष तव पुत्रः सर्वज्ञो भविष्यति पुनः स्वतंत्रं शास्त्रं रचयिष्यते प्रथ वागधिपांश्च जेता भविष्यति वसं० ७९

लोकत्रयीलोकदृशैव भास्वता महीराजे वसुभासुमेरुणा विद्याविनीत्यैव सती सुतेन सा रराजतत्ता दृशराजतेजसा ७८ सत्कारपूर्वमभियुक्तमुहूर्तवेदिविप्राः शशंसुरभिवीक्ष्य सुतस्य जन्म सर्वज्ञ एष भविता रचयिष्यते च शास्त्रं स्वतंत्रमथ वागधिपांश्च जेता ७९ कीर्तिस्तु कां भुवि विधास्यति यावदेषा किं बोधितेन बहुना शिशुरेष पूर्णः नाप्रच्छ जीवितमनेन च वर्तते न चोक्तं प्रायो विरम्य पिनवक्तृ स्वमंत्रमन्त्रः ८० तज्ज्ञातिबंधुसुहृदिष्टजनांगनानां तालं सूतिकागृहमिविष्टमथानिदघ्नुः सोपायिनास्तनमभिवीक्ष्य यथा निदाघे चंद्रं मरं प्रपुरतीव सरोजवक्त्रं ८१॥

किं च पावदेषा महतात्मत्वकां कीर्तिं भुवि विधास्यति किं बहुना बोधितेनैष स्तव शिशुः पूर्णो स्ति जीवितं च तेन शिवगुरुणा
न वपुष्टं न वर्तते रुक्तं यतः प्रायो जानन्नप्यस्मभंत्रभद्रः नैव वक्ति ८० अथानंतरं तज्ज्ञातिबंधुसुहृदिष्टजनानामंगना
उपायनेन महोरेण सह वर्तमाना स्तालं सूतिकागृहमिविष्टवत्यस्तं सरोजमुखममभिसमेता हीदासात्मतं मंदं वप

नविद्यते प्रदीपो यस्मिन्नेकधेत्यादिवन्नशब्देन समासः न प्रदीपं सततं तत्पायां रात्रौ तस्य शिशोस्तेजसा यदवभा तमभ 40
तस्मृति का ग हं सर्वो जनो वै ततः तत्सर्वजं तो राश्चर्यमजनिष्ट पद्दीपं सततं स्य मंदिरमति तिमिरमभ दित्यर्थः ५२ अथ शंक
र नामधेय प्रवृत्ति निमित्त रूपमाह यद्येन कारणेनासौ बालकः पश्यतां जनानां मन्त्र हं शं सुखं कुरुते तेनास्य जनकः प्र
सिद्धां शंकराख्यां कृतवान् यद्वा चिरकालाच्छंकर प्रसादाज्जातस्ततस्माच्छंकर नामधेयं ५३ तद्वद्बालवत्पादकमला

तत्स्मृति का ग हमवेत्त तन प्रदीपं तत्तेजसा यदवभातमभत्तत्पायां आश्चर्यमेतदजनिष्ट सम
स्तजंतोस्तन्मंदिरं वितिमिरं यदभूद्दीपं ५२ यत्पश्यतां शिशुरसौ कुरुते शमस्यं तेना कृतास्य ज
नु२ नकः किल शंकराख्यां यद्वाविरायत किल शंप्रसादाज्जातस्ततोप्यधितशंकर नामधेयं ५३ सर्वे
पि२ विदं सकलशास्त्र युतोपि बालो मानुष्यजाति मनुसृत्य चचार तद्वत् बालः शनैर्हसितुमारभत क्र
मेणास्य हुं प्रशाक गमनाय पदांबुजाभ्यां ५४ बालेयमं चोकिलशायितास्मिन्सततोप्रसन्नं हृदयं बभ व
सेवीत्यमाणो मणीगृह वर्षं विहन्मुरवंहंत विनीलमासीत ५५

भांगमनाय यदोसवन्नमुदरेणासर्पणेनाकतुं समर्थो वभव ५४ अस्मिन्बाले मंचे शापि तेसति सततो हृदयं प्रसन्नं ब
भव मणिगृह वर्षं वीक्ष्यमाणो मातिविद्रुपंगमुरवं विगतनीलमभूत यद्वा वादिपंडितानां मुखं विशेषेणानीलमभूत
उप० ॥५५॥ ।५५।

कमनीयासं दराशय्याशयनीयं यस्मिंस्तत्पर्यंकश्रेष्ठं शनैः पादाभ्यां संताडयन् विशेषेण भेदवादिनां परं ड्यालेषां
येमनोरथास्तेषां समूहान्सद्यः शतधा विभेद विददार अत्र ताडनं विभेदयोर्हेतु कार्ययोर्विरुद्धभिन्नदेशत्वा
द संगतिरलंकारः विरुद्धभिन्नदेशत्वं कार्यहेत्वोरसंगतिरित्युक्तेः ८६॥ द्वित्राणि वर्णानि अमुष्मिन्बाले बदति सति द्वे
ति प्रवीरा मौनमेव दधुः स्मराणा कमलाभ्यां मदावलात्तिसति सद्यः दशापि दिशः पलायंत पलायनं कृतवंतः वपलाति

संताडयन् हंत शनैः पदाभ्यां पर्यंकश्रेष्ठं कमनीयशय्यं विभेद सद्यः शतधा समूहान्विभेदवादी
ष्टमनोरथानां ८६ द्वित्राणि वर्णानि वदत्यमुष्मिन्द्वेति प्रवीरा दधुरेव मौनं मदाचलत्त्वंघ्रिसरो
रुहाभ्यां दिशः पलायंत दशापि सद्यः ८७॥ उदचारयदर्भको गिरः पदचारान्तनोदनंतरं विकला
भवदाद्दिमा तयोः पिकलोकश्चरमान्मरालकः ॥ ८८॥

शायोर्क्तिस्तु कार्यहेत्त्वप्रसक्तिजे॥ ८७॥ अर्भको गिर उदचारयत् प्रवर्तितवान् अनंतरं पदचारान् ततनोत् विस्तारितवा
न् तयोर्वाणी प्रवर्तनपादचारविस्तारयोर्मध्ये गिरः प्रवर्तनात् पिकलोकः सर्वोपि कोकिलो विकलोऽभवत् चरमादं
त्यात् पादचारविस्तारान्मरालको हंसो विकलोऽभवत् वियोगिनी छंदः ॥८८॥ ॥८८॥ ॥८८॥

प्रचलांभ्रमिं पारतिषाचरणाकांत्या नवीनैर्विद्रुमस्य रत्नवल्लस्य पल्लवैरालूनामिति विद्रुमो रत्नवृक्षेपि प्रवालेपि प्रमान 42
यमिति मेदिनी काश्मीरपरागैः पाटलां श्वेतरक्तामिव स्वपन्न चंद्रतल्पाः शिम्भुः शनैः शनैस्सुचार ८९ मूर्द्धनि हिम
करस्पर्शी ताकिरणास्य चंद्रस्य चिह्नं निटिलेललाटेन यनस्य नेत्रस्यौ चिह्नमंसयोः स्कंधयोः स्थूलं वपुषि स्फटि कं
केन समानं वर्णं प्रज्ञावीद्यशंभुं मेनिरे ऽनुमानालंकारः वृत्तं गीतिः आर्याप्रथमदलोक्तं पदिकयमपि लक्षणं नवे

नं२

नवविद्रुमपल्लवाल्लूतामिव काश्मीरपरागपाटलां रचयन्नचलां पदत्विषा स चचारेंदुनि
भं शनैः शनैः ८८॥ मूर्द्धनि हिमकरचिह्नं निटिलेनयनांकमंसयोः स्थूलं वपुषि स्फटिकसवर्णं
ज्ञात्वा समेनिरे शंभुं ९०॥ राज्यश्रीरिव कोविदस्य राज्ञो विद्येव व्यसनदवीयसो बुधस्य शुभ्रांशो
श्छविरिव शारदस्य पित्रोः संतोषैः सह ववृधे तदीयमूर्तिः ९१

दलयोः शुभपोः कृतयतिशोभां तां गीतिं गीतवान् भुजंगेशः इति लक्षणात् लक्ष्ये तत्र गणगणोपेता भवति नेह विषमे जः ष
ष्ठोयं नलघु वा प्रथमे ऽर्द्धे नियतमार्यायाः इत्यार्यायाः पूर्वार्द्धे लक्षणं ९०॥ राजनीतिकुशलस्य राज्ञः श्रीरिव व्यसनं तु
शुभे सक्तौ पापे वृत्तौ मृगयादिषु दैवानिष्टफले पापे विपत्तौ विफलोद्यमे इति मेदिनी कोशाद्व्यसनाद्दुःखाद्दवीय
सो दवीयस्य दविष्ठ स्वस्तुदूर इत्यमराद् अतिदूरस्य बुधस्य विद्येव शरत्कालीनस्य चंद्रस्य छविरिव पित्रोः संतोषैः सह तदी
यामूर्तिर्ववृधे प्रहर्षिणी वृत्तम ९१॥

उरसिनागेन चरणे चामरेण मस्तके वालेंदुना हस्तयोश्चक्रादिभिः १८

शि॰ वि॰ २७

[illegible] मूर्द्धनि त्रिशूलेन चाङ्किते तस्य ललिताङ्गात्रस्य कुमारांगविन्यासंशरीरं नेत्रैर्निमेषरहितैः सकलप्यस्य भगवलोकस्य रेखा यल्लांछितं तं विचित्रं तत्र त्य जनसमुदायो मंक्षु शार्दूल॰ ९२ प्रा पामिके स्मन्कादि सर्गो विरतिं प्रपाति सति मार्गे दौर्गत्ति संपादके स्थिते सति स्वर्गे दुर्गमतां दुःप्राप्यतामुपेयुषि प्राप्तवति सति अपवर्गे मोक्षे भृशमत्यंतं दुर्गे दुःप्राप्ये सति देहभृतां जीवानां वर्गे समुदाये निसर्गात्स्वभावादेव मलिने सति तथा च विश्वकर्तुरखिलापसर्गजातं

नागेनोरसि चामरेण शिरसि वालेंदुना फालके पाण्योश्चक्रगदाधनुर्डमरुकैर्मूर्ध्नि त्रिशूलेन च तन्नस्याङ्कितमाकलय्य ललितं लेखाकृतैर्लांछितं चित्रं गात्रममंस्त तत्र जनता नेत्रैर्निमेषाङ्कितैः ९२ सर्गे प्रापामिके व्रयाति विरतिं मार्गे स्थिते दौर्गत्ते स्वर्गे दुर्गमतामुपेयुषि भृशं दुर्गे पवर्गे सति वर्गे देहभृतां निसर्गमलिने जातोपसर्गे विश्वसृजस्तदीयवपुषा भर्गो वतीर्णो भुवि ९३॥ इति श्रीमाधवीये तदवतारकथापरः संक्षेपशंकरजये सर्गः पूर्णो द्वितीयकः ॥२॥ मूलसंख्या १९८॥

सर्गो विलेर

पसर्गानाशकराणि विघ्नानि पश्यत भृतेसति तदीयवपुषा शंकराचार्यविग्रहात्मना भर्गोसदाशिवो भूमावव तीर्णः ९३॥ इति श्रीमाधवीये श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्यवालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृते शंकरविजयडिंडिमे द्वितीयः सर्गः ॥ सटीकसंख्या ॥ ३२५॥

प१

एवंशिवावतारमुपवर्ण्य तत्तद्देवावतारमुपवर्णयितुमुपक्रमते इतीति एवं मूलचंद्रशेखरे शिवे बालत्वं प्राप्ते सति तदनंतरं स्फुरो तमाभुविषट्शास्त्रविदांसतां कुलेप्रजज्ञिरे प्रादुर्बभूवुः वियोगिनी १ नन्वेषो विष्णोरवतारमाह कमलानिलयः कमलालया यः श्रीविष्णुः सर्वासां कलानां पूर्णश मवितुं विपदांसहत्वं मानमित्यर्थः २ पवनोपि प्रादुः भवनादिनो मीलिते प्रस्या दि ++ निधेर्विमलाभिधात् भस्करात् ब्राह्मणात्... जनिष्टप्रादुर्भूत भवीस्सुतरान्वपि... भविपयापक्ष... येन विवादीनं ... ३ प्रस्फुटं ना ++ २

भ२ २

इतिबालमृगांकशेखरे सति बालत्वमुपगते ततः द्विविधस्वराः प्रजज्ञिरे भुवि षट्शास्त्रविदां सतां कुले १ कमलानिलयः कलानिधेर्विमलाख्याद जनिष्ट भस्करात् भुवि पद्मपदं निर्यसाविपदं येन विवादि नांयशः २ पवनोप्यजनि प्रभाकरात् सवनोन्मीलितकीर्तिमंडलात्त्वंगलहस्ति तन्मेदवाच्यसौ कि लहस्तामलकाभिधाम धात् ३ पवमानदशांशात्ता जनिष्ठ पवमानं च तत्यि यशोंबुधौ धरणीमथि ताविवादि वाक्सरणी येन सतोटकाह्वयः ४॥

व२

तंकीर्तिलक्ष्मणां मंडलं यस्य तत्तस्मान्मात्‍ः कालोन्मीलितमंडलः सूर्यस्तत्तुल्यात् प्रभाकराभिधाद्भूसुरात् द जनिष्ठादुरस्फुर
६ व २ तगलेहस्तिता केंद्रेहस्तलेनगृहीतां रुद्राक्ष कंठा कृत्ताभेदवादिनो येनासौ वर्तीर्णो वपुः किल प्रसिद्धं हस्तामलकेतिर्‍ नामधात् ३ वायोरेव दशांशावतारमाह पवमानस्य पवनस्य दशांशात् सतोटकाख्यो ऽजनि यस्य यशोलक्ष्मीजल धौ प्लवमाना उत्तरंती धरणीं च तियेन विवादि वाक्सरणीमाथिता स इत्यर्थः ४॥ ॥४॥ ॥७॥

44

शां॰ वि॰
डि॰
२८

शिलादस्य सूनुना पुत्रेण नंदिसंज्ञकेनोद्भाविशिलादसूनुः प्रादुरभवत् येमदेव ब्रह्मादिकदेवानां मदपुत्रवादिसमदापानांनिम
हैः समुल्लसंत्या कीर्त्या शोभत इति तत्याते महीतले उदकेव दंतीत्यर्थः ५॥ विधिब्रह्मा सुरेश्वरो महेन्द्रनाप रमेशो प्रासवभूवांगी
१३ रांनिधिर्वा वस्पति रानंदगिरिर्जायत प्रलोगगरुड भ्राता सर्पो वामनं दनसंज्ञः समभवत् पंचापि विष्णुः पद्मपादसंज्ञोव
भवेत् पुत्रेमरएवबद्ध मारारीत्याम नंदनस्त । यापि पद्मांतर माश्रित्ये वो भपांशुवतनरणमाश्रित्या । विरोधसंपर्कदीपः
वरुणो जलाधीशश्चित्सुखसंज्ञो ऽजायत ः ६ प्रपरेपिसीये ः परैश्च सह पार्श्वीमत्सरस्त्वपरान्देशोनस्वपरेषु धार्मिकत

उद्भाविशिलादसूनुनामदव ब्रह्मादिक देवानिम्न हैः समुदंचितकीर्तिशालिनं यमदेवं भवेते महीतले
५ विधिरासमुरेश्वरो गिरांनिधिरानंदगिरिर्जायत प्रासुराः समभवत्सनंदनो विष्णो ः पद्मपादो भव
हूयः ६ प्रपरेप्यभवान्दिवौकसः स्वपरेष्वापरविद्विषः प्रभोः चरणांपरिसेवितुं नमवसुरस्थगा
त्मजाः ७ चार्वाकदर्शनविधानसरोषधातरूपेनगीष्पतिरभृद्भुविमंडनाख्यः नंदीश्वरः शंकरा
श्वरचोदितः सन्नानंदगिरियमि धमाव्यजनीति केचित ८॥

त्वरान्चादि द्विषंतीति तेद्विविषदः स्वपरैर्मानं विद्विष्टीति वातस्य प्रभोः श्रीशंकरस्य चरणांजगतां शारदांपरिसेवितुं ब्रह्मको
त्तमानां पुत्राश्चभवन ७ विधिरासमुरेश्वरो गिरांनिधिरानंदगिरिर्जायते बृहस्पति मदाशीमतांतरमाहु चार्वाकानां देहा
ना २ त्मवादिनां नास्तिकानां दर्शन शास्त्रस्य विधाने नरोषस्य धातर्वेदरूपा पेनगीष्पतिर्बृहस्पतिर्भुविमंडनसंज्ञो
भत्तनंदीश्वरः कम्राणायामहादेवेनप्रेरितः सन्नानंदगिरिः संज्ञायनानीति केचिद्वदंति ॥ ७ ॥ ॥ ८ ॥

45

अथ तथा ऽ वतीर्णास्य विधेः पुरंध्री कुटुंबिनी सा प्रसिद्धा सरस्वती प्रादुरभूत् काका हि गोलक न्यायेनाभूत् पदमुभयत्र संबध्यते यस्याः संज्ञा ऽ भयभारतीत्यभूत् खलु प्रसिद्धं वस्तु वक्त्या पि सा सरस्वती लोको ऽपि तां सरस्वतीत्येव वदति जगतो जगतो विषमे समस्या तो ऽ जौ गणा विपरीत पर्वा ९ सरस्वत्यवतरणनिमित्तमाह पुरा पूर्वं किल धातुरंतिके ब्रह्मणः समीपे सर्वज्ञकल्पाई षट् नसर्वज्ञा मुनयः स्वीयं स्वीयं वेदमध्येषितपठितं वं तस्तदा ऽतिकोपनो दुर्वासा मुनिर्वेदान् पठन्नवधि

स्वलत

चित्त्वरं ऽ स्वलनं प्राप्तः पु० १०॥ तदा स्मिन्काले वेदुर्वमूरं वयस्याः सा सरस्वती जहास हासितवती यत्तायदर्णो ऽ द्भवश

न१

अथावतीर्णस्य विधेः पुरंध्री सा भयदाख्या भयभारतीति सरस्वती सा खलु वस्तुवक्त्या लोको ऽपि तां वक्ति सरस्वतीति ९॥ पुरा किलाध्यापित धातुरंतिके सर्वज्ञकल्पा मुनयो निजं निजं वेदं तदा दुर्वासनो ऽति कोपनो वेदान धीयन्नकविदस्खलत्स्वरे॥१०॥ तदाजहास दुर्मुखी सरस्वती यदंगमर्णोद्भवशार्ङ्ग संततिः चुकोप तस्यै दहनानुकारिणा निरीक्षिता तां मुनिरुग्रशासनः॥११॥ शशाप तां दुर्विनये ऽवनी तले जायस्व मर्त्येष्वविभक्त सरस्वती प्रसादयामास निसर्गकोपनं तत्पादमूले पतिता विषादिनी॥१२॥

वर्ण भ्यः।

वसंततिः अर्णोभ्यो उद्भव उत्पत्तिर्यस्याः सा चासौ शार्ङ्गसंततिर्यस्याः अंगं तस्यै हासं कृतवत्यै सरस्वत्यै चुकोप कोपं कृतवान् तन्मुद्दामेव दर्शयति दहनं वह्निमनुकरोतीति दहनानुकारि तेन तानेत्रेणोग्रशासनो मुनिर्निरीक्षत तदृष्टवान् वंशास्य ११॥ ततः किं कृतवानित्याकांक्षायामाह तां शशाप शापयति शापमेव दर्शयति हे दुर्विनये भूतले मर्त्येषु मनुष्येषु जायस्व जन्म लभस्व एवं शप्ता सरस्वती अविभक्त भयं प्राप भीता वसती विषादिनी तत्प्रसादो पायाभावं वितर्केनचेतो भंगवती तस्य दुर्वासस पादस्य मूले समीपपतिता निसर्गो स्वभावादेव कोपनं मुनिं प्रसादयामास तत्प्रसन्नतां चपलं कृतवतीत्यर्थः। उप०॥१२॥

शं॰वि॰
टी॰
२९

थ यमुनयः स्विन्नां सरस्वतीं दृष्ट्वा तामिमेंदुर्वासस(प्र)मादाराधयामासुः हे मुने विहित्ता पराधं पुत्रं अपि त्वाय याच्च
मते तथा हे भगवन् कृतापराधां तां सरस्वतीं त्वं ख ॥१३॥ अथ सरस्वत्या मुनी दृष्ट्वा प्रसादितः संप्रसन्नो दुर्वासाः शा
पस्य मोक्षं ददौ किं तादिति तदाह यदा माध्वद्य शंकरस्य शंकराचार्यस्य पौर्णिवती पिस्य सम्यक् साक्षात्पूर्वकं दर्शनं स्यात्त

सू २ दा मर्त्या भविष्यतीत्यर्थः विपरीतं ॥१४॥ सा सरस्वती शोणाख्य नदस्य तीरे विप्रस्य विष्णुमित्र संज्ञकस्य कन्या जनि
ता विशिनष्टि सर्वान् र्थान्वितीति सर्वार्थवित्सा चासौ सर्वैर्गुणैरुपपन्ना यत्र्या चभिन्नं वापदं यस्याः पुनर्विद्यारूप

हृष्टाविषणो मुनयः सरस्वतीं प्रसादयां चक्रुरिमं तमाद्दरात् कृतापराधां भगवन्नत्वमस्यतां पित्तेवपु
त्रं विहितागसं मुने ॥१३॥ प्रसादितो भ द य संप्रसन्नो वाणो मुनीद्रैरपि शापमोक्षं ददौ यदा माध्व
शंकरस्य संदर्शनं स्या इविता स्य मर्त्या ॥१४॥ सा शोणातीरे जनि विप्रकन्या सर्वार्थवित्सर्वगुणोपपन्ना
यस्या वभवुस्सह जाश्च विद्याः शिरोगतं के परिहर्तुमीशाः ॥१५॥ सर्वाणि शास्त्राणि षडंग वेदान् काव्यादि
कान्वेत्ति परं च सर्वं तन्नास्ति नो वेत्ति यदत्र वाला तस्मादभूच्चित्रपदं जनानां ॥१६॥

जुः साम अथर्वसंज्ञाश्च त्वारो वेदाः शिक्षा कल्पो व्याकरणं छंदो ज्योतिषं निरुक्तिरिति षडंगानि मीमांसा धर्मशास्त्रं न्यायः पुराण
सू २ मिति च तुर्दश हे जाः सह जाः न्यन्ना वभवुर्यस्मा च्छिरोगतं शिरसि स्थितं परिहर्तुं के समर्था न केपि दुर्वासः प्रादयः इत्यर्थः उ॰ ॥१५॥
सर्वाणि सांख्य पातंजल वैशेषिक न्याय मीमांसा वेदांताख्यानि शास्त्राणि व्याकरणादीनि षडंगानि ऋगादीन् वेदान् काव्य ना
टकादीन्परमन्यच्च सर्वं वेत्ति किं वहुना अत्र जगति तन्नास्ति यदा वाला सरस्वती न जानाति यस्मादेवं तस्मात्सा वाला अत्र जना
नामाश्चर्यस्थापभूता भूत इंद्रवज्रा ॥१६॥

एवं सरस्वत्याः प्रादुर्भावमुपवर्ण्य तस्या विवाहं वक्तुमुपक्रमते तस्यां गुणज्ञा सरस्वती विश्वरूपं मंडनापरनामधेयं
गुणेन मनोभिरामं द्विजश्रेष्ठेभ्यः श्रुतवती स गुणज्ञो विश्वरूपस्तां सरस्वतीमपि गुणवतीं मनोभिरामां द्विजपुंगवेभ्यः
श्रुतवान् तस्मात्तयोर्मंडनसरस्वत्योर्दर्शनलालसा जाता । उप० । ७ । एवं तयोरन्योन्यचिंतनप्रकर्षाल्लब्धस्वान्ति
कसंदर्शनादिकयोः प्रबोधकालविरहाग्निसंतापो जातस्तदित्याह । अन्योन्येति ॥ ८ ॥ इष्टमिच्छमानावपिनेक्षमा

सा विश्वरूपं गुणिनं गुणज्ञा मनोभिरामं द्विजपुंगवेभ्यः शुश्राव तो वापि स विश्वरूपस्तस्या
तया दर्शनलालसोभूत् ॥ ७ ॥ अन्योन्यसंदर्शनलालसौ तौ चिंताप्रकर्षादधिगम्य निद्रां ॥
स्वप्नेप्यसंदर्शनभाषणाभ्यां पुनः प्रबुद्धौ विरहाग्नितप्तौ ॥ ८ ॥ दिदृक्षमाणावपि नेक्षमाणावन्यो
न्यवार्ताहृतमानसौ तौ ॥ यथाचिताहारविहारहीनौ तनौ तनुत्वं स्मरणादुपेतौ ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तदी
यौ पितरौ कदाचिदपृच्छतां तौ परिकार्शितांगौ वपुः कृशं ते मनसोऽप्रसादो न व्याधिनीक्षे न च हेतुम
न्यं ॥ १० ॥

टी० १

तौ स्वाप्निकस्याऽन्योन्यवार्तयाहृतमानसौ यथाचिताहारविहाररहितौ परस्परस्मरणाद्धेतोः सूक्ष्मतामवापतुः ॥ ९ ॥ कदा
चित्तदीयौ पितरौ परिकार्शितशरीरौ तौ दृष्ट्वा पृष्टवन्तौ किं तदित्यत्राह शरीरं ते कृशं मनस्त्वागर्वं लक्ष्यते तत्किं निमित्तमहे त
रोगं वाऽन्यद्धेतुं निमित्तं नेक्षे ॥ १० ॥

शं॰ वि॰
टि॰
२९

दुः।

नचहेतुमन्यामि त्वन्नं अविचर णाति दृष्टवियोगादनिष्टसंयोगाद्वा देहवतां दुःखानि भवंति तौ द्वावपि वीक्ष्य मा णोवि
वपि नात्सोऽहं न वीक्ष्ये तर्हि निदानं विनैव तत्स्यादिति चेत्तत्राह निदानं कारणं विना हि प्रसिद्धं कोपि कस्य जन्म न भवति
तस्मान्मदुःखरूपस्य तन्निदानं न जानामीत्यर्थः प्राख्या॰ २१॥ निदानांतराण्यपि निरस्यन्नित्याह तवाविवाहस्य कालो
पि नैवातिक्रांतः परेभ्योऽपमानोपि तव नास्ति निर्धनतापि ते न भवति किं च कुटुंब दुःसहो भारोपि मयि वर्तते तस्य

गा।

दृष्टस्य हानेरनभीष्टयोगात् भवंति दुःखानि शरीरभाजां वीक्ष्य न तौ द्वावपि वीक्ष्य माणो विना निदा
नेन न हि कार्यजन्म २१ न तेऽपगाद्विवाहनस्य कालो परावमानो न च निःस्वता वा कुटुंबभारो मयि दुः
सहोयं कुमार खेदस्तवकात्र पीडा २२ न मद्भावः परितापहेतुः पराजितिर्वात वतन्निदानं वि
हृत्सु विस्पष्ट तया गम पापात्स दुर्गमार्गाद्वापि तर्कोविद्धिः २३

वात्र लोके का पीडा न कापीत्यर्थः॥ उपें॰॥२२॥ किं च संतापहेतुर्मद्भावोपि तव नास्ति तथा संतापस्य कारणं पराजयो
पि तव नास्ति तत्र हेतुः विद्वत्सु तर्कविद्भिः रीसु दुर्गमो र्थो यस्य तत्स्मात्स दुर्जेया यादिति का वित्या वलया भूता हि स्पष्ट
तया गेपावाद्भूतो ऽथ ष्टपाठादितिवाप पाठादिति का चित्या ग॥२३॥ २३॥ २३॥ २३॥

४९

३०

क२ किंच जन्मप्रभृति तव वेदविहितस्य कर्मणः तस्य करणं नास्ति विहितादन्यस्य कर्मणः सेवा तु स्वप्नेपि तव नास्ति तस्मा 50
न्नारकयातनाभयोपि न त्वया भेयं लोके हि तव दुःखविनिर्मुक्तस्य ते मुखं शोभारहितं किमास्ते अत्र किं निमित्तमित्यर्थः ॥२४॥ ए
वमत्या महाह्लहृदिनं निमित्तं वक्तुं कथ्यमानोस्ति हृज्जन्यकृपातिशयपुत्रोपि तयोः कर्ममंडनसरस्वत्याविदं वक्ष्यमाणमूचतुः
स्म किं मिषित्वा या मा तौ मंडनवचनमदाह इति पद्याच्यं न वाच्यमिति मे लज्जा विस्तारपतितत्त्वमनासिस्थितं तत्याग
स्य१

ऽप्राजन्मनो विहितकर्मनिषेवणं ते स्वप्नेपि नास्ति विहितेतरकर्मसेवा तस्मान्न भेयमपि नारकया
तनाभ्यः किं ते मुखं प्रतिदिनं गतशोभमास्ते ॥२४॥ निर्बंधतो बहुदिनं प्रतिपाद्यमानो वक्तुं कृपाभरपु
ताविति मस्खलः स निर्बंधतस्तव वदामि मनोमतं मे वाच्यं न वाच्यमिति यद्यपि तेन नातिलज्जा ॥२५॥ शोणा
ख्यपुन्नदतटे वसतो द्विजस्य कन्या श्रुतिं गतवती द्विजपुंगवेभ्यः सर्वज्ञतापदमनुत्तमरूपवेषां तामुद्व
हामि मनो भगवन्मदीयं ॥२६॥ पुत्रेण सातिविनयं गदितोन्वशांद्यो विप्रौ वधूवरणकर्मणि संप्रवीणौ न२
तावापितुर्द्विजगृहं द्विजसंदिदृक्षू देशानतीत्य बहुलान्निजकार्यसिद्ध्यै ॥२७॥

हाद्वहामि ॥२५॥ तदृशं पतिशोणाख्यपुन्नदस्य तटे वासं कुर्वतो विष्णुमित्राख्यस्य विप्रस्य कन्या सर्वज्ञता तास्ययभूतत्वान्नु
त्तमरूपवेषवती विप्रवरेभ्यः श्रवणं प्राप्तवती खलो हे भगवन्मदीयं मनस्तामुद्वोढुमिच्छति ॥२६॥ एवमतिविनयं यथा भवेत्तथा
पुत्रेण कथितः स हिमामित्रो वधूवरणकर्मणि अतिकुशलौ द्वौ विप्रौ व नयात्यापितवान् वधूकर्मणो पात्तानवानितिवा
तौ निजकार्यसिद्ध्यर्थं विष्णुमित्रदर्शनेच्छू बहुलान्देशानुल्लंघ्य विष्णुमित्रगेहमवापतुः ॥२७॥ ॥२॥ ॥२७॥

श्रुयोभयभारतीवाक्यमुदाहरतिराजस्थाननिवासीश्रुताखिलशास्त्रो यो विश्वरूप इति भूमौ प्रख्यातस्तस्य चरणरजसेवि
त्वं सहायं करोमि स्म हे वीप्सितं इति संप्रदानं हे तात पद्मपत्र तत्पादपद्मरजः प्राप्तो भवान्साहाय्यं विदधात्विति सहायप
त्वं साद्दित्यर्थः २८ एवं पुत्र्या वचनं तातेकर्णपुटेन पिबति सति द्विजानां गुरुणा विश्वरूपापि ज्ञाहि मामित्रेण स्ततस्या
स्तुष्टविवाहा कि पर्थिसंप्रेषितौ विशदाभायुक्तयष्टिद्वयपुक्तौ सुवर्णौ द्वौ ब्राह्मणावाजग्मतुः २९ स विप्रो मित्रत्सौवि
प्रवरौ विहितोपचारैः संपूज्याथानंतरं शनैरागमनकारणं पृष्टवान्स्म श्रीविश्वरूपस्य पितुर्वाक्यात्कन्याया वरणकर्म

मम निकेतनगतः श्रुतविश्वशास्त्रः श्रीविश्वरूप इति यः प्रथितः पृथिव्यां तत्पादपद्मरजसेस्प
हयामि नित्यं साहाय्यमत्र यदि तात भवान्विदध्यात् ॥२८॥ पुत्र्या वचः पिबति कर्णपुटेन ताते श्रीवि
श्वरूपगुरुवाक्यतः प्रागतौ स्व इत्यश्च तद्वैरणाकर्मणि कन्यकायाः ॥३०॥ संप्रेषितौ श्रुतवयः कुलवृत्त
धर्मैः साधारणौ श्रुतवतात्वसतस्य तेन याचावहे तव सुतां द्विज तस्य हेतोरन्योन्यसंघटनमेतु मणिद्व
यं तत् ॥३१

यं मां गमनं कृतवंतावित्यर्थः ॥३०॥ श्रुतेन शास्त्रश्रवणेन कुलेन वृत्तैर्वृति [illegible] भिश्चरित्रैर्वा धर्मैश्च स्वस्तुतस्य साधारणौ
समानौ तव सुतां श्रुतवता तेन श्रीविश्वरूपगुरुणा तस्य श्रीविश्वरूपस्य हेतोस्तव सुतां याचावहे हे द्विज हि मामित्र सुवेने
वयं याचां करवाव तत्स्मात् मणिद्वयमन्योन्यसंघटनं परस्परसंबंधमेतु प्राप्नोतु तस्य हेतोरि [illegible] त्यस्य तस्मात्त्वा
रणादि विवार्थः निमित्तपर्यायप्रयोगे सर्वासां प्रायदर्शनामिति वचनात् षष्ठी ॥३१॥ ॥३१॥ ॥३२॥

52

एवमुक्तो विष्णुमित्र उवाच हे विप्रा यद्यपि तेन हि ममित्रेणोक्तं महद्दारोवचनं एवं तथापि निजवधं दृष्ट्वा तदुक्तं करवाणि यस्मादिदं कन्याप्रदानं बध्वधीनमेव नित्यं भवति नो चेत्तदनुमत्यभावे व्यसनप्राप्तिषु कन्यायाः दुःखशान्तिषु सर्वे बध्वः पीडयेयुरित्यर्थः ॥ ३२ ॥ अथानन्तरं भार्यां पृष्टवान् हे भद्रे त्वया श्रुतं तुल्यौ मिलितौ वरौ त्वत्कामो खलु राजगेहात् दत्ता वागतो एतयोरागमनेन भद्रं करमिति संबोधनाशयः तत्र किं करवाव किं देयान देया वा तस्मात्त्वं पत्न्युक्तयं एकमनमायसम्यग्ज्ञात्वा ब्रूहि यत्ता देयेत्युक्तो देयति पुनर्नेत्युक्तो वयं तस्मै कन्यां प्रदीयत इत्यादि स्मृतः ॥ ३२ ॥ एवं पृष्टो मित्रभार्योवाच प्रथमा स्थिति दूरे तथापि वज्रता तव श्रुतवयः कु

विष्णु ।

महांतं दुक्तमभिराचितं एवं विप्रोपदृष्ट्वा वधं मम पुनः करवाणि नित्यं कन्याप्रदानमिदमायत्तं तत्त्वं बधूषु नो वदन्मयर्व्यसनशान्तिषु पीडयेयुः ॥ ३२ ॥ भार्यामपृच्छद् यत्किं करवाव भद्रे विप्रो वरीत्तुमनसौ खलु राजगेहात् एतां सुतां सुतानिभात त्वयास्ति कन्या ब्रूहि त्वमेकमनमाय पुनर्नैबाच्यं ॥ ३३ ॥ दूरे स्थिति श्रुतवयः कुलवृत्तजातं नज्ञायते तदपि किं प्रवदामि तुभ्यं विज्ञानान्विताय कुलवृत्तसमन्विता ... य देयास्तु तेति विदितं श्रुतिलोकयोश्च ॥ ३४ ॥ नैवं नियंतुमनघा तवशा चमे तत्ता रुक्मणीयदुकुलांकुशस्थलीश प्रादात्स भीष्मकनृपः खलु कुंडनेशस्तीर्थापदेशमटते त्वपरीक्षिताय ॥ ३५ ॥ य॰

लवृत्तजातं तदपि न ज्ञायते ॥ तस्मात्त्वमहं किं प्रवदामि वित्त ज्ञायकुलेन कुलं वशीलेच वयस्य रूपं विद्या च वित्तं बसना यता वरे एतान्गुणान्पात्रस्य परीक्ष्य देया कन्या बुधैः शेषमचिंतनीयामित्यादिस्मृतिम लभ तच्छ्रुतौ वृत्तेनाधीतेन शीलेन वत्सान्समान्विताय कन्या प्रदेयेति लोके च विदितमेवेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ एवमुक्तो विष्णुमित्र प्राह हे अनघे तत्वे तन्नेवं नियंतुं शक्यं यतो यदुगोत्राय कुशस्थलीद्वारिकायेऽपि कुशस्थल्यं ईट तस्मै तीर्थव्याजं यथा स्यात्तथा प्रटते अपरीक्षिताय च श्रीकृष्णा

ननु श्रीकृष्णस्य परमेश्वरत्वेन प्रख्यातत्वादस्य तु मनुष्यत्वेन वर्णकत्वात् किं केन संगतमित्याशंक्याह हे सति किं केन संगतमि
ति विचारं माकुरु यतोयमप्यतिप्रसिद्ध भट्टपादमुख्यशिष्यत्वेन प्रसिद्ध इत्याह यः सुगतानां मध्ये ये दुर्जेयास्तेषां निर्जेयास्तेषां
निर्जये वैदिकीं सरणिं समग्रां प्रयत्नात् प्रकर्षेण स्थापितवान् स प्रतिप्रख्यातो भट्टपादोयमेनं विश्वरूपं शिष्यं दित्वे योग्यं शि
ष्यितवान् ॥३६॥ यो विश्वरूपो नोस्माकं वरः कन्यार्थं वरणीयो भविष्यति स हस्तदात्रि किं वर्णयितुमशक्य इत्यर्थः विद्यावतो
विश्वरूपस्यानुरूपो बोधनार्थं विद्यां तत्कर्यं निरूप्यातियतो द्विजश्रेष्ठस्य विद्यैव धनं न तु बाह्यं वित्तं या विद्या दिगंतं भजतीति

किं केन संगतमिदं सति मा विचारी यो वैदिकीं सरणिमप्रहतां प्रयत्नात् प्रातिष्ठिपत् सुगतदुर्जयनिर्जे
येन शिष्योयमेनमपि शिष्यत्स च भट्टपादः ॥३६॥ किं वर्णितेस्त्वितियो भविता वरो नो विद्याधनं द्विजवरस्य न बा
ह्यवित्तं यान्वेति सन्ततमनेन तदिगंतभाजं यां राजचोरवनिता न च हर्तुमीशाः ॥३७॥ वध्वार्जनावनपरिव्य
यणानितानि विन्नानि वित्तमनिशं परिखेदयंति चोराग्निपार्थिवजनतस्य भयेधनानां सोमेति जातु न
गणाः खलु वालिशास्या ॥३८॥

२१

दिगंतभागं तं सन्ततमनिशं तमन्वेति यां च राजचोरवनिता हर्तुं न समर्थाः ॥३७॥ हे वधू आर्जनपालनपरिव्ययगोचराणि
तानि लोकप्रसिद्धानि विन्नानि वित्तं परिखेदयंति खलु [illegible] प्रसिद्धं यतो लोकिकावि
त्तानां चोरादिभ्यो भयमतो वालिशस्य विद्याहीनस्य मूर्खस्य सुखसंसक्तो गणः कदापि नास्ति ॥३८॥ ॥३८॥ ३८।

किंच केचित् लोभवशवर्तिनो धनं भूमौ स्थापयंति न तूपभोगं कुर्वंति केचित्तु भूमौ स्थापितं धनं भोगेच्छालोभेन च लब्धं तेके (?)
वान्येन गोपितमन्यजना हरंतीति तद्धनं नद्याः परिसरे तीरे गोपितं चेत्तर्हि जलमेव र्वर्तते याति कद्रुःस्वसंमिश्रवाह्यविज्ञं (?) तत्साये
तया विद्याधनवत्वमेव श्रेष्ठमिति भावः ॥३९॥ किंच सर्वात्मना सर्वप्रकारेण दुहितृविवाहे नैव स्थापनीयाविपत्तेदोषमाहुः ताः
दुहितरो विवाहात्पूर्वं तस्मादुद्धत्तं रजः पश्यंत्युत्तदाद्दुःखेषु घोरनरकेषु स्वपितरौ [illegible] पातयेतीति धर्मशा
स्त्रं तथावोक्तं पितृगृहे तु या कन्या रजः पश्येदसंस्कृता भ्रूणहत्या पिता ज्ञेया वृषली सा च कन्यकेति ॥४०॥ माभूदयं कल

६२=

कश्चिद्धनं निदधते भुवि नोपभोगं कुर्वंति लोभवशगा न विदंति केचित् ॥ अन्येन गोपितमथान्य
जना हरंति तच्चेन्नदीपरिसरे जलमेव हर्तृ ॥३९॥ सर्वात्मना दुहितरो न गृहे विधेयाः ताश्चेत्पुरा
परिणयाद्रज उद्गतं स्यात् पश्येयुरात्मपितरौ वत पातयंति दुःखेषु घोरनरकेष्विति धर्मशास्त्रं ॥४०॥ मा
भूदयं मम सुताकलहः कुमारी पृच्छा वशा वदति यं भवितैव रोस्याः ॥ एवं विधाय समयं पितरौ कुमार्याः प्र
भ्यासमीपमुदितौ गदितेष्टकार्यौ ॥४१॥ श्रीविश्वरूपगुरुणा प्रहितौ द्विजातौ कन्यार्थिनौ सुत तनुं किंकरवाव
वाच्यं तस्याः प्रमोदनिचयेन ममौ शरीरे रोमांचपूर्मिषतो वहिरुज्जगाम ॥४२॥

हः कुमारी पृच्छा वशा मम सुता यं वदति स एव तस्या वरो भविष्यति ॥ एवं संकेतं विधाय पितरौ वस्मात्स्थानात् कुमार्याः समीपमीयतु
र्जग्मतुः गदितं कथितमिष्टकार्यं याभ्यां तौ ॥४१॥ गत्वा यदुक्तं तौ तदर्शयति श्रीविश्वरूपगुरुणा हिममित्रेण कन्यार्थिनौ द्वावि
प्रौ प्रेषितौ हे सुते तनुसदेहे किं करवाव वाच्यं यदावाभ्यां कर्तव्यं तत्त्वयैव वक्तव्यमित्यर्थः ॥ एवं स्वेष्टं श्रुतवत्यास्तस्याः शरीरे प्रमोदसं
मुदायेन ममौ किंतु रोमांचव्याजेन वहिरुज्जगाम ॥४२॥

शो॰ वि॰ टि॰ ३३

मात्रे ८२

तेनैव रोमांच मिषेण बहिरुद्गतेन प्रमोदेन निचयेन सा उभय भारती पित्रे च प्रत्युत्तरं प्रददौ पितरौ चपितेनैव रोमांच मिषेणोद्गतेन प्रमोदेन निचयेन तयोर्विप्रयोर्युगलाय सत्यं प्रत्युत्तरं ददत्तुरिति विपरिणामेन संबंधस्तदनंतरं सा पितृगेहाद्दत्वा विप्रमादायतौ द्विजवरौ स्वगृहाय जग्मतुः ॥४३॥ गणिता दिषु कुशलमेव कौशलमा संमुखं यस्याः सा सरस्वती प्रस्माद्वर्तमान दिनाच्चतुर्दशदिने दशम्यां तिथौ यामित्र नक्षत्र लग्न नक्षत्राच्चतुर्दशमादिपदात् शुद्धलग्नतो वा सप्तमस्थानं गृह्यते तस्मिं शुभानां चंद्रादीनां योगस्तेन युक्तो मुहूर्तो भविष्यतीत्येवं विलिख्य तत्र व्याख्या पराय लग्नपत्र्यां निकटे स्वब्राह्मणाय दिशति स्म उपदिष्टवान् ॥

तेनैव सा प्रतिवचः प्रददौ पितृभ्यां तेनैव तावपि तयोर्युगलाय सत्यं । आदाय विप्रमपरं पितृगेहतो सा सा सौजग्मतुर्द्विजवरौ स्वनिकेतनाय ॥४३॥ अस्माच्चतुर्दशदिने भविता दशम्यां यामित्र भाद्विशुभयोगयुतो मुहूर्तः । एवं विलिख्य गणितादिषु कौशला सा व्याख्या पराय दिशति स्म सरस्वती सा ॥४४॥ तोहृष्टमनसौ विहितेष्टकार्यौ श्री विश्वरूप गुरुमध्य ममेदियातां । सिद्धं समीहितमिति प्रथितानुभावो हृष्टे च तन्मुख ममा वपनि प्रिकाय ॥४५॥ अन्यः स्वहस्तगत पत्रमहाधिपत्रं दृष्ट्वा जहास मुहुरब्ब वारिनिधौ ममज्ज विप्रान्प्रयाचित मपज्जद्धागतांस्तान् नत्वां शुकादिभिरयं बहु वित्तलभ्यैः ॥४६॥

देश ४४ विहितेष्टकार्यौ हृष्टपुष्टमनसौ तौ विप्रौ वुत्तमं विश्वरूपगुरुं हृष्टवंतौ । प्रथानंतरं प्रथितः प्रख्यातोऽनुभावः प्रभावो यस्य स विश्वरूपगुरुस्तयोर्मुखं च हृष्ट्वैव समीहितमभिलषितं सिद्धमिति निश्चयं कृतवान् ॥४५॥ अन्योद्वाभ्यामितरो विश्वामित्र प्रेषितो ब्राह्मणः स्वहस्ते स्थितपत्रं दृष्ट्वा जहास ममज्ज गतांस्तान् विप्रान्नत्वा ऽयं हिमभिः बहु वित्तलभ्यैरत्न वस्त्रादिभिर्येषां पत्रं

८१

नवानाः ४६

55

अनुशिष्टित ब्राह्मणो कथयितेन पित्रा हि मामित्रेणाप्रबोधितो विष्णुरूपं सुखमवाप यानेन तं रविवाहेयदुचितं तस्य साधनाय समे तोऽस्मागतान्बंधुजनान्बंधुप्रियो विष्णुरूपः कार्याण्यवश्यकर्तव्यानि प्रयत्नरूपयायोगं प्राह ४७ मुहूर्तशास्त्रविद्भिर्बहुभिर्द्विजवरैरागत्य संदर्शिते मुहूर्तकाले मांगल्यवस्तुयुतः सकलभूषणासंपन्नोऽविकलदेहो विष्णुरूपो विशालं शोणतीरं प्राप्तवान् ।४८। शोणतीरमुपागते बहुप्रकारयुक्तं जामातरं स विष्णुमित्र उपाध्यायो श्रुत्वा च प्रत्युज्जगाम प्रियदर्शनेन मा

पित्रानुशिष्ट वसुधामरशोभितेन विज्ञापितः सुखमवाप स विष्णुरूपः कार्याण्यथाह एवमागतानजना न्समेतान्बंधुप्रियः परिणयाय वित्तसाधनाय ।४७। मौहूर्तिकैर्बहुभिरेत्य मुहूर्तकाले संदर्शिते द्विजवरे बहुविद्विशिष्टैः मांगल्यवस्तुसहितो विलभूषणाढ्यः स प्राप दत्ततनुः पृथु शोणतीरं ।४८। शोण स्य तीरमुपयातमुपाध्यायोऽस्त्रजामातरं बहुविधं किल विष्णुमित्रः प्रत्युज्जगाम मुमुदे प्रियदर्शनेन त्रा विविशद्गृहास्तगावो हिरण्यमखिलं भवदीयमस्त्वे ।।५०।। अस्माकमद्य पवितं कुलमाहृतास्मसंदर्शनं प रिणाय्यपदेशतोऽभवत्त नोचिद्भवान्बहुविदग्नसरंक्षचाहे भद्रेणाभद्रमुपयाति पुमान्विपाकात् ।।५२।।

इममुं बहुवाद्यघोषैः ४९ दत्वासनं मृदुवचः समुदीर्य तस्मै पाद्यं ददौ स मधुपर्कमनर्घपात्रे अर्घ्यं ददाव हमियं तनया २

दं च प्राप ततोऽस्य जामातरं बहुवाद्यघोषैर्गृहं प्रवेशितवान् ।४९। आसनं दत्वा कोमलं वचनमुदीर्य तस्मै विष्णुरूपाय पाद्यं ददौ मधुपर्कसहितं मर्घ्यं चामूल्यपात्रे ददौ अहमियं तनया ते गृहा गावो हिरण्यमखिलं भवदीयमित्युक्तवान् ।५०। अ यास्माकं कुलं पवित्रितं वयं चाहृतास्म विवाहव्याजात्संदर्शनं जातं नो चेत्त्वद्दुर्लभं गार्हभिर्भवान्काहं च व्रत पापिष्ठ एपकर्म

किं बहुना यद्यस्त्वग हे हे भगवन् तवाभिरोचते तत्तदेव मखिलं भवदीयं निवेद्यं एवमुक्तवंतं विश्वामित्रं हिमामि [illegible] उवाच
सर्वं त्वदीयमेव ममापि पदं अलाभास्तं भविष्यतीति तद्ध्यास्मि भवत्ता त्वहमित्यादिना प्रदुक्ते तत्तन्निरंतरमुपासिता
रघुसत्महायेन तास्मिंस्त्वयि पुत्रमेवेत्यर्थः ५२ विशेषेण कोमलया वाचा पुत्रौ तौ विश्वामित्राहिमामित्रावेदं परस्प
रसत्तोत्तमामुदमवापतुः अन्ये चोभयपेनियोऽन्याः प्रियसत्कथाभिः स्वेच्छाविहारहसनैः सम्यक्मोदं प्रापुः ।५३। स्वभा
वासिद्धरूपवेषौ कन्यावरौ हृष्ट्वा तद्दर्शनासक्तचित्तत्वात्कर्तुमशक्यसमर्थ्याः प्रयत्न वपुषं विधेयमिति कृत्वा परिकर्म [illegible]

यद्यद्रुहे त्वभगवन्निह रोचते ते तत्तन्निवेद्यमखिलं भवदीयमेतत् । त्वत्पामि सर्वमभिलाषपदं त्वदी
यं पुत्रं हि संततमुपासितमद्रुहेगा ।५२। एवं मिथः परिनिगद्य विशेषमृद्व्या वाचा सुतौ मुदमवापतुरुन्न
मातो ऽप्यन्ये च संभ्रममुदिरप्रियसत्कथाभिः स्वेच्छाविहारहसनैरुभयविधेयाः ।५३। कन्यावरौ प्रकृति
सिद्धस्वरूपवेषौ दृष्ट्वोभयोपि परिकर्मविलंबमानाः वक्तुर्विधेयमिति कर्तुमनीश्वराल्लेशोभाविशेष
मपि मंगलवासरेऽस्मिन् ।५४। एतत्स्वभाप्रतिहता त्वविभ्रमतिभावाह्यकल्पजातमपि नालिरायं वितेने लो
कप्रसिद्धिमनुसत्य विधेयबुद्ध्या भूषां व्यधुस्तदुभयेन विशेषबुद्ध्या ।।५५।।

सर

संस्कारं तयास्मिन्मंगलवासरे शोभाविशेषं च विलंबमानाः कृतवंतः इत्यर्थः ।।५४।। प्राकल्पजातमपि भूषणानि चयोप्यति
शयं न कृतवान् तत्र हेतुः रतयोः कन्यावरयोः प्रभयाकांत्याप्रतिहतः आत्मविभ्रमतिभावाय स्पतस्मात् न नेवं तर्हि किमर्थं तावलं
कृतिश्चेत्तत्राह लोकप्रसिद्धिं प्राकृतजनप्रसिद्धिमनुसृत्य इदमवश्यं विधेयमिति बुद्ध्या भयतः पार्श्वभूषां व्यधुरलंकारं वक्रुर्न तु
भूषयोरेतयोः कश्चिद्विशेषो भविष्यतीति बुद्ध्या ।।५५।।

कृतो २

वदुज्ञा॰ अपि ज्योतिर्विदो मुहूर्तकालमह्नत तधियंसखीभिर्विक्रीडितीमुभयभारतीं पृष्टवंतः पश्चात्त योगे शुभयोगयुक्ते शुभ
गहस्पनवांशेमौहूर्तिकाः स्वबुद्धितो मुहूर्तं जगृहुः ॥५६॥ भेरीमृदंगपटहवेद्याध्यापनशंखघोषैर्दिङ्मंडलेसुपरिमर्दितिष्ठ
याप्रेसतिहिममित्रसूनुर्विश्वरूपो हस्तं किं सलयेन श्रीविश्वामित्रकन्यायाः सरस्वत्याहस्तकमलं तोगोदिव्यकालेजग्राह ॥५७॥ त२
तस्मै२ योयत्पुमानयंयंपदार्थं प्रार्थयते तस्मैतंतं पदार्थं प्रदाय तदीङ्गितैः पुरुषैः स्तुतो तयोः कन्यावरयोरीङ्ग्योप्यज्योपितराविती बापरि
तोषमवापतुः कल्पवृक्षादिवचहद्दुदारतायुक्तावलेकृतौ प्राप्तकामौ समभापौ वरेतुः ॥५८॥ प्रयाने तस्वगृहास्ते तो तु

मौहूर्तिका बहुविदोपि मुहूर्तकालमप्राह्नर तत्तधियेखिलतोसखीभिः पश्चात्तद्दुक्तसुभ
योगयुतेप्सुभांशेमौहूर्तिकाः स्वमतितो जगृहुर्मुहूर्तं ॥५६॥ जग्राह पाणिकमलं हिमामित्रसूनुः श्री
विश्वामित्रदुहितुः करपल्लवेन भेरीमृदंगपटहाध्यापनाद्गघोषैर्दिङ्मंडलेसुपरिमर्दितिदिव्यका
ले ॥५७॥ यंयंपदार्थमभिकामयते पुमान्स्ते तं प्रदायसमतूतुषतां नदीङ्गौ देवद्रुमाविवमहासुमन
स्वयुक्तौ संभाषितौ सदसि चेरतुरात्तलाभौ ॥५८॥ धाध्यापवह्निमथतत्रजुहावसम्यग्गृह्योक्तमार्गमत
सत्यसविश्वरूपः लाजानजुहावचैधः परितिघृतिस्मिधमंषदृहितामपाकृतसोपिचाग्निं ॥५९॥
व

मार्गमनुसत्यसविश्वरूपो वह्निमाधायतत्र सम्यक् होमं कृतवान् अपिशब्दात् ग्नेः अग्निं प्रदक्षिणां कुर्वत्या तया सहसोपित
याकृतवानित्यर्थः ॥५९॥

ते।

शं॰वि॰ डि॰ ३५ बाला

होमांते परितोषिताविप्रश्रेष्ठा येन प्रस्थापिताः सर्वे समागता बंधुवर्गा येन सविप्ररूपो ऽनया सख्या सह दीप्ताधरोऽग्निसंरक्षणग्रहः सन्नग्निगृहे दिनचतुष्टयमुवास ६० प्रासिनविप्ररूपेप्रियेवरे प्रस्थानं कुर्वति वरायाः कन्याया माता पिता चागत्य प्रोचतुः सावधानो भव त्वास्मत्पुत्रीस्तनंधयायया किंचिन्न जानाति तथैव बाला सुकुमारांगी ग्रस्मत्पुत्री न तु किंचिज्जानाति ॥ ६१ इयं कंदुकाक्रीडोपस्करैर्बालैः सह क्रीडितिजातत्त्वधाद्दुःखाद्गृहमायाति न नु भव द्ग्रीहक र्माणि कुशलोनान्नुशिष्टेति चेत्तत्राह तत्त्व रकेति नूनं यं बाला गृहकर्मनो ज्ञात तस्मान्निजप्रवित्रतया संपुकरक्षणीया ॥ ६२ किं तर्हि सर्वथैव गृहकर्मणि ननियोज्यं नेत्याह

होमावसाने परितोषितविप्रवर्यैः प्रस्थापिताखिलसमागतबंधुवर्गैः संरक्ष्य वह्निमनया सममग्निगेहे दीप्ताधरोऽदिनचतुष्कमुवास हृष्टः ॥ ६० प्रतिष्ठमाने दयिते वरेऽस्मिन्नुपेत्य माता पितरौ वरायाः। ऊचतुः माभाषिता तौ सावधानो बालेव बाला न तु वेत्ति किंचित् ॥ ६१ बालैरियं क्रीडति कंदुकाद्यैर्जातक्रुधा गेहमुपैति दुःखात्। एकैति बाला गृहकर्मनोज्ञा संरक्षणीया निजपुत्रितल्या ॥ ६२ बाले यमंगवचने मदुभिर्विधेयाकार्या न रूक्षवचनैर्न करोति कष्टा। केचिन्मृदूक्तिवशगा विपरीतभावाः केचिद्धिहा तु मनुजः प्रकृतिं जनोहि ॥ ६३ कश्चिद्धिना ति रधिगम्य कदाचिदेनां मुह्वीक्षलक्षणाम वाचदनिंदिता त्मा मानुष्यमात्रजननं निजदेवभावे तस्माद्वचोवचनमुग्रमयोज्यमस्याः ॥ ६४ ॥

ह्यंगेति संबोधनमियं बाला मृदुभिर्वचनैर्नियोज्या।
न तु रूक्षवचनैर्यतस्त्वेः कुपिता न करोति न नु रूक्षवचनैर्न करोति चेत्कथं मृदुवचनैः करिष्यतीति चेत्प्रकृति वैचित्र्यादित्याह तुः केचिन्मृदूक्तिवशवर्तिनः केचिद्विपरीतस्वभावाः रूक्षोक्तिवशगा हि यस्मात्स्वभावं स्वकं कोपि जनः समर्थो न भवति ॥ ६३ ननु कापि कन्या बालैः सह क्रीडनस्वभावा रूक्षवचनैरपि यद्बोधनं शिक्षणीया तत्तु तो भवद्भिर्न शिक्षितेति चेत्तत्राह तुः कं दोषं ... निंदितात्मा ब्राह्मण आगत्य सालक्षणं महीक्ष्यते ज्ञानं मानुष्यमात्रजननं वस्तुतो निजदेवभावा निजेन ... देवभावो देवत्वं निरूपो देवस्वभावो वा यस्या निजे स्वीये नित्ये च भावः तत्त्वाः स्वभावा भिप्राये चेष्टात्म जन्माख्यतिमे इति त्वमात्कारणाद्रस्याः वो सुप्मा कमुग्रं वचनमयोज्यं ॥ ६४ ॥

दि दि

किं वास्यां सर्वज्ञतायाल्लक्षणं पूर्णमास्ति किं च कदाचिद्देवावादं कुर्वतो वादिनो: कथायां तत्रो: सान्निध्यं प्राप्यती ये वामा
ये
वामुपदिश्य पासौ विप्रोजगाम ॥ ६३ ॥ ६५ त्रुटि १

वर्णपा दोषविमुक्त कन्याया: अश्वरसहू वचनेन वाच्या यत: मृषाया: प्रभिरक्षा यत ते तद्धीनालितदूचनं दृष्टापति इयं हे दर्शितव
न्मासमभूतात्तस्मात्त्वयं गृहे कर्मशनै: शनैर्वर्तस्व शनै: शनैरनपा कर्म कारपितव्यमित्यर्थ: ७० । ६६ । वयं सर्वोपि सवुद्धिमन्तो भ
त्वा पश्चाद्वैनैरत्कृष्टतां प्राप्ता ॥ ६७ ॥ ननु वरस्यजननी दृष्टा भवद्भ्यो वक्तव्यमिति चेत्तत्राह तुर्वरस्य जननी दृष्टा .... अभि
धातुमस्मदीयं मन: शक्तं न भवति हि यस्मादिहाभिरक्षणविधावस्मान्न दृश्यते यद्यप्येवं तथापि दृष्टा कथनस्य फलमेवय
या वया भवेत्तयैतज्जननसमदायावरस्य मातरं ब्रूयात्तत्र । ६८ । प्रथ यदानीं स्वपुत्रीं प्रति दत्पतं वत्सेइत्यादिना हे वत्से प्रथ

सर्वज्ञता लक्षणमास्ति पूर्णमेषा कदाचिद्धृतो: कथायां तत्र साक्षिभावं ब्रजितान वद्यासं दिश्य ना
वेवमसौ जगाम ॥ ६५ ॥ त्वाम्पूर्वरायां वचनेन वाचा रक्षु या भिरक्षा यततेहितस्या: निक्षेप भूतात वसं दृश्ये
यं कार्य्यो गृहे कर्मशनै: शनैस्त्वा ६६ बाल्येषु वाल्यात्स्वलभोपराध: सनैक्षणायेमहाणीजनेन वायंसु धीम
यहि सर्वएव पश्चाद्कृत त्वं शनकै: प्रयाता: ६७ दृष्टाभिधातुमनलं च मनो मदीयं गेहाभिरक्षणविधौ नाहि
दृश्यते स्म: दृष्टाभिधान फलमेव यया भवेन्नै ब्रूयात्तयैतज्जननाजननी वरस्य । ६८ । वत्से त्वमद्य गमितासि
दृशामपूर्वा तद्रक्षणे निपुणधीर्भव सत्सुनित्यं कुर्यान्न वालविहृतिं जनतोपहासं मा सा नाविला परमपि पार
तोषयेत्ते ६९ पाणिमहात्तस्याधिपतीसमीरित्तैपराकुमार्यापि तरौ ततः परं पतिस्त्वमेकं शरणं ब्रजा
निशं लोकद्वयं जेष्यसि येन दुर्जयं । ७० ।
त्वम पूर्वा दृशां प्राप्तासि हे वत्से तद्रक्षणे तस्याश्च पूर्वदशाया रक्षणे नित्यं
निपुणधीर्भव जनसमूहोपहासयोग्यं वालव्यवहारं न कुर्या: यत: सेयं ते वालविहृतिरावयोर्विलापरं न परितोषयेदिति न:
कारस्या नु षंगेणायाजं काकावा ६९ किं च पाणिग्रहणाद्विवाहात्पूर्वं कुमार्या: पितरौ स्वाधिपतीसमीरितौ यस्माद्देवतो

ग

शो·वि·
टि·
३६

किंच हे सुंदरि पत्या वभुक्तवति मा भुंक्ष्व भोजनं त्वया न कर्तव्यं प्रयातं दीर्घाध्वानं पत्यौ गते सति तव विशेषणालंकृषा मा भवतु निमज्जनादौ एवो परादि नियमो नास्ति यादि पदेन भोजनादिकं ग्राह्यं तत्र निमज्जनादिके पत्युः एवं भोजनादिकं तु पश्चात् कर्तव्यमत्र वृद्धांगनानामरुंधती लोपामुद्रादीनां चरितमेव परं प्रमाणं एतद् एव तव सौंदर्यमिति संबोधनाशयः ७० ७१ किंच पत्यौ कोपाविष्टे सति त्वया रोषेण कमपि न वाच्यं एकमिति त्वं तव्यमित्यनेन वासंवं धनीपे केवलं त्वं तव्यमेव 61

पत्या वभुक्तवति सुंदरि मा स्म भुंक्ष्व यातेऽप्रयाते मा पिमा स्म भव हि भूषा पूर्वापरादि नियमो नास्ति निमज्जनादौ वृद्धांगनाचरितमेव परं प्रमाणं ७१ रुष्टे पत्यौ हि स रुषेह न वाच्यमेकं त्वं तव्यमेवमखिलं सतु शामतीष्व तस्मिन् प्रसन्नवदने चकितेव वत्से तिष्ठ त्वमभीष्टमनघं त्वमये वसर्वे ७२ भर्तुः समत्वमापितद्दर्शनं समीक्ष्य वाच्यो न जातु सुभगे परपूरुषले किंवा मया परहसीति तवापदेशः शंकावधः पुरुषयोः त्वपथे हि हार्द ।७३। आयाति भर्तरि तु प्रविविहाय कार्यमुत्थाय शीघ्रमदकेन पादावनेकः कार्योयया सिहचित्ते सति जीवनं वानोपेत्य णीयमणुमात्रमपीह कंते ७४ एवं परो त्वापि कदापि दियुर्ये हंतादोया आपि वा महांतः ते पूजनीया वहमान पूर्वं नो चेन्निराशाः कुलदाहकास्युः ।७५।

~~नवदेहे पवाया मेहरतकोक्रमो~~

सति त्वमनेन प्रकारेणास्वयमेव शाम्पति प्रसन्ने च तस्मिन्न हे वत्से चकितेव स्थाः किंबहुनाहे नघ सर्वमभीष्टं त्वमये वति ह्यातिन वेतरथा ।७२। तद्दर्शनं पुरुषां तरमुखं समीक्ष्य हृष्टा एव परपुरुषा रहस्ये कांते यतः परपुरुषस्नेहाभावव त्या मयि हि प्रियामिथं परपुरुषे स्नेहवतीति शंकाहार्हमांतरं स्नेहं नाशयेत ।७४। यथाभिरुचिरं भित्विमनति क्रमपादावनेकः पादप्रक्षालनं हे सति जीवनमणुमात्रमपीहलोके कंसुखं वा ततत्वनोपनेतणीयं ।७५। एवं पत्यो परो त्वेवहि

पित्रोरिव श्वश्रुरयोरनुशरणं त्वया कार्यं तथा सहजातेषु सहोदरेष्वपि हेमगादिप्रमुखेष्वनुवर्त्तितव्यं ततः कुपितास्ते स्नेहवन्तोप्यन्योन्य 62
स्पर्द्धयोगं विभिद्युर्नाशापयुरिति मेमनसि प्रतर्कः ॥७६॥ अहितापदेशाविनिविष्टमानसेयपालो वधूवरो भारती मंडनो गुरुबंधुवर्गे तो
लब्धानुमानौ प्राप्तत्वरौ राजगृहं समीयतुः समागतौ वम्भवत्सादरं तरागासंबंधः उप० ७७ पाउभयभारतीति तेनावभूतता
सं२ भारती सरस्वती पुरा पूर्वं दुर्वाससा शापावधिं समाप्य संप्राप्तपुनः प्रसन्नेन नन्दुर्वासोमे शापावधिंसभायां साहं यस्य सर्वज्ञता यानि वीहायवत्स्यते करिष्यति स भारती तो
हि केसर्वविवित्वं यस्य तथा भूतापि स्त्री शेकरः स्वीयशक्त्या आत्माधीनया मायया पाशिग्रुवद्धिभातः स्वशेशवस्य बालभावस्याचितंकी

पित्रोरिव श्वश्रुरयोरनुवर्त्तितव्यं तद्वत् हेमगादिषु सहजेष्वपि देवरेषु तेस्नेहहीना हि कुपिताऽन्तरेतरस्पर्यांगं
म२ विभिद्युरिति मे मनसि प्रतर्कः ७६ हितापदेशविनिविष्टमानसौ वधूवरौ राजगृहं समीयतुः लब्धानुमानौ
गुरुबंधुवर्गतो वभूव सज्ञोभयभारतीति ७७ साभारतीदुर्वाससेन दत्तं पुनः प्रसन्नेन पराप्त हर्षा शापावधिं
तं समादिवत्स्यति यत्सर्वज्ञता निर्वहवायसाद्दृतं ७८ सभारतीसाद्विकसर्वविल्वाप्यात्मीयशक्त्यापाशिग्रुवद्धिभातः
स्वशेशवस्याचितमन्वकांक्षीत् स केशवो यद्वदुदारवक्त्रः ॥७९॥ शैशवेस्थितवता च पलाशे शार्ङ्गिणा वटदलेपलाव
शे प्यात्मनी दमखिलं विलसल्लोके भाविभक्तमपिय तु खलुलोके ॥८०॥
ज्ञोपस्करणादिकमाकांक्षितवान् तत्रदृष्टांतो
यशोदास्वपति तः सः प्रसिद्धः केशवः श्रीकृष्णः स्वमायया पाशिग्रुवद्धिभातः सन् स्वशेशवस्याचितमन्वकांक्षीत् इत्यर्थः ॥७८॥७९॥
वटपलाशशायस्मिन्नेवं भूतपि शैशवे बाल्ये स्थितवता भाविभक्तं पादिदं खल्लु लोकालित दखिलमात्मनि विलसल्लोके सम्यगव
लोकितं कर्मणा शिलिट तत्र दृष्टांततो यथा वटवृक्षस्य पलाशे पत्रे स्थितवता शार्ङ्गिणा श्रीविष्णुनाय दिदं तदखिलमात्मनि वि
विलोकितं तद्वदित्यर्थः स्वागतेति रनभाङ्गुरुयुग्ममिति लक्षणात् ॥८०॥

स्वागतावृत्तं।

लीलयाधिगतः प्राप्तो दोलो येन वामनाकृ मनीया लीलायस्य तं द्भुतबालं श्रीशंकरं निमिषा कितैर्नेत्रैरनुवेलमनिशं जनतामह
होदद्दर्शे लील - याधिगतदोलं वामनलीलमद्भुतं श्रीकृष्णमिव। ८१। केशवस्य ईशस्य च चतुर्मुखस्य तैर्विष्णुशिवविधिभिः
समस्य तुल्यस्यास्य श्रीशंकरस्य केशपाशतमसा अधिकं यथा स्यात्तथा समराजितम्य कशोभितं तद्दृशि नष्टिकोमलेन पुनस्य
नवनीरदानां नवीनजलदानां यद्राजिः पंक्तिस्तद्वत् श्यामलेनातिशयमिनेत्यर्थः ८२। शाक्ता बौद्धाः क्षपणका दिगंबराः सर्वैः
शैवाद्यादिदुर्वादिभिः खलु प्राप्तैर्द्वैरखिलमच्छिन्नं वैदिकं मार्गं परिरक्षितुं भूतलं प्राप्तः घोरे संसारारण्ये विचरतां भद्रं सर्वानये
११

तं ददर्शे जनता द्भुतबालं लीलयाधिगतनूतनदोलं वासुदेवमिव वामनलीलं लोचनैरनिमिषैरनुवेलं ८१
कोमलेन नवनीरदराजिश्यामलेन नितरां समराजि केशपाशतमसाधिकमस्य केशवेशचतुरास्यसमस्य ८२
शाक्तैः पाशुपतैरपि क्षपणकैः कापालिकैर्वैष्णवैरप्यन्यैरखिलैः खलैः खलु खिलं दुर्वादिभिर्वैदिकं पंथा
नं परिरक्षितुं क्षितितलं प्राप्तः परिक्रीडते घोरे संसृतिकानने विचरतां भद्रंकरः शंकरः। ८३। इति श्रीमा
धवीये तत्तद्देवावतारपंक्तः संक्षेपशंकरजयेन तृतीयः सर्गः ॥३॥

मेव त्रिपुरहरं परमानंदं दृष्ट्वा अखिलजनाः मोदमापुरित्यर्थः कल्याणं करोतीति भद्रंकरः अन्वर्थसंज्ञः श्रीशंकरः क्रीडते स्म शार्दू॰
८३॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसू
रिकृते श्रीमच्छंकराचार्यविजयडिंडिमे तृतीयः सर्गः ॥ ३॥ श्री श्री श्री श्री श्री ॥३॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ प्राकृतशिशुविलक्षणं तस्य चरितं दर्शयितुमुपक्रमते ॥ अथेति ॥ शिवो निजमायया मनुष्यः सन् द्विजग
हे द्विजस्य शिवगुरोः प्रीतिं संपादयन् प्रथमवर्ष एव सर्वमक्षरं निजभाषां च सम्यग्गृहीतवान् । द्रुतविलम्बितमाह नभौ भरौ वह
पुर्गादिरिति ॥ १ ॥ ततो द्वितीयवर्ष एव स बालकं सखुद्धित्वा द्ध्हरज्ञो लिखिताक्षरमुच्चारयितुं समर्थोऽभूत् ॥ अथानन्तरं तृतीयवर्षे
स शिशुः काव्यानि पुराणानि च श्रुतवान् किमपि श्रवणं विना स्वयमेव ज्ञातवान् ॥ २ ॥ असौ शिशुर्गुरोर्दुःखकरो नाभूत् । यतः
सकृदेव श्रवणात् परिगृहीताशील्लः महाध्यापिजनस्य स्वयं गुरुः स च श्रवणात् इन्नं तं गुरुणा विना पपाठ ॥ ३ ॥ रजोगुणे

अथ शिवो मनुजो निजमायया द्विजगृहे द्विजमोदमुपावहन् प्रथमहायन एव स संगृहीत्सकल
वर्णमसौ निजभाषिकाम् ॥ १ ॥ द्विसमया शिशुर्लिखिताक्षरं गदितुमक्षमतान्तरवित्सुधीः । अथ समस्तका
व्यपुराणमुपाश्रृणोत्स्वयमवेत्किमपि श्रवणं विना ॥ २ ॥ अजनि दुःखकरो न गुरोरसौ श्रवणतः सकृदेव
परिगृहीत् सहनिपाठजनस्य गुरुः स्वयं स च पपाठ ततो गुरुणा विना ॥ ३ ॥ रजसा तमसाप्यनाश्रितो रजसा
खेलनकालेऽविहिंसकलाधरसत्तमात्मजः स कलाश्चापि लिपी रविंदत ॥ ४ ॥ सुधियास्य विद्युतंशैः
कविधिवच्चौलविधानसंस्कृतेकरांघ्रताहुतिज्वलिततेजइवांशुशुक्लः ॥ ५ ॥

ललितं

न तमोगुणेनाप्यनाश्रितो यः खेलनकाले वहिः प्रसिद्धं स शिशुः कलाधरश्च अस्य सुतः सर्वाश्चापि लिपी
र्ज्ञातवान् विपो ॥ ४ ॥ अस्य सुधियः श्रीशंकरस्य विधिवच्चूडाकर्मणा विधानेन संस्कृतं सुदृढंकरणं गात्रं शरीरं करणं सा
धनं तमेव त्र गात्रं हृदि पेयपीत्यमरः विद्युतं विशेषेणाच्छुभे घृतस्याहुतिभिर्ज्वलितमग्नेस्तेजइव ॥ ५ ॥

कः

वै २

उपपादनेन निर्मापितापेता रहिता धीर्यस्य स श्रीशंकरः भट्टभृतिप्रभृतिपूर्वकागमानपपाठ किंचाधिकाव्यमरंस्तका
व्येतत्क्रीडां कृतवान् ॥ अपि च कर्कशोक्तिकठिनोपित्तर्केन येपधिकाल्लानातिक्रान्तवान् ॥६॥ नैजायाः स्वकीयाया वाचो विभ
वेनोत्सारिता दूरीकृता वादिनोऽखिलबुधाः पंडिता वादजल्पवितंडाख्यासु कथासु प्रभवः समर्थोऽपि देवानां एतस्य
गुरोर्गीर्वस्य तेभ्रातरो हरतल्लसच्छिवगुरोः कुमारस्य सम्मुखेव तत्प्रभवो नरमूर्तिरित्यर्थः ॥७॥ किं च तपाधीशस्य शेषस्य क
थायाः प्रपञ्चवधीरिणी तिरस्करिणी इममुष्य क्रमेणोद्गारागास्य परिपाटी श्रुत्वा वादिनाम समुद्गमो हं स प्रादुर्यतः प्रतिवचनस्या

तर

उपपादनानिर्मापितधीः सपपाठ श्रुतिपूर्वकागमान् ॥ अधिकाव्यमरंस्त कर्कशोप्यधिकोऽल्पकेन ये
त्यवर्तत ॥६॥ हरताद्विदशेज्यवाचा तुरीऽभवरसस्यनवस्तुमीश्वरः प्रभवोऽपि कथासु नैजवाग्विभवोत्सारि
तवादिनो बुधाः ॥७॥ अमुष्य क्रमिकोऽवधीरणी मुरगाधीशकथावधीरणी मुमुजृम्भिनिशासमवादिनः प्र
तिवाक्योपहतोऽप्रमादिनः ॥८॥ कुमतानि तेन कानिनो न्माथितानि प्रथितेन धीमता स्वमतान्यपि ते न
खंडितान्यपि तैरपि साधितानि कैः ॥९॥ अमुना तनयेन भूषितं यमुनाता तसमावर्चसा तलयार हि
तं निजं कुलं कलयामास समृद्धिगौरवः ॥१०॥

टे १

माहृतोऽप्रमादवंतः ॥८॥ प्रख्यातेन बुद्धिमता तेन शंकरेण कानि कुमतानि नो न्माथितानि अपि तु सर्वाण्येवोन्माथितानि
तेन खंडितानि स्वमतान्यपि प्रथितैरपि कैः साधितानि न कैरपीत्यर्थः ॥९॥ सुपुत्रवतां मध्ये श्रेष्ठः शिवगुरुः स्वीयं कु
लयमुनतीर तेन सूर्येण समानवर्चस्तेजो यस्य तेनामुना पुत्रेणालंकृतं तुल्योपमया रहितं कलयामास चकार
द्दर्शेतिवा ॥१०॥ ॥१०॥ ॥१०॥ ॥१०॥ ॥१०॥ ॥१०॥ ॥१०॥

वु २

सुलभं न भवति सुतविभवस्पेद्द्वाणां २

हे २

सशिवगुरुः सुतेन मोदं प्रापितः स्वयमुपनिनीषितउपनयं कर्तुमिच्छेत्तः सूनुर्यस्य तथाभूतोपि जरां गच्छन्नाशिशो त्रिहायनेस्त 66

तिकर्माधीनः प्रमत्तमत्त हि यस्मादसृजत्तेः कृताकृतमिदमनेनकृतमिदमनेनन कृतमिति यमोन पक्षपाती द्रुत०।११। स्वास्मिन्सं

मारे सुतस्य द्वाणां तु सुतरां सुलभं न भवतीत्यस्मिन्नर्थे शिवगुरुरेव निदर्शनमित्याशयेनाह इति प्रयाद्विजः सुतं कथंचिदवाप्य परं पु २

तु सुतस्य वैभवं द्रष्टुं समर्थो नैवाभवत्।१२। तदनंतरमस्यार्भकस्य पितरं शिशो जननी स्वपिंडैरदीदहत्ततो धवे नपत्या ख

शिवगुरुः स जरन्नूत्रिसमे शिशाव ऽमत कर्म वशाः सुतमोदितः उपनिनीषत सूनुरपि स्वयं त्राहिय

मा ऽस्य कृता ऽकृतमीक्षते।११। इह भवे सुलभं न सुते द्वाणां न सुलभं सुतरां विभवे द्वाणां सुतमवाप कथं

चिदयं द्विजो न खलु वीक्षितुमैश्य सुतोदयं।१२। मृतमहीदहद्वात्मनामभिः पितरमऽस्याशिशोर्जननी

मा २ तदा संस्थापितवती धवखंडितो स्वजनतामतिशोककरैः पदैः।१३। कृतवतीमृतचोदितमत्तमान्विन्न

जनैरपि कारितवत्यसौ उपनिनीषुरभूत्सुतं त्मनः परिसमाप्य च वत्सरदीक्षितां।।१४।।

मा १

इतां सतीस्वजनतामतिशोकहरैः पदैः नायमत्यंतसंवासः कस्यचित्केनचित्क्वचित् अपि स्वेन शरीरेण किमुता

न्यैः पृथग्जनैरित्यादिभिः समाश्वासितवती।१३। मृतस्य पाहि हितं स्वेन कर्तुं शक्यं तत्स्वयं कृतवतीयत्रा ऽसमर्था तत्र न २

जनैरप्यसौ सती कारितवती किंच सं वत्सरदीक्षां परिसमाप्य स्वसुतमुपनिनीषुरभूत्।।१४।। ।।१४।। ।।१४।।

प्रवर योगयुते श्रेष्ठयोगयुक्ते निपतानि यम पुत्र उपनयं व्यधित कृतवती १५ शिक्षादिभिः षड्भिरंगैः सहितान् चतुरोपि वेदान् क्रमेण गुरोः सकाशात् द्विजगेऽध्ययनेनावाप प्राप्त स्म द्विजसुतेल्पशरीरे महामतौ सति जनता याहृ दर्पविस्मितमना पत प्राप्तास्मिन् लोके इति वा ॥१६॥ सह निपाठः सहाध्ययनं तेन पुत्रा वटवो द्विजपुत्राणां सह पठितुं समर्थो नाभवन् किंच सहसा पाठयितुं कः समर्थ इति संशये गुरवोपि प्राप्तवा निव ।१७। यो द्वित्रमासपठनात्तत्र तत्र शास्त्रे भवत्स गुरुगुरूणां तुल्यविद्यो

उपनयं किल पंचमवत्सरे प्रवरयोगयुते सुमुहूर्तके द्विजवधूर्नियता जननी शिशोर्व्यधित तत्तु ष्टमनाः सह बंधुभिः १५ प्रधिजगे निगमांश्चतुरोपि सः क्रमत एव गुरोः स षडंगकान् प्रजनिविस्मितमत्र महामतौ द्विजसुते ल्पतनौ जनता मनः ।१६। सहनिपाठयुता बटवः समं पठितुमेव तन द्विजसूनुना प्रपि गुरवो विशयं व्रतिपेदिवान् कइव पाठयितुं सहसा क्षमः ॥१७॥ प्रत्र किं सदृशीति तत्सर्वाश्च त्रमागमगणाननुवृत्तः द्वित्रमासपठनादभवद्यस्तत्र तत्र गुरुणा समविद्यः ।१८। वेदे ब्रह्म समस्तदंगनिचये गार्ग्योपमस्तत्कथा तात्पर्यार्थविवेचने गुरुसमस्तत्कर्मसंवर्णने प्रासीज्जैमिनिरेव तद्वचनज प्रेरो द्बोधके देसमो व्यासेनैव समर्तिमानिव नवो वाणीविलासैर्युतः ।१९।

सनुः ततो यस्सर्वानागमगणाननुशिक्षितवान् प्रत्र किंचित्रेन किमपीत्यर्थः स्वागता ॥१८॥ वेदे ब्रह्मसमश्चतुर्मुखतुल्य प्रासीत् वेदांगसमुदायेषु शिक्षादौ गार्ग्य सदृशः प्रासीत् वेदतदंगकथा तात्पर्य विवेचने वाचस्पति तुल्य प्रासीत् वेदोक्त कर्मसंवर्णने जैमिनिरेव प्रासीत् वेदवचनजन्य तत्त्वज्ञानस्य मूलो व्यासेनैव तुल्यः किं च समर्तिमान् नवीनो व्यासइव वाणी विलासैर्युक्तं संयुतः प्रासीत् शार्दूल ॥१९॥ श्री श्री श्री श्री श्री

आन्वीक्षिकी तर्कविद्या तेनोक्तिसम्पत्तिः सा कापिलप्रणीते सांख्यशास्त्रे ऽनुपमा कापि परा चितिपरिचयो लेभे कमीमांसिटतेन 68

त्म लब्धेतस्यैः पतंजलिप्रणीतशास्त्रे कजलं तेनपीतं भट्टपादप्रणीतस्य वार्त्तिकस्य घट्टनांप्रघटकानामर्थस्य तत्त्वं परमपि तेन

विदितं परमपीत्यस्य पूर्वेणान्वासंबंधः किंच पत्नैस्तर्ककर्कशादिभिः सुखंतत्तदस्य श्रीशंकरस्यामलं च तत् दद्वैतं च तस्य याविद्या ऽप

मला चासा वद्वैतविद्याति वा तस्याः सुखे ऽस्मिन्नपरोक्षं तरभवत् ऽन्ने कास्मिन्कूपे पयोजलपानादिरूपोर्थः सशोभनजलोविरूर

आन्वीक्षिकेक्षितं तत्र परा चितिरतुला कापिले कापिले भेपीतं पातंजलं भः परमपि विदितं भाट्टघट्टा

तदस्या येतत्त्वं पत्नैः सौख्यान्तरभवद्मलेऽद्वैतविद्यासुखेऽस्मिन्कूपे पयोर्थः सतीर्थैस्तपयासिवितते हं तनौ तर्भवेत्किं २०

माहिजाक्षगुरोः कुलेवसन्नत वयोभिः सहस्रैस्पालिप्सया भगवान्नभवनेंद्विजन्मनो धनदौस्थ्यविवेशक नउ

स्याचितः २१ तमथोचत्तत्र सादरं वटुवर्यगृहिणीः कुटुंबिनीकृत्तिनोऽहिभवाद्दृशेषु यवरिवस्याप्रतिपादयन्ति

ते। २२। विधिनाखलु वंचिता वयं विपरीतं वटवेन शक्नुमः अपिभेत्स्यमकिंचनत्वतोधिगिदंजन्मनिरर्थकं

गतं २३॥

तेगंगादौ तीर्थेकिमेतेन भवेद्पितु भवेदेव तथा चस्मृतिः यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य

विजानतइति स्त्व। २०। एवंभूतः स भगवान्श्रीशंकरो गुरोः कुलेवसन्कदाचिद्विद्वत्प्रा भिक्षां याचयसे सहधनहीनस्यापि द्विज कस्य २

स्य गृहं प्रविष्टवान्। विप्रा। २१। यभवादृशेषु वरिवस्या परिचर्या प्रतिपादयन्ति ते कृतिनः कृतार्थाः ये पुण्यवंतस्ते भवादृशे

षुवरिवस्यां प्रतिपादयंतीति वा २२। वयंतु दैवेनवंचिताय तोऽकिंचनत्वात्भेत्स्यमपि वटवेदातुं नशक्नुमः॥२३॥ ॥२३॥

श्व १

शं. दिं.
टि.
४०

इत्येवं दीनं कथयंत्या सौगहस्य कुटुंबिनी ब्रतिचंद्राय श्रीशंकराया मलकं प्रकर्षेण भक्तिपूर्वकं दत्तं तदीयं करुणां वच 69
नं श्रुत्वा ज्ञाननिधिः सोपि दयार्द्रबुद्धिरभवत् ॥२४॥ समुनिः श्रीशंकरः पद्यचित्रैर्नवनीतवत्कोमलैर्मधुरैः स्तवैर्मुखात्व्याह
रविदारकस्य विप्रोः कुटुंबिनी लक्ष्मीद्विजदारिद्र्यदशानिवृत्तये उपासितवान् २५ अथानंतरं कैटभाख्यासुरजितो विप्रोः
कुटुंबिनी विद्युद्दामभिः स्वर्णंत्राभिः स्वांगानां कांतिभिर्वा सकलाः अपि दिशः प्रकाशयंती सद्यः श्रीशंकराग्रे प्रादुरभवत् २६

इति दीनमुदीरयंत्या सोपदद्वामलकं व्रतीन्द्वे करुणां वचनं निशम्य सोप्यभवद्ज्ञाननिधिर्दयार्द्रधीः
२४ समुनिर्मधुरभिः कुटुंबिनी पद्यचित्रैर्नवनीतकोमलैः मधुरैरुपासितवांस्तवैर्द्विजदारिद्र्यदशानिवृत्तये च २५
अथ कैटभजित्कुटुंबिनी तडिदुद्दामनिजांगकांतिभिः सकलाश्च दिशः प्रकाशयंत्याविरभूत्त
दग्रतः २६ अभिवंद्य सुरेंद्रवंदितं पदयुग्मं पुरतः कृतांजलिर्ललितस्तुतिभिः प्रहर्षितां तमुवाच स्मि
तपूर्वकं वचः २७ विदितं तव वत्स हृद्गतं कृतमेभिर्न पुराभवे शुभं अधुना मदयोगयाव्रतो कथमेते महि
तामवाप्नुयुः २८ इति तद्वचनं संश्रुत्वा निजगाद भवमयीं समर्पितं फलमघदहस्व तत्फलं दयनीयोऽय
द्वितेह मंदिरे ॥२९॥ श्लु २

देवेंद्रवंदितं पदद्वंद्वमभिवंद्य कृतांजलिः पुरतः स्थितं श्रीशंकरं ललितस्तुतिभिः प्रहर्षेण स्मितपूर्वकं वचनमुवाच २७
पुरा भवे पूर्वजन्मनि मद्योगस्य मदीयकृपाकटाक्षस्य पात्रत्वं लक्षणं प्रजपंतो २८ इति तद्वचनं श्रुत्वा स उवाच हे वयं द्यप्येवं
तथाप्यद्येदमामलकाख्यं फलं मय्यर्पितं तस्य फलं दद्व हे इंदिरे यद्यहं तवानुकंप्यः २९॥ ॥२९॥ श्री॥

२१

अमुना तथाभूतेन वचनेन श्रीशंकरेण एवं तोषिता लक्ष्मीः सुवर्णामलकैः समंताद्द्विजगृहमपूरयत् जनसमुदायस्य हृदयं च विस्मयैर

पूरयत् ३० अथ चक्रधरस्य विष्णोर्वधूमयेषु एवं तर्धानं गते सति तथाभूतं महिमानमवेक्ष्य विस्मयं प्राप्ता जनाः श्रीशं

करमत्यंतं प्रशशंसुः ।३१। स्वर्गकल्पवृक्षो यथा भूमौ कल्याणगुणः शंकरः इष्टानि यानि श्रेष्ठानि वस्तूनि ददातीति तथाभू

तः समभूत् किंच स तु देवप्रियो यत्तु देवस्य विप्रस्य च प्रियः ।३२। एवमप्राकृतं तत्र भूरि तमुपवर्ण्यापि संहरति अ मरैर्देवैः प्रार्थ्ये

अमुना वचनेन तोषिता कमला तद्भुवनं समंततः कनकामलकैरपूरयज्जनताया हृदयं च विस्मयैः ।३०

अथ चक्रभृतो वधूमयेऽसकृते तद्द्विमुपागते सति प्रशशंसुरतीव शंकरं महिमानं तमवेक्ष्य विस्मिताः ।३१

दिविकल्पतरुर्यथा तथा भुवि कल्याणगुणो हि शंकरः सुरभूसुरयोरपि प्रियः समभूदिष्टविशिष्टवस्तुदः ।३२

अमरस्पृहणीयसंपदं द्विजवर्यस्य निवेशमात्मवान् स विधाय यथापुरं गुरोः सविधे शास्त्रवराण्यशि

क्षत ।३३॥ वरमेनमवाप्य भेजिरे परभागं सकला कलापि च समवाप्य निजोचितं पतिं कमनीया इ

व वामलोचनाः ।३४। स रहस्यसमग्रनाशितासिताखिलविद्यस्य पुर्विनोऽवपुः उपमानकथाप्रसंगमप्यसहि

ष्णुस्त्रिपमन्वपद्यत ।३५।

नीपासंधास्मिन्नेतादृशं द्विजश्रेष्ठस्य गृहं विधाय स आत्मवान् यथापूर्वं गुरोः सविधे

समीपे शास्त्रवराणि शिक्षत ।३३। वामलोचनाः कपटहृदयाः स्त्रियः कमनीयाः सुंदर्यः स्वोचितं पतिं प्राप्य यथा परं भागं भा

ग्यं प्राप्नुवंतीति तथा सर्वाः कला अपि एनं श्रीशंकरं वरं प्राप्य परं भाग्यं प्राप्नुयुरित्यर्थः ।३४ स रहस्यं समग्रं यथा स्यात्तथा शिक्षिता

दृषदः कमलं भवेद्यदिच ॥४

श्री॰ टी॰ डि॰ ५१

चर २

अथ पद्यैः श्रीशंकरपादाद्यवयवं वर्णयिष्यन्नादौ तदीयपदयुगं वर्णयति जयतिस्मेत्यादिना सरोरुहस्य यः प्रभा मदस्तस्य या कुंठीकरणक्रिया तया विलं शतीतं तेनवितं चूर्णीयावितिस्तत्रेण वप्रैत्य पः यतो द्विजस्य करैः किरणैर्द्विजराज्ञां विश्रणां हलैश्चोपलालितं परेषां वादिनां गर्वहरंतुशीलमस्यास्तीतितयातस्य चरणयुगमंजयतिस्म ३६। यदिजलं रंदुमणिश्चंद्रकांतमणिः स्रवेद्यदि चैवंतस्मात्कमलात्सरस्तडागोभवेद्यदिचतस्मिन्सरसिकुशेशयं भवेत्तयात्कमलममुष्य पादस्मादृश्यमाकुया संभावनेयदित्यस्यादिति हो न्यसासिद्धये ३७। केचितश्रीशंकरस्यानघौ पादौ पद्मसमौ वदंति मुखं च चंद्रमंडलसमं वरंति नैतद

तर २

जयतिस्मसरोरुह प्रभा मदकुंठीकरणक्रियाचणं द्विजराजकरोपलालितपदयुगं परगर्वहारिणः ॥३६॥ जल

यदि २

मिंदुमणिःस्रवेद्यदि पद्मोपलंसततः सरः यदितत्रभवेत्कुशेशयं तदमुष्यांघ्रितलाम वाप्नुयात्। ॥३७ पादौ पद्मसमौ वदंति कतिचित्तच्छ्रीशंकरस्यानघौ वक्त्रं च द्विजराजमंडलशतैः प्रेष्यैरुपास्यं मुखं ॥३८॥ मुहुः संततोनेजं हृदयकमलं निर्मलतरं विधातुं योगींद्रैः पदकमलमस्मिन्निदधति दुरापां शंकाचैवं मतिवदनं यन्नवसधांततोमन्ये पदमधिकमिंदोश्च वदनं ३९।

आस्यं चेंदुमिर्वदंति नैतत्तन्मवंदयं हि यतो प्रेष्योऽनुचरोत्सिद्धपद्मपादः पद्मेपदंदत्तवानः ३

यत्स्नायंयतः प्रेष्योऽनुचरो जगति ख्यातः पद्मपादः पद्मे पदं दत्तवान् तथा मुखं वामसमालतत्त्वं चंद्रमंडलशतैः प्रेष्यैरुपास्यं तत्रैनेतदित्यादिनोपमितत्वनिषेधेनस्यद्घटानात्प्रतीपालंकारः वर्णितः न्नमसाम्योपमायाश्चनिष्पत्ति वचस्वतदित्युक्तेः शार्दू॰ ३८। श्रीशंकरपादवदनयोः पद्मेंदुभ्यामुत्कृष्टतां प्रकारांतरेण दर्शयति मुहुरितिसंततोयोगींद्राः स्वीयं हृदयकमलं निर्मलतरं विधातुं मलिनहृदयकमले श्रीशंकरस्य पदकमलं निदधति स्यापयंतियस्मात्तेंदुराद्यैर्दुरापांदुःप्रापां ब्र

सल हृत्पां [illegible] नयोः सुधां सुरवसरुर्दरतित्रदृमतिपतत्पद्मेति वा तत्त लक्ष्मीं स्पृहयात्पदं वंद्रांचसुरवसूक्त्कृष्टमन्ये॥३९॥

तत्वज्ञानलक्षणं फलं गृह्णातीति तत्वज्ञानफलेग्रहिः फलेग्रहिरात्मभरिश्चेत्युपपादितम् पोदंतयंगहेरिन्यत्पते पुनश्च घनतरो

मोव्यामोहो ऽकर्त्री त्मास्फुरणरूपस्तमुष्णानिष्पीड्य धयति पिबतीति तथा पुनश्च निःशेषव्यसनैर्भरितानामसमस्तदुःखैकरूपाणां विभ

तीतितथा सर्वव्यसनभक्षकः पुनश्च तेषामघसपापस्य यः प्राक्भारोऽतिशायलस्य कूलं तटं कषति नाशयतीति तथा भूतनदीवद्दुन्म

लकः पुनश्च मदमत्सरदंभादिर्यत्रैतेः लुंटाकः प्रपहारकः तापानामाध्यात्मिकाधिदैवाधिभौतिकानां त्रयं तस्मात् तुद्दीमस्य कवि

नाशकः तथामितंपचतीति मितंपचः कदर्यः कदर्पः कृपणः क्षुद्रः किंपचानः मितंपचा इत्यमरः स्याद्धि लक्षणो पुमितंपचो ऽत्युग्र

तत्वज्ञानफलेग्रहि रुद्रेन्नतरव्यामोहमुष्टिंधयो निःशेषव्यसनोद्दंभविरघप्राग्भारकूलंकषः लुंटाको

मदमत्सरादिवितते स्तापत्रयारुंतुदः पादः स्याद्यमितंपचः करुणया भद्रंकरः शांकरः ॥ ५० पदाघातस्फोटत्रि

नर णकिणितकार्तीतिकभुजं प्रघाणव्याघातप्रणी विमतद्रोहविरुद्धं परं ब्रह्मैवासौ भवति तत एवास्य सुपदं

गतायस्मात्तीनजगति महतोद्याप्यतनुते ॥ ५१ ॥

यमकिंकरेभ्यो मार्कंडेयस्य रक्षणसमये पदाघातेन वामचरण प्र

दः एवंविधः शांकरः पादः कल्याणं करः स्यात् शार्दूलः ५० यमकिंकरेभ्यो मार्कंडेयस्य रक्षणसमये पदाघातेन वामचरणप्र

हारेण पस्फोट स्फुटस्य व्रणेन किणितो चिह्नितो कार्तीतिकौ कृतो तस्य संबंधिनो भुजौ येन तत्प्रघाणो द्वारवाह्यप्रकोष्ठः प्रघाणा

यमस्य २ रे केंद्रेशो प्रघणः प्राघाणश्चेति प्रघाणश्चंदनिपातनात्स्युत्पत्तिस्तु प्रविशद्भिर्जनैः पादैः प्रकर्षेण हन्यत इति वो

ध्यातेन यो व्याघातः पादप्रहारस्तेन प्राप्तस्तस्य दीर्घेनैरस्कार वत्स्यकर्षेण न तस्य नमीभूतस्य ये वाह्याभ्यंतरा विमताशत्र

वस्तेषां द्रोह इति विरुद्धः प्रख्यातिकरं नामधेयं यस्य विरुद्धशब्दो देशीयशब्दः तत्परं ब्रह्मैवासौ श्रीशंकरो भवतीत्ततस्मा

द्देवास्य सुपदं शोभनं चरणं जगत्यद्यापि महतोऽत्युद्भवभावानुगतो प्रज्ञानलक्षणस्मरारव्यासुरस्य कर्ते कार्तिर्येभ्यस्तथा

म२

[illegible]

नव मभ्युदयं प्राप्तस्य सारस्वतेनामुद्गमुज्जृंभणमुल्लासं कुर्वतः स्वीयप्रकाशेन विधूतं विश्वस्यातिमिरं येन तस्यासन्नाः सन्निधिश
ालाराः यस्य तस्य कलाधरस्य षोडशकलस्य पादक्रमाः किरणप्रचाराः प्रसन्नाः स्वच्छाः यद्यापघनतां प्राप्ता पंशीघ्रं विवर्तिना
शयंति आह्लादं च कुर्वंतीति यानवमभ्युदयं प्राप्तस्य सरस्वती प्रतिपाद्यं सारस्वतं ब्रह्मतत्त्वं तस्य उद्दीपनं कुर्वतं स्वस्य प्रत्य
क्चैतन्यस्यालोकेन प्रकाशेन विधूतं विश्वस्याज्ञानलक्षणं तिमिरं येन तस्य सद्देवोत्पादरजपाद्यभासशीलस्य समस्तक

प्राप्तस्याभ्युदयं नवं कलयतः सारस्वतोज्जृंभणं स्वालोकेन विधूतविश्वतिमिरस्यासन्नतारस्य चेत्ता
पं नश्वरितं विवर्तिघनतापन्नं प्रसन्नामुनेरा ह्लादं च कलाधरस्य मधुराः कुर्वंति पादक्र

मुत२

माः ४२ नतिर्दत्ते मुक्तिं न तं पदं भगवतः पदं ददाति प्रगल्भ्या जगत्ति विवदंते
श्रुतिविदः वयं तु ब्रूमस्तद्भजनरतपादांबुजरजः परीरंभो भास्वा
दिहृदि निर्वाणशरणं। ४३। श्रीपरमात्मादेवतायै

लाधरस्य मुनेः श्रीशंकरस्य प्रसन्नाश्चरणमासानोऽस्माकं घनीभूतं संसृतिलक्षणं तापं नाशयंति आह्लादं च स्वानंदल
क्षणं वद्धयंतीत्यर्थः। शार्दू॰ ४२। किं नतिर्नमस्कारो मुक्तिं ददाति अथवा नमस्कृतं भगवत्पादस्य पदमिति श्रुतिवि
दः प्रागल्भ्याज्जगति विवादं कुर्वंति तत्र वयं त्वेवं ब्रूमः तस्य श्रीशंकरचरणस्य भजने सेवायां पारंगतस्य पादकमल
स्य रजसः हृदयपरिष्वाल्लिंगनसारंभः तत्तलक्षणमेव निर्वाणमनंतां मुक्तिं प्रदद्यात् इत्यर्थः। शि॰ ॥४३॥ ॥४३॥ ॥४३॥

नि २

अथ तद्दीपमरुपुंगवाणामतिश्वेतवस्त्रलक्षणेन पल्लवेनावर्तमं विपश्चित ऊरुद्वयं विलल्लैतत्प्रभेतद्दिशानिष्ठिः अमत्ताणोविस्य 74
हीरसमुद्रस्य फेनमंजरीभि रितस्य व्याप्तस्य एरावतहस्तस्य तत्र शुंडायाः शालिं प्राशास्तं विभर्तीति यावियो ० ४४ सुवर्णावल्ली
वपीयुक्ता स्फटिकमयस्य पर्वतस्य तटीपरिभवेत्तदा तया ताद्दशया तयाकलिता संपादिता त्रिमेखला यस्याः सा अस्य श्रीशोक
रस्य कटीतुलिता साम्य ४५ अथ तदीयकरौ वर्णयति आद्यापति द्यांभांपुस्तकमेव वपुः शरीरं यस्य तत्र श्रुतीनां सारमेकहस्ते
नवामकरेण योगी आदाय ज्ञानमुद्रां तर्जन्यंगुष्ठसंयोजनरूपामुद्दिश्रिता परेण दक्षिणेन निजहस्तेन वादिकृतानांतसि

धवलांशुकपल्लवावर्तं विललास रुपुंगविपश्चितः अमत्ताणेव फेनमंजरीच्छुरितैरावतहस्तशालि
मत्ता ४४ यदि हाकटवल्लरीत्रयी घटिता स्फाटिककूटमस्तटी स्फुटमस्य तया कटीतटी तुलिता स्यात् कलि
तत्रिमेखला ४५ आदाय पुस्तकवपुः श्रुतिसारमेकहस्तेन वादिकृततर्कटकानां उद्धारमारचयती
व विबोधमुद्रामुद्दिभ्रता निजकरेण परेण योगी ४६ सुधीराजः कल्पद्रुमकिसलयाभौ वरौ करौ त्वे
तौ च तस्यामलकमलं यत्सहचरं स्वेभ्यारावेतावहनि किमु रात्राविति भिया निशादेशात् निजदल
कपाटं घटयति ४७

श्रुतिसारे स्थितानां कंटकानामुद्धारमारचयतीवेत्युत्प्रेक्षावयं ४६ सुधीनां मध्ये राजत इति सुधीराट् तस्य श्रीशंकर
स्य तौ करौ वरौ कल्पद्रुमपल्लवतुल्याविति यत्तायत्तसहचरं यत्तुल्यममलकमलं चेत्तत्किं करोति तदाह वेः कौ तेअरोएवतौ
तत्रापि दिने किं वा रात्राविति भयेन राज्ञो योरणामवकाशइत्ति कृत्वा निशादेशं सूर्यास्तमारभ्य सूर्योदयपर्यंतं स्वदलात्मकं
कपाटं घटयति योजयति श्रीः ०॥ ४७॥

वा

शं॰ वि॰ टि॰ ८३

ऽथ तस्योरःस्थलीं वर्णयति स्फुरत्स्फालवल्कपाटफलिकवद्विशाला चासौ मांसला मांसव्याप्ता चातिमनोहरा तस्योरःस्थ

लीव भौ स्फुभे धरणीभ्रमोद्भ्रमणेनोदिताच्छुमात्तजयलक्ष्म्याश्रिता शष्पवेत्पर्यः ॥ विधो॰ ४८ ऽथ तदीयभुजौ वर्णयति

वहिरंतरशत्रुनिग्रहे परिघप्रख्यौ तत्प्रहरणशीलौ परिघादप्यधिकतरप्रख्यातिमंतौ विजयस्तंभप्रगल्भस्य धुरंधरत्व

इति तौ तैलौ स्फुभलत्वाणायुक्तौ श्रीशंकरस्य भुजौ स्फुस्फुभाते ४९ ऽथ तदीयं यज्ञोपवीतं वर्णयति सिततंतुभिर्मृणाल

तंतुभिः क्रिपमाणो सो हृदं येन तत्त्वशरब्बं हृस्य किरणानां पांडिम्नः स्वेततायाऽतिशयोऽलंघनेनाधिकाः ति वेगवती

रुचिरा ततुरःस्थलीव भाव ररस्फालविशालमांसला धरणीभ्रमणोदितस्त्र

मात्स्फुशष्पेव जयपाश्रिया श्रिता ॥ ४८ परिघप्रख्यिमा प्रहारिणौ स्फुस्फुभा

तेस्फुभलत्वणौ भुजौ वहिरंतरशत्रुनिग्रहे विजयस्तंभधुरीधुरंधरौ ४९

उपवीतममुष्यादिद्युतेऽसिततंतुक्रिमाणसौहृदं शरदिं

दुमयूखपांडिमातिशयोल्लंघनजांधिकप्रभं ५०

समराजत कंठकंबुराडुद्भवस्त्याद मुनेयदु

पद्धिनि॰ डुवानिनदः प्रतिग्रहे जयशंखध्व

निता मविंदत ॥५५॥

ति

प्रभाऽपस्पजं घालो विजयवमल्लौ जंघा भरिक जांधिका वित्सम रत्त्दमुष्य श्रीशंकरस्य यज्ञोपवीतं दिद्युते रेजे ॥५०॥ ऽथ

तस्य कंठं वर्णयति भगवत्पादमुनेः कंठात्मकशंखराजः समराजत तं तं विशिनष्टि यदुद्भव इति कारणमस्येति यदुद्भवो यत्का

रणाकः यस्मादुद्भव उत्पत्तिर्यस्येति तथा यदुत्पन्न इति वा निनदो वंशप्रतिपत्तीनां वादिरूपाणां शत्रूणां निग्रहे जयशंख

[illegible] ॥५५॥

८३

अथ तस्य दंतपंक्तिं वर्णयति हि प्रसिद्धमरुणाधरसंगतात्तस्य दंतचंद्रिकाधिके शुशुभे तत्र दृष्टांतः नवविद्रुमो नवीनो
रत्नवृक्षः विद्रुमो रत्नवृक्षेपि प्रवालेपि सुमानपामिति मेदिनी तद्वल्लीगता हिमाकिरणस्य शरत्कालिका छविः कांतिर्य
था शोभते तद्वदित्यर्थः ॥५२॥ अथ तदीयकपोलतले वर्णयति सितभानोः शुभ्रांशोश्चंद्रस्य वर्च्चइव वर्च्चस्तेजो यस्य तस्य यशस्वि
नः शोभने कपोलतले शुशुभाते तथाभूतस्य वदनं मुखमाश्रिता या सरस्वती तस्याः कृते तदर्पणद्वयं ब्रह्मणा संकल्पितौ संक
ल्पेनोत्पादितौ दर्पणाविव ॥५३॥ अथ तस्य मुखं वर्णयति सर्वजगतां प्रायमेव समुद्रस्माद्गहत्वेनाभिमतात् बहूनामभिमताद्

अरुणाधरसंगताधिकं शुशुभे तस्य हि दंतचंद्रकाः नवविद्रुमवल्लरीगता तुहिनांशोरिव शारदी छविः ५२ ॥
कपोलतले यशस्विनः शुशुभाते सितभानुवर्चसः वदनाश्रितभारतीकृते विधिसंकल्पितदर्पणाविव ५३
समासीत्तस्यास्यं सुकृतजलधेः सर्वजगतां पयःपारावाराद् जनि रजनीशो बहुमतात् सुधाधारोद्गारः सु
सदृग्गन्यो किंतु शशभृत्सतां तेजःपुंजं हरति वदनं तस्य दिशति ५४ पुरा क्षीरांभोधेरहह तनयाय द्वि
षयतां जुषो दीनस्याग्रे घनकनकधाराः समकिरन् इदं नेत्रं पात्रं कमलनिलया प्रीतिविततेर्मुनीशस्यालो

कृत तं कृतमुदाव प्रभवति ॥५५॥

तस्य श्रीशंकरस्य मुखं समासीत् पयःपारावारात् क्षीरसमुद्राद् बहुमताद् रजनीश
श्चंद्रोऽजायत अनयोरास्यचंद्रयोः सुधाधारया उद्गारः उद्गमनं स सदृक् सदृशः परं त्वयं विशेषः शशभृच्चंद्रः सतां न
तः वा तेजःपुंजं हरति तस्य मुखं सतां सज्जनानां तद्ददाति उपमेयाधिक्याभिधानाद्व्यतिरेकः व्यतिरेको विशेषश्चेदु
पमानोपमेययोः पयोरित्युक्तेः शि ॥५४॥ अथ तदीयनेत्र द्वंद्वं वर्णयति पुरा अहह तस्याश्चर्यं पयस्य मुनीशस्य नेत्रस्य विषयतां
गोचरतां जुषते सेवते इति तथा तस्य दीनस्य ब्राह्मणाकेर्ल तस्या अग्रे क्षीरसमुद्रकन्या लक्ष्मीर्घनीभूतस्य मलकाकारस्य

स्वर्णासधाराः समकिरन्न तदिदं कमलालपालत्मीलया:
प्रीतिसंततेः पात्रं मुनीशास्यनेत्रेत्तो तं कृतप्रणपणसमर्थी भवति ५५

76

॰श्च यमुनीशाकटाक्षान्वर्णीयतिसयादुर्वीरः प्रतिपक्षःशत्रुर्यो दूषणाख्योराक्षसस्तस्य मुन्मेषस्समस्तम्नस्यास्पादिती ॥
क्षये क्षितिर्निवासे मेदिन्यां काललमदे क्षयोहियामितिमेदिनीतन्निवासोयस्मिन्समुद्रे तत्र सेतोः कल्पनेवानघस्यदुःख
रहितस्यतापसगणाग्रगण्यस्यतदाल्हादकस्यश्रीरामचंद्रस्यलंकाराक्षसर्षणी॰त्ररयः प्रचुरक्षीराब्धितरंगवदलंका
राः॰प्रतिकायादिराक्षसजनितसंभ्रममग्नः कटाक्षांकुराः॰प्रापन्नान्स्वप्रापान्शाखामृगान्वानरान्नुसंसतिउज्जीवयंति
तयादुर्वीराणांप्रतिपक्षाणांपापानिदूषणानि[illegible]दुर्वीराणिवत्तानिप्रतिद्वंद्वदूषणानीतिवा
तेषांसमुन्मेषक्षितीक्षयेतन्निवासोपत्रयस्मिन्नेवबादिदूषणानिप्रसरंतितत्रसेतोर्जलविधारकसेतुवत्तद्विधारकसेतोः

दुर्वीरप्रतिपक्षदूषणसमुन्मेषक्षितौकल्पनेसेतोरप्यघनस्यतापसकुलैणांकस्यलंकारयः॰प्रा
पन्नानतिकायविभ्रमगमःसंसारिशाखामृगान्प्रहसंत्यच्छपयोब्धिवीचिवदलंकाराःकटाक्षांकु
राः॥५६

समाधानलक्षणस्यकल्पनेप्यनघस्यतापसकुलचंद्रस्यलंकानांशाकिनीनांकुलटानांवा॰त्ररयःलंकारलः॰प्र
रीशाखाशाकिनीकुलटासुचेतिमेदिनीतथाभूताः॰प्रतिकायेस्थूलादिदेहेय॰आत्माभिमानलक्षणोविभ्रमोभ्रांति
स्तंमुष्णंतीतितथा॰प्रतिकायस्ययोविभ्रमइतिवा॰प्रतिकायोमाहांश्चासौविभ्रमइतिवातथाभूताःस्वच्छपयोब्धिवीचि
वदलंकाराःकटाक्षांकुराः॰र्ष्पन्नान्जरामरणादिलक्षणापत्तिमाप्तान्शरणागतान्वासांसारिलक्षणान्शाखा
मृगान्नुसंसतिसंसारान्नवःदुःखनिवृत्तिपूर्वकानंदप्राप्तिलक्षणांपुष्टिंसंपादयंतीत्यर्थः॥शार्दू॰॥ ५६॥ ॥५६॥ श्री

नवसुधावृष्टिवदाचरंतः श्रीशंकरस्य दृष्टयः आश्रिताः सत्यः संसाराकारं भ्रमं मुष्णंतीति विशिनष्टि निःशंकाः प्राकाशिका-
न्तत्पणसरुत्कंटकास्तेषां कुलं यस्मिन् पुनः स्वकामलत्तणप्रवाग्निज्वालयाया न्नपाततलत्तणकर्दमेनातिशयेन
व्याप्तः विरञ्जोविकटो वाधर्मलत्तणोध्वा मार्गो यस्मिन् धृतिधैर्यं ध्वंसिनं धैर्यनाशकं आमया रोगास्तद्वहुलेन वलं तेन दुर्वा
रावारिणा गाया यस्मिन् तथा भूतं संसाराकृतिभ्रममितययः ॥५७॥ त्रिपुंड्रं हिधा स्थिरं तति भस्मश्रीशंकरस्य सितभासि
तशोभिस्तलभस्मना शोभायमानं त्रिपुंड्रं त्रिरेखात्मकं विभूतितिलकं कृपासिंधुं तं मुनिमाश्रितवती त्रिमार्गगा गंगा कं चन

तिः

निःशंक त्तातिरुल्ल कंटककुलेमीनो कद्वावानल ज्वालासंकुलमार्तिपंकिलतरं व्यध्वं ध
तिध्वंसिनं ॥ संसाराकृतिमामयवहुलं च वलदूर्वारदुर्वारणं मुष्णंतिभ्रममाश्रितान वसुधाव
ष्टायिताहृष्टय ः ॥५७॥ त्रिपुंड्रं तस्याङ्गः सितभासितशोभि त्रिपथगां कृपापारावारं कंति वनमुनिं तं
श्रितवंती व पंत्वेतत्तज्ञमो जगति किलातिस्वः सुरुचिरा स्वयी मौलिग्याकृत्य कृत्तिभवात्तेः करणमद
सीयं निरुपमं तणीकुर्वन्नेते सुषममपि कामं सुमतयः ॥५८॥

५२

कीर्तियइति ५८ स्मरसौशंभोर्लीलावपुरिति भ्र शंसुंदरइति द्वयं

सविवर्णो पाङ्गवेपंतु ऋग्यजुः सामाख्य वेदत्रयी शिरसां उपनिषदां व्याकृतयो व्याख्यानानि तान्येवोपकृतयः उपकाराल्ल
तोभवाजाताः स्वरुविराः प्रतिसंद्रशालिस्त्र कीर्तयइति वूमहस्त्यर्थः शि ॥५८॥ एवं प्रत्येकमंगान्युपवर्ण्य तद्वपुर्वर्णन
मुपक्रमते स्मरेति श्रीशंकरः शंभोः कामविजयिनो लीलावि ग्रहइति भृशमतिशयेन सुंदरइति वेत्तद्वपमिदानीं जनानां
मनस्सि सुगमं यथा स्यात्तथा सिद्धं यद्यस्मादद्भीयममुष्यानिरुपमं करणं वपुरंतः करणोपसंपत्तः सुषमं सुंदरमपि कामं

शं॰ वि॰
टि॰
८५

किंच प्रज्ञानां तर्गेहने पतितानां भवः संसार एव दवो दावाग्निस्तस्यांताशिखानो पुत्रस्त्रीधनादिवियोगरूपाणां तापेन पा
च्यमानानां भृशं दह्यमानानां नात्मविद्योपदेशैस्त्रातं मौनं त्यक्त्वा वक्तव्य वत्सममलान्निष्पतंती प्रवतरंती शंकराचार्यरूपा
शंभोर्मूर्तिर्भुवने विचरंतीति योजना मेदाक्रांता ६० किंच देशिकशेखरे श्रीशंकरे उच्चंडनामतिकोपना महितानां वा
वदूकानां जल्पनशीलानां कुहना प्रतत्वे आचारभेदस्य संभावनाकुहना लोभान्मिथ्येर्यापथकल्पने त्यमरस्तस्या स
द्यो भृशं पत्यां डित्यं तत्तु वितंडास्वपक्षस्थापनहीना विजिगीषुकथा तस्या भंवैवेतंडिकपथास्यात्तस्या पदं से विनासंताप

प्रज्ञानां तर्गेहनपतितानामात्मविद्योपदेशैस्त्रातुं लोकान्भवदवशिखाता पसापच्यमानांश्च मुक्त्वा मौ
नं वटविटपिनो मलतो निष्पतंती शंभोर्मूर्तिश्चरति भुवने शंकराचार्यरूपा ॥६०॥ उच्चंडाहितवावदूक
कुहनापांडित्य वैतंडिके जाते देशिकशेखरे पदजुषां संतापचिंतापहे कातर्यैर्हृदि भस्म सात्कृतपदं वै
भाषिकादेः कथा चातुर्यं कलुषात्मनोलयमगाद्वैशेषिकादेरपि ॥६१॥ प्रमुनाऽकृतवः प्रसाधिताः कु
तु विभ्वेशाकरं संप्रशंकरः ऽयमेव भिदा नयोर्जितस्मरयोः सर्वविद्बुधैर्जयोः ॥६२॥

देर्हृदिका

चिंताविनाशके जाते सति वैभाषिकादेर्यम्भस्मसात्कृत्लेन पदं स्थानमकृत तथा कलुषात्मनः करणस्य वैशेषिकादेः कथा
चातुर्यं लयमगात् आदि पदं सौत्रांतिकयोगाचारमाध्यमिकजैनचार्वाकानाह द्वितीये सांख्यमीमांसकपातंजलनैया
यिकादीनाह शार्दू॰ ॥६१॥ प्रमुना शंकराचार्यमूर्तिना शंकरेण वैदिकपथस्थापनेन कृत वः प्रज्ञाः प्रकर्षेण साधिताः के
लाशनिलयः शंकरो दक्षयज्ञध्वंसकरत्वेन कुतु विध्वेशाकरः पक्षेनाशाकरः तृतीयमेवानयोर्भिदा प्रथमेव भेदः प्रोक्त

सर्वसमानमित्येवकारव्यावर्त्यप्रदर्शनायाह जितकामयोः सर्वज्ञयोः बुधैर्पंडितैः देवैश्च ब्रुणयो विन्यपंयोर्वा विषयो ॥६२॥

८५
५१

79

जगत्त्रयेयेविद्वांसस्तेषांमध्येकलयापितुलांसादृश्यमनुकरोतीतितुलानुकारोतथाभूतंवयंनकलयामोनचिंतयामोमन्या
महद्दृतिवारामरावणयोर्युद्धंरामरावणयोरिवेतिवत्स्वयमेवस्वसदृशइतिचेत्तत्राहयदिस्वसमःस्यात्तर्हितत्रनेतिके
वदंतिनकेपीत्यर्थः उपमानोपमेयत्वेएकस्यैवैकवाक्यगेऽनन्वयालंकारः ६३ स्वर्गवनमध्येयथादेवद्रुमाःअमरद्रु
मधुदेवद्रुस्तेषुयथापुष्पसंचयाःपुष्पसंचयेषुपणाभ्रमराःसर्वेसंख्यामतिक्रांतास्तथाशंकरेगुणाःसंख्यारहिताःकिल

कलयापितुलानुकारिणंकलयामोनवयंजगत्त्रयेविदुषांस्वसमोपदिस्वयंभवि
तानेतिवदंतितत्रके ६३ भुवनांतदेवामरद्रुमाःअमरद्रुमेष्विवपुष्पसंचयाभ्रमराइवपु
ष्पसंचयेष्वतिसंख्याःकिलशंकरेगुणाः ।।६४।।

लोकप्रसिद्धंगृहीतमुत्तरीत्याधीश्वराणिरेकावाल्मिमता ६४।। कामंविषयाभिलाषंवस्तुविचारतःकामस्तुदोषविचारेण
एवंश्रीशंकरात्छिनत्ततथापारुष्यंकठोरभाषणंहिंसावृत्तिच्छेदनादिनापरपीडाक्रुधक्रोधस्तानतांत्पापरैराक्रुष्टेतानिते
पाविकृतचित्ततातांतिस्तपाःछिनत्तदैन्यंपदार्थालाभेलब्धपरित्यपेचदीनतापरिग्रहःसंचयःप्रनतकथाम
षाभाषणंलोभंपरद्रव्येषुलब्धतातीर्थेषुधनात्यागस्तृतांम्नुसंतोषेणालंबुद्ध्याछिनत्तु।।श्री।। ।।श्री।। ।।श्री।।

परोत्कर्षासहनं मत्सरस्तस्याभावो मात्सर्यं तत्तु प्रजनस्य पापरगुणेषु दोषाविष्करणमसूयातद्वर्जनेनाच्छिन्नत्वमदोगर्वो ध
र्मातिक्रमहेतुर्महामानः स्वास्मिन्नतिपूज्यत्वाभिमानस्तौ चिरं दीर्घकालं भावितस्थितौ तौ स्वस्मादन्योत्कर्षाएवगुणास्ते
नाच्छिन्नत्वं इदं मेस्यादित्येवंरूपं तृष्णालता गोपि शाखावीमापि सम्यक्कृत्तः छिन्न तृष्णोन गुणेनाच्छिन्नत्वं शार्दू॰ ६५। शिष्या
णामपि कोर्हन्यः समूलं यत्तासिंस्तेषां स्यादिति कथं स्यादित्याशयेनाह काममिति यस्तु स्वस्पांते वसन्तो शिष्याणां सतां का
मा। मुन्मूल।

कामं वस्तुविचारतो ऽच्छिन्नत्वं पारुष्यहिंसानृतद्रोहास्त्यादैन्यपरिग्रहान्न तु कथा
लोभांस्तु सन्तोषतः मात्सर्यं त्वनसूयया मदमहामानौ चिरं भावितैः स्वान्यात्कर्षगु
णेन तृष्णालतागुणैः तत्समांपि शाखाविमापि ।६५। कामं यस्तु समूलघातमवधीत्स्वर्गा
५२ पवर्गापहं रोषं यस्तु चूर्णपेषमपिषन्निःशेषदोषावहं लोभादीनपि यः परा
हृत्य तेनसमुच्छेदं समुच्छिच्छिदे स्वस्पान्ते वसतां स भगवत्पादः कथं वर्ण्यते ।६६।

मं स्वर्गमोक्षप्रोन्नीशकं समूलघातमवधीत्समूलं नाशितवान्समूला कृत्तगहइत्यनेन णमुल्कषादिषु यथाविध्यनु
प्रयोगइत्यनेन हं तेनु प्रयोगः तथापि खलु समस्तदोषावहं रोषं क्रोधं चूर्णपेषमपिषत् चूर्णमपिषत् शुष्कचूर्ण
इत्येषुपिषइत्यनेन णमुल् ततपालोभादीनपि परानशत्रूनत्तणसमुच्छेदं समुच्छिच्छिदे तृणवत्समुच्छिच्छिदे उपमाने
कर्मणि चेति णमुल्वसणवं भक्तः पूज्यपादः कथं वर्ण्यते केनापि प्रकारेण वर्णयितुं न शक्यत इत्यर्थः ।६६॥ ।६६॥

दिग्गजतद्वध्वोः प्रश्नोत्तरे वर्णापन्ना दोवधूरूकर्त्तृकं प्रश्नमुद्राहरतिकद्रति हे कांत तद्दिवा दिवसे घर्मस्य ग्रीष्मादिनस्य पुञ्ज संतापस्य मर्माणां छेदका निशाकरस्य चंद्रस्य कराः किरणाः प्रत्यंता संभाविताः अमी उपलभ्यमानाः के किं निशा करकराएवोतान्यदेव किंचित् एवं कांतया पृष्टो दिग्गज उवाच हे मुग्धे शंभोर्नेवावतारस्य सद्गुरोः श्रीशंकराचार्य स्य गुणानां गणाः एवं दिग्गजकर्तृकमुपवर्णपुनस्तत्कांताकर्तृकं प्रश्नमाह यद्येवं तर्हि निशाकरकरैर्विकसनशीला नामुत्पलानां नीलकमलानां संततिः कस्मादिह किं असिता विकाशं प्राप्ताः एवं पृष्टस्तत्कांतं उवाच हे मुग्धे नेयं नीलोत्प

केयमीकांत तद्दिवा निशाकरकराः घर्मस्य मर्मच्छिदो मुग्धे शंभुनवावतारस्य गुरोरेते गुणानां गणाः कस्मादुत्पलसंततिर्विकसिता विस्मेरदिग्गाविता मेघापांगरुरीति दिग्गजवधूप्रश्नोत्तरे

स जतुः ६७ नाहृणमाद्विकमोद्वितं तृणमपि द्राक्षामद्रुः शिद्वितात्तीरेत्तु समुपेह्वितोभु विपया नाशकरस्य श्रीगुरोः कांतानंतदिगंतलंघनकलाजंघालतत्तद्गुणां श्रेणिं निर्भरमाधु रीमदधुराधन्यैतिमन्यामहे ६८।

ना १

लसंततिरपि तु शंकराचार्यगुणगणो विसराणां विस्मयशीलानां दिगंगनामेघाकटाक्षानां रुरीइत्येवं लुह्वणो दिग्गज

प्र २ वधूप्रश्नोत्तरे जतुरित्यर्थः भ्रांतापन्हुतिरलंकारो भ्रांतिवारणो। ६७। यया माद्विकं मधु तृणमात्रमप्यतृणाने त्रेणाने द्वितं न हृष्टं द्राक्षा तु बहुवारं शिद्विता त्तीरेत्तु भुवि सम्यगुपेद्वितो सा निरभरमाधुर्यप्रत्यर्थं मधुरतायामदेन धुरा श्रेष्ठा निरभरमाधुर्यामदोपेयं तेभ्यो धुरति वा कांता वा सा वनं तादिगंतलंघनकलायां जंघालानामतिवेग

मुनिशेखरस्य तां ति श्रुतहि विसधामर्भिमहती सर्वसहत्वख्याति जहात तथा तस्य विद्या चेतहि स्वं दधमुखाः स्वा मनल्पगर्वी वल्लीत्यजंतु तथा तस्य वैराग्यं चेतहि वाक्शाय गोः स्म कस्य यशः कार्श्यपरंगादत्तो प्राप्नोतु किं बहुजल्पेर्मुनि शेखरस्य श्रीशंकरस्य तुलामुपमां कुत्रापि न वीक्षामहे प्रस्तागस्य सकृद्धर्मस्य प्रतिपादिनात्तुल्ययोगिता लंका रः नियतानां सकृद्धर्मः स एव तुल्ययोगितेत्युक्तेः ६९ किंच यां मुनीश्वरमयीं मूर्तिः त्वमयपगोत्रां यत्तेगोत्राया

संगोत्रा॰१

त्व

त्वंतिश्विह्व सुधां जह्यात् महतीं सर्वसहत्वख्यां विद्या चेद्दूरं हंतु षण्मुखमुखाः स्वार्वगर्वी वल्ली वैराग्यं यदि वा हरात्पाणिः यशः कार्श्यपरंगाहत्तां किं जल्पैर्मुनिशेखरस्य न तुलां कुत्रापि वी क्षामहे ६९ यां मूर्तिः त्वमया मनीश्वरमयीं गोत्रां सगोत्रायते विद्याभिर्निरवद्यकीर्तिभिरलं भाषाविभाषायते भक्ताभीसितकल्पने न नितरां कल्पादिकल्पायते कस्तां नान्यपराजने लल्पितुं मंदात्मंदायते ।७०।।

भमेः सगोत्रं सजातीयं तद्वदाचरति भूमिसाम्यं लभते तथा यां मुनीश्वरमयीं मूर्तिं निरवद्याः निर्दोषाः कीर्तयो भि र्या वांस्तथा भूता निर्विद्याभिरलमत्यंतं भाषाविभाषायते भाषायाः सरस्वत्याः विभाषा विकल्पः तद्वदाचरति वि कल्पेन सरस्वती भावं प्राप्नोतीव तथा यां मनीश्वरमयीं मूर्तिं भक्तानां

मभीप्सितस्यसाधनेनात्यंतं कल्पादिकल्पायते कल्परत्नचिंतामण्यादिवद्वदाचरतितितत्सामर्थ्यंप्राप्नोतितितामनीष्व 84
रमपीमूर्तिमन्यैः प्राकृतजनैस्तुलयितुंकोवानमंदाक्षमंदायतेमंदाक्षेण लज्जयामंदोमंदाक्षमंदस्तद्वदाचरति अपितु
सर्वोपीत्यर्थः ७० पुरातनेष्वतीतेषु श्रीशंकरतुल्योनबभूवाद्यतनेषुवर्तमानेषुनेवदृश्यते अनागतेषुभाविष्वपुकिंवा
भविता अपितुनेवभविष्यतीत्यर्थः कालत्रयेपिमेरोःसदृशायथागिरिर्नास्तितद्वत्तद्वदित्यर्थः ७१ तेनश्रीशंकरेणतस्यकुलंस
म्यगशोभि प्रापसच श्रीशंकरःशीलेनसाधुस्वभावेनशुचिचरित्रेनवात्यंतमशोभतशीलमपिविद्ययादीप्तिमदभूत् विद्या

नवभवपुरातनेषुतत्सदृशोनाद्यतनेषुदृश्यतेभविताकिमनागतेषुवानसमेरोःसदृशोप
यागिरिः ७१ समशोभततेनतत्कुलंसचशीलेनपरंव्यरोचत अपिशीलमदीपिविद्ययाव्य
पिविद्याविनयेनदिद्युते ७२ सुयशाःकुसुमायुधःस्वयंहि बुधालिंगणपल्लवोद्गमः प्रबो
धफलःक्षमारसःसुरशाखीवरराजसद्विराट् ॥७३॥

पिविनयेननम्रीभावेनशुशुभे ॥७२॥ किंभूतः द्विराट् पंडितराजःश्रीशंकरःकल्पवृक्षोयथाराजतेतथास्राजयत ःशोभेय २१
शःलक्षणपुष्पाणामुदयोयस्मिन् स्वयमेव आश्रयंतोविबुधाःपंडिताएवालयोभ्रमरायस्मिन् आश्रयंतोपंडितलक्षणानां
३२ देवानामालिर्पंक्तिर्यत्रेतिवागुणालक्षणानांपल्लवानामुद्गमोङ्कुरोयस्मात् प्रबोधलक्षणज्ञानमेवफलंयस्मिन्क्षमाए
वरसोयस्मिन्नतदित्यर्थः ॥७३॥ ॥७३॥

किंच कविराज: श्रीशंकरस्य गिरि वीणा वातुरीसेवित वस्यां मत्संपातेजली वाणी नच गणिता नच कापिली गिरि गणित्ताना पिकाणोद्वीगीर्गिणीत्ता श्रमास्तु नालिकानां गीश्च कामकया ॥७४॥ किंच भट्टभास्कराख्येन सर्वसंकरवादिना यो विमर्दः दुर्दशापां मज्जता मागमशिरसां वेदांतानां करग्रहा हस्तावलंबिन्यउद्धारिकर्तृत्तिपावत्त्र एवं भ॰ ता: श्रीशंकरगुरोर्गिरो हंते त्यां चये हर्षवा किमपि वक्तुं मशक्यं तत्त्रख्यातं परमरसायनं भ॰ तम्तरंतु तिलवंति वानरा विहरयो धृता लगोरे ॥७५॥ जटा टीरस्य शिवस्य जटा लत्ताणेषु कुटीरेषु इत्येवं कुटीशमीषुं उाभ्योरइतिर: विहरंति या नैलिंपकल्लोलिनी निलिंपा कुटीषु २

नच प्रोषभवीन कापिली गणिता काणाभजीन गीरपि फणितिष्चितरास्तु काकथा कविराजो गिरि वातुरी नृपि: ॥७४॥ भट्टभास्कर विमर्द दुर्दशा मज्जदागमशिर: करग्रहा: हंत शंकरगुरोर्गिर: स्तरं त्पहत्तरं किमपितद्रसायनं ॥७५॥ जटाटीरजटाकुटीरविहरन्नैलिंपकल्लोलिनीद्रोणीशाखिपरंपरा वावतरणाव हंभगुंफहिद: गर्जंतो वतरंति शंकरगुरुद्रोणिधरेंद्रोदराद्वाणीनिर्झरिणीझरा: कनुभयं दुर्भिक्षदुर्भिक्षत: ॥७६॥

नांस्यानामिदं नैलिपं च विष्टपं तत्तरंगिणी गंगा तस्या: द्रोणीशास्परा द्रोभगीरथस्य प्रियकृद्यद पूर्वमवतरणं तेनाव हंभगुंफ: स्तंभानां मंथनं तां हिदंतीति तित या गर्जनां कुर्वंत: श्रीशंकरगुरुलत्ता स्यभमिधरेंद्रस्य हिमालयस्योदरा द्वाणीलत्तणा यानिर्झरिणस्तरंगिण्या नद्या झरा: प्रवाहा: प्रवतरंति पतंति एवमनो दृष्टभित्तुलत्तणादुर्भिक्षत: कनुभयं कापि भयं ता लीत्यर्थ: शार्दूल० ॥७६॥ ॥७३॥ ॥७४॥ ॥७५॥ ॥७४॥ ॥७६॥ ॥७६॥

किंच भगवत्यादीया वैखरी॰प्रकारादिलकारांतवर्णानांमालारूपावाग्देवीतिजपति तां विशिनष्टि वितन्वन्नाणस्य मतंगजस्य ह
लिनोवारिसंवंधिनीवारीस्याकूजवंधिन्यामितिमेदिनी तथा बोधात्मकस्य राज्ञो नगरी दूरीभूतादुरंतानां दुर्वादिनां ऊरीव्रवाहोप
स्यास्त थास्तरेभिर्हारीकृताप्रति प्रेम्णा हारवत्कंठे कृता तथा चिंतासंततितूलत्वनाणस्य रत्नस्य कर्पासलवस्यापाकरणेवा तस्य वा
योर्लहरीप्रवाहः तथा वेदस्य सोल्लसंती वातुरीवित्ततत्तिपाठे चेतनयाः इति व्याख्येयं तथा हंसारत्नत्वनाणसमुद्रस्य तरीचद्वारहे
तुभूतानौका तथाचैवंभूता शंकरस्य वाणी सर्वोत्कर्षेण वर्ततइत्यर्थः प्रत्रवित्तादेर्भिन्नशब्दवाच्यमतंगजत्वाद्यध्यारोपे

गा२

वारीवित्तमतंगजस्य नगरी बोधात्मनो भूपते दूरीभूतदुरंतदुर्वेदऊरीहारीकृता सूरिभिः चिंतासंत
तितूलवातलहरी वेदोल्लसत्वातुरी संसाब्धितरी रुदेति भगवत्यादीयवाग्वैखरी ।७७। कथाद्दर्पोत्स
र्पत्कथकबुधकंदूलरसनाः सनालाधःपाते स्वयमुद्यमं चोन्नतिपतेः निर्गुंफः सूक्तीनां निमशिखरां गा२
भोजसुरभिर्जयत्यहेत श्रीजयविरुदघंटाघणाघणः ॥७८॥

णवैखर्यावाचिवारीत्वाद्यारोपबोधनाद्देहमाद्विरूपकंवाचकेभेदभाजिवेत्युक्ते ॥७७॥ किंचव्रतिपतेः श्रीशंकरस्य सूक्तीनां
निर्गुंफः गंधपनं जयतियः कथागर्वेणोत्सर्पत्तामुद्धलतां कथकानामध्येये बुधास्तएव वा बुधास्तेषां केदूव्याता याजिव्हातस्या
नि नालित्वेनालेन सह अधःपाते स्वयमुद्यमेऽवो वेदवत्स्वयं प्रादुर्भूता वादिजिह्वास्तंभना [illegible] दौविनिर्गुंफः षट्त्रिंशतिव
र्णात्मकावगलामुख्याख्याम त्रः पुनश्च निगमशिखरराणीवेदांतास्तत्वत्रणेकमलानां सुरभिः सुगंधिः पुनश्चाहं तत्र लक्ष्या
जय ख्यातिरुद घंटा प्राख्यातिकरायाः घणाघणास्तदात्मकशब्दइत्यर्थः निपतारोयणोपायः स्यादारोपः परस्य यः तत्प
रंपरितं श्लिष्टइत्युक्तं परंपरितरूपकोतर्गतिमालारूपकमत्र द्रष्टव्यमिति ॥७८॥ ॥७८॥ ॥७५॥

86

किंच कस्तूरीघनसारयोः कोः कोरकं परं यतः सौरभं सुरभिस्तस्य परीरंभ परिष्वंगस्तत तो वा प्रियं भावुका प्रियंभविष्णुः ता
वस्या धार्मिकादितापत्र यस्योन्मेषमुल्लासं मस्तंतीति तथा ते तएव वाह्यतापनिवारकाणां निशाकराणामंशूनां यस्ताप
विनाशनाहंकारस्तस्य कूलंकषा मूलोन्मूलनसमर्था तथा द्राक्षादीनां मधुरिमा माधुर्यं तेषां गणो समुदायेन अविसंवा
दिनस्ततल्ल्या मुनिशेखरस्य व्याहाराउक्तयः मुदं प्रीतिं कथंकारं कथं न कुर्वते यद्यपि तत्कुर्वन्त्येव तत्रान्यथैव कथमस्य मासिद्धा
प्रयोगश्चादित्यन थेका देवकरोते ।णमुत्त शार्दू॰ ७९ किंच परिमुक्तो विरक्तो मन्दवादिलक्षणः कंटकमार्गो यस्मात् तथाभूते
श्रीशंकरस्य २

कस्तूरीघनसारसौरभपरीरंभप्रियंभावुका स्तापोन्मेषमुषो निशाकरकराहंकारकूलंकषाः
द्राक्षामाक्षिकशर्करामधुरिमग्रामाविसंवादिनो व्याहारा मुनिशेखरस्य न कथंकारं मु
दं कुर्वते ॥७९॥ प्रद्वैते परिमुक्तकंटकपथे कैवल्यघंटापथे स्वाहंपूर्विकदुर्विकल्परहितप्रा
ज्ञाध्वनीनाकुले प्रस्यंदन्मकरंदवृन्दकुसुमस्तोमस्रजो रणत्प्रातिष्ठामाचार्यस्पवितन्वते नवसु
धासिक्ताः स्वयं सूक्तयः ॥८०॥

द्वैते एक कैवल्यघंटापथे कैवल्यस्य मोक्षस्य घंटापथे संसरणो राजमार्गे स्वीयापूर्विकैः स्वाहंकार एव कैर्दुर्विकल्पै रहितास्प्रा
ज्ञाः विद्वांस एव अध्वनीनाः पथिकास्तैराकुले व्याप्ते पायेन्तरे प्रद्वैहंपूर्विकेण अहंकारेण तदादिभिर्वा सहवर्तनैरिति व्याख्येयं स्वयं
नवसुधासिक्ताः शंकराचार्यस्य सूक्तयः प्रस्यंदंतां प्रस्रवतां मकरंदानां पुष्परसानां वृन्दानि चयो येभ्यस्तथाभूतानां कुसुमानां
प्रस्थानां पाः स्रजो माला ताभ्यस्तासां मानिनो रणानि तेषां प्रकृतिं परवनां वितन्वते कुर्वंति ॥८०॥ श्री॥ ॥८०॥ श्री

किंच दूरमुत्सारिता दुष्टानां पांसुपटली तु त्या दुर्नीतयो दुष्टनयापमने प्रनीतयोन विद्यंतऽदे तयोतिरस्यादिरूपा वाधा येभ्य स्ते सुभग
णाः प्रसादादृपलस्तलक्षणानां शांत्यादिसुभगणानां नामस्यालयभूता मायालक्ष्म्याश्चालयभूता उल्लसत्परिमलत्वम्शिताचमेदु
रा स्निग्धा देशिकवाङ्मया वाता भवमये प्रांतरे विपिने कष्टं भ्रतेधी प्रांतरे खुद्गिलक्षणानि प्रांतराणि कोटराणि उद्दिलक्षणा दू
रः श्रमो मार्गो वायस्मिंस्तत्राधिर्मनःपीडा प्रत्याशा वातलक्षणहविर्भुजो दावाग्नेर्हेतोर्यो मेममदुरापासस्य श्रमं मुहुः मन्नपय
नयंतीत्यर्थः प्रांतरं विपिने दूरस्थूलमार्गे वकोटरे स्यादाधिः प्रमांस्थित पीडा प्रत्याशा बंधकेषु चेति मेदिनी ।८१। किंच श्रीशंक

दूरोत्सारितदुष्टपांसुपटलीदुर्नीतयो नीतयो वाता देशिकवाङ्मयाः शुभगुणामामालयाः मालयाः
मुहुःसंत्तिश्रममुल्लसत्परिमलश्रीमेदुरा मेदुरा पापसस्याधिहविर्भुजो भवमयेधीप्रांतरे प्रांतरे ॥८१॥ न
त्यंत्पारसनामसीमनि गिरां देव्याः किमंघ्रिद्वयक्वणन्मंजीरोर्जितशिंजितान्युत नितंबालंबिकांचीरवाः
किंवल्गत्करपद्मकंकणझणत्कारा इति श्रीमतः शंकामंकुरयंति शंकरकवेस्सद्युक्तयः सूक्तयः ॥८२॥

रजिह्वामलतलेनृत्यंत्यागिरांदेव्याःशारदायाः किमंघ्र्योश्चरणयोः क्वणयोः शब्दं कुर्वतोर्मंजीरयोर्नूपुरयोरूर्जित
सिंजितानि उल्लसत्स्वनितानि किंवानितंबालंबिन्याः कृत्याः पश्चाद्भागमालंबिन्या कांच्या मेखलायारवाः शब्दाः किंवा
वल्गत्या नारितस्ततश्चलतोः करकमलकंकणयोः झणत्कारा इति शंका श्रीमतः शंकरस्य कवेः समीचीनायुक्तयो यासां ताः
सद्युक्तयः सूक्तयोंकुरयंति जनयंतीत्यर्थः ॥८२॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥८२॥ श्री॥

शं॰ वि॰
डिं॰
५०

वर्षारंभेविजृंभमाणानांजलमुचांमेघानांगंभीरघोषउपमायस्यसःपुनश्चवात्यावायुसमुदायेनस्तोमस्तेनशीघ्रंवाविघूर्णितो समुद्रपयसांकल्लोलानांबृहत्तरंगाणांदर्पापहःगर्वनाशकःपुनश्चोन्मीलंतीनांविकसंतीनांमालतीनांपरिमलाहंतापावि मर्हीत्यजनमनोहरगंधस्याहंभावस्यनिहंतानाशकःपुनश्चनिरंतरंनिर्भयःशंकरयोगिदेशिकस्यगिरांगुंफःगंफनंसम ज्जृंभतेसमुल्लसति ८७ साप्रसिद्धाभाषादिरूपामुनिवागनाद्यारुजोऽज्ञानादिलक्षणारोगानपनुद्यान्नाशयतुतांविशि नष्टिपद्यंविनाकृतागद्यरूपादिहृद्यामनोज्ञापांगांतरेदोषंविनाकृताःपुनश्चप्रशमिताःविद्यायया साप्रशमितविद्याअनरा

वर्षारंभविजृंभमाणजलमुग्गंभीरघोषोपमो वात्यातर्णविघूर्णितार्णवपयःकल्लोलदर्पापहः उन्मी लन्नवमल्लिकापरिमलाहंतानिहंतानिरा तंकःशंकरयोगिदेशिकगिरांगुंफःसमुज्जृंभते। ८७ हृद्यापद्य विनाकृताप्रशमितासविद्यामषोद्यासुधा स्वाद्यामाद्यहराक्षितिचोद्यभिदुरा भेद्यानिषद्यापिता विद्यानामन घोद्यमासचरितासाद्यापदुद्यापिनीपा द्यामुक्तिपदस्यताद्यमनिवाङ्घ्र्याद्दनाद्यारुजः ८८॥

स्य१ जस्त्वंपरपक्षोरोसत्यादिनावदेदृश्यवंतोनिपातःप्रशमिताविद्यायपोतिवापुनश्चसुधास्वाद्याऽमत्तवद्वर्त्मन्दनोया पुनर्माद्यतामदेन घूर्णितामरातीनांवादिलक्षणारीणांयानिचोद्यानिकुतर्कोद्भाविताःशंकास्तेषांभिदुरानाशकास्वयंतुतैरभेद्याभेत्तुम शक्यापुनश्चसर्वासांविद्यानांनिषद्याघ्पिताःआयाणावदाचरितापुनश्चानघोऽनवद्योमायस्याःसापुनश्चशोभनंचरितं यस्याःसापुनश्चजन्यानांसकाराणानांवापद्मामाध्यात्मिकादिदुःखानांउद्यापिनीपुनश्चमुक्तिपदस्यपद्यापद्धितिरिवंभता

८२

८२ मुनिशेखरोक्तिरतुलादेहादौयोऽहंकारस्तमुक्त्वेति उन्मूलयतीति तं विशिनष्टि॥ प्रायासस्य खेदस्य नव्यमंकुरं पुनश्च घनीभ- १०
तोयो मनस्तापो मानसदुःखं तस्य निजमसाधारणं बीजं क्लेशानामपि पूर्वरंगं प्रथमे नर्तस्थानं दोषाणां रागद्वेषादीनाम
लघ्वी महती या प्रस्तावना तां ढक्कया प्रारंभस्तस्याः डिंडिमं प्रनष्टस्य कार्माणां मलत्वकर्ममलं कर्मसु कार्मणमित्यमरः॥ प्रस
चिंतासंततेर्निष्कुटं गृहाद्यानं केदारं वा निष्कुटस्तु गृहोद्यानेस्यात्केदारकपाटयोरिति मेदिनी॥ एवंभूतं देहादिनिष्टम

॥ प्रायासस्य नवांकुरं घनमनस्तापस्य बीजं निजं क्लेशानामपि पूर्वरंगमलघुप्रस्तावना डिं
डिमं दोषाणामनर्थस्य कार्मणमसच्चिंतात तेर्निष्कुटं देहादौ मुनिशेखरोक्तिरतुला हंकारमु
क्त्वेति ८४ तथागतपथाहतत्क्षपणकप्रष्यालक्षणप्रतारणाहतानुवर्त्यखिलजीवसंजीवनी ह
रत्यतिदुरत्ययं भवभयं गुरूक्तिर्नृणाम नाधुनिकभारतीजरठमुक्तिमन्त्रामणिः॥ ८६॥

८५
हंकारमित्यर्थः॥ तथागता बौद्धास्तेषां पथा मार्गेणाहृता हृताः क्षपणकानां वैनाशिकानां प्रख्याति लक्षणेन प्रतारणेन वं
चनेन हृतास्तथानुवर्त्तिनो विप्रादयोऽखिलाजीवास्तेषां संजीवनी पुनश्चानाधुनिकाश्चनादिभूता या वेदवाणी तल्लक्षणाया
श्रुतिप्राचीनमुक्तेर्मुक्तामणिरेवंभूता गुरोः श्रीशंकरस्योक्तिर्नराणामतिदुरत्ययं संसारभयं हरतीत्यर्थः॥ पृथ्वी॥ ८६॥

शं॰ वि॰ टि॰ ५१

सद्गुरोः श्रीशंकरस्य झंझामारुतेन वरहृद्या पुना वेल्लितायाः कंपितायाः देवधुन्याः गंगायाः कल्लोलानां वृहत्तरंगाणां यः कोलाहल ९१
लस्तस्य यः प्राग्भारोऽतिशयस्तदेकमग्नगर्भे निर्भयात् तदेकातिसदृशा जरीजंभंतो भ्रमभ्रमत्संतो वचो लक्षणा निर्ऌ
[illegible] रांच्यनेकानियाम्यलीकान्यसत्यानि मतानि तेषामालिः पंक्तिस्सैव ध
लिपटलीसमूहस्तस्या मर्मच्छिद्गो विनाशकानोऽस्माकमघ दुर्मतिलक्षणो धर्मो तस्माद्दुःखिता वृद्धिस्तत्कर्ता या ग्र तृ२
शांतिसंतानि कृंतति उन्मूलयंति। शार्दू॰ ८७। उन्मीलंती नां विकसंतीनां नवमालिकानां पत्रो रमंतस्य परीरंभ आलिंगने

झंझामारुतवेल्लितासुरधुनीकल्लोलकोलाहलप्राग्भारैकसगर्भनिर्भरजरीजंभद्वचो निर्ऌ
राः नैकालीकमतालिधूलिपटलीमर्मच्छिदस्सद्गुरोरुद्यद्दुर्मतिधर्मदुर्मतिकृता प्रशांतिं कृंतति
वनः ८७। उन्मीलन्नवमल्लिसौरभपरीरंभप्रियंभावुकामंदारद्रुमरंद्रवृंदविलुठन्माधुर्यधु
र्यागिरः उद्गीर्णा गुरुणा विपारकरुणावारापरेणादरात्स्वच्चेतोरमयंति हंत मदयंत्यामोदयं
तिद्रुतं ॥ ८८॥

तस्मादर्पितस्त्वद्धृद्यप्रियंभावुकाः प्रियंभविष्णवस्सन्त्यामंदारद्रुमाणां मंदाराख्यद्रुमाणां मकरंदानेकायेल्लुठन्तो माधुर्यौः श्रेष्ठाः
श्रीशंकराचार्येण गुरुणा आदरात् उद्गीर्णा उद्गमिता उच्चारिताः गिरः सतां चेतो रमयंति हंत ते तिहर्षं मदयंति तथा द्रुतमावि
लंबितमामोदयंति गुरुं विशिनष्टि विपारायाः पाररहितायाः करुणायाः वाराकरेण जलनिधिना समुद्रेण दीपि
कालंकार सैव क्रियामु बहीषु कारकस्य तत्तिदीपकमित्युक्तेः सैव सद्घटितेः ॥ ८८॥ ॥ ८८॥ ॥ ८८॥ श्री ५१

किंच धारार्वहिः प्रनवच्छिन्नं यत्स्मरंतस्यानुभूतिरनुभवो यास्मस्य याभूर्तैर्मुनिवाग्धारा लक्षणा सुधाराशिषु क्रीडन्सन्हैतिनां वचनेषु विषकल्पेषु पुनर्मूर्खवादस्य :कः क्रीडेत॑ पिमूढ एव तत्र क्रीडां कुर्यात्तत्र दृष्टांतः चित्रं विचित्रं सुवर्णमयं वस्त्रं परिदधत्स्य नः कच्चराणां मलदूषितानां दुष्टानां पटच्चराणां जीर्णवस्त्राणां प्याज रजरीभूतानां कं यातस्यामनुवद्धाय प्रादरत्वं कश्चिन्मनाहि धत्तेऽपि तु नैव धत्ते इत्यर्थः पाठांतरे तामनुवद्धादरं यथा स्यात्तथेति यावत्किंपं कच्चरं मलदूषितं पटच्चरं जीर्णवस्त्रमित्यमरः ८९

धारावाहिसुखानुभूतिमुनिवाग्धारासुधाराशिषु क्रीडन्हैतिवचःसुकः पुनरनुक्रीडेतमूढे तरः चित्रं कांचनमंबरं परिदधत्कित्तिविधत्ते मुहुः कश्चित्तकच्चरदुष्टपटच्चरजरत्कंथानुवद्धादरं। ८९

तत्ताहक्षमुनिक्षपाकरवचः शिक्षासपक्षाशयः क्षारं क्षीरसदीक्षते वुधजनोन क्षोदुमाकांक्षते। क्षां क्षे पयतिक्षितोरवलुसिक्तांनेक्षुक्षणंप्रेक्षते द्राक्षाक्षाम्रापि दिदृक्षतेन कदलीक्षुद्रां जिघत्क्षत्पले ९०

किंचेतत्ताहक्षैस्तस्याभूतैर्मुनिनिशाकरवचोभिर्मुनिचंद्रवचनैर्याशिक्षा तया सपक्षः प्रवृद्धैस्ताहक्षस्य पक्षमहितस्तत्तद्वलंबी प्राशयोंऽतःकरणं यस्य शिक्षापाशः स पक्षोऽधिकरणभूतः प्राशयो वायस्य सवुधजनः क्षीरं पयः क्षारं पश्यतिक्षोदुमाक्षि कं नाकांक्षतितयास्तिक्षितां शर्करां रुक्षांवुधाभूमौ क्षेपयतिपातपतितत्त्येक्षुं क्षणमात्रमपिन प्रेक्षते तेतथा क्षुद्रां कदलीं न जिघत्क्षतिघ्रातुमपिनेक्षति ॥९०॥ श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥९०॥ ॥९०॥

किंच यस्मान्मधुना माक्षिकेण स्वकीयामधुरतायाः सुविक्रीडितायस्मात्द्राक्षयानिजा मधुरता मुद्रायाभ्योदत्ताय स्माच्च दुग्धे: निजा मधुरता वृध्यायाः स्वःपितायस्माच्च सुधिक्रिता दितुत स्वदीया मधुरता .... वलाद्याभिर्लब्धा हं तेतितिह र्षेय स्माच्च सुधयाः मत्तेनचोरभयेननिजा मधुरतायाः स्वपल्ला स्थापिताः तस्मात्तस्य श्रीशंकरस्य गिरांतथा भक्तानां गिरां वा माधुर्यस्य साहुतत्परा सम्यक् स्थिरन्यत्रैव वृहश्यत इत्यर्थः ॥ ५१ ॥ किंच यदीयं सौरभं कर्पूरेण त्वरणीकृतं त्वरणात पागृहीतं वाक्यत्वेन

विक्रीता मधुना निजा मधुरता दत्ता मुदा द्राक्षया क्षीरैः पात्रधियार्पिता युधि जिता लब्धा बलाद् दिव्युतैः न्यस्ता चोरभयेन हंत सुधया यस्माद् अतस् तद्गिरां माधुर्यस्य समग्रहिर डुततराना न्यत्र सा वीक्ष्यते ॥ कर्पूरेण त्वरणीकृतं मृगमदेनाधीत्य संपादितं मल्लीभिश्चिरसेवनादुपगतं क्रीतं तु काश्मीरजैः प्राप्तं चोरतया च चीरतरुणा यत्सौरभं तद्गिरा मत्याख्यं महितस्य महिमा धन्यो यमन्यादृशः ॥ ५२ ॥

तस्य

संहिताया प्रविवरणाद् संधिः तथा यत्कीयं सौरभं मृगमदेन कस्तूरिकया धीत्य संपादितं तथा मल्लीभिर्मालतीभिश्चिरसेवनादुपगतं प्राप्तं तथा काश्मीरजैः स्तुतदीयं सौरभं क्रीतं मौल्येन गृहीतं तथा पदीरस्तरुणा चंदनवृक्षेण तत्सौरभं चोरतया प्राप्तं तस्य गिरां तथा भक्तानां गिरां वा प्रत्यक्षं महिमा प्रत्यक्षं माहात्म्यं तस्मात्तस्य श्रीशंकरस्य तस्य गिरां सौरभस्य महिमा यमन्यादृशः सर्वलोकाविलक्ष

किंच सलिलसंस्तरूप्यं रप्यं घृततेतरद्धिः प्रप्सां भक्षणं धर्मरूप्या धातोर्लिटि रूपं तया क्षीरं चिरतरं बहुकालमचरं भक्षणं धस्य चरधातोर्लिटि रूपं तयेत्तु मद्राक्षं तथा प्रत्यक्षेण द्राक्षामजक्षं भक्षितवान् जक्ष भक्षहसनयोरिति स्मरणात् तथा मधुरसं माक्षिकरसमधयं पीतवान् तथा मरंदं मकरंदं प्रागविंदं पर्यलब्धवान् तथा मोचाकदलीफलं बराणाद्दुःखार्तं भामोचां बुभक्ष्य लत्यमरस्नामाचाम्रं भक्षितवान् प्सा दनार्थस्य बभुधातोर्लाङि चमादेशे लाङि गमियमादेशो रूपं द्राक्षानीत्वन्याः प्रतिविलक्षणाः श्रीशंकराचार्यवाचां मधुरिमेण माधुर्यस्य गरिमा आचांतो हंते तोति हर्षितैर्द्राक्षादिभि किं यतः सुधायाः प्रसन्नतस्य सारसी

प्सांडूप्संसलिलं प्सांचिरतरमचरं क्षीरमद्राक्षमि त्यं प्साना द्राक्षामजक्षं मधुरसमधयं प्रागविंदं मकरंदं मोचामाऽऽचाम नान्यामधुरिमगरिमा शंकराचार्यवाचामाचांतोहं न किंतैरलमपि न सुधासारसीसारसीम्ना। ९३ संतप्तानां भवदवघुभिः स्फारकर्पूरवृष्टिर्मुक्तायष्टिः प्रकृतिविमला मोक्षलक्ष्मीमृगाक्ष्याः प्रहूतात्मानंदवधिकसुखाऽऽसारकासारहंसी बुद्धेः शुध्यै भवतु भगवत्पाददिव्योक्तिधारा ॥९४॥

सारस्यंत तस्याः सारस्य सीम्नाप्यलं कृत्यं नास्तिस ९३ किंच दवघुः परितापः स्यादित्यमरात् भवदवघुभिः संसारपरितापैः संतप्तानां स्फार विशाला कर्पूरस्य वृष्टिः पुनश्च मोक्षलक्ष्मीमृगाक्ष्याः अंगनायाः प्रकृतिविमला स्वभावतो निर्मला मुक्ता यष्टिः मुक्तामपी हारलतिका पुनश्च आहूतात्मैवानंदः तस्य सुखस्य आसारो प्रसरणेन कासारस्तडागस्तस्य हंसी आसारः स्यात् प्रसरणवेगवद्वर्षे इति मेदिनी एवंभूता भगवत्पादस्य श्रीशंकरस्य दिव्योक्तिधारा बुद्धेः शुद्ध्यै भवतु मंदाक्रांता ९४

लवा२

आम्नायांतावेदांताएवांलासर्वतोरत्नाभितिर्यस्याः पुनश्चविमलतरमहेश्वरपद्मपादादिसज्जिलक्षणजलैः सिक्ताकैवल्यस्य मोक्षस्याशाएवपलाशाः पत्राणियस्यांपुनश्चविबुधजनोदेवजनः पंडितजनश्चतस्यमनएवशालास्कंधस्तत्समदायलताधिरूढातत्वज्ञानलक्षणंप्रसूनंपुष्पंयस्यांस्फुरत्स्वयंप्रकाशमानमस्पृष्टंब्रह्मानंदलक्षणफलंयस्याएवंभूतायाद्विजैःसेवनीयासोमावतंसस्यचंद्रशेखरस्यशिवस्यावतारस्यगुरोःश्रीशंकरस्यवचोलक्षणावल्लिर्ममप्रशास्येप्रलसत्॥९५॥ नत्यतो मतेशश्रीशंकरस्यवल्यातिस्फुरतिमुकुटतटरटंतीयास्वर्गनदीगंगातयास्पर्धिनीभिः पुनश्चनिर्भिन्नतटादुर्बलतो

मा१

बु१

आम्नायांतालवालाविमलतरसुरेशादिसक्तांबुसिक्ताकैवल्याशापलाशाविबुधजनमनःशालजालाधिरूढा तत्वज्ञानप्रसूनास्फुरदमृतफलासेवनीयाद्विजैर्या सामेसोमावतंसावतरगुरुवचोवल्लिरस्तुप्रशस्त्यै ९५ नत्यद्भूतेशावल्यन्मुकुटतटरटत्स्वर्धुनीस्पर्धिनीभिर्वाग्भिः निर्भिन्नकूलोद्बलदलमनसरःसारिणीघोरणीभिः उद्वेलद्वैतवादिस्मृतपरिणताहंक्रियाहुंक्रियाभिर्भातिश्रीशंकरार्यःसततमुपनिषद्वाहिनीगाहिनीभिः॥९६॥

त२

याःप्रमतमसरसःसारिण्यःस्वल्पनद्यनिर्भिन्नकूलादुर्बलतोमतसरसोवासारिण्यस्तद्वारिणीबद्धारिणीपरिपाटीयासांताभिःपुनश्चोद्वेलाउल्लंघितवेदमर्यादायेद्वैतवादिनस्तेषांस्वमतेपरिणतानिष्पन्नायाअहंक्रियास्तस्याहुंक्रियास्तस्याहुंक्रियाभिःतिरस्क्रियाभिःउद्वेलेत्यहंक्रियाविशेषणंवापुनश्चसततमुपनिषल्लक्षणागुणदोषगाहिनीभिर्वाग्भिःश्रीशंकराचार्योभातिविराजते॥९६॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥श्री॥ ॥९६॥

सु१ व१ सा२

साहंकाराणामसुराणां या पंक्तिः पंक्तिस्तस्याः करैर्हस्तैराकृष्टेन भ्रमता मंदरेणाद्रिणा क्षुब्धस्य क्षीरसमुद्रस्य वीचयस्तरंगास्तत्स

96

विवैस्तत्तुल्यैः सुकृतैरमृतवर्षणात् जंघालैर्वेगवद्भिः संसाररूपाग्निशिखाजालैर्जडानां मनो यासां तासां जंतूनां जलदो दैशिको

गुरुः श्रीशंकरः स्तुतिगिरां वेदृशीकाविदेशागोचरः कथं न कथमपीत्यर्थः शार्दू० ९७ प्रथमश्रीशंकरस्य यशोवर्णयति कलशे

कचेषु२ तिकचेषु केशेषु केषु गृहीत्वा इदं युद्धं प्रवृत्तं कचाकचि तत्र तेनेदमिति सरूप इति समासः अन्येषामपि दृश्यत इति पूर्वपदा

तस्य दीर्घः ईच कर्मव्यतिहारइतीच समासांतः कलशाब्धिः क्षीराब्धिस्तेन कचाकचि युद्धे तमंसक्तः पुनश्च गदाभिर्ग

साहंकारसुरासुरावलिकराकृष्टभ्रमन्मंदरक्षुब्धक्षीरपयोधिवीचिसचिवैः सत्कृतैः सुधाव

र्षणात् जंघालैर्भवदावपावकशिखाजालैर्जडात्मनां जंतूनां जलदः कथं स्तुतिगि

रां वेदैशिकः शंकरः ॥९७॥ कलशाब्धिकचाकचिरतमंतणदाधीशगदागदिप्रियं रज

ताद्रिभुजाभुजिक्रियं चतुरं तस्य यशः स्म राजते ॥९८॥

दाभिः प्रहृत्येदं प्रवृत्तं गदागदि तेनादाधीशेन निशाधीश्वरेण चंद्रेण गदागदिप्रियं यस्य पुनश्च भुजैश्च भुजैश्च

प्रहृत्येदं प्रवृत्तं भुजाभुजि रजताद्रिणा कैलाशगिरिणा भुजाभुजि प्रवृत्तलक्षणा क्रिया यस्य तत्तस्य श्रीशंकरस्य

य१ चतुरं यशः राजते स्मावियो० ॥९८॥ श्री॥ ॥श्री श्री॥ श्रीपरमात्मायेनमः॥ ९८ ९८॥

कः परिशुद्ध इति परिशुद्धानां कथासु चंद्रः परिशुद्ध इति केन वितर्कायिते सकलंकात्तस्मान्निष्कलंके श्रीशंकरयशः परिशुद्धमि
त्यपरेणोक्ते तस्य यशसा निर्वांजितः कृतांकनः सकलंकश्चंद्रः शशी स्वकलंकनिवृत्तये धुनाप्युदधौ समुद्रे मज्जतीति शिवं च स
वते ॥९९॥ नभःपूरकामुनीश्वरयशःपूरादिकुसुदृशां दिगंगनानां धम्मिल्लेषु पासिल्लाः संपताः कचाः तस्मिन्नवीनाया मल्लि
कायाः हिमीलती लतातस्याः कुसुमानि तेषां स्रजां मालानां कल्पने शिल्पिन स्वयाद्दिग्सुदृशां कांते ललाटांतरे भट्टश्रीश्चं

परिशुद्धकथासु निर्जितो यशसा तस्य कृतांकनः शशी स्वकलंकनिवृत्तये धुनाप्युदधौ मज्जति
सेवतां शिवं ॥९९॥ धम्मिल्ले नवमल्लिवल्लिकुसुमस्रक्कल्पनाशिल्पिनो भट्टश्रीरसचित्रविचित
कृतेः कांते ललाटांतरे तारावल्पनुहारि हारलतिका निर्माणकर्मोणकाः कंठे दिक्सुदृशां
मुनीश्वरयशः पूरा नभःपूरकाः ॥१००॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमस्तु ॥ रामाय नमः ॥ श्री ॥

चित्र

दनं भट्टश्रीश्चंदनोऽस्यामित्यमरस्तस्य रसेन मालेख्यं चित्रितं कुर्वंतीति भट्टश्रीरसचित्रविचितकृतस्तथा दिग्सुदृशां कं
ठे तारावलीएकावल्पेकयष्टिका सैव नक्षत्रमाला स्यात्सप्तविंशतिमौक्तिकैरित्यमरोक्तान्नक्षत्रमालाख्याऽनुहारिणी
मनोहरा हारलतिका तस्या निर्माणकर्मणि प्रवीणा कामं निपुणः प्रवीणो निपुणोल्पयोरित्ति मेदिनी ॥ शार्दू० ॥१००॥ ञ ॥

गुरुराजस्य श्रीशंकरस्य कीर्तिर्यशःशशलक्ष्मलक्षणस्य चंद्रस्य त्रैलोक्ये सौंदर्यमत्यद्भुतमस्ति यतो दिगंगनाः सत्कीर्तिचंद्रमसं उत्संगेषु
अंकेषु अनिदधते धारयंति प्रसिद्धे स्य द्यौः अंबरात् आदवलंब्य सदैव चुंबति न तु प्रसिद्धं तं तत स्य तत्र सर्वदा स्थितत्वयोगात् तथा वियद्गंगा
तं सम्यगालिंगति न तु प्रसिद्धं तं तथा लोकालोकाभिधपर्वतदरी तेन प्रसीदति न तु प्रसिद्धचंद्रेण तस्य तत्र गत्यभावात
पाशेषाख्यः फणी सर्पोस्य रतिं प्रीतिं दत्ते न तु प्रसिद्धस्य तत्र हेतोः तथा चैवंभूतस्य लोकत्रये सौंदर्यमत्यद्भुतमित्यर्थः ॥१०१॥
किंच मुनिशेखरस्य यशोलक्षणस्य क्षीरनिधेः कल्लोला हरितां दिशामंतेषु सांकाशिनं समंतात्प्रकाशं प्राप्ताः संशब्दो

उत्संगेषु दिगंगना निदधते ताराः कराकर्षिकाः रागात्तद्यौरवलंब्य चुंबति वियद्गंगा समा
लिंगति लोकालोकदरी प्रसीदति फणीशोस्य दत्ते रतिं त्रैलोक्ये गुरुराजकीर्तिशशिनः सौंद
र्यमत्यद्भुतं ॥१०१॥ संप्राप्ता मुनिशेखरस्य हरितामंतेषु सांकाशिनं कल्लोला यशसः शशांक
किरणानालक्ष्य सांहासिनं कुर्वंति प्रथयंति दुर्मदसुधावैदग्ध्यसंलोपिनं सम्यग्भ्रांतिच वि
श्वजाधिकतमःसंघातसंघातिनं ॥१०२॥ श्री॥ ॥श्री॥ ॥१०२॥ ॥१७॥

अभिविधिद्योतकः अभिविधौ भावे इनुणित्यनेन नैनुण्प्रत्ययः एवमग्रेपि तत्र यां शशांककिरणानालक्ष्य सांहासिनं सम
ताद्धासं कुर्वंतेत यादुर्मदायाद्गर्ववत्याः सुधाया वैदग्ध्यस्य चातुर्यस्य संलोपिनं समंतात् लोपं प्रथयंति तथा विश्वजा
धिकस्य जगति प्राप्तस्याज्ञानलक्षणस्य तमसः संघातस्य सांघातिनं समंतात्घातं सम्यग्भ्रांतिं कुर्वंति पाकंपचतीतिव
त्पुनः प्रयोगः ॥१०२॥ श्रीशंकराचार्याय नमः ॥ श्रीकपर्दिने नमः ॥ श्रीजटाधराय नमः ॥ श्रीगंगाधराय नमः ॥१०२॥

वा।

सं॰ वि॰ टि॰ ५५

सोऽत्वंठ यात्स हर्तमानः प्रकुंठात् निवार्यः कंठीरव सिंहस्तस्य नखरवरानखश्रेष्ठास्तैर्हन्यते मत्तगजकुंभात्तस्य मग्नो मुक्ता नां नखोन्मुक्ता नां सद्यः पतितानां मुक्तारव्यमाणिगणानां स्तबुमंसैरांयें तेनावद्धावाङ्गु पुष्टु लीलायया पुनश्च मंपनाद्रि णामंदरा चलेन तु ध्वस्तस्य दीरसमुद्रस्य निकटवर्तिनः सम्पर्कं चचलायेव हततरंगास्तैः स्पृहयामि जीतस्याः पाचीभ तां ततुल्याप्रभूतता विशाला [illegible] पतिपतेः कीर्तिमालाजपाति सर्वोत्कर्षेणावर्तते ॥३॥ कमलिनीलो

११

सोऽत्वं ठाग्कुंठ कंठीरवनखवर दूसममत्त मकुंभप्रत्यग्रोन्मुक्त मुक्तामणिगण स्तबुमाऽवद्धुदो पुंडलीला [illegible] मंथाद्रि तु ध्वदुग्धार्णव निकट समुद्गोलकल्लोलमैत्री [illegible] पात्रीभूता प्रभ ताजयतिपतिपतेः कीर्तिमाला विशाला ।३। लोकालोकदरे प्रसीदसि चिरात्किंशंकरख्या श्रीग रुशे च यत्कीर्तिर्निशाकरं क्षिपत मंसात् क्षिप्य संतष्यासि त्वं चाप्युत्पालिनि प्रहृष्यसि चिरात्कस्त्व हेतुस्तयो रीत्यं पृष्ठगिरां परस्पर मभूत्तस्मे रत्वमेवोत्तरं ॥४॥

कालो॰ १ कारव्य पर्वतकंदरां पञ्चति हे लोकालोके कंदरि त्वं चिरात्प्रसीदसि किंशंकरारव्य श्रीगुरोः प्रोद्यत्कीर्तिलक्षणं चंद्रमं वक्षिपत मं सम्पगालिंगय संतुष्यासि एवं पश्चाल्लोकालोक दरी कमलनी पृच्छति हे उत्पलिनि त्वं चापि चिरात्प्रहृष्यसि तत्र प्रहर्षे को हेतु रिती मां तपार्श्वी कमलिन्याः प्रश्नगिरां [illegible] मसितवदनत्वमेवोत्तरमभूत् शार्दू॰ ॥४॥ ॥४॥ ॥४॥ ५५

दुर्वारानल्पगर्वोहिताः पंडितजनसमुदाय एव तल्लः कार्पासकुत्तलस्य वातूलवेगो वात्यावेगस्तया वाधरहितो योऽगाधो बोध

स्तत्वज्ञानं स एवामृतांकिरणस्त्वं दुग्धसमुद्रस्य दुग्धाब्धेस्तदाविर्भावे क्षीरसमुद्रलयानि । प्रत्यूहं निर्विघ्नं प्रसर्पत । संसारदावानलरूढ़तस्य

संतापस्य मेघ एवं भूतः स्फीता विशाला कीर्तिर्यस्य स शंकरस्वामी आचार्यवर्यः पतिपतिर्जगति जागर्ति ॥ ५ ॥ इतिहासपद

बोध्यानि महाभारतादीनि पुराणानि ब्राह्मणादीनि भारतं स्मृतयः सनत्सुजातीयगीता सहस्रनामाख्या । शास्त्राणि पूर्वमीमांसा

दीनि भारतस्मृतीनामितिहासग्रहणेन ग्रहेऽपि पृथगुपादानं ब्राह्मणपरिव्राजकन्यायेन समाधेयं भारतस्यैव वा पृथग्

दुर्वाराखर्वगर्वोहितबुधजनतातूलवातूलवेगो निर्बाधामृतकिरणसमुन्मेषदुग्धांबुराशिः

निःप्रत्यूहं प्रसर्पद्भवदवदहनोद्भूतसंतापमेघो जागर्ति स्फीतकीर्तिर्जगति यतिपतिः शंकराचार्य

वर्यः ॥ ५ ॥ इतिहासपुराणभारतस्मृतिशास्त्राणि पुनः पुनर्मुदा विबुधैः सबुधो विलोकयन्सकल

तत्त्वपदं प्रपेदिवान् । ६ । स पुनः पुनरैदंतात्त्वदशाद्धरवैयासिकिः शांतिवाक्कृतीः समगाद्द्पशांति संभवां

सकलतत्त्वदेवस्फुटताम् ॥ ७ ॥

पादानं बोध्यं स्मृतयो मन्वादिस्मृतयः इतिहासादीनि पुनः पुनर्मुदा विबुधैः पंडितैः सहसबुधः पंडितागन्हणीः श्रीशं

करो विलोकयन्सर्वं तत्वपदं प्राप्तवान् विबुधैः सकलतत्वपदं प्राप्तवानिति वा संबंधः विपो ॥ ६ ॥ श्रीशंकरः पुनः पुनरैदंशाद्

राः स्पष्टा वैयासिकीः शांतिवाक्कृतीः शांतिपर्वस्था वाक्पंक्तिरैदंतत्सर्वं तत्त्वं पश्यंत्या प्राप्तवांस्तदुद्देनोपशांतिसंभवां स्फुटता

मपि समगात्सम्यगाप्तवांस्तत्र यावकेवलं सकलतत्त्वनतेनाज्ञाः पितृमुख्यफलं स्फुटत्वमपीति भावः ॥ ७ ॥ रामजी सहाय ॥

स१

किंच चतुरमाननंमुखंयस्यसचतुराननोपिसन्नऽसत्त्वपंचरहितः प्रसिद्धश्चतुराननश्चतुर्मुखोहिरायगर्भस्तत्त्वपंचकसंयापुरुषे ।०।
भ्रउत्तमोपिसन्नविषयभोगसंबंधंन्न भवति प्रसिद्धःस्तुपुरुषोत्तमोविष्णुःशेषशरीरयोगित्वाद्भोगयेमीत तथानंगस्यकाम
स्यजेतापिविरूपंदर्शनंयस्यसतविरूपदर्शनोनभवतिप्रसिद्धस्त्वनंगजेतामहादेवोविरूपदर्शनः तथा चैवंभूतोऽपूर्वोऽ ५२
द्वयोगुरुः श्रीशंकराचार्योजगज्जयतीत्यर्थः अत्रश्लेषमूलकोविरोधाभासःप्राभासत्वेविरोधस्यविरोधाभासःसद्दष्टत्वुक्तेः दूष्यत१

अत्रतत्त्वपंचश्चतुराननोपिसन्नभोगयोगीपुरुषोत्तमोपिसन्न अनंगजेतापाविरूपदर्शनोऽज
पत्यएवोजगदद्वयीगुरुः ।१०८। आलोक्याननपंकजेनदधतंवाणीसरोजासनंशश्वत्सान्नि
हितंत्वमात्मोपमममुंविश्वंभरंपूरुषं पार्वाराधितकोमलांघ्रिकमलंकामद्विषंकोविदाः शं
कंतेमुविशोकरंव्रात्तिकल्लालंकारमेकागताः १०९।

वंशः १०८ किंचमुखपंकजेनवाणीसरस्वतींदधतंब्रह्मचारिकुल्लालंकारंश्रीशंकरमालोक्यपाकमंतिकंसमीपमागताविद्वां
सःकमलासनंब्रह्माणंशंकंतेतयासततंसान्निहितात्वमालक्ष्मीर्यस्यतथाभूतेदृष्ट्वाविश्वंभरंपुरुषं [illegible] श्री
विष्णुंशंकंतेतथाआर्याराधितेकोमलेचरणाब्जकमलेतेकामद्विषंमहादेवंशंकंतेप्रार्दूः ॥१०९॥ ॥१०९॥

किंचैकस्मिन्पुरुषोत्तमे भगवति रामचंद्रे रतिमतीमयान्पुद्भवांसीत्तालन्नासितोमायाभिद्रुणारावणानहत्तांतान्बुधवैरिणोदेव
द्रुषारात्तसान्नजित्वाऽनेकपुरुषेष्वेष्टपुरुषेरा त्तेरावणोऽग्रासन्निरितिरामचंद्रनिष्ठाभ्रमान्निष्ठुरांनेष्टूर्यणावह्निप्रविष्टा
मन्येष्टपुरुषस्यरावणस्यस्वामिनासान्निभ्रमान्निष्ठुरांनेष्टूर्यणावह्निप्रविष्टामन्येष्टपुरुषस्यरावणस्यस्वामिन्नसन्निभ्रमा
न्तेपातिनिष्ठुरामितिवान्येष्टपुरुषस्यरामचंद्रस्यस्वामिन्नामस्नामाभावभ्रमान्निष्ठुरामितिवायोरामचंद्रात्मनावतीर्णोभीव
ष्णिरात्क्षिपतपाप्रत्याहरैसत्रिजगतांत्राताभोऽस्माकंसुखकरत्वापत्नेकेतवाद्यतिविषमेषादात्तेतेनत्रिजगतांत्राताशंकर

तः

एकस्मिन्पुरुषोत्तमे रतिमतीसत्तामऽयोन्युऽद्भवांमायाभिन्तुहतामनेकपुरुषासन्निभ्रमान्निष्ठुरां
जित्वातान्बुधवैरिणः क्षिपतपाप्रत्याहरद्याष्णिरादात्तेतापसकेतवात्रिजगतांत्राताचनः शंकरः

तः

इतिवाशिवस्यरामचंद्रात्मनावरणप्रकारस्तुत्यं पुराणेष्वगंतव्यः पक्षेएकस्मिन्नद्वितीयपुरुषोत्तमेत्तरात्तरातीतेपरमात्म
निरतिमर्तिजन्मादिष्वित्यांसत्तांमायाभिन्नभिः त्तणकविज्ञानवाद्यादिभिर्हतामनेकात्मप्रभ्रान्तिभ्रमान्निष्ठुरांतान्मविवे
किवैरिणोजित्वायश्चिरात्प्रत्याहरत्तमानमन्यत १९० इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपा
दपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमे चतुर्थः सर्गः॥४॥संख्या॥६५०

श्रीगणेशाय नमः ॥ एवं शंकरजनविलक्षणं तस्य बालचरितमपवार्य पितुर्योश्रमस्वीकृतिमपवर्गोपि तु प्रस्तौति उपनय
कारेणास्तन्नमवर्षे सर्ववेदपारंगतस्ततो ब्रह्मचारी गुरोः कुलात्परिवर्तनं समावर्तनं विधाय गुरुकुलवासं समा
प्य महायशाः गृहे जननीं पर्यचरत् तस्य सतो विद्वत्वानादि॰ १ मातरं पर्यचरन् वेदं पठन् ब्रह्मचर्ये हे॰ स्वायंभुवादिभिः
निरूपितं स्वजायां नियमितं प्रातः सवनं तृतीयसवनमित्येवं रूपं सवनद्वयं वह्निसंयोपं परित्यज्य यन्सा छिद्रशुभानन्दवर्तते
मनुवरैर्मंत्रवरैर्नियतं यथा स्यात्तथा परित्यजत्यग्निमिति बाहुतं ॥ २ ॥ किंच शिशुं श्रीशंकरं दृष्ट्वा क्रोधाद्यात्तपो युवापि

इति सप्तमहायशाः निखिलश्रुतिपारंगततो गतो बटुः परिवृत्य गुरोः कुलाद्गृहे जननीं पर्यच
रन्महायशाः ॥ १ ॥ परिचरजननीं निगमं पठन्नपि हुताशरवी सवनद्वयं मनुवरैर्नियतं परित्य
जयं छिद्रसुरवर्त्तत सत्वराणि पिशा ॥ २ ॥ शिशुमुद्वीक्ष्य युवापि नमस्तु मान्दिशाति रुद्धसमोपि नि
जासनं प्रपिकरोति जनः करयोर्युगं वशगतो विहितांजलितां नमत ॥ ३ ॥ मदुव वस्थारिते
कुशलामतिविप्ररत्नममास्पदमोजसां सकलमेतदुदीक्ष्य सुजस्य सा सुखमवापनिरर्गलमंबि
का ॥ ४ ॥

कोपवान्न भवति तथा वृद्धतमोत्यंतमादरणीयोपि स्वासनं ददाति प्रपिवतं तत्क्षणाद्दर्शनक्षण एव शंशोपाप्नः सर्वोपि
जनो हस्तयोर्युगलं विहितांजलिं करोति ॥ ३ ॥ मद्विति चरितस्यापि विशेषणं मदु कोमलं वचो यस्मिंस्तत् चरितमिति
वा प्राज्ञमोमनःप्रादिवत्तानामास्पदमाश्रयभूतं वपुः शरीरं सुतस्य तत्सर्वमवेक्ष्य सा सती कुमारजननी निरर्गलमप्र
तिबद्धं सुखमवाप ॥ ४ ॥ रामचंद्राय नमः ॥ कृष्णाय नमः ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः ॥ सरस्वत्यै नमः ॥ ४ ॥ ४ ॥

ये २

द्व २

व १

न २

शं॰वि॰
३
५८

कदाचिदस्य श्रीशंकरस्य माता हिमवत्सिद्धं मंदगमनं यस्याः सा समुद्रगां नदीं प्रति स्नानार्थं गता सूर्यमंडलस्थातपेनो
ग्रः किरणो यस्य एतादृशो य आतपस्तेन कृशा तनुः शरीरं यस्याः सा सती विलंबं कृतवतीत्यर्थः स्वा॰ ।५। ततस्तदा विगतकर्द
मेन जलेनाढ्यैः पंकजैर्बीजयन्नुपगतः जनेन जनसमुदायेन सह सहनं यतिनित्यं हे तस्य यंपसः श्रीशंकर इति वा ।।६।।
अथ नवनानंतरं हो यदाहित चरित्रः अभ्यासीणामीश्वरस्य शिवगुरोः पुत्रः श्रीशंकरः गृहस्य समीपं नेतुं समुद्रगां नदीं कवी

जातु मंदगमना स्य हिमाता स्नातुमंबुनिधिगां प्रतियाताग्रातपोग्रकिरणोरविबिंबे सा ताप
कृशतनुर्विललंबे ।५। शंकरस्तदनु शंकितचित्तः पंकजैर्विगतपंकजलाढ्यैः बीजयन्नुपगत
मोहां तां सहजनेन सहर्नं सहानिन्ये ।६। सोयनेतुमनवद्यचरित्रः सस्मनां पति कमषीश्वरपुत्रः
प्रस्तवजलधिगां कविहृद्यैर्वस्तुतः स्फुरदलंकृतपद्यैः ।७। ईहितं तव भविष्यति काल्ययोऽहि
तं जगत इह सिबाल्ये इत्यवाप्य सवरं तटिनी ततः सत्यवाक्सदनमाप विनीतः ।।८।।

नां मनोज्ञैर्वस्तुतः स्फुरंति ष्वलंकृतानि च तानि पद्यानि च तैर्नत्वा ।। ततः स्फुरदलंकृतपद्यैः प्रस्तवन् ।७। तेन स्तुता
संतुष्टा नदी उवाच तव ईहितं मभिलाषितं कल्पतिवेष्टामिति काल्ये प्रातः काले भविष्यति प्रशोदृपस्थेति कल्पि
कितततः प्रज्ञाद्यागिरूपं च त्वसेषाहमंबका ल्यामित्यमरः प्रस्तवाल्या वस्थायां जगतो हितामिह सिद इत्यवं प्रकारेण
नदीतः वरं प्राप्य सत्यवचनः श्रीशंकरः सदनं प्राप ताद्रशामाम र्थवत्त्वेपि विनयपुक्तः ।।८।। श्री ।। श्री ।।

शीतेन वायुनाशाहृतैर्जलकणैः पवित्रितो लोकः प्रातरेव माधवस्य लक्ष्मीपतेर्विष्णोः समयासरङ्गनं मंदरस्य समीपे प्रवहं
तीं तां धुनीं नदीं नूतनामिव समलोकत ॥९॥ एवमनेन प्रकारेणामर्त्यानतिक्रान्तानि चरित्राणि यस्य तं तं सेवमानानां मनोर
थपूर्णेन दैन्यस्य लाविच्छेदकमेनं श्रीशंकरं द्रष्टुमिच्छुराह ताभिर्लवोयनस्य केरलक्षितिपती राजशेखराख्यः सचिव
ममात्यं प्रेषितवान् ॥१०॥ स चामात्योपि तं सममतं द्वितमनलसमतं द्वितं यथास्यात्तथा तिवाग्भीर्भयवर्जितैरुपदीपतद्रूप
पदार्थोपपन्नैर्द्व्यापदानेशात्तम्बोपसर्गोत्पन्नैरुपापन्नमुपगाह्यमपहारस्त्यापदैत्यमरः उपद्राभिरुपानभक्ताभिः स

105

ल२

प्रातरेव समलोकत लोकः शीतवातहृतशीकरपूतः नूतनामिव धुनीं प्रवहन्तीं माधवस्य स
मयासरङ्गनेतां ॥९॥ एवमनमतिमर्त्यचरित्रं सेवमानजनदैन्यविच्छेदं केरलक्षितिपतिर्दिदृक्षुः
प्राहिणोत्सचिवमाहतभिक्षुः ॥१०॥ सोप्यतद्वितमभीरुपदाभिः प्राप्य तत्त्वगुसहृद्रदाभिः उक्ति
भिः सरसमंजुपदाभिः शान्तिमत्सममजिज्ञपदाभिः ॥११॥ यस्य नैव सदृशोभिविवोढा दृश्य
ते रणशिरःसु च योद्धा तस्य केरलनयस्य नियोगाद्दृश्यसे मम च सत्कृतियोगात् ॥१२॥

मीचीनाभिर्हृद्राभिः करेणुभिः सह तं श्रीशंकरं प्राप्य ततदनु तत्प्राप्तेः पश्चात्सरसानि च तानि मनोज्ञानि पदा
नि सरसानानीति वा एवंविधाभिरभिरुक्तिभिः शान्तिं शिवं साम धर्मं वा बिभर्तीति शान्तिमत्सचिवः प्रजिज्ञपत् समं य
थास्यात्तथा विज्ञापितवान् ॥११॥ तामेव दर्शयति तस्य सदृशो योद्धा रणमूर्द्धसु युद्धकर्त्ता च अविनैव दृश्यते तस्य केरल
देशाधिपते राज्ञात त्वं सर्वोत्तमो दृश्यसे न न अन्य एव तन्नियोगादागत्य मां कुतो न द्रष्टवान् भवानेव वा पूर्वमित्या
शंक्याह मम सत्कृते गुणस्य योगात् मम तु अन्यव्यावृत्तिः योगादिति पूर्वकाल व्यावृत्तिः ॥१२॥ शंकराचार्याय नमः ॥

शं·त्रि·
ड·
५९

अथ राज्ञः प्रार्थितप्रदानपात्रतामृत्वनायतं स्तुवन्नू प्रार्थयते राजितेति हा भो राजितैर्दीप्तिमद्भिर भ्रैर्वसनैः सुवर्णैर्वस्त्रैः वि
लसंतः शोभंतः पूजिताः पूजां प्राप्ताः अर्चिता याभिस्ता याभि सरसा पुष्पास्त्रुता वादका यास्तामिः खंडिता अपरे षामन्येषां
गिरो वाचो यैस्ते पंडिता यस्य सदासि सभायां वसंतः वसंतीत्यर्थः अभ्रं मेघे च गगने धातुभेदे च कंचन इति मेदिनी॥
१३। आजौ संग्रामे जिताः सर्वे महीपा भूमिपाला येन असौ तत् बहूपमानौ चरणौ यस्य तत् कुलस्य दीप वत् प्रकाश
कः सोयं राजा भव भाजां संसारं भजतां मवनं पालकं तत्व चरणारेणुमादरेण विदंतु लभंतां अभ्यर्थनायां लोट्। १४।

राजिताभ्रवसनैर्विलसंतः पूजिताः सदसि यस्य वसंतः पंडिताः सरसवादकयाभिः खंडि

जि ताप रगिरो विततयाभिः।१३।सोयमाजिजितसर्वमहीपः स्तूयमानचरणः कुलदीपः पादरेणुम
वनं भवभाजामादरेण नवविंदतु राजा।१४।एष सिंधुरपरो मदपूर्णो दोषगंधरहितः अवित्ती
र्णो अस्त ते घरजसा परिपूतेवस्तु तानयगहेष्वविभक्ते।१५।इत्युदीर्य परिसाधितदोत्यं प्रत्यु
दीरित सदुक्तिममात्यं प्रत्युदारमखिभिः परिशास्य प्रत्युवाच वचनं क्रमशास्त्र।।१६।।

तत्रानीतास्वपं दासमुख्यमेकं गजं दर्शयति एषः सिंधुरपरो हस्तिश्रेष्ठो मदेन पूर्णः दोषस्य गंधेनापि वर्जितः अवित्ती
र्णो राज्ञो अभ्यागतस्तस्याद्दस्तुतः अविभक्तमपि नद्गृहं तव चरणरजसा परितः समंतात् पूतं पवित्रमस्तु।१५।एवं पु
रोपुक्तं सचिववाक्यमुदाहृत्य तदुत्तरं स्वयं श्रीशंकरवाक्यमुदाहर्तुं इत्येवं प्रकारेण दौत्योक्तापरिसाधितं दूतकृत्यं येन
प्रत्युदीरिताः प्रत्युत्तारिताः सतामुक्तयः समीचीना उक्तयो वा येन तममात्यं सचिवं पति क्रमशः क्रमेण वचनमुवाचेति

नियमेनहू तमेवकमेतत्रापि ३

तदुहारतिभेद्रूंभिदूयालब्धमन्नंपरिधानमाच्छादनमाजिनमगचर्मविधानंकर्त्तव्यंनियमेनरूत्तमेवकथ्यसाधमेवत्रि
कालस्नानादिकर्मप्रतिपादकवेदेदिशास्त्रहेदात्तवरश्रमेदायिनांदृष्टादृष्टसुखदायिनांवेदानांप्राज्ञोपटूनांकुमाला
नांवटूनांब्रह्मचारिणांशास्त्रेयद्विधानंश्रुतिस्मृत्यादिनियमेनतिवाशालीत्यर्थः शर्मदायीतिकर्मणांवाविशेष
णं॥१७॥तथाचैवंविधाब्रह्मचारिणावयंनेजस्वीयंकर्मविहायकुंभिपरागेःकुभोगेःभोगंपतत्इतिभोगाविषयास्तेरि
त्तिकुंभपरस्तैरेःकुत्सितेविषयसंभोगेःकिंकुर्महेग्रहेतिप्रसिद्धार्थकमास्वर्यार्थकंवाव्ययंपतार्हिमयाकिंविधेयमित्या

मेत्यमन्नमाजिनंपरिधानंरूत्त्यमेवानियमेनविधानं कर्मदात्तवरशालिवटूनांशर्मदा
यिनिगमाम्नियटूनां॥१७॥कर्मनेजमपहायकुभोगैःकुर्महेहाकिमकुंभिपुरोगैःइच्छयास्तुखम
मात्ययायेतंगच्छेनार्यमसत्कृतकथयेत्यं॥१८॥प्रत्युतात्तितिभृताखिलवर्णावस्तुपाहरणा
तोविगतर्णाः धर्मवर्त्म निरतैश्चनीयाः कर्मवर्ज्यमितिनोवचनीया॥१९॥इत्यमुष्यवचना
दकलंकःप्रत्यगात्पुनरमात्यमगांकः वृत्तमस्यसनिशाम्यधरायःसत्यमस्यसविधंसमाप २०

२७

कोत्तायामाहद्देसचिवइच्छयासुखंयथास्यात्तथायथेतंयथागतंतथागच्छयतइत्यममनाप्रकारेणासत्कृतंर्यनकथ
या॥१८॥मत्त्वयोक्ततद्वारतःकर्त्तव्यंनभवतिप्रत्युतभूमियेनसर्ववर्णोब्रह्मणाद्यावस्तुपाहरणातस्तततद्विणाबितंश्रद्धाजी
विकासंपादनेनाविगतानिदेवर्षिपितृऋणानियेभ्यस्तथाविधाधर्ममार्गेनिरतारचनीयाःस्वीयंकर्मवर्त्मवर्ज्यमि
तिनोकथनीयानैववक्तव्याः॥१९॥ततःकिंवृत्तमित्याकांक्षायामाहइत्येवंविधादमुष्यशंकरस्यवचनादमात्यचंद्रस्त्रे
ह्वातव्यतिरेकसूचकंविशेषणामकलंकःपुनःप्रत्यगात्तस्वस्वामिनंप्रतिगमनंकृत्वर्वन्नुसभ्रमिपोस्यावृत्तंश्रुत्वात्युन्नः

छस्वकीयंस्कारकर्मसमविधंसमीपमेयापात॥२०॥

107

शां॰ वि॰ टी॰ ६०

प

चतुर्थश्लोकस्यं मुनिवरस्य कुमारं विशिनष्टि भूसुराणां भूमिदेवानां ब्राह्मणानाम् अर्भकवरैर्बालकश्रेष्ठैः परिवीतं परितो व्याप्तं भास्वरैर्दीप्यमानैर्भास्वरस्यैवोडुपस्य चंद्रस्य गभस्तिभिः किरणैस्तुल्यम् उवीतं पज्ञोपवीतं यस्य प्रच्छायस्वच्छायां जह्नुसुता गंगा तया विलसितं द्रुमवंतं नगं हिमालयमिव स्वच्छविकांतिर्यस्य तं ॥२१॥ कृष्णहरिणस्य चर्म दधानं सर्वमुचितं कर्म विदधानं रक्तनमेघतुल्यम् अंबरमस्यास्तीति तथा तं पूतनायाः कंसप्रेषितायाः शत्रुः कृष्णस्तस्य सहजं भ्रातरं बलभद्रं तुलयंतं तत् तुल्यं दधाने। २२। जातरूपस्य सुवर्णस्य परुचिरा विरचितैर्यत् तस्य मंजिसं ज्ञकस्य त

मसुराभेकवरैः परिवीतं भास्वरोडुपगभस्त्युपवीतं प्रच्छजह्नुसुतया विलसितं स्वच्छविं नगमिव द्रुमवंतं ॥२१॥ चर्म कृष्णहरिणस्य दधानं कर्म कृत्स्नमुचितं विदधानं रक्तनांबुदनिभांबरवंतं पूतनारिसहजं तुलयंतं ।२२। जातरूपरुचिमंजिसुधाम्ना छातरूपकटिमद्रुतधाम्ना नाकभूजमिव सत्कृतिलब्धपाकपीतलतिका परिरब्धं ।२३। सस्मितं मुनिवरस्य कुमारं विस्मितो नरपतिर्बहुवारं विधाय विनतिं वरदाने तं विधातृसदृशं भुवि मेने। २४ तेन पृष्टकुशलः क्षितिपालः स्वेन सृष्टमयशाश्वकालं हाटकाद्युत्तमसमर्पणपूर्वं नाटकत्रयमवोचदपूर्वं ॥२५॥

एवं विशेषस्य सुधाम्ना सुष्टुतेजसा प्राप्य येमं दिरेणाछातं छन्ने रूपं यस्यास्तत्तथा भूता कटियेसास्तत्कृतिः सुकृतं तया लब्धपाकेन परिणत्या पीतायाः लतिकाः सत्त्म । लताताभिः परिरब्धम् आलिंगितं स्वर्गभूमिजं कल्पद्रुममिव ।२३। स्मितेन मंदहसितेन सहितं मुनिवरस्याशीवगुरोः कुमारं नरपतिर्बहुवारं प्रणतिं विधाय तं भुवि वरदाने ब्रह्मसमं नाटकत्रयं पाविशिनष्टि तादित्यर्हुं नत नाट

ब णा मम मेने नुवीत्य स्वविनतिमित्यनेन वा संबंधः २४ तेन श्री शंकरेण पृष्टं कुशलं यस्मै स भूपालस्वस्य श्राव्य सु

सं मृष्टस्य शास्त्रेण वा कालेति कोमूमिपालः दत्वा सदृशसंख्याकसुवर्णमुद्रासमर्पणपूर्वकं स्वेनरचितमपूर्वं नाटकत्रयं

१०४

स्म।

नाटकत्रयमवोचदपूर्वं ॥२५॥

कत्रयं शृंगारहास्यकरुणारौद्रवीरभयानकाः बीभत्साद्भुतसंज्ञौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसाः स्मृताः इत्युक्तैर रसैराद्यैर्गुणाः येरससा
गिनोधर्म्माः शौर्यादय इवात्मनः उत्कर्षहेतवस्तेस्युरचलास्थितयो गुणाः माधुर्यौजः प्रसादाख्यास्त्रयस्ते च पुनर्दश धा
ह्लादकत्वं माधुर्यं शृंगारे द्रुतिकारणं करुणे विप्रलंभे तच्छांते चातिशयान्वितं दीप्त्यात्मविस्तृतेर्हेतुरोजो वीररसस्थिति
बीभत्सरौद्ररसयोस्तस्याधिक्यं क्रमेण च शुष्कधनाग्निवत्स्वच्छ जलवत्सहसैव यः व्याप्नोत्यन्यत्प्रसादोसौ सर्वत्र विहित
स्थितिरित्युक्ते गुणाः रीतिर्नाम गुणाश्लिष्टा वर्णसंघट्टना मता वैदर्भी गौडी पांचाली इत्युक्ताभिः रीतिभिश्च विशिष्टं यु
क्तं तया भद्रसंधिभिः प्रत्यक्षसंधिभिः संदरसंधिर्नाम एकेन प्रयोजनेनान्वितानां कथांशानामवांतरप्रयोजनसंबंधः

तद्रसाईगुणरीतिविशिष्टं भद्रसंधिरुचिरं सुकवीष्टं संमहेणासनिशम्य सुवाचं तं महाणव
रमित्यमुमूचे ॥२६॥ तां नितांत हृदयंगमसारां गां निशम्य तुलिताऽमृतधारां भूपतिः सरवितो
जलिवंधः स्वापमं सुतेपयसः संधः ॥२७॥

मि

तत्र पंच संधयः तदुक्तं दशरूपके मुखं प्रतिमुखं गर्भः सावमर्शोपसंहृतिः मुखं बीजसमुत्पत्तिर्नानार्थरससंभवा लब्धा
लब्धा बीजस्य शान्तिः प्रतिमुखं मतं गर्भस्तु दृष्टनष्टस्य बीजस्यान्वेषणं मुहुः हेतुनायेन केनापि विमर्शः संधिरिष्यते बीजवं
तो मुख्याद्यर्था विप्रकीर्णा यथायथं एकार्थमुपनीयन्ते यत्र निर्वहणं हि तत् इत्यादि संधिसुभद्रत्वं गम्यं चेष्टादि विनि
र्मुक्तत्वं प्रतएव शोभनं कवीनामिष्टं कवि सुशोभनत्वं रसमग्नाहितत्वं एवं विधं नाटकत्रयं सश्रीशंकरः सेनद्वेणामपिस
द्द्वाक्यं तम् अहं राजन वरं महाणत्युवाच ॥२६॥ नितांतं मत्येतं हृदयंगमो मनोहरः सारोयस्यां तुलिताऽमृतधारा यया
तां गां वरं महाणेति वाचं निशम्य रचितो जलिवंधो येन स बद्धांजलिः सुष्टुसंधा प्रतिज्ञा यस्य भूपतिः स्वापमं सुसदृशं प्र

एवंप्रार्थितः श्रीशंकरस्तं राजानमुवाच एतद्दृशा तहस्त्रसंख्याकं हाटकं मम महितायनास्ति तर्हि किं त्वं विधेयमिति तत्राह नो ऽस्माकं गृहवासिजनाय तद्देहि ते वेहितेमनसाऽभिलषितं शीघ्रं भविष्यति तस्मात्पूर्णमनसा शीघ्रमादिश गच्छेति मयेमालिंग्या येन शीघ्रं पदमुभयत्र संबंधनीयं ॥२७॥ एवं जनसमाज उक्त्वा पुनः रहसि एकांते राजवर्यं केरलस्य रुद्रं निर्मितं नाटकत्रयं श्रुतिविज्ञं श्रुतिपारगं सिद्धो विज्ञं स्वीकृतं धनेवाभ्यालिंगेरक्षाने विचारितं इति मेदिनीपस्य राज्ञः सकलेष्टानां विधातारस्मात्तस्येष्टिं एनां वाजहार तत्प्रकारमुक्तवान् तत्पाद इष्या भूमिनेता राजा तुष्टिमापेति अर्थः ॥२८॥ विशेषविदां कविभिः मुख्येन श्रीशंकरेण समभाजितः पूजितः कलाभृतामध्येश्रेष्ठः कृतं कृत्यं पत्यासाबुद्धिर्यस्य सः राजे स्वगुणान्वर्णयन्

तिः

नो हितायमम हाटकमेतद्देहि नस्तु गृहवासिजनाय ईहितं तव भविष्यति शीघ्रमाहि पूर्णमनसेत्यवदत्तं ॥२७॥ राजवर्यकेरलरुद्रनिर्मितं व्याजहार रहसि श्रुतिविज्ञो ईप्सितमस्य सकलेष्टविधातुस्तुष्टिमापदि तया श्रितिनेता ॥२८॥ सविशेषविदा समभाजितः कविमुख्येन कलाभृतां वरः अगमत्कृतकृत्यधीर्निजां नगरीमस्य गुणानुदीरयन् ॥३०॥ बहवः श्रुतिपारदृश्वनः कवयोऽध्येषत शंकराद्गुरोः महतः समहांति दर्शनान्यधिगंतुं फणिराजकौशलीं ॥३१॥ पठितं श्रुतमादरात्पुनः पुनरालोक्य रहस्यनूनकं प्रविभज्य निमज्य निजसुखे सावधेयान्विदधे तमां सुधीः ॥३२॥

मः

स्वीयो नगरीमगमत् गतवान् ॥ वि॥३०॥ एवं केरलभूमिपतेर्वरप्रदानादिकमुपवर्ण्य वृत्तांतांतरं वर्णयितुमुपक्रमते बहवः श्रुतिपारदृश्वनो वेदपारदृष्टवंतः कवयः श्रीशंकरान्महतः गुरोर्महांति दर्शनानि शास्त्राणि फणिराजस्य शेषस्य कुशलतामधिगंतुमध्येषत अध्ययनं कृतवंतः इत्यर्थः ॥३१॥ पठितं श्रुतमन्तरनेकमखंडमादराद्रहस्यकांतः आलोक्य प्रविभज्य च सारासारविभागं विधा

विनीतशालीविनयवान्सन् ३३। अन्योन्ययोगस्य परस्परसंयोगस्य विरहस्त्वनयोः शंकरजननयोः सद्योऽपि यद्यपि तथापि वोढुं
परिणयं कर्तुं नो इच्छति स्म तत्र हेतुमाह। अमनुष्यभावादधिदैवतत्वात् मेरुं प्राप्तः किं दुःप्रदेशं दुष्प्रस्थानमभिवांछति नैव
वांछतीत्यर्थः ।३४। प्राप्तास्थ्यैवं धवस्थितेः प्राप्तावस्थितवंधवस्थिति वा कृतासंपादिता विद्यापनतप्रसमुत्स्थितगार्हस्थ्ययेन एवंविधं चि
कीर्षवः कर्तुमिच्छवोऽनुरूपा गुणगणा यस्यास्तया अमलां कन्यकां दोषवर्जितेषु कुलेष्वचिंतयन् ३५ अथानंतरं जातु कदाचित्तस्त्रिपुरघ्न

सर्वार्थतत्वविदपि प्रकृतोपचारैः शास्त्रोक्तमन्त्रातिशयेन विनीतशाली संतोषयन्सजननीमनपत्यि पंक्ति
संमानितो हि द्विजवरैर्हि विमानिधन्यः ३३ सा शंकरस्य शरणं सवतजुनन्या अन्योन्ययोगविरहस्त्वनयोः स
द्यः नो वोढुमिच्छति तथाप्यमनुष्यभावान्मेरुं गतः किमभिवांछति दुष्प्रदेशं ॥३४॥ कृतविद्यसमग्रचिकीर्षवः
स्थितगार्हस्थ्यमयाप्तवंधवः अनुरूपगुणामचिंतयन्नघवत्कुलेषु कन्यकां ॥३५॥ अथ यजातु दिदृक्षवः ब
लावतीर्णोमुनयः प्रहृष्टं उपमन्युदधीच्यगौतमत्रितलागस्त्यमुख्याः समाययुः ॥३६॥ प्रणिपत्य सभक्ति
सन्नतः प्रसविश्यासहतान्विधानवित्यविधिं मधुपर्कपूर्वया प्रतिजग्राह सपर्यया मुनीन् ॥३७॥

व१

महादेवं किल त्रिपुरघ्नश्रीशंकरात्मना अवतीर्णं द्रष्टुमिच्छवः उपमन्युप्रमुखा मुनयः समाययुः ।३६। भक्त्या सम्यक् नतो नम्रः
प्रसविश्या जनन्या सह प्रणाम पूजादिविधानवित्त्वं श्रीशंकरस्तान्मुनीन्प्रणिपत्य प्रकर्षेण नत्वा मधुपर्कैः पूर्वमादौ
यस्यास्तया सपर्यया पूजया प्रतिजग्राह स्वागतेन कृतवानित्यर्थः ।।३७।। विहितांजलिनावियश्रिताविदुषा श्रीशंकरे
णभगवंतएतान्यासनानि परिगृह्यतामिति विनय प्र विकां नरार्पिताविष्टरासनानि येभ्यः स परमार्घ्यस्य पाद्ययोपपन्नं
तेपर्षपामुनीनू ॥३८॥ श्री

सं२

स१

मोहान्निहा ॥ श्रीमत्रषयोमुना श्रीशंकरेणसहकथाः कृतवंतः मोहसंश्रयाइतिकथानांगाविशेषणं ।३७ कथानामंतरे
तरालेतस्यसर्वज्ञानमुनीनुउवाचतदाहवयमद्यकृतार्थतोप्रान्नायद्यस्माद्भगवंतोमहान्तुपागताः ।३८ भवदागमनेन
केवलंकृतार्थतायाएवसंपादकमायितुजन्मांतरीयानंतसुकृतस्यचकमपीत्याशयेनाहकोतिबहुदोषभाजनेकलि:
केकचपुष्पचरणावलोकनंतयावसमस्तदोषाश्रयेकलियुगेःतेनालभ्यंततत्पुष्पचरणावलोकनमलभ्यचे
तर्हिनोस्माकंपुराकृतंपुण्यंकिमितिप्रपंचयतद्वर्णनमशक्यमित्यर्थः ४० एवंस्तुत्याभिमुखीकृत्यमुनीन्दिं

विहितांजलिनाविपश्चितावितयोन्मार्पितविष्टराः श्रीमत्रषयः परमार्पसंश्रयाः प्रभुनासा
कमचीकरन्कथाः ३८ निजगादकथांतरेमुनीन्जननीतस्यसमस्तदर्शिनः वयमद्यकृतार्थ
तोगताभगवंतोयदुपागताग्महान् ।३९। क कलिर्बहुदोषभाजनंक्कचपुष्पचरणावलोकनंत
दलभ्यतवेत्पुराकृतंसुकृतंनः किमितिप्रपंचये ।४०। शिष्यरेषकिलानिशेषवेदशषागमपा
रगोःभवतामहिमापियः दद्भुतोस्यतद्धयमेततकुरुतेकुतूहलं ।४१। करुणाईदृशानुगृह्यतेस्व
यमभ्यात्यभवद्भिरप्ययंवदतास्यपुराकृतंतपः तममाकर्णयितुंमयापादि ।।४२।।

वित्सहभारभतेशिष्यइतिएषभवदग्रेस्थितःशिष्यइतिवाल्पेसर्वागमपारगोयदभवतांमहिमाप्यस्यदद्भुतो
भवदेतद्द्वयंकुतूहलंकुरुते ४१। भवदागमनमप्येवदद्भुतमाहात्म्यसूचकमित्याशयेनाहभवद्भिरप्ययंतालभ्य
दर्शनैरपितत्रापिस्वयमागत्यतत्रापिकरुणाईदृशानुगृह्यततस्मादस्यपुराकृतंतपोवदतमयाश्रोतुं
कर्णयितुंयदिदतंमंयोग्यंतर्हिब्रूतेत्यर्थः ४२।। ।।४२।। ।।४२।। ।।४२।। ४२।।

इत्येवं प्रकारेण सादरं पयात्यात्तथा सत्याञ्चारितां वाचमाकर्ण्य सादरमाकर्ण्य पतिवा महर्षीणां संसदि सभायां तेर वधारितो
गतिरद्धो गस्त्यः प्रतिवक्तुं प्रचक्रमे। ४३। सा त्वाद्धिवराएवतेव पत्या॰ तितपसा सराध्य लब्धोन त्वयं कश्चित पस्वीत्याशयेनाह
तनयापतिव्रिभिः हे पतिव्रते एवं तव पत्या पुत्रार्थं तपसा॒दितो रजनीव ल्लभस्य खंडु मंडनमलंकारो यस्य सा निशाकरकला
शेखरो भगवान् शंकरो वचनमुपादृदे प्रोक्तवान् त्वया सहैव तव पत्या तपः सज्ञमिति द्योत्तना यसंबोधनं।४४। शैव बच
नमुदाहरति वरय॒ ब्रूहि ते सर्ववविदः शतायुष स्सुतान्वर यस्यापि वा सर्वज्ञमल्यायुषमेकं सुतं वर यस्व इतीरित स्तव पति

इतिसादरमीरितं तया गिरमाकर्ण्य महर्षिसंसदि प्रतिवक्तुमभिप्रवोद्यते घटजन्मा
प्रवया: प्रचक्रमे ४२ तनया यपुरा पतिव्रते तव पत्या तपसा प्रसादितः शिवः पूर्वमुपा
ददे वचो रजनीवल्लभखंडमंडनः ४४ वरयस्व शतायुषस्सुतानपि वा सर्वविदं मितायुषं सुतमेकमितीरितः शिवं सतिसर्वज्ञमयाचतात्मजं।।४५।। तदभीप्सितसिद्धये पशी
वो भाग्यात नयो यशास्विनि रूपमेव वभवसर्वविन्न ततोन्योस्ति यतः स्मरेष्वपि।।४६।।

हे सति सर्वज्ञमात्मजं शिवादयाचत॥४५॥ तस्य तव पत्युरभिल षितस्याभिष्टस्य सिद्धये पशुपति शिवो भाग्यात् तव तनयो वभूव
हे पाविनीति संबोधयन् तव यशस्विन्या रूपमेवार्थं बभूवेति सूचयति तनुरूपं सर्वज्ञमपमेव तु चेकुतोन दत्तवानिति चेत्तत्रा
ह यतः कारणादृष्वपि तस्माच्छिवादन्यः सर्वज्ञो नास्ति इति तदस्त्यर्थः।४६।। इत्येवं प्रकारेण तस्यागस्त्यस्य वचनं नि
तायुषामित्यादिरूपं श्रुत्वा सा सती मुनिश्रेष्ठं पुनरप्युवाच भो मुने यतः स कलज्ञोस्य तो ऽमृष्यायुःकियत्प्रमितमा
ति तत्कथ्यता वदयतो मितायुषामिति श्रुत्वा म।। श्रीमते रामानुजाय नमः।। शिवाय नमः।। शंकराय नमः

शं॰ वि॰ टि॰ ६३

114

मत्रासो जात इति भावः ४७ एवं पृष्टो मुनिरुवाच शरदः संवत्सराः प्रयततया पुनरष्टमिलित्वा षोडशेति यावत्तस्य
सुतं च पुत्रस्याप्युपेक्षयापितयाप्यसौ तेतनयः कारणांतरादस्मिन् भवने षोडशसंवत्सरान् पुनर्निवसिष्यति वासं करि
ष्यति ॥४८॥ इत्येवंप्रकारेण भाविनी भविष्यां कथां कुंभजो गदत्येवादिनि सति मुनयस्तं निवार्य स्त्रीशोकरस
मुपामंत्र्य ते न घटजेन सह पर्यागतं जग्मुः ४९ अतिकष्टदां मुनिवाचं श्रुतवती सती वणीयति सुगृणिना प्रकुशान
हस्तिनी वसा मुनिवाचार्दिता पीडिता भवत् शुचिना प्राषादेन शैवलिनी शैवलं पद्मकाष्टं तत्संबंधिनी

इति तद्वचनं निशम्य सा मुनिवर्यं पुनरप्यवोचत किंयद्वा पुरमुष्याभोक्तव्ये सकलत्रोस्य नुक
पयावद ४७ शरदोष्ट पुनस्तया तेतनयस्यास्य ततयाप्यसो पुनः निवसिष्यति कारणांतरा
द्भुवने स्मिन्दशषट्चवत्सरान् ४८ इति वादिनि भाविनीं कथाम्प्रेषमुखे घटजे निवार्य तं अ
पयस्सह तेन शोकं समुपामंत्र्य यमुर्पयागतं ४९ सुगृणिना करिणी वसार्दिता शुचिनाशैवलि
नी वशोषिता मरुता कदलीव कंपिता मुनिवाचा सुतवत्सला भवत् ५० प्रपशोकपरीतचेत
नो हि जराडित्यम वाचमातरं प्रवगम्य वसंसृतिं स्थितिं किमस्कांडे परिदेवना तव ॥५१॥

सुकरिणी वसा शोषिता भवत् वायुना कदली वकंपिता भवत्तयतः पुत्रवत्सला ५० एवमति कष्टवतीमातरं स्त्री
शोकरोपद्रुत्ता वानर तद्धुत्तुमपक्रमते प्रथमात्मुनिवाचा अतिदुःखप्राप्त्यनंतरं शोकेन परीता व्याप्ता चेतना बुद्धि
र्यस्याः तां संसारस्यास्थितिं क्षणभंगुरत्वं पामवगम्याकांडे समये परिदेवना तां किमर्थं प्रापैत्यर्थः ॥ ५१॥ ना

व॰

115

ऽपीति चंचले शरीरे मूढमतिरल्पः स्थिरबुद्धिं न कुरुते त्वं त्वागति सुसात तं कर्तुं मत्स्यऽयोग्यातिबोधयन्नाह प्रबलेत्यादि । प्रबलो अनि
लो वायुस्तस्य वेगेन वेल्लितो ताडितः कंपितो यो ध्वजस्तस्य पटांचलवदेशीयमतिस्स्त्वं वस्त्रं तस्य कोटिरग्रभागस्तद्वच्चंचले कले
वरे शरीरे स्थिरबुद्धिमतिस्त्वं कः कुरुते न कोपीत्यर्थः उक्ताशयसूचकं संबोधनमंबिकेति तथा वासदं विकार्गतिसूचना ।
नर ति चंचले कलेवरे स्थिरबुद्धित्वेन वेशाचितमर्हसीत्यर्थः ५२ किंच तत्तज्जन्मन्यनुभूतानां पुत्रादीनामनेनत्यात्सर्वेषां शो
कसंभवादेतत् शोच्यमेतेन त्वयास्मिन् विनिगमकाभावान्न कोपि शोच्य इत्याशयेनाह कतीत्यादि । इहास्मिन् संसारे कति वधूले

मु ।

प्रबलानिलवेगवेल्लितध्वजचीनांचलकोटिचंचले । त्वमिह मूढमतिः कलेवरे कुरुते कः स्थिर
बुद्धिमंबके ५२ कति नाम सुता न लालिताः कति वा नेह वधूरभुंजिहि । क्व च ताः क्व वयं
भवसंगः खलु पांथसंगमः ॥५३॥ भ्रमतां भववर्त्मनि भ्रमान्नहि किंचित्सुखमंब लब्धं यत्
दवाप्य चतुर्थमाश्रमं प्रयतिष्ये भवबंधमुक्तये ॥५४॥

कुरुते २

लना नाभुंजिहि न भुक्ताः सुताः क्व च ताः व वधूः क्व वयं च तथा च भवसंगः पंथानां तत्तद्दिग्भ्य आगतानां पथिका
नामेकस्मिन्नुपादेय यासंगमस्तद्वद्भवसंगोप्यनियतः क्षणभंगुर इत्यर्थः प्रसिद्धं चेदमित्याह खल्विति तस्मात्कोपि
शोच्यो न भवतीत्याशयः ५३ एवं शोकापहारकं वीक्ष्यमीतरं प्रबोधयन्स्वेन परं वशयंत आह भ्रमतामिति संसारमार्गे भ्र
मात् ज्ञानाद्भ्रमतां किंचिदपि सुखं न लब्धं यापि तु जननीजठरवासादि दुःखमेव तर्हि पक्षादेवं ततस्माच्चतुर्थं संन्या
सामममवाप्य संसारलता [illegible] द्विमुक्तये प्रकर्षेण यत्नं करिष्यामि ॥५४॥ ॥५५॥ ॥५६॥

ति मूचयन्संबोधयति [illegible] वेति २

कातव्यं ३

एवं श्रीशंकरवाक्यमुदाहृत्य तद्वचनेन द्विगुणीकृतशोका या सत्यावचनमुदाहरेत्तमाह इत्येवं प्रकारेण पत्करणयोः
कठोरं दुःसहं भाषणं चतुर्थमाश्रममित्यादिरूपं तस्य श्रवणात् बाष्पस्त्वभिः पिनद्धापिहिता कंठा यस्याः द्विगुणीकृ
तः शोको यस्याः अत एव गद्गदं वाक्यं यस्याः सा तया मुनिः श्रीशंकरो जगदे कमीणाप्रत्युपः एवं भक्ता सा मुनिं जगादेत्यर्थः
॥५५॥ यद्वा च तदाहृत्य जेतिर् इदानीमेव चतुर्थाश्रमं प्राप्स्यति ... इमां बुद्धिं त्यज तर्हि किं कर्तव्यमिति चेत्तत्राह मम वचनं
श्रुणु किं तदिति तत्राह गृहमेधी गृहस्थो भव किं तत इत्यत आह पुत्रं प्राप्नुहि क्रतुभिर्यजस्व ततः ऋणानि त्रीणि पा
॥ नेच कुरु तदनंतरं यतिर्भवितासि भविष्यसि संगादेपुत्रसता शास्त्रोक्तोऽयमेव क्रम इत्यर्थः तथा ॥ श्रुतौ ॥

इति कर्णकठोरभाषणाश्रवणाद्बाष्पपिनद्धकंठया द्विगुणीकृतशोकयातया जगदे गद्गदवा
सया मुनिः ॥५५॥ त्यज बुद्धिमिमां शृणु त्वमेग गृहमेधी भव पुत्रमाप्नुहि यज च क्रतुभिस्ततो य
तिर्भवितासि गतामयं क्रमः ॥५६॥ कथमेकतनूभव त्वया रहिता जीवितुमुत्सहे ग्वलात् त
नयैकबन्धुचोर्ध्वदैहिकं प्रमृतायामपि कः करिष्यति ॥५७॥

कृत्यमनोमोहो निवेशयहिति ॥५६॥ किं च एकतनूभवः पुत्रो यस्याः सा यथाविधा बला अहं त्वया विरहिता शुचा शोकेनैव
जीवितुं कथमुत्सहे पुत्रस्य तवैवंविधदुःसहात्त्वमनुचितामिति सूचयन् संबोधयति तनयेति पाठांतरे त्वयेत्य
नेन संबंधनीयं किं च यदर्थं तव मृत्यादितस्तदौर्ध्वदैहिकं मयि त्रमृतायां कः करीष्यतीत्यर्थः ॥५७॥ ॥५७॥

116

किंचाऽल्पविद्यापि बहुजनमानी परित्यक्ते यदि केन विदितिम्हेन त्यज्यते तर्हि त्यज्यतां त्वं त्वशेषज्ञोपि मोक्षमानं तत्रापि रक्षां त्यक्तुमत्यः योगं परित्यज्य कथं गमिष्यसि मा ऽमपास्य गंतुमत्यंता योगे पासीत्यर्थः वत्सगमने यथा गोः पीडाकरं तथा तव गमनं मम नेत्त्विचोत यत्संबोधयति वत्सेति ऽबमुक्तमप्यंदुर्वीभतीतः कारणं पुत्रं त्वत्स्वा हइवतइति ननु वास्तवबंधाभावविद्यामम कापिममत्वाभावान्न हवणात्कथं ममहृदयं दुर्वीभतंभवेदित्याशंक्यतत्त्वविद्यामतिदयालुत्वस्वभावान्तद्धृदयं द्रवीभावा कथं न जानातीत्याह नकथमिति ॥ ५८ ॥ एवं प्रकारेण बहुधा व्यथयां पीडामाश्रयंती तोमातरमपालसिरसकृतोमोहोऽविवेकोपेलवैर्बहुभिर्वचोभिर्विशोकनिवृत्तिप्रकारं जानातीति विधिज्ञः श्रीशंकरः शोकरहितो विवि नः

त्वमशेषविदप्यपास्य मां जरठीवत्सक थं गमिष्यसि हृवतेहृदयं कथं न तेन कथं प्रकारमुपैतिवादवां ॥ ५८ ॥ एवं व्यथयांती बहुधाश्रयंतीमपालमोहे वैबहुभिर्वचोभिः ऽविशोकविदधाद्विधिज्ञः प्रह्वाहमचिंतयदेतदंतः ॥ ५९ ॥ मम मनमानसामि दृढं तिसंसृतिं नवयुनजे जननीविजिहासातिनवगुरुर्जननी तदुदीहात तेनदनुशासनमीप्सदपाचितं ॥ ६० ॥ सर

दधादंऽकृततततस्थमुद्दे प्रह्व मवर्षेमनासिएतद्धृदयमाणमचिंतयत्तः प्रह्ववर्षीलकस्यष्ठहत्त्वं कलिमलध्वस्तत्वं च ॥ ५९ ॥
यदचिंतयत्तद्दर्शयति ममेति मम मनः संसृतिं संसृतिसाधनं प्रवृत्तिमार्गं नेच्छति जननी पुनर्ने विजिहासति हातुं त्यक्तुं नैवेच्छति मम तिविपरिणामेन संसृतिपदं नबंज नीयं न नु जननी संसृत्यनभिवांछिनं त्वो तव मनसा ऽनिच्छितां संसृतिं वा कुतो न जिहासतीत्याशंक्य तस्याल्पदीतणाभावादित्याह नवेति तत्ततां संसृतिं तन्मानतमितिवा नन्त्वयाप्रसह्य प्रबोधनीयेति चेत्तत्राह गुरुरिति प्रतत्पवसंन्यासाभ्युपयोगतस्याई यदनुशासनमाज्ञपनमर्हति तद्भुक्त ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥

पे

एवंमनसिश्रीशंकरकृतांचिंतामुपवर्णपिईषद्गत्नशास्त्रनेगृहीतुंतत्कृतंचमित्रेवर्णोपतिइत्येवंप्रकारेणविचिंत्यसक
दाचिन्मज्जनेछुपावहुजलोनदीसमुपायपौगत्वाजलमगाहततत्रनक्रोजलंप्राप्तवत्स्यरोजलचरःसमग्रागृहीत
६१ सच रोदनंकृतवान्वलंतांविवर्त्तमरुवहन्तमुखेयस्पनेजलचारिणागाहेणधृतागृहीतःपादोपस्पसहेंवजले
हृपतेततः किंकरोमिनवजलाद्बहिःकृतोनायासीत्पाशंकाहएकेपदंचालितुंनचपारयेसमर्थोनभवामिहेतिखेदे ६२॥
तद्वचस्तरोदनंगृहस्पाजननीउपाश्रणोतदश्रुत्वाचपरवशातिविहलाद्रुतमाश्रुसरितटमवापतीरंगताताजनन्य
पिजलगतस्यपुत्रस्यसंमुखंगतेप्राप्तेईत्तेतानेत्रेपस्पंसाइतिस्पुशोचकथमित्यतत्पुंहममत्तेरितिमरणातप्रथमेमम

इतिविचिंत्यसजात्ममिमंत्वयावहुजलोसरितंसमुपापयो जलमगाहततत्रसमग्रहीजलचरस्तरणो
जलमीपुषः ६१ सचरुरोदजलेजलचारिणाधृतपदोहिपतेंवकरोमिकिंचालितमेकपदंनचपारयेवल
वताविवर्त्तोत्सुखेनह ६२ गृहगताजननीतदुपाश्रणोत्परवशाद्रुतमापसरित्तटंममत्तेः प्रथमंश
रणंधवलध्वनुमेपारणांतनयोभवत ६३ सवमरिष्यतिनक्रवशंगतःशिवनमेजनिहंतपरामतिः इति
सुशोचजनन्यपितीरगाजलगतात्मजवक्रगतेक्षणा ॥ ६४॥ त्यजतिनक्रमयंचरणंचलोजलचरोंवतवा
गमतेतमसकलसंन्यसनेपरिकल्पितेयदितवानुमतिःपरिकल्पये ॥ ६५॥

शरणंपतिसतः पतिमत्यनंतरंपुत्रोमे
शरणमभवत्तसचतन्नगोमरिष्यातिपतोनक्रस्पजलजंतोर्वशंगतोहेतातुकष्टंहाशिवअपूर्वमेचिंताममम्रतिर्मरणे
नाजनिनाभवत् शिवोपासकायाममाशिवशाम्बे [illegible]रत्पंतानुचितेसंवोधनाशाय इत्येवंसुशोचेत्य [illegible]र्थः ६३
॥ ६४॥ एवमतिशोकपरीतांमातरमालक्ष्याहत्यजतीतिहेंवमेचरणमयंचंचलोजलचरसेन्मतेनसकलेसंन्यसने

ना

इत्येवंप्रकारेण स्फुटं पठ्यमानया तया शिशो वदति सति चकिता सा विकासितं शीघ्रमनुमतिमत्र मा स्नेहाधिता स्फुटमिति
मध्यमाणि न्यायेन तत्रापि संबंधिनी यं शीघ्रानुमतिकरणो हेतुं तत्कृतं निश्चियं द्रक्ष्यसि तत्सति सतत्स्य दर्शनं मम भविष्यति मत्त
वतन्तु तद्दर्शनं न भविष्यतीति विशेषणानि निश्चियोसीत्यर्थः ॥६६॥ तस्मान्मातुरनुमतेः पश्चाच्छ्रीशंकरः मनसा संन्यसनं व्यधाद
यसंन्यसनानन्तरं दुष्टजलचरः शिशुममोचत्संसाराख्याज्ञानजलचरेण दुष्टेन के ग्रहीतस्य संन्यासं विना न मोक्ष इत्याश
यः ततः किं वक्ष्यामीत्यपेक्षायामाह शिशुरत्र सन्नदीतटमुपेत्य शोकेन व्याप्तां जननीमेतद्वक्ष्यमाणमुवाच ॥६७॥ यदुवाच त
दाह हे मातर्विधेयमाज्ञापयात्रास्मिन् लोके यत्संन्यासिनां कर्तव्यं तन्निश्चयेन करोमि नाहं संदिहे संशयं प्राप्नोमि भवा

इति शिशोर्वाक्यं तावदतिस्फुटं व्यधित सानुमतिं द्रुतमंब विकासति मत्स्य भविष्यति दर्शनं मम तवेत्तम
दुनोति विनिश्चयः ॥६६॥ तदनु संन्यसनं मनसा व्यधादयममोचि च शिशुं खलनक्रकः शिशुरुपेत्य सरि
त्तटमत्र सप्रसवमेतदुवाच शुचावृतां ॥६७॥ मातर्विधेयमनुशाधि यदत्र कार्यं संन्यासिनां तदनुकरो
मि न संदिहेहं वक्ष्यामि तव यद्यदिष्टमभीप्सितं पुरः गृहाणेति येधनमिदं मम पैतृकं यत् ॥६८॥

मि न तु संन्यासिना सम्प्रति मन्येन त्वया कर्तव्ये भोजनाच्छादनप्रदानं कः करिष्यतीति चेत्तत्राह गृहाणेति येधनमिदं गृहाणेति
ष्मीव ख्यापनेन त्वया यदिष्टं प्रदेयुः यत्र यस्मात्तद्धनं मम पैतृकसंबंधि तस्मादित्यर्थः यन्मम पैतृकं तदिदमिति वा ॥६८॥ ननु
संन्यस्य त्वयि गते रोगाधीने मद्देहे सति मरणावस्थां को वक्ष्यतीति चेत्तत्राह देहेति हे मातस्तव देहे रोगवशंगे पुनः मर
णत्रस्ते खिन्ने सति नाभयः सपिण्डनाशानिमित्तकं मनस्त्वद्दर्शनं करिष्यति मरणानन्तरं दाहादिसंस्कारं यथाविधानं कुर्यात्र
हे तु द्वयमाहा यस्य मम पैतृकधनस्य मन्त्र गणजनानां

शं.दि.
डि.
६६

मा

भयाच्च तस्मादीदृदपि भयं त्वयानकर्तव्यं त्पर्यः ६९ संस्कृतिं वामीकुर्पुरितिसुतो न्नमस्तस्माभ्रासत्त्ववाचयादिसंस्या
सस्य संगरो ऽगीकृतेसलदृशाञ्जलचरस्यमुख्याचजीवितं तवयज्जीवितंनादिष्टसंगरो ऽगीकृतो पुधीतिविम्ब प्रकाशः
तथापि मम देहस्य पाते सति यत्र कापि स्थितस्त्वमागत्य विधिवन्मम दाहादि संस्कारं कुरु ननु संन्यासिनो मम दाहादि
कर्मण्यधिकाराभावात्कथमेवं वद सीति चेत्तत्राह दृशोकर परमेश्वरस्य तव न किंचिदपि दोषाव हमिति भावः ननु तथा
पिलोकविद्दित्वात्किमर्थमेवंविधेयामिति तत्राह नो चेदिति मरणानंतरं दाहसंस्कारस्याप्यलाभे सति त्वामुत्साद्यम

120

रु. त.

देहे वरोगवशगे वसनाभयाऽमीदृशंति शक्तिमनुसत्यमातिप्रसंगे ऽपर्यमहाजनभयाच्च यथावि
धानं कुरुष्व संस्कृतिमममीनविभयामीपत ६९ यज्जीवितं जलचरस्य मुखात्तादिष्टसंन्यासगंगरव
शान्मम देहपाते संस्कारमेत्पाविधिवत्कुरु शंकरत्वं नो चेत्स्वरूपममविं फलमीरयत्वं ।७०। प्रन्नस्का
त्रिसमयेसमयांतरवासंविंतयत्ववशागां यवामा एष्यामितत्र समयेसकलं विहायविश्वासमाञ्ज
हिमतावपिसंस्करिष्य ॥७१॥ वशगा २

याकिंफलं लब्धमिति त्वमेवकथय ।७०। एवं स्वकर्तव्यदाहसंस्कारे ऽतिनिर्बंधनीमत्तिदुःखिततां मातरमालक्ष्य श्रीशंकरस्त
वाचेहं व्याधिदिवसेष्ववशगाऽस्वाधीना रोगादिनापराधीना ऽवशगा वामां चिंतयविश्वासं प्राप्ताहितत्र तवचिंतनसमयेसम
स्तमाचारं विहायागमिष्यामि समयः संप्रदायाचारः सिद्धांतो वेति मेदिनीम दुक्तो विश्वासंप्राप्ताहि मतावपि संस्कारं करिष्ये ।७१

संन्यासिना कर्त्तुमयोग्यमप्यंगीकुर्वतो मम मैव प्रार्थना त्वया प्याऽवश्यं स्वीकर्त्तव्येत्याशयवानाह यदीशम्भोर्विधवा मनागीमां
त्यक्त्वा संन्यासं कृतवानिति मां प्रति कस्मांचिदप्यवस्थायां त्वया न चिंतनीयं ननु त्वया परित्यक्तत्वादिति कष्टं वत्स्यामि कथं
न चिंतनीयमित्यत आह स्थितवता मया यत्परिमितं फलं त्वया प्राप्तं यद्हे मातस्तस्माच्छतगुणं फलमहं प्रापयिष्ये ।७२।
अनेन प्रकारेण मातरमज्ञात्मगोऽजनमुवाचेत्याहेत्यमिति पद्मवाचतदाह संन्यासेत्ति संन्यासाय कल्पितं मनो येन सो
हं दूरं गंतुमद्युतोऽस्मि तस्मात्पतिरहितां तां जननीं भवत्सु रक्षार्थं स्थापयामि ।७३। एवं प्रकारेणोक्तं मंस्तनाभिजनमज्ञमा

संन्यस्तवानपि शिशुर्यदि विधवा मनागीमां हित्वेति मां प्रति कदापि न चिंतनीयं या वन्मया स्थितवता
फलमापनीयं मातस्ततः शतगुणं फलमापयिष्ये ।७२। इत्थं स मातरमनुग्रहणे कृत्वा प्रोचे सना
भिजनमेष विवहणोग्रयः संन्यासकल्पितमना ब्रजितोऽस्मि दूरं तां निक्षिपामि जननीमधवां भवत्सु
७३। एवं सनाभिजनमज्ञमसज्ञमान्यः श्रीमातृकार्यमभिभाष्य करद्वयेन संप्रार्थयन्स्वजननीवि
नयेन तेषु न्यस्य पपात नयनांबु निषिंचमानो ।७४। प्रातीयमंदिरसमीपगतां मयासौ चक्रे वि
दूरगनदीं जननीहिताय तन्नीरसंस्थितपदूहूह धाम किं विलसानि नगारभतेऽपि तं तरंगेः ।७५।
ता।

न्यः श्रीशंकरः श्रीमातृकार्यं सम्यग्ज्ञात्मकुलितेन हस्तद्वयेन सम्प्रार्थयन्स्वनेत्रजांबुभिर्निषिंचमानोऽसमातरं वि
नयेन तेषु स्वनाभिजनेषु न्यस्यापपत ।७४। संन्यासग्रहणोपश्रीशंकरस्य गमनेवर्णापि स्वस्नूगमनसमयेसपत्कृतवान्
तद्दूर्णापितुमारभत श्रातीयेति प्रधानंतरमसौ यां विदूरगां नदीं मातुर्हिताय स्वीयमंदिरसमीपगतां चक्रे तस्या नीरसं
स्थितस्य पद्मस्य हृष्टस्य श्रीकृष्णस्य धामस्थानं किं विलसानदीतरंगैराप्लावितुमारभत ॥७५॥ ॥७५॥ ।७५।

किंच वर्षासु हरोऽद्रौ स्वैरं वर्षति सति इंद्रे दुष्प्रयत्नो हरिरिति हत्वा पुष्पः किंचिज्जलं भगवतो विष्णोः रंतःपुरमागत्य मज्जा
प्रासंगामृतिकामपनुनोद तत्क्षणान्नद्याकृतस्ममूर्तिः क्रमेण वल्लितुमारब्धवत्र रत्नानंतु तज्जलं तर्हि सा कृता न मुक्त्वा वहि
तित तत्राह दृष्ट्वैवं विभेदि विभयं प्राप्त इवाभवत् भीरुः हिंसां च कापि न त्यजतीत्यत इत्यर्थः ७६ एवं नद्या क्लेशिता भगवा
न् श्रीकृष्णो नंगपार्श्व शरीर पावा वा श्रीशंकरमवदत् उक्तवान् तं विशिनष्टि मातुरस्य शरणाकमलद्वंद्वं प्राणिपत्यकेनापि
प्रकारेण मातुराज्ञां च परिगृह्य गंतुकामं सकलदोषविनिर्मुक्तं तेन स्वस्याज्ञानादिदोषनिवृत्त्यर्थं तस्य गमनेच्छा

वर्षासु वर्षति हरो जलमेत्य किंचिदंतःपुरं भगवतोपनुनोद मत्सोऽपारब्धमूर्तिरनघा चलितुं क
मेण दृष्ट्वा विभेदि वनमुंचति भीरुहिंसा ॥७६॥ अस्यानुकामगमनं भगवाननंगवाचावदत्कथमपि
प्राणिपत्य मातुः पादारविंदयुगलं परिगृह्य चाज्ञां श्रीशंकरं जनहितैकरसं सकृष्णः ॥७७॥ प्रानेष्ट
दूरगनदीकृपया भवान्यासाम प्रतिमात्रमनिशं वकुलोर्मिहस्तैः क्लिष्टातिलाडनपरा वद कोऽभ्यु
पायो वस्तुं त्वमेनमनितरां द्विजपुत्र यासि ॥७८॥

वारित्तात तर्हि किमर्थं तस्य गमनेच्छेत्यत आह जनानां हित एको मुख्यो रसो यस्य तं तथा च लोकोपकारार्थं तस्य गमनसं
न्यासमहणादिकमिति भावः ७७ यदुवाच तदाह यया दूरगनद्या भवान् कृपया आनीतः वान्सात्पतं निरंतरतरमनेनो
र्मिरूपहस्तैस्ताडनपरा मां क्लिश्नाति क्लेशं निवृत्तौ वद कोऽभ्युपायायतो वस्तुं न समर्थो भवामि हे द्विजपुत्र त्वयास्यांतःसु
तरां वस्तुं न क्षमे इत्यर्थः ॥७८॥ श्रीकृष्णात् श्रुत्वा किं कृतवानित्यपेक्षायामाह कर्पयतीत्येवं तामतनुमशरीरो वा
चं श्रुत्वा नोऽस्माकं गुरुरितिग्रंथकर्तोक्तिः अचलमपि कृष्णं शनकैर्भुजाभ्यां प्रकर्षेण गामंगादि

कंचिनैवाद्भुतमसमीपतावप्रकर्षेण प्रज्वलनं पपानस्यान्त याप्यापितवान् ननु निकटस्थापनेन पुनः शापेन दीर्घबाधा
भविष्यतीतिचेत्तत्राह यस्मिन् स्थाने न च बाधा नास्ति तत्रेत्यर्थः चिरकालं सुखमुपविश्य तत्काव आतिष्ठ यादित्यन्वयः
७९ तस्मात् श्रीकृष्णात् भक्तिवशात्त्वमातुरप्यनुज्ञां गृहीत्वासः संसारमहासमुद्राद्विरक्तैमा संन्यसनायद्दूरं गंतुमनो
ऽवृत [illegible] किमर्थमित्यत आह किमिति नौकायां स्थितः समुद्रे किं पतितुमिच्छति नैवेच्छति तद्वद्वैराग्यादि
लक्षणा नौस्थितः संसारसमुद्रे पतितुं नैवेच्छतीत्यर्थः ८० इत्थमनेन प्रकारेण ससुधीः निशांतात्सदनान्निरगात् निर्गत

प्राक्तणेपि वाचमिति तामतनुं गुरुर्नः प्रोद्भूतकृष्णममचलं शनकैर्भ्रंत्राभ्यां आतिष्ठ यन्निकटए
वनपत्रबाधानयेतसुदीर्घसुखमास्व चिराय चेति ॥७९॥ तस्मात्त्वमातुरपि भक्तिवशादनुज्ञामा
दाय संसृतिमहाब्धिविरक्तिमान्सः गंतुमनो व्यधित संन्यसनाय दूरं किं नौस्थितः पतितुमिच्छति
वारिराशौ ८० इत्थं सुधीः स निरवग्रहमातलक्ष्मीशानुग्रहो घटजबोधितमार्गविशिष्टः एकांततो
विगतभोग्यपदार्थतृष्णः कृष्णप्रतीचिनिरतो निरगान्निशांतात् ॥८१॥

यानितिपोजनान्निशांतपस्त्यसदनभवनागारमंदिरेत्यमरः तं विशिनष्टि मातमातावलक्ष्मीशस्य मात्तलक्ष्मीशो
निरवग्रहो निरवधिर्मातविष्णोरनुग्रहो यस्मिन् एतेन मातृश्रीकृष्णाभ्यां प्रसन्नतापूर्वकं प्रेषित इति बोधितं नन्वगति
शीघ्रं किमर्थं गतवानित्यत आह घटजेनागस्त्येन बोधितं भविष्यं जानातीति तत यानं तु जीवनोपायमेव कुतो न कृतवानि
त्यत आह एकांततो विगता निवृत्ता भोग्यपदार्थेभ्यो देहादिभ्यस्तृष्णा यस्य सः अत कृष्णेति वाचकं शब्दो [illegible] निर्वृतिः [illegible] वाच २
परंब्रह्म [illegible] इत्यभिधीयत इत्युक्तत्वात्कृष्णे प्रतीचि [illegible] निरतो रतः इत्यर्थः ॥८१॥ ॥८५॥ श्री
कृ २

123

शं॰ कि॰ टि॰ ६८

124

तस्मिन्नेतादृशत्रमित्याह यस्य त्रीणि नेत्राणि कामदाहकाग्निसोमसूर्यात्मकानि यस्य स परो विगन्हो यस्य तस्य पश्चविगन्ह स्यपि वा द्दृश्यापि पिकामेन नास्यीपतकाम : स्यात्तु नश तेस्मन्नस्मिन्महानुभावे का ममलकः संसृतिपाशबंधः कथं प्रसज्येत उपजाति ॥२॥ ननु नित्यमुक्तस्य शिवस्य संन्यासेनाकिमाधिक्यमितिचेत्तत्राह स्मरेणेति धिग्वेधसो विधि दृष्टे स्त्री कामेन मोहितो नातु कदाचिदुपायो वसुतानु धावनेनतारा गहे णवो मार्गो च तथाहं शिवोपि कामेन मोहितो मोहिन्या केशस्तनादिनिरीक्षणपराभूहेतु तं ताद्दर्पे मोहिनीमगाम नुगतवानितिविचार्प सः शिवो यती शस्य वपुषा कामेन हता यदि पीडायावार्तयापु कितो जागरी दृतिशायनजागर्ति स्मेत्यर्थः ॥२॥ एखी ॥२॥

यस्य त्रिनेत्रो प रविगनहस्य कामेन नास्यीयत स्वमय स्पितन्मलकः संसृतिपाशवंधः कथं प्रसज्येत महानुभावे ॥२॥ स्मरेणकिलमोहितो विधिर्विधिवज्जातु त्वयीत याहमपि मोहितोकवकुवादिवी ह्वापरः प्रागाम हमोहिनीमितिविमृश्य सो जागरी यतीशं वपुषा शिवः स्मरकृतार्तिविवर्तोकितः ॥२॥ निष्पत्राकुरुतासुरानपि हरामारः सपत्राकरोदम्यान्निह निष्फलाकृत तरांगंधर्वविद्याधरान् ॥ योधान्स्वरोनरानन्त सान्कत्वोदलाशी दल यस्तास्मिन्प्रसृतेषु मम्निर्वाणपिकृयेशंकरः ॥ ८॥

किं च योधानुष्ठवरो धनुष्येच्छु इष्टा मारः कामो सुरान्निष्पत्रानकुरुत सुरांश्वानां शरैर्णामभपरपार्श्वेषुनिर्गमनान्निष्पत्रान्कृतवानत याम्ह रान पि सपत्रा करोत सपुंखवाणप्रवेशमेन सपत्रान्कृतवान्सपत्रेनिष्पत्राहृति यथा तथाह्तिडोच तत्पाः यान्पापे गंधर्वविद्याधरानिह जगति निष्फलान्कृततरां निर्गतं कुलमेतरव पवानो सम्हाथयेषस्ता याभूतान संतं कृतवानराने निष्फुलान्निष्कोषघोऽशिडाचत थानरानग्नल मात्साकल्पेनागिनरू पान्कृत्वा मशोदय्यालम दलासी

६८

पत्तवङ्क्र२

किं चास्य श्रीशंकरस्य कुतो वैराग्यतः कस्माद्वैराग्यात्परवैराग्याद् अपरवैराग्याद्वा शांतिः श्रवणाद्यतिरिक्ताखिलबुद्धिव्यापा
रम्यः स्वाधिकारादुपयुक्तेभ्यो फलत्वज्ञानपूर्वकश्चित्तनिरोधः सा मनोवशीभावनपरत्वं तत्पादांतिके यान्मूलवाह्यव्यापा
रम्यो वाह्यकरणनिरोधः सा गतिमुखादिक्रियाप्रसिद्धः गमनादानवदनविसर्गानंदस्थश्रवणस्पर्शनदर्शनास्वादनाघ्राणा
च२ त्मिकाः क्रियाश्चाकर्णादिपादपायूपस्थश्रोत्रत्वक्चक्षूरसनघ्राणाख्येन्द्रियाधारा निरुद्धवतीत्यर्थः सत्यप्युद्योगे नित्या
नामपि विधितः प्राप्तानां त्यागः सा विषयांतराद्धवणादिव्यतिरिक्तविषयांतराद्गुरुक्रियाप्राधान्यात्साधारणांस्तंभनेन कृतवती
घा१ तं दांतिः स्वाधिकारोपात्तजीवनच्छेदकान्यतिरिक्तानाशीतोष्णादिद्वंद्वानां सहिष्णुता सा मम दुर्बलकोमलताव्यथात वि

शांतिश्चावशायन्मनो गतिमुखादीति निरुंधत् क्रिया आधाता विषयांतराद् उपरतिः दांतिर्मदुल्लं
घ्यधात् ध्यानैकोत्सुकतां समाधिवित्तितिश्चक्रे तथा संप्रिया श्रद्धाहं तव सुश्च यास्य तत्कुतो वैराग्यतो वि॥
त्तिनो ॥५५॥ विजनतावनितापरितोषितो विधिवितीर्णकृतात्मतनुस्थितिः परिहरन्ममतामहगोचरां
हृदयगोन शिवेन समं ययौ ॥५६॥

हितवतीत्यर्थः समाधिवित्तितिर्विधितिः त्त श्रवणादिविरोधिनिद्रादिनिरोधेन
चेतसोऽवस्थानं समाधिस्तस्य संततिर्ध्यानैकोत्सुकतां चक्रे प्राप्तोमिति वा पाठः तथा श्रद्धाविज्ञो भूत्वेति श्रुतौ वसुवित्तमि
ति प्रयावस्था सा श्रद्धा गुरुवेदांतवाक्येषु विश्वासरूपा प्रियार्थ संभवेत्तिनो वभिएतत्सर्वं कस्माद्वैराग्याज्जातमित्यनिना गा
नामीत्यर्थः ॥५५॥ एवं श्रीशंकरमुपवर्ण्य तस्यागमनं वर्णयन्ति विजनतेति जनसमूहशून्यता लक्षणा या वनिता या
मनयाला तोषं प्रापितो विधिना दैवेन वितीर्णेन दत्तेन भोगेन कृता स्वशरीरस्य स्थितिर्येन स गरहं विषयो ममतां परि
हरन् हृदयगमेन शिवेन समं ययौ परमात्मानं हृदि ध्यायन्पयावित्यर्थः इति ॥५६॥ शिवाय नमः शंकराय नमः ॥५६॥

125
प
च२

शो॰ टि॰ ६९

अथ मतः गच्छन्नुपवनादीनि पश्यन्नपि यथेंद्रजालिको मायया प्रद्भुतमिंद्रजालं दर्शयत्येवमापावद्भिन्नं ब्रह्मवनादि रूपमिदं
मद्भुतं जालं दर्शयतीतीति मे नव॰ ८७ कुत्सितोऽध्वा मार्गो येषां ते दंडितं सर्वेषां कदध्वानां मंडलं समुद्रा येन स जगद्गुरु
वादिभिः स्वस्वमार्ग कर्षितो जरद्गवी कर्षितत्वाद्वि पलायमानां श्रुतिलक्षणां गां निजे दैत लक्षणे पथि प्रवर्ते
पन्नद्दंडमेकमवहत तस्य दंडधारणमेतच्चर्यामित्यर्थः रथोद्धता लमा ॰ ८८ किंचाहं कुर्वेद्भिः स्खलार हि तजल्पनशी
लेः परमरमभेदनकलालक्षणा पाकं द्वावप्यांगजिह्वां वलं जिह्वा प्रांतभागो येषां तेः विस्मकडुभिः खटसारमेयैर्भयद्रुत

गच्छन्वनानि सरितो नगराणि शैलान्नग्रामांजनानपि पश्यन्नपि सोऽप्यपश्यन्नन्यैंद्रजालिकेद्रवा
द्भुतमिंद्रजालं ब्रह्मैवमेवपरिदर्शयतीतीति मेने ८७ वादिभिर्निजनिजाध्वकर्षितां वर्तयन्पथि जरद्गवी
निजैदंडमेकमवहज्जगद्गुरुर्दंडितां खिलकदध्वमंडलः ८८ सारंगाद्रवविस्मकडुभिरहं कुर्वद्भिरुच्चैः स्ख
लेर्जल्पाकैः परमर्मभेदनकलाकंडूल जिह्वाचलैः पाखंडैरहिकां हिशीकमनसः कन्यानुवैदिकाः
लोपं दंडधरो यदि स्म न मुनिस्त्राता जगद्धूशीकः ८९ दंडान्वितेन धृतरागनवांवरेण गोविंदनाथवन
मिंदुभवातटस्थं तेन प्राविश्य मजनिष्ठ दिनावसाने वंडालिषाद्यशिखरं वरमाबलस्य ॥ ९० ॥

मनसः सारंगा मृगाद्रवविस्मकडुभिः स्खलैरहं कुर्वद्भिलयाभृतेः पाखंडैरिह भयद्रुतमनसो वैदिकाः कंल्लेश्वंताना द्भुरं
पितृस्वर्गमपि प्राप्नुर्यदि जगद्धूशीको दंडधरो मुनिर्न त्राता सत्राणं न कुर्यात विस्मकडु [illegible] हिंसुरस्खलैर्ध्वा
नस्वटसूनोः पुमान्सारंगः अपि हरिणाइतिमेदिनी शा॰ ८९ एवं भूतं श्रीशंकरो गोविंदनाथस्य वनं प्राविशदित्याह दं
डसंयुक्तो नध तरागं रंजितं नवीन मंवरं वस्त्रं यस्य धृतान रागस्यासौ नवांवरश्चेति वा तेन श्रीशंकरेणोद्भुभवायान

१२६

६९

तीरद्रुमाभ्यप्रागतेन वद्धनाविशेषेण पगतः श्रमोपस्य सत्तथाविधः स गोविंदनाथवनस्य मध्यतलं लुलोके द
र्शनार्थस्य लोकधातोर्लिट्प्रयोगः सदृशं रूपं यत्र यस्मिन्नुज्ज्वलानि मृगचर्मकौपीनाच्छादनानि यासु ताभिः शाखा
भिर्मननशीलानां यतीनां निवासं बोधयतीति तादृशं तथा ॥ ९१ ॥ प्रादेशमुपदेशमेकमनुयोक्तुं प्रष्टुमयं श्रीशंकरो व्यवस्य
न्निश्चयं कुर्वन् प्रादेशमात्रं छिद्रमेव द्वारपालं भजतीति तथा तां यमिनां समूहेन कथितां गोविंदनाथगुहां कौतुक
युक्तः सन् ददर्श ॥ ९२ ॥ दृष्ट्वा यत्कृतवांस्तदाह तस्य प्रपन्नानां शरणागतानां संततापं दाम्यति प्रशमयतीति तथा तस्य श

तीरद्रुमाभ्यागतमरुद्विगतश्रमं स न गोविंदनाथवनमध्यतलं लुलोके । शंसंति यत्र तरवो वसतिं
मुनीनां शाखाभिरुज्ज्वलमृगाजिनवल्कलाभिः ॥ ९१ ॥ प्रादेशमेकमनुयोक्तुमयं व्यवस्यन् प्रादेश
मात्रविवरप्रतिहारभाजं तत्रास्थितेन कथितां यमिनां गणेन गोविंददेशिकगुहां कुतुकी ददर्श ॥
९२ ॥ तस्य प्रपन्नपरितापहरं गुहायाः स त्रिः प्रदक्षिणपरिक्रमणं विधाय द्वारं प्रति प्रणिपतञ्जनता
प्रियं गं तुष्टाव तुष्टहृदयः स्फुटमप्रशोकः ॥ ९३ ॥ पर्यंकतां भजति यः पतगेंद्रकेतोः पार्श्वं गतस्त्वमथवा
परमेश्वरस्य तस्यैव मौलिविधृतः प्रथमो महीध्रभृतः शेषस्य विग्रहमहं मनसा भजे त्वां ॥ ९४ ॥

रणागतसंतापघ्नं दयस्य श्रीगोविंदनाथस्य गुहायाः वारत्रयं प्रदक्षिणपरिक्रमणं विधाय द्वारं प्रति प्रणिपातं दी
र्घनमस्कारं कुर्वंश्च जनसमूहस्य समक्षं तुष्टहृदयः श्रीशंकरो गतः शोकापल्लानिः संसारोपस्मात्तस्मान्निरस्तसंस
तिचक्रप्रपात्लादूरीकृतः शिष्याणां वाशाकायेन तं श्रीगोविंदनाथं तुष्टाव ॥ ९३ ॥ स्तुतिमेव वर्णयति चतुर्भिः यः गरु
डध्वजस्य श्रीविष्णोः पर्यंकतां भजति श्रयवेत्यस्य तस्य तथैवेत्य ॥ ९ ॥ परमेश्वरस्य महादेवस्य यः पार्श्वं गतं त्वं भ

दः

एवं शेषात्मकत्ववर्णनेन श्रीगोविंदनाथं लत्वात्तदवतारभूतपतंजल्यात्मना तेलोति हृष्टेतिय: पूर्वं स्वीयां मूर्तिं दृष्ट्वा
शंकतो तेवाक्षिन: शिष्याः प्रभीषुर्भयमापुरिति हेतोः सा भयजनककामूर्तिं परित्यक्ता शांतो निर्विषः सन्नेकमुखेन
भुवनवती र्यः शिष्यानन्वगृहीदनुगृहीतवान् स पतंजलिर्निन्नु निश्चयेन त्वमेवेत्यर्थः

९५ जगदुपकारकर्तारं वर्णिमन्नाहस्व पं भूमाद्विद्रपातालं प्रविविश्य उरगपतेः शेषस्य मुखात्साक्षादधीत्य जग

वर

हृष्टा पुरा निजसहस्रमुखीमभीष्टुं तेव सन्तरहत्ति तामपहाय शांतः । एकाननेन भुवि यस्त्ववतीर्य
शिष्यानन्वग्रहीन्ननु स एव पतंजलिस्त्वं ९५ उरगपतिमुखादधीत्य साक्षात्स्वयमवनेर्विवरं प्रविश्य
येन प्रकटितमचलातले स योगं जगदुपकारपरेण शब्दभाष्यं ९६ तमखिलगुणपूर्णं व्याससूनुस्य शिष्या
द्धिगतपरमार्थं गौडपादान्महर्षेः अधिजिगमिषुरेष ब्रह्मसंस्थामहं त्वां प्रसमरमहिमानं प्राप
मेकांतभक्त्या ९७ तस्मिन्निति स्तुवति वस्त्वामीति ब्रुवंते दृष्ट्वा समाधिपररूढविस्पष्टचित्तो गोविंददेशि
कमुखाच्च तदा वचोभिः प्राचीनगुप्यजनि तामविवाधचिह्नैः ९८

इप कार परेण येन पारगशास्त्रेण सहितं व्याकरणभाष्यं भूमितले प्रकटितं तामित्युत्तरेण संबंधः पुनि नागरेफत्ताप
ताराराजिनक्षत्रेन रगाः प्रपुष्पितागना: ९६ तस्य सर्वगुणैः पूर्णो व्याससूनोः पुत्रस्य शुकाचार्यस्य शिष्याद्गौडपादान्महर्षे
रधिगतो लब्धः परमार्थो येन तं प्रसमरः प्रसरणशीलो महिमा यस्य तं त्वां ब्रह्मनिष्ठामधिजिगमिषुरधिगंतुमिच्छु
रेषोऽहमनन्यया भक्त्या प्राप प्राप्तोऽस्मि नन मय पयुतयमालिनी भोगि लोकैः ९७ तस्मिञ्छ्रीशंकरे एवं स्तुतिं

दिर

तद्वचनमुदाहरति स्वामिन्निति उपनिषत्सु तत्तिपाद्यमात्मानं दर्शयितुमितरवाद्यभिमतं तन्निराकरोत्यहं न पृथवी
त्यादिना तत्र स्थूलोऽहं जानामीत्यादिप्रतीत्या स्थूलस्यैव ज्ञातृत्वप्रतीतेर्देहाकारेण परिणतं भूम्यादिभूतचतुष्ट
यमात्मेति चार्वाकेषु केषांचिदभिमतमात्मानं निराकरोति याः पृथवीता ऽहं न भवामि यो ऽहं सा पृथवी न भवतीति
परस्परतादात्म्यनिषेधादेवमग्न्यादिनिनुदासिनां संघातस्यैवात्मत्वाभ्युपगमात्प्रत्येकं पृथिव्यादेरात्मत्वनिराकरणं को
नर पयुज्यत इति चेत्त्वादिना द्विगुणगुरुत्वाभिप्रायाः तिरिक्तावयवानभ्युपगमात् भूम्यादीनि चत्वारि तत्त्वानीति बृहस्पतेर्वचनमात्
त्वा [illegible] भ्युपगमप्रसक्तिभिप्रायातं योगादिसंबंधानभ्युपगमात् संघातकर्तुरभावाच्च संघातानुपपत्त्या प्रत्येकं भ

स्वामिन्नहं न पृथवी न जलं न तेजो न स्पर्शनो न गगनं न च तद्गुणा वा नापीन्द्रियाण्यपि तु विद्धि
ततोऽवशिष्टः यः केवलोऽसि परमः स शिवोऽहमस्मि ॥६६॥

तार

तन्निराकरणो भौतिकदेहात्मवादनिरासः इति गगनं स्पर्शनो वायुः तथा चात्मनो देशकालाद्यपरिच्छिन्नत्वात्तत्प
रिच्छिन्नानां घटादिवद्वेदनात्मत्वात्पृथिव्यादिरहं नेत्यर्थः एवं देहात्मवादं निराकृत्य स्वप्नवादिमाध्यमकस्य मतं निरा
चष्टे न गगनं पञ्चत्वं तदहं न भवामि यो ऽहं स शून्यं न भवतीति प्रतीत्यैवोपलब्धत्वादित्यादिश्रुतेर्निरधिष्ठानकभ्र
मानुपपत्तेः स्तनपानादिप्रवर्तकजन्मान्तरीयसंस्कारोपलब्धेश्च भ्रान्तनिराकरणे न प्राणमयः प्राणः अन्नमयं हि सो
म्य मन इति श्रुत्या भूतकार्यत्वेनांगीकृतयोः प्राणमनसोः क्रियाशक्तिज्ञानशक्तिप्रधानयोर्निरासः मनो निराकरो
न च मनो वृत्तेः क्षणिकविज्ञानस्य न तावत्प्राणात्मवादः साधुसुषुप्तेस्तस्य भोक्तृत्वादर्शनात् नापि मनः प्रात्मवादे

129

त्तस्य करणत्वानुभवात् नापि क्षणिकविज्ञानात्मवादः सौगताभिमतः कर्तृत्वभोक्तृत्वयोर्वैयधिकरण्यापा
तेः पद्मानवगगनामित्यनेनाकाशस्य पंचमभूतस्य निरासः यद्यपि भूतचतुष्टयतत्ववादिनो मते आवरणाभावत्वे
नाभिमतं सर्वस्थिरस्यासत्वदाकाशस्य देहानुपादानत्वं तद्यापितस्यासिद्धं तेभावत्वे देहोपादानत्वाद्यभ्युपग
मात्तत्राप्यात्मत्वप्रसक्त्या तन्निराकृतं एवं देहेहं पादानेनां भूतानामात्मत्वं निराकृत्य तदुपादानभूतानां गंध
रसरूपस्पर्शशब्दाख्यानां तद्गुणत्वेन प्रसिद्धानां पंचतन्मात्राणामात्मत्वं निराचष्टे न च तद्गुणा वा शब्दरूप
पाशब्दार्थं इंद्रियाणी पश्यामि शृणोमि इत्याद्यनुभवात्प्रत्येकमिंद्रियाणी त्मेति केचित् विनिगमकाभावात्
मिलितानि त्वपरे तान्निराचष्टे नापींद्रियाणीति प्रत्येकमिंद्रियाणामात्मत्वे योहमद्राक्षं सोहं पश्यामीति
प्रत्यभिज्ञानुपपत्तिर्मिलितानां तथात्वे एकेंद्रियनाशे आत्मविनाशापत्तेः तस्मादिंद्रियाण्यपि अहं नापि तत्त
त्समासर्वेषां वाधात्तयोः वशिष्टः सर्वहैतवाधेप्यवाधितः केवलः कर्तृत्वभोक्तृत्वादिविनिर्मुक्तः पर
मः सर्वात्मा शिवस्त्रिदानंदो [illegible] स्मिसोहमस्मि प्रवशिष्टः इत्यनेन शून्यमतनिरासः कर्ता भोक्ता चात्मेति वैशे
षिकतार्किकप्राभाकरा मीमांसकेति सांख्याश्च केवलपदेन निराकृताः शिव इत्यनेन वैशेषिकाद्यभिमतमा
त्मनः सुखादिगुणकत्वं पराकृतं परम इत्यनेन निरतिशयत्वेन परमपुरुषार्थत्वं तस्य बोधितं पदापदा
र्थशोधनपुरस्सरो ऽखंडार्थो बोद्धुः तत्र पराध्यादिनिषेधेन त्वंपदार्थः शोधितः केवलः परमः शिवोयो
स्मीति शोधिततत्त्वपदार्थानुवादः सोहमस्मीत्यखंडार्थः ॥ व०॥ ६९॥ रामजी सहायजी ॥गंगाजी॥ रामराम

नः मा४ वा५ भि ५४

इत्यमेवं भूतमद्वैतसाक्षात्कारतन्मता ह्यासमुत्थितं शंकरमुनेर्वचनं श्रुत्वा स प्राप्तहर्षः स गोविंदनाथः प्रोवाच हे शंकर स
प्रसिद्धः शंकर एव साक्षात्त्वं प्रादुर्भूत इत्यहं जानामि कथमित्यत आह समाधिं दृष्ट्वेति ॥१०॥ तस्यैवमुक्त्वा वतस्तुत्वा चव
नो३ णौ गुहायाद्वारे दर्शितवं गोविंदनाथस्य शंकराचार्यः समीपं प्रागत्य चरणौ न्यपूजयत् किमर्थं न्यपूजयदित्यत आह स
शंकरार्यः तत्र तेषु यतिषु तस्मिन्काले ब्रतीवा गुरुचरणपूजनमाचार इत्युपदिदेश गोविंदपादो गुरुरूपस्तस्मै शंकरार्यो
पसगोविंदनाथ उपदिदेशेत्यनुषंगः ॥ था- प्रसीशंकरो विनयसहितैरुपचारैरेनं गोविंदनाथं गुरुमभ्यतोषयत्किमिच्छ

श्चाक एर्पि शंकरमुनेर्वचनं तादृत्थमद्वैतदर्शनसमुत्थमुपात्तहर्षः स प्राह शंकर सशंकर एव साक्षा
ज्जातस्त्वमित्यहमवैमि समाधिदृष्ट्या ॥१०॥ तस्मा पदर्शितवतश्चरणौ गुहायाद्वारेन्यपूजयद्
स३ पत्स शंकरार्यः आचार इत्युपदिष्टास तत्र तस्मै गोविंदपादगुरुर्वे सगुरुर्यतीनां ॥११॥ शंकरः सवि
नयैरुपचारैरभ्यतोषयद्दसौ गुरुमेनं ब्रह्म तद्विदितुमप्युपलिप्सुः संप्रदायपरिपालनबुद्ध्या ॥१२॥ भ
क्त्यैवं कृततत्परिचर्यातोषितोऽधिकतरं यतिवर्यः ब्रह्मतामुपदिदेश चतुर्भिर्वेदशेखरवचोभिरमुष्मै ॥१३॥

नित्यत आह तदुपनिषत्प्रसिद्धमखंडैकरसं ब्रह्म सम्यक्ज्ञातमप्युपलब्धुमिच्छुः ननु विदितोपलिप्सायां को हेतु
रितितत्राह संप्रदायेति तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत् आचार्यवान्पुरुषो वेदेत्यादिश्रुत्युक्तगुरूपसदनादिलक्ष
णसंप्रदायस्य परिपालनबुद्ध्येत्यर्थः स्यागताः १२ भक्त्येति पूर्वं कृतया यात्सपरिचर्या तत्कृता सेवा तया अधिकतरं यथा
स्यात्तथा परितोषितो यतिश्रेष्ठो गोविंदनाथो वेदचतुष्टयजुःसामाथर्वणाख्यानां यानि शिरांस्युपनिषदस्तेषां व
चोभिः ऋग्मेतत्प्रज्ञानं ब्रह्म अहं ब्रह्मास्मि तत्त्वमसि अयमात्मा ब्रह्मेति चतुर्भिर्वचनैरमुष्मै श्रीशंकराय ब्रह्मभावमुपदिदेश ॥१३॥

रावंगुरुणोपदिष्टः सकलं विज्ञातवानित्याह संप्रदायेभवेन पराशरपुत्रेणव्यासेन प्रोक्तेषु सूत्रेषु अथातो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादिसूत्रेषु
पन्नं तद्ब्रह्माद्वैतं तत्त्वं तस्य गतिः तस्याः अनुरोधात् दयालोर्व्यासस्य शारीरकं हृदयमभिप्रायं तत्सर्वमपि स बुद्धिरयं
श्रीशंकरो विज्ञातवान् ४ संप्रदायबोधनाय गुरुपरंपरां दर्शयति व्यास इति सत्यवत्यां पराशरमुनेः पुत्रो व्यासः तस्य प्रथिता
नुभावः शुकमुनिः सुतः तस्य शिष्यतां प्राप्तो गौडपादोऽस्य गोविंदनाथमुनिः शिष्यो भूतः ५।। ५।। तस्य गोविंदनाथमुनेः स

सांप्रदायिकपराशरपुत्रप्रोक्तसूत्रमतगत्यनुरोधात् शारीरकहृदयं हि दयालोः कृत्स्नमप्ययमबुद्ध
सुबुद्धिः ।।४।। व्यासः पराशरसुतः किल सत्यवत्यां तस्यात्मजः शुकमुनिः प्रथितानुभावः तच्छिष्यतामुप
गतः किल गौडपादो गोविंदनाथमुनिरस्य च शिष्यभूतः ५ शुश्रूषवस्तस्य निकटे किल शाखाजालंप
स्वाभ्यगाद्भुजगमस्य गतत्वं नंतारम् शब्दांबुराशिमखिलं समयं विधायय स्त्वाखिलानि भुवनानि
बिभर्ति मूर्ध्ना ।।६।। सोऽधिगम्य चरमाश्रममार्यः पूर्वजन्मनिचयैरवगम्यं स्थानमर्च्यमपि हंसपुरोगैरुन्न
तं ध्रुववदैत्यपि च काशी ।।७।।

गोविंदनाथः

मीपे शाखाकंदं श्रीशंकरः अश्वावयस्त्रिशेषाल्पंगतो भवदीपं शाखांभूतले प्रवर्तयिष्य इति से केनविधायं शब्दशास्त्र
समग्रं शेषात्स्य गोत्रपश्चानंतो निखिलानि भुवनानि शिरसा धारयति । ६ । एवं प्राप्तसंन्यासं श्रीशंकरं वर्णयितुमुपक्रमते
स इति पूर्वपुण्यसमूहैः प्राप्यं सर्वोत्कृष्टं यतिभुवैरप्यर्च्यमंत्यसंन्यासाश्रमं स आर्यः श्रीशंकरो लब्धवान् तपा भू तं स
प्रमरैरप्यर्च्यो मुन्नतं स्थानमागत्य ध्रुववदुक्तरां अत्र ।।७।। ।।७।। ।।७।। ।।७।।

म्भृतंतं पाटलाभेतरकान्याशाटीपटी तल्लक्षणोन पल्लवेन छन्नाऽऽच्छादिता मूर्तिर्यस्य स यतिराजो रुरुचे शुशुभे तत्र दृष्टांतमाह वासरस्यादिवसस्यापरमेऽपर भागे मारक्तोऽयोमेघस्तेन छादितो हिमगिरेः कूटः शृंगमिव ६ पयास धर्जेटिः शिवो गजासुरं सम्यक् निहत्य रुधिराप्लुतं तदीयं चर्म बिभर्ति स्म तथैव शंकरोऽज्ञानात्मक महागजं निहत्य यो मेरुपर्वदरुणशाटीपल्लवस्य व्याजेन रुधिराप्लुतं महेभस्य चर्म बिभर्ति ६ ब्रह्मविष्णुशिवेभ्योऽप्यतिरेकं प्रदर्शयन् एवं केश्रीशंकरस्य निगमप्रतिपाद्यत्वं दर्शयति श्रुतीनामित्यादिना श्रुतीनां मध्ये प्रासमंतात् क्रीडा यस्य प्राथितेः प्र

छन्नमूर्तिरितिपाटलशाटीपल्लवेन रुरुचेयतिराजः वासरोपरमरक्तपयोदाच्छादितो हिमगिरिकूटः ६ एष धूर्जटिरबोधमहेभं सन्निहत्य रुधिराप्लुतचर्म ऽद्य दुहाकिरणारुणशाटीपल्लवस्य कपटेन विभर्ति। ६। श्रुतीनामाक्रीडः प्रथितपरहंसोचितगतिर्निजे सत्ये धाम्नि त्रिजगदतिवर्तिन्यभिरतः प्रसौ ब्रह्मैवास्मिन्न खलु विशयोऽकिंतु कलयेद्वहे रर्थं साक्षादनुपचरितं केवलतया॥ ७॥

स्या तेः परमहंसपरिव्राजकैः सहोचिता गतिर्गमनं यस्य निजे स्वस्वरूपभूते सत्ये प्र वाच्ये धाम्नि तेजसि त्रिजगदतिवर्तिनि सर्वेवाधावधिभूते अभिरतः स एवैव रतोऽसौ श्रीशंकरो ब्रह्मैव पत्तः परब्रह्मापि सर्वे वेदा यत्पदमामनंतीत्यादि श्रुतिः श्रुतीनामासमंतात् क्रीडा यस्मिन् च प्रथितानां परहंसानां तत्त्वविदामुचिता मोक्षाख्या गतिः ब्रह्मविदाप्नोति परमित्यादि श्रुतेः प्रथितेति गतेर्वा विशेषणां सभस्माक प्रतिष्ठितः स्वे महिम्नीति श्रुतेः स्वके धाम्न्यभिरतः हिरण्यगर्भस्ते नैवं विधोपतेस्यापरनादौ क्रीडातया हंसैर्गतिस्तथा त्रैलोकी पत्याश्च यतोऽनात्रिजगतश्चतुर्दश भुवनात्मकस्य ब्रह्मांडस्यावर्तिनि वामध्येसीयेजडे लोकेऽभिरतस्तस्मात्स्मिन् श्रीशंकरे किल राहेधातोरर्थं मनौच्छिन्नवर्तत्व रूपं साक्षादुप

एवं तद्विष्णोः परमं पदमिति निगमोपि निरूपचारे। श्रीशंकरे वर्त्तते इत्याह मितामिति। एतावानस्य महिमा ततो ज्यायांश्च पूरुषः पादोस्य सर्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि। अथ यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु इत्यादि श्रुतेरेके नैव महसा ज्योतिरूपेण पदस्य पादेनेहा त्रिभुवनं मितं मपि तद्विष्णोः पादरूपेन त्रिभुवनं मापितं तथा पस्य तत्त्वमवाधितत्स्वरूपांशस्थित्युत्पाति

मितं पादेनैव त्रिभुवनमिह हैकेन महसा विष्णुरूपेण तत्वोस्थिति जनिलयेष्वप्यनुगतं दृशाकारातीतं स्वमहिमनि निर्विदरमणं ततं स्वं तद्विष्णोः परमपदमाख्याति निगमः ॥२२॥

सत्वं
लयेष्वप्यनस्यतेर्विष्णोर्महत्तत्त्वरूपेण स्थिता वेवानुगतेसत्वं विशिनष्टि दृशाकारातीतमवस्थाकाराभ्यां विनिर्मुक्तं विष्णोस्तत्तदृशभिराकारैर्मत्स्यादिभिरतीतं न भवति ततस्त्वं स्वमहिम्नि निर्वेदेन वैराग्येण सम्यगवबोधेन वा रमणं यस्य तं श्रीशंकरं वैकुंठे लक्ष्म्या क्रीडतो विष्णोः सकाशात्परमं विष्णुसंबंधि वा परमं पदमित्यर्थः। उक्तं निगमो निरूपचारं क्रीत्यर्थे ॥ख्याति॥ ॥२२॥ ॥२२॥
रेणख्याति व।

तथाशीव पदश्चव्रत्निमापितस्मिन्न दर्शयतीति नेति प्रसिद्धाशीवस्य भक्त प्रेतादिष्वासमंतात्संगोऽस्य तु क्वच नकास्मिंश्चिद्देशेका
लेवा भूतेषु प्राणिष्वाकाशादिषु वा संगः प्रासक्तिर्नास्ति प्रसिद्धा शीवस्य गवा वृषेणाविहरणमस्य तु क्वापि गवाद्यैन्द्रियेण
विहरणं नास्ति तस्या विभूत्या संसर्गः संबंधः प्रसिद्धोऽस्य तु भूत्याणिमाद्यैश्वर्येण संसर्गो नास्ति तस्य भोगिभिः सर्पैः परीचितिता प्रसि
द्धाऽस्य तु विषयसंभोग वद्भिः परिचयो नास्ति पद्येप्येवं वैलक्षण्यं तत्स्यापि शिवंशांतमद्वैतं चतुर्थं मन्यंत इति वेदांतः केवल
स्य विष्णुद्दस्य ब्रह्मणो दर्शनेन परमार्थे दृश्याः वाऽत्र पाणां स्थूलसूक्ष्मकारणाख्यानां पुराणां दहनान्निर्द्वंद्व सुखदुःखादि
द्वंद्वरूपं चतुर्थं सत्तं शीवं सम्यक्तं शंकरं वर्णयतीत्यर्थः १२ यः प्रसिद्धः शीवो धनुषा दिसह कृतः त्रिपुरं विजितवान्न तं य

नभूतेष्वासंगः क्वचन न गवा वा विहरणं न भूत्या संसर्गो न परिचितता भोगिभिरपि तदप्याम्नायांत
स्त्रिपुरदहनात्केवलदृशा तुरीयं निर्द्वंद्वं शीवमतितरां वर्णयतीति १२ न धर्मः सौवर्णो न पुरुषफ
लेषु प्रवणता नाव वैवाहोरात्रस्फुरद्दरियुतः पार्थिवरथः प्रसाहाय्ये नैवं संवितनुषे स्व कजयेक
थं नन्नूपान्निगमनिकुरुंबः परा शीव ॥१३॥ तेः
ति

दिनिगमसमूहः प्रतिपादयतीति तर्हि सहायं विनैव पुर्यष्टकविजयकर्तारं श्रीशंकरं कथं न नूपादित्याह नेति प्रसिद्धा शी
वस्य तु सौवर्णः सुवर्णगिरिमयो धर्मो धनुः धर्मोऽस्त्रीपुण्यधर्मः प्राचारेना धनुर्यम सोमपारीतिमेदिनी अस्य तु ब्राह्मणादि
शोभनवर्णास्तं बंधे धर्मो नास्ति तस्य पुरुषो विष्णुः स एव फलं फलकं यस्येषो बाणोऽस्य फल त्रवणता तदा सक्तताऽस्य
तु पुरुषाणां फलेषु ऐहिकामुष्मिकेषु प्रवणता नास्ति तस्य त्वहोरात्रे स्फुरंता वरी चंद्रसूर्यौ ताभ्यां चक्ररूपेणास्थिताभ्यां
युक्तः पृथ्वीमयो रथः ऽस्य त्वहोरात्रं स्फुरंतो हंकारादि लक्षणः अपरः स्वैर्युतः पार्थिवो देहलक्षणो रथो न चैवास्ति यां

चैवं प्रकारेण महापवर्जिते नवीन तेयत्स्यर्यष्टकं तस्य प्राणपंचके कर्मे
न्द्रियपंचकं ज्ञानेन्द्रियपंचकांतःकरणचतुष्टयाऽविद्याकामकर्म

135

वदुःखासारात्तादृग्घनाय स्मामिति वाता २

शं॰वि॰
टि॰
७४

अथ तस्य परमहंसत्वं बहुधा वर्णयति दुःखान्येवासारो वेगवद्वर्षस्तेषां दुरंतानि दुष्कृतानि पापान्येव मेघास्तेषां दुःखासा राणां वासो दूरे तद्दुष्कृतघनानामिह लोके दुर्वारो द्वारणां दुःसंसृतिलक्षणो प्रावृषं वर्षाकालं तु दूरादेव परिहरन् हंसकुलाशि रोभूषणं परमं भाक्तमानो हृदि मानससरोवरस्थानीये क्रीडतीति संबंधः अद्वैतेति वाते विशिनष्टि उद्दारा अयं पुनः स्वच खंडाये प्रतिपत्तिपंडितास्तेषां यशः एव नालीकस्याब्जखंडस्य नालानां दंडानामंकुरः ग्रासो यस्य सनालीकः शरशलाका इति स्व 136

५८

दुःखासारदुरंतदुष्कृतघनां दुःसंसृति प्रावृषं दुर्वारामिह दारुणां परिहरन् दूराद्दुरारा शपः अखंड प्रति पत्तिपंडितयशोनालीकनालांकुरग्रासो हंसकुलावतंसपरमभाक्तमानसे क्रीडति १४ क्षीरं ब्रह्म जगच्च नीरमुभयं तद्योगमभ्यागतं दुर्भेदं त्वितरैः सम्यक् विभक्तीकृतं येनाशेषविशेषदोषलहरीमा सेदुषी शेमुषी सोयं शीलवतां पुनाति परमो हंसो द्विजात्यग्रणीः १५॥

पुनश्चिरंतरं २

खंडेन पुंसकेनालोनालं पद्मदंडे इति मेदिनी ॥ १४ क्षीरनीरयोर्ब्रह्मजगतोर्विवेकवत्त्वादयं परमहंस इत्याह क्षीरं दुग्धं परमानंदघनं ब्रह्म जगत्तु नः नीरमानंदवर्जितं दुःखात्मकं तदुभयं योगं परस्परतादात्म्यं प्राप्तं पुनश्चेतरैर्मेलवि लक्षणीकर्तुं दुर्घटं येन सम्यक् विभक्तीकृतं सोयं द्विजानामग्रणीः परमो हंसः अशेषकरोऽशेषा ये विशेषेण दोषा उत्कृष्ट दोषा रागद्वेषादयस्तेषां लहरीमासेदुषी मासमंतात्त्सेविलवती शेमुषी शीलवतां बुद्धिं पुनाति पद्मयोद्विजातयः पाद्मणः १५

स्वस्वरूपं विस्मृत्य क्षणभंगुरे देहेऽहंतां तदनुचिते इति बोधयन्नाह चिंत्यमतः केनापि करणेनानवगम्यतत्त्वमत एवानं
तमत एवाद्यंतरहितमनुपाधिमतस्त्वं स्वस्वरूपं मोहादविवेकादिभिस्त्यज करणैश्चंचलाकारेऽस्मिन्ननुभवमाने कलेव
रेऽहंभावः कथमाविरास्ते प्रकटीभवति विवेकिनोऽपि प्रकारेणास्माच्चाविर्भावो न युक्त इत्यर्थः ३१ ननु यद्यप्येवं तथापि
लोकसंग्रहेच्छयेदं मयोक्तमिति चेत्तत्राह विमुक्तिपद्यां [illegible] मुक्तिमार्गभूतां विद्यां प्राप्यापि तुच्छजनसंग्रहेच्छा किं
जागर्ति अहो सत्यमपि मायाविनां वरस्य परमात्मनो महतींद्रजाले भवदादयो महांतोऽपि मज्जंतीत्यर्थः ३२ ॥ एवमेतस्य जव

श्रेष्ठस्यातस्य

प्रचिंत्यमव्यक्तमनंतमाद्यं विसृज्य रूपं विमलं विमोहात् कलेवरेऽस्मिन्करिकर्णलोलाकृतिन्यहंता
कथमाविरास्ते ३१ विद्यामवाप्यापि विमुक्तिपद्यां जागर्ति तुच्छा जनसंग्रहेच्छा अहो महांतोऽपि महेंद्रजाले
मज्जंति मायाविवरस्य तस्य ३२ इत्युदीर्य वचने विरतेऽस्मिन्सत्यवाक्तदनु विप्रतिपन्नः प्रत्युदारचरितां त्यजमे
नं प्रत्युवाच स चाविस्मितचेताः ३३ सत्यमेव भवता यदिदानीं प्रत्यवादि तदनुभव्य वरेतत् त्वं त्यजामीति
संप्रति बुद्धिः सत्यजामि वचसा मम विद्वन् ३४ जानते श्रुतिशिरांस्यपि सर्वे मन्वते च विजितेंद्रियवर्गाः युंजते
हृदय आत्मनि नित्यं कुर्वते न धिषणामपभेदां ३५

त१

चनमुदाहृत्य शंकरवाक्यमुदाहर्तुमाह इति वचनमुक्त्वाऽस्मि
न्नेत्यजे विरामं गते सति तैः पश्चाद्विप्रतिपन्नः सत्यवचनोऽत्युदारचरितो विस्मितं स च श्रीशंकरेण नमत्यजं प्रत्युवाच
त्वा ०३३ यदुवाच तदाह सत्यमिति न त्वमं त्यजामि किं तु देहमत्यवरं इति सूचनापर्यबोधनं ३४ मदर्थं न्यबुद्धिरतिदुर्लभ
त्वान्न कोऽपि पालभनीयेत्याशयेनाह सर्वेऽनेके श्रुतिशिरांसि वेदाग्रान जानंतीति याऽनेके विजितेंद्रियवर्गाः तानि मन्वं
ते च मननं कुर्वंतीत्यर्थः करणमात्मानित्यं युंजते निदिध्यासनं कुर्वंतीति तथापि प्रतिबंधकसद्भावाद्भेदं स्वरूपं बुद्धिं केपि नं

नि१ अयमंत्यजो भवति न वेति विप्रतिपन्नाः ४०

तथाच भेदकल्पनां त्वमप्येवंविधयतिपंक्तौ निविष्टोसीतिद्योतयन्नाह दंडेनेति मंडिता अलंकृता हस्ता येषां ते धृतकमंडलवः पाटला आभा येषां ते पाभृतानि वस्त्राणि येषां पटवो वाचो येषां ते स्नानलेशेनापि रहिताः किल केचन यतिवेषैर्गृहसंस्थानं वंचयंति २७ गच्छ दूरमिति शरीरं परित्यक्तुमिच्छसि त्वं तामानमिति विकल्पं दूषयति गच्छ दूरमिति विदुषस्तवैतदुचितमिति ध्वनयन्संबोधयति हे विद्वन्निति तत्राद्यं प्रत्याहान्नमयादन्नमयं किं भिद्यते नैव भिद्यत इत्यर्थः द्वितीयं प्रत्याह साक्षिणश्च साक्षीनहि भिद्यतेत्व मत मन्तुं योग्यो सीत्याशयेनाह हे यतिपुंगवेति २८ प्रत्यगात्मनि भेदं दृष्टांते

दंडमंडितकराधृतकुंडाः पाटलाभवसनाः पटुवाचः स्नानगंधरहिता गृहसंस्थान्वंचयंति किल केचन वेषैः २७ गच्छ दूरमिति देहमुताहो देहिनं परिजिहीर्षसि विद्वन् भिद्यते अन्नमयादन्नमयं किं साक्षिणश्च यतिपुंगव साक्षी २८ ब्राह्मणश्वपचभेदविचारः प्रत्यगात्मनि कथं त्वयुक्तं बिंबितेंऽबरमणौ सुरनद्यामंतरं किमपि वास्तु सुरायां २९ शुचिर्द्विजो हं श्वपच व्रजेति मिथ्याग्रहस्ते मुनिवर्य कोयं संतं शरीरेष्वशरीरमेकमुपेक्ष्य पूर्णं पुरुषं पुराणं ३० व२

नापि निराचष्टे प्रत्यगात्मनि ब्राह्मणश्वपचभेदविचारः स्वव देहिनः देहेंद्रि
नैकेभ्यो पादिभ्योऽन्यः जडेभ्यश्च प्रातिलोम्येनांचतीति प्रत्यक् स चासावात्मा चेति तस्मिन् तवाद्वैतवादिनः कथं युक्तं न कथंचिदित्यर्थः यथा गंगायां मदिरायां च प्रतिबिंबिते अंबरमणौ सूर्ये अंतरं किमपि नास्ति तद्वदित्यर्थः २९ ननु आत्मनो भेदस्य अमलेप्यातिपवित्रस्य ब्राह्मणशरीरस्यातिपापिष्टस्य अंत्यजशरीरस्य च कथं भेद इति चेत्तत्राह शुचिर्द्विजो हं हे श्वपच त्वं दूरं गच्छेति शरीरेष्वनेकेष्वेकमशरीरं कालत्रयेऽशरीरसंबंधविनिर्मुक्तमतएव पूर्णं परिपूर्णमभिन्नं वसतेहे करसं पुरुषं संतं सदूपेयं वीक्ष्य मिथ्याभूतस्याग्रहस्त्ववकः नापेतवोचितो मुनिश्रेष्ठस्त्वमित्याशयवानाह हे मुनिवर्येति ३० ॥३०॥ ॥३०॥ ॥३०॥

पंकजावलिषुविलीनेषुमरालेषुहंसेषुसत्सुपुष्करांतर्जलमध्यमभिगत्वरेऽभिगंतरिमीनेमत्स्येसतिशाखिनांवृक्षाणां
छिद्रेशयालुषुसम्यक्निद्रांकुर्वत्सुपक्षिषुसत्सुपर्वतानांकंदराश्रयणंयस्यतथाभूतेषुसत्सु २३ दिनस्यमध्यमभागे
विधिवदाह्निकंविधातुमिच्छुःशिष्यैःसहशंकरःपंकजोत्पलानांपरागेणकषायवर्णांजाह्नवीमभिययौ २४ सश्री
शंकरःचतुर्भिर्भीषणैःश्वभिरनुवृत्तमंत्यजंचांडालंमार्गमध्येसमीपेनिरीक्ष्यदूरंतमंत्यजंस्पष्टमुक्त्वाऽसौचांत्यजएनं
गच्छेति

पंकजावलिविलीनमरालेपुष्करांतरभिगत्वरमीने शाखिकोटरशयालुशकुंते शैलकंद
रशरणमयूरे २३ शंकरोदिवसमध्यमभागेपंकजोत्पलपरागकषायांजह्नवीमभिययौसह
शिष्यैराह्निकंविधिवदेषविधित्सुः २४ सोंत्यजंपथिनिरीक्ष्यचतुर्भिर्भीषणैःश्वभिरनुवृत्तमारा
च२ त्तंगच्छदूरमितितंनिजगादप्रत्युवाचसशंकरमेनं २५ अद्वितीयमनवद्यमसंगंसत्यबोधसुखरू
पमखंडंआमनंतिशतशोनिगमांतास्तत्रभेदकलनात्तवचित्रं २६॥

शंकरंप्रत्युवाच २५ प्रत्युवाचतदाहाद्वितीयमितितत्रदूरंगच्छेत्युक्तिरहंगताभेदाभावादित्याशयेनाहएकमेवा
द्वितीयंएषआत्माऽपहतपाप्मानिरवद्यंनिरंजनंअसंगोह्ययंपुरुषःसत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मविज्ञानमानंदमित्यादि
शतशोवेदांताःअद्वितीयादिरूपमात्मानमामनंतितास्मिन्नात्मनितववेदांतित्वेनप्रसिद्धस्यभेदकल्पनाऽस्ती
त्यहोऽत्याश्चर्यमित्यर्थः २६॥ २६ २६ २६ ।२६॥ ८५

विस्मृतत्स्यमहिमानंतंश्रीशंकरम विमुक्तोशिवेनकद्यप्यनिर्मुक्तेवासोयेषांतेसेवांचक्रुः तदुपासनायाः फलंवदंतिरित्या हवकेमार्गमनुस्मृत्वामपिस्वीयांवुद्धिं तस्योपासनयासाधीकृतवंतः स्वागता १९ भानुमंडले: किरणमंडलेः यथाचंड भानुःशोभतेयथाचपुष्पजातित्तः पारिजातःयथाचनेत्रवारिजैः सहस्रसंख्याकनेत्रकमलैर्देवशत्रुरिंद्रस्तदृशीष्यपं क्तिभिः श्रीशंकरोऽलमत्यर्थंललासवभासरथो० २० प्रपद्यानीशीवसंगमंवर्णयितुं प्रस्तौतिएकस्मिन्कालेप्रज्वलत सूर्यकांतशिलासु विपत्त्रिपुरद्विषोमहादेवस्यभालनेत्रभूतोयोहुताशनोवह्निस्तस्यभानोःकिरणस्यविस्फुलिंगप

वक्रितुल्यमहिमानमुपासांचक्रिरेतमविमुक्तनिवासाः वक्रस्तमनुहत्तामपिसाधीचक्रुराम धिषणांतदुपास्त्या १९ चंडभानुरिवभानुमंडलेः पारिजातइवपुष्पजातितः वत्रशत्रुरिव नेत्रवारिजैः श्रीत्रपंक्तिभिरलंसल्ललास २० एकदाखलुविपत्त्रिपुरद्विटभाललोचनहुताश नभानोः विस्फुलिंगपदवीं दधतीषुप्रज्वलत्तपनकांतशिलासु २१ दर्शयत्स्फुरमरीचिसमत्व रसज्यपरमाप्यनिभानौसाधुनैकमणिकुट्टिममर्कद्रश्मिजालकशिखावलपिंछं ॥२२॥

दवीदधतीषुसत्स्वित्यादिस्मिन्नन्पतानोशंकरोजाह्नवीमभियपयाविनियवाहितेनान्वयपंक्ता २१ उरुभिर्मरीचिभिःसरस्व सूरसमस्तमुद्रपूरस्यस्यजिसद्दारेणनक्षत्रसमीचिनानेकमणिभिः कुट्टिमोनिवद्धभूमि कुट्टिमोस्त्रीनिवद्धाभूरित्तिहला युधमालिन्नर्द्धतायांतेनरश्मिजालकेनशीखावलतस्यमयूरस्यपिंछंदर्शयत्तिभावेपरमापिनपरस्मिन्नैद्रजालिके

शिवस्तु

प्रं॰वि॰टि॰ एतदेवस्फुटयतिव्याख्येतिमौनमव्याख्याशिष्यास्तुकवामदेवादयोविश्वस्यपवित्रंचतच्चित्रंचतच्चरितंयेषांतेऽनत १४१

८४ रात्तरसहितायतः परिदलंतोविनाशंगच्छतः शंकाकलंकानामंकुरायेभ्यस्तेचित्रंवटतरोर्मूले रुद्रः शिष्यागुरुर्यु

वागुरोस्तुमौनंव्याख्यानंशिष्यास्तुछिन्नसंशयाइत्युक्तत्वात्तएवयस्यशिष्यास्तस्यैतस्यश्रीशंकरस्यादिनीतेनलोकपंक्ति

ला मुद्धर्तुमस्मिन्मर्त्येकेप्रान्तस्यसंनीशिष्यतांप्राप्ताधन्याः किलयतोऽन्यादृशाः सर्वतोविलक्षणाः॥ श्लो॰ १७ शेषादि

नीवसर

व्याख्यामौनमसंतुत्तराः परिदलच्छंकाकलंकांकुराः छात्राविश्वपवित्रचित्रचरितास्तेवामदेवा

दयः तस्यैतस्यविनीतलोकततिमुद्धर्तुंधरित्रीतले प्राप्तस्यापिविनेयतामुपगताधन्याः किला

१७ न्यादृशाः शेषः साधुभिरेवतोषयतिनस्त्वशब्दैः पुमर्थार्थिनोवाल्मीकिः कविराजएषविततैरर

र्थैर्मुहुः कल्पितैः व्याचष्टेकिलदीर्घसत्त्रसरणीवीचंचिरादर्थदांव्यासः शंकरदेशिकस्तुकृतेसद्यः

कृतार्थानहो॥ १८

भ्रमस्यापिकस्यवर्णपतिशेषनागंसाधुभिः शब्दैरेवपुरुषार्थार्थिनोनरानतोषयतिनतुपुमर्थप्रदानेनसद्यः कृतार्थान् ८५

कुरुतेतथाएषकविराजोवाल्मीकिरपिविततैरर्थैर्मुहुः कल्पितैरर्थैरेवनरानतोषयतितथापिदीर्घसत्त्राणांसरणीर्यस्मास

यासोपिचिराद्दातिविलंबेनार्थपुमर्थंचददाति तिनांवावंव्याचष्टेशंकरस्वामीसोदेशिकस्त्वहोनरान्सद्यः कृतार्थान्कुरुते १९ ८

नतु तर्हि पः कश्चिद्देवगुरुस्तया स्वाभीष्टसिद्धये सेव्य इति चेत्तत्राह भिषजां त्वा शृणोमीति त्वं सदाशिवस्य पदं दृष्टिः 142

उक्तोऽयं शोभते ज्ञदयेवाष्टो ऽवतारः उदितावतार इति वा सर्वं त्वं वैद्यानां मध्ये सर्वस्यावतारभूतो भगवान्नोऽस्माकं संसारदुःखं घलक्षणरोगदुःखशांत्यर्थमुपास्य इत्यर्थः २३ इत्युक्तवंतं ब्राह्मणमुक्तं महात्मा श्रीशंकराचार्यः करुणया विधिवत्संन्यसनं व्यदीपयत् तत सनंदनसंज्ञे देशिकेंद्रस्याचार्यः शिष्यं महांतः प्राहुः २४ तदभीष्टसंपर्कं साधितवा नित्याह संसारलक्षणस्य घोरसमुद्रतरणाय अनवरतं सांयात्रिकीभवनमर्द्दयमाने पोतवाणीकत्त्वं भवेति वाच्यमा

संसारवंधामयदुःखगोत्ये सर्वं वनस्त्वं भगवानुपास्यः भिषक्तमं त्वां भिषजां शृणोमी त्युक्त

स्यायोऽभूदुदितावतारः २३ संसारघोरजलधेस्तरणाय पश्चात्सांयात्रिकीभवनमर्द्दयमा

नमेनं हंतोतमाश्रमतरीमधिरोप्य पारं निन्येऽनि पातितकृपारसकेनिपातः २५ यं यत्नेऽ

मुं सेवितुं देवतां शाम्यातांस्तेपि प्रायशो वविरक्ताः तेते तस्मिन्नवशीयत्वमस्य प्राप्य स्पष्टं

लोकरीत्यापि गंतुं ॥२६॥

नमेनं द्रोनेहं तत्तदानीमिमोन्नमाश्रमतरीसंन्यासाश्रमलक्षणां नौकामम

धिरोप्य पारं नीतवान्कुतो नितरां शिष्येषु स्यापितायाकृपायारसरवकेनिपातो नौकादंडो यस्य पाणी स्यादरित्रं

के निपातः कद्रत्य मरः निपातितः कृपारस एव के निपातो येनेति वा ॥२५॥ एवं प्रथमविनेयवृत्तांतं विस्तरेणाभिधाये

तरेषां संक्षेपेणाह यंय त्नेऽवितत्सुखानंदगीर्यादयो देवता शाम्यमुं श्रीशंकरं सेवितुं यातास्तेपि सनंदनवत्प्रा

याविरक्तास्तस्मिन्नावि मुक्तत्वेनैव वटमूलस्थ महादेव [illegible]

[illegible] शिष्या अपि लोकरीत्यापि स्पष्टं शंकराचार्यशिष्या इति प्राहुरिति शाखामस्याशीष्यत्व

यस्य नौकादंडः ५

इत्युक्तवंतं विधिव न्महात्मा व्यदीपय त्संन्यसनं कृपालुः तं देशिकेंद्रस्य सनंद नाख्यं माद्यं महांतः प्रव दंति शिष्यं ॥ २

शं॰ दि॰
टि॰
८३

143

तर्हि त्वत्पदं भवतामादरपदं स्यादित्याह नेति । अनेनेहामुत्रार्थभोगविरागो दर्शितः । प्रथमत्र वाणोत्सुकं संदर्शय
तिकृतीशंकरगुरुः पङ्क्तिकल्याणं त्वमेव नवं नवीनं वचनमकृत चकोरपङ्क्तीनां चञ्चुपुटैर्दलितात् पूर्णचन्द्रमण्डलि
तायाः सुधाधारायाः प्रकारेण इव प्रकारो यस्य पुनः पुनर्वयमीह महिम्नः ॥ ११ ॥ द्यावाभूम्यो शिवं सुखं कुर्वतीति तत्पा
तेः नवीनं साधारणस्य यशसः प्रस्तावस्य प्रसंगस्य सोवालिकैः स्वालिवाचकैः स्वलीत्याहेत्यर्थे तदाहेति मा
शब्दादिभ्यष्ठञ्च इत्यनेन ठक् प्रत्ययः पूर्वस्य सर्वार्जितस्यानल्पतपसः पक्वफलैः सर्वेषामाधीनां मुष्टिं धयेः स्तात्

नवं चेच्चेतःस्थं पदमपि भवेदादरपदं वचो भव्यं नव्यं यदकृत कृती शंकरगुरुः चकोरालीवक्त्रपुटदलितपूर्णेन्दुविगलत्सुधाधाराकारं तदिह वयमीहे महिमनः ॥ ११ ॥ द्यावाभूम्योः शिवंकरैर्नवयशःप्रस्तावसौवालिकैः पूर्वार्जितपःपचेलिमफलैः सर्वाधिमुष्टिंधयैः दीनानां करुणार्णवाय नितरां वैराग्यमाणेरलं कर्मीणान्तिसितं त्वदीयभजनैः स्तान्मामकीनं मनः ॥ १२ ॥

दर्विकैः सर्वेषां च ततः प्रायः पचत्यस्ताति वा दीनानामाद्यं करुणार्णवाय संसारापन्नित्यं वैराग्यमाणैर्वैरिकुर्वद्भिः प्राप्तवैरेत्यादि
नाकरोत्यर्थे कर्तृत्वदीयभजनैरलं कर्मीणा कर्मेत्यर्थेः कर्मेत्यमालं कर्मीणा इत्यमरः । मदीयं मनः प्रसितं स्यात्तथा भजे
नाकरोत्यर्थे कर्तृत्वदीयभजनैरलं कर्मीणा इत्यमरः । प्रसि
तुत्वदीयभजनेषु तत्परं स्यादिति प्रार्थना प्रसितोत्सुकाभ्यां तृतीया चेति तृतीया तत्परे प्रसितासक्ताविष्यमरः कः प्रसि
तानामेतद्वानित्यप्रतिबद्धः कुतस्त्यं निरियेव प्रातपर्येवर्त्ततइति महाभाष्यं । अनेन गणस्त्रुत्रुषाकरणोत्सुकं संस्त्व
सदर्थितं शार्दूल ॥ १२ ॥

घा॰२ घ२ ८३ त्ति२ नो२

सक्लज्ञाणानां सततोपचितांतकमलानां वा स्रोतोभिः प्रवाहैः संभृतं सामिश्रतं संस्थितं वा सं ततमुज्वलजलं तस्मिन् क्रीडा यस्यास्तथाभूता सा सतिर्मम तिर्हेमुने वेचं तत्र स्फुरत्यः पंचशराः उन्मादनस्तापनश्च शोषणः स्तोभनस्तथा संमोहनश्च कामस्य पंच बाणाः प्रकीर्त्तिताः इत्युक्ताः पंचशायकः कामः प्राद्रिर्येषां क्रोधादीनां तत्कर्त्तृकेन वंचनेन हतं श्रवण वमंचनीचं पुनश्च सा हि तज्ज्ञाने अकिंचनमशक्तमाब्रह्मलोकं सर्वं त्रयं चमालोकयत्यंचतु वीरं वेनुसारसः पतिर्भेदो हार संसरसीरुहं इति विश्वप्रकाशः ८ सरस्य धाम सुधाकिरणस्य चंद्रस्य नगरं पुरंदरस्येंद्रस्य मांदिरं कुबे

तत्सारस्वतसारसारसुधाकूपारतत्सारसस्रोतः सिंधुसंततोज्वलजलक्रीडामतिर्मे मुनेवंचत्पंचशरादिवंचनहतं न्यंचं प्रपंचं हितज्ज्ञानाकिंचनमाविरिंचिमखिलमालोकयत्यं चतु ८ सौरं धामसुधामरीचिनगरं पौरंदरं मंदिरं कौबेरं शैविरं हुताशनपुरं सामीरसभोत्तरं वैधं चावसथं त्वदीयपणितिश्रद्धासमिद्धात्मनः शुद्धाद्वैतविदो न दोग्धि विरतिश्रीघातुकं कौतुकं ९ नभौमारामाद्याः सुषमाविषवल्लीफलसमाः समारंभं तेनः किमपि कुतुकं जातु विषयाः नगण्यंनः अप्येरुचिरतररंभाकुचतटीपरीरंभारंभोज्वलमपि च पौरंदरपदं १०

रस्याशीविरं हुताशनस्याग्नेः पुरं समीरस्य वायोः सभ्यं विधेर्ब्रह्मणश्च सर्वोत्तरमवसथं गृहं त्वदीयायां फणितौ उक्तौ या श्रद्धा तया समिद्धः आत्मा यस्य तस्य शुद्धाद्वैतविदो या वैराग्यलक्षणा श्रीस्तस्या घातकं नाशकं कौतुकं न दोग्धि न स्फुरतीति प्रत्येकं क्रियान्वयः ९ भौमा भूमौ पातालजा वा रामाद्या वनिताद्या विषयाः सुषमा शोभना या विषवल्ली तस्याः फलेन तुल्या संदरं याद्विषवल्ल्याः फलं तेने तिबाना अस्माकं किमपि कौतुकं जातु कदापि न सम्

शं॰वि॰
टि॰
८२

तृतीयपद्यमवतारयन्नाह महतो दर्शनेच्छुर्दीनमानो भृशमटमानः सचिरसुदुर्भाग्यवर्तेनम् एणोतीभ्यो यद्वाच्यमितिड॰
ह्रमादिमं देशमुपागतोसि एवं पृष्टमावेद्य स्वप्रयोजनमावेदयति संसारसमुद्रे मज्जन्नुविभेमि तस्मात्कृपया संसारस
मुद्रात्पारंगं मां विधेहि उपजातिः परगुरो मम गुणं वा दोषं वा विचारयन्न त्वमुच्चैः कदाचन लज्जगुणरमणतरंगभ
ङ्गसुधाप्रवाहतरंगैर्दयया शोके नखिन्नमतः एव दीनमाकलय यावल्लोकपरगुणदोषविचारणेनाबाधकमहद्गुणं
वा दोषं वा किमपि मम चिंतयसि चेत्तर्ह्यशेषकरणानिरवधिकृपासमुद्र इति बेम्हा घानकोपीत्यर्थः शिखरिणी ६

दीनो दृष्टास्मानो महतो दिदृक्षुः हृमादिमं देशमुपागतोसि विभेमि मज्जन्भववारिराशौ तत्पारगं
मां कृपया विधेहि ५ उपागैरुत्तुंगैरमलतरभंगैः परगुरो मद्वाचा दूनं दीनं कलयदयया मामविम
शन्गुणं वा दोषं वा मम किमपि संचिंतयसि चेत्तदा केम्हाघानिरवधिकृपायानिधिरिति ६॥
स्यात्ते दीनदयालुताकृतयशोराशी त्रिलोकीगुरो तर्हि चेद्धृदये समं माद्य न तथा कारुण्यपतः
श्रीमति वर्षन्भूरिमरुस्थलीषु जलभृत् सद्भिर्यया पूज्यते नैवं वर्षशतं पयोनिधिजले वर्षन्नपि
स्तूयते ७

एतदेव दृष्टांतमाह हे त्रिलोकीगुरो शीघ्रं गुणदोषविचारं विनैव याद्य ममोपरि दयां
करोषि चेत्तर्हि ते दीनदयालुतासंपादितयशोराशीर्यथा स्यात्तथा श्रीमति कारुण्यतो न स्यात् तवाद्दीनदया
लुताकृतयशोराशिनिस्सा इति वा कृतयशोराशीस्त्वमिति वा अस्मिन्पक्षे उभयत्रापि दीनदयालुते इति पदच्छेदः यतो
मरुस्थलीषु भूरि वर्षन्जलभृन्मेघः सद्भिर्यथा पूज्यते समुद्रजले वर्षशतं वर्षन्नपि तथा न स्तूयत इत्यर्थः शा
र्दूलविक्रीडितं ७ त्वदीयसरस्वत्याः सार एव सारसं सुधाकूपारस्थं इदं संबंधमत समुद्रत्वस्य पत्रसारसघातोभिः

145

146

श्रीगणेशाय नमः ॥ एवं सपरिकरं जीवन्मुक्तिसुखप्रापकं श्रीशंकरकर्तृकं चतुर्थाश्रमनिवासमुपवर्ण्य इदानीं त
त्कर्तृकं ब्रह्मविद्याप्राप्तिं सपरिकरमुपवर्णयितुमुपक्रमते प्रथेत्यादिना । प्रथ काशीप्राप्त्यनंतरं कश्चित्कम
लेक्षणो ब्राह्मणसुतोऽधीतवेदो देशिकेंद्रं दिदृक्षमाणः स्वभासा तेजांसि दलन्नृपादरादागमदिति योजना उपजाति
१ दृष्टोडुः चापो गुरुः कारुण्यनावमधिरुह्य दुस्तरं संसारसमुद्रमुत्तितीर्षुः वैराग्यवान्कृतःस्त्रीपरिग्रहो येन स
आगत्य श्रीशंकरस्य पदद्वयं शरणं कमलयोरपतत् पतितवान् वसंततिलका । २ तं ब्राह्मणकुमारमुत्थाप्याह द्विजा

प्रथागमद्ब्राह्मणसूनुरादरादधीतवेदो दलयन्स्वभासा तेजांसि कश्चित्सरसीरुहाक्षो दिदृक्ष
माणः किल देशिकेंद्रं १ आगत्य देशिकपदांबुजयोरपतत्संसारवारिधिमनुत्तरमुत्तितीर्षुः वैराग्य
वान्कृतदारपरिग्रहश्च कारुण्यनावमधिरुह्य दृढां दुरापां २ उत्थाप्य तं [illegible] गुरुरुवाच गु
रुः द्विजानां कस्त्वं क धाम कुत आगत आत्तधैर्यः बालोऽप्यबालधिषणः प्रतिभासि मे कोऽप्यने त्वं ए
कद्रवनेकशरीरभानः ३ पृष्टो बभाण स तु सस्वरमुत्तरज्ञो विप्रोऽनुरोममगृहं बुधचोलदेशे पत्रा प
गावहति तत्र केवरकन्यायस्याः पयो हरिपदांबुजभक्तिमूलं ४

नां गुरुर्देशिक उवाच त्वं कः ब्राह्मणो वा क्षत्रियादिर्वा धाम गृहं त्वदीयं क्व इदानीं त्वं कस्माद्देशादागतः पत आत्तं गृहीतं धै
र्यं येन स तथोक्तो बालोऽप्यबालबुद्धिस्त्वं मे प्रतिभासि निर्भयत्वात् पुनश्च न विद्यते एकस्मिन्नपि शरीरेऽहंभावो यस्य
स तथोक्तो नरेतु नाविद्यते एकस्य शरीरस्याभिमानं यस्येति व्याख्येयं ३ एवं पृष्ट उत्तरज्ञो गुरुं प्रति उत्तरं जगाद हे गुरो
ऽहं विप्र इति प्रथमप्रश्नस्योत्तरं द्वितीयस्योत्तरमाह गृहे बुधयस्याः जलं हरिपदांबुजभक्तेः कारणं सा कावेरीनदी य

त यत्नात्तस्मिन्बोलाख्ये देशे मम गृहमस्तीत्यर्थः सर्वेम्ब
स्तवनात्किंचिदप्यविदितमिति से वो धनाशय ॥ ५॥

याः शंकरस्य

स:श्रीशंकर:सुरनद्यांगंगांजलामवगाह्याश्रितकंठस्यशिवस्यजटाम्भोजाह्नवीसलिलवेगेनहृतलस्याजाह्नव्याः
संयोगेनपुण्येनपरिपूर्णश्चंद्रदूत्र्यवउत्तमात्तेरांअत ७० स्वसिंधोर्जलकणैराहितशोभायस्यांसाऽस्यमूर्त्तिःसुतरांश्च
अभेतत्रदृष्टांतः चंद्रकिरणैर्गलतांजलकणानामंकानिचिह्नानियस्याःसाचंद्रकांतशिलारचिताप्रतिमायथा
नो

सोवगाह्यसलिलंसुरनद्याःरूत्ततारशीतकेवजटाभ्रः जाह्नवीसलिलवेगहृतत्वयोगपुण्यप
रिपूर्णइन्दुः ७० स्वर्णदीजलकणाहितशोभामूर्त्तिरस्यसुतरांविललासचंद्रपादगलदं
बुकणांकाप्रतिकाशशिशिलारचितेव ७१ विश्वेशश्वरणयुगंप्रणम्यभक्त्याहर्याद्यैर्विबुधव
रैःसमर्चितंतस्यसोनैषीत्प्रपतनमनाजगत्पवित्रेक्षेत्रेस्मिन्विहसमयंकियंतमार्यः ७२॥इतिश्री
माधवीयेतत्त्सत्काश्रमनिवासगःसंक्षेपशंकरजयेसर्गोयंपंचमोऽभवत्॥५॥२५२॥ श्री॥

तदृत्त ७१ विश्वमीष्टइतिविश्वेटतस्यविश्वानिपंतुर्विष्णुं हर्यादिदेववरैःसंपूजितस्यचरणद्वयंभक्त्याप्रणम्यप्रपतम
नाःसोस्मिन्वाराणस्यैःकियंतंकालंजगत्पवित्रेऽस्मिन्क्षेत्रेऽनैषीत्नीतवानित्यर्थःप्रहृष्टणीवृत्तं ७२ इतिश्रीपरमहंस
परिव्राजकाचार्यवालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृतेशंकरविजयडिंडिमे
पंचमःसर्गः॥५॥

नौ २

सहितापसश्रेष्ठः श्रीशंकरः काशीं प्राप्ततां विशिनष्टि नीपाभोकदंबानां वनेन व्याप्तं समीपं यस्याः प्राप्यगा यानद्या नि- | 148
कटानां सुवर्णोनचंचतां रूपानां पंक्तिभानां पंक्तिभिः समुदंचिती शोभा यस्या सा तां ६५ एवं काशीमुपवर्ण्य गंगां व-
र्णयति स योगिराट् भगीरथेन तप्तस्यामंदतीव्रस्यात्यंततीक्ष्णस्य तपसः फलभूतां उचितातीरे निकुंजा यस्याः स र्प-
भूषणस्य शिवस्य जटानां तटस्य भूषामलंकृतिं गंगां संददर्श ६६ स्फाटिकमणिसदृशजलां गंगां त्रिधोत्थस्यातिवि-

याद्धिमाद्रिशिखरात्पतनाद्धा ३

प्राप्ततापसवरः सहि काशीनीपकाननपरीतसमीपं प्राप्यगानिकटहाटकचंचद्रूपपंक्तिसमुदंचित-
शोभां ६५ संददर्श स भगीरथेन तप्तामंदतीव्रतपसः फलभूतां योगिराडुचिततीरनिकुंजां भोगिभूषण-
जटातटभूषां ६६ विष्णुपादनखराजननाद्धा शंभुमौलिशशिसंगमनाद्धा स्फाटिकोपमजला प्रति-
७२ भाति ६७ गायतीव कलषट्पदनादैर्नृत्यतीव पवनाच्चलिताब्जैः मुंचतीव हसितं सितफेनैः श्लिष्यती-
व चपलोर्मिकरैर्या ६८ श्यामला क्वचिदपांगमयूखैश्चित्रिता क्वचन भूषणभाभिः पाटला कुच-
तटीगलिते यी कुंकुमैः क्वचन दिव्यवधूनां ६९

सोऽम्बरणनखाज्जननाद्धा संगमनं समागमः हिमाद्रिर्हिमाच-
मेपुरे लः ६७ श्यमक्षात्तैर्भ्रमरनादैर्गायतीव वायुनोद्धूचालितैः कमलैर्नृत्यती विस्तृतैः फेनैर्हासं मुंचती व चपलो-
र्मिलक्षणहस्तैरालिंगनं कुर्वतीव ६८ दिव्यवधूनां कटाक्षकिरणैः क्वचिदतिश्यामा तासां भूषणदीप्तिभिः क्वचिन
विचित्रा विविधभूषणभानां विचित्रता तत्त्वात्तासां स्तनतटीभ्योगलितैः कुंकुमैः क्वचित्पाटला स्वेतरक्ता एवं भूतां तं संदद-

इत्येवं प्रकारेण स मुनिराट् व्यासो वनमध्ये प्राप्तां तेजत्का पार्वत्याः पत्युः शिवस्य गिरिं कैलाशं प्राप तस्य व्यासस्य
मुखाच्छ्रुतं सर्वमपाहे सन्मुनिप्रिय त्वयि दृष्टं ६० हे तत्त्वविद् दृष्टतत्त्वमानिर्दुष्टगं थैर्यैत्व ६१ शशिमौलेस्त्वं दुरुशे
खरस्य नगरं गच्छ स्वयं यादेवनद्या गंगया कमनीयं सुंदरं तावता गमनमात्रेणैव तस्मिन्नगरे आद्या शिवाख्या देव
तातव परमनुग्रहं करिष्यति ६२ एवमेनं श्रीशंकरो दयालुरनुशासनं कृत्वा दृशा कृपार्द्रया पवित्री कुर्वन्

इत्युदीर्य मुनिराट् स वनांते पत्युराप स गिरिं गिरिजायाः तन्मुखाच्छ्रुतमशेषमिदानीं सन्मुनि
प्रियमया त्वयि दृष्टं ६० सत्वमुन्नमनुमानसिकश्रुतत्त्ववित्प्रवरनाम्य समानः तद्यतस्वनिरव
द्यनिबंधैः सद्य एव जगदुद्धरणाय ६१ गच्छ वत्स नगरं शशिमौलेः स्वच्छदेवतटनीकमनीयं ता
वता परमनुग्रहमाद्यादेवता तव करिष्यति तस्मिन् ६२ एवमेनमनुशास्य दयालुः पावय
न्निजदृशा विससर्ज भावतः स्वचरणांबुजसेवामेव सद्दैवाभिकामयमानं [illegible] तद्विलोकनम
नपन् हृदयात् ६४॥ पंकजप्रतिमदृंपदयुग्मं शंकरोस्य निरगाद सहिष्णु
तद्वियोगमनिरुध्य कथंचित् १

[illegible]गुरोः पंकजप्रतिमदृं चरणद्वंद्वमभिवं
द्य कथंचित् तद्वियोगमसहिष्णुरप्य ४१ मू॰

भावतः भक्त्यातिशयेन स्वचरणांबुजसेवामेव सदैवाभिकामयमानं विससर्ज ६३ ॰ प्रस्य श्रीगोविंदनाथस्य
गुरोः पंकजप्रतिमदृं पदद्वंद्वमभिवंद्य तस्य पदयुग्मस्य वियोगमसहिष्णुरपि तस्य विलोकनं हृदयान्तेन यन्त्रा
नुवन् कथंचिन्निरगात् ॥ ६४ ॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥ श्रीशंकराचार्याय नमः ॥ गंगाजी नमः ॥ ६४ ॥

यस्य ईदृशं तदाह प्रपंचे वेदनिकरो वेदानि च यः ध्वकर्षेण ॥ विभक्तो विलक्षणीकृतान्वयति शेषम्भमनापि ५५ यत्र ब्रह्मसूत्रे इहा 150
स्मिन् लोके केचिद्विद्वांसः प्रतिपन्ना विप्रतिपत्तिं प्राप्ताः स्वमतानुसारेण यथायोग्यम् अर्थान् कल्पयंतीति तस्मात् हे भगवन् अन्यथा
१५२ र्थनहरणं निग्रहे दत्तमस्य ब्रह्मसूत्रे भाष्यं त्वया करणीयं ५६ ममवचनं स च पराशरसूनुः श्रुत्वा सभायां हे विद्वद्गणसरवा
चमुक्तवान् तादृशी पतिर्दिविषद्भिर्द्वैरपत्वद्गुक्तोऽर्थः शिवस्य सभायामुक्तः ५७ तस्मात् हे वत्सत्वं श्रृणु समस्तवि

यं२

र्यैर्वेदनिकरः प्रविभक्तो भारतं कृतमकारि पुराणं योगशास्त्रमपि तस्य गभाषि ब्रह्मसूत्रमपि
सूत्रितमासीत् ५५ अत्र केचिदिह विप्रतिपन्नाः कल्पयंति हि यथायथमर्थान् अन्यथा ग्रहण
निग्रहदक्षं भाष्यमस्य भगवन् करणीयं ५६ मद्वचः स च निशम्य सभायां विद्वद्गणसरवादमवोचत् ए
वमिवादि दिविषद्भिरुदीर्णः पार्वतीपति सदस्यपमर्थः ५७ वत्सत्वं श्रृणु समस्तविदेको मत्समस्तव
भविष्यति शिष्यः कुंभ एव सरितः सकलं यः संहरिष्यति महोल्वणमंभः ५८ दुर्मतानि निरसिष्य
ति सोऽयं शर्म दास्यति च करिष्यति भाष्यं कीर्तयिष्यति यशश्च लोकः कार्त्तिकेंदुकरकौतुकियन ५९

सर्वज्ञः ५८ सुखबद्धं भाष्यं करिष्यति येन शिष्येण तत्कर्तृकेण भाष्येण वा कार्त्तिकचंद्रकिरणवत्कौतुक
मस्यास्तीति तव यशो लोकः कीर्तयिष्यति ॥ ५९ ॥

रेणुलसत्तेन भस्मना शोभिते पवलक्षणपपशोयासंवृतैः कुसुमलिहो भ्रमरास्तल्लक्षणा जपमालापेषां वृंतं प्रसवबंधे कु
ड्मलानि कलिकास्तल्लक्षणा कमंडलुपुत्रैः द्वितिरुहैर्वृक्षैर्यतितास्प्यधार्यते ५० धारणाध्यानसमाधिभिः श्रवणमनन
निदिध्यासनैश्च वार्षिकाणि दिवसान्यपनीयांघ्रिपादपरजसा जगंति पुनंतो महांतः संचरंति ५१ यस्मादेवं ततस्तस्मा
द्भवान् वेदसमूहाद्दुद्भूतां जन्ममरणलक्षणसंसारात्मकस्य दवस्य वनाग्नेः मेघमालां तत्त्वपद्धतिमविविक्तां विवेक्तुं इ

रेणुभस्मवन्निते देलशाटीसंवृतैः कुसुमलिङ्जपमालैः वृंतकुड्मलकमंडलुपुत्रैर्धार्य
तेहितिरुहैर्यतितौल्यं ५० धारणादिभिरपि श्रवणाद्यैर्वार्षिकाणि दिवसान्यपनीयपादपस्य
हि ३ रजसा च पुनंतं संचरंतिं जगंतिमहांतः ५१ तद्भवान् व्रजतु वेदकदंबादुद्भवां भवदवांबुदमालां
तत्त्वपद्धतिमभिज्ञविवेक्तुं मलरेहरपुरीमविविक्तां ५२ प्रत्रकृष्णमुनिनाकथितं मे पुत्र तद्गुणप
रात्तु हिमाद्रौ वत्र शास्त्रमुखदैवतजुष्टं सत्रमेवमुनिकर्तृकमास्त ५३ संसदि श्रुतिशिरोर्थमुदा
रं सा सतिस्मसपराशरसूनुः इत्यपृच्छमहमत्र भवंतं सत्यवाचमभिप्रक्तमं ते ५४॥

यं तत्त्वपद्धतिरियं नेति विवेचनं कर्तुं शीघ्रं शिवपुरीं काशीं गच्छतु ५२ प्रथशारीरकसूत्रभाष्यकरणाय प्रेरयिष्यन् व
ते रहस्यं तमावेदयाति पुरास्मिन्महीति विवेचने कृष्णमुनिना वेदव्यासेन मह्यं कथितं हे पुत्र तच्छृणु पूर्वं हिमाद्रौ वत्र श
तु मुखैरिंद्रप्रभृतिभिर्देवतैर्जुष्टमत्रिमुनिकर्तृकं सत्रमासबभूव ५३ तत्र सभायां स पराशरसूनुः श्रुतिशिरसामर्थ
मुदारं शंसति स्म तमभिप्रक्तमं सत्यवाचमत्र भवंतं पूज्यं श्रीव्यासमिति वदमानमहमपृच्छं प्रष्टवान् ॥५४॥

भस्मालिप्तगात्रः कमंडलुशोभिकषायवस्त्रसंवृतोय यायतिस्तद्धदयमनेहा शरत्कालः चंद्रज्योत्स्नालक्षणेन भस्मना 152
चर्चितं लिप्तंगात्रं शरीरंयस्य चंद्रमंडललक्षणेनकमंडलुना शोभाऽस्यास्तीतितथा बंधूकपुष्पसमूहलक्षणपाषाय्या
संवृतइत्यर्थः ४६ वारिसारसंसरः संबंधिजलेतावकं त्वदीयमनइवप्रतिभातिहंसाख्यपक्षिसंगेनविलसद्यतद्विगतपांसु
पृथकपदं वार कंचपक्षेपरमहंसानांसंगेनविलसच्च तत्सविगततरजोगुणं चनिरस्तकर्दमंपक्षेनिरस्तपापमलंस्प्रष्टुमितियावदन्यत्समाने
४७ शरत्कालीनानांजलधराणांजालैर्याङ्गमेघावरणाविनिर्मुक्तत्वादुज्वलोभानुर्यस्मिन्नतथाभूतोव्योमशोभतेतत्रहष्टां

चंद्रिकाभसितचर्चितगात्रश्चंद्रमंडलकमंडलुशोभिबंधुजीवकुसुमोत्करशाटीसंवृतोयातिवि
वायमनेहाः ४६ हंससंगतिलसद्विरजस्कंक्षोभवर्जितमपहृतपंकंवारिसारसमतीवगभीरंतावकं
मनइवप्रतिभाति ॥४७॥ शारदांबुधरजालपरीतभ्राजतेगगनमुज्वलभानु लिप्तचंदनरजः स
मुदंचत्कौस्तुभमुररिपोरिववक्षः ४८ पंकजानिसमुरुष्टहरीणिप्रोद्गतानिविकचानिकनंतिसो
म्ययोगकलयेवप्रफुल्लान्युन्मुखानिहृदयानिमुनीनां ४९॥

तः लिप्तानिचंदनरजांसियस्मिन्समुदंचत्संस्फुरत्कौस्तुभाख्योमणिर्यस्मिन्नतथाविधंमधुरिपोः श्रीविष्णोर्वक्षइवेत्य
र्थः ४८ योगकलयाऊर्द्ध्वमुखानिप्रफुल्लानिसम्यग्गूढः प्रारूढोहरिर्विष्टरेयेषुतानिप्रकर्षेणोद्गतानिऊर्द्ध्वंतांप्राप्तानिमु
नीनांहृदयानिकमलानिपद्याकनंतिप्रकाशंतेतथाप्रोद्गतानिप्रकर्षेणोर्द्ध्वंगतानिविकचानिविकाशंप्राप्तानिस
म्यगूढाहरयः सूर्यांशवोयेषुतानिपंकजानिकनंतीत्यर्थः ४९॥

॰प्रसौ शीतदीधितिचंद्रो जलमुग्ध[illegible]घस्य तत्र्याकाशे प्रतिस्फुटकांतिर्भातिमायिकस्यावरणस्य निर्गमेन शुभ्रः शुद्धस्तत्व
विदां बोधोपप्रकाशते तद्वत् ४२ वारिवाहानां मेघानां निवहे समूहे प्रतियाते सति शुचिभांशुद्युप्रभानि शुभानि ना
निनक्षत्राणि भांति यथा रागद्वेषादिविगमे सति मैत्रीपूर्वका गुणाः मुदितादयः परिशुद्धाः प्रकाशंते तद्वत् ४३ मत्स्य
कच्छपमयी पुनश्च धृतं च त्रैं दर्शनाख्यं यया गर्भवर्तीनि चतुर्दश भुवनानि यस्याः नलिनैः कमलैराढ्या लक्ष्म्या संयुता
मधुरिपोर्विष्णोर्मूर्तिर्यथा परहंसैः परमहंसपरिव्राजकैर्यतिभिः सेव्यते तद्वत् मत्स्यादिप्रचुरा धृतानि च त्राणि प्रचमेदाय

सु॰२

शीतदीधितिरसौ जलमग्निर्मुक्तपङ्कतिरतिस्फुटकांतिः भातितत्वविदुषामिव बोधो मायिका
वरणनिर्गमशुभ्रः ४२ वारिवाहनिवहे प्रतियाते भांति भानि शुचिभानि मत्सरादिविगमे सति
मैत्रीपूर्वकाइव गुणाः परिशुद्धाः ॥४३॥ मत्स्यकच्छपमयी धृतचक्रा गर्भवर्तिभुवनानलिनाढ्या श्री
युता च तटिनी परहंसैः सेव्यते मधुरिपोरिव मूर्तिः ॥४४॥ नीरदाः सुचिरसंभृतमेते जीवनं
द्विजगणाय वितीर्य त्यक्तविद्युदचलाः परिशुद्धाः प्रव्रजंति घनवीथिगृहेभ्यः ॥४५॥

शुभानि॰२

यागर्भवर्तीनि भुवनानि जलानि यस्याः कमलै राढ्या शोभायुक्ता तटिनी इयं नदी परहंसैः उत्कृष्टैर्हंसाख्यपक्षिभिः परम
हंसैर्यतिभिर्वा ४४ एते जलदाः सुचिरसंभृतं जीवनं जलं द्विजानां ब्राह्मणादीनां पक्षिणां च गणाय वितीर्य दत्वा त्य
क्ता विद्युल्लक्ष्मणा चलाः अचला स्थिरा यैः परिशुद्धाः समंतात् व्योम मेघवीथिलक्षणात् गृहेभ्यः प्रव्रजंति प्रयांति प
क्षे नीरदा निर्गतदंता जरा प्राप्ताः एते चिरसंभृतं चिरपर्यंतं संचितं जीवनं धनधान्यादि ब्राह्मणगणाय प्रदत्वा त्यक्ता
विद्युदिवाति चंचला अचला यैर्यतो परिशुद्धांतःकरणाः घनीभूता वीथयो येषु ते भोगगृहेभ्यः प्रव्रजंति संन्यस्य

एष श्रीशंकरो घोषसहितजलपूरेभ्यो भीरूणां नराणां कलुषं श्रुत्वा उपदेष्टारं श्रीगोविंदनाथं ध्रुवं निश्चलं समाधेर्विधानं यस्य ध्रुवस्य समाधेरीति वा तथाभूतं वीक्ष्य च क्षणमात्रं कथनेच्छारहितस्तूष्णीमभूत् ३७ पश्चात्स श्रीशंकरस्त्वरमाणः करकं कुंभमभिमंत्र्य स चासौ प्रवाहश्चेति वा तस्याग्रे प्रस्थाप्यात्र करके सर्वजलं प्रवेशयत प्रगल्भोऽयं पासमुद्रस्य हल [illegible] प्रवेशयतेत्यर्थः ३८ तमद्भुतं वृत्तांतं निखिलैरपि लोकैरुक्तं समाधितो उत्थितोऽस्य श्रीशंकरस्य गुरुः श्रुत्वा अविराच्छीघ्रमेवायं योगसिद्धिमवापेति परितोषमभ्यपद्यततरामतिशयेन परितोषं प्रा

घोषवारि सरभीरुनराणां घोषमेष कलुषं स निशम्य दैशिकध्रुवसमाधिविधानं वीक्ष्य च क्षणमभूदविवक्षुः ३७ सोऽभिमंत्र्य करकं त्वरमाणः स्वप्रवाहपुरतः प्रणिधाय कृत्स्नमत्र समवेशयदंभः कुंभसंभव इव स्वकरेऽब्धिं ३८ तन्निशम्य निखिलैरपि लोकैरुत्थितोऽस्य गुरुरद्भुतमेतं योगसिद्धिमचिरादयमापेत्यभ्यपद्यततरां परितोषं ३९ छात्रमुख्यममुमाह किं पदार्थविसरैर्गतघने गगनेऽसौ वत्स पश्य सौम्य शरदा विमलं खं विद्ययेव विशदं परतत्त्वं ४० वारिदा यतिवराश्च समुपायो धारया सदुपदेशगिरा च औषधीरिव नराश्च कृतार्थीकृत्य सं प्रतिहि यांति यथेच्छं ४१॥

प्रवाहेत्यर्थः ३९ किंपदार्थैर्विसरैर्गतघने गगने सति तिग्मांशुरागम्य मम श्रीशंकरं सः गुरुराह यद्वा च तदाह हे सौम्य प्रियदर्शन शरत्कालेन विमलं गगनं पश्य तत्र दृष्टांतः यथा ब्रह्मविद्यया विशदं स्वच्छमनवच्छिन्नं ब्रह्मात्मैक्यलक्षणं तत्त्वं तद्वत् ४० जलदाः सजलस्य धारया औषधीः कृतार्थीकृत्य यतिवराश्च सदुपदेशवाचा पुनर्नरान् चरांश्च कृतार्थीकृत्य संप्रति यथेच्छं गच्छंति॥ ४१॥

शं॰दि॰
डि॰
७७

॰प्रनल्पापिपासा जलपाने यस्याः सा चातककानां पंक्तिश्चिरं जलस्य तृप्तिमवाप यत्रेदमाम्रपेकरोतीतितथाभूतम

भिवांछन्कालात्याम्बुपातव्रतश्चमिद्यं ३२ इत्येवंप्रकारोणान्नैः पयोदैर्विशेषेणनीलस्फीतेनाविशालेनवायुनापरिकं

पितातमालारत्नविशेषायस्मिन्प्राणिनांविचरणेप्रतिकूलेनैविडनीलघनैर्युक्ते वर्षाकाले प्रमहाराणां ब्राह्मणा

धिष्ठितग्रामाणां शतेनसंभूताशोभायस्मिन्नतथाभूतेवर्षाकालेसुधीभिरुपास्यो चरणोयस्य तथाभूतं गुरुंसम्प

कं

चातकावलिरनल्पपिपासाप्रापतृप्तिमुदंस्यचिरायपाम्बुपादम्भतमभ्यभिवांछन्कालतोवतघनाम्बुप

कारी ३२ इत्युदीर्णजलवाहविनीलस्फीतवातपरिघ्नततमालेप्राणभृत्प्रचरणप्रतिकूलेनीड

नि॰२ नीलघनशालिकाले ३३ ॰प्रमहाग्रामतंभूतशोभेसुमहाद्रुतरगःसमहात्माप्रध्युवासतर

मिंद्रुमवाया : सुध्युपास्यचरणंगुरुमर्चन् ३४ अलमर्त्यगणामलामितासहास्तिहस्तपृथुलोदक

धाराः मंचतिसमसमं चाद्द्युत्प्रचरात्रमहिशाम्रजसं ३५॥ तीरभूरुहततीरपकर्षन्नग्न

हारनिकरैः सहपूरः प्राययावधिकघोषमनल्पः कल्पवार्धिलहरीवतटिन्याः ॥३६॥

कृष्णपन्नसुखेनग्रहोविषयलक्षणमार्गेभ्यः स्तंभनं येषां तथाभूता प्रक्षलक्षणाः प्रध्यापस्यसनिगृहीतसर्वे

करणोमहात्माऽम्बुदस्वभावं दंदुभवसंज्ञिकायानंरिंदुः समुद्रवतीसमत्कासंतीविद्युत्तयस्मिंस्तत्प्रचरात्रमजस्रं

शा॰२ हास्तिशुंडापृथुलाविलाजलधारामुंचतिस्म ३५ ॰प्रथानंतरंतीरभूरुहाणांततीरागमहाराणांसमूहैः सहतत्साहि

तातीरस्यवृक्षपंक्तीराकर्षताटिन्यानद्याःऽनल्पः पूरोजलप्रवाहः प्रलयसमुद्रप्रवाहवदधिकंनादमाययौप्राप ७७

३६

मेदायास्त्रं अध्युवासं ३४ मिहींश्च ... निति द्वयोरर्थः ३३ ३४

अलमर्त्यगणमस्तमिताशं च यथा स्यात्तथाऽहिशात्रुंह त्वारि २०

155

जा। सा।

किंच सहजानंद समुद्रे गति स्वच्छे तत्रैव तुच्छीकृतासकलाकार्पीमायायामस्मिन्नु न महिमा हिमानि विस्मापनपदे स्वतः सत्पेन 156
तु कार्पीपे ह्त्पाम द्रादिवत्सान्पे परमे रहस्पत्वं तद्गुह्यतदे तास्मिन्नेव प्रत्पग भिन्ने पराशिवे सः कृती श्रीशंकरः किमादेयं हेयं
वा किमिति नित्यमकृतैव मनुसंधानं सदैव कृतवान् २८ पुनः वर्षेन्तु वर्णापाति विद्युप द्भागापि विद्युदुज्ज्वल कांत्पानु स अ
तस्त्र मेघः प्रावडागमनतो मालिनत्वं प्राप्तोत्तो ध्यवन्पापि भूमावपि विरागं को न भजेदपि तु सर्वोपि वैराग्यमाश्रुपादेव स्ता०
।२९। सालिलानां जलानामाशापे कलुषिते सति मानससरोवरं प्रत्यग्रता कांटितेहृदयं येषां ते यां भूताः कलहंसाः प्रभवन्

किमादेयं हेयं किमिति सहजानंद जलधावति स्वच्छे तुच्छीकृतसकलमायेपराशीवे तद्दे तास्मिन्नेव
त्व महिमानि विस्मापन पदे स्वतः सत्पेनि त्पेरहासि परमे सोनुसंधानकृती २८ प्राय विद्युपद्भागपि
मेघः प्रावडागमनतो मालिनत्वं विद्युदुज्ज्वल रुचा भिस्तत्र को धावन्पापि भजेन्न विरागं २९ प्राशपे क
स लुषिते सलिलानां मानसोत्कहृदयाः कलहंसाः कोन्पथा भवति जीवनलिप्सुर्नाश्रयेभजति मानससविं
तां ३० प्रथ्य वर्त्मनि परिभ्रममिच्छन्नंशुमद्दीधितिरस्य पपोदेन प्रकाशनमवाप कलावान्कश्चकालि
मालिनांवरवासी ३१

प्राश्रयेऽन्यथा भवति सति को जीवनालिप्सुर्मानसाचिंतां न भजाति किंतु सर्वोपि भजत्येव ३० प्रनस्पाजलदापास्मिन्नत
था भूते व्योममार्गे व्योमनिवा परिभ्रमामिच्छन्नंशु भ्रांशु स्वद्रः कलावान् षोडशकला प्रतोषतो मालिनाकाशवासी
तस्मात्प्रकाशनं न प्राप्तवान् शुभ्रकांतिः सकलकलासंपन्नोपि मालिनवसनस्तत्कः प्रकाशते न कोपीत्यर्थः ३१

णामेव लयमगात् यथा कापि मानिनी समीपस्थानां सखीनां प्रतिसाहितं यथा भवेत्तथा सांत्वालापैरनुनयवा
क्यैः कांतसमीपं नीता चिरायात्तं स्वाभाविकं दृढतरमभिमानं विहाय तत्पादे समुत्कृष्टं तं प्रेयांसं कांतं प्राप्य पुनर
सौ तं स्पृष्टुमधीरा कस्मिंश्चिदंगे तत्पादे लयमाप्नोतीति तथेत्यर्थः अत्र प्रस्तुतरत्नांते वर्ण्यमाने विशेषणसामान्यव
लात् प्रस्तुतरत्नांतस्यापि परिस्फुरणात् समासोक्तिरलंकारः समासोक्तिः परिस्फुरति प्रस्तुते प्रस्तुतस्य चेदि स्यु

शनैः सांत्वालापैस्सनयमुपनीतोपनिषदां चिरायात्तं पद्मासहजमभिमानं दृढतरं
तमेत्य प्रेयांसं सपदि परहंसं पुनरसावधीरा सस्पृष्टुं क्वनु सपदि तद्वीलयमगात् २६
न सूर्यो नैवेंदुः स्फुरति न च ताराततिरयं कुतो विद्युल्लेखा किमपि दहकृशानोर्विलसितं न वि
भो रोदस्यो न च समयमस्मिन्न जलदे चिदाकाशे सांद्रस्वसुखरसवर्षेऽपि विरते ॥२७॥

क्रे॰ शि॰ ७२६ यत्र सूर्यादीनामपि परिस्फुरणं न संभवति तत्र बुद्धिस्फुरणस्य का प्रत्याशेत्याशयेनाह नेति कृशानु
रग्निः रोदस्यौ द्यावाभूम्यौ अपि विरते सतत घनीभूत स्वसुखरसाविर्गहे चिदाकाशे सूर्यादयो न स्फुरंतीत्यर्थः तथा
च श्रुतिर्न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भाति कुतोऽयमग्निरित्याद्याः ॥ २७॥ ॥२७॥ ॥२७॥

कुटजो गिरिमल्लिका कुटजः शक्रो वत्सको गिरिमल्लिके त्यमरः कंदलं नवांकुरः कंदलं तु कपाले स्यादुपरागे नवांकुरे इति वि
श्वप्रकाशः बाणो नीलझिंटी नीलाझिंटी द्वयोर्बाणेत्यमरस्तथा च कुटजानां नवांकुरैर्बाणानां विशालतरेणाभिस्फुरकलिता
व्याप्ता वनवात्या वनसंबंधि वायुसमूहाः सत्वरजस्तमोगुणैर्मिश्रिता जगत्सु मायिकाविलासः परिणामा इवावबुः प्रचलिताः

समा२ २३॥ तिमिरेण तमसां नाडूविः कांतिर्यस्य तथाभूतं गात्रं शरीरं येषां ते चित्रान् द्वंद्वं चापलक्षणान् कार्मुकान् धनूंषि बिभ्रति तथा
खरो निष्ठुरो गर्जनलक्षणो घोषो येषां ते विद्युल्लक्षणान्युज्ज्वलानि दृशा नेत्राणि येषां ते मेघलक्षणा दैत्याः पतीनां ध्यान

प्राववुः कुटजकंदलबाणस्फीततरेण कलिता वनवात्याः सत्वमध्यमतमोगुणमिश्रा मायिका इ
व जगत्सु विलासाः २३ बिभ्रमुस्तिमिरसच्छविगात्राश्चित्रकार्मुकभृतः खरघोषाः ध्यानपन्नमथना
पयतीनां विद्युदुज्ज्वलदृशो घनदैत्याः २४ उत्ससर्जुरसकृज्जलधारा वारिदा गगनधामपिधाय
शंकरो हृदयमात्मनि कृत्वा संजहार सकलेंद्रियवृत्तीः ॥२५॥

लक्षणस्य पन्नस्य मथनाय प्रविभ्रमुः २४ एवंभूता वारिदाः आकाशधामावृत्य जलधारां मुहुर्मुहुः उत्ससर्जुः सम्यक्कृतस्य जल
स्मिन्काले श्रीशंकरोऽन्तःकरणमात्मनि कृत्वा समस्तेंद्रियवृत्तीः सम्यगुपसंहृतवान् २५ एवं निरुद्धांतःकरणादेतस्य बुद्धि
लेपमवापेत्याह नपैर्योसस्त्रैः साहितं यथा स्यात्तथा पानिषदां शनैः सांत्वालापैरत्यर्थमधुरभाषणैरुपनीता समीपं प्रा
पिता चिरकालमभ्यस्तं स्वीकृतं सहजमनादिसिद्धं दृढतरमभिमानं त्यक्त्वा तत्क्षणमेव तं स्तुत्यादि प्रासिद्धं परब्र
मास्पदं परहंसं परमात्मानं प्राप्य पुनरसौ तस्य बुद्धिः संभ्रष्टमधीराकं चिदर्पितं तत्त

158

सुधीर्द्वेश्रीशांके रहेंसभावं यातित्वमधिगत्य संसृतिमत्स्यर्थं तं हंसं परमात्मानं समवैतितत्तिविषयेषु विद्युद्वच्चपलतां कथ
यन्निवमेघः संचचालेत्वा॰ १८ मेघकर्तृकोदित्यरोधनं सहेतमत्त्रैततेएषसूर्योनोऽस्मान्मेघानि ष्ठुरपादैः पुरुषकि
रणैः स्पृशति तत्स्पर्शनं तु तिष्ठतु परं तु भस्मैवितीर्णैदतमस्मदीयपुष्पमभ्यांचैव्यःनैषीदपनीतवानितिविचार्य कमलि मेघपुष्प
नीपतिरब्दैरराधि कमलिनीपतिरित्यनेनासङ्गापीदुःखदातरविरोधनेन तङ्गार्यापाः कमलिन्याः दुःखप्रदेयमितिध्व
नितं १९ किंच मेघानिचये तणमात्रंलक्ष्मीर्यस्याः साऽचिररोचिः तणप्रभाविद्युद्दूरोचतं यावविषयेषु व्याप्तत्स वैदु

हंसभावमधिगत्य सुधीर्द्वेतं समवैति च संसृतिमुक्त्यै संचचाल कथयन्निव मेघश्चापलाचपलत्तां वि
षयेषु १८ एष नः स्पृशति निष्ठुरपादैरस्तु तिष्ठतु वितीर्णमवन्यैश्च मदीयमपि पुष्पमनैषीदित्यरो
रोधिनलिनीपतिरब्दैः १९ वारिवाहनिवहे तणलक्ष्मीररोचत कलाऽचिररोचिः अंतरंगगतबोध
कलेव व्याप्तता विदुषिविषयेषु २० किं नु विश्वपदसंश्रयतोऽन्या ब्रह्मतामुपदिशंतिहृदम्भः यन्निशम्य
निखिलाः स्वनमेघा विभातिस्म किल निर्भरमोदान् २१ देवराजमपि मानयजेतिज्ञानगर्वभरिता
यतयोऽमीइत्यमर्षवशागेन पयोदस्पंदनेन धनुराविरकारि ॥२२॥

मं॰

षांतः करणगताज्ञानकलाशोभतेतद्वत् २० मेघाविश्वपदैश्वर्यपणात्सर्द्भ्यः किंब्रह्मतामपदिशंतिन्वितर्केपयस्मा
देषामव्यानोस्वनंनादंश्रुत्वानिखलाः सर्वेनिर्भरमोदान्नूविभातिस्मकिलेतिप्रातिद्वं २१ ज्ञानगर्वेणाभवितापसी
प्राप्यिताऽप्रमीयत योदेवराजमपिमानयजेतीत्यमर्षवशागेन पयोदोजलदएवस्पंदनोरथोयस्ततेन देवराजेनध
नुराविष्कृतः ॥२२॥

श्रीशंकरस्य परमहंसत्वं प्रकारांतरेण प्रतिपादयति नीरक्षीरनयेन जलदुग्धे यथा संमिश्रिते तद्वीत्यातथ्यं ब्रह्मवित्तयं 160
मिथ्याभूतमज्ञानादि तेसम्यक् पिंडितेतादात्म्यं प्राप्ते समसैः पंडितैरितरपाहास्यानीयैरिदंतथ्यमिदं वितथमिति बोध
यितुं चदुर्घटे यः श्रीशंकराख्यो मुनिर्विवेचयति विविच्य स्थापयति सोयंविवेचकत्वात् परमो हंसोऽस्तु ये पुनरिह विवेचने वे३
शक्ताः सर्वेस्थितास्तानमस्तनजं भातुस्त्लेषाजनितरोगविशेषस्थानीयपरामादेहेहं तो निंबफलस्थानीयविषयसंभोगे
करातिकांस्तानमूनकाकान्मन्महे जानीमः १६ प्रकारांतरेणापि हंसत्वमाह दृष्टिमिति हंसः सूर्यो बाह्येन तमसा मे
दीकृतां दृष्टिं प्रगुणी प्रकृष्टां तमोनिवारणेनापावृतां करोति प्रपंतु प्रवाह्येनांतरेण शात्मनो बाह्येन वाज्ञानलक्षणे

नीरक्षीरनयेन तथ्यवितथे संपिंडिते पंडितैर्दुर्बोधे सकलैर्विवेचयति यः श्रीशंकराख्यो मुनिः हंसो
यं परमोस्तु ये पुनरिहाशक्ता स्तमनस्त्यास्थिताजं भाग्निंबफलाशनैकरतिं काकानमून्मन्महे ।१६। दृष्टिं
यः प्रगुणीकरोति तमसा बाह्येन मंदीकृतां नालीकप्रियतां प्रयाति भजते मित्रत्वमव्याहतं विश्वस्योपक कार२
ते विलुंपति मुहूर्ज्ज्कस्य चार्तिं घनां हंसः सोयमभिव्यनक्ति महतां जिज्ञास्यमर्थं मुहुः ॥१७॥

नतमसा मंदीकृतां लमदृष्टिं प्रगुणीं करोति प्रकृष्टगुणयुक्तां यथा भक्तास्तद्दर्शनयोग्यां करोति सतु कमलप्रियतां प्रयाति
प्रपंतु श्लीकमभक्तादिषयादि प्रियतां न प्रयाति स उपकाराय जगतो मित्रत्वमव्याहतं भजते न यथा मैत्र प्रकाराय सर्वस्या पि२
हतं मित्रत्वं भजते सहृस्य हृदस्य कस्य चक्रवाकस्य घनीभूतां रात्रिप्रयुक्तां प्रियाविरहप्रजनितां पीडां विलुंपति ना
शयति तथा यमपि स हृदां समहस्य घनीभूतां संसृतिलक्षणामार्तिं विलुंपति संज्ञातुमिष्टं घटपटादिरूपमर्थं मुहुर
भिव्यनक्ति प्रकाशयति तथा सोऽयमपि महतां विशुद्धचेतसां मुमुक्षूणां जिज्ञास्यं परमार्थं भक्तं ब्रह्मैव सलक्षणमर्थं मुहु

नतु तिष्ठत्वन्येषां वार्त्ता त्वद्बुद्धिरपभेदास्ति न वेत्याशंक्याह मम पभेदबुद्धिरस्तु तस्मानुविंतं मन्यमानो नमो वपं ब्राह्मणि श्वा प
कुमिइति पात्र वल्मेवात्र्मनुसत्या योजेन समाधत्ते यस्य तु दृढबुद्धेः सर्वमपि जगत्स्वदेवात्मा व्यतिरिक्तं भाति स ब्राह्मणो
ऽस्तु श्वपचो वा भवतु वंदनीय इति मम दृढा निष्ठा ३६ न केवलं वंदनीय एव किं त्वेवंविधः सम्यक्ज्ञानवान्साक्षान्मम गुरु
रेवेत्याह विष्णुशिवादीनां चितिश्चेतनः स्फुरति सैव पुत्तिकादि पतंगिकांत देवधिषु जंतुषु स्फुरति सैव कालत्रयेप्य हेद्दृश्यप
तुनैवास्मीति यस्य मनीषा स चांडालो वा भवतु तथापि मम गुरुः ३७ किं बहुना तत्त्ववित्सर्वोपि मम गुरुरित्याह यस्मिन्

भाति यस्य जगद्दृढबुद्धेः सर्वमप्यनिशमात्मतयैव सद्द्विजोस्तु भवतु श्वपचो वा वंदनीय इति मे दृढनिष्ठा
३६ या चितिः स्फुरति विष्णुमुखे सा पुत्तिकावधिषु सैव सदाहं नैव दृश्यमिति यस्य मनीषा पुल्कसो भवतु
वा स गुरुर्मे ३७ यत्र यत्र च भवेदिह बोधस्तत्तदर्थसमवेत्तणकाले बोधमात्रमवशिष्टमहं तद्यस्य धीरिति
गुरुः स नरो मे ३८ भाषमाण इति तेन कलावानेष नेत्रततमंत्यजमग्ने धूर्जटिं तु समुद्वहंतमौलिस्फू
र्जदिंदुवकलं सहवेदैः ३९

लोके तत्तद्विषयानुभवकाले यत्र विशेषज्ञानं भवेत्तत्सर्वं मिथ्याभूतं सर्वोपाधिबा
धेनावशिष्टज्ञानमात्रमहमेव न मत्तः किमपि व्यतिरिक्तमस्तीति यस्य बुद्धिः स यः कश्चिदपि नरो मम गुरुः एवं नग
कं दूरमिति मया देहजिहीर्षया नोक्तं नाप्यात्मजिहीर्षयापि त्वं भयतादात्म्याध्यासवर्जिहीर्षया स च तव नास्ति चेत्त
र्हि त्वमपि मम गुरुरेवेत्यात्ते पापि परिहृतो वेदितव्यः ३८ एवं भणतो निर्व्यलीकं भाषमाणेनत्यज्ञो न्यजाविनह घकटि
तत्स्वरूपं महादेवं ददर्शेत्याह ते त्वेवंप्रकारेण तेन सह भाषमाणेन श्रीशंकरः तमंत्यजमग्रेन ददर्श किंतु मौलौ
शिरसि स्फुरंती चंद्रकला यस्य तं चतुर्भिर्वेदैः सहितं धूर्जटिं महादेवं संदृष्टवान्न न श्रीशंकराद्न्यस्य शिवसाभावा

शं॰ वि॰ टि॰ ८१

162

दृष्ट्वा पश्याम्यतोपलब्धवान् तदाहतं दृष्ट्वा भयेन भक्त्याविनयेन धैर्येण हर्षेण विस्मयेन च युक्तः शिष्टानुमतः
श्रीशंकरो नेत्रयोर्विषयम् इष्टो भक्त्याद्यामृतो योयस्तं महादेवं त्वं वै त्वं तुष्टाव ३० ८० देहदृष्ट्या तव दासोहमस्मि यतः शं
भुः त्वं भवत्स्वामी इति शंभुः त्वमेव स्वामीत्वगुणयुक्तः इति जीवदृष्ट्याहं तवांशो जातः ननु कथं निरवयवस्य ममांश
त्वमिति चेद्यथा सूर्येंदुप्रभृतेः स्यापि तवस्वरूपवेंदुवद्वह्नित्वेन त्रिनेत्र त्रिमहः वत्वं तथा मायया तवांशस्यापि संभ
वादित्याशयेन संबोधयति त्रिदृष्टे इति शुद्धात्मदृष्ट्या तु त्वमेव त्वदनन्य एवाहं तत्त्वमसीति श्रुतेः तत्र योग्यं

भयेन भक्त्याविनयेन धन्यायुक्तः सहर्षेण च विस्मयेन तुष्टाव शिष्टानुमतः त्वं वै त्वं दृष्टादृशो
गोचरम् इष्टमूर्ति ८० दासस्तेहं देहदृष्ट्यास्मि शंभो जातस्तेंशो जीवदृष्ट्या त्रिदृष्टे सर्वस्यात्मन्ना
त्मदृष्ट्या त्वमेवेत्येवं मे धीर्निश्चिता सर्वशास्त्रैः ८१ यस्मालोकादेतद्बहिरपि च लोको वितिमिरो
न मंजूषा यस्या त्रिजगति न शाणेन च खवानिः यतं ते चैकांतरहसि यतयो यत्प्राणापिनोन्नमस्त
स्मै स्वस्मै निखिलनिगमांतसमणये ॥८२॥

संबोधनं सर्वस्यात्मान्निति इत्येवंप्रकारेण सर्वशास्त्रैर्मे
बुद्धिर्निश्चयं प्राप्ताशालिनी ८१ प्रसिद्ध शिरोभूषणमणीतो व्यतिरेकं दर्शयन्स्वाभिन्नं प्रीवं नमस्करोति यदि
ति प्रसिद्धस्य तादृशमणेरालोकाद्बहिरेव लोको वितिमिरो मंजूषापेटी शाणोनि कषः खानिः स्वपतिभिरर्थ्यि
ता प्रसिद्ध प्रसिद्धा एतस्मादत्युत्कृष्टा यतस्मै तत्पदलक्ष्या यनिखिलनिगमाशिरोभूषणमणये तस्मै त्वंपद
लक्ष्याभिन्नाय नमः प्रह्वीभावोस्तु यस्य प्रकाशादेतद्बहिरपि च लोको वितिमिरो यस्य भासा सर्वमिदं विभातीति श्रुतेः
त्रिजगति यस्य मंजूषा नास्ति नापि शाणो नापि खनिः यत्प्राणापिनो यस्मिन्प्रीतिमंतस्त्रयतयो रहस्येकांते भजंत ते

८१

गुरुकृपापाशुणत्वाल्लभ्यस्य तत्त्वज्ञानस्यालंबनमस्त्वं हे कर्णसंभव तत्त्वेन मतिः अहो शास्त्रं परमतत्त्वबोधकत्वात् धन्यतमं
मं पद्यप्रये ंविधं शास्त्रं तत्रापि यदि श्रीगुरुकृपाऽस्मिन् लोके शिष्यवान् स्यात् तर्हि शास्त्रात् किं न किमपीत्यर्थः चिंतासं
पादिता सा गुरुकृपा किंफलदा स्यादिति यदि तत्त्वज्ञानस्य विशेषेणोद्भवो नास्ति वा धान्यत्वादिका सापि निष्फलैवेत्यर्थः
तथा बोधश्च किमात्मलंबनं स्यादेव यदि ममपरमेतत्त्वेन स्यात् तत्त्वज्ञानालंबनभूताय परमतत्त्वाय स्वामिने
यतस्मै परमात्मने नमः तथेत्यस्य तस्मादित्यर्थो वाऽऽह जगत्यां श्रुत्यैवुद्धि संपादिताय तत्त्वार्थताय स्मात् परः प्राप्स्यर्थं

अहो शास्त्रं शास्त्रात् किमिह यदि न श्रीगुरुकृपा चिंता सा किं कुर्यान्न नु यदि न बोधस्य
विभवः किमात्मलंबस्त्वासौ न यदि परतत्त्वं मम तयानमः स्वस्मै तस्मै यदवधिरिहास्य र्यधि
वर्णः ४३ इत्युदारवचनैर्भगवंतं [illegible] संस्तुवंतमयचरणं मंत्तं वाप्य पूर्णोन पनं मुनि
मानन्२ वर्यं शंकरं सवदनमुवाच ४४ प्रसमदादि पदवीमभजस्त्वं शोधिता तत्तव तपोधन निष्ठा वा
पिस्यात्मकृतेयमद दुराय जन्म वचमंगापु हूतानि कुमतानि समस्तं ॥४४॥ भुजे सांत्त्वपुरो १
न ग्रहस्य पात्रं [illegible] संविभज्य सकलश्रुतिजालं ब्रह्मसूत्रमकरोदन् शिष्यः यत्र कंछिद्विषयो नास्तीत्यर्थः ४३ एवं स्तुवंतं श्री
श्रीशंकरं प्रति श्रीमहादेवो यदुक्तवान् तद्दर्शयितुमाह इतीति त्वा० ४४ पदुवाचतदाह प्रसदादीति प्रभजः शास्त्रवा
श्रे२ न सिहे सत्तोमध्येष्व्यासइवत्वमपि मदनुग्रहपात्रं स्यादित्याशीर्वादः ४५ सत्रभाष्यरचने नियोक्तुमुपक्रमते नु
शिष्टः सम्यक् कृतितः प्रत्ययस्यात्म शिष्य यस्मादिति वा समर्वशिष्याणां वेदव्यासो वेदं कदं वं सम्यग्विभज्यव्र
स्ताइसूत्रं वासं संसूच्यते येन तत्तथा अथातो ब्रह्मजिज्ञासा जन्माद्यस्य यतः शास्त्रयोनित्वात् तत्तु समन्वयादित्येवमा
दिरूपमकरोद् हित्वानु पश्चाद्दकरोदितियत्र ब्रह्मसूत्रे काणादसांख्यपातंजलप्रभृतानि मतानि समलम् न्यतिता नित्त

+भाष्यं भाष्यविदो विदुरिति सागरादिवर्णितस्य भाष्यत्वस्यावत्रपेस्त्वेत्युक्तं +४

तत्रत्रस्यस्त्रेमदमतयः कालिदोषाद्दाम्भ्यां त्रिभिर्वा वेदवचने रुद्भलितानि रूपकृतानि भाष्यकाणि कुत्सितभाष्याणि प्रचय
नकृत्तवंतः केचित्त्वहुबुद्ध्वा तं यैस्त्रै दूष्यतां वोपगतानि ४७ तत्तस्माद्धिदितो वेदांतानामर्थो येन तथाभूतो भवान् तानि
कुबुद्धिनां मतानि निरस्य सूत्रभाष्यं विरधातुविधो लोट् भाष्यलक्षणं नुसूत्रार्थो वर्ण्यते यत्र वाक्यैः सूत्रानुकारिभिः स्वपदा
नि च वर्ण्यते ... वार्तिकस्य तत्वानि रासायस्त्रानुकारिभिरिति वृत्ते स्त्व व्याख्येयमुक्तं स्वपदानीति इतरभाष्येभ्य उत्कृष्टता
बोधनाय विशिनष्टि समस्त श्रुतिभिरुद्दलिताभिर्युक्तिभिरासमंताद्युक्तं ४८ ननु मया त्रैस्पमाणं भाष्यमपि केषांचिदना

तत्र मन्द मतयः कालिदोषाद्दि त्रिवेदवचनोद्दलितानि भाष्यकाण्डः रचयन्बहु बुद्धैर्दूष्यतामुपगता
नि च कैश्चित् ४७ तद्भवान्विदित वेदशिखार्थस्तानि दुर्मतिमतानि निरस्य सूत्रभाष्यमधुना वि
दधातु श्रुतियुक्त्युद्दलितयुक्तिभिर्युक्तं ४८ एतदेव विबुधैरपि सेद्धुरर्चनीयमनवद्यमुदारं तावकं कम
लयोनिसभाया मप्यवाप्स्यति वरां वरिवस्यां ४९ भास्कराभिनवगुप्त पुरोगान्नीलकंठ गुरु
मंडनमुख्यान् पंडितान् यथाविजित्य जगत्यां ख्यापयाद्वयमते परतत्त्वं ॥ ५०॥

दरस्पदं स्यादेवं तर्हि किमर्थं कर्तव्यमिति चेत्तत्राह एतद्देवतावकं भाष्यमिंद्रसहितैर्देवैरेवार्चनीयं भविष्यति पि ब्रह्म
सभायामपि ... रर्चनीयं भविष्यतीति किमु वक्तव्यं यतो निर्दोषमुदारं चनकेवलं सेंद्रैर्देवैरेवार्चनीयं भविष्यत्यपि तु ब्रह्मस
भायामपि श्रेष्ठां एजांप्राप्स्यतीत्यर्थः ४९ किं च भास्करो भेदाभेदवादी अभिनवगुप्तः प्राज्ञो नीलकंठो भेदवादी शैवः गु
रुः प्रभाकरो मंडनमिश्रो भाट्टमतानुयायी एतदादीन् पंडितान् यथा भाष्यकरणानंतरं विजित्य पृथिव्यामद्वयमते परतत्त्वं ८८

ग्र॰ ८८ मु॰

किंच मोहलक्षणसंततमसमाक्रांतान् शिष्यान् तस्मिन्देशे परतत्वस्मरणायःपालनाय संस्थाप्य तदनंतरं कृतमवतारकृत्यं येन 165

समामुपैष्यामि ५१ एवमेनं श्रीशंकरमनुगृह्य कृपावान् श्रीशिवो वेदैः सह अंतर्धानमगात् श्रीशंकरोपि विस्मयपुष्टेन मनसा

शिष्यैः सह स्वर्णदीं गंगां प्रत्यगच्छत् ५२ ऐहिकविधिं संनिवर्त्य गुरुमीशं महादेवं ध्यायतो गुणसमुद्रस्य श्रीशंकरस्य

मानसं सर्वलोकहिताय सम्यगुद्यमयुक्तमभूत् ५३ स विश्वनाथात् कर्तृत्वशक्तिं प्राप्य प्रीतः सन् उग्रविकासभाजः का

मोहसंततमसवासरनाथांस्तत्र तत्र विनिवेश्य विनेयान् पालनाय परतत्वस्मरणं मामु

पैष्यसीति ततः कृतकृत्यः ५१ एवमेनमनुगृह्य कृपावानागमैः सह शिवोंतरधत्त विस्मितेन मन

सा सह शिष्यैः शंकरोपि सुरसिंधुमुपासीत् ५२ संनिवर्त्य विधिमाह्निकमीशं ध्यायतो गुरु

मथाखिलभाष्यं कर्तुमुद्यतमभूद्गुणसिंधोर्मानसं निखिललोकहिताय ५३ कर्तृत्वशक्ति

मधिगम्य स विश्वनाथात् काशीपुरान्निरगमत्वगविकासभाजः प्रीतः सरोजमुकुलादिव चंचरी

कनिर्वधतः सुखमवापयथा द्विजेंद्रः ५४ अद्वैतदर्शिन विदां भुवि सार्वभौमो यात्येष इत्यु

पविंचाशितातपत्रः प्रालेयाचले वहति चारु परः प्रकाशव्याजेन चामरव्यधादिव दिङ्मुकांता ॥ ५५ ॥ कु २

शीपुरान्निरगमत् चंचरीकनिर्वंधतो गंधलुब्धभ्रमरनिर्वंधनेनःपात्सरोजमुकुलादिवेति परोपमा पद्यापाद्विशंणमिंद्रोहं सोनि

र्गत्य सुखमवाप तत्र यांत्र्यंब्राह्मणोत्तमः सुखं प्राप प्रत्यवयवमुपवाचको पादानादनेकैव यमुपमा व० ५४ अवि० अद्वैतशा

स्त्रविदां सार्वभौमोचक्रवर्ती एषश्री शंकरो गच्छतीत्यतः चंद्रविंबात्मकं श्वेतछत्रमस्ताचले वहति सति परः प्रकाशव्या

जेन दिग्युक्तां तादिग्लक्षणा शोभना कांता चामरं व्यधादिव पाठोंतरे सुखेन दिग्व्यधादिति याख्येयं ॥ ५५ ॥ ।५५।।

शं.वि.
टि.
२९

स॰

देवनराणांशांतामृतरंदिशंविहायान्यादिग्गसैसाक्षान्नमुरोचतउदीचअसृजत येयावैदेवमनुष्याणांशांतादिगितिश्रुतेः 166
तस्मात्तत्रत्पतीर्थानिनिषेवमाणाः क्रमाद्दूरीगंतुसमनोऽधात इंद्रवज्रा ५६ क्वचिद्द्रुमशालिक्वचित्तशीतं क्वचिदृजुक्वचि
त्कुटिलंप्रचरालं कुटिलेसर्जरसेसमदं इंतिने तिमाहिनीक्वचित्तउद्दमुखकंटकपुत्रं क्वचित्कंटकविनिर्मुक्तंमर्त्यजनवित
वत्तुप्रवस्थावर्जितंवर्त्मपंथासेनमहताऽन्ववर्तिअनुसृते ५७ आक्रियमयममात्मानमीहितापिपांथैःसहविचि

क्वचिदकंटक

शांतां दिशं देवनराणां विहाय नान्यादिग् सैसमरोचताद्द्या तत्रत्पतीर्थानिनिषेवमाणो गंतुं मनो धाद्दूरी
क्रमात्सः ५६ तेनान्ववर्ति महताक्वचिद्द्रुमशालिशीतं क्वचित्क्वचिदृजु क्वचित्प्रचरालं उत्कंटकं क्व
चिच्च तद्वर्त्म सर्वजनवित्तमिवाऽव्यवस्थं ५७ आत्मानमक्रियमथाव्ययमीहितापि पांथैः समं विचलितः
पथि लोकरीत्या आदत्फलानि मधुराण्यपिबत्पयांसि प्रापाद्गुपाविशदशेत तथोदतिष्ठत् ५८
तेन व्यनीयत तदा पदवी दवीयस्या सादिता च वदरी वनभूपणभूमिः गौरीगुरुः सवदमंदकरी परी
ताखिलत्सुरीयुत दरी परिभातियस्यां ॥५९॥

लितः सन्मार्गेलोकरीत्या मधुराणि फलानि अदत्तभक्षणं
यस्मात् धातोर्लङि प्रदः सर्वेषामित्यऽपत्तेः सर्वे धातु कस्याऽऽगमेरूपं मधुराणि जलानि अपिबत् प्रायात् गमनं कृत
वान् उपाविशत् उपविष्टवान् अशेत शयनं कृतवान् तथोदतिष्ठत् उत्थितिं कृतवानित्यर्थः ५८ दवीयसी पदवी तेन व्य
नीयत सुदूरं वर्त्मातिक्रांतवान् वनभूषणभूमिर्वदरी आसादिता च गौरीगुरोर्हिमालयात् स्रवंतीभिरमंदफरीभिर्व्याप्ता यस्यां

वरं सर्षं खेलंतीभिः सुरांगनाभिर्युक्ता दरी परिभाति ५९

सश्रीशंकरो ह्यद्दशवयसि तत्र वत्सरं समाधिनिष्टैः षड्भिः स्तुत्यापि पासेन रामस्तु शोकमोहौ षडूर्मिपदं स्तुत्वा षडूर्मिभिस्तु पातक च
मेमांसास्थिमेदोमज्जारेतोभिः सप्तधातुभिः पंचज्ञानेंद्रियाणि चत्वारि अंतःकरणानीति नवभिस्त्रिज्ञानेंद्रियपंचकं कर्मेंद्रियपंचकं
प्राणपंचकं मनः करणचतुष्टयं पसमणाभूतपंचकं पंचकं अष्टकं वा विद्याकामकर्मवासना चेति नवभिरिति वा द्वारैर्वा नवभिर्विखि
वे२ नाडीभिर्ब्रह्मर्षिभिः दांतैर्बहुधा विचार्य भयं पुष्पं गभीरं तन्मधुरं च सद्भाष्यं फणीतिस्म षड्भिस्त्रसप्तभिरष्टाभिर्नवभिश्चाखि
न्नैर्भवं योगमिति वा भव्यं स्तु भेच सत्त्वे च पापे भाविनि चत्रिषष्टि तिमोर्दिनी ६० उपनिषदामपि भाष्यं कृतवानित्याह करतले

सद्यो दशवयसि तत्र समाधिनिष्ठैर्ब्रह्मर्षिभिः श्रुतिशिरो बहुधा विचार्य षड्भिश्च सप्तभिरथो नवभि
श्चाखिलैर्भव्यं गभीरमधुरं फणति स्म भाष्यं ६० करतलकलिताह्यात्मतत्त्वं ह्यापि तद्दूरं तथा चिरं तनश्च
मोहं उपचितमुद्दितादितैर्गुणौघैरुपनिषदामयमज्जहार भाष्यं ६१ ततो महाभारतसारभूता सव्या
करोद्भगवती स्वगीताः सनत्सुजातीयमथ स्फुटं च ततो नृसिंहस्य च तापनीयं ६२॥

प्रसादादिगुणनिचये १

कलितं प्रकाशितमात्मतत्त्वं येनापि तत्तो दूरं तथा चिरंतनो ऽनादिभूतो मोहो येन उद्दयं प्रानैरुत्तमगुणौघैरुपचितं पुत्रं देहा
भिमानादिदुःखानि निश्रयेन विमारयति विशेषेण पतितपरं ब्रह्म प्रत्यगात्मत्वेन नितरां गमयति सर्वान् धर्मान् लभतामविद्या
सस्पंतमवसादयत्युन्मूलयतीत्युपनिषद् ब्रह्मविद्या तत्प्रतिपादकानां ईशकेनकठप्रश्नमुंडमांडूक्यतैत्तिरेयैतरेयछां क३
दोग्यबृहदारण्यानां वेदांतानां भाष्यमुज्जहार कृतवान् पुष्पितागाः ६१ ततस्तदनंतरं महाभारतस्य निखिलवेदार्थप्र
काशकस्य सारभूता भगवद्गीताः स्वं व्याख्यातवान् ततो भारतस्य सनत्सुजातीयमथ तातं स्फुटं मलभ्यं ततस्तत्पुनः सिंह
तापनीयं व्याकरोत् उ० ६२॥

स का२

तदनु ततः पश्चादुपदेशोहस्तिकादीन् संख्यातान् मेयान्सुधीभिः स्तुत्यः परमार्थज्ञः श्रीशंकरोऽध्यदधात् यान् मेयान्
श्रुत्वा विरक्ताः यतयो विवेकपाशान्मुक्ता अभवंति ६३ श्रीशंकराचार्यसूर्येऽदृष्यं प्राप्यप्रकाशमाने मतिदुर्वादिवृंदप्रभया
अविमुक्ताः सहिताः कुबुद्धिभिः प्रणीता व्याख्याधरा सम्यग्लयं प्रापुः ६४ अथानंतरं परेषां वादिनां तर्कैः स्तरुणैः सूर्य
किरणैः सत्सद्वत्तशोषयन् मशकंसलीमंभामंसब्रतीदुर्विधिवद्विष्यानध्यापयामास ६५ निजशिष्यहृदयकमलभानो

विरक्ताः

मेयान् संख्यातदनु उपदेशसहस्तिकादीन्व्यदधात्सुधीजनः श्रुत्वार्थविद्वानः विवेकपाशान्मु
क्ताः यतयो भवंति ६३ श्रीशंकराचार्यरवावुदैत्य प्रकाशमाने कुमतिप्रणीताः व्याख्याधकाराः
प्रलयं समीयुर्दुर्वादिवृंदप्रभया वियुक्ताः ६४ अथ ब्रतीदुर्विधिवद्दिनेयानध्यापयामास स तने
जभाष्यं तर्कैः परेषां तरुणैः विवस्वन्मरीचिभिः सिंधुवद्प्रशोष्य ६५ निजशिष्यहृदब्जभास्वतो
गुरुवर्यस्य सनंदनादयः शमपूर्वैर्गुणैरश्मश्रुवन्कृति
चिद्विष्यगणेषु मुख्यताः ६६ स नितरामितराश्रवतोलसन्नियममज्जमाप्य सनंदनः श्रुतिनिज
श्रुतिकोप्यभवत्पुनः विपाठिषु गीहनार्थविवित्सया ६७

गुरुवर्यस्य शिष्यगणेषु मुख्यताः कतिचित् सनंदनादयः शमादिगुणैरश्मश्रुवत् अभ्यसवंतवियोगिनी ६६ स सनंदन
इतराश्रवतोइतरेभ्यः प्राप्तवेभोवचनास्थितेभ्यः शिष्येभ्यः प्राश्रवो अंगीकृतौ लक्षेप्तानाम्यवहूवचनास्थिताइत्तिमोहिनीनितरां ल
सन्नसन् श्रुतानिज श्रुतिः स्ववेदो येन स तथाविधोपि गहनार्थस्य विज्ञाने छयाद्भुतं नियमं प्राप्य पुनः पठने अनुरभवत् इ
तराश्रवतोद्भुतं लसंतं नियममाप्येतिवा विद्भुतादिलं वितवतं ॥६७॥

आत्मपदारविंदयुगले । द्वंद्वाः रागद्वेषादिद्वंद्वं विनिर्मुक्ता भक्तिर्यस्य तं ममैव सनंदनं नेनीतां तमत्यंतं दयमानं दयां कुर्वाणं

म मनोपस्य मुनींद्रः वेदांतरहस्यनिधानस्य निधेः स्थापनस्य कोशं पात्रमात्मीयग्रंथं सर्वमपाठयत् पाठितवान् ६८ 169

ईर्ष्याभरेण आकुलं हृदयं येषामित्तराश्रवाणां सतीर्थ्यानां मध्ये वा अनुपमाममुष्य सनंदनस्य भक्तिं प्रख्यापयन् आपगा आकाश

नदी गंगा अभ्रंम मध्ये वा गगने धातुर्मे देवं च कांचन इति मे दिनी तस्याः परतटस्य ममैव सनंदनं कदाचिद् हृदांतदेशिके दुष्प्राहू

तवान् ६९ अनवधिसंसारसागरस्य संतारिका गुरुचरणभक्तिः नदीं किं न सा तारयेदपि तु तारयेदेवेति विचार्य धीघ्रमेव

अहंद्वंद्वभक्तिं ममुमात्मपदारविंदद्वंद्वे नितांतदयमानमना मुनींद्रः आम्नायशेखररहस्यनिधा

नकोशमात्मीयकोशमखिलं निरपाठयत् ६८ ईर्ष्याभराकुलहृदामितरास्रवाणां प्रख्यापयन्न

नुपमामहसीयभक्तिं आपगापरतटस्थममुं कदाचिदाकारयन्निगमशेखरदेशिकेंद्रः ६९ सं

तारिकानवधिसंसृतिसागरस्य किं तारयेन्न सरितं गुरुपादभक्तिः इत्थं जसा प्रविशतः सलिलं द्युसिं

धुः पद्मानुदंचयति तस्य पदे पदे स्म ७० यैपरुहेषु विनिवेश्य पदं क्रमेण प्राप्तोपकंठममुमप्रतिमा

नभक्तिं आनंदविस्मयनिरंतनिरंतरोमा वाल्ह्नीष्पपद्मपदनामपदं व्यतानीत् ७१ ॥

जलं प्रविशतः तस्य गुरुभक्तस्य पदे पदे गंगा पद्मानि उदंचयति स्मोज्जृंभयामास ७० जलरुहेषु क्रमेण पदं विनिवेश्य आ

गतसमीपं तममुमनुपमभक्तिं आनंदविस्मयाभ्यां निरंतनिरंतरोत्पुलं निरंतरोमा वाल्लिंगपद्मपदेति नामपदं व्यतानीत् अखि

लारितवान् ७१ अनवद्यतमामात्मविद्यां पाठयंतं तं श्रीशंकरं त्वा विद्वांस दर्शिपेतु केचित् सगर्वाः कमते पाशुपतेऽभिमानोप

धाविवेकलत्तागास्य वृत्तसो मदावानिवहा चरंतः [illegible]

खांताः पंचपदार्थाः पशुपतिनेश्वरेणमोहायोपदिष्टाः तत्रकार्यंमहदादिकारणंप्रधानेशोयोगः समाधिर्विधिस्त्रिस
वणस्नानादिर्दुःखांतोमोक्षः प्रधानमुपादानकारणंपशुपतिरीश्वरोनिमित्तकारणंसर्वज्ञोचक्रे सप्राणमसृजेत्यादि
श्रुतिषुईक्षापूर्वककर्तृत्वश्रवणात्तदीक्षापूर्वकंचकर्तृत्वंनिमित्तकारणेघटकुलालादिषुदृष्टं चनेतकारकपूर्विका
पाश्चक्रियायाः फलसिद्धिर्लोकेदृष्टा सचन्यायप्रादिकतैर्यपिसंज्ञामपितुपुत्रः किंचयथेश्वराणांराजवैवस्वतादीनां
निमित्तकारणत्वमेवकेवलंप्रतीयतेतद्वत्परमेश्वरस्यापिनिमित्तकारणत्वमेवकिंचसावयवमचेतनमशुद्धमिदंजग
त्सहाणंनानेवलक्षणंब्रह्मोपादानकंसंभवतिरुचकादीनांमृदादिकारत्वादर्शनात् अपिचयदिदुःखमोहाद्यात्मकंकार्यं

तेपाशुपतमनवद्यतमात्मविद्यापेतंस्थिताःसदसितत्त्वविदो
सगर्वाःश्रीविद्विप्रःकुमतपाशुमताभिमानाःकेचिद्विवेकवि
दिपोमदवापमानाः७२॥रामजीसहाय॥

ब्रह्मोपादानकंस्यात्तर्हिप्रलयेस्वोपादानेनब्रह्मणाविभागमापद्यमानेकारणमात्मीयेनदोषेणदूषयेदतोऽसंभ
न्नमिदंजगतोब्रह्मोपादानकत्वकल्पनंतस्मात्कारणश्रुतयःपशुपतेरीश्वरस्यनिमित्तकारणत्वबोधकाइत्यवस्य
मास्येपमितिव०७२ नैतत्सारंब्रह्मणोभिन्ननिमित्तोपादानत्वस्वीकारेप्रतिज्ञादृष्टांतयोरनुपरोधात्प्रतिज्ञातावत्
उततमादेशमप्राक्ष्योयेनाश्रुतंश्रुतंभवति अमतंमतमविज्ञातंविज्ञातमिति यदिब्रह्मोपादानंस्यात्तर्हीयंप्रतिज्ञा
परह्येतकार्यव्यतिरिक्तनिमित्तकारणविज्ञानेनतत्कार्यज्ञानादर्शनात् दृष्टांतोपियथासोम्यैकेनमृत्पिंडेन

सर्वं मृण्मयं विज्ञातं स्याद्वाचारंभणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यमित्युपादानगोचरं वाम्नायते निमित्तत्वं त्वधिष्ठा
नांतराभावादृषिधिगं तत्रैव प्रभाप्युपपत्ते रेकमेवाद्वितीयमित्यवधारणादन्यथा प्रतिज्ञादृष्टांतोपरोधस्य स्पष्टत्वात् किंच सोकाम
यत बहु स्यां प्रजायेयेति तदैक्षत बहु स्यां प्रजायेयेति च श्रुतात् परमात्मन एव कर्तृत्वं च निश्चीयते प्रत्येतत्सा दृश्यं पत्नू पादाभोपा
दयथा नोपपद्यते मयत्वस्य कार्येदृहके शायोस्य तदर्शनात् नापि कार्यस्य कारणानन्यत्वं न प्रलये एवापि तु त्रिष्वपि का
ले घात्मैवेदं सर्वं ब्रह्मैवेदं सर्वमित्यादिश्रुतेः कार्यस्य कारणानन्यत्वे विषयामरी... केनोपरदेशः कदापि न संभवतीत पाप
+ ब्रह्मदूषकता घटादिविकाराणां कारणाविभागमापन्नानां दूषकत्वादर्शनात् किंच कार्यस्य ॥ २ ॥ दत्त ॥

न हि कल्पनमनल्पमनीषः श्रुत्युदाहरणतः स निरस्यन् ईषदप्यमितगर्वभरेणागमानपि ममर्द परेषां ॥ ७३ ॥

रमात्मापीत्येवं श्रुतीनामुदाहरणतस्तेषां विकल्पनमनल्पबुद्धिः स श्रीशंकरः निरस्य किंचिदुत्तगर्वातिशयादन्येषां
पाशुपतानामागमानपि मर्दितवान् तथाहि पशुपतेरीश्वरस्य प्रधानपुरुषयोरधिष्ठातृत्वेन जगत्कारणत्वं नोप
पद्यते हीनमध्यमोत्तमभावेन प्राणिभेदान्विदधतः पशुपते रागद्वेषादिप्रसंगात् प्रधानपुरुषाभ्यां संबंधानु
पपत्तेश्च न तावत्संयोगलक्षणः संबंधः संभवति त्रयाणामपि सर्वगतत्वान्निरवयवत्वाच्च नापि समवायः आश्रयाश्रयि
भावानिरूपणात् नाप्यन्यः कार्यगम्यः कश्चित्संबंधः शक्यते कल्पयितुं कार्यकारणभावस्यैवाद्याप्यसिद्धत्वात् ७३

शं.वि.
टि.
८२

एवमादिरूपं तदागमसंमतं येन प्रकारं संमन्येत्यनेन सूचयित्वा तदभिमतमुक्तं येन प्रकारं दर्शयति ॥ द्वितीये निरस्ता पर्य
वसन्नाभवत्वसंमता ईशसमानता लक्षणा या मुक्तिः सैव भेदे सति भेदे सत्ये सति कथं स्यात् तस्य स्यामि त्वस्य योगान्न के
नापि प्रकारेण भवेदित्यर्थः ननु पशुपतिध्यानाद्भविष्यतीति चेत्तत्राह ध्यानाज्जाता ह्यस्य मुक्तिः कुतो हेतोर्न विनश्ये
त तस्या विनाशाभावे हेतुर्नास्तीत्यर्थः हि यस्माद्भावत्वे सति यत्कार्यं तत्सर्वमपि नित्यं न भवति प्रध्वंसे व्यभिचारवारणा
य भावेति ७३ किंच मोक्षावस्थायां पशुषु जीवेषु पतेरीशस्य गुणानां संक्रमणं यदिष्यते तन्न साधु हि यस्माद्व

172

५७३

॥ द्वितीये निरस्तां सति भेदे मुक्तिरीशसमते वक्तव्यं स्यात् ध्यानजा किमिति सा न विनश्येद्भावका
र्यमखिलं हि न नित्यं ७४ किंच संक्रमणमीशगुणानामिष्यते पशुषु मोक्षदशायां तन्न साध्वव
यवैर्विधुराणां संक्रमो न घटते हि गुणानां ७५ पद्मगंधवदगंधवहोऽस्मिन्नात्मनीश्वरगुणोऽस्त्वि
ति चेन्न तत्र गंधसमवायिनभस्वत्संयुताद्दिशति गंधधियं यत् ७६ किंचैकदेशेन समाप्यते
का त्स्न्येन वाथ भगुणा विभक्ता न्न पूर्वे तु पूर्वोदितदोषसंगस्त्वन्ते तु नादिः परमेश्वरे स्यात् ७७

क२

यवैर्वर्जितानां गुणानां संक्रमो न घटते ७५ ननु गंधवहे वायौ यथा निरवयवस्य पद्मगंधस्य संक्रमस्तथाऽस्मिन्जी
वे पशुपतिगुणानां संक्रमोऽस्त्विति शंकते पद्मगंधवदिति गंधसमवायिकमलसंयुक्तात्सावयवात्मना वायुसंयुक्तं सत् तत्र वायो
गंधधियं यस्माद्दिशति तस्मात्सैवमित्याह नेति ७६ किंच पशुपतिगुणा एकदेशेन विभक्ताः समाप्यंते किंवा कार्त्स्न्ये
नाद्यपक्षे तु पूर्वोक्तदोषस्य निरवयवगुणानामेकदेशेन संक्रमायोगस्य प्रसक्तिः द्वितीये परमेश्वरे ऽनन्तादिस्या

२
शं.
टि.
८२

इत्थं वज्रवत्कठिनैर्नखैर्भिद्यमानमदंगकुंभस्वाभिमतोऽपीयं घातेपांडित्तं मन्यमानास्तां त्रिका: पाप्य पत्ता: स्मपस्यातिशये
नयोमदस्रंसत्पञ्जु: खगकुलपतेर्गरुत्मतोरयस्य वेगस्यातिशयोयेषुतै: पक्षाघातै: फणासु ताड्यमाना: सर्पाय था ह्वेडज्वालां विषज्वालां त्यजेतितिहूतक्ष्वेडस्तु गरलं विषमित्यमर: मंदा० ७८ व्याख्या पांजं भतमुक्षक्षितंपत्या टंकुशात्लता
तस्मात्फणापते: शेषस्य मंदादं त्रलज्जामुद्वीपपर:संख्यामति क्रांतानामसंख्यातानां शीर्षाणांहृज्जलरुहे सुभानुत्ताम्
हृहन्नुज्ञ्हेलस्वपशा: सुमेरुल्लंघितमन्नाध्धितदस्वपशोलक्षणपुष्पे जगत्त्रभूषयन्नु पाठांतरेऽप्यंतंभूषयन्नवादिम

इत्थंतकैः कुलिशाकठिनैः पंडितंमन्यमाना: भिद्यतस्त्वापी: स्मपभरमदंतात्पञ्जसात्रिका
सैपक्षाघातैरिवरयभैरैस्ताड्यमाना: फणासुक्ष्वेडज्वालां खगकुलपते: पन्नगा: साभि
माना: ७८ व्याख्याजंभति पाटवात्फणिपतेर्मंदात्तमद्वीपपसंख्यालंघितशीर्षहृदू
न हेषाद्दित्पतामदहृन्नुञ्ज्हेलस्वयश: सुमै: समगवत्पादो जगद्भूषयन्नकुर्वन्वादिमगेषु
निरभरममाच्छार्दूलविक्रीडिते ७९ वेदांतकांतारकृतप्रचार: सुतीक्ष्णसद्युक्तिनखाग्रदं
ष्ट्र: भयंकरोवादिमतंगजानांमहर्षिकंठीरवउल्ललास ८०

गेषु निरभरंहृदंशार्दूलविक्रीडितं कुर्वन्सगभवत्पादोऽभात्: प्रद्युततत्प्रत्रश्रीशंकरवर्णनपरेणशार्दूलविक्री
डितपदेनैतच्छंदोनामसूचनान्मुद्रालंकार: तल्लक्षणं सूच्यार्थसूचनंमुद्राप्रकृतार्थपरै: पदैरित्युक्ते: शा० ७९ श्रीशंकरं
सिंहरूपेणोत्प्रेक्षतिवेदांतलक्षणोवनेकृत: प्रचारोयेन सुतीक्ष्णानिसद्युक्तयएवनखाग्राणिदंष्ट्राश्चयस्यवादिल
क्षणोनांगजानांभयंकर: एवंविधोमहर्षिलक्षण: सिंहउल्ललासप्रकाशे ७०॥ ८०॥ ८०॥ ८०॥५॥

शं॰वि॰ डिं॰ तस्य यतीश्वरस्य ततः प्रभावं विलोक्य आश्चर्ययुक्तमंतरंगं मनो येषां ते काशीपुरस्थास्तस्मिन्काले इत्थमूचुः ॥ ९१ 174
९३ मुहुः पुनः पुनर्द्योतितानि सर्वशास्त्राणि येन तथाभूताद्स्माच्छ्रीशंकरात् पीडितं हृत्कमलं येषां ते भास्करप्रमुखाः
पराभवं प्रपेदिरे प्राप्तवंतः ॥ ९२ ॥ किंचास्मात्मनिष्टपातुष्टः कामरिपुर्महादेवः पुरस्तात्प्रादुर्भवन्वेदांतानां शारी

॥ अमानुषं तस्य यतीश्वरस्य विलोक्य बालस्य सतः प्रभावं ॥ सत्येत माश्चर्ययुतांतरंगाः काशी
दे २ पुरस्थाः जगदुस्तदित्थं ॥ ९१ ॥ अस्मान्मुहुर्द्योतितसर्वतंत्रात्पराभवं पीडितपुंडरीकाः प्रपेदिरे
भास्करगुप्तमिश्रमुरारिविद्येंदुगुरुप्रधानाः ॥ ९२ ॥ अस्मात्मनिष्टातिशयेन तुष्टः प्रादुर्भवन्का
मरिपुः पुरस्तात् प्रचोदयामास किल प्रणेतुं वेदांतशारीरकसूत्रभाष्यं ॥ ९३ ॥ कुदृष्टितिमिरस्फुर
त्कुमतपंकमग्नां पुरा पराशरभुवा चिरात्बुधमुदे बुधेनोद्धृतां अहो वत जरद्गवीमनघ
भाष्यसूत्रामत्तैः पंकापातिशंकरः प्रणतशंकरः सादरं ॥ ९४ ॥

तिमिरेण

रकसूत्राणां च भाष्यं प्रणेतुं प्रचोदयामास ॥ ९३ ॥ कुदृष्टीनां स्फुरत्कुमतान्येव पंकस्तस्मिन्मग्नां पुरा पराशरसूनुना
बुधेन वेदव्यासेन बुधानां मुदे चिरादुद्धृतां तां जरद्गवीं चिरंतनां श्रुतिलक्षणां गां अहो वतेति निपातावत्याश्चर्यार्थे काव
त्वेन हर्षार्थे कौ वा निरवद्यां भाष्यसूत्रलक्षणेन रज्जुना तैः सादरं पथा पंकपतितं जंतुं पंकाद्विनिर्मुक्तां करोतीत्यर्थः कृतं ॥ ९३
९४ ॥

यथा श्रुतिलक्षणायां गवां प्रकाण्डे तत्त्रिवर्षफललक्षणं पयो दुग्धं सम्यक् त्रैलोक्यस्य भोजनं भुक्तं येन स चासौ भगो वृद्धतरश्चेति प्राची
नेप्रवृद्धा अध्वरायां गां पश्यन्ति तत्र यज्ञभूते प्रयागे तत्र केन सुरस्य प्रजापतेर्ब्रह्मणस्य गृहे वासः एवंभूतां तां गां
घोरैर्भीमैः खरैः स्त्रीत्वे दुर्जनैः पंकेन त्रस्तेव्याप्तेकुतर्कलक्षणो छिद्रे पातितं सभाप्रकारो भाष्यसमुद्रस्य क्षामं तं प्रज्ञा
त्पनिघ्यकाममकरोत् शा० ८५॥ कैश्चिद्वेदबाह्यैरुपनिषन्मिथ्यावक्त्रीति पुरुषैर्यथा दूरमुत्सारिता प्रभृत्युपायैर्भोद प्रा
भाकरैर्यस्मिन्वेदे कर्मणि वा यः नियोज्य पत्नं परिचरितुमसावुपनिषद् इहेति प्रज्ञुन्ना प्रकर्षेण परितस्त्वात्यीडिता प्रश्चो

त्रैलोक्यं सुमुखं त्रिवर्षफलं पयो भुंक्ते यया विस्फृतं यस्याः वृद्धतरे मही सुरगृहे वासः प्रवृद्धाध्वरे तां पंकप्रस
ते कुतर्ककुहरे घोरैः खरैः पातितां निघ्यकाममकरोत् सभाप्यजलधेः प्रज्ञाल्पसक्षामतैः ८५ मिथ्याव
क्त्रीति कैश्चित्पुरुषैर्दूरमुत्सारिता भट्टन्यैरस्मिन्नियोज्यं परिचरितुमसावहेतीति प्रणुन्ना प्रयोभासं द
धानैर्मे दुःभिरिव परैः वंचितार्थैः विदंत्या नंद्रमेषा सुचिरमशरणा शोककार्यं प्रपन्ना॥८६॥

न भवति किंतु प्रर्थवदाभासत इत्यर्थो भासस्तस्य त्वमसि तस्मात्त्वमसि तस्मै त्वमसीत्येवमादिरूपलं दधानैर्वीरितो लोपि
तलदभिन्नतत्त्वमसीत्येवमादिरूपावास्तवार्थे यैर्मदुर्भिरिवात्तिपरुषैरेव कोमललाभाहेर परैर्नै पापिकादिभिर्वंचिता सु
चिरमशरणामतीवानीं शंकराय प्रपन्ना एषा उपनिषदानंदं विदंति प्राप्नोतिस्म० ८६ वोद्धुः स्वप्नावाद्दीहं तमन्वधाव
ततेतः पश्चात् यया कयचित्तिकाशात्त्वात्मलाभोजातः कौमारिला परसंज्ञैर्भट्टपादै रार्यैर्निजपदगमने मार्गमा
त्रं प्रदर्शितं सा खेदः परकेव तर्कदुः खं विनीतमपनीतमयान्यैः पातं जलैः प्राणाधत्साप्राणनिरोधेनाहंतात्तस्य प्रज्यता
रविता इत्यमतं यतं खेदं प्राप्तं पुरुषमात्मानं कसार्थं शंकरार्यैः परेशमहं तवान्॥८७॥

शं·वि·डिं ८४

भूतैः पृथिव्यादिभिर्भिन्नं देवमात्मानं कतिचन नददृशुः केचिच्चार्वाकाः नैष एवं ततः केचिच्च योगाचारादयो दृष्ट्वा धीराः क्षणि
कविज्ञानमात्मेतितैः स्वीकृतत्वात् केचित्तार्किकामीमांसकाश्च भूतैर्वियुक्तं व्यधुः पृथक्कृतिनं संख्याः सर्वैर्भूतैर्मलज्ञो
श्चविनिर्मुक्तं व्यधुः किं तु एतेषामसत्त्वेन विदधुस्ततस्तस्मात् सा वा तामभीतिं भयं न त्यक्तवान् शंकरस्तु तेषां सत्तामधिष्ठि
त्य तमात्मानमभयमकृत यतः शंकरस्य ब्रह्मविद्याधीशस्य महादेवस्यांशो ज्ञानकलावतारः ८८ प्रागुग्रचार्वा

हंतुं वोद्धुं न्वधावत्तदनु कथमपि स्यात् मल्लाभः कणादाज्ञातः कौमारिलाद्यैर्निजपदगमने
दर्शितं मार्गमात्रं सांख्यैर्दुःखं विनीतं परमथ रचिता षाण्ण्यधन्य पहे ताने योरित्यारविन्नं प्रमोसं घित
कल्याणायाशंकरार्यः परेशः ८७ मलं भूतैर्न देवं कतिचन ददृशुः केचिद्दृष्ट्वाप्यधीराः केचिद्भूतैर्वि
युक्तं व्यधुरथ पृथकृतिनः केऽपि सर्वैर्विमुक्तं किं त्वेतेषामसत्त्वेन विदधुरजहन्नैव भीतिं ततो सौ तेषाम्
धिष्ठायसत्तामभयमकृत शंकरः शंकरांशः ८८ चार्वाकैर्निहतः प्रागवलिभिरथ मखधारूपमापा
द्यगुप्तः काणादैर्हानि योज्योव्यरचि बलवत्ता कृष्णकौमारिलेन सांख्यै राकृष्य हत्वा मलमपि
रचिता यः प्रधानेकृतंत्रः कृष्णात्सर्वेष्वरं तं व्यतनुत पुरुषं शंकरः शंकरांशः ८९॥

सं २

केर्निहतोऽपलापितो ग्ध्यानंतरं बलिभिः काणादैर्मखामिर्यमभूतं कर्तृत्वादि द्विविधीधं ज्ञानादिगुणकं रू
पमापाद्य गुप्तोरक्षितः हेति खेदे कौमारिलेन बलवता तेभ्यो मखतेभ्यः प्राकृष्य पृथक्कृत्य स्वर्गकामोप
जेतव्यादि विधोदासाइवनियोज्योव्यरचि रचितं ततो प्याकृष्य सांख्यैर्मलं हत्वापि यः प्रधानेकृतंत्रोरचित
मं पुरुषं शंकरः परेशं व्यतनुत प्रकृत ८९॥ ॥८९॥ ॥८९॥ ॥८९॥

८४

176

भाष्यतमेश्चेपस्करेशुांकरेभाषेवाचला: प्रसूनसुमनसां फलपुष्याणां संदोहस्यस्य द्वावसस्संदोहनेयाभ्पल्पाभता:
कल्पलतालत ल्पात्ताागिरेसमीहितवतोपुरुषााणामन्यद्वीपभाष्याभासवाचोद्भुरन्वयगिरा ग्रालिंगिता: गुणौस्यक्ता
भुजासनस्यचतुर्मुखस्यवध्वा: सरस्वत्याद्दौर्भाग्येपनगंभीकृता: कथमिष्टासुमिति यर्थ: श्लो॰ ६० कामं पयेष्टं कामकि
रातस्यधनुर्लतात: पर्यायेण क्रमेणापर्यायेणोकदेववानिर्यातयानि: स्तमानाराचाख्यघृणां छटयासमहेनविपाटि
तमनोधैर्ययेषांते: धियास्वबुद्ध्याकल्पितान्विरसान्: प्रबंधापहान्वंधनाशासमर्थान्गंथान्: आचार्यमरववयो

वाच: कल्पलता: प्रसूनसुमन: संदोहसंदोहनाभाष्येभाष्यतमेसमीहितवतोश्चेपस्करेशां
करेभाष्याभासगिरोद्भुरन्वयगिराश्लिष्टागौरुज्झिता इष्टासु: कथमंबुजासनवधूर्दौर्भाग्य
गंभीकृता: ६० कामंकामकिरातकार्मुकलता पर्यायनिर्पातया नाराचछटयाविपाटितमनोधै
र्येर्धियाकल्पितान् आचार्याऽननवर्पानिर्यद्भिदासिद्धांतस्फुद्धांतरोधीरोनाऽनुसरी
सरीतिविरसान्गंथान्ऽवंधापहान् ६१ सुधासंदोहेताविजयिभगवत्पादरचनासस्कंधान्गं
थान्रचयतिनिवद्धापादितद्वाविंशकाभंगानांमऽमुकुटस्पृगाटसरितः कृतौतल्पाकल्पानियतम
पश्चाल्पाहतगति: ६२

निर्यतानिर्गतेनाऽभिदासिद्धांतेनाभेदसिद्धांतेन स्फुद्धांत: करणोधीर: नाऽनुसरी
सरीति पुनसरणं नैवकरोति ६१ किंचसुधासंमत्तप्रवाहस्यागहंतायाविजयिनीयाभगवत्पादरचनात्तत्समस्कं
धानतमपर्यायालुल्पप्रकारान्१ गंथान्निवद्धागंथकर्तापादिरचपतितद्वानामांतमपश्चाल्पंस्यादित्यमर्यान्नि
पतमपश्चाल्पेनामांत आद्यतागतिर्येस्या: साकुल्पाल्पाकृत्रिमासमितमऽस्पाशिवस्पमकुटमेवस्पृगाटस्वतुम्पय

यथा गिरां धारया· आमलकात्मकनकधारादीनां धीनां समरविस्मयकरा चिंता यया वा शिवयुवतिसौंदर्यलहरी प्रतीतिं नीता अकटितारोद्धोपि भुजंगः सर्पः श्रुतेन भयहृत् प्रधावी कृतः प्रसिद्धं च शंकर नामोंकित प्राकृतमं... त्रस्य सर्पविषहारित्वं से पंसगुरोः श्रीशंकरस्य गिरां धाराकल्पकवेर्मदं न कल्पयति किंतु सर्वस्यापि मदं प्रयच्छतीत्यर्थः ९३ परगुरोः श्रीशंकरस्य गिरां धाराकल्पवृक्षकुसुमानां धारा तस्या धारायाः प्रर्यपंक्तिः चिंतामणिल्लक्षणां गनायाः किरणलक्षणाया वेणयाः केशबंधस्य गुणानिकानां तत्पररूपाभवद्गुणानि कानां तत्पेश्यां केपाठानि

यथादीनां धीनां घनकनकधारासमरवि प्रतीतिं नीता सोशिवयुवतिसौंदर्यलहरी भुजंगो रोद्धोपि श्रुतभयहृद् धावितः सगुरो गिरां धारा सेयं कल्पयति कवेः कस्य न मदं ९३ गिरां धाराकल्पद्रुमकुसुमधारा परगुरोः सदर्यावली चिंतामणिकिरणवेणीगुणानिका प्रभंगव्यमोघः सुरसुरभिदुग्धोर्मिसहभूर्दिवं भव्यैः काव्यैः सजति विद्वांशंकरगुरुः ९४ वाचामोचाफलाभाः श्रमशमनविधौ तेसमर्था लदर्थांगपंतरं ततवलुकिमपि सुधामाधुरी साधुरीतिः सन्येधन्यानि गारुडस्वामिकविपतेः काव्यगव्यानि भव्यान्येकश्लोकोपि येषु प्रथितकविजनानंदसंदोहकंदः। ९५॥

...श्चिता विति विश्व प्रकाशः प्रभंगव्यंजनात्त्यागम्यानामोघः समुदाय... प्रभंगानां व्यंगानामोघो वा सुरसुरभि... दुग्धोर्मिसंभूर्दिवकामधेनुदुग्धतरंगसदृशः एतो विद्वांशंकरगुरुर्भव्यैः काव्यैर्दिवं सृजति ९४ येषु वाचा वाचामोचाफलाभाः कदलीफलतुल्या येषु च तेतासां वाचामर्थाः श्रमशमनविधौ समर्था येषु वाकिमप्यनिर्वाच्यमंपंतरं विद्यते रूपादपि चारुरूपं तरास्यदं तत प्रसिद्धं यं गर्य येषु च सुधामाधुर्याः साधु...

शंकरगुरोर्भव्यो धीपेयालेख्यकाव्यानामावलिः पंक्तिः वाचां गुंफैरर्थौघैर्व्यंग्यैश्च कस्य मुदं न ददाति वाग्गुंफान् विशि
नष्टि कुरुविंदो मल्लकः कुरुविंदो मेघनामम्लानामल्लक मास्त्रियामित्यमरः तस्य कंदलनिभैर्नवांकुरतुल्यैः सता
मानंदस्य कंदैर्मूलैरर्घार्घ्यान् विशिनष्टि। पुरविंदवृंदस्य कमलसमूहाय स्पृह्यैर्हृद्यैः स्यंदन्मरंदैः स्रवन्मक
रंदैस्सहृदुज्वलैरस्य व्यंग्यान्विशिनष्टि कल्पवल्ल्यास्य प्रफुल्लसुमनसः सुगंधिभिर्गर्भीकृतैः ९६ यति शेखरेणाद्भु
तमुपनिषद्भाष्यं तत्तादृक्कृतं यामलतप्रभावेन निशाम्य गंगातटस्थाविदुषां मध्ये केचिद्विज्ञोत्तमपक्षस्थिता भेदवादि
ले।

वाग्गुंफैः कुरुविंदकंदनिभैरानंदकंदैस्सतामर्घौघैररविंदवृंदकुहरस्यंदन्मरंदोज्वलैः व्यंग्यैः
कल्पतरुप्रफुल्लसुमनःसौरभ्यगर्भीकृतैर्दत्ते कस्य मुदं न शंकरगुरोर्भव्यार्थकाव्यावलिः ९६
तत्तादृङ्मुनिशेखरप्रोद्धृतनिषद्भाष्यं निशम्यार्घ्ययाकेचिद्देवनदीतटस्थविदुषामन्तर्द्विपक्ष
स्थिताः सौरक्ष्यात्खंडयितुं प्रपन्नमनघमानेकेऽत्र गणाविष्टमाश्रु कुर्मो वयं विचार्य विचित्रकिरणांचि
त्राः पतंगाइव ९७ निघर्षणच्छेदनतापनाद्यैर्यथासुवर्णं परभागमेति। विवादिभिस्साधु विम
थ्यमानं तथा मुनेर्भाष्यमदीपि भूपः ९८

नोऽनुमानमेकं प्रधानमीक्षणं ज्ञानसाधनं येषां ते विद्वमाद्वमाविनिर्मुक्ताः प्रसभमर्थीवादेष्वर्ययामात्सर्ये
णाभाविष्यमविचार्य खंडयितुं प्रपन्नं चक्रुः चित्रकिरणेश्चित्रभानुमग्निं चित्राः पतंगाइव श्लो० ९७ ते दूष्यमा
णेतद्दीप्तं भाष्यं न दुष्टतामगात्प्रत्युतातिशापेन रराजेति सदृष्टांतमाह निघर्षणादिभिर्यथासुवर्णं परमु
त्कृष्टं भागं भागं प्राप्नोतीति तथा विवादिभिरातिशायेन मथ्यमानं मुनेर्भाष्यमत्यंतमद्युतत् उपेंद्रवज्रा ॥९८॥

शां. वि.
दि.
९९

180

सभाष्यलक्षणोऽस्त्रं द्रमुनिलक्षणो वक्षीरसमुद्रादुत्थाय पंडितलक्षणेभ्यो देवेभ्यो मोक्षलक्षणऽमृतं दास्यन्
वाक्लक्षणैः किरणैः कुमतलक्षणान्धकारान्स्त्रकं प्रदूरीकृत्य विशाणां मुमुक्षुश्रालक्षणानां मनोलक्षणान्
वकोरान् तर्पयन् ३० ९९ इदानीं भाष्यं सुधारूपेण वर्णयति पंतिलक्षणस्य चंद्रस्य भाष्यलक्षणा सुधा अन्ना
दिभूतवेदवाक्लक्षणात्समुद्रादुत्थिताधिकृकृतोद्दृष्टशात्रवः कामक्रोधादयः प्रेतराबाह्यास्त्रवादिनोयेस्ते
पंडितलक्षणैर्देवैः सेव्या पुनश्च जरामरणरहितत्वं संपद्यंतीति विद्युत्तेऽतिशयेन वभासे १० इदानीं भाष्यं

सभाष्यचंद्रो मुनिदुग्धसिंधोरुत्थाय दास्यन्नमृतं बुधेभ्यः विद्यद्गोभिः कुमतांधकारान्
तर्पयन्हि प्रमनस्त्रकोरान् ९९ अनादिवाक्सागरमंथनोत्था सेव्या बुधैर्धिक्कृतदुःसपत्नैः वि
शाणोयंती विजरामरत्वं विद्युते भाष्यसुधा यंतीहः १० सतां हृदब्जा
निविकासयंती तमांसि गाढानि विदारयंती प्रस्फुल्लकान्स्त्रविलापयंती भाष्यप्रभाभाति
वर्धमानाः १ न्यायमंदरविमंथनजाता भाष्यनूतनसुधा श्रुतिसिंधोः केवलश्रवणतो वि
बुधेभ्यश्चित्रमत्र वितत्यमृतत्वं २॥

प्रभारूपेण वर्णयति सतां हृत्कल्लक्षणानि कमलानि विकासयंती गा
ढानि वाह्यप्रभाभिर्विदारयितुमशक्यान्यज्ञानलक्षणानि तमांसि विदारयंती प्रतिवादिलक्षणानुल्लका
प्ररूषेण विलापयंतीप्रातिश्रेष्ठलक्षणस्य सूर्यस्य भाष्यलक्षणा प्रभाऽभात् प्रद्युतत् १ प्रसिद्धसुधायामा
प्य सुधायां व्यतिरेकं दर्शयति न्यायेत्यादिना न्यायलक्षण नमंदरावलेन विशेषेण मंथनात् श्रुतिलक्षणात्समुद्रा
जाता भाष्यनूतनसुधा श्रवणमात्राद्धि बुधेभ्यः पंडितेभ्योऽजीवद्दशायां चित्रं प्रसिद्धामृतत्वं मोक्षरूपं वितनुतिप्रप

९९

विलक्षणम्

भाष्यसूक्तिसुशंभोर्मुखादास्येत्यकोव्यतिरेकः॥ प्राद्यागंगालोकान्मज्जयंतीदृश्यते—न्यभाष्यसूक्तिः संसारसागरे मग्नान्
उद्धरंतीत्येष द्वितीयो व्यतिरेकः॥ शालि॰ ३ सूत्रैः कलितान्यापसमूहरत्नानामावलीर्मालाम्यासोदृशीयतिलयपाशि
लिवरेण संचयनं कृत्वा प्रदर्शितारत्नमालालब्धायोग्यधनालाभात् केपिनगृहीतेति तयार्थीलाभवशादेताः मालाः स्थिर
कालं केरपि पंडितैर्न गृहीताइदानीं तु यतिपतेः सकाशादर्थिप्राप्यासुलभाभिराभिर्ले पंडिताः प्रलंकृताव्यासस्था
पिकृता यतंत्वाप॰ प्रतोयपतिपतेः श्रीशंकरस्योदार्यमाश्चर्यं कृत ॥ प॰ ४ विदुषां समूहस्सत्तयमः फलंश्रुतिल

पादाद्वासीत्यत्र नामस्यगंगाशंभोर्वक्त्राच्छोकरीभाष्यसूक्तिः॥ आद्यालोकान्दृश्यते मज्जयंती ह्य
न्यामग्नानुद्धरंत्येष भेदः ३ व्यासोदृशीयतिस्समस्त्वकलितन्यापोघरत्नावलीरर्थीलाभवशा
न्नकेरपि बुधैरेता गृहीताश्चिरं ॥ प्रत्यर्थ्याप्यासुलभाभिराभिरधुनातेमंडिताः पंडिताव्यासस्थापि
कृतार्यितांयतिपतेरौदार्यमाश्चर्यकृत ४ विद्वज्जालतपः फलंश्रुतिवधूधम्मिल्लमल्लीस्रजं
सद्वैयातिकसत्तमंधमधुरागण्यातिपुण्योदयं वागदेवीचिरभोग्यभाग्यविभवप्राग्भार
कोशात्तयं भाष्यं तेनिपिवंतिहंतेन पुनर्येषां भवे संभवः॥ ५॥

तत्राणां वध्वाधम्मिल्लस्यकेशबंधस्य मल्लिकास्रजं सद्वैयातिकसत्त्वल्लक्षणां सुंदरमित्रस्य गण्यातिपुण्यस्यो
दयभूतं वागदेव्याः यानिचिरभोग्यभाग्यानि तेषां विभवस्यातिशय भूतार्थसंघातस्तस्मात्लयं भाष्यं ते तानि तरां पिबंति
ते के इत्यपेक्षायामाह येषां संसारे पुनर्जन्मना स्तीहंतेति हर्षेमग्धयस्तु सुंदरेम देमधुराश्च तत्पुष्पायां मित्रपात्तागि
रीभिदोः कोशा स्त्रीकुड्मले पात्रेदिव्येयवद्धापिधानके जातीकोशोर्थसंघातइतिमेदिनी॥ ५॥ ५ ५ ५

श्रुतिलक्षणाऽमृतसुधासिंधोः क्षीरसमुद्रस्य मंथनाद्रेर्धुरं धरतीति तथाभूता तत्सदृशा पतिराजस्य गंधानो... न्ति परे ब्रह्माद्योऽवरे यस्मात्तं परमात्मानं विदंतीति तथा कार्यकारणाविद्वांसः स्थूलसूक्ष्मादिदेहाः तत्त्वं पदा... ये विदो वा ... ते षामानंदमाधापिनीं दधानेदीप्तिं कुर्वद्भिः सिकेल लक्षणार्क प्रकाशैः कुमतांधकारसमूहैरंधीभवद्वर्त्मषां मार्गे स्फोरयतीसती स्प्रकांडकममभात्मनं तु रहसि स्प्रकांडकमकुत्सितैरहस्ये संवेकांडमिति विश्वप्रकाशः ६ सीतानाथस्य नेतोरामेश्वरस्य समुद्रात्स्थलं कृतं सेतुवंधनेनयस्मात्सलिलं तेन

यथास्यात्तथा त्यादितिवाकुस्ति तेर

मंथानाद्रिधुरं धराश्रुतिसुधासिंधोर्येति त्मापतेर्गंधानां फाणितैः परावरविदामानंदमाधायिनीं दधानैः कुमतांधकार पटलैरंधीभवद्वर्त्मषां पंथानं स्फुटयत्यकांडकमभात्तकौकैर्विद्योतितैः ६ आसीत्तानाथ नेतुः स्थलकृतसलिलं हैतमुद्रात्समुद्रादारुद्धाकर्षणात्द्वात्सकननताशिखराडोगंगासोद्रगंगाद्वातः प्राच प्राचीनभूमीधरमुकुटतटादात्तटात्पश्चिमाद्रेरद्वैतात्पापवर्गाजपतिपतिवरा पोढ्ढ तावद्ब्रह्मविद्या ७॥ इति श्रीमाधवीयेतद्ब्रह्मविद्यापतिष्टुति संतेपशंकरजयेब्रह्मसर्गेऽपारमत ॥६॥ संख्या। १८०॥

ऊ१

द्वैतसमुद्राय नतत्पर्यंतं पुनश्चरुद्रेणात्रिपुरसंहारसमये कर्षणात्तस्मात्ग्राह्याः टितिप्रवनतानि नम्रीभक्तानिर्गंगाणि यस्य भोगैः सांद्रात्यघनीभूतान्नगेंद्रात्सुमेरोस्तत्पर्यंततंतथोदयाचलशिखरिमुकुटतटपर्यंतं तथा स्ताचलाद्रेस्तटपर्यंतमद्वैताद्वैतमूलाः प्राच्याः कार्यभूताः पवर्गोयस्याः सा पतिर्भूमिपनपतिराजे नोढ्ढ तावद्ब्रह्मविद्याविजपतिसर्वोत्कर्षेणावर्ततेसः ॥७॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवाल

श्रीगणेशाय नमः एवं सपरिकरां ब्रह्मविद्यां प्रतिष्ठिमुपवर्ण्य व्यासदर्शनादिकं वर्णयितुमनुक्रमते सेति सच्छीशोक
रः कदाचित्स्वाकाशनदीं गंगा तत्समीपे शारीरकसूत्रभाष्यं पाठयन् शिष्यपंक्तिशोकाः शमयन् उवास पावनतरका
उ२ लेऽस्यां पाकाशस्य मध्यमितः आप्नः प्रजाति १ शनैरधीत्य यातेषु शिष्येषु सत्सु यावदेष आचार्यः शनैस्तिष्ठ
ति तावद् वृद्धरूपः कश्चन ब्राह्मणस्त्वं कः किं पाठयसीति तिष्ठन्वान् संदृश्यन् २ तं वृद्धरूपं ब्राह्मणं शिष्याः प्रश्नं दृ
यस्योत्तरमूचुः तत्र प्रथमप्रश्नोत्तरं भगवानिति द्वितीयस्योत्तरमाहुः अनेन दूरीकृतो भेदवादो यत्र तत्र शारीरक

सजातु शारीरकसूत्रभाष्यमध्यापयन्नभ्रसरित्समीपे शिष्यालिशोकाः शमयञ्च वा
सपावनभौम ध्यामितो विवस्वान् १ प्रांतेष्वयाधीत्य शनैर्विनेयेष्वाचार्यजत्ति ष्ठति याव
देषः तावद्द्विजः कश्चन वृद्धरूपः कस्त्वं किमध्यापयसीत्यपृच्छत् २ शिष्यास्तमूचुर्भगवान
सौ नो गुरुः समस्तोपनिषत्स्वतंत्रः अनेन दूरीकृतभेदवादमकारि शारीरकसूत्रभाष्यं ३
ते२ सचाब्रवीद्भाष्यकृतं भवंतमेवं दत्स्यद्भुतमेतदासां एषे कमक्षरं यपारमर्षं यतेतस्त्वं
दिवत्यसूत्रं ४ तमब्रवीद्भाष्यकृदस्मवाचं सूत्रार्थविद्भ्योस्तु नमो गुरुभ्यः सूत्रज्ञता हं कृती
रस्मि नो मतयापि पृच्छसि तद्ब्रवीमि ५

२

सूत्रभाष्यमकारि कृतं तदेव पाठयतीत्यर्थः ॥३॥

न१ एवं शिष्योक्तं निशम्य सच ब्राह्मणो भाष्यकारमभाषत ते त्वां भाष्यकारं वदंति एतेन द्भुतमास्तीति श्रुतु हेय
तेयद्रित्वं परमर्षिणा वेदव्यासेन प्रोक्तं सूत्रमर्थतो जानासि तर्ह्येकमपि तत्सूत्रं उच्चारय एतद्व्याख्याना
पेक्षस्य सूत्रस्योच्चारणं कुर्वित्यर्थः ४ एवमुक्तो भाष्यकारं ब्राह्मणो श्रेष्ठो वाचं सूत्रार्थविद्भ्यो गुरुभ्यो नमोस्तु

उवाच१

183

९२

अथ भाष्यकारोक्तेरनंतरं सूत्रारंभ(?)मणीपतीशं पञ्चकृत्यरूपस्थानं तदाहततीयमधिकृत्य तत्तीया ध्याय प्रारंभ
गतं तदंतरप्रतिपत्तौ रंहति संपरिष्वक्तः प्रश्ननिरूपणाभ्यामिति सूत्र मस्ति एतस्यार्थं यदि त्वं जानासि त
र्हि ब्रूहि एवं पृष्टः स भाष्यकारः सूक्तसूत्रस्यार्थं प्रोक्तवान् जीवः करणानामिंद्रियाणामवसादे मरणेस
मये देहांतरप्रतिपत्तौ देहबीजैर्भूतसूक्ष्मैः संपरिष्वक्तः संवेष्टितो रंहति गच्छतीत्यवगंतव्यं कुतः प्रश्न
निरूपणाभ्यां तांडिश्रुतौ गौतमजैवलीयप्रश्नप्रतिवचनाभ्यां प्रश्नस्तावत्वेत्थ यथा पंचम्यामाहुतावापः
पुरुषवचसो भवंतीति प्रतिवचनं द्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषित्सु पंचस्व(?)ग्निषु श्रद्धा सोमवृष्ट्यन्नरेतोरूपाः

पञ्चकृत्सोध्यायमथाधिकृत्य तत्तीयमारंभगतं पतीशं तदंतरेत्यादिकमस्ति सूत्रं ब्रूहि
तदर्थं यदि वेत्सि विवित् ६ स प्राह जीवः करणावसादे संवेष्टितो गच्छति भूतसूक्ष्मैः तांडि
श्रुतौ गौतमजैवलीयप्रश्नोत्तराभ्यां प्रार्थितोयमर्थः ७ इत्युक्तमर्थं निशम्य तेन सबाव
दूकः शतधाविकल्प्य खंडयत्यंडितकुंजराणां मध्ये महाविस्मयमादधानः ॥८॥

पंचाहुतीर्हृशापि त्वा इति पंचम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवंतीति तस्मादाभ्यां प्रश्नप्रतिवचनाभ्यामयम
र्थः प्रार्थितः ७ इत्येवंप्रकारेणैतेनोक्तं सूत्रार्थं श्रुत्वा स वावदूको तिवक्ता व्यासः शतधा विकल्प्य पंडितकुं
जराणां मध्ये विस्मयमादधानो खंडयत्खंडितवान् तथाहि व्यापिनां करणानामात्मनश्च देहांतरप्रतिपत्ता
वभिव्यक्तवृत्तिलाभस्तत्र भवति इंद्रियाणि तु देहवदभिनवान्येव तत्र तत्र भोगस्थानेषु उत्पद्यंते यद्वा मनएव केवलं
भोगस्थानमभिप्रतिष्ठते यद्वा जीववदेवोत्क्रम्य देहांतरं प्रतिपद्यते इयं करणवत्त्वात्तद्वदंतरं किंच देहांतर
यद्वा केवलस्यैवात्मनो वृत्तिलाभस्तत्र भवंती २ ने२

प्रतिपत्तौ करणानां जीवेन सह गमनं श्रुतिविरुद्धं तथा च श्रु
तिः पंचाग्निपुरुषस्य

184

३२

185

मत्र स्यामिंवाग थेतिवातेवाणेश्च हृत्वरादित्यं मन श्चं चंद्रमसं दिशः श्रोत्रमित्याद्याः। अपिच प्रथमेऽग्नाव पां श्रवणा
भावात् पंचम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवंतीति निर्द्धारयितुं न शक्यते। पुत्रहि द्युलोकप्रमुखाः पंचाग्नयः श्रद्धा
दीनां पंचानामाहुतीनामाधारत्वेनाधीताः। तत्र प्रथमेऽग्नौ श्रुतां श्रद्धां परित्यज्याश्रुतानामपां परिकल्पनं साह
समात्रं श्रद्धा याः प्रत्ययावि शेषत्वप्रसिद्धेः। किंचान्नपोश्रद्धादिक्रमेण पंचम्यामाहुतौ पुरुषाकारप्रतिपत्तिस्त
थापित्तत्परिष्वक्तस्य जीवस्य गमनं तु न वाच्येत क्रमनस्याश्रुतत्वादित्येवमादिना शतधा विकल्प्य खंडितवानि
त्यर्थः। तद्दीपभाषितं सर्वमनूद्य शास्त्रकारः श्रीशंकरः सहस्रधा चखंड न तांस्सांख्यबौद्धवैशेषिकदिगंबरा
णां कल्पनाः। प्रादर्शयाउद्दाहृतश्रुतिविरोधात्। न चापशब्दस्य श्रवणसामर्थ्यात्मत्वप्रतिवचनाभ्यां केवलाभि
रद्भिः संपरिष्वक्तो रंहतीति वाच्यं तासां भूयस्त्वापेक्षया

प्रत्ययसर्वफणितं तद्दीपं सहस्रधा तीर्थकरस्य खंडः।

पशब्दप्रयोगाविरोधात् न हि केवलानामपां देहारंभ
कत्वं संभवति त्रिवृत्करणश्रुतेः। त्र्याणामपि तेजोबन्नानां देहे कार्योपलब्धात् तस्य त्र्यात्मकत्वाच्च न तु पार्थि
वाधातुर्भूयिष्ठो देहेषूपलभ्यत इति चेन्नैष दोषः। इतरापेक्षया वा तस्मादप्शब्देन सर्वेषामेव देहबीजानां
भूतसूक्ष्माणामुपादाने प्रसक्ते किंच प्राणानां देहांतरप्रतिपत्तौ गतिः श्राव्यते तमुत्क्रामंतं प्राणोऽनूत्क्रामति प्रा
णमनूत्क्रामंतं सर्वे प्राणा अनूत्क्रामंतीत्यादिश्रुतिभ्यः। सा च प्राणानां गतिराश्रयमंतरेण न संभवतीत्य
तः प्राणगतिप्रयुक्ता तदाश्रयाणामपामपि भूतांतरोपसृष्टानां गतिरवगम्यते नहि निराश्रयाः प्रा
णाः क्वचिद्गच्छंति तिष्ठंति वा जीवतो दर्शनात् वागादीनामग्न्यादिगतिश्रुतिस्तु गौणी लोमसु केशा
पुर्वदर्शनात् दोषधीर्लोमानि वनस्पतीन् केशा इति हि तत्राम्नायते न च तेषां तत्सु तथा गमनं संभ

३३

४

वर्त्तिनश्च जीवस्य प्राणोपाधिप्रत्याख्याने गमनकल्पनेनापि प्राणैर्विना देहांतर उपभोग उपपद्यते तस्माद्भोगा
द्यधिष्ठात्रीणामग्न्यादिदेवतानां वागाद्युपकारिणीनां मरणकाले उपकारनिवृत्तिमात्रमपेक्ष्य वागादयोऽग्ना
न्यगच्छंतीत्युपचर्यते यत्तु प्रथमेऽग्न्या वित्यादि तदपि न दोषावहं यतस्तत्रापि प्रथमेऽग्नावेता एवापः श्रद्धाशब्देना
भिप्रेयंते एवं हि सत्यादिमध्यावसानसंगमनादनाकुलमेतदेकवाक्यमुपपद्यतेऽन्यथा पुनः पंचम्यामाहुताव
पां पुरुषवचस्त्वप्रकारे पृष्टे प्रवचनावसरे प्रथमाहुतिस्थाने यद्यनपो हौम्यं द्रव्यं श्रद्धा नामावतारयेत्ततोऽन्यथा
प्रश्नोऽन्यथा प्रतिवचनमित्येकवाक्यता न स्यात् न च श्रद्धाख्यः प्रत्ययो मानसो जीवस्य वा धर्मः सन्न धर्मिणो

तपोऽस्तु राचार्यफणीद्र वाचोर्द्दिनाष्टकं वाकुलहोजजंभे ।५।

निष्कृष्य होमायोपादातुं शक्यते पश्चाद्विभ्यद्वहद्पादीनि तस्मादाप एव श्रद्धाशब्देनोपादेयाः श्रद्धा वा आ
प इति वैदिकप्रयोगदर्शनादपि श्रद्धाशब्दस्याप्सूपपत्तेः गच्छंती नामपां वीजरूपतया सूक्ष्मत्वगुणयोगेन मा
णवके सिंहशब्द इव ता स्य श्रद्धाशब्दो वोपपन्नः श्रद्धापूर्वकं कर्मसमवायाच्च श्रद्धाशब्द उपपद्यते पुरुषेषु मंच
शब्द इव आपो हास्मै श्रद्धां सन्नमंते पुण्याय कर्मण इति श्रुतेः श्रद्धाहेतुत्वाद्वा तासु श्रद्धाशब्दोपपत्तिर्यद्यप्यत्र जीवा
नां श्रवणं नास्ति तथापि य इष्टापूर्त्तादिकारिणः पितृयानेन गंतारः श्रुतास्त एवेहापि प्रतीयंते इत्याद्यनेक
प्रकारेणाखंडितवाग्वृहस्पतिः शेषनागतुल्यवाचो लयोर्वाकुलहोद्दिनाष्टकं जजंभे उपेंद्र ।।५।।

ते

एवंप्रकारेण वदंतो यतिराट् द्विजेंद्रौ विलोक्य पार्श्वे स्थितः पद्मपादः आचार्य मित्थं इमा हायं ब्राह्मणो वेदांतरहस्य
वेत्ता व्यासः हि रवधारणे ७० १० तयोश्च प्रवयोः शिवविष्णोर्विवादे प्रवृत्ते किं करणीयं मया किमनुष्ठेयमित्याह त्वमि
ति ११ इतीदं विचित्रं पद्मपादवचो निशम्य भाष्यकारः सूत्रकारं दिदृक्षुः प्रयतः सावधानः कृतांजलिः सन् प्रणम्य

७२ नं पद्यरूपां स्तुतिं रत्नरूपां वाणीं जगाद इंद्रवज्रा १२ पद्युवाच तदाह भवान् विद्युद्द्युतारुजटाकिरीटेन प्रवृषु
कांभोधरकांतिरिव याकांतिस्तया कांतः शुभ्रमुपवीतं यस्य धत्तकृष्णचर्मयेन स कलिदोषहंता कृष्णद्वैपा

एवं वदंतौ यतिराट् द्विजेंद्रौ विलोक्य पार्श्वे स्थित पद्मपादः आचार्य माहेत्तिमहीसुरो
यं व्यासो हि वेदांतरहस्यवेत्ता १० त्वं शंकरः शंकरः एव साक्षाद्व्यासस्तु नारायण एव नूनं
तयोर्विवादे सतितत्र सक्तो किं किंकरोऽहं करवाणि सद्यः ११ इतीदमाकर्ण्य वचो विचित्रं स भा
ष्यकृत् सूत्रकृतं दिदृक्षुः कृतांजलिः सन् प्रयतः प्रणम्य वभाण वाणीं नवपद्यरूपां १२ भवा
न्विद्युद्गौरजटाकिरीटः प्रवृषेण्यांभोधरकांतिकांतः शुभ्रोपवीती धृतकृष्णचर्मा कृष्णोऽपि हि सा
क्षात्कलिदोषहंता १३ भावत्कसूत्रप्रतिपाद्यतत्त्वहृत्परापरार्थप्रतिपादकं सत् अद्वैतभाष्यं
तव संमतं चेत्सोढ्वा ममागः प्रसृतो भवाशु १४

के

यन व्यासः एवं साक्षान्नान्यः कश्चन ब्राह्मणो इत्य
र्थः १३ भवदीय सूत्रे प्रतिपाद्यस्य तत्त्वहृच्छास्त्रानि र्विशेषसविशेषार्थस्य कार्यकारणात्मकस्यार्थस्य प्रतिपाद
कं अद्वैतभाष्यं तव तत्संमतं चेत्संमतं चेत्तर्हि ममापराधं क्षमित्वा शीघ्रं ममाभिप्रत्यक्षो भव पाठांतरे भा
वत्कसूत्रं प्रतिपाद्यतत्त्वहृत्परापरार्थप्रतिपादकमित्यर्थः १४॥ ॥१४॥ ॥१४॥ ।१४॥

एवं वदन्सन्नथ यानंतरमपि श्रीशंकरः कुसुमारात् दूरादवलोकितवान् तं विशिनष्टि चामीकरव्रतपः सुवर्णमप्योलतालहूत्तसुंदराणां जटानां कलापोपरि विद्युल्लताललतावलयेन वेष्टितेन मेघेन तुल्यं चिन्मुद्रया ज्ञानमुद्रया अभीष्टमर्थं प्रकटयंतं वसंततिलका १५ पुनस्तमेव पंचभिर्विशिनष्टि अनुरागजुषा रजन्या अर्पितमालिंगितं शशांकेंदु बिंबं निदाघस्य दंडुर्वं तं यतोतापि छलमालस्तुल्यस्व शरीरकांतिश्रीभिर्याप्तं कांतोयत्स्वं इंदुकांत २।

एवं वदन्नपमयेन तत्कुसुमाराच्चामीकरव्रततिचारुजटाकलापं विद्युल्लतावलयवेष्टितवारिदाभं चिन्मुद्रया प्रकटयंतमभीष्टमर्थं १५ गाटोपगूढमनुरागजुषा रजन्यार्द्रीपदं विदधतं शरदिंदुबिंबं तापिछरीतितनुकांतिझरीपरीतं कांतेंदुकांतघटितं करकं दधानं १६ सप्ताधिकाच्छदरविंशतिमौक्तिकाढ्यां सत्पस्मृतिमिवविभ्रतमक्षमालां तत्ताहशाम्यपतिवंशविवर्द्धनात्त्याकृतारावलीमुपगतामिव चानुनेतु १७ शार्दूलचर्मोद्वहनेन भूतैनापि जटाछटाभिः रुद्राक्षमालावलयेन शंभोरध्यासनाध्यासनसख्यपात्रं ॥१८॥

रुद्रतलनेर

माणिक्येन निर्मितं करकं कमंडलुं दधानं १६ सप्ताधिकैरच्छदरैः स्वच्छाधिकैर्विंशतिशंख्याकैर्मौक्तिकैराढ्यामक्षमालां सत्पस्मृतिमिव विभ्रतं तत्ताहशस्य चंद्रवंशस्य वर्द्धनात्प्रगुपगतां तारावलीमाप्यास्यादिनक्षत्रमालामिव यस्याति वंशवर्द्धिपिपासामीत्यनुनयं कर्तुमिवेत्युत्प्रेक्षा द्रूपं १८ शार्दूलचर्मोद्वहनादिना शंभोरध्यासनाध्यासनस्य सख्यपात्रं इंदु ॥१८॥

अद्वैतविद्यालक्षणस्यांकुशस्य तीक्ष्णधारया वशीकृतो यो गर्वहंकाररूपो गजेन्द्रो येन तं स्वशास्त्रमद्वैतशास्त्रं तत्स्य तेजांशकोशस्यमुज्ज्वलसूत्रलक्षणदामभिर्निर्मितं मानं श्रुतिलक्षणा गवां सह संपेनतं ॥ १९ ॥ तत्राहं

मा

शामत्युज्ज्वलकीर्तिशालिनां शिष्याणां पंक्तिभिः संशोभितः पार्श्वभागो यस्य तं कटाक्षेणाभिवीक्षणलक्षणयामृतधारया निवारितोऽशेषजननां तापानुतापो येन तं सर्वीजनानुतापेनेत्थिवा २० वाचंयमानां निपं त्रितसर्वेद्वियाणां मुनीनां राजानमशंकितमसंभावितं दर्शनं यस्य तं गुरूणामपि गुरुं विलोक्य प्रहृष्टचेताः सशंकरः

श्लो० २

अद्वैतविद्यासृणितीक्ष्णधारावशीकृताहंकृतिकुंजरेशं स्वशास्त्रशृंखलसूत्रदाम निपंत्रितात्कृति मगोसहस्रं १९ तत्राहमत्युज्ज्वलकीर्तिशालिशिष्यालिसंभितपार्श्वभागं कटाक्षवीक्षामृतवर्षधारानिवारिताशेषजनानुतापं २० विलोक्य वाचंयमसार्वभौमं स शंकरः शंकितदर्शनं तं गुरुं गुरूणाम पिहृष्टचेताः प्रत्युद्ययौ शिष्यगणैः समेतः २१ प्रत्यादराच्छात्रगणैः सहासौ प्रत्युद्गतस्तच्चरणौ प्रणम्य यत्प्रगामीविनयी प्रहृष्यन्नित्यब्रवीत्सत्यवतीसुतं सः २२ हे पापनस्ताग तमस्तु तुभ्यं प्रहृष्टा भवंतं चरितामर्याः प्रजेतदेतत्त्वापि सर्वकालं परोपकारव्रतदीक्षितत्वात् २३

मु०

शिष्यगणैः संयुक्तः प्रत्युद्ययौ २१ प्रत्यादराच्छिष्यगणैः सह प्रत्युद्गतोऽसौ शंकरस्तस्य व्यासस्य चरणौ प्रणम्य यत्प्रगामी विनयपुक्तः प्रहृष्यन्नात्सत्यवती शंकरः सत्यवतीपुत्रमितीदमुवाच इंद्रवज्रा २२ यदुवाचतदाह हे हे पापनस्तागतं तुभ्यमस्तु भवंतं दृष्ट्वा मयासर्वेपुमर्याः स्त्रीरितंस्तदेतदस्मदादि सर्वार्थसंपादकत्वं त्वयि पुक्तं तत्र हेतुमाह सर्वेषु परोपकारव्रतेदीक्षितत्वात् ॥ २३ ॥ ।२३।।

परोपकारव्रतिना त्वया कृतस्य लेशोप्यनेनन कर्तुं शक्य इत्याशयेनाह हे मुने व्यासं पाराशर्यं वै सर्वं च शैलं गं मार्कंडेयं नारदीयं भागवतमाग्नेयं स्कांदसंज्ञितं भविष्यं ब्रह्मवैवर्तं मार्कंडेयं सवामनं । वाराहं मात्स्यं कौर्म्यं च ब्रह्मांडमिति षोडश्यस्त्वात्मप्रष्टादशपुराणानि सात्त्वाकृत्यर्थगर्भाणि अन्यैः सद्दुष्कराणि त्वया कृतानि अत्रास्मिन्लोके सुसंगतार्थं स्तोकरूपमपि कर्तुं कः शक्नोति विप॰ २४ किंच व्यातियुतं यामिश्रितवेदसमुद्रं स्मयजुः सामर्थवेणलक्षणैश्चतुर्भिः प्रकारैर्युक्तं त्वं व्यदधाः कृतवानसि कलौ मंदप्रज्ञा एते ब्राह्मणा वेदान् गृहीतुमलसा जानिता रजत्यतसे तत् इति चिंतयित्वा ।

मुने पुराणानि दश अष्ट सात्त्वाकृत्यर्थगर्भाणि सद्दुष्कराणि कृतानि यद्वद्दयमत्र कर्तुं को नापि शक्नोति सुसंगतार्थं २४ वेदाणि व्यातियुतं व्यदधास्त्वं चतुर्धा शाखाप्रभेदनवशाद्दपितान्विभक्तान् मंदाः कलौ स्थिति सराजनितारएते वेदान् गृहीतुमलसा इति चिंतयित्वा २५ एष द्विजानासि भवंतमर्थं गतं च सर्वं न नवेत्सि यत्तत् नो चेत्कथं भूतमवद्भविष्यत्कथाप्रबंधान् रचयेरजानन् २६ प्रभासयन्नंतरमंगमाध्यं स्थूलं च सूक्ष्मं बहिरंतरं च ॥ अपानुदन्मारतशीतरश्मीरभूदपूर्वो भगवत्पयोधेः २७

शाखाप्रभेदनवशाद्दपितान् वेदान् विभक्तान् व्यधाः विहितवानसि वसंततिलका २५ एष त्वं भविष्यत् विजानासि तथा भवंतं वर्तमानं गतमतीतं च सर्वं जानासि यत्त्वं न वेत्सि न जानासि तन्नास्त्येव नो चेत् यदि एवं न जानासि तर्हि जानन् भूतमभवद्भविष्यत्कथाप्रबंधान् कथमरचयेः कथं रचितवानसि प्राख्यानकीवृत्तं २६ अंतरमंगं सर्वांतरमात्मानमष्टमूर्तिशिवावयवं तद्वहीरंगाभासयन् स्थूलं कार्यं सूक्ष्मं कारणं वहिर्जगन्मिथ्याव्यज्ञानमंतरं प्रत्यगभिन्नं परमात्मज्ञानं माध्यंतमोपानुदन् मारतलक्षणः पूर्वसुद्रो भगवत्पयोध्येस्ततः चीरसमुद्रादभूत् प्रसिद्धचंद्रस्तु वाह्यं शिव

मंतरं स्वरूपं कारणरूपं प्रपंचस्य स्थूलमयी ज्ञाने सूक्ष्मे धर्मीत्वाने वहिः कामात्मानमंतरं मोक्षात्मानमित्यर्थः ३०.२७
२८ हे पापनिर्मुक्तरूपकेण हे तमेव धाम सत्संप्रकाशरूपं परब्रह्मैव कश्चिद्द्वीपसमुदयं नु शाखासह
संसहकृतम्य कपालिस्थानीयेन शुकेन सेव्यमानः कल्पवृक्षरूपी या मुनीनां तिलकोऽसि हे दीनानां ईश्वर णाम्
जामुखैः फलानि उल्लस्यानि मोक्षादिरूपाणि फलान्युल्लासयति प्रहहेत्य त्यार्थः पतिप्रसिद्धो वा सत्वं तदेतथा
मेवेतिवाइत्यर्थः २८ २९ हे अद्भुतकृष्ण ते गुणान्वक्तुं कः शक्तो न कोपि समर्थः अद्भुतत्वमाह सर्वेषां सतामार्तिशामना
यगिरीशं महादेवं स दैव वाहृदयाधत्से सत्तु गोपादीनामेवार्तिशांतये गोवर्धनसंज्ञं पर्वतं सप्त दिनं लीलया धृतवा

वेदाः षडंगानि निखिलं च शास्त्रं महान्महाभारतवारिराशिः त्वत्तः पुराणानि च संबभूवुः सर्वे
त्वदीयं खलु वाङ्मयाख्यं २८ द्वीपे क्वचित्सम्मुदयन्नुतमेव धाम शाखासहस्रसविवः शु
कसेव्यमानः उल्लासयत्यहह पालिलको मुनीनां ग्रैः फलानि सुदृशां निजपादभाजां २९
धत्से सदार्तिशमनाय हृदा गिरीशं गोपापसे पिवदने चाचिरंतनीगा दूरीकरोषि नरकं च दया
ईदृश्या कस्ते गुणान्गादितुमद्भुतकृष्ण शक्तः ३०

नूतनम्बुचिरंतनी गोः श्रुतिरधिवदनं मुकुरेव पालयसि
सतु प्रसिद्धाः नवीना गावने पालितवान् पुनः स्वदयाईहे स्वनरकं दूरीकरोषि सतु मुकुन्द नरकासुरं दूरीकृतवा
न् एतस्मात् बाड्भुतकृष्णत्वमित्यर्थः ३० किं बहुना सर्वश्रुतिप्रतिपाद्यः परमात्मा त्वमेवेत्याह यमिति नासदासी
न्नो सदासीत् तत्पूर्णं तरमवाह्यं सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म विज्ञानमानंदं ब्रह्म [illegible] प्रज्ञानघन इत्या
दिश्रुतयो यं तत्त्वं पदयोलीत्वार्थे मामनंतिका पे कारणादि विलक्षणः सच्चिदानंदघनः प्रपराणः पुरुषः पर

हा १

तत्रनित्यसन्निहितास्त्रिदाभासाजीवानाराइतिनिरुच्यंतेतेषामयनमाश्रयोऽधिष्ठानंनारायणंजीवानांसम
हस्तेषामिदंभोग्यजातंचराचरंतस्यजडाजडप्रपंचस्यचाधिष्ठानंनारायणः पूर्णत्वात्पुरुषोऽभिवृद्ध्यादि
विकारशून्यत्वेननिर्विकारत्वात्पुराणः यद्वा यत्तत्त्वंपदयोर्वाच्यार्थेलक्ष्यार्थमनंतीत्यर्थः तत्रपरमात्मेतं
तत्लक्ष्यार्थप्रतिपादनेनारायणः सर्वांतर्यामीतत्पदवाच्यार्थः पुरिशयनात्पुरुषस्त्वंपदवाच्यः पुराणत्वम
नादित्वमनयोर्विशेषणं ३० ३१ इत्येवंप्रकारेणतेनश्रीशंकरेणस्तुतः आत्मनिष्ठांहृपायनोवेदव्या

चा २

[illegible]मात्मनिष्ठः २

यमामनंतिस्मतुयःपदार्थंनसन्नचासन्नबहिर्नचांतः सत्तान्विदानंदघनः परमात्माना
रायणस्त्वंपुरुषःपुराणः ३१ इतिस्तुतस्तेनयथाविधानमासेदिवान्विष्टहृपायनःप्रश्रय
नम्रपूर्वकायंयतीशांतमिदंबभाषे ३२ त्वमस्मदादेःपदवींगतोभरखंडपांडित्यमबोध
यंते सुकर्षिवत्प्रीतिकरोषिविद्वन्नरेवाशिष्येस्सहमाभ्रमीस्त्वं ।।३३।।

मेनं २

सोऽयथाविधानमासन्नआसेदिवान् उपविष्टवान् विभाषायांसद्वसश्रुवइतिक्वसुः प्रश्रयेणनम्रः
पूर्वकायोऽग्रभागोयस्यतंयतीशमिदंवक्ष्यमाणमुवाच ३२ यदुवाचतदाहास्मदादेः पदवींत्वंगतो
भः पूर्वमेवज्ञानतः तेऽखंडपांडित्यमबोधयंज्ञातवानास्मित्वमुत्पत्तौप्रीतिकरोषियतोविद्वन्तस्मादयमाग
तइतिशिष्यैःसहतंपूर्वंयथाभ्रमंप्राप्तंतंमाभ्रमीः भ्रमंमागाः ३पं०।।३३।।

।।३३।।

मं १

त्वया भाष्यं कृतमिति शिवस्य संबंधी संभाषणो संतः सिद्धस्य समुखाच्छ्रुत्वा प्रहृष्टेन हृद्गतेदर्शने कृपा हे प्रशामि-
न्नतेनेत्रपथावरोहं जातोस्मि ३४ एवं भगवतस्य मुनीन्द्रस्य वचनस्य श्रवणाद् उत्पितरोमांच पूरव्याजेन बहिरुल्ल-
सगाढ्यं तं हर्षधारपन्न शुकाचार्यमत लक्षणस्य समुद्भवर्द्धने पूर्णेन्दुः श्रीशंकरो नवमेघकांतिमनल्प-
शान्तिं तं श्रीव्यासमाख्यत प्रोक्तवान् वः ३५ तद्वाक्यमुदाहरतीति त्रिभिः सुमंतु पैल वैशंपायनाद्यं मुनीन्द्रा महा-
नुभावाः प्रभावो येषां ते ते न तु यस्य तव शिष्यास्तस्मिंस्त्वयि तत्त्वाद् अप्यतिशायेन लघुभूतो हं को पद्यप्येवं तथा

कृतं त्वया भाष्यमतीन्दुमौले: संभाषणोसि द्रुमुखान्निशम्य हृद्या प्रहृष्टेन दिदृक्षयाते
दृगाध्वनीतः प्रशामिन्नभवं ३४ इत्थं मुनीन्द्रवचनश्रवणोत्थहर्षरोमांचपूरमिषतो ब-
हिरुल्लवंतं विभ्रन्नवाभ्ररुचिमाख्यदृदभ्रशान्तिः श्रीशंकरः शुकमतार्णवपूर्णचंद्रः ३५
सुमंतु पैल त्रयमा मुनीन्द्रा महानुभावा ननु यस्य शिष्याः तत्रोल्लघीयानपि तत्र को हं त-
थापि कारुण्यमदर्शि दीने ३६ सोहं समस्तार्थविवेचकस्य कृत्वा भवत्सत्र सहस्ररश्मेः भाष्य
प्रदीपेन महर्षिमान्य नीराजनं धार्ष्ट्यतया न लज्जे ३७ ॥

पिदीनेमय्यकारुण्यं प्रदर्शितवानसि उपेंदु ३६ सोहं लघीयानपि तव कारुण्यपात्रतां गतः सर्वेषामुपनिषद्गता-
नामर्थानां विवेचकस्यायमत्राभिप्रेतोऽर्थोऽयंनेति विविच्य प्रदर्शकस्य भवदीयस्य त्रलक्षणस्य सहस्रकिरण-
स्य सूर्यस्य भाष्यलक्षणेन प्रदीपेन नीराजनमारार्त्तिकं कृत्वा हे महर्षिमान्य धार्ष्ट्येन न लज्जे इदं ३७ पद्यप्येवं त-
थापि भक्त्या कृतं प्रदीपेन राजनं ॥ ॥ ॥ ह१ ॥ ॥ ॥ ॥

शं॰वि॰
टि॰
१०३

यथा स विताखीकरोति तथा भवत्सूत्रेणास्वीकृतत्वात्सूत्रकृतं भाष्यं त्वं शोधयितुमर्हसीत्याशयेनाह भवत्सूत्रशि
ष्यव्यपदेशपात्रेण मया यत्साहसं स्वबुद्ध्याकृतं तद्विचार्य सूक्तिदुरुक्तिजालमिदं समं कर्तुं कृपालुस्त्वं योग्योऽसि
३०.३८ इत्यमुक्तोपरतस्य तस्मिन्स्थितस्य श्रीशंकरस्य हस्तात्तद्वेदव्यासः प्रादरेण हस्तद्वयेन भाष्यमदाया
तो व्यासः प्रसादगंभीर्यगुणैरभिरामं सर्वत्र सम्यग्विचारपूर्वकं दृष्टवान् ३९ पुनस्तद्दिशि न च सूत्रानु

ऽप्रकारिमत्साहसमात्मबुद्ध्या भवत्प्रशिष्यव्यपदेशभाजा विचार्य तत्सूक्तिदुरुक्तिजाल
मर्हः समीकर्तुमिदं कृपालुः ३८ इत्थं निगद्योपरतस्य हस्ताद्धस्तद्वयेनादरतः स भाष्यं प्रा
दाय सर्वत्र निरैक्षताऽसौ प्रसादगांभीर्यगुणाभिरामं ३९ स सूत्रानुकारिमृदुवाक्यनिवेदितार्थैः
स्वीयैः पदैस्सह निराकृतपूर्वपक्षं सिद्धान्तयुक्तिविनिवेशिततत्स्वरूपं दृष्ट्वाभिनंद्य प
रितोषवशाद्वोचत ४० नाऽसाहसं तात भवानकार्षीद्यत्सूत्रभाष्यं गुरुणा विनीतः विचा
र्यतां सूक्तदुरुक्तमत्रेत्येतन्महत्साहसमित्यवैमि ४१ मीमांसकानामपि मुख्यभूतो वेत्त्या
खिलव्याकरणानि विद्वान् विनिःसरन्ते वदनाद्यतीन्द्रो गोविन्दशिष्यस्य कथं दुरुक्तं ४२॥

सारिभिर्मृदुवाक्यैर्निवेदितोऽर्थो येन स्वीयैः पदैर्निराकृताः पूर्वपक्षा यत्र सिद्धान्ते युक्तिभिर्विनिवेशितं तत्स्वसि
द्धान्तस्य स्वरूपं यत्र तत्पाभूतं भाष्यं स वेदव्यासो दृष्ट्वाऽभिनंद्य परितोषवशाद्वोचदुक्तवान् व० ४० गुरुणा विनी
तो भवान् यत्सूत्रभाष्यमकृत तत्साहसेन कृतवान् सूक्तदुरुक्तमत्र विचार्यतामित्येतन्महत्साहसमित्यवैमि
जानामि व० ४१ तत्र हेतुमाह मीमांसकानामपीति वेदजानासि ३० ४२॥ ॥४२॥

किंच न प्राकृतस्त्वं किंतु सकलार्थदर्शी कश्चिन्महानुभावः पुरुषोसि तत्र हेतुमाह य इति पर्यव्रजः संन्यासं कृतवान् ग्र
नाथाहेन विषयनिवारणात् दृष्टांतो यथा सर्पोंधकारान्निवार्य गच्छति तद्वत् ४३ मत्सूत्रभाष्यकरणादपि त्वं प्राकृ
तो न भवसीत्याशयेनाह बह्वर्थेति बह्वर्थगर्भे येषां निगूढो भावो येषां पुनश्च [illegible] लघूनि चमत्कृतानि यानि सूत्राणि तानि
त्वां विहाय एवंप्रकारेण सम्यक् यो विवरीतुं विवरणं कर्तुं समर्थः स नास्ति किंच सूत्रकृत्परिश्रमतुल्य एवैषां व्या
ख्यातुः परिश्रम इति देवा वदंतीत्याह निसर्गात्स्वभावादेवातिशयेन दुर्ज्ञानानि सूत्राणि यथाभूतार्थतो ज्ञा

195

४४

न प्राकृतस्त्वं सकलार्थदर्शी महानुभावः पुरुषोसि कश्चित् यो ब्रह्मचर्यादिषु यानि वाप्य
पर्यव्रजः सर्प इवांधकारान् ४३ बह्वर्थगर्भाणि लघूनि यानि निगूढभावानि चमत्कृतानि त्वा
मेवमित्थं विरहय्य नास्ति यस्तानि सम्यग्विवरीतुमीष्टे ४४ निसर्गदुर्ज्ञानतमानि को वा सूत्रा
ण्यलं वेदितुमर्थतस्तान् क्लेशस्तु तावान्विवरीतुरेषां यावान्स्वतोनुर्विबुधा वदंति ४५ भावं म
दीयमवबुध्य यथावदेवं भाष्यं प्रणेतुमनलं भगवानपीशः सांख्यादिनामपि तु श्रुतिमू
ढवर्त्मोद्धर्तुं कथं पराणीवांश मतेप्रभुः स्यात् ४६

तुं को वाऽलं न कोपि समर्थः हे सन् यत एषां सूत्राणां
प्रणेतुर्यावान्क्लेशस्तावान्त्वेषां विवरणं कर्तुः क्लेश इति विशेषज्ञा देवा अवदंति ४५ एवं यथा मदी
यो भावो बुद्धस्तथा स यथावद्विज्ञाय एश्वर्येपि ज्ञोपि कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुं समर्थोपि कश्चिदीशः प्रणेतुमलं स
मर्थो न भवति यथावदेव भाष्यमिति वा यत एवमतः पराणी [illegible] वांश विना सांख्यादिनामपि
तु वेदांतमार्गमुद्धर्तुं कथं प्रभुः समर्थः स्यादित्यर्थः सं० ४६

शं·वि·
डि·
१९४

यत्तु घ लाइत्याद्युक्तं तत्राहाद्भुत शंकरत्वं वर्णयितुं न शक्यो ऽद्भुतत्वं दर्शयति रोषस्य संबंध धत्ते शेनापि रहितः सन्तु
रोषानुषंगेण मुक्तो न भवति एवं भूतो ऽप्यधिमानसं मनस्ति स कलां धत्ते मत्तशिरस्येकामेव शशिकलां बिभर्ति
पुनः सर्वात्मना सर्वात्मभावेन गिरिजया वेहोते विज्ञातुं यावद्ब्रह्मविद्या लक्षणया पार्वत्या वाचि जयेन वा युक्तं
स्वरूपयस्य सत्त्वर्द्धं शरीरेण पार्वत्या युक्तं स्वरूपं इत्यर्थः ४७ यदुक्तं लज्जासंपादकं कृत्वापि घ श्वत याहं नल
जइति तत्राह पूर्वमेतन्मदीयं सूत्रजातमसंख्यातैः कविभिर्व्याख्यातं इतः परं च कैश्चित्कविभिरेतद्व्याख्यास्यते

रोषानुषंगकलयापि सुदूरमुक्तो धत्ते ऽधिमानसमहो सकला : कलाश्च सर्वात्मना गिरिजया
पाहितस्वरूपः शक्यो न वर्णयितुमद्भुतशंकरस्त्वं ४७ व्याख्यापयसंख्यैः कविभिः पुरैतद्व्याख्या
स्यते कैश्चिदितः परं च भवानिवास्मद्वदयं किमेते सर्वज्ञ विज्ञातुमलं निगूढं ४८ व्याख्याहिम
वो निगमांत विद्याविभेदवादान्विदुषो विजित्य गंथानभि विख्याप्य सानुबंधानहं गामि ष्यामि
यथाभिलाषं ४९ इत्युक्तवंतं तमसाववोचत्कृतानि भाष्याण्यपि याहि तानि ध्वस्तानि स
म्यक्कुमतानि येयीदितः परो किं करणीयमस्ति ५०

परं तु भवानिव निगूढमस्मदभिप्रायं विज्ञातुं कि
मेते व्याख्यातारो ऽलं समर्था नैव शक्ताः सर्वज्ञ स्यत वैवै ताद्दृज्ञाने शक्तिर्नेत्वन्यस्यात्प ज्ञस्येत्याश यवानाहहे स
र्वज्ञेति ४८ एवं सूत्रभाष्ये स्तुत्वा श्रुति भाष्यकरणादौ प्रेरयन्वै गमनमामंत्रयति व्याख्याहीति वेदांतवि
द्यामुपनिषदं विभेदवादान्पंडितान्विजित्य विषय संबंध प्रयोजनाधिकारी ख्या ऽनुबंधयुक्तान् गंथान्व्याख्या
पय ४९ इत्युक्तवंतं श्री व्यासमसौ श्रीशंकरो वोचत् एव दत्त्व दाज्ञा मया पूर्वमेव संपादितेति दर्शयति नि

यतएवमतोहे सहृत्सल पाटिकाद्यं मणिकर्णिकायां सामीप्यं विधेहि। तदर्थमहं चि राद्यत्नं करोमि परमापुरुष
लवहमीपे यावद्यद्यं वपुः शरीरं जामिता वदित्यर्थः हे परम प्राणुषो ते समाज्ञावितिवा उपं० ५१। ५२ तेषामु
द्दारविद्यानां जयाय हे स्थिरधीः पं याप्ति तत्पराभवहेतुभूताः गं यालयमारचिता ह्यापीकतिवर्षाणि त्वयापि
हि २ वस्त्वयमेव विपृष्टो दोषमाह नावेदिति यथा वाल्यमातरते स्याप्स्थितिर्दुर्लभा तद्दन्मात वद्द्दत्तकेण त्वया रहि
तामा द्वेछा दुर्लभा स्यात् ३०।५३। प्राप्य घः समाप्तिं विचार्य वरदानायाह हे आत्मविदां ग्रणीर्णां वरेण्य त्र

मुहूर्तमात्रं मणिकर्णिकायां विधेहि सद्वत्सल सन्निधानं चिराद्यते हं परमापुरुषो ते त्वज्जा
मियावद्वपुरद्य देहं यं ५२ इतीदमाकर्ण्य वचो विचिंत्य सशंकरं प्राह कुरुष्वमेवं प्रतिनिर्जिता
स्तं ति वसुंधरा यां त्वया वृथं केचिद् द्वारविद्याः ५२ जयाय ते षां कतिहायनानि वत्स्यत्वमेव
स्थिरधीस्त्वयापि नो चेन्मुमुक्षाभुवि दुर्लभा स्यात्स्थितिर्यथा मातृधुतस्य वाल्ये ५३ प्रसन्न
गंभीरभवत्प्रणीतवरं घसंदृभेभवः प्रहर्षः श्रोतास्मि त्यात्मविदामणीर्णां वराप विश्राण
यितुं वरं ते ५४ प्रकृष्टो वयांसि विधिना तव वत्स दत्तान्यमानि चाष्टं भवता सुधियाजितानि भूयो
पि षोडश भवंतु भवाज्ञया तो भवाद्य भाष्यमिदमारविचंद्रतारं ॥ ५५॥

सन्नगंभीराणां भवत्प्रणीता
नां प्रबंधानां संदृभैर्भवो जन्मा यस्य स प्रहर्षः तुभ्यं वरं प्रदातुं मोश्रोतास्मीत्यन्वयः ५४ वयांसि वर्षाणि भवत्स्वात्री
वस्यात्र्या वरात्तरं दत्ताति च पुनरिदं भाष्यमारविचंद्रतारं यावत्सूर्यश्चंद्रस्थितिस्तावद्वर्त्तितव्यमित्यर्थः ।५५।
ननु षोडशवर्षपरिमितायुर्मया किं कर्तव्यमित्याकांक्षायामाह ग्व मनेनायुषान्यान द्वैतविद्यापरि पंथिनोस्व

षा

मतीन् कुरुष्ववासानि विस्तीर्णानि विरोधिवादिनां गर्वस्य समूलोच्छेदने जागरूकैः सावधानैः । उ० ५६ इत्येवं कथनं
कुर्वति वेदव्यासे संप्रति पवित्रतलोकः सशंकरः वाचमुवाच यद्यपि मदीयं भाष्यं प्रचारं गंतु पोषणं न भवति तथापि त्व
त्सूत्रसंबंधधवशून्यं विद्वन् भुवि प्रचारं गच्छतु खलु राघवो क्लीरियं ५७ संभाव्यवरमवश्यं भाविवरं संपूज्यवरं भद्रा
पतिवा ५८ इत्थं संभाष्य तस्मिन् ऋषिश्रेष्ठे वेदव्यासे अंतर्धानं गते यानेऽ...तरमंतर्विवेकनिधिरपि सः श्रीशंकरो

त्वमायुषानेन विरोधिवादिगर्वांकुरोन्मूलनजागरूकैः वाक्यैः कुरुष्वोज्झितभेदबुद्धीन् द्वैतविद्या
परिपंथिनोऽन्यान् ॥ ५६ ॥ इतीरयंतं व्रतिवाचमूचे सशंकरः पावितसर्वलोकः त्वत्सूत्रसंबंधधवशान्म
दीयं भाष्यं प्रचारं भुवि यातु विद्वन् ॥ ५७ ॥ इतीरयित्वा चरणौ ववंदे यतिर्मुनेः सर्वविदो महात्मा
प्रदाय संभाव्यवरं मुनीशो द्वैपायनेऽसौ तिरधाद्यतात्मा ॥ ५८ ॥ इत्थं निगद्य ऋषिवर्ये तिरोहिते तस्मि
न्नंतर्विवेकनिधिरप्यथ विस्मयेसः हृत्तापहारिनिरुपाधिकृपारसानां तन्नाट्यशोकमयमहो विरहो
विषह्यः ॥ ५९ ॥ तत्पादपद्मं निजचित्तपद्मे पश्यन् कथंचिद्विरहं विषह्य यतिर्द्विजितीशोऽपि गुरोर्नियोगा
त्मनो दधौ दिग्विजये मनीषी ॥ ६० ॥

विस्मयेस्य स्यां प्राप तत्र हेतुः हृत्तापस्य हारी निरुपाधिकृपारसो येषां तत्त्वाहृशां व्याससप्रभृतीनां विरहः
कथमहो विषह्यः कथमपि विषह्यो न भवतीत्यर्थः व० ५९ ॥ तर्हि कथं तद्विरहं विषह्य दिग्विजये मनो दधे इ
त्याकांक्षायामाह तदिति गुरोर्वेदव्यासस्य नियोगात् दत्तशासनात् उ० ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥

॥ प्रथादिग्विजयेमनसः स्थापनानंतरं कुमारिलेन भट्टेन भाष्यस्य वार्त्तिकमादरात् कारयितुमेष मुनींद्रः वंध्या
वद्दाचरंतो निष्फलादरागत्तीपामिल्लयाभूतो विंध्याचलोपेन तेन वाचंयमेनः प्रगल्भेन मुनिना चरितां तादृश्
त्त्याहरितं दिशं प्रतस्थे प्रस्थानं कृतवान् व॰ ६१ ततः प्रस्थानानंतरं वेदांतरहस्यवेत्ताः मत्तानां मत्तानां प्रसह्या
टितिवा भेदनकर्त्ता सप्त्वीशंकरः साधितकर्मकांडं कुमारिलं प्रथमं जेतुमिच्छुः प्रयागं तीर्थराजं प्रागच्छत् प्रथमं
प्रयागमिति वा संबंध ७॰ ६१॥ प्रस्थानंतरं श्यामजूतां पुंसां तनुं शरीरमसितां कृष्णां सरूपां सितां श्वेतां शिवस

199

विद्व॰

भाष्यस्य वार्त्तिकमयेषकुमारिलेन भट्टेन कारयितुमादरवान्मुनींद्रः वंध्यायमानदरविंध्यम
हीधरेण वाचंयमेन चरितां प्रतस्थे ६१ ततस्स वेदांतरहस्यवेत्ता भेत्ता मतानां परसंमतानां प्रया
गमागमत् प्रथमं जिगीषुः कुमारिलं साधितकर्मजालं ६२ श्यामजूतां कलिततनुमसितां सितां च
कर्तुं कलिंदसुतया कलितानुषंगां प्रज्ञाय जाह्नुतनयामघनिह्नुतां घां मध्ये प्रयागमगमन्मुनि
रर्थमार्गं ६३ गंगाप्रवाहैरुपरुद्धवेगा कलिंदकन्याल्लिमितप्रवाहा प्र पूर्वसंख्यागतलज्जयेव यत्रा
धिकं भाति विचित्रपाथा ६४

हरितं २

रूपां च कर्तुं कलिंदाख्यागिरिपुत्र्या कालिंद्या यमुनया संपादितोऽनुषंगो
संबंधो यया तां निनाविताम् अघानि पापानि निह्नुतां जाह्नवीमहं पाजसाऽर्थीनां चतुर्विधपुरुषार्थीनां मार्गं मध्ये प्रयागं त
याभूते प्रयागस्य मध्ये तयाभूतां गंगां प्रति मुनिरगमत् पारेमध्ये षष्ठ्या वेति समासः एदंतत्वं निपातनं च व॰ ६२
गंगाप्रवाहैरुपरुद्धवेगा यस्याः सा विचित्रजला कलिंदकन्या यमुना यत्र प्रयागमध्ये पूर्वसंख्या प्रागता बाल
ज्ञातयामिमितोऽचंचलः प्रवाहः प्रवृत्तिर्यस्याः तथाभूता इवाधिकं भाति प्रवाहस्य प्रवृत्तौ सादृपि प्राता सिवारिणीति

निह्नुता २

कुहचित्तत्र विद्रमलक्कांतिलक्षणं संप्रदायमध्ये तं समीपवसद्भिः शिष्यैर्मरालैर्हंसैराश्रितं जलं यस्यास्तामपरत्रा
प्यत्र नलिनीसहवासलक्षणसौख्यसंशीलनाय चक्रद्वयेन संख्याता भागीरथी विद्योतिष्यवहितेनान्वयः रजनी
नलिनीरात्रिविहारि द्वाजं तु कास्यवेति मरिनी॰ ६५ तामेव वर्णयति पत्र यस्यां यमुनया संगतायां गंगायां मा प्लुतादि
व्यशरीरभाजः पुनरत्र व्याधिकथानभिज्ञाः संतः दिवि भवं भोगसमुदायं सम्यग्भुंजते तेनन्वत्र किं प्रमाणमिति चेत्तत्रा
हे ममर्येसाक्षात्श्रुतिरेव प्राह तथाच श्रुतिः सितासिते सरिते यत्र संगते तत्राप्लुतासो दिवमुत्पतंती त्याद्याइंद्व॰ ६६

यं तेव साद्विरमलच्छवि संप्रदायमध्ये तु माश्रितजलां कुहचिन्मरालैः चक्रद्वयेन रजनी सहवाससौ
ख्यसंशीलनाय किल संवलिता परत्र ६५ यत्राप्लुता दिव्यशरीरभाजः प्राचं द्रतारं दिवि भोगजातं संभुं
जते व्याधिकथानभिज्ञाः प्राहेममर्थे श्रुतिरेव साक्षात् ६६ अज्ञातसंभवतिरोधिकयापि वाणीयस्याः
सितासिततयैव यणातिरूपं भागीरथी यमुनया परिचर्यमाणमेनां विगाह्यमुदितो मुनिरित्यभाणी
त ६७ सिद्धापगे पुरविरोधिजटोपरोधकुद्धकृतः शतमदः सदृशान्नविधत्से वद्धान किंनु भवितासि
जटाभिरेषामद्धाजडप्रकृतयो न विदंति भावि ६८

किंच वाणी श्रुतिरपि अज्ञातासंभवस्य जन्म नालि
रोधे ~~[illegible]~~ निरोधानस्य च कथा यया यस्या यमुनया संगतायां गंगायाः सितासिततये व रूपं वर्णयति तथा भूता
मेनां यमुनया परिचर्यमाणां भागीरथीं विगाह्य मुदितो मुनिः श्रीशंकर इति वक्ष्यमाणमभाणीदुक्तवान् व॰ ६७ हेसि
द्धापगे त्रिपुरविरोधिनः शिवस्य जटाभिरुपरोधेन कुद्धा शतमख्याशिवस्य सदृशान्नुतः किमर्थं विधत्से एषां
त्वमार चितानां शिवानां जटाभिः किंनु नवद्धा भवितासि किं वद्धा न भविष्यसि किंतु विष्णसेव एवमाहिर्स्वयमेव प्र

२०१

हे सुरापगे सन्मार्गवर्तन पराप्येवं नित्यमपवित्राण्यस्थीनि किमर्थमादद्रासीत्याह्वे यः स्वयमेव समाधत्ते हे देवि तव
हृद्यमाज्ञातं तत्राभिप्रायो बुद्बुदवज्जले कृतमज्जनं येस्तेषां सज्जनानां प्रायः प्रसाधनकृते शिवरूपाणां तेषामलं
रा कार्थमादद्रासीत्यर्थः डिङिहिताकापूर्वकत्वात्स्वरस्य पदश्च पोगोन दोषावहः गाङ्गो दोनास्यविहरणाइति डिङ्हह
णाज्ञापकान्सत पावलोकोपकाराय यथा तत्तव प्रवृत्तिरित्यर्थः ६६ स्नापानुषंगेण याजन्ततया व्यासज्जनो
धान्निग्रानुषंगजन्ताविधुरान्देवान्विधत्से एवं दूरीभवद्विषपरागो यस्मात्तयाभूतं हृद्यं येषां तानु धत्तीवतंस

ता

सन्मार्गवर्तन परापि सुरापगे त्वमस्थीनि नित्यमशुचीनि किमादद्रासि प्रांतमेवं हृद्यं तव
ता२ सज्जनानां प्रायः प्रसाधनकृते कृतमज्जनानां ६६ स्नापानुषंगजडिताभरितां जनोघान्स्वापानु
षंगजडताविधुरान्विधत्से दूरीभवद्विषपरागहृद्यो पि तर्णी धत्तीवतंस यसि देवि कण्ठमार्गेः ॐ
इति स्तुवं स्नापसरात्त्रिवेणीं साध्या समाच्छाद्य कटिकूपीटे दोर्दण्डयुग्मो धृतवेणुदण्डो ऽघमर्ष
णास्नानमना बभूव ७२

यसि धत्तीसिरोमणीन्करोषि सचैव कोवा मार्गे दूरीभवद्विषपरागहृद्यो
घर्तोऽसि धत्तूर पुष्पं तदवतंसः शिवस्तद्रूपान्करोषीति श्लेषेण स्तुति घ तत्तु खंड ले वर्णो धत्तूरे नाविशेषि
तिमेदिनी ७० इत्येवं त्रिवेणीं स्तुवन्नू तापसराड् साध्या कटिसम्पगाच्छाद्य भुजदंडयुग्मेनोर्ध्वे धृतो वेणुदं
डो येन स कूपीटमुद्दरे तोयेइति मेदिनी अघमर्षणस्नाने मनो यस्य तथाभूतो बभूव ७०॥७२॥ ॥७२॥

शं॰ वि॰
७
१०७

202

पादुपोषगर्भैर्दधारद्दः स्वं च मस्करिप्रसोदमाता पप्रसादिरसताप्यारव्या॰ ७२ द्रागगअटति प्रनुष्टितिं प्रनुष्टानं समा
पकह्लारशीतैरुपसेव्यमानः तमालशालिनि तीरे विश्रामं कृतवान्‌ अत्रांतरे लोकवार्ताः अशृणत्‌ ॥ ३०।७३
तामेव दर्शयति गिरेरिति पः सत्तागतिः पर्वतादवलुत्य वेदगीरां प्रामाण्यमवादीत ७४ सोयं भट्टपादः
गुरोरुन्मथनात्प्रसक्तं शास्त्रं महत्तरं दोषमपाकरिष्यः सर्ववेदार्थतत्त्वज्ञ एव धीरः प्राप्तिकत्वात्तुषाग्निं प्रावे

सतोप्रयागसहशिष्यसंघैः स्वयंकृतार्थोजनसंग्रहार्थी॰ प्रस्मादिमातापिच साउ पोषदधार
७२ पादुस्वमसोदभूरिः प्रनुष्टितिं द्रागसमाप्यवार्तेः कह्लारशीतैरुपसेव्यमानः तीरे विशश्रा
मतमालशालिन्यत्रांतरे अशृणत लोकवार्ता ७३ गिरेरवलुत्यगतिः सतोयः प्रामाण्यमाम्नायगिरा
मवादीत्‌ यस्य प्रसादात्त्रिदिवौकसोपि प्रपेदिरे प्राक्तनयज्ञभागान्‌ ७४ सोयं गुरोरुन्मथन
प्रसक्तं महत्तरं दोषमपाकरिष्यः प्रशेषवेदार्थविदास्तिकत्वात्तुषानलं प्राविशदेषधीरः
७५ प्रपंच्य धीताखिलवेदमंत्रः कूलंकषालोडितसर्वतंत्रः नितांतदूरीकृतदुष्टतंत्रः खेलोस्य तंत्र
विश्वामितकीर्तिपत्रः ७६ श्रुत्वेति तां सत्वरमेष गच्छन्‌ आलोकयत्‌ तं तुषराशिसंस्थं प्रभा
करादैः प्रथितप्रभावैरुपास्थितं साश्रुमुखैर्विनेयैः ॥७७॥

शात्‌ ७५ प्रयंभट्टपादः हि प्रसिद्धम धीताखिलवेदमंत्रः पुनस्य कूलंकषानदीतद्वदालोडितानि प्रवगाहि
तानि सर्वशास्त्राणि सर्वसिद्धांता येन सनितांतं दूरीकृतानि दुष्टतंत्राणि येनात एव विश्वामितं कीर्तिलत
तां पत्रं येन स विप्र॰ ॥७६॥ इतितां लोकवार्तां श्रुत्वा तं भट्टपादं आलोकयत्‌ दृष्टवान्‌ ॥ ३०॥७७॥

१०७

तं विप्लीनष्टिधूमायमानेन तु बाग्निनाऽशेषवपुषि संदह्यमानेन मुखेनोच्छ्वासकमलस्याच्छिपमादधाने
वाष्पमुष्मासु कशिपाविति मदिनी ७८ कदाह भंगपा दूरे विधूतान्मघानि येन तं दृष्टिमार्गेऽवतीर्णं देशि
८२ केन्द्रश्रीशंकरं ज्वलदग्नितुल्यः भट्टपादो ददर्श योजितारिर्वेदमार्गं जुगोप ७९ प्रदृष्ट पूर्वं श्रुतपूर्ववृत्तं चारि
तं पश्यतः श्रीशंकरं दृष्ट्वा भट्टोऽतिहर्षं जगाम ततः स्वाशिष्यगणैः पूज्यां कृतवान् तां सपर्यामन्यपादितामपि

धूमायमानेन तुषानलेन संदह्यमानेऽपि वपुष्यशेषे संदृश्यमानेन मुखेन वाष्पपरीतपद्मश्रियमादधानं ७८ दूरे विधूताघमयोगभंगपाते देशिकेन्द्रे दृष्टिपथावतीर्णे ददर्श भट्टो ज्वलदग्निकल्पो जुगोप यो वेदपथं जितारिः ७९ प्रदृष्टपूर्वं श्रुतपूर्ववृत्तं दृष्ट्वा तिमोदमग्न
गामभट्टः प्रचीकरच्छिष्यगणैः सपर्यामपादृतेतामपि देशिकेन्द्रः ८० उपात्तभिक्षः परि
तुष्टचित्तः प्रदर्शयामास सभाष्यमस्मै सर्वोनिबंधो ह्यमलो पिलोके श्रोष्टहितः संचरणेप्र
याति ८१ दृष्ट्वा भाष्यं हृष्टचेताः कुमारः प्रोवाचेत्वा च शंकरं देशिकेन्द्रं लोके ह्यल्पो मत्सरग्रा
सशाली सर्वज्ञानो नाल्पभावस्य पात्रं ८२ प्रष्टोसहस्राणि विभान्ति विद्वन् सद्वार्तिकानां
त्वयमेत्र भाष्ये प्रहं यदिस्यामगृहीतदीक्षो ध्रुवं विधास्ये सुनिबंधमस्य ८३

देशिकेन्द्रः कृतवान्
स्त्रीः
सेव्य नगर
८० उपात्ताभिक्षायेन परितुष्टचित्तः सश्रीशंकरोऽस्मै भट्टपादाय भाष्यं दर्शयामास ननु अकिमर्थं दर्शया
मास हे सर्वज्ञ इति ८१ तत्र हेतुमाह हि यस्मात् लोकेऽल्पः तुच्छो मत्सरग्रासशाली सर्वज्ञः सर्वज्ञस्तु मात्सर्यादिरहि
तत्वात् स्तुत्यभाष्यस्य पात्रं न भवतीत्यर्थः शालिः ८२ पद्यं वाचेत द्वाहं अष्टावितिहे विद्वन् त्वा स्मिन्त्रयमेः

त्ति इत्येतद्भवद्दर्शनं त्वत्तिदुर्लभं मम पालय मामित्याह भवादृशामिति ये॰ ८४ यतो भवादृशां संगतिरेव संसार
दुधरणोपाय इत्याह सारेति तदुत्तारविधौ संसारोत्तरणविधौ ७० ८५ नन्वेवं तर्हि पूर्वं दर्शने कातव कुतो नो
त्पन्नैवेत्त्राह चिरकालमारभ्येत्यं दर्शनमिच्छापि परं त्वदृष्टिमार्गं त्वं गतो ऽसि नन्वेवं तर्हि किमिति स्वाभि
लषितं त्वया न संपादितमिति चेत्तत्राह नहीति ८६ तर्हि को वा पुनरस्तीति प्रतः कारणमसुखदुःखे कालं
कृतेऽहं विजानामि ये॰ ८७ अहं तु सर्वं कर्तव्यं कृतं तत्तु न स्य कर्ममार्गो निर्णीतः न स्य नैयापि कयुक्तिजा

भवादृशां दर्शनमेव लोके विशेषतोऽस्मिन्समये दुरापं पुरार्जितैः पुण्यचयैः कथंचित्त्वमद्य मम
दृष्टिपथं गतोऽसि ८४ असारसंसारपयोधिमध्ये निमज्जतां सद्भिरुदारवृत्तैः भवादृशैः संग
तिरेव साध्या नान्यस्तदुत्तारविधावुपायः ८५ चिरं दिदृक्षुर्भगवंतमित्थं त्वमद्य मे दृष्टिपथं ग
तोऽसि नह्यत्र संसारपथे नराणां स्वेच्छाविधेयाभिमतेन योगः ८६ पुनर्हि कालः क्वचिदिष्टव
स्तुना कचित्त्वनिष्टेन च वैरिवस्तुना तथैव संयोजनवियोजनयत्नतोऽसुखासुखे कालकृते प्रवे
द्म्यतः ८७ कृतो निबंधो निरणायि येयानिराशि नैयापि कयुक्तिजालं तथान्यभूतं विषया
त्यजातं न कालमेनं परिहर्तुमीशे ८८ निरस्यमीशप्रमितं लोकसिद्धं श्रुतेः स्वतो मात्वपदाह
रिष्यन्तु। नानिहुवे येन विनाप्य पंचः सौख्याकल्पतनजातुविद्धान् ८९

य

लानिरस्ताविषयोत्थसुखदुःखना
तं चान्यभूतं नन्वेवं भक्तस्त्वमेनं कालं किमिति न परिहरसीति चेत्तत्राह नेशो समर्थो भवामि ८८ ननु किमर्थमेवं
विधातुं प्रवृत्तोऽसीति जिज्ञासायामीश्वरनिराग्रहाद्भुङ्क्तल्लक्षणयोः पापयोः प्राप्ताश्चितं कर्तुं प्रवृत्तोऽसीति दर्शयितुम
द्य कृतो निरस्यामीतिरीशानो भ त्वन्मात्यादिश्रुतेर्लोकाच्च सिद्धमीशानिराकृतवान् किमिच्छन्निति चेत्तत्राह वे

एवमेके पापं प्रदर्श्यं हि तीर्थे दशीयतित थागतैः सुगतै राक्रांत मशेषं सर्व मभवत् न च सवैदिकः पंथा विरली बभू
वेति परीक्ष्यते षां विजपापप्रमाणं वेदमार्गसंत्रातुमनाः प्रहृष्यवृत्तः ८० शिष्यसंघैः सहितस्तु सुगतानां राज्ञां गेहं प्र
विशंति त्वदादि राजादि स्ववशो विधातु राजा मदीयपक्ष याजिरं विषयोद्देशोऽस्मदीयपक्ष स्मादूदं मार्गं वादिप ध्वंस
द्वात स्मादस्मदीयपक्षाश्रावि षयमात्रि य ध्वंनतु वेदमार्गमिति वदंतो विचरंती परेणान्वयः प्रजिरं ज्ञागणे चांते विष
ति १

तथागताक्रांतमभूदशेषं सवैदिको ध्वाविरली बभूव परीक्ष्य तेषां विजपापमार्गं प्रावर्तिसंत्रा
तुमनाः पुराणं ८० सशिष्यसंघाः प्रविशंति राज्ञां गेहं त्वदादि स्ववशे विधातुं राजा मदीयो जिरम
स्मदीयं तद्वादि पध्वंनतु वेदमार्गं ८१ वेदोऽप्रमाणं बहुमानधात्परस्परव्याहतिवाचकत्वात् एवं व
दंतो विचरंति लोके न कश्चिदेषां प्रतिपत्तिरासीत् ८२ प्रवादिषं वेदविघातदक्षैस्तान्नाशकं जे
तुमबुध्यमानः तदीयासिद्धांतरहस्यवादी न्निषेध्यबोधाद्धिनिषेध्यबाधः ८३ तदा तदीयं श
रणं प्रपन्नः सिद्धांतमस्यो षमनद्भुतात्मा प्रदूदुषद्वैदिकमेवमार्गं तथागतो जातकृपा मन्बुद्धिः ८४

पेदद्दुरेरनिलरइतिमेदिनी ८१ वेदोऽप्रमाणं बहुमानेन प्रत्यक्षादिप्रमाणेन वा धात्परस्परव्याघातवाचकत्वाच्चेत्येवं
वदंतो लोके विचरंतिस्म तेषां सुगतानां कापि ख्याति पत्तिः प्रक्रिया नासीत् ८२ वेदविघातदक्षैस्तैरवादिभिः वादं कृ
तवान् परं तत्तदीयसिद्धांतरहस्यजलधीनबुध्यमानस्तान् जेतुं नाशकं हि यतो निषेध्य संज्ञानान्निषेधस्य बाधो
भवतीति नान्यथेत्यर्थः उ० ८३ तदानीं तदीयं शरणं प्रपन्नो न द्भुतात्मा तदीय सिद्धांतमशेषं जात कदाचित्तीक्ष्ण
णबुद्धिः सुगतो वैदिकमेव मार्गमदूदुषत ८४॥

वे॰ दर्शनेशाकं ३.८६ ५२

शां॰ वि॰
डि॰
१०६

तद्वा सह सा श्रुविंदुरपतत्तत स्मा श्रु पतन मन्ये पार्श्वनिवासिनो विदुस्तदा प्रभृत्येव मय्याप्तभावं परिहृत्याश्रिता
नां तेषां शंकाविवेशा वि॰ ९५ इत्यं संमंत्र्य कृतनिश्चयास्तेयेचान्योहिंसनवादशीलाः विनि पातभीरुं विनिपाता
त् भयशीलं प्रमन्नमामच्चतरान् श्चेत्सौधा त्पपातपत ९७ सौधतलात्पतन्पतन् पुरस्त्रुहं पुनः पुनरारूढंप
दिश्रुतपः प्रमाणं भवेतितद्यस्मिन्न विषमस्थले पतितः जीवेयं पततः श्रुतिप्रामाण्यस्य मज्जीवनेनैवगतिः ९८

तद्वापतन्मे सह सा श्रुविंदुस्तज्ज्ञा विदुः पार्श्वे निवासिनोन्ये तद्वा प्रभृत्येव विवेश शंका
मय्याप्तभावं परिहृत्य तेषां ९५ विपक्षपाती बलवान् द्विजातिः प्रत्यादहृद्दर्शनमस्मदीयं उच्चाट
नीयः कथमप्युपायैर्नैतादृशा स्यापपितं हि पौरुषः ९६ संमंत्र्य चेत्थं कृतनिश्चयास्ते यद्वापरे हिंस
नवादशीलाः म पातपन्तुच्च तरान्त्रमत्तमामुन्नसौधाद्विनिपातभीरुं ९७ पतन्पतन्सौधतला
न्नरूरुहं यदि प्रमाणं श्रुतयो भवंति तज्जीवेयमस्मिन्पततो समस्थले मज्जीवने तच्छ्रुतिमानता ग
तिः ९८ यदीह संदेहपदप्रयोगाद्व्याजेन शास्त्रश्रवणाच्च हेतोः ममोच्चदेशात्पततो व्यनंक्षीत्त
दैकचक्षुर्विधिकल्पनासा ९९ एकाक्षरस्यापि गुरुं प्रदाता शास्त्रोपदेष्टा किमभाषणीयं यथहं
हि सर्वज्ञगुरोरधीत्य प्रत्यादिशंस्तेन गुरोर्महागः ॥१००॥

हवेदप्रामाण्यपदीसंदेहप्रतिपादकपदस्यप्र ति॰

योगाद्व्याजेनकपटेन शास्त्रस्य श्रवणाच्च हेतोरुच्चदेशात्पततो मम तदैकं चक्षुर्व्यनंक्षीत् किं च सा वक्तुरस्य नाशं गच्छ
त्विति विधिर्दैवस्य कल्पना ९९ एकाक्षरस्यापि प्रदाता गुरुर्भवति शास्त्रोपदेष्टा स भवतीति किमु वक्तव्यं प्रहंत पे॰ २
सर्वज्ञात्सुगतात्सर्वज्ञः सुगत इत्यमरः गुरोरधीत्य तेनाधीतेन गुरोर्महागः प्रत्यादिशन्प्रत्यर्थितवान्॥ १००॥ १०६

महापराधमेवाहतदेवमनन प्रकारेण स्वगतादधीत्य तस्य कुलमेवादो प्राघातयं जैमिनेरुपन्नाशास्त्रज्ञाने
यत्रोपन्नाज्ञानमाद्यं स्यादित्यमरस्मास्मि न् शास्त्राभिनिविष्टचेतापस्य सपरमेश्वरं चनिरास्यंनिरस्तवान् १
पस्यो हृहतस्य दोषदूपस्यय पोज्ञानिष्कृतिं चिकीर्षुरऽहेनः प्राश्चयार्थं पावकं प्राविशत्तस्मिन् प्रवेशं कृतवानास्मि
प्रायश्चित्तं पाशोवहद्धानः कृशानुः पावकोनलइत्यमरः तत्वपादनिरीक्षणस्य निष्कृतिरूपत्वाद्देषानिष्कृतिस्तत्वपाद
निरीक्षणो नपुनरुक्तमभक्ताजातासंपन्ना ः ननु शाबरभाष्यवत्स्मद्वाख्यापि च यावार्तिक कर्तृत्वं स्यात मितिचेत्तत्राहभाष्यं
२ ८१

तदेवमित्यं स्वगतादधीत्य प्राघातयंतत्कुलमेव पूर्वं जैमिन्युपन्नेभिनिविष्टचेताः शास्त्रनिरा
स्यंपरमेश्वरं च १ दोषहृ पस्यास्य चिकीर्षुरहंन्म पादितां निष्कृतिमाश्च पाशं प्राविशत्तमेषा पुनरुक्त
भक्ताजाता भवत्पादनिरीक्षणेन २ भाष्यं प्रणीतं भवतेति पोगीन्द्राकल्पितत्रंयिविधापवर्तितेपि
शोधिमहे पमिति स्मवांछास्थिता परासंप्रतिकिंतदुक्त्या ३ ज्ञानेभवे तमहमार्यजनार्यजातम
द्वैतरक्षणकृते विहितावतारं प्रागेववेन्नयनवर्त्मकृतार्थयेयाः पापक्षयापन तदेशमाचरिष्ये ६
४ प्रायो घुनातद्भयप्रवाघशांत्यै पाविशमार्यतुषपावकमात्तदीक्षः भाष्यंनमेजगैहिशावर भा
ष्यवत्वद्वाख्यापिकिंचनविलिख्यमपशोधिगंतुं ॥५॥
भवत्ताप्रणीतमितिश्रुत्वाहेपोगीन् भवत्प्रणीते भाष्ये
वृत्तिं विधाय यशोऽधिगछेयमिति वांछापुरास्थिता परंतु संप्रतितदुक्त्या किंनिःफलत्वात् स्मातिपादपूर्णो ३ प्रा
यो णामर्थजातमायीणामर्थं समहायापमलात्तया भक्तमितिवाहेऽर्यार्यजनार्यजातमितिवाथ नशाद्वैतरक्ष
णायविहितोऽवतारोयेनतथाभूतं भवंतमहंजानामिः प्रतोपदितुषानलप्रवेशात्प्रागेव पापक्षयायनयनमा

मातदीतः ममभाष्यान्तदयएवमवद्वाख्यवार्तिका
करणेनिदानमित्याहभाष्यमिति ॥५॥

गं कृतार्थयेयाम्नहींईहशं प्रायश्चित्तं नाचरिष्यं वत्तं ४
प्रघुनानुप्रायो गुरुद्रोहेष्वरनिरासप्रभवाघशांत्यर्थे

207

मं॰

एवं भट्टपादैर्मुदाहृत्य श्रीशंकरवाक्यमुदाहर्तुमाह इत्येवमुक्तवंतं भट्टकुमारिलमीषद्विकस्वरमुखकमलमयतद्युक्तमनंतरं मौनी श्रीशंकर उवाच पद्यमप्येनजानंतीति यापि श्रुत्यार्थी त्वकर्मणो विमुखान्सुगतान्निहंतुं भुवि हं जातं त्वं स्कंदं संभवंतं महं तु जाने इदो द्वूपनिवृत्तपेतुषानलं प्राविक्षामित्युक्ते तत्राह संभावनेति तथापि सज्जनानां शिक्षणाय सत्पथवृत्तं चरामि यतः एवमतः कमंडलुजलकणासिंचनेन भवंतमुज्जीवयामि ननु किमर्थं जीवयसीति चेत्तत्राह त्वं गहेदृक्कुमारिलमेभाष्येपि मदीयं वार्तिकं रचय ।७। इत्यूचिवांसं देवशिरोमणिं पंडिता

मं॰

इत्यूचिवांसमथ भट्टकुमारिलं तमीषद्विकस्वरमुखांबुजमाह मौनी श्रुत्यर्थकर्मविमुखान्सुगतान्निहंतुं जातं गुहं भुवि भवंतमहं तु जाने ॥ संभावनापि भवतो न हि पातकस्य सत्यं व्रतं चरसि सज्जनशिक्षणाय उज्जीवयामि करकांबुकणोक्षणेन भाष्येपि मे रचय वार्तिकमंग भव्यं ० इत्यूचिवांसं विबुधावतंसं सधर्मविद्वत्सविदांवरेण्यं विद्याधनः शांतिधनाग्रगण्यं सप्रश्रयं वाचमुवाच भट्टः ८ नाहं विभोमिश्रुद्धमपि लोकविरुद्धकृत्यं कर्तुं महीसमहितोऽपि पतवाहं प्राज्ञान्ततो गति कुटिलेपि जने महांतस्त्वारोपयंति हि गुणं धनुषीव मूर्वाः ॥९॥

वत्तेसंवाब्रह्मविद्यांमध्ये श्रेष्ठतमं शांतिधनेषु पतिष्वग्रगण्यं नीपश्रीशंकरं धर्मज्ञो विद्याधनः सः भट्टपादः सप्रश्रयं यथा तथा वाचं प्रत्युवाच ८ पद्युक्तं श्रुत्यर्थैत्यादि तत्राह नेति शुद्धमपि लोकविरुद्धं कृत्यं कर्तुं योग्योन भवामि हे स्तुत्य मस्यति त्वद्देपीयं महितो ज्ञानवपोऽपार्थं जानतः स्वभावतो गतिकुटिलेपि जने महांतस्त्वगुणमारोपयंति तत्र दृष्टांतो यथाऽज्ञानतोगतिकुटिलेपि धनुषि मूर्वा गुणं ज्यामारोपयंति तद्वत् ॥९॥ ॥९॥ ॥९॥ ॥९॥

हे शंकर यद्यपि चिरकालं मत्तस्तापि दयालत्तगोर्मिव्याप्तदृष्टिपातैः शंकरेत्याद्येकया द संजीवनाय त्वं शक्तोऽसि तथा
प्यधुना रध्वं वेदोक्तमेतद्धुतं त्यजन्न सत्तामविनेद्योनभविताऽस्मि तद्भूतं पोगपासीते ज्ञापनाय संबोधयति हेत्र
धेति १० किं च सममलभ्ना तानिसंहृत्य पुनर्पि पावत्सी प्ठु समय प्रस्य तव नैतच्चित्रमित्याह ज्ञानद्रुत्तिरिद्र द्रु० ११ यद्य
प्येवं तथापि हे यतिराज संकल्पितमिदं व्रतामपत्यक्तुं नाम्भुत्सहे यद्यहमवश्यमनुग्राह्यस्तहीदं विधेहीत्याह

संजीवनाय चिरकालमतस्य च त्वं शक्तोऽसि शंकर दयोर्मिलदृष्टिपातैः ग्प्रारब्धमेतदधुना
व्रतमागमोक्तं मुंचन्नतां न भविताऽस्मि वृथाविनिंद्यः १० ज्ञानेन वाहं भगवन्स्वभावं संहृत्य भक्ता
निपुनर्पि पावयन्न स्वर्तं समयो असि तथा विधो मामजीवयेस्खेदि ह किं विचित्रं ११ नाम्भुत्सहे
किं तु यतिक्षितीड संकल्पितं हातुमिदं व्रतं मे तन्नारकं देशिकवर्य महामाद्विश्य तद्धुतकृतार्थ
येथाः १२ ग्प्रयं च य पायादितिप्रकाश्य पः सुधीश्वरो मंडनमिश्रशर्मा दिगंतविश्रांतयशा वि
जे या यासिं जितसर्वमिदं जितस्यात् १३ सदा वदन्योगपदं च सांप्रतं सविश्वरूपः प्रार्थितो मही
तले महागृही वैदिककर्मतत्परः प्रवृत्तिशास्त्रनिरतः सुकर्मठः १४ निवृत्तिशास्त्रेन कृतादरः
स्वयं केनाप्युपायेन वशंसनीयता वशंगतेतत्र भवेन्मनोरथस्तदंतिकं गच्छतु माचिरं भवान् १५

तत्तस्मात् हे देशिकवर्य तारकं काशयाम् पादिश्यमानं ब्रह्म महयमुपदिश्य कृतार्थयेथाः १२ ग्प्र हैतमार्गप्रकाश
नाय मां जेतुम यमा आगतः इति विज्ञापनापाह ग्प्रयं चेति दिशामंतविश्रांतयशो यस्य ॥१३॥ सदा योगस्य कर्मयो
गस्य पदं स्थानं सांप्रतं न्याय्यं वदन् सविश्वरूपोम् तले प्रार्थितः उपे० १४ किंचानि वृत्तिशास्त्रेन कृतादरः स्वयं तस्मात्त
मंडनः केनाप्युपायेन वशंनीयतां तत्र तास्मिन्नवशं प्राप्ते भवन्मनोरथो भवेद तत्तस्समीपं शीघ्रं भवान् गच्छतु० १५

उंवेकइति लोकैरभिहितस्य तस्य मंडनस्य वधूरेवेति बांधवजनैरभिधीयमानाऽतस्मिन्दृष्टे तोर्वा कृत्स्व सरस्वती दुर्वा
सता पुरुषाभिसन्नाद्दूप भारतीति प्रजनि प्रादुर्भूता एतेनोवे कउंवाइति मंडन सरस्वत्योः प्राकृत नामकार्थित्तमि
तिवोध्यं व॰ १६ किंच सर्वासु शास्त्रसरणीषु साक्षिस्वरूपो मत्तोऽधिकः महाशास्त्रवेषु ममप्रशिष्येषु मध्येप्रापि

उंवेकइत्यभिहितस्य च तस्य लोकैरेवेति बांधवजनैरभिधीयमाना हेतोः कुतश्चिदिह
वाक्पुरुषाभिसन्नाद्दुर्वासस माजनि वधूद्दूयभारतीति १६ सर्वासु शास्त्रसरणीषु तत्साक्षिस्वरूपोम
त्तोधिकः प्रिय तमश्च महाशास्त्रवेषु तत्स्वेपासिं शामधनेन्द्रविधाय सान्निध्ये वा देवादिजित्यत्तमिमं वप्रा
गं विधेहि १७ तेनैव तावककृतिष्वपि वार्तिकानि कर्मदि वर्ष्य तमकारय मा विलंबं त्वं विश्व
नापइव मे सम पेसमागान्तत्तारकं समुपदिश्य कृत्सार्थयेथाः १८

तमस्त्वत स्मात् देशामधनेंद्र तस्य प्रेयसीमति शायेनायेः यां सरस्वतीं साक्षाद्विधाय तामिमं विश्वरूपं वाद्दे विजि
त्य वशगं विधेहि १७ तेनैव तावककृतिष्वपि वार्तिकानि कारय हे परिब्राट् श्रेष्ठ तमभिज्ञ परिब्राट् कर्मंदिइत्य
मरः विलंबं मा कुरु त्वं विश्वनाथ इव मे समये समागामन्त स्मात्तारकं सम्यगुपादिश्य कृतार्थयेथा व॰ ॥१८॥

शं॰ वि॰ हे निर्बीजकारणमहूर्त्तमात्रं त्वयाऽत्र भवितव्यमहं तु यावत् योगीन्द्रहृत्कमलभागमेतत्तत्स्वरूपमवेक्षमाणोऽस्मि 2॥

डिं॰ स्म्यजामि ३० १९ इत्यूचिवांसमिमं भट्टपादं संदीप्तसुखप्रकाशात्मकब्रह्मोपदिश्य बहिरंतरपास्तमोहं कु

११२ र्वन् दयानिधिरसौ श्रीशंकरोऽभ्रमार्गान्मंडनस्यानिलयं गंतुमियेषेत्युपसमन्वयः १२० प्रयोपदेशानंतर

मौपाद्देसौ भट्टपादोऽतिरमुपसंहृत्यपरामर्धं नाथपतिवराणामथो प्रोनबोधितमद्वैततत्त्वं यस्मै प्रशामितामत्ता

नि र्बीजकारणमहूर्तमात्रमत्र त्वया भाव्यमहं तु यावत् योगीन्द्रहृत्पंकजभागमेतत्

त्यजाम्यसून्स्वरूपमवेक्ष्यमाणः १९ इत्यूचिवांसमिमामिद्धसुखप्रकाशं ब्रह्मोपदिश्य बहि

रंतरपास्तमोहं तन्वन्दयानिधिरसौ तरसाभ्रमार्गात् श्रीमंडनस्य निलयं समियेष गंतुं १२०

प्रयातीरमुपसंहृत्यादरात् भट्टपादः शमधनपत्तिनासौ बोधिताद्वैततत्त्वः प्रशामितममत

स्संस्तत्प्रसादेन सद्यो विदलदखिलबंधो वैष्णवं धामपेदे १२१ इति श्रीमाधवीये तद्व्यास

तं दृश्री चित्रगः संक्षेपशंकरजयेसर्गो सोस सप्तमो भवत् ॥७॥ मूलसंख्या ॥ १८० ॥ १८५॥

ये न यस्य वासत त थाभ्रूतस्सन्नतस्य श्रीशंकरस्य प्रसादेन सद्योदलिताखिलबंधो वैष्णवं धाम प्रापेत्यर्थः

मालिनीवृत्तं १२१॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंस

रामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमे सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥७॥ ॥७॥

श्रीमत्परमहंसायनमः ॥ श्रीशंकराचार्यायनमः ॥ श्रीबालगोपालायनमः ॥ श्रीशिवायनमः ७॥ ११२

श्रीगणेशाय नमः नमः श्रीवीयशंताय विमुक्ताय जटादिभिः निरस्तवाममार्गाय पतीशाय कृपालवे १ एवं व्यासदर्श
नादिकं निरूप्याचार्यमंडनसंवादं सपरिकरं वर्णयितुमुपक्रमते अथ भट्टपादं ब्रह्मोपदिश्य तस्यैवेष्मव पदृशा ग्निर
नंतरं स भगवान् योगीन्द्रः मंडनपंडितं जेतुं शीघ्रं प्रयागतीर्थराजात् प्रस्थानं कृतवान् ततः आकाशमार्गेण ग
च्छन् स मंडनेन मंडितामलंकृतां माहिष्मतीपुरं तन्नामकं नगरं प्रासमंतात् दृष्टवान् लोकितवान् उप॰ १ रत्नविविचित्रव
प्रा विचित्ररत्नैर्हीरकादिभिर्विचित्राः वप्राः अट्टालिका यस्यां तां माहिष्मतीं विलोक्य विस्मितं विस्मयं प्राप्यमानं सं

अथ प्रतस्थे भगवान्प्रयागात्तन्मंडनं पंडितमाशु जेतुं गच्छन्नभसत्याप्य रमाल्लुलोके माहिष्मतीं
मंडनमंडितां सः १ प्रवतरत्नविविचित्रवप्रां विलोकयन्तां विस्मितमानसोऽसौ पुराणवत्पुष्करवर्त्त
नीतः पुरोपकंठस्थवने मनोज्ञे २ प्रफुल्लराजीववनेविहारीतरंगरिंगत्कणशीकराढ्यैः रे
वामरुत्कंपितसालमल्लैः श्रमापहृद्भाष्यकृतं सिषेवे ॥ ३ ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः

मनोज्ञेऽस्य सः प्रसिद्धो योगीन्द्रः मनोज्ञे अतिरम्ये पुरोपकंठस्थवने पुरसमीपस्थवने पुराणः पुराणपुरुषो विष्णुस
हत्पुष्करवर्त्मनीतः आकाशमार्गात् अवततार अवतीर्णः व्योमपुष्करमंबरं सरणिः पद्धतिः पद्धतिः पद्यवर्त्तन्येक
पदीति चेत्यमरः उपेंद्रः २ तस्मिन् प्रफुल्लकमलेवनेविहारी विहरणशीलस्तरंगेभ्यो रिंगंतो निःसरंतो ये
कणशीकराः पतितस्तम्भोकणाः कणास्तेस्संमेधाम्याशेशीकरं शवलेवातहृत्ताः कणपोः प्रमाणितिमादि
नीतैराढ्यै रेवामरुत्कंपिताः सालानां वृक्षविशेषाणां मल्लाः पंक्तयो येन सः श्रमापहारकः भाष्यकारं सिषेवे से

तस्मिन् वने सश्रीशंकरो ... मं कृत्वा कृतमाह्निकमाह्निककर्तव्यं येन तथाभूतः तन्मध्याह्नकाले पत्ररूपेणाया 213

ति तत्स्वस्वालिकासिद्धांतशिरोमणिर्यदो प्रसिद्धं तदारोहणशालिनिडेन सरूपेसत्यसौ मंडनपंडितस्योकं गृहं प्रतिग

च्छन्सतद्दीपामंडनपंडितस्यालयो वासस्थानं कुत्रेत्येतास्तत्र दासी जलानयनार्थं गंत्रीः गमनकर्त्रीस भाषका

रः पप्रच्छ तास्ता अपि प्रद्भुतस्तासां शंकरस्य तत्पद्भुतशंकरस्तमद्भुतत्वेच शंकरत्वेसतिएकवक्त्रा द्विनेत्रादिमत्वाद्दा

+सदासीः मेर्गोदर्शे ८ दृष्ट्वा चकिं कृतवानित्यपेक्षापामाह कुत्रेति मंडनपंडित + २ा ...

८२

तस्मिन्स विश्रम्य कृताह्निकः सन्स्वखालिकारो हणशालिनी नेगच्छन्नसौ मंडनपंडितो

को दासी सदीयाः सदर्शीमार्गे ४ कुत्रालयो मंडनपंडितस्येत्येताः सपप्रच्छ जलायगंत्रीः स्ता

स्तापि दृष्ट्वाद्भुतशंकरं तसंतोषवत्यो हदुरुत्तरं स्म ५ स्वतः प्रमाणं परतः प्रमाणं कीरां

गिर १ गनापत्रगिरं तिद्वारस्थनीडांतरसन्निरुद्धाजानीहितन्मंडनपंडितोकः ॥८॥

... द्भुतमनिर्वाच्यं शंकरं खंकरोतीतितथा तं दृष्ट्वा अवलोक्य संतोषवत्य उत्तरं प्रतिवचनं ददुः प्रतिपिशाद्धेनताह

मा २ शशंकरदर्शनं निकृष्टानामपि सुखजनकं सीत्किं च नोत्कृष्टानामिति सूचितं ५ ताभिर्दत्तमुत्तरमुदाहरति

त्रिभिः स्वत इति वेदवाक्यं स्वतः प्रमाणमुत परतः प्रमाणमिति विचारात्मिकां गिरं वाचं पत्रमंडनापेकीरा ल३

ताः शुकादि पक्षिणामंगना प्रपिद्वारस्थसनीडस्य पंजिरादिरूपस्यांतरे मध्ये सम्यक् निरुद्धाः गिरं तिउ

च्चारयंती तत्ताद्दशं मंडनपंडितस्योकः गृहं जानीहि ॥८॥ ॥८॥ ॥८॥

सुखदुःखादिफलप्रदं कर्मेति किं वा अजो जन्मशून्यः सर्वशक्तिः सर्वज्ञः परमात्मेति विचारात्मिकां समानमन्यत ७ किं च ज
गद् ध्रुवं प्रवाहरूपेण नित्यं न कदाप्यनीदृशं स्यात् किं वा अध्रुवमनित्यं स्यादिति विचारात्मिकामित्यर्थः ८ ताभिर्द
त्तं प्रतिवचनं श्रुत्वा भगवान् भाष्यकारो यत्कृतवांस्तदाह पीत्वेति तासां दासीनाम् उक्तीर्वचनानि कर्णपुटेन पीत्वा अ
वधार्य तस्य मंडनस्य गेहाद्बहिः गत्वा रुद्धार्गलं निरन्तरं रक्षितं सत्कपाटं दुर्निवेशं दुर्घटः प्रवेशो यस्मिन् तत् दृष्ट्वा तस्य स
द्मभवनम् अवलोक्य स योगीन्द्रः योगशक्त्या व्योममार्गेण आकाशमार्गेण अन्तरगृहं त्वरमध्ये अवतिरत् ९ ततस्तद्ब

फलप्रदं कर्म फलप्रदो अजं कीरांगनाः यत्र गिरं गिरन्ति द्वारस्थनीडान्तरसन्निरुद्धा जानीहि तन्मं
डनपंडितौकः ७ जगद्ध्रुवं स्याज्जगदध्रुवं स्यात् कीरांगना यत्र गिरं गिरन्ति द्वारस्थनीडान्तरस
न्निरुद्धा जानीहि तन्मंडनपंडितौकः ८ पीत्वा तदुक्तीर्यतस्य गेहाद्गत्वा बहिः सत्कपाटगुप्तं दु
र्वेशमालोक्य स योगशक्त्या व्योमाध्वना अवतिरदंगणान्तः ९ तदा स लेखद्रुनिकेतनाभं स्फु
रन्मरुद्धंचलकेतनाभं समग्रमालोक्य तं मंडनस्य निवेशनं भूतलमंडनस्य ॥ १०॥

ततं दाहतदेति तदा तस्मिन्नवतरणकाले स योगीन्द्रः भूतलमंडनस्य भूलोकालंकारस्य मंडनस्य निवेशनं
वासस्थानं समग्रं आलोकत दृष्टवान् निवेशनं विशिनष्टि लेखाः देवाः लेखवाश्च इति नंदनाख्यस्य स्वर्गस्य वामि
द्रस्य यन्निकेतनं गृहं तस्याभेव आभा कान्तिर्यस्य तत् देवेन्द्रगृहतुल्यमित्यर्थः स्फुरता मरुत्ता वायुना चंचलस्य
केतनस्य केतोरा आभा यस्मिंस्तत् केतनं तु मंत्रगोगृहे केतौ च कृत्ये चेति मेदिनी ॥ १०॥ ॥ १०॥ ॥ १०॥

द्वा

सोधस्पर्शसादस्या[...]भागेन संछन्नं वपुर्नभस्तलात्मकोवकाशो यस्मिन् तत्तथा प्रविश्य कवेः मंडनस्य सका-
शं समीपं प्राप्य तं कविं ददर्श क[...]विं विशिनष्टि विद्यायाः विशेषात्सर्वतस्त्राधिक्याद्दीप्तः प्राप्तो यशः ततः प्रकाशो
येन तं पद्मजेन ब्रह्मणा समं सृष्टं ॥ ११ पुनस्तं विशिनष्टि सत्यवत्यास्तनूजमात्मजं व्यासं जैमिनिना सह वर्तमानं
तपोनिधानं तपोमहात्म्येव श्राद्धविधौ यथाविधि निमंत्रितयोर्व्यासजैमिन्योः पादकमलान्यवनेजयंतं प्रक्षा-
लयंतं ॥ १२ एतादृशं मंडनं दृष्ट्वा प्रत्यकृतवान् तदाह तत्र तस्मिन्मंडनगृहे वरा द्याकाशादवतीर्य व्यासजैमि-
निभ्यां योगीश्वरो यथायोग्यं समागम्य ताभ्यां चोभाभ्यां सहर्षं यथासात्त याभिनंदितोऽभवत् ॥ १३ ॥ अथानंतरं

सोऽधाम संछन्ननभोवकाशं प्रविश्य तस्याप्य कवेः सकाशं विद्याविशेषात्तयशःप्रकाशं दद-
र्श तं पद्मजसन्निकाशं । ११ तपोमहिम्नैव तपोनिधानं सजैमिनिं सत्यवतीतनूजं यथाविधि
श्राद्धविधौ निमंत्र्य तत्पादपद्मान्यवनेजयंतं १२ तत्रांतरिक्षादवतीर्य योगिवर्यः समागम्य य-
थार्हमेषः द्वैपायनं जैमिनिमप्युभाभ्यां ताभ्यां सहर्षं प्रतिनंदितोऽभूत् १३ अथ व्द्युमार्गादवती-
र्णमंतिके मुन्योः स्थितं ज्ञानशिखोपवीतिनं संन्यासिनं वीक्ष्य जगत्प्रसोऽभवत्स वृत्तिश्राद्धे
करतोऽपि कोपिनः १४

सः मंडनः व्याकाश[...]मा[...]र्गादवतीर्णं मुन्योर्व्यासजैमिन्योरंतिके समीपे स्थितं ज्ञा-
नमेव शिखा उपवीतं चास्यास्तीति तं शिखोपवीतविवर्जितमित्यर्थः एतादृशं संन्यासिनं वीक्ष्य ... वृत्ति-
श्राद्धे करतोऽपि कोपिनः कोपयुक्तोऽभवत् अक्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचारिभिः भवितव्यं भवद्भिश्च मया च
श्राद्धकर्मणीत्यादि प्रवृत्तिशास्त्रेण श्राद्धादिकर्मणि कोपस्य निषिद्धत्वात्तत्तदभिरतत्वेन कोपायोग्योपीत्यपि शा

शं० दि० ६८

तदा तस्मिन्काले महस्याश्रमस्याशीतुरीश्वरस्य मंडनस्यातिकुद्धस्य पतीश्वरस्य च कोपरहितस्यापि कुतूहलं कौ
तुकं मतः धारयतः एवं किल वदमानयोर्बुधश्रेष्ठयोस्तयोर यत्क्रमेणोत्तरोत्तरं प्रश्नोत्तराणी ग्राम्यर्वभवुः श्लोक
१५ प्रश्नोत्तराण्येवतारयन्नादौ मंडनकर्तृकं प्रश्नमुदाहरति कुत इति मुंडी कुतः गृहद्वाराणां कपाटैः पिहितत्वा
त मुंडीत्याहुः कर्मीणि दृष्टमयोग्यो भवान्केन मार्गेण प्रविष्ट एवं मंडनोक्तं श्रुत्वा तद्वचनस्य किं पर्यंतं भवान्मुंडी
त्यर्थं प्रकल्प्याह भगवानागलात्गलपर्यंतं मुंडी मत्त्वाभ्युर्थ्यैतेन बुद्ध इत्यवगत्य मंडनं प्राह पंथाः मार्गत्ले
न

तदा तिरुष्टस्य गृहाश्रमे पृशीत्तर्यतीश्वरस्यापि कुतूहलं मतः क्रमात्किलैवं बुधश्रेष्ठयोस्तयोः
प्रश्नोत्तराण्यासुरयोत्तरोत्तरं १५ कुतो मुंड्या गलान्मुंडी पंथास्ते पृच्छ्यते मया किमाह पंथास्त्वन्मा
ता मुंडेत्याह तथैव हि १६ पंथानं त्वमपृच्छस्त्वां पंथाः प्रत्याह मंडन त्वन्मातेत्यत्र शब्दोयं न मां ब्रूया
द्यपृच्छकं १७

तव मया पृच्छ्यते न तु किंपर्यंतं भवान्मुंडीति एवमुक्तः सन्हि वचनस्य तव पंथानं प्रति मया प्रश्नः कृत इत्यर्थं प्रकल्प्या
ह भगवान् किमाह पंथास्त्वया पृष्टः पंथास्त्वन्माता मुंडेत्याह एवमाकृष्टो भगवान्तथैवाति त्वया पृष्टेन पंथा
त्वां प्रति त्वन्माता मुंडेति पदुक्तं तन्न तथैव हि यस्मात्पंथानं प्रति त्वमपृच्छस्त्वां प्रत्युत्तरं प्रत्येवं पंथास्त्वन्माता मुंडे
त्याह हे मंडनेति संबोधयन्पंडिताग्रशिरोमणिस्त्वामिदं सत्कार्यं योग्यो तीति सूचयति तस्मात्त्वन्मातेत्य
त्रायं शब्दो मामपृच्छकं न ब्रूयात महद्भाववतोन भवतीत्यर्थः वक्रोक्तिश्लेषकाकुभ्यामपरार्थत्वकल्पनं॥ १६॥ १७॥ ११५

एवमुक्तो गतीरुष्टः सन्मंडन आहाहो किमु सुरा मदिरा पीता किं त्वया मद्यपानं कृतं अन्यथा विपरीतभाषणं कथं स्या
त् एवमाकृष्टो भगवान् तद्वचनस्य सुरा किमु पीता पीतवर्णेत्यर्थे अकस्माद्धे नैवेति सुरा पीतवर्णा नैव भवति
यतः कारणात् श्वेता श्वेतवर्णास्त्यनुभवतमप्यर्थे कुतो न स्मरसीत्याशयेनाह स्मरणं कुरु सुरेति किंचित्साद्यः एव
मुक्तो मंडनः प्राह किमिति तस्याः सुरायाः वर्णोत्वयतिः किं जानासि तद्वर्णज्ञानं यतेः स्वत्वात्पतानद्वितामित्यर्थः
एवमाक्षिप्तो भगवानुवाच हं वर्णं जानामि भवान्सुरसं जानाति तथा च तद्वर्णज्ञानवानयहं न तत्स्वादवानहं

अहो पीता किमु सुरा नैव श्वेता यतः स्मर। किं त्वं जानासि
तद्वर्णमहं वर्णं भवान् रसं ॥१८॥ मत्तो जातः कलंजाशी
विपरीतानि भाषते। सत्यं ब्रवीति पितृवत्त्वत्तो जातः कलंजभुक् ॥१९॥

न१ न२

न सुरां पिबेदितीति नि
षेधेन पानस्य सत्यत्वात् पर्जंकत्वबोधनात् न तु तद्वर्णज्ञानस्येति भावः ॥१८॥ एवं विपरीतानि तानि श्रुत्वा अतिरुष्टो
मंडनः प्राह मत्त इति कलंजं विषाक्तिप्तबाणेन हतस्य मांसं कलंजं न भक्षयेदिति वाक्येन निषिद्धमाशितुं भोक्तुं शील
मस्येति स कलंजाशी भक्षणशीलो मत्तः उन्मत्तो जातः यतो भवान् विपरीतानि भाषते एवमत्याकृष्टो भगवान् स्वद्वा
क्यस्य मत्तो मत्सकाशाज्जातः कलंजाशी विपरीतानि भाष्यत इत्यर्थे प्रकल्प्याह सत्यमिति यत्पापिता त्वं कलंजा
शी विपरीतानि भाषसे तथा त्वत्तस्त्वत्सकाशाज्जात उत्पन्नः कलंजभक् विपरीतानि ब्रवीति भाषत इति सत्यं

क२

शं॰दि॰ २२६

218

एवं पुनः पुनर्विपरीतं भगवद्वाक्यं श्रुत्वा प्रकारांतरेणाक्षिपति कंथामिति गर्दभेनापि दुर्वहां वोढुमशक्यां कंथां वाह
सि तया चातिभारभूतां कंथां वोढुं समर्थस्य ते तव शिखायज्ञोपवीताभ्यां को भारो भविष्यति न कोपीत्यर्थः स्व
ल्पभारमपादत्त्वं तं भारं स्वाहूकस्त्वं तवाहो दुर्बुद्धित्वेति तस्य च यत्संबोधयति हे दुर्बुद्धे इति २० एवमाक्षिप्तो भग
वानपि कौतुकाद्दास्येन प्रतिक्षिपन् शिखायज्ञोपवीताभ्यामित्यादेरुत्तरमाह कंथामिति तव पित्रापि दुर्भरां स्त्री
भिः स्त्रीभिरस्पृष्टेन पुनः स्थितां स्वेव जीतिमत्ता गर्दभेन तव पित्रापि दुर्वहां कंथां शिखायज्ञोपवीते विहाय वहामि य
तस्ताभ्यां परीत्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो निर्वेदमायात् यदहरेव विरजेत्तदहरेव प्रव्रजेत् ब्रह्मचर्यादेव

कंथां वहसि दुर्बुद्धे गर्दभेनापि दुर्वहाम्। शिखायज्ञोपवीताभ्यां कस्ते भारो भविष्यति २० कंथां व
हामि दुर्बुद्धे तव पित्रापि दुर्भराम्। शिखायज्ञोपवीताभ्यां श्रुतेर्भारो भविष्यति २१ त्यक्त्वा पाणि
गृहीतीं स्वामशक्त्या परिरक्षणे। शिष्यपुस्तकभारेच्छोर्व्याख्याता ब्रह्मनिष्ठता २२

प्रव्रजेद्गृहाद्वा वनाद्वा संन्यस्य श्रवणं कुर्यात् न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः अथ परिव्रा
ड्विवर्णवासा मुण्डोऽपरिग्रह इत्यादिश्रुतेर्भारो भविष्यति सर्ववैदिकेनाव शंपमयाकरणीयः पाठांतरे तु विधि
निषेधात्मिका श्रुतिर्भारो भविष्यतीत्यर्थः प्रतस्तद्भारविमोक्षणाय कंथां वाह कस्मात् मम स्वबुद्धित्वमविदित्वा दुर्बु
द्धित्वं वद तस्तवाहो दुर्बुद्धे इति स्वापयन् संबोधयं भगवद्वाक्यं श्रुत्वा मंडनः प्राह त्यक्त्वेति स्वां स्वीयां पाणिगृही
तीं भार्यां परिरक्षणेऽशक्त्या विहाय यच्छिष्यपुस्तकभारेच्छोस्तव या ब्रह्मनिष्ठता सा व्याख्याता अहो लोके प्रथिता २२

२ यतिहे दुर्बुद्धे इति संन्यासं विना ब्रह्मनिष्ठिता न सिद्धास्तीति
शिखायज्ञोपवीते मयात्यक्ते इति बोधः २२

२२६

एवमाहितनस्नेउत्पाहिति पतिगुरुशुश्रूषणोऽपालस्यात्गुरोः कुलात्समावर्त्य समावर्तनं विधाय द्वियं शुश्रू
षमाणस्य तव या कर्मनिष्टता सा याख्याता २३ मंडिनःआह पोषितांगी णां गर्भे स्थितोसि ताभिरेव वर्द्धितस्त्व
ता एवं कथं निंदसीत्यहो हे मूर्ख तादृशाही कृतेपिकारनाशकस्य तव कृतघ्नता २४ भगवानुवाच यासां यो स्थितं
स्त्वं स्तनंभवं पयःपस्त्वं पापीतं यासां च योनितोजातोसि तासु स्त्रीषु हे मूर्ख त्वं मंमुपवत्तकथंरमसे २५ मंडन आ
ह वीरेतिहेपत्याहवनीयदत्तणोरव्यान्वहीन पत्नतःप्रपत्नेनोद्वास्य वीरसंज्ञस्य हत्यामवाप्नोसि तथा च श्रुतिः

गुरुशुश्रूषणालस्यात्समावर्त्य गुरोः कुलात् । द्वियं शुश्रूषमाणस्य याख्याता कर्मनिष्ठता ।
२३॥ स्थितोसि पोषितांगर्भे ताभिरेव विवर्धितः । अहो कृतघ्नता मूर्ख कथं तावनिंदसि २४ यासां स्त
न्यं त्वं पापीतं यासां जातोसि योनितः तासु मूर्ख तमस्त्रीषु पशुवद्रमसे कथं २५ वीरहत्यामवा
प्नो वह्नीनुद्वास्य यत्नतः । आत्महत्यामवाप्तस्त्वमविदित्वा परं पदं २६ दौवारिकान्वंचयित्वा क
थं स्तेनवदागतः । भिक्षुभ्योऽन्नमदत्वा त्वं स्तेनवद्भोक्ष्यसे कथं ॥२७॥

वीरहा वा एष देवानां योऽग्नीनुद्वा
सयति एवमाकृष्टो भगवानुवाच परमात्मस्वरूपमविदित्वा आत्महत्यामवाप्नः प्राप्नः अप्रसन्नेव स भवत्यसद्ब्रह्मे
ति वेद चेदसद्रूपी नाम ते लोका अंधेन तमसावृत्ताः तांस्ते प्रेत्याभिगच्छंति ये के चात्महनो जनाः अन्यथा संत
मात्मानं योऽन्यथा प्रतिपद्यते किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा इत्यादि श्रुतिस्मृतिभ्यः २६ एवं वाक्यचातु
र्येण परातिवद्धो मंडनः प्रकारांतरेणाहिपति दौवारिकान् द्वारपालान् वंचयित्वा चौरवत्कथमागतः प्रत्या
ह्निपति भगवान् भिक्षुभ्योऽन्नं तेषां भागमदत्वा त्वं स्तेनवत्कथं भोक्ष्यसे ॥२७॥

शं॰ वि॰ टि॰ ११७

एवं प्रत्युत्तरैः पराजितो वक्तुमशक्तः सन् मंडनः प्राह संप्रतीदानीं कर्मकालेऽहं मूर्खेण त्वया संभाषणाभावेन योग्यो न भवामि एवमुक्तो भगवानुवाच पतेः पाठविच्छेदे भंगेन भेदेन विशेषिणा भाषणकर्त्री त्वयाऽहो ज्ञानं प्रोचितं २८ मंडनस्त्वाह पतेस्तव भंगे प्रवृत्तस्य मम पतिभंगेन दोषभाक् दोषयुक्तो न भवतीत्यर्थः एवमुक्तो भगवानुवाच पतिभंगे प्रवृत्तस्येत्यत्र पतेः सकाशाद्भंग इति पंचम्यंतसमस्यत्वान्नतु षष्ठ्यंतत्वात् यथा पतेः सकाशाद्भंगो जयाविपर्ययः वसति एनः प्रवृत्तस्य विह्वलत्वात् पतिभंगाद्दोषभाग् न भवतीति त्वद्वाक्यार्थः मंडनः प्राह बोति ३०॥

220 ग २

कर्मकालेन संभाष्यः प्रहं मूर्खेण संप्रति । अहो प्रकटितं ज्ञानं पतिभंगेन भाषिणा २८ पतिभंगे प्रवृत्तस्य पतिभंगेन दोषभाक् पतिभंगे प्रवृत्तस्य पंचम्यंतसमस्यता २९ क्व ब्रह्म क्व च दुर्मेधाः क्व संन्यासः क्व वा कलिः । स्वाद्वन्नभक्षकामेन वेषोऽयं योगिना धृतः ३० क्व स्वर्गः क्व दुराचारः क्वाग्निहोत्रं क्व वा कलिः । मन्ये मैथुनकामेन वेषोऽयं कर्मिणा धृतः ३१ इत्यादि दुर्वाक्यगणं ब्रुवाणो रोषेण साहंकृति विस्मरूपे श्रीशंकरे वक्ति तस्योत्तरं च कौतूहलतस्तु चारु ३२

तस्य

भगवानुवाच ॥ क्व स्वर्ग इति ३२ उपसंहरति इत्यादि दुर्वाक्यगणं साहंकृति विस्मरूपे रोषेण ब्रुवाणे श्रीशंकरे तस्य तस्य वचनस्योत्तरं चारु सुंदरं कौतुकाद्देव न तु कोपाद्वक्ति स्मेति तं मंडनं व्यासोऽब्रवीदिति परेणान्वय प्रादि पदेन किं जडो जडता देहे भोति केन विद्यात्मनि किम भाग्योऽसि पत्य चौराहितो भाग्यप्रच्यते किं दूषकोऽसि पापेन दूषितो जाप तेनरः चौरैः प्रार्थितः किं त्वं सतु षड्भूमि पीडितः प्रार्थितः किमर्थं त्वं समापातो गृहे मम तव भाग्यवशाद्विप्रा रहमत्र समागत इत्यादि वाक्सजातं माहे यपं०॥ ३५॥ ॥३५॥ ॥३५॥

चर

तास्मिं तेन जैमिनिना निदितं तं मंडनं व्यासस्तु उवाच हे वत्स ज्ञानं साक्षात्कृतमात्मतत्त्वं येन तं धुत्वा विगताः पुत्रदारलो
केषणा यस्मात्तं यमिनं श्रुतिदुर्वचः जल्पासि इ यमनिंदितात्मना माचारणं आचारो न भवतीदं दुर्वचा ३३ तथाचा
नंदितात्मा त्वमेवं कर्तुं योग्यो सीत्याहा सोयप्रत्तिः स्वयमेव विस्मरागतः इति मत्वा ज्ञातात्मतत्त्वं धुतैषणं यमिनमस्मि
मान्यशीघ्रत्वं निमंत्र यइत्येवं प्रकारेणास्त्वं वक्तुनाह्यितज्ञातविधिप्रतीतं प्रख्यातं तं मंडनं सुधामणी मुनिर्व्या

तं मंडनं सास्मितं जैमिनी नीदितं व्यासो ब्रवीज्जल्पासि वत्स दुर्वचः आचारणानेय मं निंदितात्म
ना ज्ञाता तात्मतत्त्वं यमिनं धुतैषणं ३३ अभ्यागतोसौ स्वयमेव विष्णुरित्येवमत्वाशु निमंत्रयत्वं
इत्याश्वं ज्ञातविधिप्रतीतं सुधामणीः साध्वसनीषन्मुनिस्तं ३४ अथोपसंस्पृश्य जलं सशां
तः ससंभ्रमं मंडनपंडितोपि व्यासं सपाशां प्रविदर्चयित्वान्यमंत्र यद्दैद्यकृतमोर्षि ३५ सब्रा
ब्रवीत्सौम्यविवादभिक्षामिच्छन्न भवत्सन्निधिमागतोस्मि सान्यान्यशिष्यत्वपणा प्रदेयाना
स्यादरः प्राकृतमुक्तमेत्य ३६

यथा स्यात्तथा।

सः साधुप्रीष्ट्रशिष्यणां कृतवानदं ३७ अथ व्यासकृताश्रिता
तास्तामुपयायास्तां नैतरं सममंड नःपंडितोपि शांतः स न जलंउप

संस्पृशणा चमनादिकं कृत्वा व्यासंजपास्वयं च शास्त्रवित्महर्षिंश्च कप्यचार्यमर्चयित्वा भेक्षार्थं न्यमंत्रयत ३५०
३५ एवं भैत्य कृतमंडनेन निमंत्रितो महर्षिः किमुक्तवानित्यत आह स च महर्षिरब्रवीत् हे सौम्यापि यदर्शनविवि
वादभिक्षामिच्छन्न भवत्सन्निधि तव समीपमागतोस्मि तस्मात् सा वादभिक्षा अन्यान्यशिष्यत्वपणा प्रदेया प्रा
कृतमेषात्मन्मादरो नास्तिदं दुर्वचा० ३६॥

शं·दि·
उ·
११८

ननु श्रुतिवादांस्त्यजेत्तर्केणान्यपक्षं केवलं नाश्रयेदिति संन्यासिनस्तव निषिद्धं वादमिदानीं कथं याचस इति चेत्तत्राह ममे 222
ति श्रुतिशिरसां वेदान्तानां पथा मार्गस्य विस्मृतिर्विस्मरणं विना मम किंचिदपि ध्रुवमीप्सितमजस्रमान्नमिष्टं न भवति
तथा च स्वख्यात्याद्यर्थवादाश्रवणनिषेधपरमुदाहृतवाक्यं न तत्त्वप्रयोजनवादाश्रवणनिषेधपरं सता
दृशां वादस्य लोकोपकारकत्वात्स पंथाः भव एव तापः दुःखं संसारसंबंधाध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिक
लक्षणं दुःखमिति वा तस्य हिमद्युतिश्चन्द्रः ग्रीष्मनिवर्तकशैत्यजनकहिमद्युतिवत्स निखिलदुःखनि

मम न किंचिदपि ध्रुवमीप्सितं श्रुतिशिरःपथविस्मृतिमन्तरा । अवहितेन मखेष्ववधीरितः
स भवतीभवतापहिमद्युतिः ३७ जगति संप्रति तं प्रणयाम्यहं समभिभूय समस्तविवादिनं
त्वमपि संश्रय मे मतमुन्नमं विगदवावदवास्मिजितास्त्विति ३८ इति यतिप्रवरस्य निशम्य
तद्वचनमप्यवशागतविस्मयः परिभवेन नवेन महायशाः स निजगौ निजगौरवमास्थितः ॥३९॥

वर्तिपूर्वकपरमानन्दप्राप्तिकरः इत्यर्थः मखेष्ववहितेन सावधानेन भवतावधीरितस्तिरस्कृतः द्रुतः ३७
प्रतीपो वेदान्तमार्गो भवदादिभिरवधीरितस्तमहं समस्तविवादिनः सम्यगभिभूय तिरस्कृत्य जगति प्रणयामि १२
सर्वोत्कृष्टत्वेन प्रकटीकरोमि तस्मात्त्वमपि मे मतं वेदान्तसिद्धान्तत्वादुत्तमं संश्रय विगदवा यस्माद्विवादं कुरु
८३ जितास्त्विति जितोस्मीत्येवं वाद ३८ इति यतिप्रवरस्य तत्तादृशमर्थवद्बोधार्थपूर्णं वचनं निशम्य श्रुत्वा
नवेनापूर्वेण परिभवेन तिरस्कारेण गतविस्मयः प्राप्तविस्मयः स मण्डनो निजगौरवमास्थितो निज
गौ जगाद ॥ ३९ ॥ ११८

सहस्रमुखे फणीनामके शेषनागे सत्यः प्रथमं मंडनो जातु कदाचित् विजित इति तन्न फणाति नैव वदत्यतो पं
वेदसम्मतं मतं विहाय परिकल्पितमुनमीमांसमतं वामं तेन च निपतेत् ४० इदं तु मदभिलषितमेव सिद्ध
मित्याशयेनाहापि कदाचित्क्षणकोविदः पंडितः उदेष्यतीति सेन संहिता सरसा मा चासौ वादकथा च सापि कदा
चित् भविष्यतीति इति कुतूहलिनाममहोदयः घोषं जयम् अहो जयात्स वः स्वयमागतः ४१ तस्मात्संप्रतीदानीमाव यो
र्वादकथा भवतु जायमानया च वादकथया शास्त्रपरिश्रमः फलतु सफलो भवतु बहुकालमारभ्याभिलाषो

४१ मः उपनतान्यमेवनस्यतेनवसुधावसुधावसमेन किं ४२ अयमहं यमहं तु रपि स्वयं

अपि सहस्रमुखे फणीनामकेन विजिता लिति जातु फणात्यः पंनच विहाय मतं श्रुतिसम्मतं मुनि
क २ मते निपतेत्परिकल्पिते ४० अपि कदाचिदुदेष्यति कोविदः सरसवादकथापि भविष्यति इति कु
तूहलिनाममसर्वराजयमहोदयमहोत्स्वयमागतः ४१ भवतु संप्रति वादकथा वयोः फलतु
फलशास्त्रपरिश्रमः मपि तामपि तावकसङ्गरी सकलहं कलहंसकलाभृतां दिशसुधां
असुधामलसत्तनो ।४३।

स्पष्टाऽमतत्तुल्या वादकथा मन्हीतं पोगैपवत्याशयेनाह स्वयमेवोपनतामसमी
न २ पमागतानवसुधानवीनाः पैन भजतु एवीसुधावसुधामुवनेन भूमिनिवासिनामर्त्येन किं न गह्यते तत्र अपि तु गृह्य
वं २ तएवेत्यर्थः ४२ स्वगौरं ख्यातपन्यासिन्वादात्मकं सकलहं प्रार्थयते प्रथमहं मंडनो यमस्यम् त्वाहं तु रीश्वरस्यापि
शामयिता ईश्वरस्य यमहं त्वं तु मन्यसे स्याप से च नमिति श्रुतिसिद्धं निरीश्वरवादिमीमांसकत्वादीश्वरो ना
स्तीति स्याप नेनन तस्यापि स्व पशमनकर्ता एतादृशोमपि कलहं सानां कला विभ्रतीति तितास्तासां कलहंसक
लाभृतां तावकसाङ्गिरां सकलहं दिशाईव्य एतास्मिन्न्यागपासीति सूचयन्संबोधयति सुधांशाम्बुद्रस्य पस्सुधा

ममवाक्चातुर्यमज्ञात्वा मया सह वादमिच्छसीति स च पन्नाहापि तु इह दयानां समयो गर्व एव कानने वनं त
स्य तत्तोच्छेदने कठोरकुठारधुरंधराः कठोरकुठारतुल्याः नुगता अनुसृता अखिलदर्शना निसर्वशास्त्रा
णि यया अनुगतान्यनुसृतान्यखिलदर्शनानि यस्यामिति वा एवंविधा मम पटुता चातुरी न नु निरूपणेन ते
न कस्य वचसा स्वकर्णास्यातिं किं समीपेन प्राप्ता यतो वादमिच्छसि वा च स इत्यर्थः ८४ किं चाल्पमिति
हे मुने यदि तव वादइच्छास्ति तावाद मे स्वं प्रकुर्व इत्यत्र तद्भवताल्पमीरितं कथितं यतोहं श्रुततायां वादवा

अपि तु इह दयस्य काननत्याति कठोरकुठारधुरंधरा पटुता मम ते श्रवणं प्रति कं न
नुगताखिलदर्शना ८४ अल्पमेतद्भवतेरितं मुने भे स्वं प्रकुर्वे यदि वादइद्विस्तु ता
गतोद्यमोहं श्रुतवादवार्ते या चिरस्पिते पंवदितानकश्चन ८५ वादं करिष्यामि न सं
दिहे त्र जपाजयौ नौ वदितान कश्चित्त एकं ठश्लाघेकफलो विवादो मिथो जिगीषु कुरुत
स्तु वादं ८६॥

अनुगता

नीत एव पाचनं अविनैव वादं कर्तुं गतोद्यमः प्राप्तो द्यमः इदं कुत इत्यत आह यत
इयं वादवार्ता चिरास्पिता चिरकालाद्दानुमिष्टा तर्हि किमिति केन चिह्नादेन कृत इति तत्राह विदिता वा
द कर्ता न कश्चन कोपि न मिलित इत्यर्थः ८५ वादं करिष्यामि अत्र वादकरणे न संदिहे संदेहं न करोमि
परं तु नौ आवयो [illegible] र्जयाजयो अपजयं प्राप्तौ पं तु पराजयामिति वादिता कश्चिन्मध्यस्थो न भवति
मास्त्विति चेन्नेत्याह यतः आवयोर्विवादः कंठस्य श्लाघा एव एकं फलं यस्य स कंठश्लाघैकफलो न भवति तु श्लाघ्ये
ह्य यैहि यस्मात्परस्परं विजीगीषू विवादं कुरुत इत्यर्थः ॥ ८६॥

वादरीतिं दर्शयति यस्मात् वादे वादिनौ द्वौ विपक्षपोर्ग्रहणं विधत्तः इति रीतिस्तस्मान्नौ आवयोर्विवक्तोः
प्रतिज्ञा का तस्याः प्रतिज्ञायाः प्रमाणं प्रमाणं किमिष्टं सभावः स्त्री यो भावोऽभिप्रायः ४७ कः पार्श्विकः समीपस्थो
मध्यस्थः कः इति सर्वं वद किं चाहं गृहमेधिसत्तमस्त्वं तु वद तामनुत्तमो भिक्षुराज तस्मादादौ नौ जयाजयौ स
पणौ विधीयतां ततः परं द्वावपि सुस्मितौ वदाव वादं कवीव ४८ एवं प्रागल्भ्यपूर्वकमुक्तानन्तरं पूर्वकमा

वादे हि वादिप्रतिवादिनौ द्वौ विपक्षपक्षग्रहणं विधत्तः का नौ प्रतिज्ञा वदतोऽस्य तस्याः किं
मानमिष्टं वद कः सभावः ४७ कः पार्श्विको हं गृहमेधिसत्तमस्त्वं भिक्षुराजो वद तामनुत्तमः
जयाजयौ तौ सपणौ विधीयतां ततः परं साधु वदाव सुस्मितौ ४८ प्रघाति धन्योस्मि यदार्यपा
दो मया सहाभ्यर्थयते विवादं भविष्यते वादकथा परेद्युर्माध्याह्निकं संप्रति कर्म कुर्वे ४९
तथेति सस्मेरोस्मित शंकरेण भविष्यते वादकथा श्व एवं तत्साक्षिभावं व्रजितं मुनीन्द्रावित्य
र्थयद्वा दधि जैमिनी सः ५० विधाय भार्यां विदुषीं सदस्यां विधीयतां वादकथा सुधीन्द्र
त्यं सरस्वत्यवतारता सो तद्धर्मपत्न्या सम भाषियातां ५१

हाया ... नोति धन्योस्मि यस्मादार्यपा
दो मया सह विवादमभ्यर्थयते प्रार्थयते ४९ वादकथा श्व एव भविष्यत इति तथेत्यस्मित युक्ते न शंकरे
ण सह उक्ते सति हे मुनीन्द्रौ तस्य विवादस्य साक्षिभावं व्रजतमिति व्यासजैमिनी सः मंडनः प्रार्थयत ५० तस्य मं
डनस्य धर्मपत्न्याः सरस्वत्यवतारताज्ञो द्वैपे सरस्वत्यवतारभते त्वभिज्ञो हे सुधीन्द्रौ विदुषीं भार्यां सदस्यां विधाय

मुनिभ्यां व्यासजैमिनीभ्यां ५२ वीजनं चामरसंचालनमाचरंतौ स्थितवंतौ ५३ ऋग्यजुःसामाथर्ववेदत्रयाग्रेत
उपनिषद्भागस्तेन तत्त्वावबोधमर्थं परमपुरुषार्थभूतं परमात्मानं जानंतीति तत्त्वं प्रतवेद्यार्थविदो मी त्रयो व्यासजैमि
नि शंकराः किंपापाः एतौ प्रोक्तापाश्रिते समुपविष्टाः परस्परं प्रहृष्टाः क्षणमुहूर्तमात्रं वा तु किमपि श्रमं त्यजन् ५४
द्विजेंद्रस्य मंडनस्य गृहान्निर्गतानां मध्ये द्वौ व्यासजैमिनी शीघ्रं प्रदर्शनं प्रापतुः तृतीयः शंकराचार्यः रेवाया

अथानुमोद्याभिहितं मुनिभ्यां समंडनार्यः प्रकृतं चिकीर्षुः । आतर्प्य देवोपगतान्मुनीन्द्रानग्नी
निवर्त्ती मुनिरा स्वरांस्तान् ५२ भुक्तोपविष्टस्य मुनेस्तपस्य श्रमापनोदाय तदीयशिष्यौ
स्थितिष्टतां पार्श्वगतौ वदन्तौ सचामरौ वीजनमाचरंतौ ५३ अथ क्रियांते किल संप्रविष्टास्त्रय्यं
तवेद्यार्थविदस्त्रयो मी श्रमं त्यजंतः परस्परं तं मुहूर्तमात्रं किमपि प्रहृष्टाः तेषां द्विजेंद्राल
यनिर्गतानामदर्शनं जग्मतुरंजसा द्वौ रेवातटे रम्यकदंबसाले देवालयेवास्थितवांस्तृतीयः ५३
५५ इति संप्रति वरे यादैवयोगाद्गुरूणामितरजनदुरापदर्शनं प्राप्य हृष्टः तदुदित्तवचनानि ५२
श्रावयन्नात्मशिष्यानन्यदृशतत्तुल्यान्यात्मविन्नो वियामो ५६

नर्मदायास्तटे रम्याः कदंबाः साला यस्मिन् स्थिते देवालये वास्थितवान् ५५ इत्येवं प्रकारेणापतीत्य
ष्टः गुरूणामिति बहुवचनमादरार्थं व्यासजैमिन्योर्दर्शनमितरजनैः प्राप्तुमशक्यं दैवयोगात्प्राप्य हृष्टः स्ने
गुरुभिरुदितानि वचनान्यमृततुल्यानि स्वशिष्यानश्रावयन् तां त्रियामां रात्रिमात्मविदनयत् माप्रातःका
लं ५६ १२०

सूर्यस्य । सयति

शोणसरोजानां रक्तकमलानां बांधवस्य रुचा कांत्या प्रद्योतिते व्योमन्याकाशे सति प्रवरः प्रज्ञावतामग्रणीर्नियतं नि
त्यं कर्म स्नानादि विधाय शिष्यवरैः साकं मंडनस्य सदनं मंडनेन भक्त्या सदृतं मंडितं प्रपद्य प्राप्य धैर्यं ब्रह्मज्ञानं जानातीति धै
र्यवित् मुनिः पंडितसभामध्ये वादाय प्रपविवेश पाठांतरे तु मंडनेन प्रतीति व्याख्येयं पशाई ५७ ततः सभामध्ये वा
दार्थं प्रवेशानंतरं स मंडनपंडितोपि सधर्मिणीं भार्यां शारदां सरस्वतीनाम प्रसिद्धां समस्तविद्यासु विशारदां
कुशलां सदस्यतायां सभानायकत्वे समादिश्य वादं प्रति समुत्सुकः सम्यगुत्कंठितोऽभूत् तत्प० ५८ साक्षा

प्रातः शोणसरोजबांधवरुचि प्रद्योतिते व्योमनि प्रख्यातं स विधाय कर्म नियतं प्रज्ञावतामग्र
णीः साकं शिष्यवरैः प्रपद्य सदनं सन्मंडितं मंडनेनादृतो वादायोपविवेश पंडितसभामध्ये मुनिर्धैर्यवि
त् ५७ ततः समादिश्य सदस्यतायां सधर्मिणीं मंडनपंडितोपि सशारदानामसमस्तविद्यावि
शारदां वादसमुत्सुकोऽभूत् ५८ पत्या नियुक्ता पतिदेवता सा सदस्यभावे सदसी च काशे तयो
र्विवेक्तुं श्रुततारतम्यं समागता संसदि भारतीव ५९ प्रवृद्धवादोत्सुकतां तदीयां विज्ञाय वि
ज्ञः प्रथमं प्रतीज्ञः परावरज्ञः स परावरैक्यं परां प्रतिज्ञामकरोत्स्वकीयां ॥ ६० ॥

रहा पतिदेवता सुष्ठु दंतवती
सदस्यभावे नियुक्ता चकाशे तयोः पतिमंडनयोः श्रुतस्य तारतम्यं विवेक्तुं समागता संसदि भारतीव ५९ तदनंतरं
भगवान् भाष्यकारः किंभूतवानित्यपेक्षायामाह तदीयां प्रवृद्धां वादोत्सुकतां विज्ञाय विज्ञः पंकारणामबोका
ये यद्वा परे भूतं ते परावरे जानातीति परावरज्ञः यद्वा परे ब्रह्मादयोऽवरे यस्मात्तं परमात्मानं जानातीति तथा परोवीशो
जीवावभेदेन जानातीति वा एवं एतादृशः सन् प्रतीज्ञः प्रथमं परावरयोरीशजीवयोरैक्यं परां स्वकीयां प्रतिज्ञामकरोत् ६०

भविष्यमवरं २

तामेवो[illegible]द्दिहरति ब्रह्मैकं परमार्थसच्चिदमलं बहुत्वेन निविडेनानादिसिद्धेनाज्ञानेनावर्तं सत्सकलप्रपंचात्मना भा-
सते स्फुरति येषां रूपपरात्मना रूप्यात्मकपररूपेण भासते तद्वत्तस्य परावरैकस्य ज्ञानात् निखिलप्रपंचस्य नितरां
कारणेनाज्ञानेन सह लयो बाधोपरमो एवं विधायास्त्वात्मनि व्यवस्थायाऽवस्थितिः सा परं निर्वाणं जनिमुक्तं जन्मविनि-
र्मुक्तं मम्युपगतं प्रसिद्धां प्रतिज्ञां पां प्रमाणेन श्रुतेर्मस्तकं वेदांताः प्रमाणमिष्टं तथा च श्रुतेर्मस्तकेण कमेवाद्वितीयं स-
त्यं ज्ञानमनंतं विज्ञानमानंदं ब्रह्म सर्वं खल्विदं ब्रह्म वाचारंभणं विकारो नामधेयं मत्पक्षे त्वेवमस्त्ये तरति शोकमा-

ब्रह्मैकं परमार्थसच्चिदमलं विश्वप्रपंचात्मना शुक्ती रूप्यपरात्मनेव बहुलाज्ञानावृतं भासते तज्ज्ञाना-
न्निखिलप्रपंचनिलयात्स्वात्मव्यवस्था परं निर्वाणं जनिमुक्तमभ्युपगतं मानं श्रुतेर्मस्तकं ६१
बाढं जय यदि पराजयभागहं स्यां संन्यासमंग परिहृत्य कषायचेलं शुक्लं वसीय वसनं हृपभारती
यं वादे जयाजयफलप्रतिदीपिकास्तु ६२ इत्थं प्रतिज्ञां कृतवत्युदारां श्रीशंकरे भिक्षुवरे स्वकीयां
स विश्वरूपो गृहमेधिवर्यः स्वके प्रतिज्ञां स्वमतप्रतिष्ठां ॥ ६३

त्मवित् तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ब्रह्मवेद ब्रह्मैव भवति न स पुनरावर्तते इत्यादि श्रा॰ ६१ तत्र पणं दर्शयप-
ति बाढमिति हे दृष्टे यस्मज्जय यदि पराजयभागहं स्यां तर्हि अंग हे मंडन कषायवस्त्रं संन्यासं परित्यज्य शुक्लं वस्त्रं व-
सीय आच्छादनार्थमंगीकुर्यां क्रियमाणे वादे जयाजयफलस्य प्रतिदीपिका इयमुभयभारती अस्तु व ६२
विश्वरूपो मंडनः स्वमते प्रतिष्ठापयस्मात्तया भूतां प्रतिज्ञां उ० ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

न२ दा१

मंडनकृतां प्रतिज्ञां मुहुर्हरतु वेदांता इति चितिवपुषि चित्स्वरूपे परमात्मनि वेदांताः प्रमाणं न भवंति तत्र विद्रू
पे सिद्धे वस्तुनि कार्यान्विते संगतेः शक्तेरयोगात् संगतिग्रहाभावात् वेदांतेभ्यः पूर्वो भागः पदद्वयेन पदसमुदा
यात्मना वाक्येन गमिते बोधिते ऽशेषकार्यवस्तुनि प्रमाणं प्रभुत्वं तानां घटमानयेत्यादिकानां शब्दानां कार्यमात्रं
प्रति शक्तिः समधिगता कर्मभ्यश्च मुक्तिरिष्टा ग्रभिमता तत्र मंडन इहास्मिन् लोके तनुभृतां देहभृतां जीवानामायुषो
जीवनस्य समाप्तेः समाप्तिपर्यंतमिष्टं स्यात् यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयादिति वचनात् समाप्तिरिति पाठे तु तत्समादि

वेदांतानप्रमाणं चितिवपुषि पदे तत्र संगत्ययोगात् पूर्वो भागः प्रमाणं पदचयमिते कार्यवस्तुन्यशेषे
शब्दानां कार्यमात्रं प्रति समधिगता शक्तिरभ्युन्नतानां कर्मभ्यो मुक्तिरिष्टा तदिह तनुभृतामायुषः
स्यात्समाप्तेः ६४ वादे कृतेऽस्मिन्यदि मे जयान्यस्त्वयोदितात्स्याद्विपरीतभावः येयं त्वयाभ्युदिता प्रसा
क्ष्ये जानाति चेत्सा भविता वधूर्मे ६५ जेतुं पराजितमुहाश्रममाददीत त्यक्तो मिथः कृतपणौ यतिविश्व
रूपौ प्रैवाम्मुदा रधिषणामभिषिच्य साक्ष्ये जल्पं वितेनतुरयोजपदत्रदृष्टी ६६

हास्मिन्कर्मणि तनुभृतामा
युषः समाप्तिः स्यादिति व्याख्येयं ६४ पणं दर्शयति ऽस्मिन्वादे कृते सति यदि मे जयाद
न्यः पराजयः स्यात् हि त्वयोदितात् त्वदुक्तात् द्विपरीतभावः शुक्लवसनं गृहाश्रममविहाय काषायवस्त्रपरिधानं स्यात् येय
भयइ मुभारती प्रसा त्वया कथिता ऽस्त्वेवं यं मम वध्माभारती जानाति चेत् मे प्रसाक्ष्ये भविष्यति ३५० ६५ इहास्यां सभा
यां वादे पराजितः जेतुराश्रममंगीकुर्यादिति कृतपणौ यतिमंडनौ उदारबुद्धिमंबां सरस्वतीं साक्ष्ये ऽभिषिच्य योऽ
नंतरं जयेदत्ताभ्यां पिताहदृष्टियाभ्यां तौ जल्पं विजिगीषुकथां वितेनतुर्विस्तारितवंतौ वित्यर्थः ॥६६॥ ॥६६॥

त

सर्ववेदी सर्वज्ञो समं मिथः वादं वितनुतां विस्तारितवंतौ एवं विजेतुमनसोरुपविष्टयोर्यतिमंडनयोर्गले ता प्रसिद्धा उ
षा निर्मिता मैकां मालां सेपमम भारती न्यधीत स्थापितवती ६७ तयोर्गले मालां निनिधाय पद्भुक्तोव
ती यदा यस्मिन्काले यस्य गले माला मालिनभावमुपैति प्राप्नुयात् तस्य तदा विजेतरस्य पराजयस्य निश्चयः
स्यादित्युक्त्वा गृहकर्मसक्ता अपि च भिक्षा चाशनं भोजनं च भिक्षाशने चरितुं गृहे तो गृहस्याथ मशनं मस्करिणो
यत्यर्थं भिक्षां तु निर्मितिमित्यर्थः ६८ सा उभयस्यापि तापाः कृतमुक्ता वादिकृत्यमाह तौ यतिमंडनौ अन्योन्यसंजयात्म

अन्यो

प्रावश्यके परिसमाप्य दिने दिने तौ वादं समंव्यतनुतां किल सर्ववेदी एवं विजेतुमनसो रूपविष्ट
योस्तां मालां गले न्यधित सा उभयभारती यं ६७ माला यदा मालिनभावमुपैति कंठे यस्यापि तस्य वि
जेतर निश्चयः स्यात् उक्त्वा गृहं गतवती गृहकर्मसक्ता भिक्षाशनेनापि च रितुं गृहे मस्करिणा ६८
अन्योन्यसंजयफले विहितादरौ तौ वादं विवादपरिनिर्णयमात निष्टं ब्रह्मादयः सुरवरा अपि
वाहनस्थाः स्थाले तदीयसदनं स्थितवंत ऊर्ध्वे ६९ तत तयोरास महान्विवादः सदस्यविश्रा
णितसाधुवादः स्वपक्षसाक्षीकृतसर्ववेदः परस्परस्यापि कृतप्रमोदः ७०

वादं
के फले विहितादरौ जल्पात्म
कमातनिष्टां विस्तारितवंतौ तस्मिन्काले ब्रह्मादयोपि सुरश्रेष्ठा वाहनस्थाः संतः विवादस्य परिनिर्णयं श्रो
तुं तदीयसदनं भुवनमूर्ध्वं मंतरिक्षे स्थितवंतः ६९ ततो वादविस्तारानंतरं ब्रह्मादेरास्थित्यनंतरं च तयोर्यतिमं
डनयोर्महान्विवादः आस बभूव विवादं विशिनष्टि सदस्यैः सभ्यैः विश्राणितो दत्तः साधुवादो यस्मै सः स्वस्व
पक्षे साक्षीकृताः सर्वे वेदा यत्र परस्परस्यापि कृतः प्रमोदः प्रहर्षो येन उपें० ॥ ७० ॥ ॥७०॥

पुनर्विवादं विशिनष्टि दिनादिने चाधिगतः प्रकर्षो येन स भूरीभवतां पंडितानां सान्निकर्षः सान्निध्यं यस्य स अन्योन्यं
भंगेन विवदतो रंतः करणे आहितः स्थापितः स्तोषो न पभिलाषो येन तथापि दूरीकृत जन्म मर्षोः पुद्धस्य परिवादस्य
तिरस्कारस्य वा कारणभूतो रोषो यस्मात् स जन्मं युद्धे परिवादे संयुंजनके पुनः इति विग्रह प्रकाश उप० ७१ सा उभय
भारती प्रतिदिनं मध्याह्ने समागत्य पत्तिं भोजन कालमेव वाञ्छि भित्वा श्री शंकरं मेत्से सममयं च वदति इत्येवं प्रकारे
ण पंच षाणि पंच वा षड्वा दिनानि अभवन् ७२ हठत्तया बहुमानसनं याभ्यां तौ स्मितेन मंदहासितेन विकास

दिने दिने चाधिगतप्रकर्षो भूरीभवत्पंडितसन्निकर्षः अन्योन्यभंगाहिततीव्रतर्षस्तथापि दूरी
कृतजन्यमर्षः ७१ दिने दिने वासरमध्यमेसावृते पतिं भोजनकालमेव समेत्य भित्त्वा समयं च भे
द्यादिनान्यभवन्निति पंचषाणि ७२ अन्योन्यमुत्तरमखंडयतां प्रगल्भं बहूसनो स्मितविकासि
मुखारविंदौ नस्वेदकंपगगनेक्षणशालिनौ वानञ्जौ धवाकुछलमवादि निरुत्तराभ्यां ७३
ततो पति क्षमाभृद्वेद्यदास्तं क्षोदक्षमं तस्याविचक्षणस्यापि चित्ते पतं त्वोभित सर्वपक्षे विद्वत्स
मक्षाः प्रतिभातकल्पा ७४

अन्योन्यम

पुक्ते मुखे कमले पयोक्तो पतिमंडिनो प्रगल्भमुत्तरमखंडयतां खंडितवंतौ
पुनः स्वस्वेदः प्रस्वेदः गगने क्षणं उत्तरा प्रतिभाने आकाश प्रतिनिरीक्षणं स्वेदकंपगगनेक्षणशालिनोन बभू
वतुः नवानि रुत्तराभ्यां क्रोधेन वा कुछलमवादि कथितवन् ०७३ ततो बहुकाल पर्यंते वाद प्रवृत्त्यनंतरं पति
क्षमाभृत्पतिराजस्तस्य विचक्षणस्य मंडनस्य दास्यं क्षोदं विचारात्मकं पेषणं क्षमते सहते इति क्षोदक्षमं दृष्टं
कुशलतामवेत्य क्षोभिताः सर्वे पक्षा येन तथाभूतमपि विदुषः आचार्यस्य समक्षे तन्मुखे प्रतिभाताः कल्पाः

तदनंतरं मंडनोपयत्नेन तत्सदाहृत ततः स्वसिद्धांतसमर्थनाय प्रागल्भ्यहीनोपि सभ्यमुख्यः समंडनः वेदांतवचोभिः प्रसि-
द्धमद्वैतसिद्धांतमपाकरिष्यन् वाचविप० ७५ पद्युवाच तदुदाहरति भो भो इति संभ्रमे वीप्सायां पति इत्याधिपते पतिरा-
जजीवेश्वररूपावास्तवमेकरूपं विशुद्धं यद्भवद्भिरंगीकृतं तत्तत्र प्रमाणं वयं न प्रतीमः तत्र प्रमाणं नास्तीत्यर्थः प्र-
भावः नहि श्रुतिमस्तकमुक्तार्थे प्रमाणं भवितुमर्हतीत्युद्बुद्ध्या दासीनतयापि तत्राणीयं ब्रह्मभूतमभिदधतस्तस्याप-
रूपार्थोपदेशित्वेनाप्रयोजनत्वप्रसंगात् किंच यथा लौकिकवाक्यानि प्रमाणांतरावगतार्थबोधकानि न स्वतः
प्रमाणं तथा भूतार्थानुवादकत्वेन श्रुतिमस्तकस्यान्यानपेक्षालक्षणं प्रामाण्यं व्याहन्येत तथा च प्रत्यक्षादि

ततः स्वसिद्धांतसमर्थनाय प्रागल्भ्यहीनोपि स सभ्यमुख्यः जगाद वेदांतवचः प्रसिद्धमद्वै-
तसिद्धांतमपाकरिष्णुः ७५ भो भो पति इत्याधिपते भवद्भिर्जीवेशयोर्वास्तवमेकरूपं वि-
शुद्धमंगीकृतं तेहि तत्र प्रमाणमेवं न वयं प्रतीमः ७६

विषयस्य परिनिष्ठितवस्तुनः प्रतिपादनासंभवात्प्रतिपादने च हेयोपादेयरहितत्वरूपार्थाभावाच्छ्रुति-
मस्तकस्य तत्र प्रमाणत्वाभावेन भवत्सिद्धांते वयं प्रमाणं न प्रतीम इति ७० ७६ एवं मंडनकर्तृकाक्षेपमुदा-
हृत्य भाष्यकृत्कृतं कमुत्तरं उदाहर्तुमाह स भगवान् भाष्यकारः प्रत्यर्थवादीत्युक्तरं दत्तवान् इदमेव प्रमाणं
पश्येत केतुप्रमतीन्द्रशिष्यान् हालकाद्याः महान्तो गुरवः परेशं परमात्मानमात्मतयाग्राहयंति तत्त्वम-
सि श्वेतकेतो इति प्राग्घप्रमुखपद्यापाजनकपाठवल्क्यादयो ग्राहयंते तेत यथा चाह जनकं प्रति याज्ञवल्क्यः

न॰

अभयं वै जनक प्राप्तोऽसि तदात्मानमेवावेदहं ब्रह्मास्मीति तस्मात्तत्सर्वमभवत् तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यत

इत्यादिरूपमभिसंधिः एवमादिष्टं तेन [illegible] अभिज्ञापितया सापेक्षत्वेन प्रामाण्योपपत्तिमभिप्रेत्य प्रत्यगभिन्नब्र 233

क॰२ ह्मणि प्रामाण्येन बध्यप्रतीमः इति वदता त्वया वं किं एवास्मान्नासापेक्षत्वं भ्रान्तापत्वे नोक्तपौरुषेयत्वेन प्राद्ये प्रत्यक्षा

दीनामविभक्तार्थतया सापेक्षत्वेन प्रामाण्यप्रसंगः द्वितीये तु अपौरुषेयाणां वेदान्तानां प्रत्यक्षादीनामविभूता

र्थानामपि नाप्रामाण्यं तथा च ब्रह्मात्मभावस्य परिनिष्ठितवस्तुस्वरूपत्वेऽपि तत्त्वमसीत्यादिशास्त्रमंतरेणानवग

त॰२ म्यमानत्वात् प्रत्यक्षादिविषयत्वाभावेनानधिगतगतत्वे तद्वेदान्तानां प्रत्यगभिन्नब्रह्मणि प्रामाण्यमवश्य

मास्थेयं नापि हेयोपादेयशून्यप्रतिपादने पुरुषार्थत्वाभावः ब्रह्मात्मावगमादेव सर्वक्लेशनिवृत्तिपूर्वकपरमा

स प्रत्यवादीदिदमेवमानं यच्छ्वेतकेतुप्रमुखान्विनेयान् उद्दालकाद्या गुरवो महान्तः संग्राहयं

त्यात्मतया परेषु ॥७७॥

नंदप्राप्तिरूपपुरुषार्थसिद्धेः द्विविधं ह्युपादेयं किंचिदप्राप्तं यथा ग्रामादि किंचित्पुनः प्राप्तमपि विभ्रमवशादप्राप्त

मिवावगतं यथा स्वग्रीवाबद्धं ग्रैवेयकं एवं हेयमपि द्विविधं किंचिदहीनं यथा व्यावहारिकसर्पादि किंचित्पुनर्हीन

मपि यथा चरणाभरणे नूपुरादौ समारोपितसर्पादि एवं च ब्रह्मात्मभावस्य हेयोपादेयत्वाभावेऽपि अविद्यासमारोपित

त॰२ शोकादेस्तत्त्वमस्यादिवाक्यजनितज्ञानादवगतिपर्यन्तान्निवृत्तौ प्राप्तमप्यात्मस्वरूपमप्राप्तमिव प्राप्तं भवति तत्त्य

क्तमेव शोकादिकमत्यक्तमिव त्यक्तं भवतीति तस्य परमपुरुषार्थत्वसिद्धिरिति ॥७७॥ ॥७७॥ ॥७८॥

शं॰वि॰
टि॰
१२४

234

ननु भ्रन्तार्थतया वेदान्तानामपौरुषेयत्वासिद्ध्या वेदान्ताः पौरुषेयाः वाक्यत्वात् भारतादिवदित्यनुमानस्याप्रत्यू-
हमुत्पत्तेः पौरुषेयत्वस्य दुर्वारत्वात् वेदान्तवचसां कास्मिंश्चिदर्थे विवक्षा नास्ति किंतु जप्यानि तान्यघमर्षणानि
तथा तत्त्वमस्यादिवचांसि जप्यानि पापनिवर्तकानि तस्मात् हे योगीन्द्रेषां तत्त्वमस्यादिवचसां कुत्रचिदर्थे कास्मिं-
श्चिदर्थे विवक्षा नास्तीत्यर्थः ७८ एतद् दूषयति भगवान् अर्थस्याप्रतीतावप्रतिभाने किल प्रसिद्धं हुंफडादेर्जपो-
पयोगित्वं विद्वद्भिरभाणि भाषितं प्रकृते तत्त्वमस्यादिवचनेषु स्पष्टं यथास्यात्तथा अर्थस्य प्रतीतौ सत्यामेषां जपो-
+ [illegible] नीत्सम्भवपरं तत्त्वमित्याशयवान् मं३ अन्वयमाह वेदान्तेषु हि यस्मात् हुंफडाद्यक्षराणीव वचनानि पयाजप्यान्यघमर्षणानि ।

४ इत्यत्र

वेदावसानेषु हि तत्त्वमादिवचांसि जप्यान्यघमर्षणानि हुंफट्प्रमुखाणीव वचांसि योगीन्द्रेषां वि-
वक्षास्ति कुत्रचिदर्थे ७८ अर्थाऽप्रतीतौ किल हुंफडादेर्जपोपयोगित्वमभाणि विज्ञैः अ-
र्थप्रतीतौ स्फुटमत्र सत्यां कथं भवेत्स्याज्जपार्थतैव ७९

ना

पितैव कथं भवेत् केनापि प्रकारेण न भवतीत्यर्थः आत्मस्वं दृष्टांतवैषम्यं कथं न जानासीति सूचयन्संबोधयति
हे प्राज्ञेति प्रा॰ ७९ उक्तं पक्षं विहाय पक्षान्तरालंबनाय मं३ अन्वाह आपाततः इति हे पतीश यद्यपि जीवेश्व-
रयोरभेदस्तत्त्वमसीति वाक्यादापाततः प्रतीयते तथापि मखादिकर्तृप्रशंसया इष्टाभिन्नोयं मखादिकर्तेति तु-
ल्यात् परभेदः विधेः शेषएव तत्स्यार्थः प्रपंचभावः वेदान्तवचसां तत्तद्विहितकर्मोपहितकर्तृदेवतादि प्रतिपादन-
परत्वेनैव क्रियार्थत्वमभ्युपेयं कार्यस्यापूर्वस्य मानान्तरागोचरतया [illegible] राम॥ राम॥

ग्रत्वांतानतुभूतपूर्वस्यतत्वेनसमारोपेणवापुरुषबुद्धावनारोहादतदर्थानांवेदांतानांकार्यपरत्वांगीकारस्यावश्य
कत्वात् तथाचजैमिनिनापिप्रामाण्यस्यक्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामितिसूत्रेणक्रियार्थानामानर्थक्यंपू 235
र्वपक्षोक्तमंगीकृत्यैवार्थवादानांविध्येकवाक्यतयाप्रामाण्यंप्रतिपादितंनचाक्रियार्थत्वेपिवेदांतानांब्रह्मस्वरूपावि
धिपरत्वस्वीकारेणनास्तिद्वारतम्यविरोधइतिवाच्यंसर्वेषांविधीनामनागतोत्पाद्यभावनाविषयत्वेनपरिनिष्ठि
तवस्तुस्वरूपावबोधेसंभवादिति ३० ८० वेदांतानांकार्यपरत्वस्वीकारेणपौरुषेयत्वप्रतिपादपत्वात्वयावक्तव्यंकिं
४ + नामपवाद्यानामानर्थक्यंपूर्वपक्षकृत्वाविधिनाल्वेकवाक्यत्वात्स्तुत्यर्थेनविधीनांस्युरितिप्रक्रियाया इत्यत्रा।२४
मा

र्थपातत्त्वमसीतिवाक्याद्यतीशजीवेश्वरयोरभेदःप्रतीयतेंयथापिमखादिकर्तृप्रशं
सपास्याद्विधिशेषएव॥ ८०

तत्कार्यपदंशक्यंपुरुषेणज्ञातुमपूर्वमितिचेत् मानोत्तरानवगतेसंग
तिग्रहायोगात् लिङादीनामबोधकत्वप्रसंगःस्वर्गकामपदसम[illegible]भिव्याहारसहकृत
तर्कानुगृहीतवेदादेवक्रियाविलक्षणापूर्वेलिङादीनांसंगतिग्रहाद्बोधकत्वमितिचेत् चैत्यवंदनादिवाक्येष्वपि
स्वर्गकामइत्यादिपदसंबंधादपूर्वकार्यत्वप्रसंगेनतेषामप्यबाधकरचनतयापौरषेयत्वप्रसंगःस्पष्टेनपौरुषेयत्वेन
तेषामपौरुषेयत्वप्रतिषेधइतिचेत् वाक्यत्वादिलिंगेनवेदानामपिपौरुषेयत्वानुमानादपूर्वार्थतानस्यात् समर्य
माणकत्वेनवाक्यत्वादिसोपाधिकमितिचेत् तथावेदांतानांकार्यपरत्वपक्षेतेषांपौरुषेयत्वान्॥ ॥
कर्तृ

न३

श्री.वि.
डि.
१२५

मानेकर्तृस्मरणोपाधिनानिरस्यते तथातेषां सिद्धार्थत्वपक्षेपि तन्निरसनस्य समत्वात्तेषां कार्यार्थत्वकल्पनम प्रयोजनकं तस्माद्वेदांतानामपौरुषेयत्वसंपादनायक्रियार्थत्वेनैवाभ्युपयन्तव्ये सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयं आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत्तदेतद्ब्रह्मापूर्वमनंतरमबाह्यमयमात्माब्रह्मसर्वानुभूः ब्रह्मैवेदममृतंपरस्ता दित्यादिवाक्येषूपक्रमोपसंहारादिषड्विधतात्पर्यलिंगेनब्रह्मात्मभावप्रतिपादकत्वेनसमन्वगतेषुस्थितानांप दानांप्रत्यगभिन्नब्रह्मस्वरूपविषयेनिश्चितेसमन्वयेवगम्यमानेऽर्थांतरकल्पनायाः श्रुतहान्यश्रुतकल्पना

ऋत्विग्यूपादिकमर्थमादिदेवात्मनावाक्यगणः प्रशंसन्शेषः क्रियाकांडगतोयदिस्यात्को डोत्तरस्यापिभवेत्कथंसः ॥८१॥

नस्तत्त्वाप्रयुक्तत्वात्तवृत्तस्सर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदित्यादिक्रियाकारकफलनिराकरणश्रुतेः प्रकरणां तरपठितवाक्यानांकर्त्रादिप्रशंसायाविधिशेषत्वासंभवाच्चेत्याशयवान्भगवानाह ऋत्विग्यूपादिकमिति आ दित्योयूपः यजमानः प्रस्तरइत्यादिवाक्यगणः ऋत्विग्यूपप्रस्तरादिकं आदित्ययजमानाद्यात्मनाप्रशंसन्क्रि याकांडगतत्वाद्वशेषोयदिस्यात्तर्हिभवतुनामतथापिकांडांतरस्थानकांडेस्थितस्तत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मीत्यादि वाक्यगणः विधिशेषः कथंभवेत् ॥८१॥ ॥८१॥ ॥८१॥ ना२ ॥८१॥

२३६
व२
डां२
१२५

एवमुक्तो मंडनः प्राह हे ऽहेन्नु यद्येवं तर्हि तत्त्वमस्यादिवाक्यगणो जीवे परमात्मदृष्टिविधायको ऽस्तु किमर्थमिति चे
त्तत्राह कर्मसमृद्धये तत्र दृष्टांतो यथा मनो ब्रह्मेत्युपासीत । अन्नमुपास्व प्रादित्यो ब्रह्मेत्यादेशः वायुर्वाव संवर्गः प्रा
णो वाव संवर्ग इत्यादिवाक्यगणः कर्मणां सम्यगभिवृद्धये ब्रह्मणामनः प्रादेर्ब्रह्मधियं विधत्ते तद्वत्तथा वारो
पितब्रह्मभावस्य जीवस्योपास्तिपरा वेदांताः न तु तस्य ब्रह्मात्मत्वे प्रमाणमिति भावः ॥ ८२ ॥ एतद्दूषयति भगवान्
अन्यत्र मनो ब्रह्मेत्युपासीतेत्यादिवाक्ये यथा ब्रह्मविभावनाया विधायको ऽस्ति इत्यादिः श्रूयते तथा ऽत्र तत्त्वमस्यादि
वाक्ये ऽस्ति इत्यादिरूपस्य विधेरश्रवणात् विधानं कथं संजाघटीके न प्रकारेण घटते न केनापीत्यर्थः मनीषीसन्नु क

तर्हीस्तु जीवे परमात्मदृष्टिविधायकः कर्मसमृद्धये ऽहेन्नु । प्रब्रह्मणो ब्रह्मधियं विधत्ते यथा म
नो ऽन्नार्कनभस्वदादौ ॥ यथा संश्रूयते ऽन्यत्र यथास्ति इत्यादिर्विधायको ब्रह्मविभावनायां तथा
विधेरश्रवणान्मनीषिन् संजाघटीत्यत्र कथं विधानं ॥ ८३ ॥

यमेवं भाषसे इति संबोधनाशयस्तथा वादिध्यस्य भावेना ऽऽरोपितब्रह्मभावस्य जीवस्योपास्तिपरत्वं वेदांतानां न सं
भवतीति तस्य ब्रह्मात्मत्व एव वेदांताः प्रमाणमिति भावः ॥ ८३ ॥ ननु संतु वेदांता ब्रह्मात्मत्वे प्रमाणं परं तु ज्ञान
विधिद्वारा तत्र विधिः कल्पयितुं शक्यत्वादिति मन्वानो मंडनः प्राह यद्वत्स्वर्गकामफलदर्शनेन हे यतीनां मध्ये श्रेष्ठ इ
ति संबोधनेन अध्वरमीमांसानध्ययनं सूचयते रात्रिसत्रे विधिः प्रकल्प्यते तद्वदिहापि ब्रह्मात्मैकत्वे पि मुक्ति
फलश्रुतेः स विधिः कल्पयितुं युक्तं यथा उपमर्थं प्रतितिष्ठंति ह वा य एता रात्रीरुपयंतीति श्रूयते तत्र रात्रिशब्देना
प्रत्येतीति दिग् इत्यादिवाक्यवि ॥

शां॰ वि॰
डिं॰
१२६

हिताः सोमयागविशेषा उच्यंते ऽत्र यद्यपि प्रतितिष्ठंतीति वर्तमानोपदेशात् सिद्धरूपैव प्रतिष्ठा प्रतीयते न साध्य
रूपा तथापि श्रुताया एव प्रतिष्ठाया विपरिणामेन फलकल्पनस्यान्यतः श्रुतस्वर्गस्य फलत्वकल्पनापेक्षया पा
परत्वात् पत्तिशौर्ध्वत्वासेन याज्यपेन प्रतितिष्ठंतीत्यत्र सत्रस्यांतरभावेन चयप्रतितिष्ठासंति ते एता रात्रिरुपे
युरिति वाक्यविपरिणामेन यथा रात्रिसत्रे विधिः प्रकल्प्यते तथेहापि ब्रह्मवेद ब्रह्मैव भवतीति मुक्तिफलश्रु
तेब्रह्म बुभुत्सुर्ब्रह्मविद्भवेत् कुर्यादिति विधिः कल्पयितुं युक्तः तथा चात्मा वा अरे द्रष्टव्यः य आत्माऽपहतपाप्मा सोन्वे
ष्टव्यः स विजिज्ञासितव्य आत्मेत्येवोपासीत आत्मानमेव लोकमुपासीत ब्रह्मवेद ब्रह्मैव भवतीत्यादिषु वि
धानेषु सत्सु को वा आत्मा किं ब्रह्मेत्याकांक्षायां तत्स्वरूपसमर्पणेन नित्यः सर्वज्ञः सर्वगतो नित्यतृप्तो नित्यशु

यद्धत्वात्तिष्ठाफलदर्शनेन विधिर्यतीनां वररात्रिसत्रे प्रकल्प्यते तद्वदिहापि मुक्तिफलश्रु
तें कल्पयितुं स युक्तः ॥८४॥

इद्धमक्तस्वभावो विज्ञानमानंदं ब्रह्मेत्येवमादयः सर्वे वेदांता उपयुक्ताः
स्तद्युपासनाच्च शास्त्रदृष्टोऽदृष्टे मोक्षो भविष्यति कर्तव्यविध्यननुप्रवेशे तु वस्तुमात्रकथने हानोपादानासंभ
वात् सप्तद्वीपा वसुमती राजासौ गच्छतीत्यादिवाक्यवद्वेदांतवाक्यानामानर्थक्यमेव स्यात् किंच वेदांता
नां प्रवृत्तिनिवृत्त्यबोधकत्वे प्रामाण्यमेव न स्यात् तत्परस्यैव शास्त्रत्वबोधनात् यथाहुः प्रवृत्तिर्वा निवृत्तिर्वा
नित्येन कृतकेन वा पुंसां येनोपदिश्येत तच्छास्त्रमभिधीयत इति अपि च रज्जुरियं नायं सर्प इत्यादिश्रवणेन भ
याभयकंपादि निवर्तते न तथा संसारित्वभ्रांतिर्ब्रह्मस्वरूपश्रवणेन निवर्तते श्रुतब्रह्मस्वरूपस्यापि पूर्ववत्
सुखदुःखादिसंसारधर्मदर्शनात् मंतव्यो निदिध्यासितव्य इति श्रवणोत्तरकालयोर्मनननिदिध्यासन

[illegible] १२६

238

एतद्दूषयति भगवांस्तर्हि मोक्षस्यापि रूपक्रियाफलत्वे सातिविनश्वरासमात्क्रियाजन्यत्वात्स्वर्गादिवदिति सूप
मर्थः कर्तव्यविधिशेषत्वेनात्मोपदेशानपुक्तः स्वर्गादिवन्मोक्षस्यानित्यत्वसातिशयत्वयोरापत्तेः ननु ज्ञानस्यापि 239
मानसीक्रियात्वाद्वन्मतेऽपि मुक्तेरनित्यत्वं कुतो नस्यादित्याशंक्य ज्ञानस्य मानसत्वेऽपि यथाभूतवस्तुविषय
प्रमाणजन्यत्वेन कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तुमशक्यत्वात्केवलवस्तुतंत्रत्वेन चोदनातंत्रत्वाभावात्पुरुषतंत्रत्व
म स्यत्वाच्चास्मन्मते नोक्तदोष इत्याशयेनाह उपासनेति यथा यस्यै देवतायै हविर्गृहीतं स्यात्तां ध्यायेद्वषट्
करिष्यन् संध्यां मनसा ध्यायेत् इत्येवमादिषु ध्यानं चिंतनं मानसं पुरुषतंत्रत्वात्कर्तुमन्यथा वा कर्तुं मकर्तुं २
शक्यं तथा च मनसः क्रियोपासनैव कर्तुमकर्तुमन्यथा वा कर्तुमर्हा न तु ज्ञानं तथा च तज्जन्याया मुक्तेरनित्यत्वं स्या

तर्हि क्रियाजन्यतया विमुक्तिः स्वर्गादिवद्धन्त विनश्वरा स्यात् उपासना कर्तुमकर्तुमन्यथा कर्तुम
हीनं सक्रियेव ॥ ५५ ॥

ना४ इत्येवेत्यर्थः तस्मात्तद्दूषयेल्लिङ्गादय... च प्रमाणेऽप्यध्यनियोज्याविषयत्वात्कुंठीभवंतो नि
वृत्तेरूपत्वात्स्वभा[illegible] विकप्रवृत्तिविषयविमुखीकरणार्थाः अन्यथा तीर्थेऽचास्य कर्मणि तस्मिन्दृष्टे परावरे
आनंदं ब्रह्मणो विद्वान्न बिभेति कुतश्चन अभयं वै जनक प्राप्तोऽसि तद्धात्मानमेवावेदहं ब्रह्मास्मीति गतोऽसत्याः सर्वे क
तेव्यतीहाने: कृतकृत्यो यास्यास्माकमलंकारत्वात्मननादिसहकृतेन श्रवणेन ब्रह्मस्वरूपसाक्षात्कारे संसा
रित्वनिवृत्तेः श्रुतिस्मृत्यनुभवसिद्धत्वाद्धितत्त्वावसानेनैव तत्त्वप्रतिपादकस्य मुख्यशास्त्रत्वाच्च न कोऽपि दोष इति
म ५५ एवमुक्तो मंडनमतत्त्वैस्याद्दिवाक्यस्योपासनापर्यवसानाभावमंगीकृत्य प्रकारांतरेणाक्षिपति इदंत
त्वमसीतिवाक्यमुपासनापर्यवसायि पर्य इत्यमाभूत्तथाप्यैक्यप्रतिपादकं नास्तिकिंत्व ॥ श्रीशिवाय नमः

ध्याद्याः श्रुतयो ब्रह्मविद्यानंतरं मोक्षं दर्शयंत्यो मोक्षस्य ज्ञानजन्यामपूर्वजन्यत्वं बाधयंत्यो नोपपद्येरन्

मुक्तिवि

शं॰ वि॰
टिं॰
१२७

स्य जीवस्य परमेश्वरेण सादृश्यप्रतिपादकं हे सत्तम वो भवीतु भवतु ८६ एतद्धि कल्पयद्दूषयति भगवान् किमिति तत्त्वम
सीति वाक्यं किं चेतनत्वेन परैः सादृश्यं प्रवदति किं वा सर्वज्ञत्वसर्वात्मत्वसर्वशक्तित्वप्रभृतिभिर्गुणैः साम्यं विवक्षितं स्या
द्यचेतनत्वेन साम्यस्य प्रसिद्धत्वादुपदेशानर्थक्यं स्यादिति यदि जीवस्य परमात्मस्वरूपापत्त्या भेदो नास्तीति स्वसिद्धान्तवि
रुद्धता तव स्यात् तस्मादेव सप्रतिपादकमेवोक्तवाक्यमभ्युपेयमित्यर्थः ॥ ८७ एवमुक्तो मंडनः प्राह नित्यत्वमा
त्रेण परमात्मगुणासदृशैः सुखबोधानंत्यादिभिरविद्यावरणादप्रतीतैरस्य जीवस्य परेण साम्यमुक्तं वाक्य

माभ्यस्मिदं तत्त्वमसीति वाक्यमुपासनापर्यवसायिकामेवं किं त्वस्य जीवस्य परेण साम्यं प्रत्या
पकं सत्तमवो भवीतु ८६ किं चेतनत्वेन विवक्षितं साम्यं सार्वज्ञसार्वात्म्यमुखैर्गुणैर्वा प्राद्ये प्रसि
द्धं न खलूपदेश्यमंते स्वसिद्धान्तविरुद्धता स्यात् ८७ नित्यत्वमात्रेण मुने परात्मगुणोपमा
नैः सुखबोधपूर्वैः गुणैरविद्यावृतत्वादप्रतीतैः साम्यं ब्रवीत्व स्य तत्तो न दोषः ८८ यद्येवमे
तस्य परत्वमेव प्रत्याय्यत्वत्र दुरागहः कुतश्चैव तस्य प्रतिभासशंका विहन्त्वविद्यावर
णान्निरस्ता ८९॥

हे मुने ब्रवीद् तस्मान्नोक्तदोषः ९० ८८ एवमुक्तो भगवान् प्राह यद्य
द्येवं तर्हि तस्य जीवस्य परमात्मत्वमेवोक्तवाक्यं बोधयतु अत्र तस्य परत्वे दुराग्रहः कः नन्वेवं तर्हि तस्य परत्वं
कुतो न प्रतिभासत इति चेत्तत्राह तस्य सुखबोधानंतरूपपरत्वस्य प्रतिभासशंका तु प्रविद्यावरणात्त्व
पेव निरस्ता विद्वान्स्त्वं कथमेवं भाषस इति संबोधनाशयः ॥ ८९॥ ॥८९॥ ॥८९॥ १२७

एवमुक्तो मंडनः प्रकारांतरमालंब्याह हे यतीश यस्य जगत्कारणस्य चेतनत्वेन जीवसाम्यमावेद्यते तं न तथा च चित्

स्थितेनाज्जगतउस्थितत्वात्परैः सांख्यादिभिरुदितस्य प्रधानपरमाण्वादेर्निरासोपि सिद्धतीत्यर्थः ९० एवमुक्तो

भगवानाह हंत सद्रूपो मंडनैवं चेत्तदा त्वन्मते तज्जगत्कारणं त्वत्सदृशमसीति प्रयोगः स्यात् तत्त्वमसीति न स्यात् जड

त्वशंकापास्तत्वदैन्वत्वबहुस्यां प्रजायेयेतीक्षणश्रवणात् तत्त्वमसीति जगत्कारणस्य चेतनाभेदप्रतिपादनेनैव व्या

वर्तितात्पुनरत्र चोद्याभावात्प्रधानादेर्निरासोप्येवं न वाच्यमित्यर्थः ९१ एवं सर्वतः प्रतिरुद्धो मंडनः इममपि पक्षम

पेक्ष्य पुनस्तत्त्वमस्यादि वाक्यस्य जपोपयोगित्वालंबनाय परपक्षप्रत्यक्षाविरोधमाभाषादयति नन्वेवं साम्यावृत्त्या

प

भोचेतनत्वेन यतीं साम्यमावेद्यतामस्य जगत्प्रसूतेः चिदुत्थितत्वेन रोदितस्यायणुप्रधान

प्रभृतेर्निरासः ९० हंतैवमसीति तदा प्रयोगः स्यात्त्वन्मते तत्त्वमसीति न स्यात् तदैक्षतेत्यत्र जड

त्वशंका व्यावर्तनाच्चात्र पुनर्न चोद्यं ९१ नन्वेवमप्येष परत्वमस्य प्रत्यक्षपूर्वप्रमितिप्रकोपा

त्तन युज्यते ततो जपमात्रयोगि स्वाध्यायविध्याश्रितमभ्युपेयं ॥९२॥

यकत्वेप्यस्यो तत्त्ववाक्यस्यैक्यपरत्वं ना

हमीश्वर इति प्रत्यक्षात्मिकायां ज्येष्ठप्रमायां [illegible] प्रकोपात्तन युज्यते ततः स्वाध्यायोध्येतव्य इति विधिना

श्रितमधीतं स्वाश्रितमत्त्ववाक्यं जपोपयोगप्यभ्युपेयमिति ९२ एतद्दूषयति भगवान् प्रत्यक्षेण द्विपणाचेतभे

दमितितिभेदप्रमापदि स्यात्तदा भेदवादिश्रुतिवाक्यस्य वाधः स्यात् प्रत्यक्षस्य भेदेनासन्निकर्षाद्भेदप्रमैव नहि

भवेत्तेन कारणेनास्य वाक्यं कुतो विरोधो न केनापि विरोधोस्य प्रत्यक्षस्य कस्माद्धेतोर्विरोध इति वा तेन प्रत्य

क्षेणास्येति वा प्रथमपद्यं द्विपभेदेन प्रमाणेन तदसन्निकृष्टत्वात्समतवत्तन्न हेत्वासिद्धिरिति दिंदिपस्य भेदेन

चै १

शां॰वि॰
टिं॰
१२८

वं २

242

सन्निकर्षस्तदन्योवा प्राह्ये न तावत्समवायोऽसंभवात् द्रव्यसिद्धेस्तदननुरूपीघटोमदिघटइतिप्रत्ययः प्रत्यस्य संयोगान
वगाहित्वात्पविशेषणात्समवायएवसिद्ध्यतीतिचेन्नगुणगुणिनोरवयवावयविनोश्चात्यंतभेदेतत्संबंधस्यचतथात्वे
दंडपुरुषादाविवकुण्डलोघटोमहद्दृष्ट इतिसमानाधिकरणप्रत्ययानुपपत्तेः किंचसमवायिभ्यांसंबंधः समवायो
विशिष्टप्रत्ययनियामकतासंबद्धोनाद्य। तस्यतस्याऽन्योन्यसंबंधः कल्पयितव्यइत्यनवस्थापातात्तन्नसमवा
यिभिर्नित्यसंबद्धएवायंगृह्यतेऽतोनोक्तदोषइतिचेत्तर्हिसंयोगोपिसंयोगिभिर्नित्यसंबंधांतरंनापेक्षतेतार्थांतरत्वाद
पेक्षतइतिचेत्तर्हिसमवायोपितथात्वात्कुतोनापेक्षतेसंयोगागुणत्वात्तथेतिचेन्नपरिभाषायाःप्रयंत्रतत्वादपेक्षाकारण

संबद्धत्वा
न २

गुण।

अत्रेणचेद्धेद्रमितिस्यदात्स्पादभेदवादिश्रुतिवाससवाधः
सन्निकर्षान्नभवेद्धिभेदप्रमैवतेनास्यकुतोविरोधः ४२

स्यचतुल्यत्वात्तंनास्तीतिप्रसंगात्किंचसमवायोनेकएकोवा आद्येयोपसिद्धांतोगौरवंचद्वितीयेरूपज्ञानादिसमवायस्य वायु
घटादिवृत्तिसमवायाभेदात्तद्रूपीवायुः घटोज्ञानवानितिप्रतीतिप्रसंगः नचतत्तद्रूपादेरभावान्नोक्तप्रतीति
रितिवाच्यंतद्धतित्वप्रयोजकसंबंधेसतितदभावव्यवहारस्यव्याहतत्वात्तस्मान्नकथमपिसमवायः सिद्ध्यति
अवयवावयव्यादीनांसंबंधस्तुतादात्म्यमेतच्चभिन्नाभिन्नत्वंविरुद्धयोर्भेदाभेदयोरैकत्रासंभवादपितुभिन्न
त्वेसत्यऽभिन्नसत्ताकत्वंतच्चाविनिर्वाच्यंनापिसंयोगतादात्म्यतदभावस्यसुप्रसिद्धेर्नापितत्तोयस्तदन्य
सन्निकर्षस्यक्वाप्यप्रसिद्धेरिति॥४३॥ ॥४३॥ ॥४३॥ ॥४३॥

वा

१२८

ननुभेदस्यान्योन्याभावरूपत्वादभावे च विशेषणतायाः सन्निकर्षत्वादसन्निकर्षासिद्धिरितिमंडनः शंकते हि यस्मा
दीशादहंभिन्नइतिभेदस्यजीवात्मविशेषणत्वंभासते यतस्मादिमनीषिन्भेदेंद्रिययोः संयोगादिसंप्रयोगाभावेपित
त्सन्निकर्षोविशेषणतासन्निकर्षोऽस्तु इदं०।८४। परिहरतिभगवान्केवलस्याविशेषणत्वस्याविशेषणतामात्रस्य
तत्सन्निकर्षत्वेनैवाभ्युपेयं तत्र हेतुः इतरथातिप्रसक्तेरित्याह इम्यवहितम् घत्वादिनिष्ठघटाद्यभावेपिविशेषणतामात्रस्य
सत्वेनप्रत्यक्षत्वसंगात्तस्मादिदाख्येयेहींद्रियसन्निकृष्टेसतिविशेषणतायाःसन्निकर्षत्वमभ्युपेयंनचसन्निकृष्ट

यं । प्र ।

भिन्नोहमीशादितिभासतेहि भेदस्यजीवात्मविशेषणत्वंतत्सन्निकर्षोस्त्वथसंप्रयोगा
भावेपिभेदेंद्रिययोर्मनीषिन् ।८४। अतिप्रसक्तेर्नतुकेवलस्याविशेषणत्वस्यतदभ्युपे
यंभेदाश्रयेहींद्रियसन्निकृष्टत्वमिष्टंमनोस्ति ८५॥ भेदाश्रयात्मेंद्रियसन्निकर्षोने
त्युक्तमेतत्त्वतुरंनयस्मात्प्रवितात्मनोर्द्व्यतयाद्वयोरप्यस्त्येवसंयोगसमाश्रयत्वं ।८६।

(margin, left:) क्वेनसन्निकृ २
(margin, right:) हा २

स २

त्वमिहेंद्रियं प्रात्मनोस्ति वस्तुतस्त्वधिकरणेंद्रियसन्निकर्षोपिनकारणंपरमते करणाबुत्तयावच्छिन्नमसत्त्वेऽस्त्वा
चेंद्रियत्वात्तस्यैवत्वग्राह्यशब्दाभावाधिकरणत्वात्त्वेनत्वस्यासन्निकर्षादधिकरणेंद्रियसन्निकर्षाभावेनशब्दाभाव
प्रत्यक्षत्वंनस्यादितिध्येयं ८५ एतदसहमानोमंडनःप्राहभेदाश्रयेयस्यात्मनइंद्रियेणसन्निकर्षोनास्तीतित्व
योक्तमेतन्नसमीचीनंयस्मात्प्रवितात्मनोर्द्वयत्वेनोभयोरपिसंयोगसमाश्रयत्वमस्त्येवइदं० ८६ एवमाक्षिप्तो य २
भगवान्सूक्ष्मित्याहेयंप्रतिक्षिपति आत्माविभुःस्यादयवाणुमात्रःयत्तद्द्वयेपिसंयोगितानयुक्ताहि यस्मात्साव
यवस्यसावयवेनसासंयोगितालोकेदृष्टातस्मादित्यर्थः॥ ॥८६॥ ।८६।

भावादिप्रयोगित्वमनुभूतमपलपितुमर्हो(न)सीति कटाक्षेण संबोधयति हे योगिन्निति ९७ किंच मन इंद्रियमित्यंगीकृत्य भे
देनास्य साक्षित्वमुक्तं केवलं तु तन्मनो नेंद्रियं चक्षुरादिसहकारित्वात् दीपवत् इंद्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च परं म
न इत्यादिश्रुत्या मनसोऽनींद्रियत्वावधारणात् चेत्युक्तं मनःषष्ठानींद्रियाणीति वचनेन तु मनस इंद्रियत्वे प्रमा
णं यजमानपंचमा इडां भक्षयंति वेदानध्यापयामास महाभारतपंचमानित्यादिवदनींद्रियाण्यपि मनसो षष्ठत्वसंख्या
पूरणत्वसंभवात् इंद्रियाणां मनश्चास्मीति वचनमपि नक्षत्राणामहं शशीतिवत् न मनस इंद्रियत्वे प्रमाणमिति ७॰

का॰

आत्मा विभुः स्यादथवाऽणुमात्रः संयोगिता नोभयथापि युक्ता दृष्टा हि साक्षात्सावयवस्य लोके संयोगिता
सावयवेन योगिन् ९७ मनोऽक्षमित्यभ्युपगम्य भेदात् साक्षित्वमुक्तं परमार्थतस्तु साहाय्यकृल्लोचन
र्वं कस्य दीपादिवन्नेंद्रियमेव चित्त ९८ भेदप्रमा नेंद्रियजास्तु तर्हि साक्षित्स्वरूपैव तथापि योगि
न् पाविरोधात्परमात्मजीवाभेदं कथं बोधयितुं प्रमाणं ९९ प्रत्यक्षमात्मेश्वरयोरविद्यामायायु
तोर्द्योतयति प्रभेदं श्रुतिः स्वयोः केवलयोरभेदं भिन्नाश्रयत्वान्न तयोर्विरोधः ॥१००॥

तो२

९८ एवं निरुद्धो मंडनस्त्वाह भेदप्रमेंद्रियजा न चेत्तर्हि साक्षिस्वरूपैवास्तु तथापि हे योगिन् साक्षिस्वरूपया भेदप्रमया
विरोधात्परमात्मजीवयोरभेदं बोधयितुं कथं प्रमाणं तत्त्वमस्यादिवाक्यमिति शेषः ९९ मंडनोक्तमंगीकृत्य विषय
भेदाद्विरोधं परिहरति भगवान् साक्षिस्वरूपं प्रत्यक्षं जीवात्मनोरविद्यामायाप्रयुक्तयोः प्रभेदं द्योतयति श्रुतिस्तु तद्विनि
र्मुक्तयोः शुद्धयोस्तु जीवेश्वरयोरभेदं द्योतयतीत्येवं श्रुतिप्रत्यक्षयोर्भिन्नाश्रयत्वान्न विरोधः ॥१००॥

विरोधमंगीकृत्यापि परिहरति साध्याविरोधस्तदापि ऽनेचरं प्रथमं प्रवृत्तं बलहीनं भेदप्रत्ययत्वमेव प्राबल्यवत्त्वात्ऽप्युभे दध्यादिश्रुत्या चरमप्रवृत्त्या बाध्यं ऽप्रपच्छेदमापनो न्नमारीत्याऽपच्छेदनय इति वार्तया च पारमर्षसूत्रे ऽपौर्वापर्ये पूर्वदौर्बल्यं प्रकृतिवदिति ज्योतिष्टोमे बहिःपवमानार्थं हविर्धानान्निर्गच्छतां ऋत्विग्यजमानानां अध्वर्युं प्रस्तोतान्वारभते प्रस्तोतारमुद्गातोद्गातारं प्रतिहर्तेत्यादिनाऽन्वारंभणं विहितं तत्र विच्छेदनिमित्तं प्रायश्चित्तं श्रूयते यद्युद्गाताऽपच्छिद्येतादक्षिणं तं यज्ञमिष्ट्वा तेन पुनर्यजेत तत्र तद्दद्यात् यत्पूर्वस्मिन्दास्यन्स्यात् यदि प्रतिहर्ताऽपच्छिद्येत सर्ववेदसं दद्यादिति तत्रोद्गातृप्रतिहर्त्रोः क्रमेणाविच्छेदे विरुद्धप्रायश्चित्तयोः समुच्चयासंभवात् किं पूर्वकार्यमुत परमिति विशयेऽनुपजातविरोधि

साध्या विरोधस्तदपि प्रवृत्तं प्रत्ययत्वमनेऽबलमेव बाध्यं प्रा
बल्यवत्त्वाच्चरमप्रवृत्त्या श्रुत्याह्यपच्छेदनयोक्तरीत्या २०२

तयापरमिति प्राप्ते राद्धांतः पौर्वापर्ये सति निमित्तयोः पूर्वस्य नैमित्तिकस्य दौर्बल्यं उत्तरस्य पूर्वनिरपेक्षस्य तद्बाधकत्वपोदितत्वात् पूर्वोदयकाले उत्तरस्याऽप्राप्तत्वेन पूर्वेण बाध्यत्वायोगात् तदुक्तं पूर्वपरमजातत्वादबाधित्वैव जायते परस्यानन्यथोत्पादाद्भूत्वं बाधेन संभवः इति तत्र दृष्टांतः प्रकृतिवत् यथा प्रकृतौ उपकाराः कुप्ताः प्रथममतिदेशेन विकृतावुपकाराकांक्षायां प्राप्ताः कल्प्योपकारचरमभाविभिरपि श्रौतैर्निरपेक्षैर्बाध्यंते तद्वत् तथा च यथा प्रथमप्रवृत्तं दुर्बलं पूर्वं नैमित्तिकमेव पश्चात्प्रवृत्तेन प्रबलेनोत्तरेण नैमित्तिकेन बाध्यं तद्वत्प्रयोक्तृप्रत्ययत्वमेव प्रयोक्तृश्रुत्या बाध्यं हि प्राधान्यालोकप्रसिद्धिं द्योतयति यथा पूर्वं प्रवृत्तं रजतज्ञानमेव पश्चात्प्रवृत्तेन शुक्तिज्ञानेन बाध्यमन्यथा तदनपबाधेनेतदपबाधात्मकस्य तस्योत्पत्त्यनुपपत्तेस्तद्वदिति पं:१ई० २०२॥ २०२ २०२

245

शां·वि·
टि·
१३०

एवमुक्तो मंडनोऽयं जीवो ब्रह्मनिरूपितभेदवान् असर्वज्ञत्वात् घटादिवदित्यनुमानेन श्रुतेर्बाधं शंकते नन्वेवं प्रत्य
तेणाभेदश्रुतेर्बाधाभावेपिहे सं यमिचक्रवर्तिन्नित्यनेन तर्कानधिकारं द्योतयति अनुमानेनाभेदश्रुतेर्बाधो
स्तितहेवदर्शयति घटादिवदिति उपलक्षणमेतद् ब्रह्मतदर्थत्वात् छेद्यत्वात् तन्नियम्यत्वादितिवा ॥ २ मंडनो
क्तमनुमानं विकल्प्य दूषयति भगवान् भाष्यकारः किमेषब्रह्मनिरूपितो भेदः परमार्थभूतः प्रसाध्यते उत काल्प
निकः प्रथमे दृष्टांतहानिः घटादेरज्ञभेदत्वतत्प्रतियोगित्वयोरभावात् [illegible] स्वीकृतोऽस्माभिर्न साधनीयः
++ मेतद्ब्रह्म [illegible] र्मिकभेदप्रतियोगित्वस्यापि असर्वज्ञत्वादिति पदार्थत्वादित्यस्याप्युपलक्षणं + ३ इत्यन्त ॥

नन्वेवमप्यस्यानुमानबाधो भेदश्रुतेस्ते सौम्य यमिचक्रवर्तिन् घटादिवद्ब्रह्मनिरूपितेन भेदेन युक्तो
यमसर्वविन्त्वात् २ किमेष भेदः परमार्थभूतः प्रसाध्यते काल्पनिको यवाद्ये दृष्टांतहानिश्चर
मे तु विद्वन्नङ्गीकृतोऽस्माभिरसाधनीयः ३ स्वप्रत्ययाबाध्याभिदाश्रयत्वं साध्यं घटादौ चेतद
स्ति योगिन् त्वयात्मबोधेन भिदा न बाध्येत्यनभ्युपेतेति न कोपि दोषः ४ ॥

परस्परप्रतियोगिककाल्पनिकव्यावहारिकभेदस्यास्माभिरप्यंगीकृतत्वात्सिद्धसाधनमित्यर्थः एतेन जीवस्य ब्रह्म
णाभेदाभावे तन्नियम्यत्वानुपपत्तिरपि तत्पुज्ञानियम्यत्वादेः स्वज्ञानासमानसत्ताकनियन्त्रादिभेदसापेक्षत्वात्
स्य च स्वीकारात् १०३ एवमुक्तो मंडनः प्राह ब्रह्मनिरूपितस्वज्ञानाबाध्यभेदवत्त्वं साध्यं तच्च घटादावस्ति आत्मज्ञानेन
घटादिगतभेदस्याबाध्यत्वात् हे योगिन् आत्मज्ञानेन न बाध्याभिदात्वया नभ्युपेता आत्मज्ञानाबाध्याभेदस्त्व
यानंगीकृतस्तस्माच्चास्माभिं साधनीय इति हेतोर्न कोपि दृष्टांतहान्यादिरूपो दोषः १३० १३०

वा१

न

246

एतदपि किंत्यप्रदूषयति भगवान्नन्वत्र शब्देन सुखादिमान् जीवपदवाच्यः कर्तादिरूप आत्मा विवक्षितोऽथवा सुखा
दिरहितः आद्ये सुखदुःखादिमतः शरीरिणः प्रत्ययेनाबाध्यस्य व्यावहारिकानिर्वचनीयभेदस्यास्माभिरिष्टत्वात्
नैव तत्साध्यं प्रति दृष्टान्तहानिः पुरेवं तस्याद्द्रष्ट्रादेः सुखदुःखादिधुरात्मन्यज्ञानविलसितत्वेन तद्बोधबाध्यत्व
स्वीकारात् तद्बोधाबाध्यस्य भेदस्य क्वाप्यनभ्युपगमात् घटादावपि व्याप्यत्वासिद्धेः ५ एवमन्त्योमंडनं प्राह हे योगि
न्प्रत्यनौपाधिकभेदवत्त्वमिहास्मिन्ननुमाने विवक्षितं ननु जीवेशभेदस्य निरुपाधिकत्वेपि घटादिभेदवन्मिथ्या
त्वोपपत्तेः सिद्धसाधनता नापि तद्वस्य त्वया शंक्याहत्वादिति जीवेशभेदस्य निरूपाधिकत्वे तत्त्वज्ञानाद्द्रविद्यादेर्नि

ननु स्वशब्देन सुखादिमान्वा विवक्षितस्तद्विधुरो यद्वात्मा आद्ये स्यादिष्टं न तु साध्यमंते दृष्टान्त
हानिः पुनरेवं तस्यात् ५ योगिन्नौपाधिकभेदवत्त्वं विवक्षितं साध्यमिह त्वादिष्ट । औपाधिक
त्वोऽप्यस्य जीवभेदो निरुपाधिकस्य ६ घटेशभेदे ह्युपधीविद्यातवानुमानेषु जडत्वमेव चि
त्वाद्भिन्नः परवत्पर स्मादात्मेति चात्र प्रतिपत्तिहेतुः ॥७॥

न३२ घटेशभेदो२ न१

वक्ताव पिंकाप घटादिभेदवत्तत्स्मान्निव
त्तेरयोगात् तत्सत्त्वासिद्धिर्भियौपाधिकस्येश्वरजीवभेदस्य तत्वे इष्टत्वाद्दस्माभिस्त्वानौपाधिकभेदवत्त्वस्य साध्य
मानत्वात् न सिद्धसाधनं नापि दृष्टान्तहानिस्तत्र निरुपाधिकभेदस्य तत्वे इष्टत्वादित्याह घटेशभेद इति वि०
६ यद्विहरति भगवान् घटेशभेदे ह्यविद्याप्राउपाधित्वेनानौपाधिकस्य तत्रानंगीकाराद्दृष्टान्तहानिरेवेत्यर्थः
किंच तवानुमानेषु जडत्वमुपाधिरेव घटादेर्जडत्वेन दृश्यत्वमिथ्यात्वात् तद्बोचरज्ञानस्य घटत्वदेहे त्वज्ञानति
वृत्त्ययोग्यत्वं स्वज्ञानाबाध्यभेदवत्त्वं जाड्यप्रयुक्तमिति जडत्वमन्तःसाध्यव्यापकं साधनवति स्वकाशात्मन्यभावा

त्वा प्र१

त्वा२ नि३

शं॰वि॰ टि॰ १३१

248

ननु प्रमेयत्वातिरिक्तजडत्वाभावात्तस्य च केवलान्वयित्वात् साधनव्यापकत्वादिना नोपाधित्वमिति चेन्न तस्यास्वप्रका-
शत्वात्मनः स्वप्रकाशत्वस्य च श्रुतिन्यायासिद्धत्वात् पक्षः आत्मा परप्रतियोगिकभेदशून्यः चित्त्वात् परवदिति प्रतिप-
क्षः साध्याभावसाधको हेतुर्यस्य स तत्त्वहेतुरेतत्सप्रपक्षस्तस्य ये॰ ७ एवमुक्तो मंडनोक्तब्रह्मपक्षकानुमाने प्रपंचजासि-
द्धसाध्यत्वादिपरिहारं शंकते धर्मिप्रमाबाध्यशरीरिभेदो ब्रह्मणि साध्यमिष्टं हि यस्मात् संसृतिशून्ये ब्रह्मजीवप्र-
तियोगिकभेदस्य च ब्रह्मज्ञानेन बाध्यत्वस्य तत्त्वेष्टत्वादस्माभिस्तद्विपरीतस्य साध्यमानत्वात् नासिद्धं साधनं नापि
धर्मिप्रमाऽबाध्यभेदवत् संसृतिशून्यत्वात् घटादिवदित्येवमस्मदिष्टत्वादात्मप्रतियोगिक ॥

धर्मिप्रमाबाध्यशरीरिभेदो ह्यसंसृतौ ब्रह्मणि साध्यमिष्टं त्वयेष्यते ब्रह्मधियात्मभेदो
बाधो घटादिप्रमयात्वबाध्यः किं कृत्स्नधर्मिप्रमयानबाध्यः किं वा यत्किंचन धर्मि-
बाधात् घटादिके ब्रह्मणि चात्मभेदस्यैक्यात्तु न स्यान्नतु पूर्वदोषः ॥ ९ ॥

दृष्टान्ताहानिर्घटादिप्रमयात यामतभेदस्याबाध्यतायास्त्वयापीष्टत्वादित्याह त्वयेति ॥ एतद्विकल्प्य दूषयति भग-
वान् किं स भेदः समस्तधर्मिप्रमयानबाध्यः किं वा यत्किंचनधर्मिबोधानबाध्य [illegible] तत्र घटगतजीवभेदस्यापि
[illegible] धर्मिब्रह्मज्ञानबाध्यत्वस्वीकारेण यावद्धर्मिज्ञानाबाध्यत्वस्यासंभवात् यत्पादृष्टान्तहानेराद्यपक्षासंभवमभि-
प्रेत्य द्वितीये दोषमाह पुनः पूर्वोक्तासिद्धसाधनलक्षणो दोषः स्यादिति तत्र हेतुमाह घटादिकेति स्वरूपातिरिक्त-
भेदवादिमते घटादौ ब्रह्मणि चात्मभेदस्यैक्यात् तद्धर्मि घटज्ञानाबाध्यजीवभेदस्य ब्रह्मण्यस्माभिरपि स्वीकृतत्वादित्यर्थः ॥ ९ ॥

पुनः प्रकारांतरेणापि विकल्पद्वयं दूषयति किं वेति हे मनीषिन् धर्मिपदेन किं वेदांततात्पर्यगोचरः सत्यज्ञानादिरूपो निर्गुणो विव
क्ष्यते किं वा ब्रह्मेशादिपदवाच्यानवच्छिन्नत्वसर्वज्ञत्वादिविशिष्टः सगुणो नाद्य इतीयाभेदस्य तत्त्वमाऽविबाध्यतापादृष्ट
त्वेनासिद्धसाधनत्वात् न चाद्यपक्षेऽप्यथापि प्रमितत्वाप्रमितत्वलक्षणपक्षद्वयेऽपि वक्ष्यमाणविधया दोषस्य सत्त्वा
दित्याह ॥ १० अपर्यपि दोषादित्यंतेन विवरणोति किं निर्गुणं ब्रह्म प्रमितं सत् पक्षः किं वाऽप्रमितं द्वितीये प्राज्ञाश्रयासि
द्धिरित्याद्यपक्षे ब्रह्मादिपदलक्ष्यस्याद्वयानंदस्य प्रत्यग्बोधात्मजीवाभेदे धर्मीवित तात्पर्यं लक्ष्यतत्त्वमस्यादिवेदांते जीवा

किं वाऽगुणो वा सगुणो मनीषिन्न विवक्ष्यते धर्मिपदेन नांत्यः भेदस्य तद्बुध्यविबाध्यतेष्टेर्नाद्यस्तत्रापि प
पापि दोषात् ॥ १० किं निर्विशेषं प्रमितं ते न वांत्ये प्राज्ञाश्रयासिद्धिरथाद्यकल्पे शरीरभेदेन परस्य सिद्धेः
प्राप्नोति धर्मिग्रहमानकोपः ॥ ११ भोक्ता सुपर्णा सयुजा सखायेत्याद्या श्रुतिर्भेदमुदीरयंती जीवेशयोः
पिप्पलभोक्तृभोक्त्रोस्तयोरभेदश्रुतिबाधिकास्तु ॥ १२ ॥

त्माभेदेन परमात्मनः सिद्धेर्धर्मिग्राहकवेदांतप्रमाणस्य प्रकोपः प्राप्नोतीति तथा च ज्योतिष्टोमेन स्वर्ग[illegible]फलः किपा
त्मानर्दनकिपावदित्यनुमानं ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेतेति वेदबाधितविषयत्वाद्यथाऽऽभासरूपं तथेदमपीति
भावः ॥ ११ एवं सर्वतः प्रतिरुद्धो मंडनोऽनुमानविरोधं स्थापयितुमशक्तः श्रुतिविरोधमुद्भावयति भोक्तेति द्वा सुपर्णा स
युजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योऽभिचाकशीति श्रुतिः कर्मफलभो
क्तृभोक्त्रोर्जीवेशयोर्भेदमुदीरयंती तयोर्जीवेशयोरभेदश्रुतेर्बाधिकास्तु ॥ १२ ॥ १२ १२

२२ 249

शं·वि·
टि·
१३२

परिहरति भगवान् प्रत्यक्षसिद्धे विफले स्वर्गाख्यफलमन्यप्रस्तुतमतो ऽसम्यक्तु माप्नोति पदहनानेव पशुपतीति श्रुत्यन्ता न्तर्यवद्वेपरजीवयोर्भेदश्रुतिः प्रमाणं न स्यात् भेदे प्रत्यक्षप्राप्ते पुनस्तन्मात्रमंगीक्रियते तत्र श्रुतिप्रामाण्यवारणाय नतु तत्र प्रमाणं तदसंभवस्योक्तत्वात् सिद्धांते शुक्तिरूप्यवत्तस्यानुभवमात्रसिद्धत्वस्वीकारादज्ञाते ऽर्थे श्रुतिप्रमाणस्य न्यायेन निर्धारितत्वात्तो जैमिनेर्न्यायाभिज्ञस्य तवैवं कथनं न शोभनमिति ध्वनयन्नाह हे नयवित् तथा च भेदस्यान्य तः सिद्धत्व पूर्ववत्ताभावान्न श्रुतितात्पर्यगोचरत्वापेनवाक्येन यत्र प्रतीत्युत्पादनेनाभावप्रयुक्तां सत्त्वशंकानिवर्त्यते तत मानं

प्रत्यक्षासिद्धे विफले परात्मभेदे श्रुतिर्नो नयवित् प्रमाणं स्यादन्यथा मानमतत्परोपि स्वार्थे ऽर्थवादः सकलोपि विद्वन् १३ स्मृतिप्रसिद्धार्थविबोधिवाक्यं यथैष्यते मूलतया प्रमाणं प्रत्यक्षसिद्धार्थकवाक्यमेवं स्याद्वेदवतन्मूलतया प्रमाणं ॥ १४॥ श्रीशंकराचार्याय नमः॥ रामजी॥

स्य तत्र तात्पर्यमन्यथा तस्य तदर्थत्वायोगात् यत्परः शब्दः स शब्दार्थ इति न्यायात् विपक्षे ऽप्यसिद्धं तं प्रतिपादयति अन्यथा स्वार्थे ऽतत्परो ऽप्यर्थवादः सकलोपि प्रमाणं स्यात् तच्चायुक्तमित्याशयोनापीतिस्वीकृतिमाह हे विद्वन्निति टी० १३ एवं प्रश्नो मंडनस्याह हे तत्वं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारतेत्यादिस्मृतिप्रसिद्धस्यार्थस्याविबोधकं तत्वमस्यादिश्रुति

यथा

वाक्यं मूलतया प्रमाणमिष्यते तथा प्रत्यक्षेणासिद्धार्थीयस्य तथा भूतं वाक्यं प्रत्यक्षस्य मूलतया प्रमाणं स्यात् तथा च भेदस्य प्रत्यक्षादिप्रसक्तेः प्रागपूर्वत्तयानिरपेक्षश्रुतिप्रमेयत्वात् तेन तत्र तात्पर्यापपत्तिरिति भावः॥ १४॥०० १३२

250

परिहरति भगवान् यदि वेदविद्भिः स्मृतेऽर्थे श्रुतिस्तन्मूलतया प्रमाणं न भवेत् किंतु न्यायगतार्थत्वेनैव वेदविद्भिः स्मर्यमा
णार्थस्य तत एव ज्ञातत्वात् तर्हि वेदकथानभिज्ञैरपि परजीवयोर्भेदे ज्ञाते सा श्रुतिस्तन्मूलतया प्रामाण्यं कथं भवेत् न केना 251
पि प्रकारेणोत्पन्नया वेदकथानभिज्ञैर्निरपेक्षतया प्रत्यक्षप्रवृत्तैः प्रत्यक्षादिभिर्ज्ञाते भेदे श्रुतेः प्रमेयत्वाभावान्न
तस्याः स्वतन्त्रतापि यामिति भावः १५ किंच सा श्रुतिर्जीवेश्वरौ वदतीत्यङ्गीकृत्यैतत्प्राबोधं परमार्थं तस्य कर्मफलभोक्तुः स
त्वाहुद्धेः पुरुषं विविच्य सा श्रुतिरमुख्य पुरुषस्य समलस्य सुखदुःखभोक्तृत्वलक्षणस्य संसारस्याहितं प्रवक्ति १६ उक्तं

तः

श्रुतिः स्मृतेऽर्थे यदि वेदविद्भिर्भवेन्न मूलतया प्रमाणं कथं भवेद्वेदकथानभिज्ञैर्ज्ञातेऽपि भेदे परजीव
योः सा १५ जीवेश्वरौ साक्षदतीत्युपेत्य प्राबोधमेतत्परमार्थतस्तु विविच्य सत्त्वात्पुरुषं समलं संसार
राहित्यमवक्ति १६ यदीयमाख्यात्युपेत्य जीवौ विहाय सर्वज्ञ शरीरभाजौ जडस्य भोक्तृत्वमु
दाहरन्ती प्रामाण्यमर्हेत्कथमश्नुवीत १७ न बोदनीयाव मन्त्रविद्भिस्तत्त्वयापैंगरहस्यमेवं ब्रु यर
वीति सत्त्वं त्वभिपश्यति ज्ञ इति स्म सम्यग्विवृणोति मंत्रं ॥१८॥

श्रुत्यर्थमसहमानो मंदं नः प्राह यदीयं श्रुतिः

व परजीवौ विहाय सजीवौ वक्ति तर्हि प्रत्यक्षविरुद्धं जडस्य भोक्तृत्वमुदाहरन्ती हेहेतुः प्रामाण्यं कथमश्नुवीत न के
न प्रकारेण प्राप्नुयात् प्रत्यक्षविरुद्धार्थप्रतिपादकत्वेन यजमानः प्रस्तर इत्यादि श्रुतिवत्स्वार्थे प्रामाण्योपपत्तेः
१७ अस्य मंत्रस्यपैंगरहस्यब्राह्मणेनैव व्याख्यातत्वान्मैवमिति परिहरति भगवान् न ज्ञास्मिन्नर्थे त्वया वयं न शंकनीयाः
तत्र योरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्तीति सत्त्वमनश्नन्नन्यो अभिचाकशीत्यनश्नन्नन्योऽभिपश्यति ज्ञस्तावेतौ सत्त्वक्षेत्रज्ञाविति
पैंगिरहस्यमेवेमं मंत्रं विवृणोतीत्यर्थः विद्वांस्त्वमेतज्ज्ञात्वा येयं पश्यसीति संबोधनाशयः ॥ १८॥ ॥१८॥ १९

उक्तत्रासनणेत्स्यापिशारीरत्वे क्षेत्रज्ञप्रतिपादकत्वाद्द्राह्रसपर्णोतिवाक्येनान्यपरत्वमितिमंडनः शंकते ननु तत्र पैंगपरहस्यब्रा
ह्मणेऽपि सत्वशब्दः शारीरवाचीक्षेत्रज्ञशब्दः परमात्मवाचीप्रतः कारणात्तत्र पैंगपरहस्योक्तमार्गेणास्यवाक्यस्य बुद्ध्यात्म
परत्वं नान्यसीत्यर्थः १९ सत्वक्षेत्रज्ञशब्दयोरंतः करणशारीरतयाप्रसिद्धत्वात्तेनेव व्याख्यातत्वाच्चमेवमित्युत्तरमाह
भगवान्तत्र पैंगपरहस्ये तदेतत्सत्त्वं येन स्वप्नं पश्यत्यथ योऽयं शारीरउपद्रष्टा स क्षेत्रज्ञस्तावेतौ सत्वक्षेत्रज्ञाविति गिरा
सत्वपदस्यचित्तस्थितिप्रदर्शिता क्षेत्रज्ञशब्दस्य च शारीरके द्रष्टरि रतिरुक्ताहिरिति प्रसिद्धार्थको निपातः २० उद्द्राह्रत्ययैं

शारीरवाचीनत्तु सत्वशब्दः क्षेत्रज्ञशब्दं परमात्मवाचीत ज्ञाप्यते नान्यपरत्वमस्यवाक्यस्य पैंगपो
दितवर्त्मनापि २९ तदेतदित्यादि गिरा हि चित्ते प्रदर्शिता सत्वपदस्य वृत्तिः क्षेत्रज्ञशब्दस्य च वह्नि
रुक्ता शारीरके द्रष्टरि तत्र विद्वन् २० येनेति हि स्वप्नदृशि क्रियापापाः कर्तोच्यते तत्र स एव जीवः क्षे
त्रज्ञशब्दाभिहितस्य योगिन्स्यात्स्वप्नद्रष्टव्यं विदीश्वरोऽपि २१ तिङ्प्रत्ययेनाभिहिताश्च कर्तोत
तस्तत्तीयायां द्रष्टाच शारीर तया मनीषिन्विशेष्यते ते न स नेश्वरः स्यात् ॥२२॥

यपरहस्यगिरापि जीवपरमात्मानावेवाभिधेयावित्युक्तंशंकते येनेत्यनेन हितत्वाद्द्राह्रत्यगिरि स्वप्नप्रदर्शनक्रिया
पाः कर्तोच्यते स कर्ताजीवः तथा क्षेत्रज्ञशब्दाभिहितः स्वप्नद्रष्टा ईश्वरोऽपि स्यादुच्यतो हे योगिन्सर्वज्ञत्वात्यर्थः २१
कर्त्रीर्थस्यातिङ्प्रत्ययेनाभिहितत्वात्तशारीरइतिविशेषणाच्चमेवमितिभगवान्परिहरतितिङ्प्रत्ययेनक
र्तृत्वस्यात्करणोऽततीयास्थीकर्त्राः नभिहितइत्याधिकारात्तद्द्रष्टाच शारीरइतिशारीरत्वेन विशेष्यते तेन ह
तुनासद्रष्टाईश्वरो नस्यादित्यर्थः मनीषिणात्वयैवं नवाच्यामितिसंबोधनाशयः २२ २२ १३३

पर३ करणेऽभ्युपेया४१ त्य२

एवमुक्तो मंडनः सत्वपदस्य जीवे वृत्तिं प्रतिपादयितुमशक्तः शारीरपदस्य परमात्मनि वृत्तिं दर्शयति शरीरे भवतीत्य
स्मिन्नर्थे हि यस्मात् हे योगिन् शारीरपदस्य वृत्तिस्तया सर्वगतत्वात्तस्मिन् शरीरे भवन्महेशः शारीरपदाभिधेयः कथं
न भवेदयितुं भवेदेव २३ परिहरति भगवान्सर्वगत्वादीशः शरीरादितरत्रापि भवन्न शारीरपदाभिधेयः कथं तत्र दृष्टां
तो यथाकाशं व्यापकत्वात् शरीरेपि भवति तथा शारीरपदाभिधेयं केपि न कथयंतीति तदुक्तं पद्ये ३ पं० ७८ एवं तर्हि
मंत्रस्य प्रामाण्यं बाध्येतेति शंकितं मंडिनः स्मारयति पद्ये यमंत्रो जीवेशावनभिधाय बुद्धिजीवो वदेत् बुद्धेस्त्वचेत

वृत्तिः शरीरे भवतीत्यमुष्मिन्नर्थे हि शारीरपदस्य योगिन् तस्मिन् भवन् सर्वगतो महेशः क
थं न शारीरपदाभिधेयः २३ भवन्शारीरादितरत्रेशः कथं न शारीरपदाभिधेयः नभः शरीरे
पि भवत्यथापि [illegible] न केपि शारीरमितीरयंति २४ पद्येषमंत्रो नभिधाय जीवप्राज्ञौ वदेद्बुद्धि
शरीरभाजो ष्यत्तीति भोक्तृत्वमचेतनायाः बुद्धेर्वदेत्तर्हि कथं प्रमाणं २५ अ दाहकस्यायःपश्चा
कृशानोरप्ययसो यथाहि दाहकत्ता पयाप्ति तथैव भोक्तृत्वमचेतनायाः बुद्धेरपि स्याच्चिदनुप्रवेशात् २६

नाप ऽश्नतीति भोक्तृत्वं वदेत्तर्हि प्रमाणं कथं प्रमाणं न भवेदित्यर्थः २४ २५ परिहरति भगवानऽदाहकस्यापि लोहपिं
डस्य वह्नेर्ज्वलनात्मा द्यथा दाहकत्वमस्ति तथैव चैतन्यानुप्रवेशादचेतनायां बुद्धेरपि भोक्तृत्वं स्यात् यथायो दहती
ति वाक्यं वदतीति वाक्यमपि सुखदुःखादिविक्रियावति सत्वे भोक्तृत्वमारोप्य प्रवृत्तं प्रमाणमेव न हीयं पुरुषे चेतनस्य
सत्वस्य भोक्तृत्वं वक्तुं प्रवृत्तां किं तु चेतनस्यैव तत्संसारभोक्तृत्वं बसतस्स भावत्वाच्च वक्तुं प्रवर्त्ततेति भावः वि० २६ २६

शं॰वि॰ डिं॰ १३४

एवमुक्तो मंडन ऋतं पिबंतौ सुकृतस्य लोके गुहां प्रविष्टौ परमे परार्द्धे छायातपौ ब्रह्मविदो वदंति पंचाग्नयो ये च त्रिणा- 254
चिकेता इति कठवल्लीस्था श्रुतिरभेदश्रुतेर्बाधिकास्त्वित्याह ऋतमिति ऋतं पिबंतौ पानकर्तारौ जीवपरमात्मानौ इति का-
ठकश्रुतिस्तु छायातपौ यद्वद्दतीव भिन्नौ जीवेश्वरौ तद्वदितीव वाणी भेदश्रुतेर्बाधिकास्तु २७ इयमपि श्रु-
तिर्न बाधिका प्रत्युत बाध्यतेति परिहरति भगवान् व्यवहारसिद्धं भेदं वदंती सा भेदपरा श्रुतिर्न बाधते प्रत्युतापर-
वीर्योपस्थापिता पूर्वा यद्बाधिका तथा बलिष्ठाऽपि भेदश्रुतिर्भेदश्रुतेर्बाधिका स्यात् २८ एवमुक्तो मंडनस्त्वाह प्रमा-
ण ।

छायातपौ यद्वदतीव भिन्नौ जीवेश्वरौ तद्वदितीव वाणी ऋतं पिबंताविति काठकश्रुतिः स्व-
भेदश्रुतिबाधिका किलु २७ भेदं वदंती व्यवहारसिद्धं न बाधते भेदपरश्रुतिः सा एषा त्वपूर्वार्थतया ब-
लिष्ठा भेदश्रुतेः प्रत्युत बाधिका स्यात् २८ मानांतरोपोद्बलिता हि भेदश्रुतिर्बलिष्ठा यमिनां वरे-
ण्य तद्बाधितुं सा प्रभवत्यभेदश्रुतिं प्रमाणांतरबाधितार्थां २९ प्राबल्यमापादयति श्रुतीनां मा-
नांतरा नैव बुधाग्रयायिन् गतार्थतात्यागमुखेन तासां दौर्बल्यसंपादकमेव किंतु ॥३०॥

णांतरेण प्रत्यक्षेणोपोद्बलिता उपबृंहिता भेदश्रुतिर्हे यमिनां वरेण्य बलिष्ठा तत्तस्मात्सा भेदश्रुतिः प्रत्यक्षप्रमाण-
बाधितार्थाममभेदश्रुतिं बाधितुं प्रभवति न त्वभेदश्रुतिरित्यर्थः २९ परिहरति भगवान् हे बुधानामग्रयायिन् प्रमा-
णांतरं श्रुतीनां प्राबल्यं नोत्पादयति किंतु गतार्थतात्यागमुखेन तासां श्रुतीनां दौर्बल्यसंपादकमेव बुधानामग्रयायि-
न्नलवैवमुक्तिरप्यसंभवेति संबोधनाशयः ३० उपसंहरति इतीति प्रस्पष्टं श्रीशंकरस्य प्रायाहृद्वयुक्तिः स्फुटं भयाद्य
पदेन गता श्रुते कामगणाः सह शिष्यैर्वं वदंतीः खलनैतत्तरी या श्रुतिर्बिनाभेदममवाप्य मर्यादा नासतीसत्वमनुष्य

२ती

वन्ति १ मेवं प्रतोऽज्ञाननिवृत्तितो यं सत्यामितानंदचिदात्मभावं गतोऽश्नुते सोऽपि सर्वकामान्सनंदंतरस्यानिति साब्रवीति २ इदृष्टव्य आत्मेति परात्मनो बाह्यमेलकं तत्त्वमसि पहि वन्हिं संदर्शनं तो यतिराजभेदः स त्योऽन्यथा 255 श्रुतिरप्यप्रमाणं ३ नेयं श्रुतिस्तात्त्विकभेदगा स्मृहैतश्रुतेर्वेदविद्वैर्वरोप विरोधतो ब्रह्मपरत्वतो स्यास्मात्प ये गत्या किल मानभावः ४ नन्वस्त्वभेदश्रुतिरेव योगिन्ब्रकाल्पित्ताऽभेदपरेति मेवं प्रातीतिको वाप्यवहारसि द्धो भेदो नैवाभेदमिति प्रकोपात ५ प्रयास्तु भेदे याति शेखरार्थी यत्तिर्नैवं नन्वसत्यभेदं विना यपत्या रहितो न वार्थस्तस्माद्भेदार्थश्रुतिर्विलिष्टा ६ स्याच्चेदभेदोऽस्य परात्मना मनेतर्ह्युपलभ्येत तत्नोप लभ्यते तस्माद्भेदो नास्ति तत्तोयतैभिदाय प्रमाणास्मत्तुगम्यतां गतिं ७ यथा रत्तो नैव घटः प्रदृश्यते तथा रत्तोऽस्माव पिनैवमासते प्रविद्ययातत्त्वविदां महावतः प्रकाशते नो भिदात्समानता ८ इत्यादि हृदय प्प८ न्निजातं माहात्तां विशिनष्टि गिरां देव्याधिष्ठातृदेवतया सरस्वत्या दत्तोऽनुमोदाय स्पतयानुमोदितेति यावत् यथा ताद्दशस्य विस्वरूपस्य मंडनस्य योरभसावष्टंभावेगस्पर्ह्येस्य वास्तंभस्य मुष्टिंधयानि ब्धीऽसंसारा स्त७ र्थिकातया भर्तृन्यासस्यतेनवाविलंबस्य विस्मयान्विता सतीव्याजेन यास्तुतिस्तस्याजननी सरस्वती एव सा स्तित्वकुहिंभरिः सास्तित्ववती यस्यास्तस्याः ... ... सहवर्तमाना याऽप्रद्भुतपुष्पवृष्टिलहरी तस्याः सौगंध ति स्य पाणिंधन्यातिहस्तापिबतीति यावत् ३० इत्यमेवं प्रकारेणापतिराजस्य प्रज्ञमनुमोदमालां च मंड नगलेमलिनाम वेत्पाऽग्रपूर्वाभितार्थमचलतामिती मोक्षंकरमंडनाव्रचिष्टावाचांवा सरस्वती तं यती इंद्रपुनरुवाचवद० ३१ पराकोपातिरेकवशतो मारापताद्दुर्वासस्मात वजयमनस्यावधि र्विहितस्तस्यजाततत्वात्सा हंहेशामि प्रवीरपयागतमुपैम्यनगच्छामीत्येवंमुस्ससंभ्रम मत्कानिजधाम यांतीवंवंधेत्यन्वयः स संभ्र मं यांतीमितिवा ॥ ३२

निःशंकमरण्यदुर्गमिं त्रेण मुनीन्द्रः श्रीशंकरो ववंध किमर्थमित्यपेक्षायामाह तां सरस्वतीं जेतुमनाः ननु पतीन्द्र
स्य तस्य तज्जयसिद्धमानेन किमित्याह तस्याः सरस्वत्या जयोपि स्वमते कस्यांसिद्ध्येन तु स्वस्य सर्वज्ञतानिमिति

शंकया।

हितकुरे

इत्याग्रहादद युक्तिरस्य शुश्रु भेदत्तानुमोदागिरीशेन याता हृष्टा विश्वरूपपरमसावदृष्टममुष्टिधपा
भर्तृन्यासावित्तसूत्रस्य निजजननी सा हि भारतिः सम्यग्ज्ञाघाद्भुतपुष्पवृष्टिलहरीसौगंध्यपा धिया ३१
इत्थं पतितहितिपतेरनुमोद्य पुत्रिं मार्लचमडनगलेमलिनामवेत्य भित्ता र्थमुज्ज्वलतमद्यश्च
वामितीमानविष्टतं पुनरुवाच पतींद्रमेवा ३२ कोपातिरेकवशतः शपतापुरा मादुर्वाससा त
द्वचः पिविहितो न परलेसाहं यथागतमुपैमि शामिषवीरेत्युत्का स संभ्रममममुं निजधाम याती
३३ ववंध निःशंकमरण्यदुर्गमिं त्रेण तां जेतुमना मुनींद्रः जयोपि तस्याः स्वमते कासिद्ध्यै सार्व
ज्ञतः स्वस्यनमानहेतोः ३४ ज्ञानामि देवीभवती विधातुर्देवस्यभार्यापुरभित्सगर्भ्या उपात्तल
क्ष्म्यादिविचित्ररूपां गुम्फे प्रपंचस्यकृतावतारां ॥३५॥

कमानपज्ञादिसिद्ध्यर्थं ३३ मंत्रेणववंधा किमुक्तवानित्यपेक्षायां तद्वचनमुदाहरति देवस्यविधातुर्ब्रह्मणोभा
र्यां त्रिपुरसंभेदकस्यमहादेवस्यसगर्भ्यां सहोदरां उपात्तं लक्ष्म्यादीनां विचित्रं रूपं ययातथाभूतां प्रपंचस्यर
क्षणार्थं कृतावतारां देवीं सरस्वतीं स्वयं ॥

महेन्द्रानामीश्वरस्तस्याः शिवसगर्भ्यं तेन नीलकंठेरक्तबाहुं श्वेतांगं चंद्रशेखरं जनयामास पुरुषं महाकाली
सिताश्चिपमित्यादेरवगंतव्यं २५ तस्मात्त्वहे जननि त्वत्तिभक्तचूडामणी रहं पदान्निजस्थानमेतुं गंतुमभ्यनु
ज्ञामभिलाप्यामि तदात्वानिजपदं व्रजइत्येवं भक्तो निजवचने शारदयास संरक्ष्य तस्याः संमते सति मांडनं हृत्तं मे

व्रजजननितदात्वं भक्तचूडामणिस्त्वं निजपदमनुदास्याम्यभ्यनुज्ञातोपदैव इति
निजवचनेऽस्मिं छारदासंमते सोऽमुनिरपमुद्दितोऽभून्मांडनेहृद्गुभक्तः ॥१३६॥ ॥
इतिश्रीमाधवीयेतन्मंडनार्यकृपापरः संहृतमशांकजपेसर्गोसावष्टमोभवत् ॥ ८ ॥

मूलसंख्या ॥१८०॥

२२

इनस्याभिशांतातुमिच्छुरसौमुनिः श्रीशंकरोमुदितोऽभवन्मालिनी० ॥१० ३६॥ इतिश्रीमत्परमहंस
परिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थपूज्यपादशिष्यहृद्गवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृ
तेश्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥ श्रीमच्छंकराचार्यपदनमः ॐ नमोनारायणायेति ॥ १३६

श्रीगणेशाय नमः ॥ एवं मंडनाचार्यसेवादं सपरिकरं निरूप्य सार्वज्ञोपायं तत्र पंचनिरूपितम् अपक्रमते ॥ याचार्य
पृष्टीनाम सरस्वतीकृतानुमोदनस्य स्वगलस्य मालाया मलिनीभावस्य चानंतरं संयमिराजस्य श्रीशंकरवेदार्थनि
र्णायकरैः पुनस्त्वन्यायसहितैर्वचनैः शमितस्याप्यहो यस्य तपा भवतोपि संपादितं तत्त्वेन कृतसंशयः पुनरवोच
द्यतः कर्मजडः शमितान्तरावतं शमितान्तरा सन्तु संदिततिलत्वणात ॥ १ ॥ यदुवाच तदाह हे यतिराजसंप्र
ति ममाभिनवादयजपादविषादं न जातोस्मि यापि तु जैमिनीयवचनानि दुहेति निपातो वाच्यार्थातिशयार्थः

प्रयतं यमित्वि ति यतेर्वचनैर् निगमार्थनिर्णायकरैः सनयैः शमितामहो पिपुनरप्यवदत्कृ
तसंशयः सपदि कर्मजडः ॥ २ ॥ यतिराजसंप्रति ममाभिनवान्नाविषादितोस्म्ययन्त्र यादृपि
तु जैमिनीयवचनान्यहहो न्यथितानि हीति भृशमास्मि कृशः २ स हि वेद अनागतमतीतमपि

सूपि३

अपि यत्कृत्समस्तजगतोधिकृतः निगमप्रवर्तनविधौ सकलं यतत यमसांनिधिर्विततयत्रपदः ३ इ
ति संदिहानमवदन्नमसौ न हि जैमिनाव यनयोल्लि मनाक् प्रमिमीमहे नवयमेव मुनेर्हृदयं
यथावदनभिज्ञतया ॥ ४ ॥

त्वं तरवेदार्थौ वा जन्मापि तानीति कारणाद्यत्पंतेन कृशोस्मि २ हि यस्मात्स जैमि
निर्भविष्यं भूतं च जानाति पुनश्च जगतः यिपकरणार्थे वेदस्य वेदार्थस्य वा प्रवर्तनविधावधिकृतस्तस्य वा चैवं भू
तस्य यमसांनिधिः सकलं यावित यसूत्रपदो वितत यानि यानि सूत्रेषु अवस्तापो वा यस्य तथाभूतः कथं भवेदिति य
र्थः ३ इत्येवं संदेहं प्राप्नुवंतं मंडनमसौ श्रीशंकरो वाच तत् जैमिनौ मनागीषदपि प्रपनयोऽन्यायो न हि किंतु व
यमेवानभिज्ञतया मुनेरभिप्रायं यथावन्न प्रमिमीमहे प्रमातुं न शक्नुमः ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥

सूत्रपदानि वितयः ३

एवं श्रुत्वा तु तुष्टो मंडनः प्राह यदि कविजनैरप्याविदितं मुनेर्हृदयमभिप्रायो विद्यते तत्तर्हीहास्मद्गेहे वर्णयन्ननुमन्य
भिप्रायवित्त्वाभिमानवत्ता भवद्विधानामत्रैतद्वर्णनेन निष्फलमित्याशंक्याह यदि भवता ग्रासिनः हृदयवर्णनेन प्रम
ते युक्तं कथितं तर्हि दलिताहंकृतयः संतो वयं तत् हृदि कुर्महे ५ एवं प्रार्थितः स श्रीशंकरो जैमिन्यभिप्रायमावि
ष्करोति परब्रह्मण एवाभिप्रायवानपि विषयप्रश्रवाहीकृतत्वेन तत्रानधिकारमालोच्य तत्राधिकारापत्तानन्नुगृहीतु
मिच्छुरसौ मुनिः परब्रह्मप्राप्तिसाधनतया परं केवलं सत्कृतं कर्मेति शब्देन निरूपितवान्न तु परब्रह्मसत्पर्यः ६

यदि विद्यते कविजनाविदितं हृदयं मुनेस्तदिह वर्णय भो यदि युक्तमत्र भवता कथितं हृदि कुर्महे दल
दहंकृतयः ५ अभिसंधिमानपि परे विषयप्रसरन्मतीनृजिघृक्षुरसौ तदवाप्तिसाधनतया
सकलं सुकृतं स्म रूपयतीति सम्परं ६ वचनं तमेतमिति धर्मचयं विदधाति बोधजनिहेतुतया
तदपेक्षयैव सचमोक्षपरो निरधारयन्न परथेति वयं ७ श्रुतयः क्रियार्थकतया सफला ग्रत
दर्थिकानितु वचांसि वचाद्यतिसूत्रयन्ननु कथं मुनिराडपि सिद्धवस्तुपरतां मनुते ॥८॥

नन्विदं भवदुक्तिः कथं ज्ञातमिति चेत् श्रुत्यर्थनिर्णायकस्य श्रुत्यनन्तरूपाभिप्रायवत्त्वाभावान्निश्चयादित्याशयेना
ह वचनमिति तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेनेति वचनं परब्रह्मावगत्तिज
न्महेतुतया ब्रह्मवपीति धर्मसमुदायं विदधाति यद्यपि प्रत्ययपार्थप्रधानत्वापेक्षा सन्नर्थेच्छाजननिहेतुतया तादृधाय
कं तथाप्यश्वेन आजिगमिषतीतिवत् संधानताश्रयणेऽव मत्त्वं तद्वचनापेक्षयैव सचमोक्षपरो जैमिनिर्धर्मनिचयं निर्धार
यत्न नान्यथेति वयं मन्महे इत्यभ्याहारः ७ ननु आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामिति सूत्रयन्नवेदस्य

कत्यर्थप्र२

सिद्धवस्तुपरतां कथं मनुत इति मंडनः शंकते श्रुतयः क्रियार्थकतया सफला ८॥

शं॰वि॰
टि॰
१३८

उक्तस्तत्रस्य कर्मकांडाभिप्रायत्वान्मैवमिति परिहरति भगवान् श्रुतिराष्ट्रीः परं परपाः हितीय ब्रह्म परोपि आत्मबोधः फ
लेपस्य तस्मिन् कर्मणि प्रसरतः फलदातृतः त्रवाहीकृतुहष्टिरित्यतः कर्मप्रकरणस्यागीतोकापेपरत्वमस्त्रितवान् १९
नन्वेवं तर्हि फलदातृत्वं कर्मणः स्वीकृत्य परेशं किमर्थं निराहेति मंडनः शंकते ननु कृत्स्नवेदैकदेवस्य साक्षिद्वात्मपर
तापदिग्गनेरभिमतात् तर्हि पुरुषान् परमात्मनो भिन्नस्य कर्मणः फलदातृतां वदन् मानिः परमेश्वरमपि कथं निराकृत
वानित्यर्थः २० अनुमानेन्यं तं निराकृतवान्न तु वेदेनेचपगम्यमिति समाधत्ते भगवान् नास्तीति इदं जगत् कर्तृपूर्व

ग॰

२॰

श्रुतिराष्ट्रीरहूपपरोपिपरं परपात्मबोध फलकर्मणि चं प्रसक्तस्यात्त इति कार्यपरत्वमस्त्रचित
त्वकरणस्यागीता १९ ननु साक्षिद्वात्मपरताभिमतापादि कृत्स्नवेदनिचपस्यमनः फलदातृतामपुरुष
स्यवदन्मकथं निराह परमेशमपि २० ननु कर्तृपूर्वकमिदं जगदित्यनुमानमागमवचांसि विना प
रमेश्वरं प्रपपतिश्रुतपक्षनुवादमात्रमिति काणभुजा २१ नकथंचिद्वेदोपनिषदं पुरुषं मनुते व
हेतमिति वेदवचः कथयत्यवेदविद्गोचरतां गमयेत्कथं तमनुमानमिदं ॥ २२ ॥

के कार्यत्वात् घटादिवदित्यनुमानं वेदवचांसि विना परमेश्वरं साधयति श्रुत प[illegible]नुमानासिद्धार्थस्यानुवा
दमात्रमिति काणभुजाः काणादाः २१ औपनिषद[illegible]मुपनिषद्वै कगम्यं वृहंतं पुरुषमवेदवित्कथं
दपि न मनुते न विजानातीति वेदवचः परमात्मनोऽवेदाविद्गोचरतां कथयातितपावश्रुतिः तं त्वौपनिषदं पुरुषं प
च्छामि नावेदविन्मनुते तं वृहंतामिति तस्मादिदं काणादोक्तमनुमानं तं कथं गमयेत् नाभवामीति परेणान्वयः ॥ २२ ॥ १३८

2 60

वि॰ दि॰

इत्युक्तं भावमात्मनि विबुद्धो निधाय स मुनिस्तीक्ष्णयुक्तिशतैरीश्वरपरमनुमानं निराकरोत् यश्चराचरस्य प्रभवं प्रल
यं फलं च निराकरोत् १३ तत्तस्मादिहास्मिन्मुनेर्वचसि प्रसमदुक्तविधिपानिषदां बहुसेनाः एवापि विरुद्धं न भ 261
वति तथा चोक्तं गूढभावमनवेक्ष्य बुधास्तं जैमिनीश्वरवाद्यपमिति कथयंति १४ परमेश्वरपरानुमानखंडनमा
प्र२ त्रेणातस्यानीश्वरत्वं न संभवतीत्याह किमुतावतैव स परात्मविदुषां प्रवरः निरीश्वरवादी प्रभवतु निशाटनेऽपि च
कादिभिराहितं स्यापितं तमोदिवसेतरणेः सूर्यस्य प्रभां कचिदपि न मालिनयेत् नेव मालिनां कुर्यात् १५

दो

इति भावमात्मनि निधाय मुनिः स निराकरोन्निशितयुक्तिशतैः अनुमानमीश्वरपरं जगतः प्रभ
वं लयं फलमपीश्वरतः १३ तदिहास्मदुक्तविधयोपनिषद्गिरां न विरुद्धमेव अपि मुनेर्वचःसिद्धमिति गू
प३ ढभावमनवेक्ष्य बुधास्तमनीशवादिमिति ब्रुवते १४ किमुतावतैव स निरीश्वरवाद्यभवत्परात्म
त४ विदुषां प्रवरः न निशाटनाऽहितं तमः कचिदप्यहर्निशम्भो मलिनयेत्तरणेः १५ इति जैमिनीयवच
सां हृदयं कथितं निशम्य पतिकेसरिणा मनसा ननंद कविराडनितरां स सशारदैः स सदस्यपतयः दा
ऽविदिताशयोऽपि परिवर्तिमना विषयः स जैमिनिमवाप हृद्यः प्रवगंतुमस्य वचसापि पुनः स
च संस्मृतः स्वविधमाप कवेः १७॥

इत्येवं प्रकारेण पतिसिंहेन कथितं जैमिनीयवचसां हृदयं निशम्य
व२ स कविराड् मंडनो मनसात्यंतं ननंद शारदया सह वर्तमाना सभा नायकाल थैव ननंद १६ पतिराजोऽज्ञाविदिताभि
प्रायोऽपि स मंडनः परिवर्तिवर्तमानो मनागीषद्विषयः संशयो यस्य स अस्य जैमिनेर्वचसापि तमभिप्रायमवगंतुम
नसा जैमिनिं प्रापतस्य ध्यानं कृतवान् स च जैमिनिः कवेः मंडनस्य समीपमवाप ॥१७॥ ॥१७॥

शं॰वि॰
डि॰
१२९

सजेमिनि:श्राविस्तवदत्वहेसुमतेभाष्यकारे श्रीशंकरे एतेनोक्त एवमुनेराशयमुतान्मइतीमं संशयंपरित्यजय
तोममसूत्रततेर्यतहृदयमेषावोचत देवममहृदयंनान्यथा १८ किंचनकेवलंममैवहृदयंयामिराइवेदैर्नातिश्र
पितश्रुतेसर्वशास्त्रततेश्च हृदयंवेदयञ्चमतंभाविष्यवर्तमानेतदप्यपमेववेदेतरस्तुनततयावेद १९ तथा
वेतदुक्तएवममाशयोव्यासाशीष्यसममतान्हिरुद्दकॅलौसंभवादित्याहगुरुणाश्रीवेदव्यासेनवेदांतवचसांविदे
करसततत्परतानिर्णापितान्हिरंमेकंसूत्रमप्यहंकथंयामियतस्तस्मात्परिश्रान्तबुद्धिः २० तस्मात्त्वहेसुपशःसंशयम

हु।   कथ॰ ७२

श्रवदत्वश्राविततसभाष्यकृतिश्रजहाहिसंशयमिमंसुमतेयदवोचदेषममसूत्रततेर्हृदयंतदेवममनाप
रथा १८ नममैववेदहृदयंयामिराइपितुश्रुतेःसकलशास्त्रततेःपदमङ्गविद्यातिमवत्तदपिह्ययमेव
वेदन्नेततयान्वितरः १९ गुरुणाचिदेकरसततत्परतानिरणायिहिश्रुतिशिरोवचसांकथमेकसूत्रमपितद्धि
मतंकथयाम्यहंतदुपसादितधीः २० प्रलमाकलय्यविशयंसुयशःश्रुणामेरहस्यमिममेपरंत्वम
सैविहितंसृतिनिमग्नजनोत्तरणोमहीतवपुषंपुरुषं २१ श्राद्यसत्वमुनिःसंतावितरत्तिज्ञानेहितो
येयुगेदत्तोद्वापरनामकेतुसमतिव्यासःकलौशंकरःइत्येवेस्फुटमीरितोस्यमहिमाशैवेपुराणे
यतस्तस्यत्वंसमतेमतेत्ववतरःसंसारवार्धितरे ॥२२॥

मु
त्वमाकलय्यतत्त्वंकृत्वा विंच्यमेववचनाद्दहस्य
स्रुणासंसृतिसागरनिमग्नजनोत्तरणार्थंगृहीतविग्रहंपरंपुरुषंपरमात्मानंशिवमेवेमंत्वंजानीहियद्वाइममेवप
रंपुरुषमवैहिनत्वंविग्रहस्यतस्यकथंतद्धृतेत्याशंक्याहसंसृतौ २१ ननुकुतएतज्ज्ञातमितिचेत्तत्राहयत आद्येकृतयु
गेसत्वमुनिःकपिलाचार्यस्सतांज्ञानेश्रपदःइतिहितीयेत्रेतासंज्ञकेयुगेदत्तोद्वापरनामकेतुसमतिव्यासःकलौ

वौ:किमितिआहसंसारसमुद्रेनिमग्नजनोद्धरणाय
कृति०॥२२॥

कल्पितोपासनासमानदेवतासुमतेसमस्तसामानिपुराणेषुमतमहंसाद्दिमालोकेषु
ज्ञानसमस्तसंसारोत्तरतवमतः॥

जा॰२
262
व३
१३९

त्रि२   त्रि२

ततः किं कृतमित्यपेक्षायामाह इत्येवं बोधितो द्विजवरो मंडनो येन स जैमिनि यमिना ऋषभे मनसा ध्यालिंग्यांतर्धा
नमगात्स च यायजूकानां इज्याशीलानां सदसि प्रमुखः श्रेष्ठो मंडनः शंकरं प्राणिपत्य इदं वक्ष्यमाणमवोचत. प्र० २३
संप्रति भवान् विदितोऽसि कोऽसावहमित्यत्राह जगतः प्रकृतिः कारणमत एव निरस्तसमस्तातिशयः जगत्कारणत्वेऽसेक
त्वादन्यथैव साक्षित्वायामः परस्याजिहीर्षायामन्यसाक्षित्वेत्यनवस्थित्यापातात्तेन नैरुक्त्याद्यभिमतं प्रधानादि
रूपं मां जानासीति चेत्तत्राह अवबोधमात्रवपुर्निरवग्रहः एवं तं मां कथमेवं जानासीति चेत्तत्राह एवं भूतोऽप्यस्मदाद्यज्ञजनो

इति बोधितो द्विजवरोंऽतरधान्मनसा पगृह्य यामिनामृषभं स च यायजूकपरिषत्प्रमुखः प्राणिपत्य शंकर
मवोचदिदं २३ विदितोऽसि संप्रति भवान् जगतः प्रकृतिर्निरस्तसमस्तातिशयः अवबोधमात्रवपुरप्य
बुधोद्धरणाय केवलमुपात्ततनुः २४ पदमेकमुदितं पदं यतिवरत्रयीमस्तकैस्तदस्य परिपालकस्त्व
मासि त्वमस्य बुधः परं गलितसौगतप्रलापितांधकूपांतरे पतत्तरुयमिवान्यथा प्रलयमधुनापत्स्यते २५

द्धरणाय केवलं गृहीतविग्रहो न तु वस्तुतस्तु तद्धानित्यर्थः २४ अबुधोद्धारस्त्वया संपादित एव वेदांते वेद्यस्याप
नादित्वाशयेनाह आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् ब्रह्म वा इदमग्र आसीत्सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्विती
यमित्यादिभिः ऋग्यजुः सामाख्यवेदत्रयीमस्तकैर्यदेकं पदं कथितं तस्यास्य पदस्य तत्त्वमस्य बुधस्त्वं परं के
वलं परिपालकोऽसि अन्यथा गलितापुमर्थभ्रष्टापेसौगतालैः प्रलापितलक्षणस्यांधकूपस्यांतरेऽप्यपतत्तरु
व तस्यैकयमिव प्रलयं नापत्स्यते अपि तु प्राप्त्यत एव पर्थ्वी ॥ २५॥ ॥२५॥ ॥२५॥

स्वप्नेऽस्मिन्कृप्यमस्त्वाप्रबुद्धः प्रबोधरूपमपरं ।

शो॰ वि॰ डिं॰ १५० ग्र

किंच यथा कश्चन मूढः स्वप्नमेवाहं स्वप्नात्प्रबुद्ध इति कृतबुद्धिः कल्पयति मन्यते तथेहलोके के चिद्दावि वेकंश्यावर्तिनो वंधरूपामेव लोकांतरगतिं विमुक्तिं मन्यंते तेन च परगुरो हीं सा न्तु विगलित मायाः तान्नहसंति प्रीति० २६ तस्माद्धे दवाद्रिप्रलापित विमुक्तिं मुहुर्धिधिग्यतो यस्माद्दुर्ये पि कर्तत्वसुखो सारः संसारो न प्राम्यति इत्यतोऽस्थिरतमो विमुक्तिं मोदेऽनुमोदे यतः सर्वा न येनिर्वृति पूर्वक परमानंद प्राप्तिरूपेत्याह यैयं त्वइति प्रस्वस्वरूपरूपा एवं भूता या प्रापि नाश्वत्वेऽनुपादेयत्वं स्मादित्यतः अस्थिरतमेत्युक्तं २७ किंवा विद्यालक्षणापाराद्वस्मागीलितमखिलं शं हे परगुरो यस्मात्

प्रबुद्धोऽहं स्वप्नादिति कृतमतिः स्वप्नमपरः यथा मूढः स्वप्ने कल्पयति तथा मोशगाः विमुक्तिं मन्यंते का तिविदिहलोकांतरगतिं हसंत्येतान्द्राता स्त्वगलितमायाः परगुरो २६ मुहुर्धिग्धिग्भोद्रिप्रलापितां विमुक्तिं यद्दुर्येप्यसारः संसारो विरमति न कर्तत्वमस्थिरः भस्मावि हून्मोदेऽस्थिरतमा विमुक्तिः त्वदुदितां भवात्तीतां ये पनि खधिविद्रानंदलहरी २७ अविद्यारात्तस्मागीलितमखिलं शं परगुरो पि चंडीभित्वास्याः सरभसममुष्मादुदरतः वतो यश्यन्नस्तो प्रवतिभिरमुष्याग्रेपतमोहन्न मांल्लोके ऽन्त्तवतु कि यतीस्यान्महत्तता २८ जगदार्तिहन्नवगमय्यप्राग्महिमानमीदृशमचिंत्यमहं तव यत्पुरो भुवमस्तावतमप्यखिलंतमस्व करणाजलधे ॥२९

पिचंडमुदरं भित्वास्य रभसं य यास्यात यामुष्मादुदरात्सकाशात्

इदहरत्राहतवानासित याचरत्नसां प्रवतिभिर्वतां नत्तु गीलितां त त्रायम मुष्मादखिलेशास्यरामचंद्रस्याग्रे पतमासीतां नत्वं तत्रापि पश्यतनलरत्नो प्रवतिना शो ना हरन्न हन्नमान्नलोके ऽत्र एवं भूतस्य तव तु महत्तता कि यती स्यात्तस्याः परिमाणं नास्तीत्यर्थः २८ एवं स्तुत्वा सन्मुखी कृतस्तमापपति हे जगदार्तिहन् ईदृशमचिंत्यं तव महिमानं

२६४

१५०

एवं स्मापयपुनः स्तौति अमितप्रतिभाः कपिलगौतमकणादप्रभृतयोपि श्रुतिभावनिर्णयविधौ मोहं प्राप्ताः तत्र परशिवांश
त्वां विनान्यः कः प्रभवेत् ३० तथा चेदानीं तेषां वचस्सु मम पुंजा प्रकिंचित्करा एव नाहं सममतैरिति सुधाधाराद्गार प्रचुरा द्भगव
त्मुखवल्लक्षणाच्च द्रुमवरोहतो याहारलक्षणा [illegible] अमृतकिरणाः तेषां पुंजे विजयिनि सति मनसो मलि
निम्नामालिन्यस्य समारंभणेन च एणाविर्वितैः प्रतीतैररतैः कपिलादिवचसां मम मेलितैरपि किं स्यात् कार्यकरणाय स्यात्तु
मयपशक्तत्वात्तयाशि ० ३१ हुवादिभिर्याञ्चामुखीमालोक्याद्भुता चिंता दर्शपतिर्हि एव परमात्मलक्षणां देव प्रतिमां भिंदानेः

265
धार२
स्त२

कपिलात्क ✕ पादकणभुक्प्रमुखाश्चापि मोहमीयुः अमितप्रतिभाः श्रुतिभावनिर्णयविधावितरः
प्रभवेत्कथं परशिवांश मृते ३० समतैररतैः किं कपिलकणभुग्गौतमवचस्सु मे स्रुतो मलिनिमस
मारंभणे च नाः सुधाधाराद्गारप्रचुरभगवत्पादवदनप्ररोहद्व्याहारामृतकिरणपुंजोविजयिनि ३१
भिंदानेदैवमतैरभिनवपवनैः सद्दवीभंजनोत्कैर्या ज्ञासर्वं यमुर्वीक्जगति भजतां केवमुक्तिप्रसक्तिः
पद्मासद्याद्रिराजा विजितकलिमला विप्लुतत्वानुरक्ता उज्जृंभते समंतां दिशिदिशि कृत्तिनः कीर्ति

मस्तो२
र्हि
रित
चि
नृ१
याचित×१

तद्ददनपरैर्मोहमदेन मत्तैररतैरुपलभ्यमानैर्वादिलक्षणाभिनवपवनैः श्रुतिलक्षणसद्दोर्भंजनोत्सुकैः सर्वं यं
भूमिर्यास्त्रातत्र जगति एवं विधान्नसेवतां कस्मिन्देशे कस्मिन्काले वा मुक्तिप्रसक्तिः केवक्कापि कापि नास्ति उन
रावार्पशीर्षनालोच्याह पद्मासद्याद्रिभवान् राजा यैते विजितकलिमला विप्लुतत्वानुरक्ता वशीकृतचित्ताभ
वद्विष्यादिशि दिशि समंताद्धि जंभते तस्य याचितपा ममविंन किमपीत्यर्थः स० ॥३२॥ ३२॥

षां२

किं च प्रत्यल्पबुद्धीनां पाविरतपोव्याख्यामासां प्रचपः प्रचारतावैरगास्त्वकर्तकन्नस्याहताः श्रुतपोपादिस्त्वद्बुक्तिलन्न
णामतसेकेनधतानस्युलर्ह्यात्मनि कृताभिशापाः कथं विहरेयुः जीवनेलब्धाविहारं कुर्युरित्यर्थः प्र॰ ३३ किं
चभवद्बु क्तेसूक्तिलन्नणामतसुधाकिरणस्यभानवांशावोहेतुपार्पपादिनाविचरेयुलर्ह्यतितीव्रस्यातीवद्धुः स

हस्यभवलन्नस्यो ह्मभानोःसपेप्स्यप्रचुरातेपात्प्रभवोयस्यतपामतामिममनुभूपमानंतापंकःशमयेत्प्रति
तीव्रोद्धुः सहोभवोष्मकरप्रचुरातपप्रभवस्तापोतस्मामिमामितिवा ३४ प्रनरावैवंविधोप्यहंत्वयोधतोस्मीत्या

कथमल्पबुद्धिविरतिप्रचपप्रबलोरगाह्नातिहताःश्रुतपःनेयपादित्वद्बुक्तामतस्के कथंता
विहरेयुरात्मविधतानुशापाः ३३ भवद्बुक्तेसूक्तागमतभानुकरानचरेयुरार्पपादिकःशमये
त्प्रतितीव्रद्धुःसहभवोष्मकरप्रचुरातपप्रभवतापमिमं ३४ वतकर्मपंचमधिरुह्य तपः श्रु
तगेहद्वारसृतमत्यधनेः प्रतिरूढमानभरितः पतितोभवतोद्धतोस्मि भवकूपविलात् ३५
अहमचरंवहुतपोऽस्कर्तनतुपूर्वजन्मसुनचेद्घनाजगदीश्वरेण करुणानिधिना भवताक
थाममकथंघटते ॥३६॥

हवतखेदहर्षेवाकर्मपंचमधिरुह्यतपश्चादिभिरातिरूढाभिमानेनभरितोव्याप्तः संसारकूपविलेपतितोहंत
स्मातभवतोस्मि ३५ नन्वेकस्योद्धरणात् परस्मानुद्धरणेवेषम्यममस्यादितिचेत् ततकृतस्कृतद्धुः कृतानुसारि
त्वात्तवनेत्याह पूर्वजन्मसुनिश्चपेनोस्कृतमतिकष्टमाध्यंवहुतपोऽचरंनोचेद्घना सिनुजन्मानिकरुणा
निधिनाजगदीश्वरेणाभवताहमस्मात्संतापोपसम्कथाकथंघटते ॥३६॥

॥एतोऽसंख्यातैर्बहुपुण्यैः सद्गुरोस्त्वद्गीरां परिचयं लब्धवानस्मि तं विशिनष्टि शांतिरसपूर्णपरिणतस्य प्राक्कृतसत्सु
कृतस्य बीजभूतस्यांकुरं दमशमसंन्यासस्योल्लसत्तत्पल्लवं वैराग्यद्रुमस्य वैराग्यफलत्वेन परिजातस्य कोरककलिका
ति २ भूतां तित्त्वावस्थाः प्रसन्नोत्करं पुष्पनिचयं परिणाम श्रीसुमनसः समाधानप्रख्यस्य मरंदं विसृतिं मकरंदविलासं स्वादु
दि ३ पाः समुद्यत्फलं तत्पायवशांत्सौमंदाधिकारिणः लभ्यतम हम संख्यातैः पुराकृतैः पुण्यैः प्राप्तवानस्मीत्यहो मद्भा
ग्यमहात्म्यमितिभावः ॥ श्लो ३७ ॥ एतौ त्वास्मिन्लोके तव कटाक्षलहरी धन्यतमोऽवगाहते तां विशिनष्टि देवानामपि चतुर्वि ना २
धपुरुषार्थकरीमिह च संसरितां जननां विमुक्तिकरी करुणालहरी अर्मिभिर्व्याप्ता ॥ ३८ ॥ नग प्रमदालीलासु

शांति प्राक्सुकृतांकुरं दमशमन्यासोल्लसत्पल्लवं वैराग्यद्रुमकोरकं सहनतावल्लीप्रसूनोत्करं एका
मीसुमनोमरंदविसृतिं श्रद्धासमुद्यत्फलं विंदे पंचगुरोर्गिरां परिचयं पुण्यैरगण्यैरहं ॥ ३७ ॥ त्रिदिवौ
कसामपि पुमर्थकरीमिह संसरज्जनविमुक्तिकरीं करुणोर्मिलां तव कटाक्षलहरीमवगाहते त्र खलु ध
न्यतमः ॥ ३८ ॥ केचिच्चंचललोचनाकुचतटीवेलांचलोद्वालनस्पर्शाह्लादसरिद्रंभसंभ्रमकल्लोललीला
सुलोलाशयाः संत्येते कृतिनस्तु निस्तुलयशःकोशाह्वयः श्रीगुरुः व्याहारस्फुरितामृताब्धिलहरी
मी १ हेलासुखेलंस्य ॥ ३९ ॥

लोलाशयानामकं पुमर्थावगाहतां संभवात्कथमिह संसरितां विमोक्षकरत्वं तस्याऽस्त्या
शंक्याह केचिदेते विषयिणः चंचलेल्लोचनेयाः तांतासामंगनानां कुचतटीवत्सैकदेशोद्वालनादिरूपासल्लीला
सु चंचलाः तरुणाः संति चेत्संतु तपात्मामीवशीकृतां चेताः पशप्रतिमयशसः कोशाह्वयः पात्रं मेऽत्र षादिरूपाश्री
गुरोस्तव व्याहारेभ्यः स्फुरितस्यानिस्पतस्यामृतस्य पयोब्धिसलस्य लहरीलक्षणा महोल्लासखेलंतितत्र हाक्यविरंभंज

स्तं·वि·
डि·
१५२

किंच उद्यद्दैशाद्येन शोद्यद्य कृताल लक्षणेन शोभासद्य: परिहृतमज्ञान लक्षणं तिमिरं येः चिंतायाविचारस्य संतान
लक्षणो लतुभिः ग्रथितानां नवीनानां भवत्सूक्तिलक्षण मुक्ताफलानां सम्हे : चामीकरवंतोऽ हारिणो पुहृ रहितादृ
रिणो मनोज्ञाः इति वा · प्रमी संतोभ वद्धिष्या: संतोषवंत: संति हे यतिवर पंडितानां मेऽ नमत: परं किमपमेव पंडिता
नामलंकारेण नन्वेऽस्तएवातिरम्याविद्यालक्षणागनाधरे हरव प्रमुखान्वारयंतीए तान्न वगीते ह्व ४० किंबतव
कृताम्नायसोपेदशास्य शोभायेषु तेर्पशोभि: संत: संतोषस्य पोषपुष्टि धारयंतु · प्रद्येसर्पसंबंधालोके रुलकारवते

चिंतासंतानतंतुग्रथितनवभवत्सूक्तिमुक्ताफलोचैः यद्देशाद्यसद्य : परिहृततिमिरैर्हारिणो हारिणोमी
संत: संतोषवंतो यतिवर किमतो मेऽनंपंडितानां विद्यालंपतो कृतमरवमुखरान्वारयंतीव्यमीते । ४० संत:
संतोषपोषं दधतु तवकृताम्नायशोभैर्पशोभि स्मोयालोके रुलरकारवनिखिलखलामोहमाहि वहंतु धी
रश्री शंकराचार्यवर्णितपरिणतिप्रपदंहतदुरंतध्वांता: संतोषपंतु प्रचुरतनिजानंदसिंधौनिमग्ना: ४१
चिंतासंतानशारवीपदसरसिजयोर्वंदनंनंदनंतेसंकल्प: कल्पवल्लीमनासि गुणननुते वर्णनाम्रवणो दीपेस
गोरगोचरत्वत्पदभजनमत: संवि चापि दमापी मन्मंते स्वर्गमन्यंत्वणारइतिलघुशंकरार्यत्वदीया: ४२।

निरखिलखलामोहं वहंतु रपंतु धीरा श्रुतेश्रीशंकराचार्य प्रणते: परिणत्याभ्रणामस्य परिणामेन प्र
रपदंतदुरंततमोपेषांता इत्या: संत: प्रचुरतनिजानंदसागरे निमग्ना: धीरस्वासो श्रीशंकरश्रुति वा ४१ किंच तावचिंत
ने सवीभिलखितसंपादकत्वात् कल्पवल्ल्यास्य यातेपदकमलयोर्वंदनं नंदनंतत यावत्तविषयको मनासि संकल्प: धना
दीक्षापि: कल्पवल्लीत यात वग्गुणस्तुते वर्णनाद्र पंत्वर्णाहीगंगात यात्स्वर्गलिहं गोचर: कदाचावि पयोऽतो हेशंकरा

तस्मादहं सुताद्दिसर्वैपातिप्रभवच्चरणौशरणं व्रजामि। प्रतोषमुपैमि किं करशाधि प्राक्तापय ॥ ८३ ॥ इत्येवं
सुबुद्धिनामंडनेन स्तूनृतोक्तिभिः हीर्णग्रणाऽऽत्मवान्। सोऽथ श्रीशंकरलक्ष्म अनुमहीनमिच्छुः स मंडनस्य सहधर्मचरी
पत्नी समुद्दिश्य तद्विदितो मुने गोशापोपपा सा सरस्वती मुनीमवोचत ॥ ८४ ॥ पद्दुवाचतदा हहे पातिव्या घ्रपुंडरीकं
सितांबुजो सितच्छन्ने च भेषजे कोशाकारांतरे व्याघ्रपुंडरीके ऽग्निदिग्गजे इति विश्वप्रकाशः। प्रहृंतवमनोगतं वेद्मि
पूर्वमेव वेहाऽसि त्वज्जन्मनि पत्तर्व भविष्यं तापसमुखान्मया विदितं तत्तदुदीर्यते सभ्यजनैः सहत्वं त्वत्पुण्य ॥ ८५ ॥ एवं ता

269

द्वि=

तदहं विसर्ज्य सुतदारगृहं द्रुविणानि कर्मचगृहे विहितं शरणं व्रजामि भगवच्चरणौ वनुशाधि किं
करममं ऋपया ॥ ८३ ॥ इति सूनृतोक्तिभिः हीर्णगुणः सुधियात्मवाननुजिघृक्षुः स समद्दैहिन तस्य सहध
र्मचरी विदितां शापामुनिमवोचत सा ॥ ८४ ॥ यति पुंडरीक तव वेद्मि मनोगतं नु पूर्वमेव विदितं च मयाऽहमा
विता पस मुखाद्दाखिलं तदुदीर्यते त्वत्पुण्यसभ्यजनैः ॥ ८५ ॥ जातमातुरूपकं कजाषि प्रभयातडित्प्रतिभ
टाजटाः सितभस्ति सचितसमस्ततनुः श्रमणोऽभ्ययाद्दपरसूर्य इव ॥ ८६ ॥ परिगृह्य पाद्यमुखपार्हणया
रचितांजलिर्नमित पूर्वतनुः जननी तदा "त्त वरी वस ममं मनि मन्वपुत्रमममभावयाखिलं ॥ ८७ ॥

मयि

टार

पसमुखाद्हितिवरं ज्ञातं त्वया वपितुमभिमुखी कृत्य तं त्वा वपति जातरूपद्राविन्मातुरूपकं कजाषि मात्त सामी प्य
मेध्यमानायां मि सितां प्रभयाविद्युत्प्रतिभः जटा पस्सासितभस्मावित भस्मना रूषिता ऽलिप्ताततनुः शरीरं य
स्य सः परसूर्य इव कश्चित्पस्वी प्रभ्यपातः प्रभ्याऽऽगमत् ॥ ८६ ॥ तदा पाद्याय पा पूजया मुनिं परिगृह्य रचितांजलिः
नमिता पूर्वतनुः शिरो भागो ययासा जननी आज्ञा वरीस्या पूजा येनतममं मुनिं ममभाविष्यमखिलमन्वपुत्रस्वत्र्व
ती ॥ ८७ ॥

इत्येवं हे भगवन्स्वदुहितुर्भविष्यमहं न जानामि भवान्हि तपसा वेत्ति· शार्यसदृशान स्वजने गोप्यमपि कृपया कथयस्वेव ४८
एवं तं समुखी सूत्पगुह्यं पृच्छति मे दुहिता किं पदं पुः प्राप्स्यति सुतान्कति वा प्राप्स्यति पति की दृशमुपेष्यति तथा भक्तं धनं यथा न्यवतीर्षं प ज्ञानपि करिष्यति ४९ इत्येवं प्रसवाजननम्या पृष्टभावि चरितं तपसैस द्वाणमात्रं मीलिते विलोचने एवा विलोचनके नैवेपेन क्रमेण सकलं कथयन् इदमप्यपरमति गोप्यमापि जगाद ५० वेदबाह्यमतं येषां कर्मधारयेवा प्रबले स्वतै र्बाह्यमतैरसंख्यातैर्वेदमार्गे धिधाति ति म मो वखिले अछिन्ने सति दुहिता ब्रह्मा वेदमार्ग

भगवन्नवेपि दुहितुर्मम भाव्यमखिलं च वेत्ति तपसा हि भगवान् सुताते जनेहि सुधियः कथयंत्यपि गोप्यमार्यसदृशाः कृपया ४८ किं पदं पुराप्स्यति सुतान्कति वाप्स्यति तं कथंविधमुपेष्यति वंश पचकृतनापि करिष्यति मे दुहिता प्रभूतधनधान्यवती ४९ इति पृष्टभाविचरितः प्रसवा हणमात्रमीलितविलोचनकः सकलं क्रमेण कथयन्निदमप्यपरं जगाद सुरहस्यमपि ५० निगमाध्वनि प्रबलबाह्यमतैरमतैरधिष्ठितिरखिलं दुहितः पुनरादुधीर्षुरवतीर्य खलु प्रतिभाति मंडनकवीद्रमिषात् ५१ तमवाप्य रुद्रमिव माद्दिसुता दुहिता तवाच्युतमिवाब्धिसुताख्यनुरूपमाहृतसमस्तमखा सहता भविष्यति चिरं मुदिता ॥ ५२॥

मुहूर्तमिदं मंडनकवींद्र व्याजेनावतीर्य कलि भाति प्रकाशते ५१ पर्वतसुता पार्वती रुद्रमिव समुद्रसुता लक्ष्मीर्विष्णुमिव सा तव सुता तद्दुहिता वतारमनुरूपं मंडनमवाप्याहृता सर्वे मखा यज्ञा यया सा सहैमानाच सती चिरकालं मुदिता भाविष्यति ॥५२॥

त

अथानंतरमिहास्मिन् लोके प्रवलैः कुमतैर्नष्टमौपनिषदं कृतांतं साधयितुं नन्वशेषामानुषं वपुर्वाप्य सर्वचरणन्या सैर्भूमिमलं करिष्यति ५३ ते नयतिवेषजुषाप्यीशंकरेण सह तव दुहितुः पतिर्वादं प्राप्य तेन विजितः सन् परित्यक्त गृहो जगतां शरणां शारदां गामिष्यति ५४ इति वाचमुदीर्य स मुनिः अपयोममसर्वं भविष्यं प्रयाते नो कं तथैवाभूत् तस्मा इस्य मम पत्युर्भवदीयपादशिष्यपदं मुनेर्वचसि कथं मम सत्यं भविष्यति ५५ यद्यप्येवं तथापि मदवविजयेन सकलस्यापराजि

अथ यन्नष्टमौपनिषदं प्रवलैः कुमतैः कृतांतमिह साधयितुं ननु मानुषं वपुरुपेत्यापीव सम मले करिष्यति धरां स्वपदैः ५३ सह तेन वादमुपगम्य चिरं दुहितुः पतिस्त्वयति वेषजुषा विजितस्त्वमेवशं शरणां गामिष्यति विसृष्टगृहः ५४ इति गामुदीर्य स मुनिः प्रययौ सकलं प्रयात यमभवत् मम भवदीय शिष्यपदं मम सकथं वितथं भविष्यति मुनेर्वचांसि ५५ अपि तु त्वया घनसत्त्व भूजिता मतिमन्नापि मां विजित्य कुरु शिष्यमिमं ५६ यदपि त्वमस्य जगतः प्रभवो ननु सर्वविच्च परमः पुरुषः तदपि त्वयैवतद वाहकृते हृदयं विभर्ति ममत... कालिका ॥५७॥

२ ॰ जितः पृथिता ... मपतिर्यदहं वपुरर्द्धमस्य न

तत्वान्मां विजित्यैनं शिष्यं कुर्वित्याहापि तु किं तु अपिता नाम मग्राणी मम पतिरद्य त्वया समग्रो जितो न भवतीति तया पद्यस्मादहमस्यार्द्धशरीरेन जिता आत्मनोर्द्धं पत्नीति श्रुतेः एतदज्ञात्तु योग्यासीति तस्य च पन्नः संबोधयति हे मति मन्नेति तस्मान्मामपि विजित्य मां शिष्यं कुरु ५६ ननु मम सत्स्वरूपाभिज्ञा त्वं मया सह वादं कथमिच्छसीति चेत्तत्रा ह यद्यस्य जगतस्त्वं कारणं सर्वज्ञश्च परमः पुरुषस्तथापि त्वयैव सह वादार्थं मम तु हृदयमुत्कं चाधारयति ॥५७॥

इत्येवं यजनशीलस्य पत्न्या कथित मर्थवरनिंदितपदं मधुरं वचो निशम्यात्यंतं मुदितो पतिश्रेष्ठः श्रीशंकरः प्रति वक्तुमै
छत् ५८ मेहर पंवाद कलहोत्सुकतां प्रतिपद्यत इति त्वया पदुक्तं हि यस्मान्मह्यं यशसः वधूजनेन कथां न कथयंति ५९
स्वमतरक्षणाय प्रवृत्तेन त्वयैतन्न वाच्यमित्याशयेन सरस्वत्याहे हास्मिन्लोके स्वमतं प्रभेत्तुं यः प्रयत्नं करोति स वधू
जनोऽस्त्वन्यो वास्तु तस्य जयो हे भगवन्स्वपक्षरक्षणपरैर्यत्नं कर्त्तव्यमेव खलु प्रसिद्धं ६० तत्रैवं विधो वृद्धानुशहरंति

इतीयाय वेन सह धर्मचरी कथितं वचो येन दर्गर्ह्यपदं मधुरं निशम्य मुदितः सत्तरां प्रातीव तु मी हतप
तिप्रवरः ५८ यद्वादिवार कलहोत्सुकतां प्रतिपद्यते हंहदपामित्य वलेतद्यां प्रश्नं न हि महायशाण
महिलाजनेन कथयंति कथां ५९ स्वमतं प्रभेत्तुमिह यो यतते स वधूजनो स्तु यदि वास्त्वितरः प्रातितव्यमे
व खलु तस्य जयो निजपक्षरक्षणपरैर्भगवन् ६० अतएव गार्ग्यभिधया कलहं सह याज्ञवल्क्यमुनिरा
उ करोत् जनकस्य यासुलभया वल्लयापि ममीमवंत्तिन यशोनिधयः ६१ इतियुक्तिमद्भदितमाकलय
न्मुदितो ततः श्रुतिसरिज्जलधिः सततं याविवादमधि देवतया वचसामिये ष विदुषा सहासि ६२ प्रथसाक
याप्रवृत्तेस्मतयोः उभयोः परस्परजयोत्सुकयोः मति चातुरी रचित शब्दझरी श्रुतिविसर्पी कृत विस्त
रणयोः॥६३॥

अतएव गार्ग्या सह याज्ञवल्क्यो मुनिराट् कलहमकरोदिति मोक्षधर्मे प्रसक्तं यदुक्तं महायशा
स इतीतत्राह विमेता वत्तागमीयाज्ञवल्क्याद्य यो यशोनिधयो न भवंत्यापि तु भवंत्येव ६१ इत्येवं प्राणिप्रश्नं तया कथित
माकर्ण्य मुदितो ततः श्रुतिरत्नानां नदीनां समुद्रः स श्रीशंकरो वचसामधिष्ठात्र्या देवतया सरस्वत्या विदुषा
सह विवादमियेष इच्छतिस्म ६२ अथानंतरं परस्परजयोत्सुकयोः श्रुत्याश्रवणेनाविसर्पी कृतावितरण याभ्यां

विचित्रपदयुक्तिभरैर्यात्रमनयोः कापि तं स्तुत्वाः फणीशं शेषमपिनातुलयन्नापि सूर्यं नापि वसंतं नापि गुरुं जगा
त्यपरं तुलयन्निति किं बहुना ९४ नैष्यामिककालं संध्यावंदनादिषु निपतत्कालं विना ९५ प्रथमशारदाकृतकवाद
प्रमुखेषु नादिषु सिद्धैवेरवाक् प्रभृतिष्वेलेषु शास्त्रेषु हृष्टं तं परं मुनिं जेतुमशक्यमात्मानि विचिंत्य पुनरपीदं रहस्य

माणाः अचिंत्य चिंतयच ९६ यदचिंत्यतत्त्वदर्शी यतिः प्रतिवाल्यएव कृतसंन्यसनं येन नियमैः परैरवि धुरौ किकिलस्त्रस्य हा

खिवर

273

पुनर्यो विचित्रपदयुक्तिभरैर्निःशेषसंकथनमाकलितं तेन फणीशमप्यतुलयन्न रवीन गुरुं कवीं कि
मपरं जगाति ९४ नाहिवानतिरूपपि च वादकथाविरराम नैष्यामिककालमतं इति जल्पतोः सम्यगनल्प
धियोर्दिवसाः स्वसमदृष्टाचात्यगमन् ९५ प्रथमशारदाकृतकवाक्प्रमुखे व्याख्यातेषु शास्त्रानिचयेषु परंत
मजय्यमात्मानि विचिंत्य मुनिं पुनरप्यचिंतयदिदं तरसा ९६ प्रतिवाल्यएव कृतसंन्यसनो नियमैः परैरवि
धुरश्च मदम श्रुतिर्नागमेषु कृतबुद्धिरसौ तदनेन संप्रति नियमहे ९७ इति संप्रधार्य पुनरप्यमुना कथने
प्रसंगमयं तगतितः पामिनं स्वरहस्यममुमपृच्छदसौ कुसमास्त्रशास्त्रहृदयाविदुषी ९८ कलाः किं पर्याय वद
पुष्पधन्वनः किमात्मिकाः किं च पदं समाश्रिताः पूर्वे च पक्षे कथमन्यथा स्थितिः कथं प्रवृत्तां कथमेव पुरुषे ९९

२

कदापि नैयमादि निर्मुक्तो न भवतीत्यर्थः प्रतः का मागमेषु यमकृतबुद्धिस्ततस्मादनेन मदनागमेनेदानीमहं जयेयं ९७ इ
त्येवममुनाकथने प्रसंगं संप्रधार्य प्रथम प्रसंगात्तदस्य मम पामिनं कामशास्त्रस्यरहस्यमसौ विदुषी सरस्वती अपृच्छत
९८ यदपृच्छत तदाह हरति पुष्पधन्वनः कामस्य कलाः किं पर्यायइति संख्याविषयकः प्रश्नः किमात्मिका इति स्वरूपविषय
कः किं स्थानमाश्रिता इति स्थानगोचरः पूर्वे शुक्ले च पक्षे अन्यथा कृष्णपक्षे या स्थितिस्तस्याविपर्ययेण तस्यकेन प्रकारेण
स्थितिरिति पदद्वयेपि तस्य स्थितिप्रकारविषयः कथं प्रवर्त्तां प्रस्तावे च कथमिति

[illegible]

इतीरितोऽस्मिन्नथ विविक्तस्थले श्रीशंकरः किंचिद्विनोवाचचिंतनमाहतासांकलानामकथनेममाल्पज्ञता भविष्यति
तासां कथनेतु मम यतेर्धर्मस्य संक्षयः ७० इत्येवं मनसा शी घ्रं मनसातं विचिंत्य विदितकामागमोपि जगति व्रतीनां कामशास्त्रा
भ्यासादि वर्त्तां परमहंसपरिव्राजकानां नियमं रक्षापितुमिच्छंस्तस्मिन् कालेऽनवबुद्धकामशास्त्र इव सन् जगाद ७१ यदु
वाचतदाहहास्मिन् कलादिसंकथने मासमात्रमवधिः क्रियतां हि यस्माद्दिवसस्सगणस्त्वादिभिरनुमन्यते तथा च मोऽस्या
नंतरं भो सुदतिकामशास्त्रनिपुणत्वमपि त्यक्ष्यामि ७२ तथेतितया सरस्वत्या स्वीकृते सतियोगिराट् श्री शंकरः प्राक्

नेतीरितः किंचिदुवाच शंकरो विचिंत्य तत्राथ विविक्तस्थले तासामनुक्तौ भवितास्ववेदिता मवक्तरुक्तौ मम
धर्मसंक्षयः ७० इति संविचिंत्य सहसाश्रुततदानवबुद्धपुष्पशरशास्त्र इव विदितागमोपि परिरक्षयिषु
म३ र्नियमं जगाद जगति व्रतीनां ७१ इह मासमात्रमवधिः क्रियतामनुमन्यते हि दिवसस्सगणः तदनंतरं सुद
तिहास्यसि भो कुसुमास्त्रशास्त्रनिपुणत्वमपि ७२ उररीकृते सति तया तितया क्रमतेस्मयोगिमगधाङ्गनं
द३ श्रुतविग्रहः श्रुतविनेयपुतोद धर्मचारमयोगदृशा ७३ स ददर्श कुत्रचिदमर्त्यमिव त्रिदिवच्युतं विगत
सत्वमपि मनुजेश्वरं परिवृतं प्रलपत्प्रमदाभिरार्त्तिमदमात्यजनं ७४ प्रथो निशाखेदवशाद्रुदत्या
मूलेतरोर्मोहवशात्परासुं तं वीक्ष्य मार्गे ऽमरकं नृपालं सनेहशाहसंयमीद्रः ॥७५॥

नं·१

शमाक्रमतेस्माथानंतरं श्रुत
विग्रहः स्वरूपं यस्य सश्रुतविग्रहस्तथा श्रुतैर्विनेयैः शिष्यैर्युतः सयोगदृष्ट्या भचारमाकाशगमनमद्दधत
७३ स कस्मिंश्चिद्देशे विगतजीवमपि स्वर्गोत्पतितं देवमिव प्रलपंतीभिः प्रमदाभिः परिवृतं आर्त्तिमानः प्रमात्यज
नो यस्य तं नरेश्वरं ददर्श ७४ तथा निशायां रात्रौ मृगयावशात्तेव रोमृगयायाः त्रियामित्यमरः प्रस्थावने वृक्षस्य मूले मो

हाम ढ्ढेनं तद्दृशात्परासमुत्क्रांतप्राणं तममरकसंज्ञं राजानं वीक्ष्य स
संयमींद्रः स्नेहेन पद्मपादं प्रोवाच ७०॥७५॥

पस्यसौंदर्यसौभाग्यनिकेतसीमाः परःशताः शतादधिकाः कमलनयनः सएषोऽमरकनामा राजा श्रमतोगतप्राणो भूमौशेते ७६ परासोर्नृपस्य तमिमं देहं प्रविश्य पौरजनिवेशयोगप्रभावात्पुनरप्युपागंतुमस्मदीयं मनउत्कंठते ७७ सर्वज्ञतानिर्हरणाय सर्वज्ञत्वनिर्वाहाय पश्य मम प्रभुराज्ञ इमाश्च रूपसीयानानाश्चनेकविधाः कुशेशयाक्ष्यः कमलास्यलासांपानि किलकिंचितानि रोषाश्रुहर्षभीत्यादेः संकरः किलकिंचितमित्युक्तानि तेषामन्यादृशानामतिविलक्षणानां संदिग्धानां तत्त्वमप्याप्नुयां सोऽहं समीहे ७८ इत्युक्तवंतं पतिप्रेष्ठं तमेनं श्रीशंकरं सखीत्वपर्यास्यत्तया प्रोवाच हे सर्वज्ञ सर्वविदस्त्वं यद्यपि

275

सौंदर्यसौभाग्यनिकेतसीमाः परःशतापस्य पयोरुहाक्ष्यः सएषराजामरकाभिधानः शेते गतासुः श्रमतोऽध
रण्यां ७६ प्रविश्यकायं तमिमं परासोर्नृपस्य राज्येऽस्य सुतैर्निवेश्य योगानुभावात्पुनरप्युपेतुं उत्कंठते मा
नसमस्मदीयं ७७ अन्यादृशानामदसीयनानाकुशेशयाक्षीकिलकिंचितानां सर्वज्ञतानिर्हरणाय सोऽहं सा
य क्षित्वमप्याप्तुं समीहे ७८ इत्थं विवासं पतितत्वजं तं सनंदनः प्राह ससांत्वमेनं सर्वज्ञनैवाविदितं तवास्ति
तथापि भक्तिर्मुखरं तनोति ७९ मत्स्येंद्रनामा हि पुरा महात्मा गोरक्षमादिश्य निजांगगुप्त्यै नृपस्य कस्यापि
तनुं परासोः प्रविश्य तत्पद्मणमाससार ८०॥

१२

किंचिदप्यज्ञातं नास्ति तथापि तव भक्तिरस्मिन्नमरकरंकप्रवेशनाय विस्तारयति ७९ एवं प्रवादंतं वृत्तांते श्रावयित्वमभिमु
खीकृत्य तं श्रावयति हि प्रसिद्धं पुरा मत्स्येंद्रनामा महात्मा स्वशरीररक्षणाय गोरक्षसंज्ञं शिष्यमाज्ञाप्य कस्यचिन्नृ
मृतकस्य राज्ञः शरीरं प्रविश्य तस्य राज्यं प्राप्तवान् ८० योगिश्रेष्ठे तस्मिन्नमद्रासनाध्यासिनि नृपासनमुपाविष्टे
सति प्रजानां भद्राणि निद्रावर्जितानि प्रभवन्॥

शं· वि·
डिं·
१४६

शश्वोपि कालेषु वर्षसमानि वेच्छानुसारिफलानि ऽभवन् ८१ इहास्मिन्नूनं यस्य कापेशविष्टं कमपि दिव्यं विज्ञाः सचिवा विज्ञापरा जः कमला स्त्री: सर्वभावेन तस्य वशीकरणार्थं समादिशन् ८२ एवं संप्रेरितानां तासां ललितेषु संगीतनृत्याभिनयाद्येषु सक्तं चित्तं यस्य स एष मुनिः समाधिं विस्मृत्य सर्वात्मभावेन प्राकृतवद्बभूव० ८३ अथानंतरं मे योगी गोरक्षः गुरोः प्रवृत्तिं विज्ञाय वक्ष्यमाणप्रकारेण स्वगुरोर्देहं रक्षन् सन् निशांतः पुरस्य कांतानां नर्तनोपदेशं स्म सन् श्वस्य गुरोरनु तस्मात्

भद्रासनाध्यासिनि योगिवर्ये भद्राण्यनिद्राण्यभवन् प्रजानां वर्षकालेषु बलाहकोपि समानि चाशास्य फलान्यभवन् ८१ विज्ञाय विज्ञाः सचिवान् यस्य कायेप्रविष्टं कमपीह दिव्यं समादिशन् राजसरोरुहाक्षीः सर्वात्मना [illegible] तस्य वशीक्रियायै ८२ संगीतनृत्याभिनयादिमेषु संसक्तचेता ललितेषु तासां स एष विस्मृत्य मुनिः समाधिं सर्वात्मना प्राकृतवद्बभूव ८३ गोरक्ष एषोऽथ गुरोः प्रवृत्तिं विज्ञाय रक्षन् वपुधास्य देहं निशांतकांतानटनोपदेष्टा नितांतमस्याभवदंतरंगः ८४

तत्रैकदा तत्त्वनिबोधनेन निवृत्तरागं निजदेशिकं सः योगानुपूर्व्या परिदिश्य निन्ये यथापुरं प्राक्तनमेव देहं ८५ हंतेदृशोपं विषयानुरागः किं चोर्ध्वरेतोव्रतखंडनेन किं नोदयात् किल्बिषमुल्बणं ते कृतं भवानेव कृती विवेकी ॥८५॥

तमंतरंगोऽभवत् ८४ तत्र तस्मिन् देश एकस्मिन् काले तत्त्वनिबोधनेन निवृत्तरागं निजगुरुं सः गोरक्षः योगानुपूर्वीमुपदिश्य यथापूर्वं प्राक्तनमेव देहं निन्ये ८५ तथापि चैवंविधो यो विषयानुरागः किं चोर्ध्वरेतोव्रतखंडनेनोल्बणं पापं किं तेनोदयं प्रापितः इये देवत तथा च यत्कर्तव्यं तद्भवानेव विवेकं कृती समर्थः ॥८५॥ ८५ ८५ ८५ ८५ ८५ ८५ ८५ ८५ १४६

वीर

किं चास्मद्दीपमतुलं महदुत्तं च वा वेद मतिनिंद्यं कामशास्त्रं तदपि भवतेव प्रदीप्यते तस्मिंल्लोके जगदनवस्थितमेव भवे
त तथाचोक्तं यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तत इति ॥ ५० ॥ ८७ इदं न मया विदितं ज्ञा
पितं सर्वज्ञत्वात्तव किं तु प्रेम्णोदितमित्याह श्रीपपिलमिमं पतिधर्ममभ्यसौ प्रकटयितुं धृतकंकणस्य गृहीतप्रतिज्ञ
स्य भक्तोऽविदितं किमस्ति न किमपि तथापि हे भगवन् प्रणयादिदं मयोक्तं ८८ एवं पद्मपादस्य वाक्यमुदाहृत्याचार्य
स्य तदुदाहर्तुमाह पद्मपादस्य वचः श्रुत्वा वाचस्पतितुल्यप्रतिभा यस्य स गुरुर्वाक्यं पद्यपितप्रायं निंदितमेव कथितं तथा

व्रतमस्मदीपमतुलं च महत्तत्कं च कामशास्त्रमतिगर्ह्यमिदं तदपीष्यते भगवतैवं हि [illegible] नवस्थितं जगदिदं हि
वभवेत् ८७ पृथिमेदिनि प्रथयितुं त्वाश्रीपधिलं धृतकंकणस्य पतिधर्ममिमं भवतः किमहस्यविदितं तदपि
प्रणयान्मयोदितमिदं भगवन् ८८ स निशम्य पद्मचरणस्य गिरं गिरतीरमगीष्पति समप्रतिभः प्रवगीत
मेव भवता कथितं शृणु सौम्य वच्मि परमार्थमिदं ८९ प्रसंगिनो न प्रभवंति कामाः हरेरिवाभीरवधूरतस्य
स्यकृत्स्नोऽलियोगप्रतिभः स एष वत्साव कीर्णत्वविपर्ययो नः ९० संकल्प एवाखिलकाममूलं स एव मे
नास्ति समस्यविस्माः तन्मूलहानो भवपापनाग्राः कर्तुः सदा स्याद्भवदोषदृष्टेः ॥ ९१ ॥ ५२

पि हे सौम्य श्रोतुं सावधानो भव परमार्थमिदं कथयामि ८९ किं तदित्यपेक्षायामाह असंगिनः शास्त्रविनिर्मुक्तस्य कामाः
न प्रभवंति तत्र दृष्टांतः गोपवधूरतस्य श्रीकृष्णस्येव किंच योऽकृत्स्नोऽलिसंज्ञिक योगप्रतिभूमिः स एव हे वत्स नोऽस्माक
मवकीर्णित्वस्य रेतःपातेन व्रतत्वस्य विपर्ययस्तदभावः तस्य रेतःप्राकर्षणे सामर्थ्यसंपादकत्वात् ॥ ९० ॥ किं च सं
कल्प एवाखिलाभिलाषस्य मूलं स एव कृष्णतुल्यस्य मम नास्ति तथा च सहैव संसारदोषदृष्टेः कर्तुरपि काममूलस्य संक
ला

शं॰ दि॰
डिं॰
१८७

278

नन्वेवं तर्हि विधिप्रतिषेधशास्त्रं निष्फलं स्यादिति चेत् तत्राह यस्त्विति देहाद्यविचार्य देहादेर्जडत्वात् स्वात्मनो ऽनात्मत्वम विचार्य देह
मित्यहं प्रत्यालंवनमात्मानं स्फुटम भिमन्यते यतो जडत्वबुद्धिस्तमधिकृत्य सर्वं विधिप्रतिषेधशास्त्रं सफलं स्यात् ९२ एवमज्ञस्या
धिकारिणः सत्वाद्विधिप्रतिषेधयोः सफलत्वमुक्त्वा तत्त्वविदो ऽधिकाराभावमाह कृत्ता संपादिता महावाक्यजन्याधीर्ये
न तत्वाश्रमादिविनिर्मुक्तमात्मानमात्मत्वेनावगत्य वेदांतप्रतिपाद्यस्वरूपत्वान्निगमस्य मूर्द्धनि वसन्तं विधिः किं कर
तां न भजेत विधिनिषेधिन्नहणप्रतिषेधस्याप्युपलक्षणं ९३ नन्ववश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभं नाभुक्तं क्षीयते कर्म क

धि॰

ल्पावविचार्य यस्तु वपुरादावहमित्यभिमन्यते जडमतिः स्फुटं तमबुद्धतत्त्वमधिकृत्य विधिप्रतिषेधशास्त्रमावि
लं सफलं ९२ कृतधीस्त्वनाश्रममवर्णमजात्यवबोधमात्रमजमेकरसं स्वस्वरूपतयावगत्य न भजेन्निग
मस्य मूर्द्धनि विधिः किंकरतां ९३ कलशादिमृत्स्वमवमाति यथा मृदंतरा न जगद्देवमिदं परमात्मजन्मापि
तेन विना समयत्रयेपि न समस्ति खलु ९४ कथमन्यतेज गदस्य भासमिदं कलमन्यथेति हृदि कर्मफलैः न फ
लापहि स्वापनकालकृतं स्फुटमाादिजात्वनन्ततबुद्धिहतं ९५

ल्पकोटिशतैरपीत्यादिवचनैः कर्मफलभोगस्यावश्य
कत्वावगमात्कथं तेन तत्वविदो ऽसंबंध इत्याशंक्य वाचारंभणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यमिति श्रुत्युक्त
दृष्टांतेन कालत्रयेप्यात्मव्यतिरिक्तस्य प्रपंचस्याभावविचारणेन तस्य मिथ्यात्वं निष्पादयन्नाह घटादिमृत्स्वमवं
वत्सु यथा मृदं विना नास्ति तथा परमात्मजन्यमिदं जगदपि परमात्मानं विना कालत्रयेपि नास्ति तदनन्यत्वमारंभ
णशब्दादिभ्य इति न्यायात् कल्पितस्याधिष्ठानाव्यतिरिक्तत्वं प्रतिषेधमिति खल्वर्थः ९४ तथा चैवं प्रकारेण
इदं सर्वं जगन्मिथ्येति हृदि अनुसंदधानः कर्मफलैर्न केनापि प्रकारेण लिप्यते हि यस्मात् स्वप्नकाले कृत्तसुकृतदु

१८७

तत्तस्माद्धयमश्वमेधशतानि करोतु अथवा संख्यातानि विप्रहननानि करोतु तथापि परमार्थवित्सुकृते दुरिते अपि न लिप्यते
लेपकारणस्य कर्तृत्वस्य निवृत्तत्वादिति हेतुमाह अमितकर्तृतयेति ९६ अपममितानि ब्रह्महननानि वा करोतु तथा
पि दुरिते नो लिप्यत इत्युक्तं तत्र प्रमाणमाह त्वाष्ट्रं त्रिशीर्षाणं त्वाष्ट्रमरुन्मुखान्यतीन् शालावृकेभ्यः प्रायच्छं तस्य मे तत्र
लोमापि न मीयते स यो मां वेद न ह वै तस्य केन च न कर्मणा लोको मीयते न स्तेयेन न भ्रूणहत्ययेति श्रुतिमर्थं पठति त्रिशीर्षं त्व
ष्टपुत्रं विश्वरूपमिंद्रो वधीत् तथारोतियथार्थशब्दं यतीतिरुद्रं तं तवाक्यं तत्त्वं पंषांमुखे नास्तीति तान्यतीन्मुखान् शतशः

तद्रूपं करोतु हयमेधशतान्यमितानि विप्रहननान्यथवा परमार्थवित् सकृते दुरिते अपि न लिप्यते अमित
कर्तृतया ९६ अवधीत्त्रिशीर्षमद्य त्वाष्ट्रयतीन् [illegible] रुकमंडलाय कुपितः शतशः वत लोमहानिरपि तेन कृ
तानशतकृतामिति हि वहृचगीः ९७ बहुहत्याहितोऽस्य जनकत्तु भिर्विविधानन्तर्पयन्दसंख्यधनैः जनकस्तथा
प्यभयमापपरं न तु देहपोगमिति काण्ववच ९८॥

पतीन् शालावृकसमूहाय कुपितः सन् प्रददात् तथापि श
तक्रतोरिंद्रस्य तेन कर्मणा लोमहानिरपि नैव कृतिरुग्वेदानां वाणीत्यर्थः ९७ हयमेधशतानि करोतु तथापि सुकृ
तैर्न लिप्यत इत्यत्रापि प्रमाणमाह जनको बहुहत्याहितोऽक्रतुभिर्देवान् यजन् तथा संख्यधनैरतर्पयत् तथापि
केवलं सर्वभयशून्यपरमात्मस्वरूपं मोक्षं प्राप्नोत् तत्फलं भोगाय देहं प्राप्नोति इति काण्वानां वचनं तथा च श्रुतिः जन
को ह वैदेहो बहुदक्षिणेन यज्ञेनेजे नापजन्यभयं वै जनक प्राप्तोऽसीत्याद्या ९८ फलितमाह तथा च तत्त्वविदहं त्वमपि पु
रिंदर सहदत्त दुरितैर्न लिप्यते तथा जनकवत्सुकृतैश्च न वर्धते किं च सत्तत्त्वविदहं दुरितं किमर्थमकरः॥ ॥ॐ॥

शां॰ वि॰
डिं॰
२४८
५२

वं साधु कर्म चाकिमर्थं नाकरवमिति तापमापिन प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ तथा च श्रुतिः नह वा व सुकृतदुःकृते विधुनुते एवंह वाव न तपति किमहं साधु नाकरवं किमहं पापमकरवमित्याद्या ९९ तन्नस्मा यद्यपि कामशास्त्र परिशीलनं हे सौम्यानेनैव करणेन वपुषा कृतमापिन च दोषकृतं तथापि शिष्टस्मरणी परिपालनाय पाप्मान्यशरीरं प्राप्य पतनं करोमि १० इत्येवं भवभयभंजनकरी सत्कथाः कथं न कथनीयं पशोपस्य सचरणावाविजनैरति दुःप्राप मद्रिभ्यंगंजाप्याथागीरिभ्यंगं प्राप्नानंतरं सः श्रीशंकरो भ्रमसोप्युवाच १ पदु वा च तदु दाहरतिगुहाया पुरतः समंतलेपसाः सांसरसी विभाति हे विनेयाः पश्य पश्यत २ विपुला शिलाविभाति तथा तस्या गुहायाः परिसरे यांतम्नेमोत्व जलापूनम्रफलानां नारेण नम्रैर्वृक्षैरस्यं तरं यस्याः सा न विहीयते हि रिख वतदुरितेन च व ३ तेजनकवत्सकृतेः न सतापमेत्यकरवं दुरितं किमहं न साध्व करवं विति च ९९ तदनंगशास्त्रपरिशीलनमपि शमुनेव सौम्य करणेन कृतं न हि दोषकृत्तदपि शिष्टसरणेवनार्थमन्यवपुरेत्यपते १० इति सत्कथाः सकथनीयपथाभवभीतिभंजनकारीः कथयन्न सुदुरासदं चरणाचारिजनै गिरिभ्यंगमेत्य पुनरेव जगौ १ पथ्य सोनु पश्यत विभाति गुह्या पुरतः शिलासमतला विपुला सरसी च तत्परिसरे च जलाफलभारनम्रतरुरम्यतटा २ परिपाल्यतामिह वसाद्रिरिदं वपुरप्रमाद मनवद्यगुणाः शहमास्थित स्तदुचितं करणं कलयामि यावदसमेषु कला ३॥

तथा च यावत्तामकलाज्ञानायोचितं शरीरमास्थितोऽहं विषमेषुकलामनुभवामि तावदस्यां शिलायां वसतिर्हे ऽनवद्यगुणाः इदं च महद्वपुरप्रमादं यथा स्यात्तथा परिपाल्यतामित्यर्थः ३ इत्येवं शिष्यवर्गमनुशास्य गुहायां स्वकं देहं गुरुयोगवलभृति वाहिकेन नाम्ना इपप्राणेन मनो बुद्धिरूपेण लिंगशरीरेण युतो यमिनायव

280
२४८

२ श्रीशंकरोऽमरकाभिधस्य नृपतेः कायमविशत् ४ कथं विसृष्टदेहः स्वशरीरं प्राविष्टवानित्यपेक्षायां त-
त्प्रकारं दर्शयति स्वशरीरसंगात् प्रारभ्य दशमद्वारपर्यन्तं प्राणवायुं नयन् स्वनाडीरोधं ध्रमार्गाद्बहिरेत्य मृतस्य रा-
ज्ञो देहस्य चरणाग्रपर्यन्तं करं ध्रमार्गेण शनैः प्रविष्टवान् एवं सत्यप्येकबुद्धिरेव ७० ५ ततः किं कृतमित्यपेक्षायामा-
ह मृतकस्य भूमिपतेर्गात्रं हृत्स्थदेशे शनैः समास्पदं तत्कम्पकं प्रचलितं तथा हस्तादिवलनक्रमेण नयनमुद्दमील

क२

इति शिष्यवर्गमनुशास्य यमिप्रवरो विसृष्टकरणोऽधिगृहं महिपस्य वपुः मरुयोगबलाविशद्या-
तिवाहिकशरीरयुतः ४ अंगुष्ठमारभ्य समीरणोन्नयनं रंध्रमार्गाद्बहिरेत्य योगवित् करं ध्रमार्गे-
ण शनैः प्रविष्टवान् तस्य पादचरणान्नमेकधीः ५ गात्रं गतासोर्वसुधाधिपस्य शनैः समास्पद-
त हृत्स्थदेशात् योऽद्दमीलन्नयनं क्रमेण तथोदतिष्ठत्स यथापुरैव ६ प्रादेतदंगमदयन्मुखकां-
ति पश्चान्नासांतर्निर्यदनिलेशनकैः परस्तात् उन्मीलदंघ्रिचलनं तदनन्ययदतिप्राकोचमाप्य
तमपात्तबलं क्रमेण ॥ ७ ॥

पतत पासराजाय यापूर्वमेवोदतिष्ठत् ६ क्रमेणोत्थानं तत्र केन क्रमेणेत्याकांक्षायां क्रमं निरूपयति प्रादेतस्यांगं गात्र-
मुदयंती मुखकांतिर्यस्मिन् तथाभूतं पश्चान्नासांतर्निर्गच्छत्प्राणवायुर्यस्मिन् शनकैः परस्तादुन्मीलच्चरणयोश्च-
लनं यस्मिन् ततः पश्चादुदयन्नेत्रयोर्यो कोचः संकोचविनिर्मोको यस्मिन्नित्येवं क्रमेण पात्तबलं समुत्थितं व० ॥ ७ ॥

नं१

281

शं·वि·
टि·
१४९

तं प्राप्तजीवं पतिमुपलभ्य प्रभूतो हर्षप्रकर्षः शब्दो यासां प्रमदितानि मुखकमलानि यासां ताः नार्यो विरेजुः तत्र दृष्टा 282
न्तः अरुणोदयेन संप्रफुल्लानि कमलानि यासु ताः सारसानां शब्देन सहिताः पुष्करण्य इव ॥८॥ तासां वामेक्षणानामुदि
तं हर्षं वीक्ष्य न पतिमपि प्राप्तप्राणं वीक्ष्य महामात्यप्रमुखाः प्रहृष्टाः संतः शंखान् पूरितवंतः पणवादीन् वाद्यविशे

तं प्राप्तजीवमुपलभ्य पतिं प्रभूतहर्षस्वनाः प्रमदिताननपंकजाल्यः । नार्यो विरेजुररुणोदयसंप्र
दूववार फुल्लपद्मास्ससारसरवा इव दीर्घिकाः ॥८॥ हर्षं तासामुदितमतुलं वीक्ष्य वामेक्षणानामाप्तप्राणं नृपम
पि महामात्यमुख्याः प्रहृष्टाः दध्मुः शंखान् पणवपटहान् दुंदुभीः स्वाभिजघ्नुस्तेषां घोषः सपदि व
धरीचक्रिरे द्यां भुवं च ॥९॥ इति श्रीमाधवीये तत्त्वार्थज्ञोपापगोचरः संक्षेपशंकरजये सर्गोयं नवमो भवत् ॥९॥
संख्या ॥२७६॥

षोस्वाभिजघ्नुस्तेषां शंखादीनां शब्दः द्यां भूमिं च वधिरीचक्रिरे मंदाक्रांता ॥१०९॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्रा
जकाचार्य वालगोपालतीर्थपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिं
डिमे नवमः सर्गः ॥९॥ टीकासंख्या ॥४३५॥ ३५४॥ रामजी

श्रीगणेशायनमः॥ एवंमार्गशीर्षेपायंसप्रपंचंनिरूप्यकामकलातत्त्वंसपरिकरंप्रपंचापितुमारभते॥ अथानंतरंकृतशांति
ककर्मभिःपुरोहितादिभिर्यथावितंविहितमांगलिकःस्थितोमंगलगजोयेनसनरपतिःनगरंयथोद्धुतविलंबितं १ ग
रंसम धिगम्यपरिसांत्वितःप्रियजनोयेनन्नरपतिभिरादृतंशासनंयस्यसःअधिराड्संमतैःसचिवैःसहदिवमिंद्रइवभु
वमपालयत् २ इत्यवंम्य प त्वंप्राप्यतिराजश्रीशंकरेभूमिमवतिसतितंपरमधिकृत्यतस्मिन्ननल्पबुद्धयोमंत्रिणः

य१

अथ यपुरोहितमंत्रिपरः सरैर्नरपतिः कृतशांतिककर्मभिःविहितमांगलिकः सपयोचितंनगरमास्थि
तभद्रगजोययौ १ समधिगम्यपुरंपरिसांत्वितप्रियजनःसचिवैःसहसंमतैः भुवमपालयदादृतशास
नोनरपतिभिर्दिविमिंद्रइवाधिराट् २ इतिनृपत्वमुपेत्यवसुंधरामवतिसंयमिभूभृतिमंत्रिणःतमधिकृ
त्यपरंकृतसंशयाइतिजजल्पुरनल्पधियोमिथः ३ मतिमुपेत्ययथाधुनराज्यितःप्रकृतिभाग्यवशेनत
थात्वयंनरपतिःप्रतिभातिनपूर्ववत्समुदिताखिलदिव्यगुणोदयः ४ वसुददातियथातिवदर्थिनेवदति
गीष्पतिवद्गिरमर्थवित् जयतिफाल्गुनवत्सतिपार्थिवान्सकलमप्यवगच्छतिशर्ववत्॥ ५॥

स१

कृतसंशयाःसंतःपरस्परमूचुः ३ जल्पनमेवोदाहरतिमतिमपेप्रजाभाग्यवशेनयथाधुनराज्यितस्तथैवप्रकृतिभा
ग्यवशेनैवायंनपूर्ववत्प्रतिभातिकिंतुसमुदितानामखिलानांदिव्यगुणानामुदयोयस्मिंस्तथाभूतःप्रभातीत्यर्थः

ति२

४ गुणानेवाह वसुयोपतिःप्रार्थिनेयथातिवद्दनंददातितथायमर्थवित् वाचस्पतिवद्गिरंवदति अतियज्ञोःअर्जुनःप

वज्र२

तिसर्वमपिमहादेववज्जानाति॥ ५॥ ॥५॥ ५॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥५॥

शां॰ वि॰
डिं॰
२५०

अनुसवनं सर्वदा विस्तरणशीलैरध्वरैः दानत्वादिभिनीपासि स्तलभैर्गुणैरेष भूमिपतिराद्यः परः पुमान् परमात्मे
व विभाति पुष्पिताग्रा वृत्तं ६ किं च वृत्ताः प्रनतु सम्पुष्पिताग्राः गोमहिष्यश्च वहुतर दुग्धदुग्धाः क्षितिश्चाभिमता वृष्टिर्ये
षांता प्राद्य सम्पात्र जाश्च सर्वास्तु विहित धर्मरताः ७ किं वहुना अयं राज्ञः प्रभावात्सर्वदोषाकरोपि कालिकालस्त्रेताम
यति उत्कृष्टो भवति तस्मात्पात्रे स्वर्पः कश्चिदपि समग्रान् शरीरं प्रविश्य पृथिवीं शालीशालि ८ ततस्मादयं गुण

284

अनुसवनवितत्वैरध्वरैर्वितरणपौरुषशौर्यधैर्यपूर्वैः अनितरसुलभैर्गुणैर्विभाति क्षितिपतिरेष परः
पुमानिवाद्यः ६ अनतुपुष्पुतरव सम्पुष्पिता मावहुतरदुग्धाश्च गा महिष्यः क्षितिरभिमतवृष्टिरादृतस्या
स्वविहित धर्मरताः प्रजाश्च सर्वाः ७ कलिरपि मम सर्वदोषाकरोपि त्रेतामत्पैत्पस्य राज्ञ प्रभावात् तस्मा
दसमद्राजवर्ष्म प्रविश्य शान्तेश्वर्यैः शान्तिकस्थिदुर्दिवौ ८ तदयं गुणवाधिधिर्पिपा व्रतिपद्यते न पूर्ववत्कवुः
करवाम तथेति निश्चयं कृतवंतः सचिवाः परस्परं ६ अथैवं भुवि पस्य कस्यचिद्विगतासोर्वपुरास्तिदेहिनः प्र
विचार्य तदाशु सद्यतामिति भक्त्यानुरहस्तिन्ययोजयत् १० अथ राज्यधुरं धराधिपः परमात्मेष्वनिवेश्य
मंत्रिषु बुभुजे विषयान्विलासिनी सचिवोन्याहितपालदुर्लभान् ११

मु॰ २

समुद्रो यथापूर्वं शरीरं न ज्ञानुपात्तयाकर्वामेत्येवं सचिवाः परस्परं निश्चयं कृतवंतः विपरीतिनी ६ अथैवं निश्चयक
रणानंतरं यस्य कस्यचिन्मृतकस्य देहिनः शरीरं भूमावाल्लितद्रवि चार्योत्सुरद्यतामित्येवं भक्त्यानेकांते न्ययोजयत् १०
एवं मंत्रिणां जल्पनादिनि रूपराज्ञस्त्वरितेव राणयितं म पक्कमतः अयराजदेहप्रवेशाद्यनंतरं भूमिपः परमात्मेषु राज्यभा
रंनिवेश्य विलासिनीसहान्य भूमिपालानां दुर्लभान् विषयान् बुभुजे । ११ ।

ज्योत्स्नावलक्षे स्फटिकफलकमनोज्ञानि शिरोगृहाणि उपवर्हणानि यस्मिन् तस्मिन् दुरोदरे केलिषु द्यूतकारक्री
डासु पूर्वैरीदृग्भिर्नरराजाभिधोजपेः प्रधरदशनं बद्धावाहं भजे मोद्वहनं महोत्पलेनत्ताडनं रतिविपर्यलहं पणम
कार्षीत् हृ गिणीवृन्तेरसपुगहृपेन्सा नमपग्नोद्भोगोपहारिणीत्तरेत्तिलक्षणात् १२ प्रधरान्नातामाः सुधापाः स्नाषा
दु यं मुखवापो व्यतिकरवशात् संपर्कवशात् सुगंधिकांतानां करेभ्यः शात्तमतएवातिप्रियं मदकरमिदं द्धापपाचं द्व
प्रतिबिंबेन परिष्कृतं मधुमद्यं कामेप येष्टपीत्वापीलाषीयाः समपायत १३ मधुमदेन कलमध्यक्तात्तरं मंदहासिन्निमी
यां१

मादरात्सुवर्णपात्रे १

स्फटिकफलके ज्योत्स्नाशुभ्रे मनोज्ञशिरोगृहे वरयुवतिभिर्दीव्यन्नसेईरोदरकेलिषु प्रधरदशने बाह्वावा
हे महोत्पलत्ताडने रतिविनिमये राजाकार्षीत् स्व हं विजयेप्सितः १२ प्रधरजसुधाश्लेषाद्युं यं सुगंधिमुखा
निलव्यतिकरवशात् कामं कांताकरात्तमतिप्रियं मधुमदकरं पायं पायं प्रियाः समपायत् कनकचषके बिंदु
द्धापपरिष्कृतमादरात् १३ मधुमदकलं मंदहासिन्नमनोहरभाषणं निःसृतपुलकं सीत्काराढ्यं सरोरुहसौ
रभं स्मरमुकुलिताक्षीपक्ष्मं विस्पष्टस्वरमन्मथं प्रवरदलं कांतावक्त्रं निपीपरकृतीन्नपः १४ विवृतजघने सं
दष्टोष्ठं प्रयुक्तपयोधरं प्रस्तुतमणितेशासोत्साहं रणन्मणिमेखलं निभृतकरणं नत्पज्ञांगते तरभावनं प्र
स्मरस्मरसुखं प्रादुर्भूतं किमप्यपदं गिरां ॥ १५ ॥

१५ मत्स्वेदपङ्कं मनोहरं भाषणं यस्मिन् निःसृतरोमांचं सीत्काराढ्यं क
मलस्य सौरभवत् सौरभं यस्य विस्पष्टस्वरः प्रसरं यस्मिन् लोमन्मथो यत्र एवंविधं कांतामुखं निपीपन् नृपः कृतकृत्यो भूत् १४
विवृतं प्रावरणरहितं जघनं यस्मिं संदष्टोधरोष्ठो यस्मिन् प्रयुक्तो प्रकर्षेण पीडितौ स्तनौ यस्मिन् प्रस्तुतमणितं रतिकू
जितं यस्मिन् प्राप्तउत्साहो यस्मिन् रणंती मणिमेखला यस्मिन् निभृतमापादितकरणं किंपामेदः संवेशनं वायस्मिन् कर
णसाध्वसेनमुकुलिते निमिलिते आदिगीने त्रेयस्मिन् ईषत्स्वल्पालज्जायस्मिन् त्रुटि ३

रतिःकीर्तिर्मनोन्मत्ता विमला मोहिनी घोरा मदनोन्मादिनी मयामोहिनी दीपिनी चैव संयावश्यकरी तथा रंजनी चैव मदना १

शं॰ वि॰ टि॰ २५१

तत्रापि ब्रह्मानंदमेवानुभूतवान् इत्याह मनसिजेति स्पष्टाक्षीति रतिस्त्रैव(?) कलाः स्यांगेषु सर्वेश : इत्युत्तमांशः समाश्लिष्य सा श्रीरस्तु रणावधि पादेगुल्फेत यो वामगेनाभौ कुचेहृदि कुक्षौ कंठे तथोष्ठे च गंडे नेत्रे श्रुतावपि ललाटे चाशिरो देशे वसे त्यामा ता ति पिक्रमात्. इत्येवं तः खियावामेष्वेत्येवं कृष्णे विपर्यय इत्येवं प्रकारेण मनसिजस्य कामस्य कला स्वभिन्नो मनोऽन्तर्विचेष्टः यस्य स कलविषये व्यापार पुत्रानीन्द्रियाणि यस्य सः शान्तस्ततः प्रमदोत्तमा येन कृता या कुचलक्षणा २२ रूपासनात्त थान्त्यंतं सुनिर्वृत्तमंतः करणं यस्य स हानिर्गलं निराबाधं निधुवनं मैथुनं निधुवने रतमित्यमरः तत्र वरोयः ब्रह्मानंदलममनुभूतवान् १६ स महीभृत्पुरेव योगिनीभिः प्रमदाभिः सहितो भोगाननुबुभुजे वात्स्यायने प्रवीणः सहित

मनसिजकलातत्वाभिज्ञो मनोन्याविवेष्टितः सकलविषयव्यापृतात्मा समदानसं तोत्तमः कृतकुचगुरुपा सात्यंतं सुनिर्वृत्तमानसो निधुवन वरब्रह्मानंदं निर्मलमन्वभूत् १६ पुरेव भोगाननुबुभुजे महीभृत्स योगिनीभिः सहितो यथेष्टं स कंदर्पशास्त्रानुगतः प्रवीणो वात्स्यायनेन तत्र यन्निरूपितात्म्या १७ वात्स्यायनप्रोदितकृत्यजातं तत्तदीयभाष्यं च निरीक्ष्य सम्यक् स्वयं व्यधत्तातिनवार्थगर्भं निबंधमेकं नृपवेषधारी॥ १८॥

तु।

पुनः कामशास्त्रानुगतो रसलं कंदर्पशास्त्रे स्वयं साक्षाद्दृष्टवान् उ॰ १७ तद्दृष्ट्वा निबंधमेकं च कारेत्याह वात्स्यायनेन प्रोदितं त्रिवर्गप्रतिपत्तिः विद्यासमुद्देशः नागरिकवृत्तं नायकसहायदूतीकर्मविमर्शः प्रमाणकालभावेभ्यो रत्य वस्थापनं प्रीतिविशेषाः आलिंगनविचाराः चुंबनविकल्पाः नखरदनदशनजातयः दशनच्छेद्यविधयः देश्यास्तु पचा ताः संवेशनप्रकाराः चित्ररतानि प्रहरणानयोगाः तद्युक्ताश्च सीत्कृतोपक्रमाः पुरुषायितं पुरुषोपसृप्तानि ओपरिष्टकं रततारंभावसानिकं रतविशेषाः प्रणयकलह इत्यादि समासव्यासात्मकं कृत्यजातं तत्तदीयं भाष्यं

एवं राजदेहप्रवेशानंतरं कृततदीयचरितं निरूप्य तादृशचरितं वर्णयितुमुपक्रमते पद्यद्वयेन शंकरेणेति भिन्दन् सूत्रमधीतवर 287
ति परशरीरे यति पाराशर्यपिमहर्षी त्यमरस्तेषाम वनिभृति राज्ञि श्रीशंकरे राज्ञः शरीरं प्रविश्य वर्तति हिल्लासिनीभि
र्विहरति सति तस्यागमनकाले तत्संकेतमासमात्रं व्यतीतं तत्र दृष्ट्वा प्रसुप्तशिष्यशरीरं रक्षन्तः परस्परं जजल्पुः प्रहर्षोत्थ
१९ तज्जल्पनमुदाहरति आचार्यैर्मासमात्रमवधिः कृतः सोऽतीतः पुनरपि पंच षड् वा दिनानि व्यतीतानि अद्यापि स्व
शरीरं प्रविश्य अस्मान् अनापान्नु कर्तुं तस्य मनसि करुणा न जायते २० तस्मात् किं कुर्मः क्व गच्छामः न न वयं चितया त्वाक

परीशार्ये वनिभृति प्रविश्य पराज्ञो वर्ष्मैव विहरति तद्धिल्लासिनीभिः दृष्ट्वा तत्समयमतीतमस्य शिष्या रहे
तो वपुरितरेतरं जजल्पुः १९ आचार्यैरवधिरकारि मासमात्रं सोऽतीतः पुनरपि पंच वा षड्वा सा अद्यापि
स्मरणमेत्य न अस्मान् यान् कर्तुं तन्मनसि न जायते नु कंपा २० किं कुर्मः क्व नु गच्छामहे क्व यामः केऽज्ञानानि
ह वसतीति नो भिदध्यात् विज्ञातुं कथमिममीशमहेवविचिन्त्यो सिंधुह्विति तलमन्यगाणगृहे २१ गुरूणा
करुणानिधिना ह्यधुना यदि नो निहिता विहिता त्यजिताः जगति क्व गतिर्भजतां भजतां स्वपदं विपदंन

यन प्रष्टव्यात्स्याशं क्वाहुः को जानन् सन् इह वसतीतीति नोऽस्माकं अभिदध्यात् नन्वसमं इदपर्यंतं ह्विति तलमन्विष्यस्व
पमेव विज्ञेयदृतितत्राहुः आ सिंधुभूमितलं विचिन्त्य अन्विष्यापीमं गुरुं विज्ञातुं समर्थाभवामो यतोऽन्यशरीरे गूढं २२ किं२
न वि२ तं यं करुणानिधिर्गुरुरपि यदि सन्निधिं धास्यति तर्ह्यस्माकं क्वापि गतिर्नास्तीत्याशयेनाहुः करुणानिधिनाग्र
स्माभिः प्रहित्य क्वाव पमधुना सान्निहिता नाविहिता त्यक्ता हि विपदं तत्त्वपदं भजतां पुनः स्वरं सर्वत्यक्तां जगति क्व
जे२
गतिर्नेका परित्यये इह तोल्प्रमं बुसिंधेः प्रमिनं ॥२२॥

२१

शां॰वि॰ टि॰ १५२ 288

नन्वेवं भवतां गुरुर्विहरतो कथं जीवनमिति तत्राहुः सर्वेद्दिपजाउग्रहद्यानवीनो ल्हादसंतं मुहुर्वितन्वती पुनस्त्रानित्यम ल्लिष्टमस्य रजोपाभ्यां तेरजोगुणलक्षणपांसु विनिर्मुक्ते यतीशस्य चरणकमलं प्राश्रयो यस्याः अत एवाश्रयसी प्रतिरुद्धा पुनस्त्रानिष्प्रत्यूहं निर्विघ्नं यथा स्यात्तथा विजृंभमाणस्य वृजिनस्यामुहासना विनाशिका निरवधिरूपावा हृदयेन कल्पिता लिंगना चिरं भाव्यते तथा च गुरुचरणवासनाभावनमेव जीवनसाधनमिति भावः ॥ २३ ॥ तत्र के विदोत्सवमा विष्कुर्वंत आहुः सत्वपादपैः व्यवसायरूपवृक्षैः फलितैरिव योगसंपदां परिणामै

निःशेषं द्दिपजाउग्रहन्नवनवाल्हादं मुहुस्तन्वती नित्यान्लिष्टरजोयतीश्वरणांभोजाश्रयाश्रयसी निष्प्रत्यूहविजृंभमाणवृजिनस्पाह्यासनावासनानिःसीमा हृदयेन कल्पितपरीरंभा चिरं भाव्यते २३ फलितैरेव सत्वपादपैः परिणामैरिव योगसंपदां समयैरिव वैदिकश्रियां सशरीरैरिव तत्त्वनिर्णयैः २४ सघनैर्निजलाभवैभवात्स्वकुटुम्बैरुपशांतिकांतया अनुदयतया विलात्मकैरनुगृह्णेयकरात्तु धामभिः २५ प्रविनयं विनयन्नसत्तां सतामतिरयं तिरयन्नवपावकं जयति योगभृतां वरराजगतिमगति

रिव वैदिकश्रियां समयैर्भासैरिव समयः सुपथे भाससंपत्तारीरिति विश्वप्रकाशः तत्त्वनिर्णयैः शरीरवद्भिरिव निर्जला भवैभवात्स्वधनैरिव उपशांतिलक्षणया कांतया कलत्रसहितैरिव तेभ्यो न्यस्याभावतया वहुः स्वित्त आचार्येण वमम गत्तिं विधास्यतीत्याहासतामविनयं विनयन्नूरीकुर्वन्सतामतिवेगवंतं संसारानितिरयन्नवपगतं कवि पन ~~~~~~~~~~ योगभृतां वरराजगति जयति एवं मम गत्तिं विधास्यतिद्रु० ॥२६॥ ॥२६॥
+स कलात्मकैस्तेजोभिः करात्तु अनुगृह्णेय अनुगृहीता भूपा स्मेत्तिद्वपारर्यः विपांगिनी २४।२५ तत्र कश्चिदतो ३ द्दुद्ददू

१५२

५२ 289

केचित्तु तद्दर्शनेनैव शोकसागरस्योत्तरणं मत्वा प्राहुः यं विगतमोहलक्षणं तमस्तोमं संहरति यस्मान्निरावरणं तत्त्वज्ञान
वंतं प्राप्य तथाविधुतमायतमाः प्रतिशयेन वधूताः कं पितामायायेत्तथाभूताः प्रभवन्ति तस्मात्तस्मात्तत्पदस्य चक्षुषोमा
र्गपद्मः बत रे मत तद्दाशोकसमुद्रं तरेम २७ सकलानर्थनिवर्तकमहद्रूपानंदप्रापकं तदीयमुपदेशं स्मरन्कश्चिद
ह पुनः पुनर्मनोऽद्यविद्यातमोविमलगलितं तद्दूतमहद्रूपं पदं मुदं च पन्नकाश्यपन्नप्रणेपाप्रणेपविभाजकस्फुरणं हृष्टे
मुष्टिंधपः सारा कर्षकः राज्जं धकारात्मकेषु मतेपापानाम ध्येद्दुष्कपकालेषां दंभस्फुल्लिंभरिभिर्त्वकः कदाभ

मोहत

विगतमोहतमिमापपंविधुतमायतमामत्तयोभवन् प्रभूतदस्यतदस्यदशः स्यात् वबतरे मतरे मस्फुरणं
वं २७ शुभाशुभविभाजकस्फुरणहृष्टेमुष्टिंधपः त्वपांधमतपांपङ्कपकदंभकुल्लिंभरिः कदाभवाति
मे पुनः पुनरनाद्यविद्यातमः विमल्लगलितं तद्रूपं पदमुदं यन्नद्रूपं २८ मर्त्यानां निजपादपंकजजुषामा च२
चार्य वा चापया ग्रंधामोमतिकल्मषं त्वमिहाकिं कुर्वाणे नैव ध्यानं पास्यसि चेत्सुधीकृतपरीहासस्य दास दासाणया
स्यतेदुःखांतो न भवेदितीज्ञ स एनं जानीहि मीनीहिमा ॥२९॥

वाति पवधी २८ कश्चित्तु विह्वलः सन्न वहरूपदर्शनं देहीत्याप्रायेनाह हे आचार्य हे जीव हृदयपामेव किं
कुर्वाणा पा किं करतां प्राश्नं निर्वाणं पस्यास्तपापथा वा चा निजपादपद्मजुषां मर्त्यानां बुद्धिकल्मषं तम
लं संधानस्त्वं शीघ्रं नापास्यसि चेत्तर्हि सुबुद्धिभिः कृतः परिहासोपस्य तस्यते दासस्य मे दुःखांतो न भवेदि
ति हेतुत्वमस्य एनं त्वं जानीहि मां मीनीहि नः घातयशाः २९॥ स

इत्येवं मित्रजनेनैव दमयंत्या विसिनाति पविज्ञाता तापतिराजस्य स्वगुरोर्महिमा येन संपादोऽप्येवं तावचनेन शोकं शाम
यन्ति देवहसमाणमुवाच तौ ३० यदुवाच तदाह नोऽस्माल्लोके यं पर्याप्नमहे सर्वावयं पत्पामि लित्वा उत्साहं कृत्वा
सर्वोऽप्यमिमपिधानात् तिरोधानात् इन्वेष्यामोऽयानंतरं भवविवराणि पातालानि तदनंतरं दिवं देवमनुष्यानगा
दिमस्तं महादेवमिव वर्धेस्वैरं योज्यैरपि सगामतपूरा ३१ एवमुक्ते पितुः साध्यमालोच्यात्साहमकुर्वंतः पालसाहा

इति स्वदमयं प्रविपिमित्रजनेन परिज्ञात पातिप्रतिविमन्महिमा मुवमर्थे वतासमप्यन्वचसा निजगाद
सरोऽहपादरदं ३० यथा हं नः क्लेप्सम पत्पात्र सर्वाप: कृत्वोत्साहं भूमिमशेषामपिधानात् लक्ष्य
न्वेष्यामो भविवराण्यपि च द्याप यहदेवं देवमनुष्यादिषु मह्वे ३१ प्रानिर्विसाचेताः समास्थाय यत्नं
सदुष्प्रापमयमार्थयमानोत्यवशं पमहूर्विघ्नजालैः सुराहम्यमानाः सुधामप्यवापुर्हि निर्विसाचित्ताः
३२ यदप्यनन्यगात्रं प्रतिछन्नरूपा दुरन्वेषणाः स्यादुर्लभं लयापि स्वभानदूरस्थः शशी वप्रकाशोऽस्त
दीयैर्गुणैरवचेतुं समशक्यः ॥३३॥

निर्विसांनिर्वेदरहितं चित्तं यस्य सत्यत्नं सम्यगास्थाय दुष्प्रापमर्थमवश्यं प्राप्नोति हि यस्मात्मुहुर्विघ्नजालैर्हन्य
मानाः अपि सुराः अनिर्विसाचित्ताः प्रतिदुर्लभामपि सुधां प्रापुहि यस्मादनिर्विसाचित्ताः प्रत एवं भवात् अपि देवाः
सुधामप्यवापुरिति वा भुजंगप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः ३२ यद्यप्यनन्यगात्रं प्रतिछन्नरूपत्वान्नोऽस्माकं गुरुर्दुर
न्वेषणः स्यात्तथापि पयारादूरस्थोऽपि चंद्रः स्वीयैः प्रकाशैर्विज्ञातं शक्यस्तद्वत्तदीयैर्गुणैरेव सुगुरुर्वे
तुं शक्यः ॥३३॥

ननु तया पिङ्गगतो यत्रान्वय इति चेत्तत्राह इदं नु धन्वनः कामस्यागमापेक्षया यतिशरीरान्निर्गतः सुभ्रुवां विभ्रमा
णां पदं कामस्यास्त्वस्याविता [illegible]नः शरीरं प्राप्तुमर्हति कामागमापेक्षयैव प्रातो न तु तज्जन्यसुखेच्छया पतिं बाधयितुमा
ह कामविनिर्मुक्तानाममरगणीरेखास्तु भिर्वृत्तास्वर्गिणीसंमता ३४ नन्वेवमपि रात्रौ बहुत्वात्कथमस्य देशस्य राज्ञः
शरीरे प्रविष्ट इति विस्मयमिति चेत्तत्राह नित्यपतत्तामगामिनां स्मरगुरुणां श्रिते देशे प्राणिनः प्राने हिता यतो रोग

291

इत्तु चापागमापेक्षया निर्गतो वर्मितस्याचितं रूमवत्मेषु तिं विभ्रमाणां पदं सुभ्रुवां भूपतेः प्राप्तुमर्हत्यनिर्मु
क्तकामामनणीः ३४ नित्यपतत्त्वामपीय्याश्रिते निर्वृताः प्राणिनो रोगशोकादिना नेहिताः इत्सु पीडोज्झि
ताः स्वस्वधर्मेरताः कालवर्षी स्वरामेदिनी कामसूः ३५ तदिहालस्यमपास्य विचेतुं निरवधिसंस्पृतिजल
धेः सेतुं दृष्टिकब्जपदं कमलं मोनेव यथा नेह समर्पय न यामः ३६ इति जलरुहपद्मवचनं सर्वे मन
सि निधाय निराकृतगर्वे कांचित्तन्निवेश्य शरीरं रहितुमन्ये निरगाद्द्वारं ॥३७॥

पिरण=२

शोकादिना नावेदिता यतो वीरपीडाविनिर्मुक्ताः स्वस्वधर्मे रताश्च सुन्दराः इन्दुः कालवर्षी सागरः सर्वकाम
सूः स्यात् ३५ ततस्मादस्मिन्काले प्रालस्यं विहाय यानाद्यनन्तं संसारसमुद्रस्य सेतुं दाशीकैरवराणां रविं दं विचेतुं ग
च्छामो ऽस्मिन् [illegible] देशे यथा कालं न नयामः मात्रा समकं नवमोलां तं ३६ इत्येवं पद्मपादस्य वचनं निराकृत
गर्वे मनसि सर्वे निधाय कांश्चिद्द्वारं गरूशरीरं रक्षितुं तस्मिन्स्थाने निवेश्यान्ये निर्गताः ॥३७॥

व२

ते पर्वतात्पर्वतं देशाद्देशं भ्रमिममनिशं चिन्वंततोधिककृतादेवानांनिवेशापेस्तानस्फीतानमरकन्नपते देशान्
प्राप्तुः प्रापन्नवंतः ३८ मत्वापुनरप्युत्थितममरकंतंजनं पं रघुदिल्लीपतत्वंपं प्राचार्यमत्वामंदृाविरहजं नृमाहित्वा
धैर्यंप्रापुः ३९ ते च तरुणीषु सत्तमं मानविलोलं भूपालं ज्ञात्वा स्वीकृतगायकवेषानगरं विविशुर्यतोविदितस
मस्तविशेषाः ४० राज्ञेज्ञापितगानविद्यातिशयापतत्सपराज्ञः संहणायविष्टत्तोगतिशयोपेस्ततारावत्तंचं
इमिवतरुणीमध्यगतंभूमिंद्रदृदृशुः ४१ भूमींद्रविशिनष्टि वरचामरकराणांतरुणीनांकंकणैरंजितोमनो

तेचिन्वतः शैलाच्छैलं विषयाद्विषयं भ्रमगवेलं प्राप्याधिकृतविबुधनिवेशान्स्फीतानमरकन्नपते
देशान्न् ३८ मत्वापुनरप्युत्थितमेनं श्रुत्वावेन्मदिल्लीपसमानंत्यत्काविरहजदैन्यममं दृमत्वावा
र्यधैर्यमविंदन् ३९ ते च ज्ञात्वा मान[illegible] विलोलं तरुणीसक्तं धरणीपालं विविशुः स्वीकृतगायकवे
षानगरं विदितसमस्तविशेषाः ४० राज्ञेज्ञापितविद्यातिशयास्तेवत्संगमहाविधतातिशयाः रमणीश
तमध्यगमवनींद्रं दृहदृशुस्तारावतमिवचंद्रं ४१ वरचामरकरतरुणीकंकणरंजितमनोहर पश्चाद्गा
नगीतिस्तोत्रहीतश्रुतिसुखवतानेनसमग्नसदृग्निमद्देशं ४२ धृतचामीकरदंडसितातपवारणरं
जितरत्नकिरीटंश्रितावनिमहामिवरतिपतिमाश्रितभवमिवयांतः परममरेशं ॥४३॥

हरः पश्चाद्गागायस्तंजन स्वगीतिस्तोत्रहीतेनश्रुवणसुखेनतानेनसमग्नसदृग्निमद्देशायस्यते ४२ धृतस्व
धतच्चामीकराहिरण्मयोदंडोयस्यतथाभूतेनसितेनातपवारेणच्छत्रेणरंजितेरत्नकिरीटंयस्यतंस्वीकृतविग्र
हंरतिपतिमनंगमिवयद्वाश्रितमभूमिमंतः पुरंहितंदेवेशंपुरंदरमिव ४३ एवंभूतंराजानंहृष्ट्वायत्कृतवंतस्त

सस्वरं जगुः मूर्छनालक्षणं तु क्रमात्स्वराणां सप्तानामारोहश्चावरोहणं सा मूर्छनेत्युच्यमानमस्याताः सप्त सप्त वे
तित्त्रस्वराः श्रुतिभ्यः स्युः स्वराः षड्जर्षभगांधारमध्यमाः पंचमो धैवतश्चाथ निषादश्चेति सप्त ते इत्युक्ताः सप्त सामा
स्व ३ न्यतः स्वरस्वरूपं तु श्रुत्यनंतरं भावी यः स्निग्धोनुरणनात्मकः स्वतो रंजयति श्रोतृचित्तं स स्वर उच्यत इति श्रुतिर्नाम स्वरारं
भकावयवविशेषस्तदुक्तं प्रथमश्रवणाच्छब्दः श्रूयते ह्रस्वमात्रकः सा श्रुतिः संपरिज्ञेया स्वरावयवलक्षणेति ग्रा
मामलक्षणं यथा कुटुंबिनः सर्वेप्येकीभूता भवंति हि तथा स्वराणां संदोहो ग्राम इत्यभिधीयते षड्जग्रामो भ
वेदाद्यो मध्यमग्राम एव च गांधारग्राम इत्येतद्ग्रामत्रयमुदाहृतं मंद्रा चेराः पञ्जीमतः समुद्रागाम कास्व पंषड्जमध्य

रुचिरवपाः समासाद्य तां संसदं नयनसंज्ञाविती णीस नाभ भजा समतिस्पृष्टास्ततः सस्वरं मूर्छना
पटुविदस्तेजगुर्मोहयंतः सभां ॥ ४४ ॥ अंगतत्त्वसंगतिमपास्य गीरिव्यंगेतुगविटपानि संगमजुषित्वदे
गेस्वागरचिताः सकलुषं तत्संगाः तेसंगमकृतभंगमपयंति भंगाः ॥ ४५ ॥

मगांधाराश्रयाणां जन्महेतवस्ति
तथा चैवं भूतग्रामत्रयेपि प्रत्येकं सप्त सप्त मूर्छना इत्येकविंशतिर्मूर्छना भवंतीति तथा भूता मूर्छना पटुविदस्तेस
स्वरं जगुरित्यर्थः यच्छेदिनोत्कमत्रगायतिति तत्स्वरेभिः प्रोक्तं ॥ ४४ ॥ गानव्याजेन स्वगुरुप्रतिबोधनं कृत्वा तांत
ज्ञानमुद्दाहरंतीहेसंगेत्यश्रुतिसूत्रादिलक्षणं कुसुममकरंदास्वादनशीलतत्त्वसंगममपास्य विहाय अंगव्यक्तस्त्व
तिगिरिव्यंगे संगमजुषित्वदंगतत्त्वश्रीरिरसातिलतनशारीरस्पर्शलक्षणं परचिताः सकलुषं पंडुः स्वपुत्रकमंतरंगमं
तःकरणं येषां ते भंगाः स्त्रियास्तत्त्वसंगमनार्थं भंगमपयंति भंदप्रापुवंतीत्यर्थः इंदुवदनामजससनेस्वगुरुप्रभसे
स्यकेलाविहरूपः संकेतः सिद्धांतोवातस्पसेचक्ष्यापंप्रो खंगित्वारः इवंपंदंशरीरं संचारिनिवेहासिन्नराजशरीरे
पंचशरस्यकामस्य समरः ॥ १ यः

२९३

वरासितया च हे पंचजनेषु मनुजेषु मुख्य श्रेष्ठ यह्वा पासि त्वं च पंचजना आकाशश्च प्रतिष्ठितस्तमेव मन्य आत्मानं
विद्वान् ब्रह्मामृतोमृतामिति श्रुतेस्तु तानां सांख्यरीत्या मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त षोड
शकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष इति पंचविंशतितत्त्वानां मुख्य श्रेष्ठ त्वं पंचजन पक्षस्य पंच पंचजन
स्तत्वा श्चप्राणा इति सिद्धांतरीत्या वा कस्य शोषस्थानां प्राणा चक्षुश्श्रोत्रान्नमनसां पंचजनानां मुख्याधिष्ठानेत्वयि पंचा
नामप्यगच्छ न्नपि वेदस्वरूपमप्यनाप्नुवन् गतिश्वासोन्यमिति हेतोः अतो खलु वंचितोस्मि गाः ८६ किं च हे शर
ण्यां मासी वेदमुख्य सर्वं सर्वं यातिर्हस्या हिकमपहाय हेगर्वं कुर्वन्मानसमनुस्यास्मद्दीपं वा स्विति कस्मान्नस्म

नत्वं
पंचतारसमयसंवपकृते प्रांचं मे चान्निवेह संचरासि स पंचैपंचजन मुख्य पंच मुख्यमप्यनैचनत्वेच गातिरि
ति किं च किल वंचितोस्मि ८६ मातेर्याशि मुख्य सर्वमपहाय पूर्वं कुर्वन्निह गर्वं मनुष्यत्वमहद्दृ पूर्वेन स्मरसि
वस्त्व स्मद्दीपामिति कस्मात्तं संस्मर तद्दृस्मरपरमस्स दुज्ञ्मा ८७ नेति नेत्यादिनिगमवचनेन निपुणानि
षिध्यमस्ताम्ज्जेराशिं पदशक्यानिह्नुवं त्वात्मरूपतया जानंतिकोविदास्तत्वमसितत्वं ॥ ८८ ॥

स्म·
त्को= तीर
रासि तस्मात् हे स्मर कामा ङुमापरं स्वस्वरूपं संस्मर तत्परमिति वा ८९ अस्मदुन्मापरं स्मरे स्तुतं का यात आदेशो
नेतिर नेति अस्य स्त्रम न ह्येव ह स्वम ही र्घ मनं तरमवाद्यमपूर्वमन्नपरं अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययतया रसं नित्यमगं
४३ धवस्तु पत अनाद्यनंतमहतः परं ध्रुवं निचाय्यतं मृत्युमुखात्प्रमुच्यत इत्यादि श्रुतिभिः संस्मारयंति नेति नेत्यादि
निगमवचनेन नमस्तां मृत्तेराशिं सम्यगनिषिध्य सर्वाधिष्ठानत्वादनवधिवाधायोगात्प्रतिषेधुः स्वरूपत्वे
न प्रतिबेधमाहितयावास्थितत्वात्तत्स्यापि सत्ये प्रामीत्येवा पलध्यमः अस्तन्नेवसभवतीति वेदवादित्यादि श्रु

तिश्रुस्स्रद्वले

तथा पंचकोशविवेकेन सर्वपामरात्मत्वेन प्रतिपद्यंते तत्तन्वंत्वमसीति स्मारयंति। आकाशादिकं विश्वमुत्पाद्यानु
प्रविश्यान्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयकोशात्मत्वेनाध्यालेगूढं पुरुषं लक्षणाय घातेनकवेषो
त३ विविच्यतेंदुलवद्यहृदिदृश्यतितत्त्वमसि तथा च श्रुतिः तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः आकाशाद्वायुर्वा
६४ योरग्निरग्नेरापः अद्भ्यः पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधीभ्योऽन्नं अन्नात्पुरुषः स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः तस्मा
न्मनोमयादन्योंतर आत्मा विज्ञानमयः तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयादन्योंतर आत्मा आनंदमयः सोऽकामयत बहु स्यां
प्रजायेयेति स तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा इदं सर्वमसृजत यदिदं किंचित्तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् तदनुप्रविश्य सच्च
२++ द्वा एतस्मादन्नरसमयादन्योंतर आत्मा प्राणमयः तस्माद्वा एतस्मात्प्राणमयादन्योंतर आत्मा मनोमयः तस्माद्वा एतस्मा++ 295
आत्मा व

स्वाद्यमुत्पाद्य विश्वमनुप्रविश्य सूक्ष्ममन्नमयादिकोशतुषजालेकवषो विविच्य पुंस्त्वं घातवेयतंदुलवद्धृदिदृश्यतितत्त्व
मसि तत्त्वं ४९ द्याः

त्वचा मवहित्वा पुंसि तस्याव ह्रिमतो देह आत्मा न भवति कार्यत्वात् घटवत् नन्वविपक्षे वाधकाभावादप्रयो
जकोयं हेतुरिति चेन्नाकृताभ्यागमकृतविप्रणाशस्य वाधकसद्भावात् तथा विवादास्पदः प्राण आत्मा न भवति जड
त्वात् घटवत् तथा मनोमय आत्मा न भवति विकारित्वाद् देहवत् तथा विज्ञानमय आत्मा न भवति लयाद्यवस्थाव
त्वात् घटादिवत् तथानंदमयो ह्यात्मा न भवति कादाचित्कत्वाद् भवत्तस्मादानंद एवात्मा भवतु महेति नित्यत्वादय
आत्मा न भव विनाशो नित्यो यथाद्देहादिः आत्मन आकाशः संभूत इत्यादिश्रुत्या आकाशादेरनित्यत्वावगमा
न्नानेकांतिकता तेति वाऽ पूर्वोदनास्य विहरणो वर्तमानाद्दृद्दृा संरात्मनेपदस्यात्मनेपदस्य काद्वाऽनादोनास्य विहरण
इति सूत्रात्सद्वत् इति भवितव्यमिति चेन्न भिन्ना मादद्दातीति प्रयोगवदनुपि हृशि हस्या कारस्याग्रहणो नास्ती

शं·वि·
डि·
२५६

स्वरं

सर्वेंद्रियालयं न तत्त्वमेवेति स्मारयंति च यावि षमदे शेषु स्वैरं संचारिणश्चान् कषाभिघातेन रश्मिभिः सम्यगनिवर्त्य
शंकीवध्वंतितथा विषमेषु विषयलक्षणेषु देशेषु स्वैरं संचारिणाइंद्रियलक्षणान् दृष्टान् दोषदर्शनलक्षणकषावि
घातेन मनोरश्मिलक्षणराश्मिभिर्यस्मिन्परमात्मतत्त्वधीमंतावध्नंतितत्तत्त्वं त्वमसि तथा श्रुतिः आत्मानं रथिनं विद्धि
२४ शरीरं रथमेव तु बुद्धिं तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च इंद्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान् यस्त्वविज्ञानवान्भव
तियुक्तेन मनसा सदा तस्येंद्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेरिति ५० यथजागत्स्वप्नसुषुप्त्युपाधिविलक्षणं तत्त्व
त्वमसीति स्मारयति प्रात्माजागत्स्वप्नसुषुप्त्युपाधिभ्यां यावर्तमाने षु ते षु तत्स्वतत्त्वात्सुषुप्त्यः हृत्रमिवत्ये वमुपाधि

विषमविषयेषु संचारिणोऽश्वान्दोषदर्शनकषाभिघाततः स्वैरं तान्निवर्त्य स्वांतरश्मिर्धीरावध्नंति यत्र
तत्त्वमसि तत्त्वं ५० व्याप्तजाग्रदादिषु नुस्यूतं तत्पात्म देवपुष्प भपङ्क्तिसूत्रमिति पदोपाधिकं त्रयपत्यल्के
न विसंततिसरपस्तत्त्वमसि तत्त्वं ५१ पुरुषाणां देहमित्यादि विवेहेषु सर्वकारणतया यस्य सार्वात्म्यं साहकस्य वसु
कुण्डादिता दात्म्यसरसमाम्नायते तत्त्वमसि तत्त्वं ५२

त्व१ एवेदंसर्वं १

त्रयपत्यलेनपत्सरपोजानंति तत्त्वमसि ५१ किंच पुरुषेयद्भूतं यच्च भाव्यं सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिसदेवसो
म्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयमैतदात्म्यमिदं सर्वं यथा सोम्यैकेन लोहमणिना सर्वं लोहमयं विज्ञातं स्याद्वाचा
रंभणं विकारो नामधेयं लोहमित्येव सत्यमित्यादिवेदेषु सर्वकारणतया सुवर्णस्य यथा कटकमुकुटादिता दात्म्यस
रसं पयासातपाम्नायते उपक्रमोपसंहारावभ्यासोऽपूर्वता फलं अर्थवादोपपत्ती च लिंगान्येतानि षड्जमादिवत्
तात्पर्यनिर्णयादितात्पर्यलिंगैः सारसेनापदिश्यते तत्त्वं त्वमसि ॥५२॥ ५२ ॥५२॥ क ॥५२॥ २५६

ते

297

किंच यस्त्वाह मासिन् शरीरे विभामि सोऽहं सौरविमंडलस्थोऽस्ति यो सौरविमंडले विभाति सोऽहमस्मीत्येवं व्यतिहारेण वेदवादिनः उपलभंते तत्त्वमध्यापयंतीति तत्त्वंत्वमसीत्यादि श्रुतिः तद्यत्तत्सत्यं असौ आदित्यो य एष एतस्मिन् मंडले पुरुषो यश्चायं दक्षिणेऽक्षन् पुरुषस्तावेतावन्योन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ वित्याद्या ५३ किं च वेदांतवचनसहायेन पतत पाहितमिति मध्यात्मनादिधर्मैः श्रद्धया अन्विते विद्यया पापासनपावपुण्येः रत्नं तनिर्मलानींद्रियाणि येषां ते ब्राह्मणाः पहुस्तविविदिषंतीति वेदितुमिच्छंतीति तत्तत्त्वं त्वमसीत्याच श्रुतिः तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषंति यज्ञेन दानेन तपसानाशकेन यद्दृष्ट्या पापमनिषदा करोतीति तद्दीपेक्षतरं भवति दानादेः सत्त्वं तु भगवतो ज्ञेसात्विकत्वं

ती। व्यतिहारतो।

यस्त्वाहमत्र वर्ष्मणि विभामि सोऽसौ यो सौ विभाति रविमंडले सोऽहमिति वेदवादिनो यं व्यध्यापयंति यत्न तत्त्वमसीति तत्त्वं ५२ वेदांतवचनसहायेन सुधर्मैः श्रद्धया अन्विते विद्यया उज्ज्वलैः विविदिषंत्यपत्यंत विमलांतःकरणा ब्राह्मणा य [illegible] तु तत्त्वमसीति तत्त्वं ५४ शमदमोपरमादि साधने धीराः स्वात्मना त्मानि यदन्वि

कृता। घ्यकृतार्थ प्रपिगतामितसच्चिदानंदरूपानपुनरिहावितंति तत्त्वमसीति तत्त्वं ॥५५॥

वेदांतवचनादेः प्रज्वलितात् दुग्धिरस्कन्न जलमाप्ति प्रवेशा छावदुत्कदेहां प्रतिकरणात्वं न तु सामान्येच्छां प्रतिः प्रजागलस्तनापालस्या: पूर्वमेव सिद्धत्वात्तद्यद्वा: श्वेतजिगमिषतोऽपत्रगमनं प्रत्येवतत्स्येवज्ञानं प्रत्येव करणत्वमतुः ५५ किंवा शमदमोपरमतेति समाधिश्रद्धालक्षणैः साधनैः स्वात्मना स्वरूपेणात्मनि बुद्धौ यदन्विष्य साक्षात्कृतं सत्पञ्चज्ञानमनंतं ब्रह्मज्ञानमानंदं ब्रह्मेत्यादि श्रुति बोधितमनंतादि स्वरूपं पेल कृतकृत्याः संतः पुनरिह संसारे जन्ममरणादिलक्षणे न वर्तंत इति तत्तत्त्वं त्वमसीत्याच श्रुतिः शांतो दांत उपरतस्तितिक्षुः समाहितो भूत्वा १

रवि

विर

एवमभ्यर्थितमनिंदितं वर्णितात्मबलं श्रुत्वा प्रयोविषपार्थेन पाहूनकारणाबलं बुनिर्णीतं कर्तव्यं येनसनरपतिः प्र
रिता प्राणापेक्षांतनेता नृशिष्यात्मविससर्ज॰ पूर्वाहितीपकेः हे यज्ञदितं लक्षणं तत्प्रातःप्रभुभवेपरिपीरलपोभूप
गीतितंतांमुनिर्दूते ५६ सभायांतैः पप्पपादादिभिरुद्बोधितोमहीमवलंब्य पूर्वोक्तं न्यायेनराजशरीरान्निर्गत्यनिजं
शरीरं ——— विवेशदेशिकेंद्रसंज्ञा वेतनामवाप्यवपुनरुत्थितोऽभवत् ५७ ननुराजभक्त्याविसृष्टा
ग्निनादह्यमानंशरीरंकथंविवेशेत्याशंक्याहतस्मात्राजतनुतो निर्गमनात्पश्चात्सर्वेहंसंगृहादिहूमेत्यनरप

'एवगीतमेवंनरपतिराकर्ण्यवर्णितात्मार्थंविससर्जे प्रेषिताशानेतानिर्णीतकर्तव्यः ५६ उद्बोधितः
सदसितैरवलंब्यमहीं निर्गत्यराजतनुतोनिजमाविवेशगात्रं पुरोहितनयेनसदेशिकेंद्रः संज्ञाम
वाप्यचपुरेवसमुत्थितोभूत् ५७ तद्ननुकुहरमेत्यपूर्वेहष्टंनरपतिभक्त्याविसृष्टपावकेननिजवपु
रवलोक्यदह्यमानंऋद्धेतिसयोगधुरंधरोविवेश ५८ सपदिदहनशांतयेमहांतंनरहरिमाश्रममघो
हजं प्रणतं स्तुतिभिरधिककालात्सत्पदाभिलक्षितमतोपयहात्मविद्प्रधानः ॥५९॥

तिभक्त्यविसृष्टपावकेनदह्यमानंनिजशरीरमवलोक्य यतोयोगधुरंधरोऽतोगहातिविवेशप्रविष्टतानाम ५८ ए
वमपिदहनंकथंशामितवानित्याकांक्षायामाहसपदितत्क्षणे आत्मविदप्रधानः श्रीशंकराचार्यः दहनस्य
शांतयेमहांतंशरणंसाधुनरसिंहरूपमधोक्षजमधोक्षजन्मसंज्ञानंयस्मात्तंविद्वत्प्रधिकेकलाभिर्लसंतिप
दानियास्ताभिः स्तुतिभिःशीघ्रमतोषयत्ततयाहिश्रीमत्पयोनिधिनिकेतनचक्रपाणेभोगीन्द्रभोगमणिरंजि
तपुण्यमूर्ते योगीशशाश्वतशरण्यभवाब्धिपोतलक्ष्मीनरसिंहममदेहिकरावलंबं १ ब्रह्मेन्द्ररुद्रमरुदर्क
किरीटकोटिसंघट्टितांघ्रिकमलामलकांतिकांतलक्ष्मीलसत्कुचसरोरुहराजहंसलक्ष्मी॰ २ संसारघोरगहनेच

संसारकूपमतिघोरनिगूढमूलं संप्राप्य दुःखशतसर्पसमाकुलस्य दीनस्य देव कृपया पदमागतस्य ल० ४ सं
सारसागरविशालकरालकालनक्रग्रहग्रसननिग्रहविग्रहस्य व्यग्रस्य रागरसनोर्मिनिपीडितस्य ल० ५ संसार
वृक्षमघबीजमनंतकर्मशाखाशतं करणपत्रमनंगपुष्पम् आरुह्य दुःखफलितं पततो दयालो ल० ६ संसारसर्पघ
नवक्त्रभयोग्रतीव्रदंष्ट्राकरालविषदग्धविनष्टमूर्तेः नागारिवाहनसुधाब्धिनिवास शौरे ल० ७ संसारदावद
हनातुरभीकरोरुज्वालावलीभिरतिदग्धतनूरुहस्य त्वत्पादपद्मसरसीशरणागतस्य ल० ८ संसारजालपति
तस्य जगन्निवास सर्वेंद्रियार्थबडिशाग्रझषोपमस्य प्रोत्खंडितप्रचुरतालुकमस्तकस्य ल० ९ संसारभीकरक

नरहरिः कृपयातः प्रशांते प्रवलतरकुताशाने प्रविष्टः निरगमदचलेंद्रकंदरां हि धुरिव वक्रवि
लाहि धुंतुदस्य ६० तदनु राम धनाधिपाविनेपोझर विरहादतिवर्द्धमानहार्दैः सनकं
द्ववृतः सनंदनाद्यैर्जिगमिषुराजनिमंडनस्य गेहं ६१

रीसकलाभिघातनिष्पिष्टमर्मवपुषः सक
लार्तिनाश प्राणप्रयाण भवभीतिसमाकुलस्य ल० १० अंधस्य मे हृतविवेकमहाधनस्य चोरैः प्रभो बलिभि
रिंद्रियनामधेयैः मोहांधकूपकुहरे विनिपातितस्य ल० ११ लक्ष्मीपते कमलनाभ सुरेश विष्णो वैकुंठ कृष्ण मधु
सूदन पुष्कराक्ष ब्रह्मण्य केशव जनार्दन वासुदेव देवेश देहि कृपणस्य करावलंबमिति ५९ ततस्स नरहरिः कृपया
प्रवलतरकुताशाने प्रकर्षेण प्रशांते सति तस्मिन्गुहायां वा प्रविष्टः सश्रीकरोगिरींद्रकंदरामध्यान्निरगमत् रा
विधुंतुद इति हि नस्योतिविधुंतुदो राहुलस्य प्रवलतत्वाम् हि लाहस्रीव० ६० ततः प विरहाद्गतिवर्द्धमानसोहा
र्दैः प्रोत्फुल्लसनंदनाद्यैरावृतः सनकं इव श्रमधनाधिपामंडनस्य गेहं गंतुमिच्छुराजनिसमपगाभजत् ॥ ६१ ॥

तदनुगगनमार्गेण पूर्ववद्दृष्टमंडनगेहमेत्य गलितक्रियाभिमानेयतो विषयलक्षणाविषान्निवृत्तो भित्वा यमंड नमिश्रमुच्चैरत्तिपात्रमकृत ९२ प्राकारादवतीर्णं तं श्रीशंकरं सम्यक्‌पर प्रेम्णा दृष्ट्वा सव मंडनः प्रांजलिः पुनश्च प्रकर्षेणानम्रीभूतः पूर्वविग्रहः शिरोभागोपेनसपादपाणिः पूजाभिरभिपूज्यानिमिषैरीक्षणैः पिबन्निव तास्थिवा न्दृष्पीढता ९३ गृहं शरीरं च पुत्रान्यन्मदीयं तत्सर्वं तवैवेति वाही किं भणनेनेत्याहमुदितोयतो महात्मा ब्रह्मस्वभावः स विश्वरूपापतीनीरवरती ट तस्य पद्मे मलपोः पपातवतातिहर्षेजपेंद्रवज्या ९४ एवं मंडनकृतं सत्कारमप्य

विषः तः

तदनुसरन्नमेत्य पूर्ववद्दृष्टगगनपथाक्षुलितक्रियाभिमानेविषयं निवृत्तयेमञ्चैरतनुं मंडनमिश्रमात्ति पात्रं ९२ तं समीक्ष्य नमभ्युतेसच प्रांजलिः प्रणत पूर्वविग्रहः स्वहेणाभिरभिपूज्य तत्स्थिवानो क्षणैरनिमिषैः पिबन्निव ९३ सविश्वरूपो वतसत्यवाहीपपात पादांबुजयोर्यतीशः गृहं शरीरं मम यच्च सर्वं तवेति वादीमुदितो महात्मा ९४ प्रयसा प्रथममर्चितं मुनिं शान्नविष्टरमुपास्थितं बुधेः प्रश्नया वनतं रब्रवीद्वस्ताभिवदनेविशारदा ९५ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वदेहिनां ब्रह्मणोधिप तिर्ब्रह्मन्नभवान्साक्षात्सदाशिवः ९६ सदहिमामविजितमत्तयेवपन्मदनसायकनकामकलास्वपित द्ववोधिक्रतेकृतीमावरलदिदमत्यैव॥९७॥

स्त्रिविडंवनं एषि शारदावाक्यमुदाहरन्माहाति प्रयोणापत्या प्रथमेपूजितं प्राज्ञासनं बुधैः सह समीपास्थितं मुनिं प्रश्रयावनता ज्ञाततत्त्वमूर्तिरमिकथनेऽतिकुशलासरस्वती अब्रवीदिथा तदुदाहरतिई शानः सर्वविद्यानामीश्वरं सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिरित्यादिमंत्रप्रतिपादितः सदाशिवोहब्र ह्मन्साक्षाद्भवानित्यर्थः ९६ ननु काम प्राप्तेनतत्कलेत्युक्तामपरिजित्वात द्दिर्ज्ञाना येयत्वं कृतवंतं मां कथमे

त्वपराजयस्त्वावयोर्लज्जाख्यस्तु न भवतीत्याह त्वयापदावां विजितौ तत्सर्वयापि लज्जां नावहे तेन नु ब्रह्मणा सहिता
याः स्मस्त्वामश्रावहे कथं न भवतीति चेत् ब्रह्मादिभिरपि स्तुत्यत्वात् पराजयो न तत्कर इत्याह हे ईड्य तत्त्वं कुत
इत्यत आह परात्मन् तत्र दृष्टान्तमाह यथा सहस्रभानुनारिवाकरेण कृताभिभव खद्योतादेरपकीर्तये न भवतीति
प्रसिद्धं तद्वदित्यर्थः ॥ ६८ ॥ एवं स्तुत्वा ब्रह्मलोकगमनायानुज्ञां प्रार्थयते प्राद्यौ मत्स्वच्छं स्वीयं धाम तद्वशंपद
पाप्सामि तस्मात् हे अहं नाम मनुजाने योग्ये सिमो न धाम ख्यातत्य भामाद्या विक्रमेण कं त्वामं गतहितां देवी

नपाप द्वावां विजितो परमात्मन् तत्र यामावहन्तीज्य सर्वे पाकृतानां भक्तिर्निमयखशाल्मिनानिशाकरादे
रपकीर्तये खलु ॥ ६८ ॥ प्राद्यवा तस्य धामकामं च यास्याम्य हे सम्बन्धं माम नुजातुमर्हन्तु इत्यामं आतहिंतो
यो गशान्त्या पश्यन्नदं वीमा व्यक्तौ विभाषे ॥ ६९ ॥ जानामि त्वां देवविदं वस्य धातुर्भार्यामिष्टाम घ्नमतैः सग
र्भौ वाचामाद्यां देवतां विश्वगुह्मां चिन्मात्राम प्यानल लक्ष्मादिरूपां ॥ ७० ॥ तस्माद्दस्मत्कल्पितष्वर्च्य मा
नास्थानेषु त्वं शारदा रख्यादि शांतीद्व्यान योनश्पर्भंगादिकेषु तेषु सौशाश्वतसानिधाना ॥ ७१ ॥

यो गयातत्या पश्य न भाष्यकारो जगा द्वशालि ॥ ६९ ॥ तदाह हे देवि त्वां जानामि कथंभूतामित्यत आह देवस्य धातुर्हि
रण्यगर्भस्य भार्यां तत्रापीष्टाम पिप्रियां घ्नस्यादृष्टमतैः शिवस्य सगर्भौ सहोदरा वाचामाद्यां देवतां चिन्मात्रामपि विश्व
रक्षणार्थं स्वीकृतलक्ष्म्यादिरूपामेवंभूतां त्वां जानामीत्यर्थः ॥ ७० ॥ एवं स्तुत्वा निजगृहस्वीकृत्य प्रार्थ्यमाह तस्माद्दस्मत्
कल्पिता दिकेषु तेषु अस्मिन्निर्मितानि तवस्थानानि तेषु पूज्यमाना शारदा रख्यात्वमिष्टान यौन
दिशंतीत्यस्य शाश्वतसानिधानं यथा तथा भूता प्रासव ॥ ७१ ॥

तथा स्मितिति प्रतिज्ञाय सरस्वती पितामहस्य प्रियं धाम सत्यं प्राप्ता तत्र संसदि तस्याः प्रदर्शनं समीहमानः तमाकाशि कं विस्मयं प्रापुः ७२ एवं सदस्यानां मध्ये व्यक्तं शं हर्षं प्रमंडनपत्नी शायो मदाह पत्नी शोन जितस्य भर्तुर्यतित्वाज्जाता दैध्यात्से भवेन शोकेन सर्वसमस्यांशं त्याक्तस्याः स्वभार्यायाः प्रतधानमीहमनं नोपि मारदितो गंभीरत्वात् साधुसमीचीनं वीहयन्तिस्थ स्वरोपिमुदितोऽभवत् ७३ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह हायशोरद्दोतधानाद्यनंतरं मंडनमिश्रोपि विधिपूर्वं तद्देके प्रजापत्यामेव ष्टिं कुर्वन्ति प्राजापत्यां निरुप्येष्टिं सर्ववेदस्वदक्षिणां आत्मन्यग्नीन्समारोप्य ब्राह्मण प्रव्रजेद्गृहाद्दिता

तथेति संश्रुत्य सरस्वती साशापात्स्वियं धामपितामहस्य प्रदर्शनं तत्र समीपस्थसर्वे प्राकाशि कं विस्मय मीयुरुच्चैः ७२ तस्या पतीशाजितभर्तृ पतित्वजाते वेधव्यसंभव शोचाभवमस्य शोत्या प्रतधि मीलमम दिताजनि मंडनोपितन्सा धुवीहमममुद्देयति शोषरस्त्र ७३ मंडनमिश्रोप्यथविधिपूर्वं हुत्वाविरतं यागे सर्वं शमारोपित शोचिष्केशो भजे शंकरमस्तमिताशः ७४ संन्यासगृह्यविधिना सकला निकर्माण्यपहाय शंकरगुरुर्विद्वेषोस्य कुर्वेन कर्णोजगो किमपितत्त्वमसीति वाक्यं कर्णोजपान्निखि लसंसृतेर्हु:खहाने: ७५

हि श्रुतिस्मृत्युक्तमार्गेण सर्ववित्तं यागे हुत्वा आत्मनि आरोपितः शोचिष्केशो अग्निहोत्राग्निर्येन अस्तमिताशः गता आशा यस्य सः शंकरं भेजे सेवितवान् ७० ७४ संन्यासप्रतिपादक गृह्यसूत्रविधिना सविद्वेषः सर्वाणि प्रहाय प्रजसा सम्यकुर्वीत श्री शंकरगुरुः सर्वस्याध्यात्मिकादिरूपस्य संसृतिदुःख स्य हानेः कर्णेजपं सूचकं कर्णेजपः सूचक इत्यमरः किमपितत्वमसीति वाक्यं कर्णेजगौ ७० ७५ ।७५ १५९

कर्माणि २४

मंडनोपि संन्यासपूर्वकं विधिवद्दीक्षां प्रापितवान् पश्चादाचार्यः श्रीशंकरः श्रुतिमल्लकस्यात्मतत्त्वमुपदिष्टवानेव
यमिति तत्राह तत्त्वमसिवाक्यं पुनरपि अभाषयेत्सहितमुक्तवानित्यर्थः ।१०७६ तत्रादौ त्वंपदार्थमाह हे हे देहाद्यो त्वं देहो
नासि हि यस्मात् घटवद्दृश्यत्वात् नात्मा तत्र हेतवो रूपादिमत्त्वान्मनुष्यत्वादिजातिमत्त्वात् ममेदं शरीरमिति भेदप्रथनाच्चात्मा
तु शब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं प्रगोत्रमित्यादिश्रुत्युक्तो हमिति प्रत्ययगोचरः ननु मनुष्योहं स्थूलोहं कृशोहमित्यभेदसं
प्रत्ययाद्देहः आत्मा कुतो न स्यादिति तत्राह अभेदसंप्रत्ययं विपर्ययाद्भ्यान्यताद्दात्म्याध्यासाद्धेतोः स्थितं विद्धि ।१०७७
किंच लोप्यो घटादिः स्वव्यतिरिक्तो दंडादिलोपकापस्य तथाभूतो दृष्टः शरीरं च तादृशं स्वातिरिक्तलोपकमेव प्रसिद्धं

संन्यासपूर्वं विधिवद्दीक्षितस्य आत्मतत्त्वं समुपदिष्टवान् स्वयं आचार्यवर्यः श्रुतिमल्लकस्य तत्त्वादिवाक्यं पुनरप्यभा
ष ।७६ त्वं नासि देहो घटवद्दृश्यनात्मा रूपादिमत्त्वाद्धि जातिमत्त्वात् ममेति भेदप्रथनाद्भेदसंप्रत्ययं विद्धि विपर्य
योत्थं ।७७ लोप्यो हि लोप्यव्यतिरिक्तलोपको दृष्टो घटादिः खलु तादृशी तनुर्दृश्यत्वहेतोर्व्यतिरिक्तसाधने
त्वतः शरीरे कथमात्मतागतिः ।७८ नापींद्रियाणि खलु तानि च साधनानि दात्रादिवत्कथममीषु तवात्मभाव
चक्षुर्मदीयमिति भेदगतेरमीषां स्वप्नादिभावविरहाच्च घटादिसाम्यं ।७९।

तथा च लोप्यपदार्थः स्वातिरिक्तलोपकं त
था दृश्यमपि स्वातिरिक्तद्रष्टृकं तत्तस्माद्विमतं स्वातिरिक्तद्रष्टृकं दृश्यत्वात् घटवद्यद्यत्कर्म तत्तत्स्वातिरिक्तकर्तृकं य
था लोप्यो घटादिः स्वातिरिक्तलोपक इत्याशयेनाह दृश्यत्वहेतोरिति एतस्माद्धेतोः शरीरव्यतिरेकसाधने स्वातिरिक्तद्रष्टृ
कत्वसाधने तु दृश्यत्वहेतोः शरीरेप्यात्मत्वावगतिः केनापि प्रकारेण न घटत इत्यर्थः ।७८ एवं देहाद्यात्मानं विविच्येंद्रि
येभ्योपि विवेचयति नापींद्रियाणि तेषां साधनत्वात् दात्रादिवत्तस्मादमीष्विंद्रियेषु तवात्मभावः केनापि प्रकारेण
नोपपद्यते तेषामनात्मत्वे स्मृतिहेतुद्वयमाह चक्षुरादेर्घटादिवदनात्मत्वमेव चक्षुर्मदीयमित्यादिभेदावगतेः स्वप्ना

इंद्रियसमुदायस्यात्मात्वतं प्रत्येकमिति विकल्प्याद्यं प्रत्याह यद्येषामिंद्रियाणां समुदायस्यात्मता स्यात्तर्ह्येकस्येंद्रियस्य
नाशे समुदायनाशादात्मताबुद्धिर्न स्यात् इति पक्षस्याप्यनिराकृत इष्टे प्रत्येकमात्मत्वमुच्यते चेत्तर्हि बहूनां प्रत्येकत्वेन विरुद्धादि
क्रियत्वान्नाशसमये स्मरणं नैव स्यात्तत्र हेतुः स्मरणानुभवयोरेकात्मसम्बन्धत्वाद्योहं दृष्टवान् सोहं स्पृशामीति दृष्टश्च

+ वश्यकत्वाच्छरीरमेवात्मेत्यतदुं ८० विंबयादिवद्विदेशस्यतमगोचरमात्मतत्त्वं स्यात्तर्हि ३॥

पद्यात्मतैषां समुदायस्यादेकस्यापायेनापि भग्नत्वाच्छरीरं प्रत्येकमात्मत्वमङ्गीक्रियते चेन्न शेषच्छरीरं बहूनायक
त्वात् ८०॥ आत्मत्वमस्यतमस्यादिवच्चतुरादेस्तत्तद्विनाशसमये स्मरणं न हि स्यात् एकाश्रयत्वाभिप
मात्मस्मरणानुभवयोर्दृष्टश्रुतार्थविषयावगतिश्च न स्यात् ८१ मनोपि नात्मा करणत्वहेतोर्मनो मदीयं गत
मन्यतोऽभूदिति प्रतीतेर्व्यभिचारितामाः सुषुप्तौ च विच्छिन्नमनसो विविक्तता ८२ अनयैव दिशा निराकृतान
च बुद्धेरपि चात्मता स्फुटं अपि भेदगोचरमनन्यपात्करणादाविव बुद्धिमुच्यते ॥८३॥

तार्थविषया प्रत्यभिज्ञा च न स्यात्तस्मादिंद्रियाण्यात्मा न भवंतीत्यर्थः ८० ८१ नन्वस्तु तर्हि मन एवात्मेति तत्रा
ह मनोप्यात्मा न भवति करणत्वहेतोर्मदीयं मनोऽन्यतो गतमभूदिति भेदप्रतीतेः सुषुप्तौ व्यभिचारितायाश्च विच्छिन्न
मनसो वैलक्षण्ये ३० ८२ अन्यापि बुद्धावतिदिशति अनयैव दिशा निराकृतत्वाद्बुद्धेरप्यात्मता स्पष्टं यथा तथा नात्मेति
स्फुटत्वमावेदयति मदीया बुद्धिरन्यतोऽभूदिति भेदावगतेः सुषुप्तौ चानन्वयात्करणादाविव बुद्धिमप्यात्मत्वेन मैवांगी
कुरु विपो ८३॥

ऽस्तु तर्हि अहंप्रत्ययगोचरोऽहंकार एवात्मेति तत्राह अहंकृतिरहंकारो ह्यात्मा न भवतीति तत्र हेतुः स्मरमेऽस्मेकृतिरिति धातु
पदस्य प्रयोगात् तर्हि सुषुप्तावपि लयरहितः प्राण एवात्मास्त्विति तत्राह सर्वोपसंहारिणि सुषुप्तेऽस्मिन्नपि प्रगल्भः
प्राण आत्मा न भवति तत्र हेतुः मदीयाः प्राणा इति लोकवादात् ५४ उपसंहरति एवं भक्ता देहादिविलक्षण आत्मा त
दविविक्तस्त्वंपदवाच्यस्तत्त्वमसिवाक्ये अभिहितस्त्वंपदार्थं प्रदर्श्य तत्पदार्थमाह तयोः त्वं वा ऽसतत्पदेन जगत्कारणं ब्रह्मो
क्तं प्रवदंत्यर्थमाह तत्त्वमस्यादिवाक्ये पदद्वयं बोध्यमेकम् उदितं ५५ तत्त्वं पदार्थयोरैक्यं वाक्यार्थं श्रुत्वा शिष्य उवा
सं च सर्वज्ञसंसारिपदाभिषिक्तयोः त्वंपदार्थयोस्त्वैक्यं कथं तत्त्वमसिवाक्यं कथं प्रतिपादयति हि परमात्मनः प्रकाश

नाहं कृतिस्मरमधातुपदप्रवादात् प्राणा मदीया इति लोकवादात् प्राणोऽपि नात्मा भवितुं प्रगल्भः सर्वोप
संहारिणि सत्सुषुप्तौ ५४ एवं शरीराद्यविविक्त आत्मा त्वंशब्दवाच्योऽभिहितो ऽत्र वाक्ये तद्रोदितं ब्रह्म ज
गन्निदानं तयोस्तथैक्यंपदयुग्मबोध्यं ५५ कथं तदैक्यं प्रतिपादयेद्वचः सर्वज्ञसंसारिपदाभिषिक्तयोः
नह्येकता संतमसः प्रकाशयोः संदृष्टपूर्वा न च दृश्यतेऽधुना ५६॥

योरेकता पूर्वं नैव दृष्टा न चाधुना दृश्यते

तथा चास्य प्रयोगः तत्त्वमसिवाक्यस्य तत्त्वंपदार्थयोरैक्यं न संभवति विरुद्धधर्मवत्त्वात् तमःप्रकाशवदिति ननु हेतु
रनुसाध्यमानत्वात् तमःप्रकाशयोरप्येकतापत्तिः तयोर्भावाभावरूपतया तदनुपपत्तेः तस्मात् आलोकाभावरूपोपाधि
सत्त्वाद् अप्रयोजकत्वमस्येति चेन्न तमसोऽपि भावरूपत्वात् तमोऽभावरूपमिति वादी प्रष्टव्यः किमालोकाभावमात्रं
तमः किं वा रूपदर्शनाभावमात्रं आद्येऽपि किमेकैकं तम एकैकालोकाभावः किं वा सर्वालोकाभावः आद्येऽपि किं
प्रागभाव उत ध्वंसाभाव आहोस्विदन्योन्याभावः त्रितयमपि न संभवति सवितृकिरणसंतते देशे प्रदीपालोकजन्म

विनाशाद्याः सतोऽस्य प्रागसत्त्वेऽपि तमोबुद्धदर्शनात् ननु प्रागभावाद्यवस्थासु तमोबुद्ध्यभावो विरोधी लोकनिबंध
न इति चेत्तथापि विरोध्यभावस्तावद्धि तत्प्रागभावादेस्तमोबुद्ध्यालंबनत्वस्यावश्यवक्तव्यत्वेन विरोध्यभाव गिरा
प्रागभावो ज्ञातः प्रध्वंसेऽनुपपत्तिस्तद्ज्ञातो प्रागभावेऽन्योन्याभावो ज्ञातो वा लोकसत्त्वेऽपि तदभावस्याभावात्तमोबु
द्धिः स्यात् इतीयेऽपि किमस्य सर्वेषामालोकानां सन्निधानं निवर्त्तकमुत्तैकेकस्य प्राद्ये सर्वो लोकमंतरेण तन्नि
वृत्तिर्न स्यात् इतीयेऽप्येकैकस्य सर्वालोका[illegible]भावानिवर्तकत्वाभावात्तमोबुद्ध्यापत्तिः प्रत्येपि किमेकैकस्य रू
पस्य दर्शनाभावः उत सर्वस्य आद्येऽपि किं रूपदर्शनमात्राभावः उतयत्र तमोबुद्धिस्तत्स्वरूपस्य दर्शनाभावः नाद्यः
बहुलांधकारे संवृतापवरकांतरवस्थितस्यापि बहिरूपदर्शनेन तद्वापवरकांतस्तमोदर्शनात् नहितीयः आ

सत्यं विरोधगत्तिरास्तितु वाक्यगं पंसोपपुमानिति वदत्र[illegible]विरोधहानेः
आद्यापवाक्यमविरोधिपदद्वयं तत्सत्वैकवोधनपरं नत्कोविरोधः ॥८७॥

वि॰ गभावादिकं रूपसहत्वान्नननु रूपवतो द्रव्यस्य स्पर्शवत्त्वनियमात् इहितं तमः कथं रूपवत् द्रव्यमवगाम्यते तथाच
प्रयोग स्तमो नीरूपस्पर्शाविधुरत्वाद्धाकाशवदिति चेन्न वायोरन्यत्र स्पर्शवद्व्यस्य रूपवत्त्वनियमेऽपि रूपराहितस्य
स्पर्शवत्तो वायोरभ्युपगमात्तयाचयत्स्पर्शवत्तद्रूपवद्यथा घटादिरिति व्याप्तेर्यथा वायो भंगस्तथा यद्रूपवत्तत्स्पर्शव
दिति व्याप्तेस्तमसि भंगान्नवप्रमाणाभावः तमालमालाश्यामलं तमइ[illegible]त्युपलंभादिति संक्षेपः ८६ एवमु
क्तो गुरूराह सत्यमिपविरोधावगातिस्तुवाच्यगास्तिएवमर्धसंगीकृत्यैकांकपंशतिपादयदिति पद्वत्तं तत्राहसोपं
पुमानितिवाक्यवदस्मिन्वाक्ये विरोधहानेरविरोधिवाच्यमाद्याय पदद्वयं तयोर्लक्ष्यैकसवोधनपरमेवं सतिनकोऽपि

प्रमानितिवाक्येतद्ब्रह्मादेस्तत्कालविशिष्टस्यपुंसः इदंशब्दार्थस्यैतत्कालविशिष्टस्यपुंसश्चैक्यात्तंभवापिसोयमि
तिपदद्वयंजहदजहल्लक्षणयाविरुद्धंतत्कालैतत्कालविशिष्टत्वांशंविहायपुरुषमविरोधिवाच्यांशमादायतल्लक्ष्यैक्य
बोधनपरंतद्वत्तत्वमसिवाक्येसर्वज्ञत्वसमष्ट्यल्पज्ञत्वरूपस्यविरोधिवाच्यांशस्यहानिंकृत्वाऽविरोधिवाच्यंचिदंशमादा
यपदद्वयंतल्लक्ष्यैक्यबोधनपरमितिवः ॥ यस्मादेवंतस्माद्विराजितांदेहादिगतामहंबुद्धिंपरित्यजकथमितिचे
त्तत्राहोक्तविवेकबुद्ध्यायतोकर्मशतैरतिशयेनदुस्त्यजांतर्ह्यहंमतिःकथंविधेयेतितत्राहसंततंपरमात्मानमेवात्म
भावेनचिंतयकितत्तदहंमतिवेत्तत्राहयतःपरमेवात्मभावेनचिंतनाद्दृढमक्तताल्पतरत्वंयैःआत्मानंचेद्विजानीयाद

जहीहिदेहादिगतामहंधियंचिरार्जितांकर्मशतैःसुदुस्त्यजांविवेकबुध्यापरमेवसंततंध्येयात्मभावेनयतोविमुक्तता ॥ साधारणेवपुषिकाकसृगालवन्हिमात्राादिकस्यममतांत्यजदुःखहेतुंतद्वज्जहाहिवहिरर्थगतांचविद्वन्चित्तंदधानपरमात्मनिनिर्विशंकं ॥ तीरात्तीरंसंचरन्दीर्घमत्स्यस्तीराद्भिन्नोलिप्यतेनापितेनएवंदेहीसंचरन्जाग्रदादौतस्माद्भिन्नोनापितद्धर्मकोवा ॥

यमस्मीतिपूरुषःकिमिच्छन्कस्यकामायशरीरमनुसंज्वरेदितिश्रुतेः ॥ एवंममतायाअप्युत्तात्तत्राहंतायाःकाकय
त्याशयेनाहकाकादेःसाधारणत्वाद्वपुषिदुःखहेतुंममतांत्यजतद्वद्वहिरर्थविषयांचदुःखकारणंमत्त्वातांपरित्य
जतद्युक्तंयावतःकुरुतेजंतुःसंबंधान्मनसःप्रियान्तावंतोऽस्यनिखन्यंतेहृदयेशोकशंकवइतिममतादुःखहेतुस्त्वेति
त्वंजानासीत्याशयेनाहहेविद्वन्नितितर्हिकर्तव्यमुपदिशतिनिर्विशंकंसमस्तशंकाकलंकविनिर्मुक्तंविजातीयप्रत्यय
रहितंचित्तंपरमात्मनिस्थापयेत्व ॥ ननुजाग्रत्स्वप्नसंचारित्वात्तद्भिन्नत्वात्तद्धर्मीकत्वाद्वाकथंपरमात्माभेदेनचिं

तद्युनुभूयमानं जाग्रदाद्यवस्थात्रयं कस्येति चेत्तत्राह जाग्रदादिलक्षणमिदमवस्थात्रयं व्यभिचारं गच्छद्बुद्धिसं
तकं चित्त्वरूपत्वव्यवानुगतेः अनंतः कल्पितं तत्रेंद्रियजन्यज्ञानावस्था जाग्रत्स्वप्नस्वस्थाऽइंद्रियाजन्याविषयाध्यवसाया
नावस्था च स्वप्नावस्था अविद्यागोचरा अविद्यावस्थावस्था सुषुप्त्यवस्था अनुवृत्तेश्चावृत्तं कल्पितमित्यत्र दृष्टांतमाह
जोरिदमं शेनवृत्तमावृत्तं भुमिच्छिद्र सर्पदंडादि यथा कल्पितं तद्वत् तस्मादवस्थात्रयपरत्वाच्छरीरपांशीवं चतथे
मित्युक्तमत एव परित्यक्तं निर्मलमभयं ब्रह्मासि तस्मात्पूर्वं बद्धमं मा गाः शार्दू॰ ६१ एवंभूतं स्वात्मानं जनः किमिति ना
वगच्छतीति तन्नशोकनीयमात्मशक्तेर्महिम्नो अनिर्वचनीयत्वादित्याशयेनाह प्रत्यक्तमं प्रातिलोम्येनासज्जडदुःखात्मा

जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिलक्षणमहो अवस्थात्रयं चित्तनोन्व्यवानुगतामिथोव्यभिचरद्बुद्धिसं ज्ञमज्ञानतः
लक्ष्यं रज्जिदमंशाकेवसुमतिच्छिद्राहिदंडादिवत्तद्बुत्सासि तुरीयमर्दितमभयं मात्यपुरेवभ्रमीः ६१
प्रत्यक्तमं परपदं विदुषोऽति कस्यं दूरं तदेव परिमृष्टमतेर्जनस्य गूढं तर्वहिरिश्वचितिराक्लिनवेत्ति कश्चि
न्चिन्त्वबहिर्वहिरहो महिमात्मशक्तेः ६२ यथा प्रपापां वहवो मिलंते तत्तो द्वितीयेवतभिन्नमार्गाः प्र
यांतितद्वद्बहु नाम भाजो गृहे भवंत्यत्र न कश्चिदंते ६३

कार्यहंकारादिविलक्षणं तयासाक्षि ज्ञानंदात्मत्वेनावगति
प्रकाशात इति प्रत्यगतिशयेन प्रत्यागिति प्रत्यक्तमं परपदं विदुषः समीपस्थं परिमृष्ट मतेर्जनस्य तदेव दूरमेवं वि
धं चेतन्यमंतर्बहिश्च लितयापि वस्थानाच्छुद्धचित्तो वाहिः वहिश्चिन्त्वन्नवेत्ति अहो शक्तेरयं महिमा व॰ ६२ प्रयतत्वज्ञा
नाव्यभिचारिसाधनाभ्यैराग्यमाह यथा जलपानशालायां बहवो मिलंति तत्तो द्वितीये भिन्नमार्गाः प्रयांति तथा ग
हे बहुनामभाजो भवंति अंते मरणानंतरमत्र गृहे कोऽपि न भवंति उप॰ ६३ किं बहिर्वानि शं सुखावाप्यचात्मक्रियते तत्तस्तत्

प्रत्युत तस्माद्दुःखमेव पतोऽपरूपं हेतुं विना सुखजन्म न दृश्यते हेत्वन्तरं जन्मांतरीयहेतोः सन्निधौ भवत्यपः
पापेन कर्मणेति श्रुतेः प्राप्या ९४ तस्मादेवं भूतसंसाराद्विमुक्तिमिच्छता श्रुतिवचसा आत्मसाक्षात्कार एव सं
पादनीयस्स च परिपक्वमतेः सकृच्छ्रवणेन मंदमतेस्तु गुरुपादाब्जनिषेवणादिना शनैः शनैरित्याशयेनाह परीतिति वि
९५ शनैः शनैरित्यादि विवृणोति प्राणवाम्पासस्यान्तः सत्रिकालस्नानादिरूपस्य कर्मणां करणेन गुरो विशेषेणाम्शुश्रू
षा णाद्बमान संमत्तम पगच्छतितत्स्वकापितंतत्वन्नमते धारणाय पोगं भवति अथेदानीं पस्यदेवे परा भक्तिर्यथा देवे

सुखाय पथ्यं त्यक्तिपते दिवानिशं सुखं न किंचिद्दुःखमेतत् विना न हेतुं सुखजन्म दृश्यते हेतुश्च हेत्वं
तर संनिधौ भवेत् ९४ परिपक्वमतेः सकृच्छ्रुतं जनपदात्मधिपं श्रुतेर्वचः परि मंदमतेः शनैः शनैर्गुरुपा
दाब्जनिषेवणादिना ९५ प्राणवाम्पसनोक्तकर्मणोः करणेनापि गुरो निषेवणात् अपगच्छति मानसं
मलं त्वमते तत्वमुदीरितं ततः ९६ मनोनुवर्तेता दिव्यांगं गरोगुरुर्हि साक्षाच्छिव एव तत्ववित् निजानुव
नो० त्यापरितोषिं गुरुर्विनेयवत्क्रं कृपया हि वीक्षते ९७ नि २

तथा गुरौ तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशंते महात्मनः गुरुप्रसादात्परमात्मलाभः तद्धि दृढं प्रणिपातेन परिप्रश्नेन से
वयेत्यादि शास्त्र मनुसत्य गुरुभक्तेरात्मज्ञानांतरंगसाधनत्वं बोधयितुमारभते हेति शं मनोगुरावनुवर्तेतेत्याव
श्यकता बोधना पत्लिङ्प्रयोगः हि यस्मात्तत्वविद्गुरुः साक्षाच्छिव एव तदुक्तं गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्देवो महेश्वरः गुरुः पिता गुरुर्माता
गुरुरेव परः शिव इति न नु शिवस्त्वं पगुरोरनुवर्तिः किमर्थं कर्तव्येति चेत्तत्राह हि यस्मात्तस्य गुरोरनुवृत्त्या परितोषि
तो गुरुः शिष्यमस्वं कृपया वीक्षते वंद्य ९७ ॥ ॥९७॥ ॥९७॥

रू२ ब्रह्मा गुरु३

किंतत्तद्इतितत्राहसागुरोराज्ञासम्यक् परिपालनीयानतः कल्पवल्लीवस्वेष्टमर्थमवश्यंफलतिकिमसाध्यमस्यागतःस्मा
य्याज्ञामोदमानापहर्षप्राप्याविधातुमिष्टा ३. ९८ किंचेष्टदेवाद्यपिगुरुरोषेणानित्याशयेनाहगुरूपदिष्टानिजदेवता
कुप्येच्चेत्तदागुरुः परिपालयिताग्रुरौरुष्टेकश्चिदपिनास्तितस्माद्गुरोःकोपंकदापिनोत्पादयेत्ततदुक्तंब्रह्मवैवर्ते शिवे
रुष्टेगुरुस्त्राता गुरौरुष्टेनकश्चनेति ९९ ननुविहितानुष्ठानात्प्रतिषिद्धवर्जनाच्चेष्टलाभोऽनिष्टनिवृत्तिश्चभवि
ष्यत्यतः किंगुरुसेवयेत्याशंक्याहयद्यपिप्रतिषिद्धसेवनान्निवृत्तोविहितंभजन्सुमर्थंलभतेतत्थापिविधिनि

साकल्पवल्लीवनिजेष्टमर्थंफलत्यवश्यं किमकार्यमस्याः आज्ञागुरोः संपरिपालनीयासामो
दमानापविधातुमिष्टा ९८ गुरूपदिष्टानिजदेवताचेत्कुप्येत्तदापालयितागुरुःस्यात् रुष्टेगुरौ
पालयितानकश्चित्गुरोनतस्माज्जनयेत्तकोपं ९९ उमान्सुमर्थंलभतेपिचोदितंभजन्निवृत्तःप्रतिषि
द्धसेवनात् विधिनिषेधंचनिवेदयत्यसौगुरोरनिष्टच्युतिरिष्टसंभवः १०० आराधितंदैवतमिष्टम
र्थंददातितस्याधिगमोगुरोःस्यात् नोचेत्कथंवेदितुमीश्वरोयमंतीद्रियंदैवतमिष्टदंनो १ तुष्टेगुरौ
तुष्यतिदेवतागणोरुष्टेगुरौरुष्यतिदेवतागणः सदात्मभावेनसदात्मदेवताः पश्यन्नसौविश्वमयोहिदे

षेधौनस्वतोपिज्ञातुंशक्यौकिंत्वसौगुरुरेवविधिनिषेधंचनिवेदयतितस्माद्गुरोरेवानिष्टच्युतिरिष्टोत्पत्तिश्चभवत्यतः १००
नन्वाराधितंदैवतमेवेष्टमर्थंददातीत्याशंक्याहाराधितंदैवतमर्थंददातितत्थाप्यस्यदैवतस्यप्राप्तिःगुरोरेवभवे
नोचेन्नोऽस्माकमिष्टमतींद्रियंदैवतमपमज्ञोवादितुंविज्ञातमीश्वरःसमर्थःकथंस्यान्नकेनापिप्रकारेणेत्यर्थः १
देवतागणस्यगु ... तुष्याद्यतुष्टत्वादिमत्वात्सएवप्रपतेनततोषणीयइत्याशयेनाहतुष्टइतिहियस्मात्सदैवस

एवं पुराणगुरुणा श्रीशंकराचार्येण परमात्मतत्त्वं प्रतिबोधितः हे गुरो तव कटाक्षपातेन दूरीकृताज्ञानोऽहं धन्योऽस्मीति
भाषमाणस्य गुरोश्चरणयोर्निपपात ३ ततः दिगंगनाभिः समाक्षिप्यमाणसंख्यासर्वदिग्भागेषु स्वरसंख्या समादिश्यत
वशीकृत हिरण्यगर्भसंख्यासंक्षिप्यता भाष्यकारस्य मुखं शिष्यतां वा आप ३ ४ हे स्वरसंज्ञां प्राप्य वाक्यं कृतवानि
त्याकांक्षायामाह निखिलवेदांतचिंतया पावनत्वपनेत्व स्वब्रह्मणोऽलोकात्प्यधिकं सोऽख्यं निर्विशंकं शंकरारहितं नि
र्विशान् बहुकालं नर्मदां कौतुकदातां नर्मदा नदीमभितोऽसौ निर्ममानां ममतारहितानामिंद्रः सुरसरोमगंधमस्मोवास

एवं पुराणगुरुणा परमात्मतत्त्वं शिक्षितो गुरोश्चरणयोर्निपपात तस्य धन्योऽस्म्यहं तव गुरो करुणा कटाक्षपातेन
पातितमोऽइति भाषमाणः ३ ततः समादिश्यत स्वरसंख्या दिगंगनाभिः क्रियमाणसंख्यासंक्षिप्यता भाष्य
कृतस्य मुख्यामवाप तुष्टीकृतधात सोऽख्यां ४ निखिलनिगमचूडाचिंतया तत्त्वलोकात्त्वपनमधिकसौख्यं
निर्विशान्निर्विशंकं बहुनियमभिन्नो सो नर्मदां नर्मदातांमगंधमविनिवासनिर्ममे निर्ममेंद्रः ५ इति वशीकृ
तमंडनपंडितः प्रणतस्तत्करणत्रपदंडितः सकलसद्गुणमंडनमंडितः स निरगात्कृतदुर्मतखंडितः ६ कुसु
मितविविधपलाशभ्रमद्दलिकुलगीतमधुरस्वनं पशुपन्विपिनमपासीद्यमाशांशांकोऽनाशपालि

ऽनी २

निर्ममेन्द्रः ५ अथ याचा पिवतांत माह इत्येवं वशीकृतो मंडनपंडितो येन प्रणतानां सतां करणत्रपदंडिते येन तत्र मनः
प्राणपार्मद्युपदेशेन वा कर्मो नैर्मिष्पदेशेन कर्मोहो परिदृष्टो न सवैः सद्गुणमंडलैरलंकृतः कृतं दुर्मतानां खंडितं खंडनं
येन स निरगाद्दूतः ६ कामाशापति निरगादित्याकांक्षायामाह कुसुमितेषु विविधेषु मद्विभ्रमकुलेगीतामधुर
शब्दो यत्र तत्पाम्नं तं वनं पश्यन्पमपालितो दक्षिणदिशमेव श्रीशंकरोऽपासीत पापीशकलहितं पंपारवित

पत्नाशेषु

तस्यां यमाशायां महाराष्ट्रप्रमुखे देशे गंभीरान्प्रचारपवनप्राप्ततमः शामितो मतांतराभिमानो येन स सनकोपमः श्रीशैलं पर्वतमगमत् आर्यापूर्वार्द्धे पदविग्रहणे कनाधिकेनानिधनेच्छुः इतरतद्धृक्षिखितं भवतीयदीयमादिते यमार्यागीतिः ॥ तैविशिनष्टि प्रफुल्लमल्लिकानां वनानां प्रसंगो पसर्पसौ प्रसंगतानामसंख्यातानां प्रकांडानां शाखानां गंधेन बंधुरः सुंदरः प्रवातस्तेन कंपितानां चापत्रतं प्रकांडो विटपशालं इति विश्वप्रकाशः सदा महानां गजाधिपानां प्रहारेश्वराणां केसरिणां हिंहानां समस्याय प्रवृत्तं भुजंगमभूषणस्य शिवस्य प्रियं यहिरण्यगर्भस्य कौशलमित्यर्थः प्राप्तलच्छगुं

तत्र महाराष्ट्रमुखे देशे गंभीरान्प्रचारपवनप्राप्ततमः शामितमतांतरमानः शनकैः सनकोपमो गमच्छ्रीशैलं ९ प्रफुल्लमल्लिकावनप्रसंगसंगतामितप्रकांडगंधबंधुरप्रवातधूतपादपं । सदामदद्विपाधिपप्रहारस्वरकेसरिव्रजं भुजंगभूषणप्रियं स्वयंभुकौशलं ९ कलिकल्मषभंगायां सोऽयं सतीपचलत्तरंगापाः ससोपाताल गामिगंगायां १० नमन्मोहभंगं नभोलेदिशृंगं तटान्तःसंगं रतस्त्वल्लिभंगं समाश्लिष्टगंगं प्रद्दष्टस्तेरे समारुह्य तुंगं ददर्श प्रालिंगं ॥११॥

गं

रुरुतो भवेद्ध पंचचामरं ९ प्रवृद्धः समीपे चलत्तरंगापस्या पुनःप्राध

रीकृततुंगः पर्वतो यस्या तुंगः पुन्नागनगपोतुंगः स्यात्तुन्नतेल्पवदिति विश्वप्रकाशः तथा भूतायां कलिकल्मषविनाशाय ममर्पायां पातालगामिगंगायां स श्रीशंकरः स्नानं कृतवान् आर्याप्रथमश्लोकं यदि कयमापिलयाणभेदुमपोः स्नलयो कृतयति शोभां गीतवान भुजंगेशः १० ते तुंगमारुह्य च्छिवलिंगं ददर्श तुंगं विशिनष्टि नमतां मोहस्य भंगो यस्मात् गगनास्पदं न शीलानि शृंगाणि पसपुढं स्यात् स संगो पस्माद् दंतताः पतितायां ब्रमराश्च प्रासिन्सम्भगा लिंगताः पाताल गामिगंगा येन प्रहृष्टान्तरंगं मनो यस्येति जटदृस्ससपनत्वमाते पयक्रकिपा विष्णो गाणा भुजे ॥११॥

ततस्तच्छ्रवणमतां संस्मृतिवीजानमविद्याकामकर्मवासनानां भर्जनं पुनः श्रमोत्सन्नत्रयाणाम् तस्य संपादकं भ्रमराख्यो
वासहायं ननतोऽर्जुनोपमेतथाभूतंमल्लिकार्जुनसंज्ञं परमेशलिंगं प्रणिपत्य कर्षणोमोदमवापविपोग। २२ ततस्त
तीरस्थैहैरणादिवृत्तेः श्यामापालिस्तिरोहितमुख्यपसोपपावाप्रावर्जितात् दत्तस्माचपसानिरस्तकार्श्यपस्या
स्तथाभूतायानद्यास्तीरे आचार्यपद्गोऽवासीत गीतिः २३ तत्र तस्मिन् तीरे पवित्रकीर्तिविचित्राणां सुचरित्राणां निधि
मिहदमयायी अत्र भवान् स्वयः श्रीशंकरोऽतिचित्राणि पद्यानि यास्मिन् प्रसह्य ग्रहणं इयामहाणं निमहोऽर्थेः अथो

श्रवणमदवीजभर्जनं प्राणिपत्य मन्त्रसंपदार्जनं प्रमोदस्तमल्लिकार्जुनं भ्रमरोवासविवंनतार्जुनं २२ ती
रस्थैहैः कृष्णापालीरिवासीत तिरोहितोपमायाः प्रावर्जितत्पमापा आचार्यपद्मो निरस्तकार्श्यायाः २३ तत्राति
वित्रपदमत्रभवान्पवित्रकीर्तिविचित्रसुचरित्रनिधिः सुधीद्रान् प्रमाहपत्पूतमसह्य हनिमहार्थमस्यास
मनसुगणान्महदमयायी २४ प्रध्यापपर्यंतमसदर्थनिरास एवं किल्चमती यपद्मास श्रुतिभाष्यजातं प्राप्ति
पपापाप्य पतवेद्दलवीरशैमाहेश्वराश्रविजिताहिसुरेश्वराद्यैः २५ केचिद्विस्नज्य मतमात्म ममुख्य शिष्यभा
वंगताविगतमत्सरमानदोषाः अन्ये तु मन्युवशमेत्यजघन्यचित्ता निस्तुत्तणं निधनमस्य निरीक्षमाणाः २६

जनंवापसततयाभूतंकृतं शारीरकादिसुधीन्द्रान्समनाः सुगणाः शांतिदंतादयोपेषु तानग्र्यान् श्रेष्ठान् ग्राहयत् २४ च
तिरस्कृतान्यशास्त्रपशास्त्रश्रुतिभाष्यसमहमसदर्थनिरासपूर्वमध्यापयंतंभाष्यकारमाप्तिप्राप्तिस्थितापाश्रुपता
दयः हरेश्वरपद्मपादादिभिरात्तिप्पाविशेषेणजिताः २५ तत्रकेचित्स्वीयं मतं परित्यज्यविगतमात्सरादिदोषाः संतः
अस्य श्रीशंकरस्य शिष्यत्वं प्राप्ताः अन्ये तु कोपवशंगत्वा यतो मलिनचित्ताः अस्य मरणं निरीक्षमाणाः कालं निन्युः २६

तथा चैवं विधा वेदांतीकृतानीचानां अघ्रताणा व तां सिपे: पुनश्च पापिष्टा: स्वकल्पना एव वेद: स्व वेदांत प्रति पाद्यमा
त्मानमपि वेदत्रपीपथमपी प्रायोर्हते पेखला: साक्षाद्भूतसिंगाणि शंकरे स्पर्द्धयानि वद्धां बुद्धिं श्रीकृष्णमिथ्यावासुदेववद्धि द
धतितेत द्वृत्किं मत्या गतिं विना शुंमोहं वानलभंते पितृमानुवं स्यैव शार्दूल० १७ शंकरस्य नित्रने स्मोतैं प्राचार्य विनेपे

पुसत्सु कथा केलिकृत्तासु नर्म कथात्वं वा प्रासक्तिषु मध्ये कोणादीत वाणीनैव गणिता कापिली सात्तु काविलीना काृगते
त्वपिन न्नाता शैवं णाश्च पतानां तु वर्चौष्ट्रिवत्वमाप्नोति प्राहर्तं चतद्गहीपदं भजते दोर्गं शाक्तानां च तद्दुर्गतिमश्नुते

वेदांतीकृतनीचस्त्रद्रवचसो वेद: स्वपं कल्पना: पापिष्टा: स्वमपित्रपीपथमपि प्रापोर्हत: खला: साक्षाद्भूत
णिशंकरे विदधतिस्पर्द्धानि वद्धां मतिं कृष्णे पौंड्रके वन्ततो न चरमां किं ते लभंते गतिं १७ वाणी काणभुजी च नैव
गणिता लीना कवित्वा कापिली शैवं चाशिवभावमेति भजते गर्हाप दं चार्हतं दौर्गं दुर्गतिमश्नुते भुवि जन: प्रस्मा

इमा

तको वेत्सवं निर्ष्ठ्यातेषु पतौ प्रासक्तिषु कथाकेलीकृतासक्तिषु १८ तथागतकथागतात दनुपायिनेपायिकं वचो
जनितचोदिता क्वति नाम्नु तोता तिति :विदग्ध तिमिदग्धता विदितचापलं कापिलं विनिर्दयं विनिर्दलाद्धि मत्त
संकरे शंकरे १९॥ इति श्रीम॰ तत्कला॰ प्रपंचने॰ सं॰ स॰ दृष्टमोभवत्॥ २०॥

श्रीं०

वैष्णवं तर्प लपितुं समर्थ: कोपि
जनो नास्तीत्यर्थ: १८ विनिर्दयं यथास्यात्तथा विनिर्दलन्न विशीर्णातां शाक्तवन्न विरुद्धमतानां संकरो येन तथाभूते सति
तथागतानां सुगतानां कथा गताविलयं प्राप्ताः तथा नैपायिकवचस्तदनुपायितद्वृनुगाम्य जनितत्तोतातितः कौमा
रिल: चोदित :प्रेरितोपि तथैव गतं न वदति पुनश्चाविदित चापलं कापिलं वादग्धतप्रष्टात्स्थिता वाधीपस्सत्न विदग्ध
तिनाभिन्नं हृतिनैव प्रस्माती तिवापृथिवीतेनापित पैवाविलयं गतं तथा १९ इति श्रीमत्परमहंस परिव्राजकाचार्य श्रीपा

दशिष्यसात्वतंशावतंसरामकुमारसूनुधनिपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमे दशमःसर्गः॥ १०॥ ठाकुररामवाम

व३

म:।

श्रीगणेशाय नमः॥ अथ मनुरेव निर्जयं सपरिकरं वर्णयितुमुपक्रमते तत्रादौ तस्मिन्नहेशा एकदा प्राह्लादितस्तीयदोषः सीताह
रणमागतरावणेव त्वमसि तत साधुवेषो येनास्थितः कापि स्वदोषो यस्य अनल्पा दोषा यस्मिन् न तथाभूतः कश्चित् कापालिको
मायामानविनिर्मुक्तं मुनिमय स्वदित्यन्वयः इद्द्रः १ मुनिविशिष्टा नष्टिकामक्रोधादीनां वशं यं न भवतीति तथा वश्यंपद्वि
पार्थैर्मुनिभिर्विमृग्यं प्रशस्यं भाग्यमेवं तं मामाश्रित्यासीनं ३०२ सकपालिकाश्चिराद्‌भीष्टं दृष्ट्वा स्वमिष्टं संसिद्धमिव
निर्धार्य हृष्टो महर्द्धो विशिष्टं श्रेष्ठं निजलाभेन तुष्टं कृत्याशिष्टं स्वकर्तव्यशेषं स्पष्टं यथा स्यात्तथोक्तवान् ३ तद्वच
नमुदाहरति हे मुने वद्यान् सर्वेसंततायान् तव गुणाना कापि भवं तं दृष्टं सम्यगुत्कं ठितावित यतिपि स्यविदित्वा तव प्रव

न

तत्रैकदा ह्लादितने जदोषः पौलस्त्य वत्कास्मि तत्साधुवेषः निर्मोनमायं स्थितका पशेषः कापालिकः कश्चि
दनल्पदोषः १ प्रभाव पशुपन्मदनाद्यवश्यंवश्यं पद्वि पार्थैर्मुनिभिर्विमृग्यं आदिष्टभाग्यं सपदि प्रशस्यमासी
नमाश्रित्य मुनिं रहस्यं २ दृष्ट्वैव हृष्टस्स चिराद्‌भीष्टं निर्धार्य संसिद्धमिव स्वमिष्टं महर्द्धिशिष्टं निजलाभतुष्टं वि
स्पष्टमेवं कृत्याशिष्टं ३ गुणांस्तवाकर्ण्य मुने नवद्यान् सार्वत्रसौशील्यदयालुताद्यान् द्रष्टुं समुत्कंठितचित्तव
तिर्भवंतमगमन्नविदितप्रवृत्तिः ४ त्वमेक एवात्र निरस्तमोहः परा कृतद्वैति ववः स मह्यः प्रमानि दूरीकृत

मा०च०३

देहमानः श्रद्धाद्वये योजितसर्वमानः ५
तिर्यं न तादृशो हमागतवानास्मि ४ त्वं अपोजनासिद्धये स्तोतिः अत्र लोकेनि
रस्तमोहस्त्वमेवैकः परतः पराकृतो द्वैति वचसां समूहो येन स्वयं दूरीकृत सर्वमानो योजितं सर्वस्मिमानो येन तथाभूतस्त्व

न२

ममानीमांद्दस्युकः श्रद्धाद्वयः परमात्मेवाभासि पाठांतरे श्रद्धाद्वये योजिता निसर्वाणि प्रमाणानि येन सत्त्वमेकः स
र्वी त्वत्तेन प्रकाशास इतिव्याख्येयं ५ प्रमर्त्यलोकेषु दं ईदृश्दि देवलोकेष्वपि गीर्तकीर्तिर्यं

टी२

शं.वि.
टि.
१६६

सासकटाक्षलेशेनार्दिता नागरी ता सज्जनानामार्तिः पीडा येन सदुक्तिभिः संपादिता विश्वस्य पूर्त्तिर्येन स तथा ६ वि 316
जितवरत्वाकुलहलिता हस्तेन गृहीता प्रत्येवादिनो येन महावंशोऽतिशयेन विश्राणनशीलः ७ तथा चैवं वि
धेषु भवादृशेषु कार्यार्थिनोत्पंतं तुच्छापमपि काममन वाप्यकापि काचिदप्यवस्थायां न गच्छतीति किंतु प्राप्यैवयाति ८

परोपकृतये प्रगृहीतमूर्तिरमर्त्यलोके घ्वविगीतकीर्तिः कटाक्षलेशार्दितसज्जनार्तिः सदुक्तिसंपादितविश्वपूर्तिः
६ गुणाकरत्वाद्भुवनैकमान्यः समस्तविद्याऽभिमानधन्यः विजित्वरत्वाकुलहस्तितान्यः स्वात्मप्रदत्वाच्च महाव
दान्यः ७ प्रदोषकल्याणगुणालयेषु परावरज्ञेषु भवादृशेषु कार्यार्थिनः क्वापि न वाप्य कामं न याति तुच्छापम
पि प्रकामं ८ तस्मान्महत्कार्यमहं प्रपद्य निर्वर्तितं सर्वविदा त्वयाद्य कपालिनं प्रीणयितुं प्रतिष्ठे कृतार्थमात्मा
नमतः करिष्ये ९ अनेन देहेन सहैव गंतुं कैलासभूमीश्वरमचरेतुं व्रताद्यपतीव्रतपोभिरुग्रैः सुदुष्करै
रद्य शतं समग्रैः तुष्टोऽब्रवीन्मां गिरिशोऽप्रमथैरभीप्सितं प्राप्स्यसि मत्प्रियार्थं जुहोषि चेत्सर्वविदः शिरो वा
हुताशने भूमिपतेः शिरो वा १०॥

टी।

एवं स्तुत्वाचार्यमभिमुखीकृत्य कपालीयमाह यस्मात्सर्वविदा त्वयाममैतं संपादितं महत्कार्यमात्माद्य कपालिनं मे
रवं प्रीणयितुं प्रतिष्ठे करिष्ये ततं कपालिप्रीणनादात्मानं कृतार्थं करिष्यद्धं ९० ९ सर्वविदा त्वया निर्वर्तितमित्युक्ते
तद्विवृणोति अनेनेति अमः कैः ही श्रीकंठ इत्यमरात् गंतं रुद्रं ॥ १०॥ ॥११॥ १०॥ ॥१०॥ १६६

प१

तयोः सर्वज्ञत्वादिति पयोः संमहणोध तच्छापेन तत्र तपोमि ध्यं १२ दिष्ट्या मद्दर्शनं मे ऽनुबंधः उपकृतस्य कार्यस्य गौरव

र्तनं सेत्स्यति दोषात्सादेनुबंधः स्यात्प्रकृतस्यानुवर्त्तनं स्त्वमरः पतोजनस्य बंधो भवदर्शनाविधिरेव १३ इतः प

रमेनुबंधः सेत्स्यतीत्युक्तेरतः परं राज्ञो वाभिलषिष्यतीत्यभिप्रायं नोपादद्यादित्याशापेनाहमर्हैति तस्मात्सर्वविदि

भवानेव परं प्रमाणं प्राप्य १४ तस्मात्त्वस्य मम च लाभं देहस्य नश्वरत्वमालोच्यापिशिरः प्रदानमपि चित्तमवेत्या [illegible] पूर्णा

हं शिरश्छेतिः १५ नन्वेवमपाचित्तुमनसा कुतः स्वमतइत्याशंक्य भवत्तो विरक्त्वा दित्याह तच्छिरो याचितुमनोमेनो

एतावदुक्त्वा तरधात्महेशस्तद्वादि तत्साम्महणोधताशः वराग्रपियपिदिति पानलब्धो न सर्ववित्त्वमपो

पलब्धः १२ दिष्ट्या च लोकस्य हितेचरं तं सर्वज्ञसमम्महं भवंतं दृतः परं सेत्स्यतिमेनुबंधः संदर्शनातो

हि जनस्य बंधः १३ मूर्द्धाभिषिक्तस्य शिरः कपालं मुनीश्वितुर्वा मम सिद्धिहेतु प्राप्यं पुनर्मे मनसा प्यलभ्यं तः

परं तत्र भवान्प्रमाणं १४ शिरः प्रदानेद्भुतकीर्त्तिलाभस्तवापि लोके मम सिद्धिलाभः आलोच्य देहस्य च न

श्वरत्वं यद्वोचितं तत्तमनंतकृत्यं १५ तं याचितुं नत्वमतेमनो मे कोवेद्द वापीस्वशरीरमुज्झितुं भवान्विर

क्तोन शरीरमानी परोपकाराय धृतात्मदेहः १६ जनाः परक्लेशकथानभिज्ञा नक्तं दिवा स्वार्थकृता

त्मचिन्ताः रिपुं निहंतुं कुलिशाय वज्री दधीचमाद्यात्किल बांछितास्थि ॥१७॥

स्वहते पतद्दृष्ट्वापि स्वशरीरं

कोवात्पजंतु भवांस्तु विरक्तत्वान्नदेहमानी सं[illegible]ति देहधारणमपि परोपकारायैव न [illegible] त्वभिमाननिमित्तमित्याह परो

पकारायेति १६ पद्यप्येवं तथापि त्वं परक्लेशावहं कर्मानुष्ठातुं किमितिप्रवृत्तोसीत्याशंक्याह सर्वेपि जना परक्लेश

कथानभिज्ञा यतो दिवानिशं स्वार्थतत्पराः आत्मादेहं दुःपादि विन्त्ये चेयातत्रोदाहरणमाह शत्रुं निहंतुं वज्रनिर्माणा

यं द्रोदाधीचमभिलषितमस्थिस्वीकृतवान्कृतवांश्च परातु सा त्विसमुस्यानामि पदशातदास्य हि धानां काके पेति

वरान्ये भवादृशेमन्युस्थिरस्य सर्वगतस्य पक्षः शरीरस्य प्राणपेक्षणिकत्वात् शरीरमपि त्याज्यमेवेत्याशयेनाह दधीचिमुख्या इति ॥ १८ तथा च केचित्प्रशांतादयया याः भवादृशाः परन्तु हितहेतोः शरीरं धरंते यस्मादृशास्तु केचन दयाविहीनाः स्वार्थैकनिष्ठा लोके संति १९ तस्मात्परोपकारिणा ते त्वया वपुरपि शरीरादेयमित्याशयेनाह परोपकारं विना किंचित्प्रयोजनं तु तथापि ममेदं पुत्रं न वेत्ति विचार्य वक्तव्यमित्याशंक्याह यस्मादृशास्तु हे योगिन् कामवशा त्वा
१११ नास्ति यतः पुत्रविनलोके प्राणादि निर्गुणो भवानित्याह विधुतेत्यादिना त्वया परोपकारं विना किंचित्प्रयोजनं २ दुहृतः ॥

कं॰

दधीचिमुख्याः त्वामिशरीरं त्यक्त्वा परार्थे स्मयया शरीरं प्राप्य स्थिरं सर्वगतं जगंति गुणैरनर्घैः स्वलं रंजयंति १८ वपुर्धरंते परतु हितहेतोः केचित्प्रशांता दयया परीताः यस्मादृशाः केचन संति लोके स्वार्थैकनिष्ठा दयया विहीनाः १९ परोपकारेण विनास्ति किंचित्प्रयोजनं ते विधुतेषणस्य यस्मादृशाः कामवशास्तु पुत्रा पुत्रं न विजानंति निहंत योगिन् २० जीमूतवाहो निजजीवदायी दधीचिरप्यास्थिमुदां दाननः श्राचंद्रतारार्कमयापयम्नन्यः प्रशंसापक्षः कर्णे पथं गतो हि २१ यद्यप्यपेयं न नरेहवह्निमयार्थितं गर्हितमेवसाद्भिः तथापि सर्वत्रविरागवाद्भिः किमस्य देयं परमार्थविद्भिः २२ ॥

इहोकं दुष्पुत्रा पुत्रं न विजानंति २० स्वशरीरप्रदानतः दशपक्षः साधनं त्वन्यन्नास्त्येवेत्याह जीमूतवाहस्त्या निजजीवनदायी दधीचिरप्यस्थिदायी ह्यपि अलपयपर्यंते नाशाम्न्यपक्षः शाश्वकरणपथंगतो हि प्रसिद्धं हि यस्मात्करणपथं गतावितिवा २१ ननु देयत्वज्ञानात् किमपि निंदितं शरीरं दत्त्वा प्रत्याह वरयद्यप्येवं तथापि परमार्थविद्भिस्तु सर्वत्र विरागवतां भवादृशानां किमप्यदेयं नास्ति त्यालोच्य प्रार्थनां करोमीत्याह यद्यपी ॥ २२ ॥ ॥ २२ ॥ ॥ २२ ॥ १६७

शरीममः

नन्वयं कश्चिद् एवंविधोऽन्यप्रार्थयत्वाशंकाय पापविधस्यं सिद्धिहेतुस्तथापि विधो भवानेव न त्वन्य इत्याह साधकश्रे
६ ष्ठेभ्यः संसिद्धिम् अखंडम् अद्य न्यसाम्यं वडितरे तस्मात् कपालमाहुः न च भवंतं विना हे भगवंस्तपाविधवीर्यवंतः पुमांसो व
हवः पृथिव्यामंति २२ प्रतीतोवशं पत्वमेवमीरः कपालं प्रपच्छ तेन मोक्षिस्य नाऽन्ने पतितम् अधस्तात् हीद्दृपस्सुधीः कृपा
लुः समत्ताहाकृष्टमनाऽब्रवीत् उ॰पे॰ २४ तद्वचनमुपाहरति नैवेति पतदिह लोके बहूनाशानिमित्तं वंतं न कोऽपि
जानन्को वाशात्ततमोऽर्थिसान्नकुर्याद् पितृकृपादेवान्ययातस्य प्राप्तत्मत्वमेव कृतस्यामित्यर्थः इ॰ दु॰ २५ प

मखंडम् अर्धन्य कपालमाहुः संसिद्धिं इमां साधकपुंगवेभ्यः विना भवंतं बहवो न संति तदद्य पुमांसो भगवन्पृ
थिव्यां २३ प्रपच्छ शीर्ष भगवन्नमत्याद्दितीरपित्वा पतितं पुरस्तात् तमब्रवीत् वीद्दृपस्सुधीरधस्तात् कृपालु
राकृतमना समंतात् २४ नैवाभ्यस्यापामिव चल्वदीपं शीत्याप्रपच्छामि शिरोऽस्मदीयं को वार्थिसाक्षात्त
तमानकाप्यं जानन्नकुर्यादिह बहुपापं २५ पतत्यवशं हि विकृष्यमाणं कालेन यत्नादपि रक्ष्यमाणं व
र्ष्मामुनास्ति प्यति चेत्परार्थः स एव मर्त्यस्य परः पुमर्थः २६ वर्ते विविक्ते धिसमाधिसिद्धिर्विस्मिपः स
माया हि करोमि तमतेनाहं प्रकाशं वितरीतु मुत्सहेऽशिरः कपालं विजनं समाश्रय २७॥
न॰

तोयत्नादपि रक्ष्यमाणं शरीरं कालेनाकृष्यमाणमवशं पततीति ततोऽनेन वर्ष्मणा परप्रयोजनं सिद्ध्यतीति चेर्हि स ए
व मर्त्यस्य परः पुरुषार्थः उ॰ २६ तस्मात्सदा विविक्ते हम धिसमाधो वर्ते तदा मिपोरहसि समायाहितो भिमतं क
रोमि यतो शिरः कपालं प्रकटं दातुमहं नोत्सहे गो विजनं समाश्रय २७ २७ २७ २७ २७

कुत इति चेत्तत्राह । शिष्याय द्वेतात्त्विंतितं कार्यं जानंतीति तर्हि हे योगिन् विहरतिं विदधुस्तत्कार्यस्याविनाशं कुर्युर्यत्तो मदेकशर
णः स्वशरीरत्यागवन्निजनाथशरीरमात्मं च कोवा त्वमेतत्त्व २८ इत्येवंतो श्रीशंकरकापालिको संविदं वितनुतां संभाव
एतं संकेतं वाचि नवंतौ ततो योगी मनस्वी मुदितः सन्जगाम श्रीशंकरोपि निजधाम निजो षमासतत्र हिमीव भूव मनोगंभाव
समतो किं विदपि न प्रोक्तवान् २९ कंकालानां शरीरास्थीनां मालया कृतागात्रभूषायेन सः ३० ३० स्वेष्टशुश्रूषि

त्रि प्यावि दंति यदि विंतितकार्यमेतद्योगिन्मदेक शरणाविहतिं विदधुः कोवा सत हे वपुरेतदृपा हितुं स्व
कोवा त्वमेतन्निजेनाथशरीरमात्मं २८ तौ संविदं वितनुतामिति संप्रहृष्टो योगी जगाम मुदितो निल
यं मनस्वी श्रीशंकरोपि निज धाम निजो षमासशाचेन किं चिदपि भावममतो मनोग २९ स्थली त्रिपुंड्री
पुरतो व लोकि कंकालमालाकृतगात्रभूषः संरक्तनेत्रो मदघूर्णिता त्मा योगी पपो देशिक वासभूमिं ३०
शिष्येषु शिष्टैविदूरगेषु स्नानादिकार्याय विविक्तभाजि श्रीदेशिकेंद्रं तु सनंदनाख्यात्तीत्या सदेहे त्यवधाय
गूढं ३१ तं भैरवाकारमुदीक्ष्य देशिकस्त्यक्तुं शरीरं व्यधित स्वयं मनः प्रात्मान[illegible]मात्मस्थुर द्युक्तयो जप
स्समाहितात्माकरणानि संहरन् ॥ ३२ ॥

स्येषु स्नानादिकार्याय विदूरगेषु श्रीदेशिकेंद्रं तु सनंदनाख्याद्रीत्या दे
हं गूढे त्यवधाय विविक्त भाजि सति पर्पवित्यन्वयः ३१ तं भैरवाकारं कपालिनं वीक्ष्य श्रीशंकरः शरीरं त्यक्तुं स्व
यमनोव्यवधात समाहितात्मा तः करणः ज्ञानेंद्रियजपनृपः करणानि संहरन्नात्मानं त्वंपदार्थमात्मानि तत्पदार्थेयु

 नैजो ॥ ३२ ॥

भैरवो कापालिकः सनत्कुमारादिः सकार्दनल्पं प्रा० ३३ प्रसविप्रदेशो चिबुकमधरोर्ध्वः प्रदेशं निधाय मात्मा संवि
वृतमुखं जानू परि उत्तानकरौ निधाँ सामि प्रेई कांतं शोभंतं ३४ उज्जीकृतमुखैः कृतपर्वगात्रे शिरो भागोपनसिद्धा
सनेमद्वाद्रुपरि विनस्तस्य गुल्फं तथापरि गुल्फांतरं चविन्यस्य सिद्धाः सिद्धासनं विदुरिति ३५ आसीनं शोषितं चिन्मात्रं पे
नतत्रैवविन्यस्य लहंदि पद्मगो पेनसमाधिना विस्मारितः सर्गो येन ३६ एवंतं श्मशानं विलोक्य कापालिकः स्वबुद्धि पूर्वमार्जित

तं भैरवो लोकत्रलोकपरजंभस्वसो ख्यातु छ्वीकृत देवराज्यं योगीश्वमा मास्थित निर्विकल्पं सनत्कुजातप्रभृतेरनल्पं
३३ जानुप्रदेशो चिबुके निधाय मात्मासमुत्तानकरौ निधाय जानू परि व्याहितनासिकांतं विलोचने तामिनिमी
ल्य कांतं ३४ प्रासीनमृज्जीकृतपूर्वगात्रे सिद्धासने शोषितबोधमात्रे चिन्मात्रविन्यस्तहृषीकवर्गं समाधिवि
स्मारितविश्वसर्गं ३५ विलोक्य तं हंतुमना कपालशंकः स्वबुद्धिपूर्वार्जिततीव्रपंकः प्रायो घृतासिः सविधं स्वपा
वहिस्तात वान्यस्य पदोपितावत् ३६ त्रिमरलमुद्यम्य निहंतुकामं गुरुं पतामास समुद्देत्ततांतः स्थितमुकोप
ज्वलिताग्निकल्पः सपद्मपादः स्वगुरुर्हितैषी ३७ स्मरन्नथैषस्मरदार्त्तिहारि प्रह्लादवश्यं परमं महस्त
त् समंत्रसिद्धो नृहरेर्न्न सिंहो भूत्वा ददर्शो मदुरीहचेष्टं ॥३८॥

तीव्रः पंको पापं येन प्राप्यतः खड्गः सकापालिको हंतुकामं कपालिनं पतामास मनसि समुद्देत्तत दृष्ट्वा तत्र
स्थित एव पद्मपादो ज्वलदग्निकल्पः प्रकोपयतः स्वगुरोर्हितैषी ३७ अथानंतरं स्मरत्तामार्तिहर
णं प्रह्लादवश्यं प्रह्लादर्दधीनं नृहरे स्तत्परं महस्तेजः स्मरन्नेषपद्मपादो नरसिंहो भूत्वा तस्योमादुरीहचेष्टा
ददर्श पतो मंत्रसिद्धः वि० ॥ ३८ ॥ ॥३८॥ ॥३८॥ ॥३८॥

त पद्म पादः प्रवृद्धकुप्रवृद्धरोषतः ३९ सटास्कंधरोमाण्युत्कटपास्फोटितोमेघसंघोयेनतीव्रशब्देनत्रासितोभक्त
संघोयेनसंवेगेनमूर्छितः समोहितः लोकसंघोयेनकिमेतदित्याकुलोदेवसंघोयस्मात्समुत्पातेतिपूर्वेण
संबंधः ४० लुभ्यत्समुद्रमित्यादिक्रियाविशेषणं लुभ्यत्समुद्रोपसंक्रियायांसमुद्धरौद्रमत्स्यैतभयानकंरटं
तोनिशाचरारात्समाद्योपस्यांज्वलंतोदिशामंताः प्रांतभागोपस्यांप्रचलद्भूमैरंतोयस्याःप्रपातिः प्रद्वाणिजनानां
मिंद्रपाणिपस्यांदलदंतदिन्नं पस्यांतयाजवाद्भिद्रुतेतिपरेणान्वयः ४१ जवाद्भिद्रुत्याशितखरस्ती

सततत्वतणात्युध्वनिजस्वभावः प्रवृद्धरूढविस्मृतमर्त्यभावः आविष्कृतात्युग्रनरसिंहभावस्समुत्पपा
तातुलितप्रभावः ३९ सटाकृत्यास्फाटितमेघसंघः तीव्रारवत्रासितभक्तसंघः संवेगसंमूर्छितलोकसं
घः किमेतदित्याकुलदेवसंघः ४० लुभ्यत्समुद्रंसमुद्धरौद्रटन्निशाटस्फुरदद्रिकूटं ज्वलदिशांतं
प्रचलद्धरांतं प्रभयप्रपद्दंतदलदेवदित्तं ४१ [illegible]

तर

जवाद्भिद्रुत्याशितखरूमैर्हतैस्त्रेप्सुरस्येवपुरानखाग्रैः त्रिपन्नत्रिशूलस्य सततस्यवक्षो
ददार विद्दिन्नसुरारिपक्षः ४२ तन्नाद्दृगात्युग्रनखाग्रधाम्योदंष्ट्रांतरप्रोतदुरीहदेहः नृसिंहतदानीन्नह
रिर्विद्दीर्णाद्युपट्टाणेहालिकमट्टहासं ४३

त्वागांवज्रांतहृदुमैः नखाग्रैः पुरादैत्यस्य यद्वहिरण्यकशि

पोरिव त्रिपन्नत्रिशूलस्यतस्यकापालिकस्यवक्षः चिन्नःसुरारिपक्षोयेनसन्नृसिंहोददार ४२ ततश्चतन्नाहग
त्युग्रनखाग्रधानांसिंहानामस्योदंष्ट्रांतरेप्रोतोदुरीहस्सदुष्टचेष्टस्यकापालिकस्यदेहोयेनसन्नृहरिस्तदानी
विद्दीर्णाद्युपट्टणोनोत्वगेरारणोःप्राद्दृालिकायेनतयाभूतमट्टहासंविलासितवान् ॥४३॥ ४३॥

बहिर्गताः सर्वे विनेयास्तं शब्दमाकर्ण्य व्याकुलचित्तं तपः समीपमागतवंतः आगत्य चाग्रतो मृतं तं भैरवसंज्ञं कापालि
कं ततः भैरवाहिमुक्तं च सुखेन स्थितं तं गुरुं दृष्ट्वंतः ७४ सनंदनः पद्मपादः सास्मितं यथास्यात्तथा इति वदमानो मुक्तवान्
७५ नृहरिवनमुद्राहरतीति पूर्वं खलु अहोबलसंज्ञं पर्वतस्याग्रे पुण्यं किमपि वनं समाश्रित्य भक्तो भावरूपमेनं नृहरिं भावं

आकर्ण्य तं सनिनदं बहिर्गता उपागमन्व्याकुलचित्तवृत्तयः विलोक्य नृभैरवमग्रतो मृतं ततो विमुक्तं च गुरुं
सुखोषितं ७४ उवाह रवरूपा भगवान्कथं वा प्रसादितो येन हरिस्त्वयेति सविस्मयैस्त्रिभ्यजलैः सपद्मः
सनंदनः सास्मितमित्यवादीत् ७५ पुरा किलाहोबलभूधराग्रे पुण्ये समाश्रित्य किमप्यरण्ये भक्तो भा
वरूपं भगवंतमेनं ध्यायन्ननेकान्दिवसाननैषं ७६ किमर्थमेकाकि गिरिगह्वरेस्मिन्वाचंयम त्वं वससीति
शश्वत् केनापि पृष्टो उ किरातपस्या प्रत्युत्तरं प्रागहमित्यवोचं ७७ आकंठमत्यद्भुतमर्त्यमूर्तिः कंठीर
वात्मा परतत्त्वरूपः कश्चित् मृगो वने स्मिन्मृगयो वसन्मे भवत्यहो नास्ति पथे कदापि ७८ इतीरयत्येव मयि
हतोऽन वनेचरो यं प्रविशन्वनांतं निबध्य गाढं नरहरिं लताभिः पुरः परगाः पुरस्तान्न्यधात् ॥७८॥

तं ध्यायन्ननेकान्दिवसान्हं नीतवान् ७६ हे वाचंयम मास्मिन्गह्वरे किमर्थमेकस्त्वं वससीति केनापि किरातपूजापुरा
शश्वत्पृष्टोहमिति वदमानात्प्रत्युत्तरमुक्तवान् ७७ तदाहं कंठपर्यंतमत्यद्भुताकार मर्त्यविग्रहः परतत्त्वरूपः सिंहात्मा कश्चिन्मृ
गोस्मिन्वने वसन् हे मृगयो बाधं ममास्ति मार्गे कदापि न भवतीति कथं ७८ इत्येवं मयि कथयत्येव सति वनेचरो वन
मध्यं गत्वा तत्रागमेव सिंहं नरहरिं लताभिर्गाढं निबध्य पुरस्तादागत्य मम पुरः स्थापितवान् ॥७९॥ ७९

॰प्रहृतेनाश्चर्येण विष्टंमनोपसृत यामस्तेन मयेत्येवं वितापमाना ऽभो भुविर्न्दहरिरिति वहमाणमुक्तवान् ५० तदुदाहर
ति यथामुना किरात पूर्वैकामनचिन्तेनाहं ध्यातस्तथा पूर्वैब्रह्मादिभिः न ध्यातो ऽतस्त्वं नोपालभेथाः इति कथयन्मे प्रसा
दं कृत्वा तिरोधानं कृतवान् ह्रद ५१ पयनपादस्य तां वाणीं श्रुत्वा खिलैरानंदमग्नैर भाविसर्वे ध्यानंदमग्ना ऽभूम
न्नः पुनस्तेन स्वतेजसा जगद्वाडंदन्तयन्नृसिंहो ऽभवज्जगर्जच ५२ ततस्तस्य गर्जनानंतरं तस्याभांडेन साहंकार

महर्षिभिस्त्वमनन्तायगमो वनेचरस्यैव कथं वशोभः इत्यद्भुतावि ष्टहृदामयासौ वि
तापमानो भुविरित्यवादीत् ५० एकामचिन्तेन यथामुनाहं ध्यातस्तथा धात्रमुखैर्न पू
र्वैः नोपालभेथास्त्वमितीरयन्मे कृत्वा प्रसादं कृतवान्तिरोधिं ५१ श्रा का पितां पयन प
दस्य वाणीमानंद मग्नैरखिलैरभाविजगर्ज चाविर्जगदंडभांडं भस्त्राख धाम्नाद्दलयन्नृ
सिंहः ५२ ततस्तदा भांड चलत्समाधिस्वात्मप्रबोधोन्मथितत्र्युपाधिः उन्मीलनेत्रैवि
करालवक्त्रं बलोकयन्मानवपंचवक्त्रं ५३ दंष्ट्रांशुसंदर्पसटाजटालं तातीपनेत्राज्व
लनं निटालं सहोद्यदुद्यस्य सहस्रभासं विधूय विस्फोटकृदहहासं ॥५४॥

नादेन चलन्समाधिर्यस्य स्वात्मसाक्षात्कारेणोन्माथिताः कारणादित्रयउपाधयो यस्य स श्रीशंकरो नेत्रेउन्मी
ल्य करालवक्त्रमानवपंचास्यं नृसिंहमवलोकयत ५३ ते विशिनष्टि चंद्रकिरणसदृशाभिः सटाभिर्जटा
लं ज्वालावन्ती यनेत्र कमलेन कनं स्फुरन्निटालं मस्तकं यस्य सहोद्यंतां सूर्यसहस्राणां भादूवभाय स ब्रह्मांड वि
स्फोटं कृदहहासोपस्यते ४ ५४॥

क्षेत्रो॰

कैरो॰

५८ तीते।

नखवाणेनाग्निर्भिन्नात्कपालेवक्षस्थलाद् उच्चलच्छोणितमेव पंकेन व्याप्तान्यंगानि यस्य तं श्रीवत्सनामगले वैजयंतीं नपुनः हरिणा वक्षोयस्य तं वत्सः पुत्रादिद्विषयोः तर्णके नो वत्स्रीक्लीबमिति मेदिनी गले वैजयंत्यास्त्री रत्नेन कौस्तुभमणिना च संस्पर्धिनी तस्य कपालिनः शाखाणामालायस्य तं ५५ देवासुरत्रासकस्यातिघोरस्य स्वाकारस्य सारेणवलेन व्यथितोऽडकोशोपेन दंष्ट्राभिः करालान्मुखान्निर्गच्छद्वह्निज्वालावलिभिः संलेढासमास्वादिता नभोवकाशो येन तं ५६ स्वरोमकू 325

नखवाणनिर्भिन्नकपालिवक्षस्थलोच्चलच्छोणितपंकलांगं श्रीवत्सवत्संगलवैजयंती श्रीरत्नसंस्पर्धितरौद्रमालं ५५ सुरासुरत्रासकरातिघोरस्वाकारसारव्यथितांडकोशं दंष्ट्राकरालाननिर्यद्वह्निज्वालालिसंलेढनभोवकाशं ५६ स्वरोमकूपोद्गतविस्फुलिंगप्रचारसंदीपितसर्वलोकं तं भं हिड्डुजृंभितशंभुदंभसंस्तंभनारंभकदंतपंथं ५७ माभूदकांडे प्रलयो महात्मन् कोपं नियच्छेति गिरीन्द्रिरादात् ससाध्वसैः प्रांजलिभिः सगात्रकंपैर्विरिंचिमुख्यैरभ्यर्थ्यमानं ५८ विलोक्य विद्युच्चपलाग्रजिह्वं पतिं हि तीशः पुरतोन्यसिंहं ·प्रभीतिरहितस्थित दोपकंठं स्थितोऽपि हर्षाश्रुपिनद्धकंठः ५९ ए३

प्रभवद्गतानां विस्फुलिंगानां प्रचारेण संदीपिताः सर्वलोका येन तं भमसुरविशेषं हिड्डुशीति जृंभितजृंभितः शंभुर्महादेवस्तस्य यो दंभस्तस्य स्थापने कैतवस्य यत्संस्तंभनं तस्यारंभको दंततपंथो यस्य ५७ हे महात्मन् असमये प्रलयो माभूदतः कोपं नियच्छेत्येवं ससाध्वसैः सगात्रकंपैः प्रांजलिभिर्विरात् ब्रह्मादिभिः प्रार्थ्यमानं ५८ विद्युद्वच्चपलोग्रजिह्वमेवं भूतं नरहरिं पुरतो विलोक्य तदा समीपे स्थितोऽपि भीतिरहितो हर्षाश्रुभिः पिनद्धः कंठो यस्य स पतिराजः ८

श्रीशंकरस्तुतवानदपे ।।५५।।

शो·वि·
डिं·
१७१

हे नरहरे कोपमुपसंहर यतोऽनर्थदं यद्यस्माविर्भूतः तव शत्रुर्निहतः सन् भुवि [illegible] वर्त्तते। तो हे देव सनातनीं मयि कृपां कुरु किंच भवत्कोपदृष्ट्या सर्वमिदं जगद्भयमेति १०। किंच तव विग्रहः वपुः खलु सत्त्वमुदाहृतं हि यत तव कोपनमावपि नोचितं तत्तस्मादस्मिन् काले सुखापशांतिं प्राप्नुहि तवैतन्नोचितमिति साक्षेपमाह रुद्रगुणं तमः सत्त्वगुणो विष्णुस्त्वं कथमाश्रयसे ११ एवं कोपशांतिं प्रार्थयित्वा स्तौति हे देव तं सकलभीतिमुस्मरन् सर्वभयमपोह्य पुमान् सुखी भवति तवदर्शने सति किं प्रवदामि यद्भवति न तद्वक्तुं शक्यमित्यर्थः तस्मात्तवदर्शनं परमदुर्लभमेव० १२ अथ कापालिकस्य

326

नरहरे हर कोपमनर्थदं तव रिपुर्निहतो भुवि वर्तते कुरु कृपां मयि देव सनातनीं जगदिदं भयमेति भवद्दृशा १०· तव वपुः किल सत्त्वमुदाहृतं तव हि कोपनमावपि नोचितं तदिह शांतिमवाप्नुहि शर्मणो हर गुणो हरिराश्रयसे कथं ११ सकलभीतिमु देव तमस्मरन् सकलभीतिमपोह्य सुखी पुमान् भवति किं प्रवदामि तवेक्षणे परमदुर्लभमेव तवेक्षणं १२ स्मृतवतस्तव पादसरोरुहं मतवतः पुरुषस्य विमुक्तिता तव कराभिहतो मृत मे रवो न हि समेव पुनर्भवमेष्यति १३ दितिजसूनुममुं व्यसनार्दितं सकृदरक्षदुदारगुणो भवान् सकलगात्रमुदीरितमस्फुटं प्रकटमेव विधित्सुरभत्पुरः १४॥

विमोक्षाय प्याजि माहतव पादकमलं स्मृतवतो मतवतः पुरुषस्य विमुक्तता भवति। अपरं तु मे रवलव कराभिहतः सन् मृतो गतः पुनः संसृतिं न प्राप्स्यतीत्यर्थः १३ भक्तरक्षणं तद्वचनपालनं च तव स्वभाव एवेत्याह दितिजस्य हिरण्यकशिपोः पुत्रं प्रल्हादममुं कृपारगुणो भवान् सकृदरक्षत् कृत्ता विपत्ति पित्रा यद्वचनं तेनोदीरितं सर्वगात्रमस्फुटं प्रकटमेव विधातुमिच्छुः प्राग्भवान् प्रादुर्भूतः १४

१७२

त्वमेव ब्रह्मादिरूपेण सृष्ट्यादिकं करोषीत्याह रजसा वै तो विश्वं सृजसि स्थितौ विधोसि कृत [illegible] सत्वत्रय
तापुधः पालयसि तस्य संहारणं समपेहे देव तमसा वै तत्त्वहा हरसं जितो हरसि ६५ ब्रह्मतत्त्वं प्रजस्य जन्म निर्गुणाश्च
नैव संति तर्हि जन्मादिकं किमर्थमित्यत आह तव जन्मादिकं जगदनुग्रहणाय तत्त्वपदं वाङ्मनसातिगं यतो वा
चो निवर्तते अप्राप्य मनसा सह इत्यादिश्रुतेस्तर्हि तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामीति श्रुतेः केयं पुरुषस्य श्रुतिगम्यतेति चेत्तत्रा
ह श्रुतिवचश्चकितं तत्तत्त्वबोधकमस्त्यलमननात्वित्येवं निषेधमुखेनलक्षणया त्वा च बोधयति न तु साक्षादित्य

सृजसीति विश्वमिदं रजसा वै तः स्थितविधौश्रित सत्वत्रय तापुधः अवसि तत्संहरणे तमसा वै तो हरसि देव तदा
हरसंज्ञितः ६५ न च जनिर्निर्गुणास्तव तत्त्वतो जगदनुग्रहणाय भवादिकं तव पदं खलु वाङ्मनसातिगं
वर श्रुतिवचश्चकितं तत्त्वबोधकं ६६ नरहरे तव नाम पवित्रवाज्यमयग्रहकदुष्टपिशाचकाः अपसरंति विभो
ऽसुरनायका न हि पुरं स्थितये प्रभवंत्यपि ६७ त्वमेव समगौ स्थितिहेतुरसत्त्वमेवनेतान हरेरखिलस्य त्वमेव
चिन्मात्रमहं प्रपद्ये ६८ हतो वराको हि रुषं निवध्या विश्वस्य भूमन्न भयं प्रपद्ये एते हि देवा शममर्थयंते
निरीक्ष्य भीताः प्रतिखेदयंते ६९॥

यत त्वमेवा सिद्धभुःल
यस्य ३

यं ६६ पवित्राणि नामरूपादिविनिर्मुक्तस्त्वं तथापि हे नरहरे तव नाम पवि
त्रव्याणात्मयादपोऽपसरंति दूरतरं गच्छंतिहेविभोदैत्यनायकास्तु पुरः स्थितयेपि समर्था न भवंति ६७ तथा
वयतः समगोदिहेतुर्निषेधादिस्तत्त्वमेवातस्त्वामेव चिन्मात्रमहं प्रपद्य इत्याह त्वमेवेति ॥ ६८ एवं स्तुत्वा रोष
प्रशांतिं पुनः प्रार्थयते हि यस्माद्वराको हतः ततः कोपं निवध्य हे भूमन्नतेन च विश्वमभयं प्रपद्यहि यस्माद्दे
वाः शमं प्रार्थयंते निरीक्ष्य भीताः खेदं प्राप्नुवंति ६९॥ ॥६९॥ ॥६९॥

३२७

पां

विंचहि यस्मात्तत्वानुकं पाहीनेर्जनेर्द्दुं नशक्यात्तत्स्माद्दे पात्मद्वीमांतिरस्तू तं कोटिपांविपुतम्पसंहरत्तेन च भपात्सम
तिक्रात्तसीमांत्रिलोकींपाहि ७० अथ देवानीं श्रीनृसिंहाट्टहासं वर्णयंतस्मात् दुरितप्रशमं प्रार्थयति कल्पांतजुज्जंभमाणा
स्यत्र मयपरिवृढरुद्रस्यप्रोद्दामोल्लालाटवह्निज्वलस्फुलाभिरालीयपात्रिदशपांत्रिलोकविराजनिर्धूतस्य चरचरा

शरस्याधिकारे धुर्ये पुनस्त्रमध्ये ब्रह्मांडोदरकुहरंब्रह्मांडात्मकपात्रं जठरच्छिद्रमध्येयानेनेकांतेनाव्यभिचारेण
दुरापाद्दुर्घटाणकरूपेणास्थितिर्य [illegible] स्या॰ अनेकरूपां जन्ममरणाणामवस्थां प्रतिस्थानो [illegible] घनानलघनो
जने

द्द्ष्टुं नशक्यात्तत्वानुकंपाहीनेर्निर्हुतकोटिपांपामर्तिंतदामनु उपसंहरेमांपाहित्रिलोकीमुमती
[illegible] नतोमो ७० कल्पांतोज्जृंभमाणत्रमयपरिवृढप्रोद्दलालाटवह्निज्वालालीढत्रिलोकीज
नितचरचराध्वानधिकारधुर्ये मध्येब्रह्मांडभांडोदरकुहरमनेकांन्यदुरापामवस्थां स्थानस्थानोममाघे
रलमत्तुहरितंश्रीनृसिंहाट्टहासः ७१ मध्येध्यानद्रुवातंधपगुणवलनाधानमध्यानभूमन्मंघनोन्ना
मिदुर्ध्योदधिलहरिमियः स्फालनाचारघोरः कल्पांतानिद्रुरुद्भुडुमरुडमरुकध्वानवद्धाभ्यस्यघोषा
पंकर्णघोरः त्वपपतुन्नहरेरंहसांसंहतिंनः ७२

वह्निमर्त्तिः स्मानाहि धूपिचघनेतलनलालस्यघोरेपीतिम
दिनीएवंभूतोपंश्रीनृसिंहाट्टहासमदुरितं दलयतु मन्यता ७१ किंचमध्येध्यानद्रुस्ववातेधपागुणावासुकिसंज्ञः
सर्पलक्षणगुणस्सवलनापावेष्टनस्याधानंस्थापनंपत्रसवासोमंथनाद्रिमंदराचलस्तेनयामंथामंथनंतेन
नाभिराणः स्त्रीरसमुद्रस्यलहरीणांयामियः स्फालनाचारस्ताडनाचारस्तद्वत्घोरस्तस्मात् घोरइति वाप्तस्य कल्पां
तमनिंद्रुरुद्रस्यवैः डमरुकध्वानवद्धाभ्यस्यपापेनतपाभूतोयंकरणाघोरोनृहरेर्घोषोनोस्मान्यापानांसमुहंपंभ
त्वपतु॥७२॥

किंवक्तव्यं तत्समयेसमुद्भृतामंभोदानांगुंफेसमहेसुर्जेताम्रतीनांसंपर्स्फुरंतेउरुः यदिनातस्यखर्वगर्वा
नःप्रनल्पानगर्वप्ररोहान्नमंहत्तुं दानःप्राप्युर्वीणः पुनर्ष्वजीजापेयोवराहेंद्रस्मनाप्तापाः सरभसंसवेगं विस
रन्पाघोरोपूर्घोलक्षणः शब्दस्तस्यश्रीदिवश्रीपर्पसागंभीरस्तेनहरेंद्रहासो हेहरहेहरेत्तिसंभ्रमवीपसवेगो
ननः पापानिहन्यात् ७३ एवंविशिष्टस्तुतिभिर्नहरोप्रशांतसत्तिएषमुनिः पमपादः स्वभावमेत्यशांतावभ

हुंहानोमंहुं कल्पावधिसमयसमुद्भमदंभोदगुंफस्फुर्जेदंभोलिसंपर्स्फुरद्रुरुःयदिनाखर्व
गर्वप्ररोहान्नृ क्रीडाक्रोडेंद्र प्राणासरभसविसरत्नृघोरपूर्घोरवश्रीर्गंभीरस्ते हेहासोहरहर
रहरेरंहसैनांसिहन्यात् ७३ एवंविशिष्टस्तुतिभिर्नहरोप्रशांतेस्वभावमेत्यमुनिरेषवभवशां
तः स्वज्ञानुभूतामिवशांतमनाः स्मरंस्तमात्मानमात्मगुरवे प्रणतिंचकार ७४ चारित्र्यमेतस्य
पतत्त्रिसंघभक्त्यापठेद्यःस्मरणयाद्रवंध्यंतीत्वीपमत्तुंप्राप्तिपद्यभक्तिंसमुक्तभोगःसमुपैति
मुक्तिं ॥७५॥ इति श्रीमाधवीयेतद्गुरुभैरवनिर्जयः संक्षेपशंकरजयेसर्गः एकादशा
भवत् ॥११॥ संख्या ॥१०८॥

वततस्मप्रशांतमनाः स्वज्ञानुभूतामिवेतमात्मानंस्मरन्सन्स्वगुरवे प्र
णतिंचकारवः ७४ उक्तचारित्र्यपठनादेःफलमाहचारित्र्यमित्तिप्रपतःसावधानःप्रबंध्य
मनिष्यत्तं ७५॥ इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपूज्यपादशिष्यदत्तवंशा
वतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृतेश्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमे एकादशःसर्गः ॥११॥ टीकासंख्या
॥७२॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ पहलामलकादिप्रसंगेस परिकरं वर्णयितुमारभते ॥ अथानंतरमेकस्मिन्काले यतिचक्र
वर्ती श्रीशंकरः शिष्यैः सह सर्वाणि तीर्थानि चरन् घोरात्कलेर्गोपितो रक्षितो धर्मो येन तं ॥ अथ गणैः प्राविद्धः चलः
समुद्रस्यो धारयो यस्तं गोकर्णमागात ॥ अथ मेश्राविदूरेरट्टत्वेन नादैर्निष्ठामापतिनघेघः ॥३॥ गत्वा च प्रणम्य सन्महेशं
तुष्टाव कर्पभृतमिति तत्राह विरिंचिनेन ब्रह्मणा विष्णुना पविरिंची च ब्रह्मणापि विरिंचिन इति विश्वप्रकाशः कमलेना
भेन विष्णुना च वंद्यं यतः प्रपंचलक्षणोस्यनाद्यस्माद्भुतस्त्रधारं कूटस्थत्वे सति तत्कर्तृत्वेनाश्चर्यरूपं नास्का वायेय

अथैकदा सो यतिसार्वभौमस्तीर्थानि सर्वाणि चरन्सतीर्थ्यैः घोरात्कलेर्गोपितधर्ममार्गो गोकर्णमभ्यागमदब्धिवे
लाणीवाघं ॥१॥ विरिंचिनाभोरुहनाभवंद्यं प्रपंचनाट्याद्भुतसूत्रधारं तुष्टाव वामार्द्धवधूविलासदृष्टाबले
पं प्रणम्य महेशं ॥२॥ वपुःस्मरामि कांचनस्मरारेर्बलाहकाद्भुतवदावदश्रीः सौदामिनीसाधितसंप्रदाय
समर्पणाद्दक्षिणकम्पतश्च ॥३॥ वामांगसीमांकुरदंशुतल्पाचंचत्मगाचतरद्दक्षपाणौ सव्यास्यशोभाक
लमात्मभक्तसाकांक्षकीरान्यकरे महांसि ॥४॥

तोमापास्त्विवमित्याह वामार्द्धेवधूः स्त्री वधूः पस्पतंततयाप्य
लाद्दृष्टानां कामक्रोधादीनां लेपो यस्मात्तं ॥२॥ कामारेर्वपुः स्मरामि कांचनं दक्षिणभागे बलाहकेन मेघेनाद्भुतस्याभेद
स्य वदावादिनी श्रीर्यस्मिन् ॥ अन्यतो वामभागतश्च विद्युता साधितस्य मेघाविभावादिरूपस्य संप्रदायस्य समर्पणा
योदेशिकं गुरुं ॥३॥ किं च वामांगलक्षणे सीम्नि क्षेत्रे सीमा घटितस्थिति ते अंकुर कोशोपि वा क्रियामिति मदिनी ॥ अंकुरत्वा
दहंतं श्रुतल्पायो तत्पासमहे चं चन्मगेणस्फुरतरो दक्षिणहस्तो यस्य तया सव्यान्यस्य दक्षिणस्य भागस्य शोभेव
कलमः सस्यं वर्मः अंगिलरवस्यां शाली पाट चर्यपि चातिमदिनी तस्यामस्य भक्तणे साकांक्षः कीरः शुकोन्य करे वामह

शं॰ वि॰
डिं॰
१७४

किंच [illegible] धराधरस्य हिमाचलस्य कन्यायागलेन संगादपि मां गल्पतंतु सौभाग्यस्तत्र यस्य कंठदेशे हे हालाहलं कुं
वशाक्तिकृतमेपं भमाण्यवानुभवादहमेवास्मि ५ गुणातीतेर्विभाग्यविभाव्नीयंगोकर्णिनाथमित्थं वचसा चे
पित्वा तिस्र: रात्री स्त्रिजगत्पवित्रे त्रे तेसंषमुद्राकालं ह्निपतिस्म ६ ततस्त्रवैकुंठकैलासपोर्विवर्त्तिभक्तस्वातिरि

महीधरकन्यागलसंगतोमांगल्पतंतु: किलहाल हलं यत्कंठदेशेकृतकुंठशक्तिमेवानुभा
वादपमास्मि भमा ५ गुणात्रयातीतविभाव्यमित्थं गोकर्णनाथं वचसार्चयित्वा तिस्र: सरात्री
स्त्रिजगत्पवित्रे तत्र मुद्रेषात्ति पतिस्म काले ६ वैकुंठकैलासविवर्तभक्तेहरंननताघं हरि शंकराख्यं
दिव्यस्थलं देशिकसार्वभौमस्तीर्थप्रवासी नचिरादपासीत ७ भ्रमापनोदापभिदावदानामद्वै
तमुद्रामिह दर्शयंतौ ॰ पाराध्यदेवौ हरिशंकरौ सद्वर्याभिरित्यर्चयतिस्मवाग्भि: ॥८॥

काकारेणावर्ततं विवर्तस्तद्रूपं पोत: यातरं ननताघं हरन्नू हरि शंकराख्यं दिव्यं स्थलं तीर्थप्रवासी देशिकसा
र्वभौम: शीघ्रमेवागात ७ ते इवादिनां भ्रमापनोदाय यस्मिन्न लोके अद्वैतमुद्रां दर्शयंतौ हरि शंकरौ देवा
वाराध्य [illegible] स्थ्री शंकर इति वक्ष्यमाणप्रकारेणाद्य र्याभिर्वाग्भिरर्चयतिस्म ॥८॥ ।८।

पमहीम

नाव्या रौप्या नपाहैव स्वतंनन्नमिति॰ प्रहाय स्पष्टि भि॰ साकंमहा ६

तात्वेवोदाहरतीति वंशस्तत्त्वषीदिभिर्वदनीयं महतः सोमस्य प्रल्पाब्धिनी रस्यकलाभिरं श्रेः कलायां मल्लेवाविलासः क्रीडा पस्य सोमः कुबेरपितृदेवतायां वसुप्रभेदेवसुधाकरे चंद्रे ओषधीशपामल्ललासमीरकर्पूरनीरेषु चवानरेवेतिविश्व प्रकाशः कलास्याम्मलरेवदृशाशिल्पादावंशमात्रकइतिमेदिनी सोमकस्य वेदापहारकस्यासुरस्य लीविनामाकोलासः क्रीडाप स्पेतिवा तथाभूतमनादिं सर्वकारणत्वादकारणं मेनं मात्स्यं दिव्यमप्राकृतं किंचनाचिंत्यते अंगीकुर्वन्तं नौकारूपं भूमिमादरेण कल्पान्विकर्षन्नवि भुरनंतशानि योपकोविप्रमेधुशलानि कुर्वीत तपाचा रूपं सजगहे मात्स्यं चाक्षुषोदधिसंप्लवे नावमुद्वतिकयं विचरिष्यामि पावद्ब्राह्मी निशाप्रभोइतिवचनादिभ जानां

यर

वंदेमहत्सोकलाविलासमामादरेण कल्पयन्तनादिं मेनं महः किं च नादिव्यमंगीकुर्वन्विभुर्मकुशलानि कुर्वीत ९ योमंदराग्र धृतादिते पान्सुधाभुजः स्मातनुते विषादीस्तामद्रिलीलोचितचारुमूर्तेः कूर्मपामपा यो सभवान्विधत्तां १०

वेदवाचमादरादाकल्पयन्तस्त्वाहरन्निति वा तयावोक्तो प्रतीते प्रलपापाये आत्मपितापसवेधसे हृत्वासुरं हयमीवं वेदान्प्रत्याहरद्धरिरिति पञ्चसोमस्य चंद्रस्य कलाया विलासो यस्मिन्नलपास हविला सोपस्येति वा सोमानां हिमालयोद्भवानां कलाभिरितिवा सोमस्य करूपरस्येति वा प्रनादिभ तोगां अनुति मादरेण कल्पान्विचामप नगां च षभूमादरेण प्रपन्निति वा मेनापाहि माचलभायायजातं किंचन पावंती लक्षणं महमहो गी कुर्वन्निति प्रभवेपदं ९ एवं मत्स्यावतारमभिधायाथ कमठावतारं निरूपयन्नाह योमंदराख्यमचलं रधृतः प्रादितेः पान्देवान्सुधाभुज प्रातनुतेस्मा विषादीस्वेदरहितः सभवानद्रेर्मंदराचलस्य लीलायां भ्रमणात्म विलासा धमुचिताया योग्या चारुमूर्तिर्यस्य तस्य संबोधनं हे प्रद्रिलीलोचितचारुमूर्ते कूर्मः स्तस्या मपारां कृपां विधत्तां पत्ते यो मंदरागं मंदराख्यपादपं दधे विषादी स्व यं विषमुत्क्रोदे वान्सुधाभुजो व्यातनुते स्मा ईतो केलाशपाली लाविलासलसामुचिता चारुमूर्तिर्यस्येति मायेषपं॰ प्रा

अथवा राहवतारं वर्णयन्नाह पट्टचैर्मे रंभमीनं दैत्यौन्नतिमुल्लासयन् सुरत्यार्वराहाः सकपीशोवराहीशाकल्ले व
रत्नहिमहोः भन्तमानस्य चितोन्नतो मह इतिविग्रहप्रकाशः पक्षे वराहीशाकलेवरः शेषाविमह स्तस्मै वराही शोवास्तु
किः कलेवरोपस्येति बाहुल्यपोर्मुकुलितपन्नसाम्यमजहाविदधः ११ अथ पन्चसिंहावतारं निरूपयन्नाह तं पंचास्यमि
हं परमात्मानं पुराणं स्वैकरसं शृणुमस्तकमिति तत्राह यो वरोकेसरितां हरितां समावहन्सुरद्विषतां कुंजरं हिरण्यकशि

उल्लासयन्यो महिमानमुच्चैःस्फुरद्वराही शाकलेवरोभूत् तस्मै विदधमः करयोर्जहंस्रायं
तनां भोरुहसामरस्यं ११ समावहन्केसरितां वरां यः सुरद्विषत्कुंजरमाजघान प्र
ह्लादमुल्लासितमादधानं पंचाननं तं शृणु पुराणं १२ अहीनवल्याहरणाभिलाषो
यो वामनो हार्यजिनं वसानः तपोस्विकांतारहितो व्यतानीद्वाद्वावतोद्वाश्रमिणामयेन १३
मूः२

पुमाजघानतं पुनः प्रह्लादमुल्लासितमादधानं पक्षे पंचमुखं सदाशिवं पक्षे केसरिं यस्ति सरितां नदीनां मध्ये वरां श्रे
ष्ठां श्रीगंगां समावहन् सुरद्विडुगजासुरमाजघान प्रकर्षेणाल्हादमुल्लासितमादधानमित्यर्थः १२ अथ वामनावता
रं वर्णयन्नाह यो बलेः सकाशात्त्रैलोक्यहरणाभिलाषः सुंदरं मृगचर्म वसानो वामन उदीत उदितो भूत् कांतया
रहितस्तपांसि व्यतानीत् सोपमाश्रमिणामाद्यो ब्रह्मचारी नाः स्मान्नवतात् पक्षे यो मनोहारि मनोज्ञमजिनं वसानो
रत्नाध्वराहले राहरणाभिलाषो उदीत कांतपासत्पावि ॥१३॥

भृगुपतिपरशुरामावतारं निरूपयन्नाह पेनाधिकं पयासांतयोत्तरेण वारिणा बालकेन परशुरामेणार्जुनः कार्तवीर्यः श्री
घ्रंहंगारंगमभ्मोजितः वारिवारिजबंधन्याः स्रीलीवंवुनिबालवेणार्जुनः वकुमे पार्थ्यकार्तवीर्यमपरपोमीतु रेकस ३३४
तेपिस्माङ्बलेपुनरन्यवदितिमेदिनीनक्षत्रनाथवंवङ्वंस्फुरितेन तेनवेनापिनाय नवपंसनायाः पद्मेऽपृधिकंश
यतिवारिजलं ॥१३॥ पस्यार्जुनः पार्थः नक्षत्रनायोस्फुटितोपत्रेत्यर्थः १४ श्रीरामचंद्रावतारं निरूपयन्नाहालीक

पेनाधिकोश्वत्तरवारिणाभुजितोऽर्जुनः संगररंगाभमोनक्षत्रनायस्फुरितेनतेननाप
नकेनापिववंपस्नाथाः १४ विलासिनालीकमभवेन धाम्नाकामंद्विषंतसदशाह्यम
स्तत देवाधवापत्यकुचोपमसाक्षीदेयादमं ह्यत्मसरवानुभूतिं ॥ १५ ॥

मसत्योभवः संसारोपासिंसयाभ्रतेनविलासिनास्वधाम्नास्वज्योतिषापपेहेद्विषंतरावणम्मस्तत द्विपन्नाशाय
नधराभमिलस्याप्रपत्यासीतातस्याः कुचपोर क्षतापासाक्षीसाक्षाद्रष्टासदेवोऽमेदसुखानुभूतिमामितवस्साने
दानुभवंदेयात्तपत्तेदशांद्विपाणिमुखानिपस्सतपाभ्रतंद्विषंतेकाममस्तत धरस्यपर्वतस्यापत्यंपार्वतीतस्याः कु
चोपमसाक्षीतिव्याख्येयं धरामिरोऽपीसतलेनानूमेरावेवक्षतरपि चातिमेदिनी १५ प्रपबलरामावतारंवर्णय

गी॰वि॰
टि॰
२७६

नाहोच्चतालकेतुः स्थिरा धर्ममयी धर्माय धामा मूर्तिर्यस्य हालाहलयोः स्वाहलयोः स्वीकरणो हालाहलासुराणामिति मेदिनीत 335
पापिष्ठदुष्टवैरोहिणी पूनवसुदेवेना [illegible] श्रुंजुंयमानमन्नमांगेषिरोयस्य स कोपि भूमा प्रवाङ्मनसगोचरो यत्र
नान्यत्पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद्विजानाति स भूमा यो वै भूमा तत्सुखमिति श्रुत्योपलक्षितः परमात्मा ब्रह्मपदे कृष्ण
लीलागीतकाले केलिकलकंठः यस्य मोक्षधर्ममयी मोक्षधर्माय धामा मूर्तिर्यस्य मोक्षधर्मस्य मूर्तिः कार्यतत्त्वाद्युपाय इति वा हालाहल
स्वी२ स्वविषस्य स्वीकरणे नाम कंठो हालाहलकंठः कृष्णोपि दुष्टकंठरतिवैरोहिणी शब्दः तालः करतले गुष्ठमध्यमायां चसंमि
ते गीतकालाक्रियामाने करस्फाले द्रुमांतरे केतुर्नारुकपताकायस्य होत्यातेषु लक्ष्मणोपि स्थिरा भूमा लक्षणो नामा नामा देवले

उत्तालकेतुः स्थिरधर्ममूर्तिर्हालाहलस्वीकरणोग्रकंठः सरोहिणीशानिशं भुंजमाननिजोत्तमांगो वतु कोपि
भूमा १९ विनायकेनाकलिताहितापनिषद्गुणोत्संगभुवि प्रहृष्यन्नयः पूतनामोहिकचित्तवृत्तिर्यस्य मोदतो कोपि कलाप नि२
म॰ष॰७
विभुमर्तिः कार्यकाठिन्ययोः स्थिपामिति मेदिनी १९ अथ श्रीकृष्णावतारं वर्णयन्नाहाकलितं समासादितमहिता य
यथास्यात्तथा तत्संगभुवि समीपस्थाने निषद्गुणानि षट्त्वेनोपविष्टेन विनायकेन गारुडेनोपलक्षितो यः पूतनायामोहिका
चित्तवृत्तिर्यस्य कलापः वहींभूषालंकारो यस्मात् सो कोपि वर्णोचितुमशक्यः प्रहृष्यन्नसन्नसौत्सतं सतिल्नलगोदनर्यो द
वत्पते श्रावलिताः शुंड्यासमासादिताः शिवशिरसिस्थापिता आपो यस्यां क्रियायां तथा कोस्थाने निषेदुषा २२
विनायकेन विघ्नराजेनोपलक्षितो यः पूतं पवित्रं नाम यस्य हि केषु स्वचित्तकेषु चित्तवृत्तिर्यस्य तेषां चित्त
वृत्तिर्यासिन्निति वा कलापस्तु रणो भूषा यस्मात् सर्वित्यर्थः ॥२०॥ श्रीगुरुचरणकमलचरणेभ्यो नमः ॥
२७६

॥ अथ बुद्धावतारं निरूपयन्नाह पाठीनकेतोः मीनकेतोः कामस्य जयिने मारजिल्लोकजिज्जिन इत्यमरः प्रतीतः प्रख्या
तः सर्वज्ञभावापन्नस्तस्मै दैपकसीम्नि प्रापः ऋतुषु षड्भूवा यषां तेषु कृतश्चाद्दशोपनतेः कृतः प्रादशाय स्मिन्निति वा
तस्मै वाधैव धाम्ने भूम्ने स्पृहयामि एवं भूतं प्राप्तुमिच्छामि पक्षे ऋतासंकल्पं षड्भूयो येषां तेषु कृतश्चाद्दशोपन पद्महने ऋतो
द्वेषवत्सु वीरभद्रादिषु कृतादरायेति वा सख्ये पंडकृ० १८ कल्पस्ववतारं वर्णयन्नाह जनानां चेतोविषयं व्यतीत्य विद्योतमा
नायाचिंत्यविग्रहं स्वीकृत्य प्रकाशमानाय कल्याणं तमोनिहंत्रे सत्तामात्रावासाय कृतः प्रशमो येन सतः सत्वगुण

पाठीनकेतोर्जयिने प्रतीतसर्वज्ञभावाय दैपकसीम्नि प्रायः ऋतुद्वेषकृतादराय बोधैकधाम्ने स्पृहया
मि भूम्ने १८ व्यतीत्य चेतोविषयं जनानां विद्योतमानाय तमोनिहंत्रे भूम्ने सदावासकृताशयाय भूपा
स्मि मंतु तमाननमासि १९ वृषाकपायी वरयोः सपर्यां वाचातिमाचारस्पतितत्त्वन्न मुनीश्ववीरो मदिता
त्मकामो मम कालिकायाः सदनं व्रतस्य २०

स्येति वा सत्तामात्रावासायस्मिंस्तु यामस्ते कृतयुगे भिप्रायो यस्य
ति वा परिच्छिन्नतां शरीरत्वं प्रतिभूम्ने मम मपांसि नमांसि नमस्काराः प्रतिशयेन संतु पक्षे चेतोगोचरतया प्रका
शमानाय प्रकाशाय तत एव चक्षुः सहकृत भानुवद्भूत्पारूढः सन्नतमोनिहंतेत्याह अज्ञानलक्षणं तमोनि
हंत्रे पुनः परिपूर्णानंदरूपाय ब्रह्मणे सदैव सापकृतः सर्वस्याशयो त । वरणं येन सत्तामात्रावासे काश्यपा
द्दीकृतोऽभिप्रायो येनेति वा ३० १९ उपसंहरति इत्यवमतिक्रांतकद्दलीफलस्य या वाचा लक्ष्मीपार्वत्य
धीश्वराणां पूजावितत्वन्न मुदितस्य सावात्मकामस्य मुदिता प्रात्मकामा यनेति वा सन्मुनिश्ववीरामृका
लिकायाः सदनं व्रतस्याविप २०

तत्रजातं रतान्तं मा वदेपतिविगतप्राणमात्मजमङ्के निधाय हन्ते त्यतिकष्टेमुहुः प्ररुद्य महाव्याकुलोपतः स एवै
कः पुत्रो यःपोस्तादृपतीह दृष्ट्वा श्रीशंकरो दयाधीनतया शुशोच ॥ २१ एवमस्मिन् श्रीशंकरे ऽपारं शोकं गच्छ
तिसति उच्चैः शरीरखावाचः प्रभूपता शरीरिणी वागभूत् तां मुद्राहरति सं रक्षित महत्तमस्य नरस्य कृपापरं केकल्ल
दुःखापदं ज्ञापते त्येवमभूपतेत्यर्थः २२ तामशरीरिणींवाचमाकर्ण्यमोविज्ञः श्रीशंकर इति व्याहरति स्म
तदाह सत्यं जगत्रयीरक्षणकुशलस्यैवं वत्सत्ववै केस्यतु मादृ यो शोभनेतयादृष्ययासमर्थेनत्वपेतया:

ध्रुवं केनि धाय व्यसुमात्मजातं महाकुलोहं तमहुः प्ररुद्य तदेकपुत्रो द्विजदंपती शहृष्ट्वा कृपा
धीनतया शुशोच २१ अपारमंचत्य यशोकमास्मिन्नभूपतोच्चैरशरीरखाचा जायेत संरक्षित
महत्तमस्य जनस्य दुःखापपरं हृ पेति २२ आकर्ण्यवाणीमशरीरिणीतामसावितिव्याहरतिस्म
विज्ञः जगत्त्रयीरक्षिणदक्षिणस्य सत्यंतवैकस्यतु शोभतेसा २३ इतीरयत्येवयतौ द्विजातेस्सु
तः सुखसुप्तरिवोत्ततिष्ठत् समीपगोः सार्वजनीनमस्य चारित्र्यमालोक्य विविस्मयाप २४ रम्योपयुप्र तः
ल्पं कृतमालसालरसालहिंतालतमालशाले: सिद्धिस्थलं साधकसंपदांतन्मकांविकापाःसमनिर्जगाम

शोकोपाकरणीपदृतिभावः २३ इत्येवंयतौ कथयत्येव ब्राह्मणस्य सुतः सुखं सुप्त इवोत्थितः सर्वस्मै जनाय हितं सा
र्व[illegible]जनीनमस्य श्रीशंकरस्य चारित्र्यमालोक्य समीपगो विशेषेण विस्मयं प्राप्तः सर्वजनात् स्व
स्त्रीतिस्वः २४ कृतमाले: शालादिवृक्षविशेषैरम्यं तद्रुपशास्त्यगामातमपशाल्यस्यादित्यमरः साधकसंपदां सिद्धि
स्थलं तन्मकांविकापाः सदनं जगाहवे २५॥

338

उद्धो ब्रह्मलोकानंदो बचोनिचोयस्मात्तथाभजानंदजनैर्वाष्पमुच्चै रुद्गीर्णरोमांचं च यथा स्यात्तथोदारभक्तिः सं श्री शंकर
इत्थं लोके ऽपारकृपावलंबा मे वा पञ्चपल्लिस्तु लं निरूपमं यथा स्यात्तथा स्तुतवान् इं इ॰ २६ स्तुतिमेवद्रढयति परार्द्ध
स परार्द्ध संख्या याः पारे तामति क्रांता या स्तव चरणार्क मत्तभामा मम यूथा स्तात्पष स्फुत्तरं त्रिंशतंतु भाता बहिः सर्प चंद्रना
विपूपजगंत्याल्लोकवं त्पादृधत्ते कुर्वंति भाम स्तु प्राणिमादिशिभरा ये तामषु षेरित्यादिवदृताश्रीनाथेनो
क्तावेदितव्याः २७ हे देवि महांतोंत मैनंतित्या वाहनं नासनारोपणं सुगंधितैलाभ्यंगमज्जनं शालाप्रवेशनाद्येश्चतुःषष्ठ्युप च

उच्चारवचानेदृजवाष्पमुच्चैरुद्गीर्णरोमांच मुदारभक्तिः एवामिह्यपारकृपावलंबां सं भावयन्न स्तुतनिस्तुलं सः
२६ पारे परार्द्धपदप्रभाः सुषुप्सुत्तरं ते त्रिंशतंतु भासः प्राविश्य ब्रह्मार्कसुधामरीचीमालोकवंत्पादृधत्ते जगं
ति २७ भृंत सुतुः षष्टुपचारभेदैरंते वसत्कोडुपटप्रदानैः प्रावाहनाद्यैस्तव देवि नित्यमाराधनामादधते महां
तः २८ प्रंवा पचारव्याविसिंधु षष्टिमुद्रास्नपाः शुद्धिदृमेकमेकं सहस्रपत्रे द्विगुणे च साधु स्तुवंति धन्यास्तव तोष
हेतोः २९ आराधनेते वहिरवकेचिदंतर्वहिश्चकतमंतरवं प्रन्ये परं तेव कदापि कुर्युर्नैवत्वहंसानुभवैक
निष्ठाः ३०॥ न१

चारभेदैस्तं यांतेवसत्कोडुपटप्रदानैरंतेवसतां कोडुपटाभ्यां इत्याधोलं विवाघुसेचारायोनांपद्मानां प्रदानैर्हे
देवि महांतो तव नित्यमाराधनामादधते कुर्वंति प्रपटीकां उपटः स्यादिति वैजयंती २८ किंच हे वचतुःषष्ट्युपचारेषु मध्ये ए
कमेकमुपचारं मुद्रास्नपार्हितं पसहस्रदल्ले ध्रुवमंडलसंज्ञपद्ये च धन्याः उरुपास्तवतोषार्थं साधु सम्यक्तन्वंति विस्तारयं
ति ३॰ २९ हे वक्रचित्याकृता स्तवाराधनं वहिरवकुर्युरे वाऽतममधामास्त्वंतर्वहिश्च वान्ये परं तरंवापरे तु अनमास्तवविदस्तु
हेवकदापिस्तुर्युः अंतरति चेत्तत्राह यतस्त्वदेकानुभवैकनिष्ठाः स्वयामसहस्रसपदैकं तस्मात् भवेविज्ञानेश्वरव्यापेयातेइं ३०॥
निष्ठा१

श्राधारशक्तिः १ पँ धूम्रार्चिः २ रँ ऊष्मा ३ लँ ज्वलिनी ४ वँ ज्वालिनी ५ शँ विस्फुलिंगिनी ६ षँ सुश्री ७ सँ सुरूपा ८ हँ कचिता ९ ळँ ह-
व्यवाहा १० कंभं तपिनी ११ खंबं तापिनी १२ गंफं धूम्रा १३ घंपं मरीचि १४ ङंनं ज्वालिनी १५ चंधं रुचि १६ छंदं सुषुम्ना १७ जंथं भो-
गदा १८ झंतं विश्वा १९ ञंणं बोधिनी २० टंढं धारिणी २१ ठंडं क्षमा २२ अं अमृता २३ आं मानदा २४ इं पूषा २५ ईं तु-
ष्टि २६ उं पुष्टि २७ ऊं रति २८ ऋं धृतिः २९ ॠं शशिनी ३० लृं चंद्रिका ३१ ॡं कांतिः ३२ एं ज्योत्स्ना ३३ ऐं श्रीः ३४ ओं प्रीतिः
३५ औं अंगद ३६ अं पूर्णा ३७ अः पूर्णामृता ३८ इत्येताश्चाष्टात्रिंशत्कलास्तासु पंचकला बोधिनीप्रमुखानि वह्निप्र-
धानास्तासामुपरि हे देवि विद्योतमानं प्रकाशमानं तव चरणारविंदं विबुधा देवाः पंडिताश्च भजंते ३१ एतत्सर्वमपि भज

ष्टोत्तरत्रिंशतिया [illegible] कलानां स्वधर्माः कलाः पंचाग्निरवितिमुख्याः तासामुपर्येव तवांघ्रिपद्मं विद्योतमानं विबु-
धा भजंते ३१ कलानि रूपेण जगंति दग्ध्वा सुधात्मना ब्राह्मसमुत्सृजंति [illegible]भजंति ममतानि वध्यापंति
तेसृष्टिकृतो भवंति ३२ ये प्रत्यभिज्ञामतपारविज्ञा धन्यास्तु ते प्राग्विदां गुरूणां सोहमस्मीति समाधियो-
गात्वां प्रतिभिज्ञाविषयं विदध्युः ३३

ये सृष्टिकर्तृत्वादिसामर्थ्यसंपादिका मित्याह कलानि रूपेण जगंति दग्ध्वा

सुधात्मना ब्राह्मसमुत्सृजंती ममृतात्मनेव च पालयंती त्वां ये ध्यायंति ते सृष्टिकर्तारो भवंतीति योजना ३० ३२ तथा च ये
सविशेषां त्वामेव ध्यायंते एवं भक्ता भवंति ये तु निर्विशेषां त्वामभेदेन जानंति ते तु धन्या एव त्वां हृ येतु गुरूणां
प्राग्विदितां समाधियोगात्से वाहमस्मीति त्वां प्रत्यभिज्ञाविषयां विदध्युस्ते सद्विद्वानेदलहरी ब्रह्माहमस्मीति
प्रत्यभिज्ञामतस्याहंतमतस्य पारं जानंतीति तेत धाभूता धन्याः ३२ ३३ इदानीं तव चक्रे ध्यानस्य फलं
वदंतीति एहि कभोगलब्ध्याहेमानि मे चतुर्दलमलाधारसंज्ञे चक्रे तणातस्माद्वाधारचक्राद्रुतरास्मिन्न॥

षड्दलेविद्रुमाभेत्वाधिष्ठानसंज्ञे आराधयंतेयेतुदशदलेधूम्रवर्णेमणिपूरकाख्येत्वामुपासतेतेषांतुवासस्त्ववनगरा
द्बहिरेवभवति ३०३४ हेदेव्यनाहतसंज्ञेद्वादशदलेपिंगलवर्णेचक्रेयेत्वांभजंतितेषांतुत्वन्नगरेतःस्थितिः शुद्धेषोडश
दलेधूम्रेविशुद्धसंज्ञेचक्रेतुयेभजंतितेषांसामीप्यंसहस्रदलेकर्पूरवर्णेआज्ञाचक्रेतुयेभजंतितेषांत्वत्समानोभोगोभ
वति ३५ ध्रुवमंडलाख्येसहस्रपत्रेकमलेत्वामनुसंदधानः अन्तर्विधेयानुभवेननिरस्तमोहोपसस्वतएवसाधके
द्रोहेवसायुज्यंप्राप्नोति ३६ अनुभवस्यचातुर्विध्यंविवृणोति परंआद्येबिंदुत्रिकोणवसुकोणदशारयुग्मंमन्वस्रनाग

न १

आधारचक्रेचतुर्दलेस्मिन्नाराधयंत्येहिकभोगलुब्धाः उपासतेयेमणिपूरकेत्वांवासस्तुतेषांनगराद्बहिस्ते
३७ अनाहतेदेविभजंतियेत्वांमंतास्थितिस्त्वन्नगरेतुतेषांशुद्धाख्ययोर्येतुभजंतितेषांक्रमेणसामीप्यसमा
नभोगौ ३८ सहस्रपत्रेध्रुवमंडलाख्येसरोरुहेत्वामनुसंदधानः चतुर्विधेयानुभवात्तमोहः सायुज्यमेवा
प्नोति साधकेंद्रः ३९ श्रीचक्रषट्चक्रकयोः पुरोयश्रीचक्रमन्त्रोरपिचिंतितेयं ऐक्यंसमाहृत्यध्यायतिसाधकेंद्रः ४०
चक्रस्यमंत्रस्यततस्तवैक्यं

दशारसंयुतषोडशारंवृत्तत्रयंचधरासदनत्रयंचश्रीचक्रमेतदुदितंपरदेवतायाः चतुर्भिः शिवचक्रैश्चशक्तिचक्रैश्चपंचभिः नवच
क्रैःसंसिद्धंश्रीचक्रंशिवयोर्वपुः त्रिकोणमष्टकोणंचदशकोणद्वयंतथा चतुर्दशारंचैतानिशक्तिचक्राणिपंचवै बिंदुश्चा
ष्टदलंपद्मंतथाषोडशपत्रकं चतुरस्रंचतुर्द्वारंशिवचक्राण्यनुक्रमात् त्रिकोणेबैंदवंश्लिष्टं अष्टारेष्टदलांबुजं दशा
रयोःषोडशारंभूगृहंभुवनास्रके शैवानामपिशाक्तानांचक्राणांचपरस्परं अविनाभावसंबंधं॥

शक्तिचक्रैः१ चै२ स्रा३

340

क्री

पोजानातिसचक्रवित्त्रिकोणरूपिणी शक्तिः विंदुरूपः सदाशिवः अविनाभावसंबंधं तस्मात्मविंदुत्रिकोणयोः एवं विभागमज्ञा
त्वाश्रीचक्रं पः समर्चयेत् न तत्फलमवाप्नोति ललितावान्नतुष्यती त्यादिवचनैरक्रमस्य श्रीचक्रस्याक्रचक्रषट्कस्य चार्चि
तितं योगिभिः स्मृतमेकंपसाधकेंद्रोनुध्यायति अयानंतरं श्रीचक्रमंत्रयोरपिचिंतितेकसमनुध्यायतिततस्तदनंतरं चक्र
स्यतवैकामंत्रस्यचैक्यमित्येवंक्रमादनुध्यायति ३७ उपसंहरतीतिकिंपतंसमयंकालं निनायनीतवान् दिवमेसत्ता
गुरुसमेवेत समभवापस्त्ववहतमालिका सा ३८ ततः कदाचित्त्वाशिषैः सहसश्रीशंकरः श्रीवलीतिसंज्ञायस्तेत

इतितांवचनैः अपृच्छमेत्तोदनमात्रेणसतुष्टिमान्कृतार्पः [illegible] वहुसाधकसंस्तु
तः किंपंसमयंततत्रनिनायशांतःचेताः ३८ अयातिस्मततोमहारकंश्रीवलिसंज्ञंसकदाचनत्वाशि
षैः अनुगेहहुताग्निहोत्रदुग्धप्रसरत्पावनगंधलोभनीयं ३९ ततोपमत्सुवेहिरेचयातिभ्रां
त्वापदेप्राशनैकरलब्धाहृष्टाद्विजातीन्निजकर्मनिष्टान्दूरान्निषिद्धंत्यजतोप्रमत्तान् ४० यस्मि
न्सहस्राहुतंपंजनानामन्याहितानांवसतपवश्पश्रुतिवोदितानांक्रियापाठदहत्तंप्राप्थितानभावं ४१
श्रुतिपाठकानां

द्विजनामकंअयातिस्मततंविशिनष्टिपतिगृहंहुताद्गग्निहोत्रदुग्धात्प्रसरतापावनेनगंधेनलोभनीयंप्राप्य ३९
अनत्तमेववर्त्तयतिप्राशनैकेभ्योत्वानिजकर्मनिष्टान्दूरान्निषिद्धंत्यजतोप्रमादश्शून्या [illegible] न्द्विजातीन्नरान्हृष्टाप्रदेप्रा
मलब्ध्वापमत्सुपेस्माद्धहिरेवयातिउ० ४० यस्मिन्नाहिताग्नीनां वेदपाठकानां जनानां द्विसहस्रमव श्पेवेदविहिता
क्रियापाठदत्तंप्राप्थितप्रभावंवसतिउ० ॥ ४१॥ ॥४१॥ ॥४१॥ ॥४१॥ ॥४१॥

किं च गिरिजासहायः पिनाकपाणिर्मध्ये वसन् यस्य भूषां करोति तत्र दृष्टान्तः हरस्य महापयाहारस्य पट्टे लतिकाया तरलो मध्यमाणिर्यथा भूषां करोति तत्र तरलस्य चल इति रवि गो भास्करे पिनाकलिंगके हारमध्यमणौ पुंसीति मेदिनी यथा वा गगनाधिरूढस्सूर्यो रात्रेर्भूषां करोति तद्वत् ४२ तत्र तस्मिन्ग्रामे शास्त्रवेत्ता कश्चन नास्ति तस्य तं विप्रं नाष्टि पवर्ततीति ऋत्विभिरुन्मीलितः कीर्तिविंदो येन ४३ तैः सद्भिः किं न किमपि हि यस्मादेभिः सर्वे स्तो षो नास्ति तोषाभावे हेतुर्यस्मादस्य पुत्रो मु

मध्येवसन्यस्य करोति भूषां पिनाकपाणिर्गिरिजासहायः हारस्य पट्टे तरलो यथा वै रात्रे दिवं दुर्गगनाधिरूढः ४२ तत्र द्विजः कश्चन शास्त्रवेदी प्रभाकराख्यः प्रथितानुभावः प्रकृतिशास्त्रैकरतः सुबुद्धिरास्ते ऋत्वन्मीलितकीर्तिवृंदः ४३ गावो हिरण्यं धरणी समग्रा सद्बांधवा ज्ञातिजनाश्च तस्य तस्ये वकिं तैर्न हितोष एभिः पुत्रो यदस्याजनि मुग्धचेष्टः ४४ न वक्ति किंचिन्न शृणोति किंचित् ध्यायन्निवास्ते किल मंदचेष्टः रूपेषु मारो महसा महस्वान्मुखेन चंद्रः क्षमया महीसमः ४५ महन्महात्किं जडवद्धि चेष्टते किं वा स्वभावादुत पूर्वकर्मणः संचितं यास्तित्ति इति तत्पिता निशं समागतान्पृष्टमनावहुश्रुतान् ४६ शिष्यैः प्रशिष्यैर्बहुपसभारैः समागतं कंचन पूज्यपादं शुश्राव तं ग्राममनिंदितात्मा निनाय सूनुं निकटं स तस्य ४७

न्यचेष्टोऽजनि दृष्टः ४४ तदीयां तं चेष्टामेव दर्शयतिनेति तदीयं स्वरूपं वर्णयति रूपेषु मारः कामः महसा तेजसा महस्वान्सूर्यः ३० ४५ अधुना तत्पितुश्चेष्टां दर्शयति तत्पिता इत्येवमनिशं संचितं यं समागतान् पृष्टमनास्ति इतिस्य ४६ ततः कदाचिद्बहुपसनकभारैः शिष्यैः सह तं ग्रामं प्रति समागतं कंचन पूज्यपादं शुश्राव तच्छ्रुत्वा तत अनिंदितात्मा स प्रभाकरस्तस्य पूज्यपादस्य निकटं पुत्रं नीतवान् ४० ४७ ४७ ४७ ४७

न२

बहुश्रुतान् ३

शं॰ वि॰
टि॰
१८०

किंस्वन्यहस्त एव गतो नेत्याह न स्वन्यहस्त इति रिक्तहस्तस्तु नोपेयाद्राजानं दैवतं गुरुमिति शास्त्रवित्स्वयं सोपायनो 343
गुरुं श्रीशंकरं प्रापत् किं तदुपायनमित्यपेक्षायामाह फलं वाशीश्रणात्राय छत्रं च स गुरोः पादकमलेन मामवतु ४८
४८ भस्मनानिगूढवह्निवज्जडतुल्याकृतिं तं च तदीयपादयोरवनीनमत् भस्मनीति भिन्नं वा पदं स पुत्रः प्रायः स्व
जाड्यं प्रकटं विधातुमिच्छति ४९ उपात्तो गृहीतस्तदीयहस्तो येन स तद्देशिकेन्द्रः श्रीशंकरः उदतिष्ठत् उत्थापि

नच स्वन्यहस्तो नृपमिष्टदैवं गुरुं च यायादिति शास्त्रवित्स्वयं सोपायनः प्राप गुरुं स शिष्य
गणत्फलेन मामास्य च पादपंकजे ४८ अनीनमत्तं च तदीयपादयोर्जडाकृतिं भस्मनिगूढव
ह्निवत् स नोदतिष्ठत्पतितः पदांबुजे प्रायः स्वजाड्यं प्रकटं विधित्सति ४९ उपात्तहस्तः न२
शनकैरवाङ्मुखं तं देशिकेन्द्रः कृपयोदतिष्ठपत् उत्थापितस्तेन तयोः पिताब्रवीद्वद प्रभो
जाड्यममुष्य किं कृतं ५० वर्षाणि पतीयुर्भगवन्नमुष्य पंचाष्ट जातस्य विना विरोधं नाध्यष्ट
वेदानखिलान्न वर्णान्नचीकरं चोपनयं कथंचित् ५१ क्रीडापरः क्रोशति बालवर्गस्तथापि
न क्रीडितुं मेष याति बालाः शठा मुग्धमिमं निरीक्ष्य संताडयंते पि न रोषमेति ५२ भुंक्ते क
दाचिन्न तु जातु भुंक्ते स्वेच्छाविहारी न करोति चोक्तं तथापि रुष्टेन न ताड्यतेयं स्वकर्मणा वर्द्धि

तवान् ५० तज्जाड्यमेव वर्णयति वर्षाणीति पंचाष्टत्रयोदश नाध्यष्ट नैवाधीतवान् वर्णोपयाक्पथंचि
दुपनयनं कृतवानस्मि ५१ तज्जाड्यं प्रदर्शयन् तातस्य चेष्टां वर्णयति क्रीडापर इति द्वाभ्यां ५२ यद्यपि वंतथा
पि रुष्टेन मया यं न ताड्यते॥ ॥५३॥ ॥५३॥ ॥५३॥ ॥५३॥ १८०

२१

इत्येवं कथयित्वा प्रभाकरे उपरते सतं शंकरदेशिकेंद्रः प्रपच्छ ५४ कस्त्वमिति चास्य प्रश्नस्योत्तरं वक्तुमाहो किमेवं जडवत्प्र
वर्तत इत्यत्राह नाहं जडः किंतु मत्संनिधानेन जडः प्रवर्त्तते हे गुरो ऽस्मिन्नर्थे ऽहं न संदिहे तस्मात्तु शोकमोहक्षुधा
पिपासाजरामृत्युलक्षणषडूर्मिभिर्जायतेऽस्ति वर्द्धते विपरिणमते ऽपक्षीयते नश्यतीत्युक्तषट्भावविकारैश्च
रहितं सुखैककतानं परं सर्वोत्तमं तत्पदमहमस्मि परं देहेन्द्रियाद्यतिरिक्तं प्रत्यक्चैतन्यं तत्पदं शोधितं तत्त्वं ह्या या
भिन्नमिति वा ५५ हे विद्वन् ममैवैषानुभूतिर्मुमुक्षुवर्गस्य भूयादिति निरूप्यान्यैर्द्वादशभिः पद्यैर्विधुतप्रपंचं चिदा
त्मतत्त्वं बभाषे तत्पद्यानि निमित्तं मनश्चक्षुरादिप्रवृत्तौ निरस्ताखिलोपाधिराकाशकल्पः रविर्लोकचेष्टानिमित्तं

इतीरयित्वोपरते च विप्रे पप्रच्छ तं शंकरदेशिकेंद्रः कस्त्वं किमेवं जडवत्प्रवृत्तः स चाब्रवीद्बालवपुर्महा
त्मा ५४ नाहं जडः किंतु जडः प्रवर्तते मत्सान्निधानेन न संदिहे गुरो षडूर्मिषड्भावविकारवर्जितं सु
खैकतानं परमस्मि तत्पदं ५५ ममैव भूयादनुभूतिरेषा मुमुक्षुवर्गस्य निरूप्य विद्वन् पद्यैः परैर्द्वादशभि
र्बभाषे चिदात्मतत्त्वं विधुतप्रपंचं ५६

१

यथायः स नित्योपलब्धिस्वरूपोहमात्मा ॥ यमग्न्युष्णवन्नित्यबोध
स्वरूपं मनश्चक्षुरादीन्यबोधात्मकानि प्रवर्तंत आश्रित्य निष्कंपमेकं स॰ २ मुखाभासको दर्पणे दृश्यमानो मुखत्वा
त्पृथक्त्वेन नैवास्ति वस्तु चिदाभासको धीषु जीवोपि तद्वत् स॰ ३ यथा दर्पणाभाव आभासहानौ मुखं विद्यते क
ल्पनाहीनमेकं तथा धीवियोगे निराभासको यः स॰ ४ मनश्चक्षुरादेर्वियुक्तः स्वयं यो मनश्चक्षुरादेर्मनश्चक्षुरादि
मनश्चक्षुरादेरगम्यस्वरूपः स॰ ५ य एको विभाति स्वतः शुद्धचेताः प्रकाशस्वरूपोपि नानेव धीषु
शरावोदकस्थो यथा भानुरेकः स॰ ६ यथाऽनेकचक्षुःप्रकाशो रविर्न क्रमेण प्रकाशीकरोति प्रकाश्यं प्रनेकाधि

योपलब्धैकप्रबोधः स॰ ७ विवस्वत्प्रभातं यथा रूपमक्षं प्रगृह्णाति निर्भातमेवं विवस्वान् तथाभातः प्रभासपत्येकमक्षं स॰ ८
यथा सूर्य एकोप्यनेकश्चलासु स्थिरासु चाप्यन्त्वविभाव्यस्वरूपः चलासु प्रभिन्नासु धीष्वेक एवं स॰ ९ घनच्छन्नदृष्टिर्घन
च्छन्नमर्कं यथा मन्यते निःप्रभं चातिमूढः तथा बद्धवद्भाति यो मूढदृष्टेः स॰ १० समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि
यं न स्पृशन्ति वियद्वत्सदा शुद्धमच्छस्वरूपः स॰ ११ उपाधौ यथा भेदता सन्मणीनां तथा भेदता बुद्धिभेदेषु तेपि यथा चन्द्रि
काणां जले चंचलत्वं तथा चंचलत्वं तवापीह विष्णो १२ इति उपे॰ ५६ यदेकं परमात्मतत्त्वं तत्करस्यामलकफल

प्रकाशयंते परमात्मतत्त्वं करस्थधात्रीफलवद्यदेकं श्लोकास्तु हस्तामलकाः प्रसिद्धास्तत्कर्तुराख्यापित तथै
व उक्ता ५७ विनापदेशं स्वत एव जातः परात्मबोधो द्विजवर्यसूनोः व्यस्म्येष्ट संप्रश्नसदेशिकेंद्रो न्यधात्स
हस्तं कृपयात्तमोगः ५८ सुतेन निवृत्ते वचनेन भाषसदेशिकेंद्रः पितरं तदीयं वत्सं न योग्यो भवतास हायं न
ते मुना योजय मा सदेन ॥ ५९

वत्प्रकाशयंते तस्मै श्लोकास्तु हस्तामलकाः प्रसिद्धास्तेषां कर्तुराख्यापित तथैव हस्तामलक इति उक्ता प्रवक्ता उ॰ ५७ उ
जर पदेशं विना स्वत एव द्विजवर्यसूनोः परात्मबोधो जात इति संप्रश्नविस्मयं प्राप्तो देशिकेंद्रो द्विजवर्यसूनुः शिरसि
स्वहस्तं न्यधात ५८ उ॰ इत्यहतपथ्यान्मुक्तः सुतेन निवृत्ते सति देशिकेंद्र इत्वदीयं पितरं वचनेन भाषत इह भवतासहा
यं वत्सं योग्यो न भवति किं वा मुनाज उतामा सदेन तव किंचित्प्रयोजनं नास्ति ॥ ५९ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ५९ ॥

नन्वेवंभूतेनतत्वापिकिंप्रयोजनमित्याशंक्याह पुराभवस्यपूर्वजन्मनोऽभ्यासस्यवशेनसततंवपुत्रःसर्वंजानाति ६
नवस्तुपाग्याभवतासहापमित्यत्रहेतुमाहासंग हादिविषयासक्तिरासक्तिनीस्तितथात्मीपदेहेभ्रमतोतादात्म्यता
स्यनविद्यतेतथादेहादन्यत्रममेतिज्ञानमस्यनविद्यतेस्मातादात्म्यतातुपदार्थस्वदेहेनास्तितद्वावाह्यवस्तुषुसानास्ती
तिकिमुवक्तव्यं ६२ इतीरयित्वाभगवान्द्विजात्मजेगृहीत्वापुनरीप्सितांदिशंययौप्रभाकरसंज्ञातिशापिकिंपत्यदेशा
मनुव्रज्यस्वमंदिरंययौननुस्वपुत्रवियोगेव्याकुलतांकिमितिनप्राप्तेत्याशंक्याहस्थिरधीर्यतोवहुश्रुतः ६२ तत

पुराभवाभ्यासवशेनसर्वंससवेत्तिसम्यङ्कचवक्तिकिंचित् नोचेत्कथंबालकभवैककार्भपद्यानिभाव
तनिवृत्तरागस्यः ६० नसक्तिरस्यास्तिगृहादिगोचरानात्मीपदेहेभ्रमतोस्यविद्यतेतादात्म्यतान्य
त्रममेतिवेदनेयदानतस्यास्वकिमुवाह्यवस्तुषु ६१ इतीरयित्वाभगवान्द्विजात्मजेययौगृहीत्वा
दिशामीप्सितांपुनःविप्राप्यनुव्रज्ययौस्वमंदिरंकिंपत्यदेशंस्थिरधीर्वहुश्रुतः ६२ ततःशाता
नंदमहेहपूर्वैःसुपर्वबृंदैरुपगीयमानःपद्माधिमुख्यैःसमनाप्तकामस्तोणीपतिःप्रंगाधिरि
व्रतस्य ६३ पद्माधुनाप्युतममप्रसंगात्पाश्चात्यपात्मधत्तांतरंगःसंस्पर्शमात्रेणविनीतो
भद्राविद्योततेयत्रचतुंगभद्रा ।६४॥

तदनंतरंशातानंदमहेंद्रपूर्वैःविष्णुब्रह्मरुद्रदेवबृंदैरूप
गीयमानःपद्मपादादिभिःसहाप्तकामानैरराजाश्रृंगागिरिंव्रतस्यशातानंदोमुनिभेदेदेवकीनंदनेपिवर्ततिमं
दिनी ६३ पद्माधुनापिप्रात्मधत्तामतरंगःअत्रयच्छृंगेजातमंतपश्चरतिपत्रसंस्पर्शमात्रेणविनीतं
तमर्पितंभद्रंकल्याणंयपासातुंभद्रानदीविद्योततेत ॥६४॥ श्री२

ण

यत्र संतो वसंति तान् विप्रान् नत्वा ॥ अभ्यागतानां पूजया लीकृतानां कल्पवृक्षशाखानां कुलं कषायाप्रधीतः 347
सर्वशाखापे दिग्ज्याशतैः सम्यगुल्लसंतः शांतांतरायाः शांतविघ्नाः ॥२३॥ तस्मिन्पर्वते मनीषिमुख्या
न् अवतामात्रेणाप्यो महाउरुषार्थिमोत्तोपेत्तानुपदिष्टविद्याग्रहणे समर्थान् तस्मी
शांकरो भाष्यप्रमुखान्निजान् ग्रंथानध्यापयामास प्राकतेन प्राप्यो महापुमर्थीपिप्पलान् ग्रंथानितिवा ॥२४॥ शेष
मनंतमंदात्तनमंतल्जपानमंकल्प कुर्वन्निवाशेषं यथा तत्प्राणिनामांतरतमोसिप्रस्नानानि प्राणादत्तः अपाकरो
या

अभ्यागताभीप्सितकल्पशाखाकूलंकषाधीतसमस्तशाखाः इज्याशतैर्यत्र समुल्लसंतः शां
तांतरायाः निवसंति संतः ॥२५॥ अध्यापयामास सभाष्यमुख्यान् ग्रंथान्निजांस्तत्र मनीषिमुख्यान्
प्राकृतेन प्राप्य महापुमर्थीनादिष्टविद्याग्रहणे समर्थान् ॥२६॥ मंदात्तनमंकलयन्नशेषं पराणु
दत्प्राणितमोसमग्रं यं निरस्तजीवेश्वरयोर्विशेषं व्याचष्ट वाचस्पतिनिर्विशेषं ॥२७॥ प्रकल्पितं चेंद्र
विमानकल्पं प्रासादमाविष्कृतसर्वशिल्पं प्रवर्तयामास सदेवतायाः पूजामजाद्यैरपि पूजि

यं

तमपतो वाचस्पतिनानिर्विशेषं यथा भवति तथा निरस्तजीवेश्वरयोर्विशेषं व्याचष्ट ॥२७॥ ततश्च तस्मिन्पर्वते इंद्रवि
मानसदृशमाविष्कृतसर्वशिल्पं प्रासादं प्रकल्प्याजाद्यैरपि पूजितायाः देवतायाः पूजां समप्रवर्तयामास ॥ अत्र श्री
यंत्रं कृत्वा तत्र विद्यापीठनिर्माणं कृत्वा भारतीसंप्रदायं निजशिष्यं च कार यस्तु दैतमतोस्पि तत्र भारतीपीठनि
हकः सयाति नरकं घोरं यावच्चंद्रतसं सर्वं किंचिच्छिष्यं सुरेश्वराख्यं पीठोस्थमकरोदिति ॥२८॥

सादेवताकेत्यार्क त्वायामाहयति ६९ प्रयतत्र पहृतं तद्दशीपितुमारभते चित्तानुवर्तीति तन्वीस्त्वावागिभतिर्ध
स्पमंदभाषणाइत्यर्थः देशिकस्य विशिष्यजनि ७० समदेवगुरुस्थाना स्र्वस्नात्वाकं वलंस्त्रवमुखेरुच्चास
नेमदुकोमलसमंसमानंदापति वरोतितंतेकालं मलस्यवनत्वान्नानित्यदंतपरिशोधनकाष्टमम्पवाद्यात्
दद्यातिवा ह्यादिवं गतवतिजलमृत्तिकादिकं चददातिव ७१ विश्रामापतिरपकृतिस्मयोसोदेशिकं छायेवानुगा

पाशारदाचेत्पामिधांवहंतीकुत्रांप्रतिज्ञांपातिपालयंती प्रयापिप्रेगोरि पुरेवसंती श्रयो
ततेभीष्टवरानदिशंती ६९ चित्तानुवर्तीनिजधर्मचारीभक्तानुकंपीतनुविभूतिः कश्चि
द्दिनेयोजनिदेशिकस्यधंतोटकाचार्यमुदाहरंति ७० स्नात्वापुरात्तिपतिकंवलवस्त्र
स्येयरुच्चासनेमदुसमंसदद्यातिनित्यंमलस्यदंतपरिशोधनकाष्टमम्पवाह्यादिकंगतव
तिसलिलादिकंच ७१ श्रीदेशिकायगुरवेतनुमाजवंस्वं विश्राणयत्यनुदिनंविनयोप
पन्नं श्रीपादपद्मयुगमर्दनकोविदस्सच्छायेवदेशिकममीमशमन्वपायः ७२ गुरोसमी
पेननुजातुजंभतेप्रसादयन्नाचरणौनिषीदति नोपेक्षतेवावहुवान्नभाषतेनदृष्टद
शीगुरुनोस्मृतिदृष्टति ७३ तिष्टनगुरोतिष्टतिसंप्रयातेगच्छन्नुवाणोविनयेनम्रएवन्नंप्रनु
च्यमानोपिहितंविधत्ते पश्चाहितंतन्नतनोतिनास्य ।।७४।।

छत ७२ वन्नव्यंनोपेक्षतेवावहुवानभाषते

वंशास्थइवशुणभिश्रितत्वादुपजातिः इत्यंकिलान्यास्वपिमिश्रितासुस्मरंतिजातिष्विदमेवनामेत्युक्तत्वात् ७३
किंचगुरोतिष्टतितिष्टन् तस्मिन्संप्रयातेगच्छन्नुवाणोविनयेनम्रएवन्नसन्नकथ्यमानोपिहितंविधत्ते पश्चात्सग्गु
रोर्हितंतन्नविस्मारयति ।।७४।।

वर
348
५

वागर

सतिर

एवंभजते तस्मिञ्छिष्यवरे कदाचित्स्वशाटीप्रक्षालनायापरवर्तिनीं गाङ्गनदीजलं प्रतिगतवति सति तस्यागमनमीक्षमाणो
भक्तेषु वत्सलतया व्याख्यानारम्भकर्मणि विलम्बवतो: स्वर्गे च वल्ली द्विरपुष्पो च कुलिशेउमानन्दबीसोरभेपीहगर्वाएदिग
वाग्भवस्य प्रभामिवेति मदिनीव ॥७५॥ अथानन्तरमसंस्कृते तु शिष्यवरेषु शान्तिपाठं कर्तुमुद्यतेषु सत्सु सदेशिके इ: स्थी
यतां गिरिरपि ज्ञानमात्रादेष्यतीति गिदितिस्मस्वा ॥७६॥ तां वेदान्तरूपां गुरूक्तिं निशम्य भेदबुद्धित्वाद्वितिः कुजतुल्योज
ड: शास्त्रेऽनधिकार्यपि किमर्थं प्रतीक्ष्यत इति स्मह पद्मपादमुनिना समदर्शि ॥७७॥ अस्य गर्वमनल्पं तस्य पद्मपाद

७२ तस्मिन्कदाचिद्विनेयवरे स्वशाटीप्रक्षालनाय पतत्त्वत्यपवर्तिनीं गा: व्याख्यानकर्मणि तदागममी
क्षमाणो भक्तेषु वत्सलतया विलम्बवदेष: ॥७५॥ तां निशम्य निगमान्तगुरूक्तिं मन्दधीरनधिकार्यपि
शास्त्रे किं प्रतीक्ष्यत इति स्मह भित्ति: पद्मपादमुनिना समदर्शि ॥७७॥ तस्य गर्वमपहर्तुमखर्वं स्वा
श्रयेषु करुणातिशयाच्च व्यादिदेश स चतुर्दशविद्या: सद्य एव मनसा गिरिनाम्ने ॥७८॥
शान्तिपाठमथ कर्तुमसंख्येषूद्यतेषु सविनेयवरेषु स्थीयतां गिरिरपि ज्ञानमात्रादेष्यतीति समुदीरितिस्म ॥७६॥

स्य गर्वमपाकर्तुं स्वपमेवाश्रयो येषां तथाभूतेषु स्वभक्तेषु करुणाया अतिशयाच्च स श्रीशंकर
स्तत्क्षण एव गिरिनाम्ने चतुर्दशविद्या मनसा प्रदिदेश ॥७८॥ स: गिरिस्तत्र तस्य गुरोरनुग्रहमधिगम्य तत्क्षणेन
विदिताखिलविद्य: भगवन्नुदधौ प्रसूतिजन्मजले सुखदु:ख ॰षपतितं मां पाहि ते कृपया शरणागतमुद्धर मामनुसा
ध्यु पदमन्नमनन्यगतिं विनिवर्त्य परत्ति विषयविषमां परिमुच्य शारीरानिबद्धमतिं परमात्मपदे भव नित्यरतो ज
हि मोहमपंचमनात्ममते ॥५॥

ऊ२

विरजान्नमपादिषु पंचसुतात्मसु मास्मिन्मेतिमतिं स ततं दृष्ट्रिरूपमनंतम् नेविगुणोद्द्रुपस्यमवेहिसद्याहमिति ७ जलभे
दकृता वहृत्तेवरवे घटिकादिकृता न भसोपिपथा मति भेदकृतानुत्तपावृत्तातेवव्रतेह्रि इ शाश्विकृतस्यसदा ७ दिनकृत्स्व
भणास्वद्दर्शनसत्यजनचित्तरतं सकलं स्वविताविदितं भवतःप्रविकृतेन सदापतणवमतोसितरे वसदा ८ इत्यादिभिर्गुरु
शिष्यसंवादेन परतत्वव्यंजकैरिहतोटकमेनुधिसेः अस्थितामित्युक्तलक्षणस्तोटकवृत्तैःसहदेशिकवंस्त्रीशंकरंप्रस्ता
गतवानित्यर्थःश्लो ७९ श्रीमद्देशिकस्यपादपंकजयुगलंमूलेयस्याः सश्रीशंकरणवणकेः आश्रयोपस्यात्तस्यकार

साधिगम्यतदनुग्रहमसंप्यततत्त्वतोनविदिताखिलविद्यः ॥ इष्टदेशिकवरंपरतत्वव्यंजकैर्ललितेतोटकं
वृत्तैः ७९ श्रीमद्देशिकपादपंकजयुगलमलातदेकाश्रयात्तत्कारुणसुधावसेकसहितातद्भक्तिसद्रुक्ष
रीहृद्यंतोटकवृत्तप्रसवरुचिरंपद्यात्मकं सत्फलंललेभमोहमनातिसत्तमशुकेराखाद्यमानंमहुः ८० यनो
न्नत्यमवापिता कृतपदाकामेत्त्वमायामिवनिः श्रेणीः पदमुन्नतंजिगमिषावामस्यशंतीपरंवंशयाका
घ्यधरीकृतत्रिभुवनाश्रेणीगुरुणांकपंसेवातस्यपनीशितुर्नविरलंकुर्वीतेवीतमः ॥ ८१ ॥

एणसुधावसेकेनसहितातस्यागिरेर्भक्तिलक्षणासद्रुक्षरीतोटकलक्षणेनवृत्तेनप्रसववंधेसुंदरंहृद्यंमो
क्षमनोपेक्षातेःसत्तमलक्षणोःशुकैर्मुहुराखाद्यमानेपद्यात्मकंफलंलेभश्लो ८० प्रत्रविसपानकार्येःउत्या
श्रापनाहयनोन्नत्यंप्रापितासतीभूमापथेष्टंकृतपदाःप्रधरीकृतत्रिभुवनपंक्तिःगुर्वीश्रेण्यागुरुणांसे
वाउन्नतेपरंपदंमोक्षंगंतुमिच्छोःकापिवंशोद्भवानिःश्रेणिरधिरोहिणीवतस्यपतीशितुगिरेस्तमोज्ञा
नंविरलंकथंनकुर्वीत ॥ ८१ ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८१ ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्योनमः ॥ ८२ ॥

350

टर धुरी२

शं·वि·
टि·
१८४

अथानंतरमथमन्यानाः सुव्रता वा पसक्रमेण नत था भूतोपि पूर्वोक्तो विभवेतं यो प्रसाद वेलत्ताणां तरङ्गितिमंदि 351
नीगुरोर्दयये वर्ततो वा वृत्तपद्यजाते स्वयी शिरसामर्थ्ये स्फुटयन्सतीर्थ्यगुरोः श्रीशिष्याविवत्ताणारात्तिदृष्टः वसं०
अथानंतरं तस्य वाक्यानां संदर्भममनतमां धुरीणांनि शम्य पपन्नपाद प्रमुखाः सतीर्थ्यवर्याः गर्वपरित्यज्य स
विस्मया बभूवुः ८२ तोटकाख्यपद्यप्रादुर्भावतद्व्याख्या प्रख्यातिनिमित्तमाह भक्तीतिपत्तोस्माद्धिरेः संततिसवेमा

अथ तोटकवृत्तपद्यजातैरथ मन्दात्मसपर्वस्तक्तिकोपि दृष्य येवगुरोस्वपीशिरोर्थं स्फुटयन्नोतिवि
चक्षणाः सतीर्थ्यैः ८३ अथ तस्य बुधस्य वाक्यगुंफं निशम्य पामनतमाधुरीधुरीणां जलांघ्रिमु
खाः सतीर्थ्यवर्याः स्मयमस्य सविस्मया बभूवुः ८२ भक्त्युत्कर्षीत्प्रादुरासंप्रतोस्मात्पद्यान्येवं तो
टकाख्यानि संतति तस्माद्धाहुस्तोटकाचार्यमेनं लोके शिष्टाः शिष्टवर्यं मुनीन्द्रं ८४ अथापि तस्य
करणेप्राथितरघियांतत्संतपाल घुमहार्थमनल्पनीतिशिष्टेर्गृहीत मतिशिष्टपदानुविद्धं
वेदांतवेद्यपरतत्त्वनिवेदनं यत् ८५ तोटकाह्वयमवाप महर्षेः ख्यातिमाप सदसि श्रुतहारिः
पद्यपांसद्दशप्रतिभावान्मुख्यशिष्यपदवीमपि लेभे ॥८६॥

जां२ नर द।

नितोटकसंज्ञानि पद्यानि प्रादुरासंस्तस्मादेनं शिष्टं वेष्टाः प्रसत्तांधि ष्टा वेदाचाररतास्तोटकाचार्यमाहुः शा
तिः० ८४ वेदांतवेद्यपरतत्त्वनिवेदनं यत्तस्य करणे महाधापिरधियां तत्संतपाप्रथितंक ८५ महर्षेः श्रीशंक
रात्तोटकाख्यामवाप्य तदा रम्यमानः ख्यातिमापदवाप ॥८६॥ ८६ ८६ १८४

हस्तामलकपद्मपाद[illegible]सुरेश्वर[illegible]तोटकाख्याचार्यशिष्येषु विबुधकृतविमर्शे दर्शपति धर्मार्थ
काममोक्षाश्चत्वारः किमुत [illegible]ग्यजुःसामाथर्ववेदाः किं वा सालोक्यप्रमुख्याः सालोक्यसारूप्यसायुज्याख्याम
क्तेर्भेदाः आहोस्वित् दुग्धलोममुखानीति विबुधा देवाः पंडिता वा चिरं विमृश्य विचार्य हस्तामलकादीन् शंकरगुरोः शि
ष्यानविदुः शि० ८७॥ स्फारद्वारांवित्तीर्णद्वारांप्रघाणेषु वाद्यप्रकोष्ठेषु द्विरदानामैरावतप्रभृतीनां गजा

प्रमर्थाश्चत्वारः किमुत निगमाः त्रयप्रभृतयः प्रभेदा वा मुक्तेर्विमल तरसालोक्यमुख
ाः मुख्याः आहो धातुस्थिरामिति विमृश्यापाया विबुधा विदुः शिष्यान् हस्तामलकमुखरान्
शंकरगुरोः ८७ स्फारद्वारप्रघाणे द्विरदमदसमुल्लोलकल्लोलभंगीमुखरितहरितः
संपदां किंपचानैः निष्ठीव्यंते तिदूराद्धिगतभगवत्पादसिद्धांतकाष्टानिष्टासंपद्वि
मन्निरवधिसुखदस्वात्मलाभैकलोभैः॥८८॥

संगीतोल्लासभंगीरु

नांमदस्य समुल्लोलेषु अतिचंचलेषु कल्लोलेषु या भंगी तासां संगीतस्योल्लासभंग्या मुखरिता मुखरीकृ
ता ध्वनिता हरितो दिशो यासु ताः स्वर्गसंपदः अधिगता या भगवत्पादसिद्धांतकाष्ठा तत्स्था निष्ठा या
संपद् तल्लसन्निरवधिकसुखदस्य स्वात्मनो लाभ एव एको मुख्यो लोभो येषां तैः किंपचानैः स्तुद्वारैर्निष्ठीव्यं
ते त्यक्ष्यंते स्व० ॥८८॥

मेधाचलेन मथितात्सिंधोर्भवंत्याः सुधायाः फेनस्याभावदाभा यस्या मत्तकांतिनिभेन तत्तुल्येन स्वयशसा देदीप्यमानः स्वयशसा देदीप्यमानः स्वदृश्याऽपरं निकृष्टं परमन्यत्तत्त्वाऽसत्तां पंथानं निरुंधानः परैरधृष्यैः शिष्यैः सह मुनिराट् श्रीशंकरो विप्राणां परमतां शिं॰ ॥८९॥ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजका

समिंधानो मेधाचलेमथितासिंधुद्रभवत्सुधाफेनाभेनामत्तरुचिनिभेनात्मयशसा निरुंधानो दृश्यापरमहहपंथानमसतां पराधृष्यैःशिष्यैरर मतविशिष्यैःसमुनिराट् ८९ इति श्रीमाधवीयेतद्धलधाम्यादिसंक्षेपः संक्षेपशंकरजयेसर्गोयंद्वादशोभवत्॥१२॥
ये

मूलसंख्या॥९२॥

श्री

वार्यवात्त श्री गोपालतीर्थपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमे द्वादशः सर्गः॥१२॥ ॥९२॥ ॥टीकासंख्या॥२४०॥ श्री॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ वार्तिकांतत्र स्वविद्याप्रवृत्तिं सपरिकरां निरूपयितुमारभते ततः कश्चिदात्मोपदेष्टारं
यद्वा लब्धनामीशं गुरुं भक्त्या शाणिपत्य सुरेश्वराचार्योऽप्यंतर्गंभीरो भावो यस्य तथाभूते शारीरकभाष्ये वृत्तिं स्फुटं
यथा स्यात्तथा कर्तुमना वभाषे उपजातिः १ यदुवाच तदाहम मयत्तेकस्त्रणीयमस्ति तत्त्वमिमं मामसंशयं मच्छाधि
शाश्वापयवतोय दृष्टं गुरौ भक्तिवान्मत्तन्न जीवितेति दिदमेव पुरुषस्य जीवितं विधो० २ मत्कस्य मदीयस्य भाष्यस्य
वार्तिकनामधेयमिष्टं निबंधनं त्वयाविधेयं ३० ३ इत्युक्तः शिष्यस्तु वाच तर्कैर्युक्तं गंभीरवाक्यं भवदीयभाष्यं दृष्ट्वा

ततं कश्चित्प्रणिपत्य भक्त्या सुरेश्वराचार्यो गुरुमात्मदेशं शारीरकेऽप्यंतर्गभीरभावे वृत्तिं स्फुटं कर्तुमना
जगाद १ ममयत्करणीयमास्ति तत्त्वमिमं मामनुशाध्यसंशयं तदिदं पुरुषस्य जीवितं यदयं जीवति
भक्तिमान्गुरौ २ इतीरितः शिष्यवरेण शिष्यं प्रोचे गरीयान् तिहृष्टचेताः मत्कस्य भाष्यस्य विधेयमि
ष्टं निबंधनं वार्तिकनामधेयं ३ दृष्ट्वा सतर्कं भवदीयभाष्यं गंभीरवाक्यं न ममास्ति शक्तिः तथापि भाव
त्कटाक्षपाते यते यथाशक्ति निबंधनाय ४ अस्त्वेवमित्यार्यपदाभ्यनुज्ञामादाय मस्त्रोक्तविनिर्जे
गाम अथांबुजोद्भवदर्पिताः सतीर्थ्यास्तं वितस्थुर्वाद्या रहसीत्यनूचुः ॥५॥

मपि मम शक्तिर्नास्ति तद्वार्तिकविधानसामर्थ्ये तु दूरनिरस्तं यद्यप्येवं तथापि भवदीयकटाक्षपाते सति य
थाशक्ति निबंधनार्थं यत्नं कुर्वे ४ अस्त्वेवमित्यार्यपादाभ्यनुज्ञां मूर्ध्नाधाय सुरेश्वरो विनिर्जगाम आया
नंतरं पद्मपादप्रभृतयः सतीर्थ्याः शिष्या आश्रित्य रवाद्या स्तं श्री शंकराचार्यं रहस्यनेन वक्ष्यमाणप्रकारेणाचुः
॥५॥

योयं प्रपन्नो हितताय क्रियते ऽत्र पारहितायन न भवति किलायमनर्थविशेषेण फलत्वं संभानायां लोट् इत्येवं प्रत्येकं गुरुत्वेनि
वेद्यो चुरित्यन्वयः तन्न दृष्टा हरति स्वरूपं विद्वान् कर्माणि तत्परस्त्वयः इति परेण संबंध ६ यो मंडनः सार्वलौकिकं सर्वलोक
प्रसिद्धमीश्वराणां ब्रह्मादीनामीश्वरमपि बहुयुक्तिभिरुत्तरत्नः प्रत्याख्यातवान् एवंविधेन क्रियत इति व्यवहिते तान्व
यः कथमित्याकांक्षायामाह कर्मैव स्वर्गनरकादिफलं ददाति न त्वेवंविधोऽन्यो जगदीशितास्तीत्येवं प्रत्यादिदेश व
संततिलेका ७ ननु तस्य कोऽसौ जैमिनेरेवाभिप्रायस्य तथाविधत्वादिं शंकायां गुरुस्य प्रत्यक्षादिभिः सान्निधापित
त्वा

हिताय।

योयं प्रपन्नः क्रियते हितायनायं विफलत्वमनर्थं प्रत्येकमेवं गुरुत्वेन निवेद्य वोढ्रा स्वयं कर्माणि तत्परस्त्व
यः सार्वलौकिकमपीश्वरमीश्वराणां प्रत्यादिदेश बहुयुक्तिभिरुत्तरस्त्वः कर्मैव नाकनरकादिफलं द
दाति नैवं परोऽस्ति फलदो जगदीशितेति ७ प्रत्येकमस्य फलयं वदंति पुराणवाक्यानि स तस्य कर्ता
व्यासो मुनिर्जैमिनिरस्य शिष्यस्तत्पक्षपाती फलमावलंबी ८ गुरोश्च शिष्यस्य च पक्षभेदे कथं तयोः
स्याद्गुरुशिष्यभावः तथापि पद्यान्तिमपूर्वपक्षः सिद्धान्तभावस्तु गुरुक्त एव ९ ॥

स्य जगतः फलप्रदं प्रत्येकं पुराणवाक्यानि वदंति तस्य पुराणवाक्यजातस्य स प्रसिद्धो व्यासो मुनिः कर्ता जैमिनिरस्य
शिष्यः तस्य तत्पक्षपातित्वाव श्यंभावेन फलपावलंबी तत्पक्षपाती त्वयं बुध्यस्व उपगंतव्यं ७।८ विपक्षे बाधकमा
ह गुरोश्च शिष्यस्य च पक्षभेदे सति तयोर्गुरुशिष्यभावः कथं स्यात् अंगीकृत्याप्याह यदि पक्षभेदोऽस्ति तथापि शि
ष्यपक्षः पूर्वपक्षः सिद्धांतत्वं तु गुरुक्ते गुरुप्रतिपादिते पक्ष एवेत्यर्थः ९ किंच सखत्लु मंडनः प्राजन्मनः क
र्माणि प्राजितात्मा ं नि

शमपीहलोके कर्मकुर्वन्नेवावस्थितः समाहिताः प्रपत्स्यन्ते कर्मकुर्वन्तः स्वर्गादिकं सर्वे प्राप्स्यन्त ग्रर्थमार्गे किमितिपरं
श्वब्रूते ५० तथा चैवंविधेनत्वद्राज्ञामवलम्बभाष्यैकपदि निबंधनं क्रियते तर्हि सभाष्यं केवलं कर्मपरं योत्स्यते
तस्माद्बुद्धिमिश्रतात्वयाम्लादपि माव्यावि ५१ नत्विदानीं तु स्वीकृतसंन्यासेऽदृपसंभावनानास्तीत्याह संन्यासम
पीतितस्मान्नेऽस्माकं विश्वासस्थाने न विभातितथा वहे गुरावनेन निबंधनेमावीकारः नैवकारय ५२ भाट्टमतपक्षपा

प्राजन्मनः सखलु कर्मणियोजितात्माकुर्वन्नवस्थितइहानिशमेवकर्मकृते परांश्च कुर्वन्तावहि
ताः प्रपत्स्यन्त स्वर्गादिकं सुखमवाप्स्यन्त किंबध्ये ५० एवंविधेन क्रियते निबंधनेपादित्वद्राज्ञामव
लंब्य भाष्यं परं कर्मपरं संयोत्स्यते माव्याविमल्लादपि रद्बुद्धिमिश्रता ५१ संन्यासमप्यधुनाबुद्धिएवं
कं व्यधत्त वादे विजितो वशाव्यधात् तस्मान्नविश्वासस्य पदं विभातिमावीकारो नेन निबंधने गुरो
५२ यः शङ्कुयात्कर्मविधातुमीप्सितं सोपं न कर्माणि विहातुमर्हति यद्यस्ति संन्यासविधौ स्पृहा
तहो जातं धमकादिरमुष्यगोचरः ॥५३॥

भाष्यके २

धा१

त्तित्वादप्रमयोग्य एवेत्याह ईप्सितं कर्मविधातुं यः शङ्कुयात्सोयं
कर्माणि त्यक्तुं नार्हतीति यदि संन्यासविधौ स्पृहास्ति तर्हि मुष्यसंन्यासविधेर्जीर्णस्य धादिविषयइत्येवं भट्टमता
नुसारिणो वदन्ति प्रभावापि भट्टमतपक्षपातवान् एवं स्थिते पद्योग्यं तद्धि धीपतामस्माकं त्वत्र किंचन निबंध
नमास्तहो नास्तीत्यर्थः तथा चोक्तं भट्टैः तत्रैवं शक्यते वक्तुं ये मयं वादृशा नराः गृहस्थत्वं न शक्यं ते तेषामेवमयं
विधिर्नैष्टिकब्रह्मचर्यं च परिव्राजकतापि च तैरवश्यं गृहीतव्या तेनादावेतदित्यादि इहवंशाः ५०॥ ॥५४॥॥

दा२ कु२ न२

शां॰वि॰ केन तर्हि वृत्तिर्विधेयेत्यपेक्षायां पद्मपादेनेति वक्तुं [illegible] तद्योपपत्तामाविष्कुर्वन्ति पुरा 357

टिं॰ सुरापगायां देवकन्यायां गंगायाः २५ तस्मिन्काले तं करपितमौलिं मुनौ कार्यमिति ततः परिभ्रमत्सु प्रस्मासु एष सनंदनस्तु

१८७ विपन्नद्यां रुरीमास्थ भिप्राप्य तरव २६ त्रिवर्त्मी त्रिमार्गी गंगाः २७ तेषु तुष्टया त्रिपथगया प्रादुष्कृतेषु वरकमले

एवं सप्तमभट्टमतानुसारिणो वृत्वं प्रतीतन्मतपक्षपातनं एवं स्थिते योगपमद्दो विधीयतां न नोस्ति निर्बंधनम
त्र किंचन २४ पुरा किल्ल स्मास्मसुरापगायाः पारे परस्मिन्नुविचरत्सु सत्सु प्राकारयामास भवान शेषान्मस्त्रिपतिजातु
मिवास्मदीयां २५ तदा तदा करपिस माकुल्लेषु ना वा र्थमस्मासु परिभ्रंतसु सनंदनस्त्वत्रिपत्नारिणा रीमभिप्राप्य तए
साकिं ४ वत्नुर्णी २६ प्रनन्यसाधारणमस्य भावमाचार्यैर्भगवत्पादैस्तुष्टात्रिवर्त्मीकनकांबुजानि प्रादुष्करोति स्म पदे पदे
च २७ पद्मानि तेषु समस्तं निधाय पुष्मात्सकाशमागाद्यदयं महात्मा ततोऽतितुष्टा मराबंधुकारनाम्ना तमेनं कि
लपद्मपादं २८ स एव सुमस्त्वरणारविंदसेवाविनिर्धूतमलान्मभेदः आजानसिद्धोऽर्हति सूत्रभाष्ये वृत्तिं विधा
श्री ३३ तुं भगवन्नगाधे २९ पद्मायमानं दृगीरिर्यद्गुम्नत पद्मसन्नापरमेष्ठिपत्नी भवत्स्वयं धेषु पद्याभिसंधि
र्व्याख्यानसामर्थ्यवरं ददिद्दशा॥२०॥

षु पद्मानि संस्थाप्य भवत्सकाशं यतोऽयं महात्मा गतवांस्ततोऽतिसंतुष्टो भवांस्तमेनं नाम्ना खलु पद्मपादं चकार
२८ आजानसिद्धः स्वभावत एव सिद्धः २९ पद्मायमानं दृगीरिः सूत्रभाष्ये वृत्तिं विधातुमर्हतीति यतोऽयं गतपद्मास प्र२
न्ना सरस्वतीभवद्रूपे तु भवदभिप्रायानुसारिव्याख्यानसामर्थ्यवरं दिदेश॥२०॥ २० ॥२०॥ ।२०॥ १८७

देगुरोः कर्मैकतानमतिरेष विश्वं पल्लवकं यं विश्वासपात्रमवपद्यत पात्रभूतो जातो ततः कर्मैकतानमते विश्वसनीय
त्वाद्भाष्यस्य पद्मपाद एव टीकां करोतु इति रहसि योगिवरं श्रीशंकरं शिष्या ऊचिरे वत्सं २१ प्रत्रांतरे समीपमागतः
सनंदनः श्रीदेववाक्यं समुदाजहार तदा हहेत्याचार्यो भवत्कृतौ वार्तिकं कर्तुमेष हस्तामलकोपि समर्थः श्री २२ य
तः करस्थामलकसदृशं सर्वं सिद्धांतमेष जानाति प्रत एवामुष्मै भवत एव हस्तामलकाभिधानमदायि ऽ० २३ स

कर्मैकतानमतिरेषकथं गुरोस्ते विश्वासपात्रमवपद्यत विश्वरूपः भाष्यस्य पद्मपाद एव करोतु टीका
मित्यूचिरे रहसि योगिवरं विधेयाः २१ प्रत्रांतरमुपागतः सनूर्णसनंदनो वाक्यमुदाजहार आचार्यहस्ता
मलकोपि कल्पो भवत्कृतौ वार्तिकमेष कर्तुं २२ यतः करस्थामलकाविशेषं जानाति सिद्धांतमसाव शे
षं प्रतो ह्यमुष्मै भवतैव पूर्वमदायि हस्तामलकाभिधानं २३ वाणीं समाकर्ण्य सनंदनस्य तां सस्मितं भा
ष्यकृदाबभाषे नैपुण्यमन्यादृशमस्य किंतु समाहितत्वान्न बहिः प्रवृत्तिः २४ प्रयं तु बाल्येन पपाठ पि
त्रा नियोजितः सादरमत्तराणि नवोपनीतोपि गुरोस्सकाशादध्यैष्ट वेदान्परमार्थनिष्ठः ॥२५॥

स्य हस्ता

नंदनस्य वाचं समाकर्ण्य सस्मितं यथा स्यात् भाष्यकारो जगाद तद्धामलकस्य नैपुण्यमनुपमं परं तु समाहितत्वा
द स्य बहिः प्रवृत्तिर्न भवति ऽ० २४ समाहितत्वादित्याद्युक्तं विवृणोति प्रयं तु बाल्ये पितृा सादरं नियोजितोप्यक्ष
राणि न पपाठ तेनोपनीतो पि गुरोः सकाशात्परमार्थनिष्ठो वेदान्न चाधीतवान् ऽ० ॥२५॥ २५॥ ॥२५॥

नचक्रीडक्रीडनं नचकार २६ प्रकृतिं स्वभावं तत्र तस्मिन् स्थाने समेतः २७ कस्त्वं शिशो कस्य कुतोसि गंता किं नाम ते त्वं कुत
ॱआगतोसि एतन्मयोक्तं वद वार्भक त्वं मत्प्रीतये प्रीतिविवर्द्धनोसी त्यस्माभिः पृष्टः पद्यमयैर्वचोभिर्विस्मापयन्नात्मान
मानंदघनस्वरूपमाचष्ट २८ तस्मिन् काले कदाप्यश्रुतिगोचरं पुत्रस्य तद्वाग्वैभवमाकर्ण्य स्मापिता परं प्रहर्षप्रा

वालेर्नचक्रीडनुचान्नमेद्यन्नचारुवावंद्यवदत्कदापिनिश्चित्यमत्तोपहतं तमेनमानिम्परे स्मान्निकटं क
दाचित २६ ॰प्रस्मानवेद्यैर्मुरुः प्रणम्य कृतांजलोति ष्टति वालकास्मिन् इमामपूर्वां प्रवृत्तिं विलोक्य विस्मि
स्मापेत त्रजनः समेतः २७ कस्त्वं शिशो कस्य सुतः कुतो वेत्यस्माभिराचष्ट कितेषपृष्टः ॰आत्मानमानंदघनस्व
रूपं विस्मापयन्नत्तमयैर्वचोभिः २८ तदा कदाप्यश्रुतिगोचरं तदाकर्ण्य वाग्वैभवमात्मजस्यापिता प्रपद्यास्य
परं प्रहर्षसम्भ्रमपां वाचमुवाच विज्ञः २९ जनैर्जडत्वेन विनिश्चितोपि ब्रवीति पद्येष परात्मतत्त्वं प्रज्ञो
न्नतानामपि दुर्विभाव्यं किं वर्ण्यते हन्त भवतः प्रभावः ३० ॰आजन्मनः संसृतिपाशमुक्तः शिशोस्त्वयं वि
ष्णुगुरोस्तु वैव प्रफुल्लराजीववने विहारी कं परमेतत्तुरके मराल: ३१॥

प्तविज्ञः सम्भ्रमपां वाचमुवाच विप्र॰ २९ तामुदाहरति जनैरिति प्रज्ञयोन्नतानामपि दुर्विभाव्यं परमात्मतत्त्वं पद्ये
षत्वत्समीपमागतो ब्रवीति ततो हि हि हे हन भवत्तः प्रभावः किं वर्ण्यते ३० ३० तस्माद्वाजन्मनो जन्मप्रभृति संसृति
पाशमुक्तो यं विष्णुगुरोस्तु कैवल्पशिष्योस्तु यत्तः प्रफुल्लपद्मवने विहारी हंसः ह्नुरके वनेक पं रमेत ॥३१॥ ३५॥ १८८

इति विज्ञाप्य तस्मिन्नृभास्करे निर्गते सति ३२ अयं विज्ञानं कथं लब्धवानिदं भवान्न साधु सम्यक् बोधयतु ३३ एवं पृष्ट 360
आचार्य एव स्वयं प्राभवीत्प्रवृत्तां तमुक्त्वा वानित्याहृत्तानिति ३४ ज्ञातुं कदाचित्तस्य सिद्धस्य समीपे काचन विप्रकन्या हि
द्विवर्षबालकं स्वाप्यहे द्विज त्वाण्मात्रे बालं प्रतीक्षस्वेत्युक्त्वा सखीभिः सह स्नातुं निर्जगाम ३५ महर्षेः पुरतः स्वर्भकं दु

विज्ञाप्य तस्मिन्निति निर्गते सोऽतदा प्रभृत्यत्र वसत्युदारः आशैशवादात्मविलीनचेताः कथं प्रवर्तेत
महाप्रबंधे ३२ श्रुत्वेति प प्रभु रमुविनयाः स्वामिन्विनैव श्रवणाद्युपायैः आलब्धविज्ञानमयं कथं
वा भवानिदं साधु विदांकरोतु ३३ तानब्रवीत्संयमिचक्रवर्ती कश्चिद्दरायां मुनितीरवर्ती बभूव सिद्धः
किल साधुवृत्तः संसारिकिंप्यः स्तततरां निवृत्तः ३४ तस्यांतिके काचन विप्रकन्या द्विहायनं जातु मिवेशय
बालं त्वणं प्रतीक्ष स्वशिशुं द्विजेति स्नातुं सखीभिस्त्वहह निर्जगाम ३५ अत्रांतरे दैववशात्स बालः स्वयं
ममातानिपपात नद्यां म तं तमादाय शिशुं तदीयाः स्वकं दुरूचे पुरतो महर्षेः ३६ आक्रोशमाक
र्ण्य मुनिः स तेषामत्यंत खिन्नो निजयोगभूम्ना प्राविक्षदंगं पृथुकस्य तस्य स्वर्ष हस्तामलकस्त
पस्वी ३७ तस्मादयं वेदविनोपदेशं श्रुतीरनंताः सकलाः स्मृतीश्च सर्वाणि शास्त्राणि परं च तत्त्व
मज्ञातमेतेन न किंचिदस्ति । ३८॥

दाक्रोशं चक्रुः ३६ तस्य पृथुकस्य बालस्यांगं शरीरं प्रविवेश स तपस्वी हस्तामलकः ३७ यस्माद्देवं तस्मादयं
मुपदेशं विनैवानंताः श्रुतीः सकलाः स्मृतीश्च सर्वाणि च शास्त्राणि परं च तत्त्वं जानाति किं बहुनाऽनेनाज्ञातं किं
चदपि नास्ति ॥३८॥ ॥३८॥ ।३८। ॥३८॥ ॥३८॥ ।३८।

ततस्मात्तादृगात्मा पंहस्तामालकोवहिः प्रवृत्तावत्रभाष्यकृतौनियोगं नार्हेतिसमं डनस्त्वर्हतीतिपतोबुद्धतत्वःसरस्वती
सान्विकं सर्वज्ञत्वं प्राप्य ३९ प्रपन्नाल्लब्धएवंविधः सनरोचेतवक्तर्हितथाविधोऽन्योनदृश्यते प्रा॰ ४० ननु भव
दभीष्टं चेत्तर्हिकारयितव्यामितितत्राहाहमितित्राहाहेतिमहानिवंधेवहुनामनभीष्टंकार्यंनकारयिष्याकिंचयेए
कस्मिन्कार्येवहवः प्रतिकूलाः प्रतोऽत्रशंसयोममोत्पन्नइत्यर्थः ३० ४१ एवमुक्त्वाविनेयानदृष्ट्वपतेऽन्यइत्यु

तत्तादृगात्मानवहिः प्रवृत्तोनियोगमर्हत्ययमत्रवतौ समंडस्त्वर्हतीतिवुद्धतत्वःसरस्वती सान्विकस
र्वविंत्वं ३९ तन्नादृष्टात्युज्वलकीर्तिराशिः समस्तशास्त्रार्णवपारदर्शी प्रा माद्दितोधर्महितः प्रप
न्नात्सचेन्नरोचेत्तनदृश्यतेन्यः ४० प्रहेंवहूनामनभीष्टकार्यंनकारयिष्येहिमहानिवंधे किंचाति
हप्रीतिरभन्ममातोयदेककार्येवहवः प्रतीपाः ४१ भवन्निदेशाद्भगवन्सनंदनः करिष्यतेभा
ष्यनिवंधमीप्सितं सब्रह्मचर्यादुरीकृताश्रमोमतिप्रकर्षाविदितोहिसर्वतः ४२ सनंदनोनंद
यिताजनानांनिवंधमेकं विदधातुभाष्येनवार्त्तिकंतत्तुपरप्रतिज्ञंम्यधात्प्रतिज्ञांसहितत्वदीक्षः ४३

क्रमसहमानाऊचुः हेभगवन्नभवदाज्ञातः सनंदनईप्सितंभाष्यनिवंधंकरिष्यतीतिपतः सब्रह्मचर्यादंगी
कृताश्रमोमतितः प्रकर्षोपस्ससर्वेत्ताविज्ञातस्तुवंप्राः ४२ एवमुक्त्वाचार्यंप्रवाचजनानांनंदयितासनं
दनोभाष्येनिवंधमेकंविदधातुनतुवार्त्तिकंतत्तुपरप्रातिज्ञंपरस्य प्रतिज्ञायस्मिन्महियतः स्वीकृता
दीक्षः सुरेश्वरः प्रतिज्ञांव्यधात्तत्रपे॰ ॥४३॥

दि॰

इत्याशिष्यसंघमाश्रयपतीद्रुमहासित्यितंनत्लभिंत्तुहरेस्वरं वस्समाणप्रकारेण शोवाच हे भिन्नो भाष्यत्वं वार्त्तिकं मा कृथा यत्तो दुर्विदग्धत्वादिमशिष्यानसेहिरे श्रं ४४ शंकमाने हे र्गेद्रुतंतद्दर्शपति गेहिधर्मे सुतवतात्पर्यवीक्ष्य साप्रतंतत्संस्काराशंकमानाः प्राहुः भाष्यं वार्त्तिकं कृत्वा स्वीयसिद्धांत्तशेषं भाष्यंसमायोज यत्संभावनायां लिङ् श्रा॰ ४५ किंवतु यों स्वमोवेदं सिद्धो नास्मेवतिमंडनः सिद्धांतोभिन्नमाणाहास्येर्वीर्यमाणास्लेमंडनस्यवे श्रमातः प्रवेश

ग्र्प्रादि श्रुपत्यं शिष्यसंघं पंतीद्रुः शोवाचेत्यंनत्लभित्तरहस्यंभाष्यं भिन्नोमाकृथा वार्त्तिकंत्वं नेमे शिष्याः सेहिरे दुर्विदग्धाः ४४ तात्पर्यंपते गेहिधर्मेषुदृष्ट्वा तत्संस्कारं सांप्रतं शंकमानाः भाष्यं कृत्वा वार्त्तिकं योजयेत्समाभाष्यं प्राहुः स्वीयसिद्धांतशेषं ४५ नास्त्यवाशा वाश्रमस्तु यंइत्यसिद्धांतोयं तावको वेदसिद्धः द्वारिहास्येर्वारितामिभ्र माणावे श्रमातस्तेन प्रवेशं लभेते ४६ इत्याद्यांता किंवदंतीं विदित्वा तेषां नास्तीव्रतप्रयत्नप्पनत्ये स्वातंत्र्यात्वमयमेकमहात्मनं कृत्वा महं दर्शयाध्यात्मनिष्ठं ४७ विद्वन्महत्स्त्रत्यपः स्यादमीषां शिष्याणां नोमंयमसंदर्शनेन इत्युक्ते नेवार्त्तिकं सूत्रभाष्ये नाभूद्वाहेत्यायखेदं च किंचित् ॥४८॥

नलभंतइत्याद्यो किंवदंतिं जनश्रुतिं विदित्वा तेषामनल्पेप्रयत्नेइपि त्वयि प्रत्ययो नासीत्तर्हि मया किं कर्तव्यमिति चेत्तत्राह स्वातंत्र्यात्वमध्यात्मनिष्ठमेकं नं यं कृत्वा महां दर्शय ॥ ४६। ४७। हे विद्वन्यथा नंयमसंदर्शनेन नोऽस्माकममीषां शिष्याणां प्रत्ययः स्यादिति सुरेश्वरमुक्त्वा हाहा सूत्रभाष्ये वार्त्तिके नाभूदिति किंचित्खेदं प्राप ॥४८॥

शं० वि० टि० १९०

363

एवं शिष्यात्रिभिः शिक्षितः स्वमनोरथो यस्यासौ श्रीशंकर एनं सुरेश्वरं स्वतंत्रकृतिनिर्मितये नियुंक्त स च नियुक्तोऽ
चिरादेव नैष्कर्म्यसिद्धिं विदधत् इत्यं योगपा सुरेश्वरदृष्टिकाख्यामविंदत ॥४९॥ निष्कर्मतत्त्वविषयाऽवगतेः प्रधा
नं यस्यां माद्यादंतपर्यंतं मनोज्ञपदबंधवतीमेवं भजातो परितुष्टचेता आचार्यः प्राद्यंतं सम्प्रगेत्तत यश्च योऽस्मा
दन्यः स एवं तत्त्वविन्नास्तीति तत्पातेषामस्मिन्स्त्यय आसीत् ॥ शा० ॥५१॥ यत्र यं येद्यापि यंती देर्निष्कर्मीमाम्प्रप

म१

शिष्यात्रिभिः शिक्षितात्मनोरथोसावनं स्वतंत्रकृतिनिर्मितये न्ययुंक्त नैष्कर्म्यसिद्धि
मचिराद्विदधत्स चेत्यन्वयाख्यामविदत् तेहं यंते षां चासीत्प्रत्ययस्तद्रूमदस्मिन्यद्दृशा
न्यस्तत्त्वविद्यस्तनेति ॥५१॥ यत्राद्यापि स्वपतेमस्करी देर्निष्कर्मीमात्मा यत्र नैष्कर्म्यसिद्धिः त
न्नाम्नायं ववधे न यवर्यस्त माहात्म्यात्सर्वलोकादृतोऽभूत् ॥५२॥ आचार्यवाक्येन विधि
त्सितेऽस्मिन् विघ्नं यदन्येऽप्यधुरं तस्तजं याप कृतेऽस्मिन्कृतमप्युदारैस्तद्धूतिकं न प्र
सरेत्पृथिव्यां ॥५३॥

x सुरेश्वरदृष्टिकाख्यां ॥४९॥ नैष्कर्म्यसिद्धिमयतां निरवद्ययुक्तिं निष्कर्मतत्त्वविषयावगतिप्रधानां प्राद्यंत ॥५०॥ x

ते यत्र नैष्कर्म्यसमेतस्यसिद्धिः तस्मान्नैष्कर्म्यसिद्धेर्नाम्ना यं ग्रंथं ववर्धीवद्दृत्त तन्माहात्म्यातिके विधात्तुमि
ष्टस्ति यतोऽन्ये विघ्नं व्यधुरस्मिन्कृते तस्मान्निमिता सुरेश्वरः श्रापमुक्तः सन्नेस्सूत्रभाष्यस्य वार्तिकमुदा
रैः कृतमपि पृथिव्यां न प्रसरेत् ॥ टं० ॥५३॥ x सर्वलोकादृतोऽभूत् ॥ आचार्यवा

क्येनास्मिन्वार x १९०

विश्वासं च प्राप्याचार्यं स्वाद्युक्तायपुनरुवाच उ॰ ५४ यद्वा तदाहनेतीदं॰ ५५ तात्पर्यं यतोगृहिधर्मेषु दृष्टेत्युक्तं तत्राह ए-
वं ग॰ हित्विपितत्त्वभावो गृहीत्वभावो न भवामि हि यतो यौवनस्य बाल्यं नान्वेति तत्त्वावद्वं पुरुषं यौवनं नोपेतितत् हित्वा पौढं
जनतीगमनं कुर्वन् पूर्वस्थितिं परित्यक्ते वगच्छेदित्यर्थः उ॰ ५६ किंचाज्ञास्मि लोके हंग॰ हीति नविचारणीयं यतस्त्वं किं
पूर्वमिह जन्मनि जन्मातरे वा गणोनवमस्तु रपि त्वासन्नेवतस्मात् हीत्वेवामनराव हे तुः न केवलमेतावदेवापि
तु वंधे च मोक्षे च मनएव हेतुर्मनएव मनुष्याणां कारणं वंधमोक्षयोरित्युक्तत्वात् तस्माद्विशुद्धो गृहीभवेद्वा

नैष्कर्म्यसिद्ध्याख्य निबंधमेकं कृत्वात्मस्वरूपायनिवेद्याचार्यं विश्वासनं प्राप्य पुनर्वभाष
सविश्वरूपो गुरुमात्मदेवं ५४ नख्यातिहेतोर्न च लाभहेतोर्नाप्यर्चनायैविहितः प्रवंधः नो
ल्लंघनीयं वचनं गुरूणां नोल्लंघने स्याद्गुरुशिष्यभावः ५५ पूर्वं गृहीत्वविनिततत्त्वभावो न त्वाल्य
मन्वेति हि यौवनस्य न यौवनं वृद्धमुपैतितद्वज्जहित्पूर्वस्थितिमोऽप्यगच्छेत् ५६ प्रहं गृहीनात्र
विचारणीयं किंतेन पूर्वं मनएव हेतुः वंधे च मोक्षे च मनोविशुद्धो गृहीभवेद्वाप्युत मस्करी वा ५७
नात्स्येव वेदाश्रमउत्तमादिः कथं वतत्याप्तिनिवृत्तिगामी प्रतिश्रवोनो कथमल्पकालो न
हि प्रतिज्ञा भगवन्निरुद्धा ॥५८॥

मस्करी वा भवेद् उभयथापि न्यूनाधिकं नास्तीत्यर्थः ५७ नात्स्येवाश्रमावा
चाश्रमस्तु येमित्युक्तं तत्राह हे उत्तमादिः आश्रमो नास्त्येव चेत्तत्प्राप्तिनिवृत्तिगामिनो श्रावयोः प्रतिश्रवो प्रहंप
राजितः सन्यासं ग्राहयामि अहं पराजितस्तु हास्याश्रमी त्येवंरूपो कथं पतस्तत्राप्यल्पकालोपदि तुर्याश्रमो ममाभिम
तोनाभूत तर्हि प्रतिज्ञा मयानिरुद्धा भूदित्याशयेनाह नहीति ॥५८॥ ॥५८॥

स्त्र २

पञ्चद्वारि द्वास्थैरित्याद्युक्तं तत्राह संभिद्यमानाः इति गुरुणा भगवता प्रवेशनं कथं विहितं कुपं च मद्गृहे न नूतमाभिन्ना विहि
तापदृपि किं वदन्तीत्याद्युक्तं तत्राप्यालोकस्य मुखस्यापिधायकः केनामनको प्यस्ति त्यर्थः ५९ यत्तु संन्यासमप्येषनवु
द्धेरेवमित्याद्युक्तं तत्राह एवं कृता त्मा पश्चात्तत्वोपदेशाद्धि दितात्मतत्वोहं वैराग्यात्संन्यसनं यथा न तु परा
जितो हि यस्माद्यदस्तत्वविनिर्णीयाय ६० यत्तु आश्वकृत्वेत्यादि तत्राह पुरेति इतः परं मेहृदयं पत्वदं घ्रिसेवाति

संभिद्यमानेन लभं तएव चेद्गृहप्रवेशं गुरुणा प्रवेशनं कथं हि भिन्नाविहितानन्तमाकोना
मलोकस्य मुखापिधायकः ५९ तत्वोपदेशाद्धि दितात्मतत्वोप्यधामहं संन्यसनं कृतात्मा वि
रागभावान्न पराजितस्तु वाद्गोहितत्वस्य विनिर्णयाय ६० पुरा गृहस्थेन मया प्रवध्यानेयापिका
दो विहितामर्हणा इतः परं मेहृदयं पं चिकीर्षुर्त्वदंघ्रिसेवां न विलंघ्य किंचित् ६१ स्यद्वा म हे तव
द्वादरवुधपरिमुक्तमुखीसन्निषण्णमर्वान्दुर्वादिगर्वानलविपुलरज्वालमालावलीढा सिक्ता
स्तन्नामतो घेरहहपरिहसन्जीव पस्यच्छसद्यः कोवासेवापटुंस्याद्गुणगणविधौसङ्कुरानैवजा
श०१ — ने ६२॥

लंघ्यकर्तुमिच्छुः ६१ तथा चैवं विधस्य सद्गुरोस्तव सेवा केनापि कथमपि कर्तुं नैव सत्याह हे त स्यद्वा द्वारोपेतस्याम
५२ तवुधपरिमुक्तमुखीसन्निषण्णं इहे तव द्वारशप्यावुधस्य मुद्वायवुद्धिस्तस्यां सम्यक् स्थितामिति वा प्रार्वाचीनानां दु
र्वादिनां गर्वलक्षणस्यानलस्य विपुलतरज्वाललक्षणया मालया विपुलतरया ज्वालामालया तत्वावलीढा
मास्वादितं नामद्वां स्तन्नामतो घेः स्त्विकाहहा घच्छद्यः परिहसन्जीव पासितत्तोरणात्तरणाविद्यासद्दशायामेवं भ
तस्य सद्गुरोस्तव सेवापटुः स्यात्कः ६२॥ ६२॥

२८९

इत्सुज्ञात्सुरेश्वरगुरावुपरते सति प्रहृष्टः प्रत्यंतत्वदेते नमुरेश्वरेणोवात्र शारीरके वार्त्तिकं नो संभाविष्टति प्रोढं शोकाग्निं धी
राम्नः श्रीशंकरो विवेकपयसा शमयन्न वेदत्रयी भाष्यसुरेश्वरेणा वार्त्तिकद्वयं कारयितुं समुनिर्वद्धादरो भूत्तथा ।
भावानुसारिभिर्मृदुभिर्वाग्निवेशितोऽर्थोपयत्नी पैः पदैर्निराकृतः पूर्वपक्षो यत्र सिद्धांतयुक्तिभिर्विनिवेशितं तत्स्व
सिद्धांतस्य स्वरूपं यत्र तत्तदीयमेव दृष्ट्वाभिनं दयन्वीषाकरं परितोषवशादवोचत्तद्वः ६४ तद्रहहेविंयिनत्वं पदुक्ते

नि १

इत्सुक्तो परते सुरेश्वरगुरौ तेनैव शारीरके नो संभाव्यह हात्र वार्त्तिकमिति प्रोढं स्फुचाग्नि
शानैः धीराम्नः शमयन्विवेकपयसा देवेश्वरेणात्रयी भाष्यकारयितुं सवार्त्तिकद्वयं युगेवद्धादरो
भून्मुनिः ६३ भावानुकारिमृदुवाक्यनिवेशिताथ्यैः स्वीयैः पदैः सहनिराकृत पूर्वपक्षसिद्धांत
युक्तिविनिवेशितत्तत्स्वरूपं दृष्ट्वाभिनंद्य परितोषवशादवोचत् ६४ सत्यं पदस्त्वयि विनिश्चिम्मम
याजुषीया शाखा तदंतगतभाष्यनिबंधरूपः तद्वार्त्तिकं मम कृते भवता प्रणीयं सच्चेष्टितं परहि
तैकफलं प्रसिद्धं ६५ तद्वत्तदीयाखलु काण्वशाखामामापितत्रास्तितदंतभाष्यं तद्वार्त्तिकं चा
पि विधेयमिष्टं परोपकाराय सतां प्रवृत्तिः ६६

वा नसितत्सर्वं सत्यमतो मम याजुषीया तैत्तरीयी शा
खा तस्याः अंतगतो यो भाष्यलक्षणो मम स्टोनिबंधस्तस्य वार्त्तिकं मदर्थं भवता प्रणेयं यतः सतां चेष्टितं परहितैक
फलं प्रसिद्धं ६५ तद्वत्तदीयमवल्ल्यपा काण्वशाखा तत्रापि मम तदंतभाष्यमस्तितस्य वार्त्तिकमपीष्टं विधेयं यतः
सतां प्रवृत्तिः परोपकाराय तस्यार्थः स्पष्टः ६६ अथावश्यकर्तव्यबोधनाय पुनराह तत्रा भयत्रता यत्र यनिवर्हणा

शं॰वि॰
डिं॰
१६२

वार्त्तिकं कुरु जिताकार्त्तिकचंद्रिका या॰ प्राभा प्रयातया भूतां कीर्त्तिंच प्राप्नुहि ननु पूर्ववद् धुनापि विनेयवाक्यैरोध
स्याव शं भावित्वात्किमर्थं तत्करणे मयाद्रीह्यास्वीकार्यं इति शंकात्व यानकर्तव्ये त्याहमाशं कि ~~...~~
तिं कुत इति चेत्तत्राहमहावाक्यमेव शरणमत स्तत्करणेभाद्रु विचारं माकुरु व॰ ९७ इत्थं भगवत्पादेन श्रीशंकरेण
कोविदुषां वरिष्ठः स श्रीसुरेश्वरो भाष्यद्वयस्य वार्त्तिके द्वे चकार हि प्रसादाज्ञाः विचारणीये व॰ ९८ एतदेव वि

तत्रोभयत्र कुरु वार्त्तिकमार्त्तिहारि कीर्त्तिंच याहि जितकार्त्तिकचंद्रिकाभां माशंकि पूर्वमिव दुःश
टवाक्यरोधो महावाक्यमेव शरणं व्रज माविचारी: ९७ इत्थं स उक्तो भगवत्पादेन श्रीविश्वरूपो वि
दुषां वरिष्ठः चकार भाष्यद्वयवार्त्तिके द्वे ह्याज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया ९८ आज्ञा गुरोरनुचरैर्न
हि लंघनीयेत्युक्त्वा तयोर्निगमशेखरयोरुदारं निर्माय वार्त्तिकयुगं निजदृष्टिकायनिः सीम
निस्तुलतत धीरुपद्मं चकार ९९

उत्पत्तिगुरोराज्ञानुचरैर्न हि लंघनीयेत्युक्त्वा वेदांतयोः तैत्तरीयबृहदारण्यकसंज्ञयोः तयोर्भाष्ययोरुदारं वार्त्ति
कद्वयं निर्माय सीमारहितानिरुपमा धीर्यस्य स सुरेश्वरो निजदृष्टिकापत्रपद्मं कारत्र पायनभूतं कृतवान् व॰ ९९

सनंदनोनामगुरोरनुज्ञयाज्ञेरितः परां भाष्यस्य टीकां व्यधात् यस्याः पूर्वभागः पंचपादिकेति प्रसिद्धः तच्छेषभागलक्षणा वृत्तिरितिप्रथीयसी ग्रंथ्यात्मा ३०७० व्यासाख्यमहर्षिसूत्रकदंबस्यविवेचनायात्मकीर्तेर्विजयडिंडिमं यतो निरवद्य 368
युक्तिभिर्निर्मापितं टीकासंज्ञं प्रबंधं निर्माय समस्य पादौ गुरुदक्षिणामकरोत्तव ७१ प्रयानंतरं सूर्यो दिग्गज्ञाणां गतिमालोचयन्न सुरेश्वरसमाख्यमेकांते सः श्रीशंकरो वभाषे हे वत्स इहलोके पंचैव चरणाः प्रापिताः स्फुरिह टी

सनंदनोनामगुरोरनुज्ञया भाष्यस्य टीकां व्यधितेरितः परां यत्पूर्वभागः किल पंचपादिका तच्छेषभागावृत्तिरिति प्रथीयसी ७० व्याससर्षिसूत्रनिचयस्य विवेचनाय टीकाभिधं विजयडिंडिममात्मकीर्तेः निर्माय यस्य चरणौ निरवद्ययुक्तिदृब्धप्रबंधमकरोद्गुरुदक्षिणां सः ७१ प्रालोचयन्नथ तदानुगतिं महाणामवेत्सुरेश्वरसमाह्वयमाह्वरे सः पंचैव वत्स चरणाः प्रथिताः इह स्फुटं त्रापि सूत्रयुगलद्वयमेवमूला ७२ प्रारब्धकर्मपरिपाकवशात्तु नस्त्वं वाचस्पतित्वमधिगम्य वसुंधरायां भव्यां विधास्यसि तमां मम भाष्यटीकामातल्पमधिस्थितिं सीमां च जीयात् ॥७३॥

या

कायामितिवा तत्रापि वाङ्कल्पेन सूत्रचतुष्टयमेव प्रापितं स्यात् ७२ एवं प्रारब्धेति भूमौ वाचस्पति
तद्धत शापस्य सामर्थ्यं प्रदर्श्य सूत्रभाष्यवृत्तिकरणे संकल्पस्यापितत्वमाह प्रारब्धेति भूमौ वाचस्पतित्वं प्राप्य भव्यां मम भाष्यटीकां सम्यक् विधास्यसि सनंदनकृतटीका सा म्यं पादि आकल्पपर्यंतं स्थितो माच जी
त्वं प्राप्य भव्यां मम भाष्यटीकां सम्यक् विधास्यसि सनंदनकृतटीका
च
वनं प्राप्नुयादिति वरप्रदानं ७३

इत्येवं सुरेश्वरमुक्त्वाऽथ यानंतरमसौ यतीश्वरः आनंदगिर्यादिमुनीनाहूयाद्वैतपरान्निबंधान् कुरुध्वमि
तिसनिर्ममचक्रवर्ती आज्ञां प्रदवान् ७४ ते सर्वेप्यानंदगिरिमुख्या महानुभावा देशिकेंद्रोरनुमतिमाप्य
स्वामात्मनि मनतिक्रम्यपपा मत्तिः आत्मतत्त्वा भोजार्कान्विशदतरान्निबंधानासंमताहिस्मारेतवंतः प्र

369

इत्येवमुक्त्वा यपतीश्वरोसावानंदगिर्यादिमुनीन्सहूत्वा कुरुध्वमद्वैतपरान्निबंधानि
त्यन्वशान्निर्ममसार्वभौमः ७४ ते सर्वेप्यनुमतिमाप्य देशिकेंद्रोरानंदाचलमुख्या
महानुभावाः आतेनुजगति पपास्वमात्मतत्त्वांभोजार्कान्विशदतरान्बहून्निबंधा
न् ७५ इति श्रीमाधवीयेतद्वार्तिकांतप्रवर्तनः संक्षेपशंकरजयेपूर्णः सर्गस्त्रयोदशः १३

हर्षिणी ७५ इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकु
मारसूनुधनपतिसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजयडिंडिमेत्रयोदशो सर्गः ॥ १३॥ ॥१३॥ ॥१३॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ पञ्चमपादकृतां तीर्थयात्रां निरूपयितुमुपक्रमते । अथानंतरं सप्तमपादस्तीर्थयात्रां कर्तुमना
गुरोरनुज्ञामयाचिष्ट याञ्चामेवाह हे भगवन् गुरो मेनुज्ञा देया बहुतीर्थपुण्यान् देशान् द्रष्टुमिच्छामि ७० १ ॥ तं प्रा
रू २ र्थितो गुरुरुवाच गुरोर्निकटे यो वासः स एव हे तत्र वासः २ यस्माद्गुरुसमीपोऽस्थितस्य देशांतरगमनप्राप्यं समस्तं शास्त्र 370
मेवातः शुश्रूषमाणेन शिष्येण गुरोः समीपस्थेयं गुरुसमीपादन्यदेशे नैव गंतव्यं पतनान्यत्र गमने संन्यासधर्म

अथ पाञ्चपात्कर्तुमनाः सतीर्थयात्रामयाचिष्ट गुरोरनुज्ञां देया गुरो मे भगवन्ननुज्ञादेशान्द्रष्टुं बहुती
र्थपुण्यान् १ सत्यं त्रवासो निकटे गुरोर्यो वासस्तद्दीपाधि जलं वतीर्थं गुरूपदेशेन यदात्मदृष्टिः सेवसम्य
स्ताखिलदेवदृष्टिः २ शुश्रूषमाणेन गुरोः समीपे स्थेयं न नैयंस तत्तान्यदेशे विशिष्य मार्गश्रमकर्षित
स्य निद्राभिभूत्या किमु चिंतनीयं ३ द्विधा हि संन्यास उदीरितो यं विबुद्धतत्त्वस्य च तद्बुभुत्सोः तत्त्वप
दार्थस्य उदीरितो यं पतनात्त्वमर्थः परिशोधनीयः ४ संभाव्यते क्वच जले क्वच नास्ति पाथः प्राप्यस्थलं
क्वचिद्धास्ति न च क्वचास्ति शय्यास्थली जलनिरीक्षणसक्तचेताः पाथो न शर्म लभते कलुषीकृतात्मा ५
दि

दौर्लभ्यदुःखबाहुल्यादित्यतिरिच्यते इत्याशयेनाह इति यापेन मार्गश्रमेण कर्षितस्य निद्राभिभूत्या किमयित्वं
पदार्थचिंतनीयं न संभवति ३ अथ संन्यासस्याद्वैधाविद्वत्संन्यासो विविदिषासंन्यासश्चेति द्विः प्रकारकं ज्ञात
तत्त्व विबुद्धतत्त्वस्य वित्ते य निवृत्या जीवन्मुक्तिसुखार्थः प्राद्यस्तत्त्वबुभुत्सोस्तत्त्वं पदार्थे से तदर्थोऽयं भवदादिराश्रि
तो द्वितीय उक्तस्तस्मात्तदर्थत्वमर्थः प्रयत्नाच्छोधनीयः न तु तदपघातकं तीर्थाटनादिकं कर्तव्यमिति भावः ४
तीर्थयात्रायां तदभिघातकत्वं स्फुटयन्नाह संभाव्यत इति पाथो जलं इह मार्गे व० ॥५॥
या

किंचयदिदेवज्वरातिसारादिरोगजालं वाधेत तर्हि कोप्युपायो नास्ति न पारयेत नैव शक्नुयात् ७०६ न चक्रचेतिवा मध्यमलोन्यायेनोभयत्र संबंधनीयः ७ एवमुक्तः पश्चात् पादश्च वाचयश्चापि गुरुवा वसतु तत्र नास्ति तपापी होन्नरं वस्येएवं प्रतिज्ञायामिधायपत्स तदे त्रावासरन्याभुक्तं तत्राह सत्यमिति गुरुसमीपवासः श्रेयानिति भगवान्प्राह तत्सत्यं तत्पापिष्ठाद्या येसंयमिनस्तेषामनेकान्देशानवीक्ष्य मेहृदयमव्याकुलं न भवति हे संयमिनो ग्र

ज्वरातिसारादिवरोगजालं वाधेत चेत्तर्हि न कोप्युपायः स्यात्तुवगंतुंवनपारयेत तत्त्वासहायोपि वमुंचतीमं ६ स्नानं प्रभातेन चरेद्वतार्चनं कचो क्तशौचं कचवासमाधयः कचासनंकुत्र चवमित्रसं गतिः पांथोनशाकंलभते हुधातुर ः ७ नास्युन्नरं गुरुगिरस्तदपीहवक्ष्ये सत्यं पदाह भगवान्गु रुपार्श्ववासः श्रेयानितिप्रयमसंयमिनामनेकान्देशानवीक्ष्य हृदयंनविराकुलंमे ८ सर्वत्र न क्वा पि जलं समस्ति पश्चात्पुरस्ताद्यवा विदित्तु मार्गोहिविद्येत न सुखवस्यः सुखेन पुण्यं कन लभ्यते धुनाः ९ जन्मांतरार्जित मघफलदानहेतोर्ध्यात्मनाजनिमपेतिन नो विवादः साधारणादिहव वापरदेशाके वा कर्महिप्रभुक्तमनुवर्त्ततएवजंतु १०॥

यमेति वार० ८ संभाव्यतइत्यादिपद्युक्तं तत्राप्याह सर्वत्रेति न विद्यते सुखावस्या पस्पसपद्यप्येवं तपाप्यधु नासुखेन पुण्यं कापि न लभ्यते तत्सदर्थं दुःखमपिसोढव्यमित्यर्थः ७०९ पद्यपिज्वरातिसारादीत्युक्तं तत्राप्याह जन्मांतरार्जितपापंफलदाना र्थं रोगात्मना जन्मापैतीत्यत्रास्माकं विवादो नास्ति तथापीहवा परदेशाके वा रोगानजनिमुपेतिहि यस्मादभुक्तं कर्म जंतु मनु वर्ततएव॥१०॥ १२ १० १९४

रामः॥

कालेनमृत्युः स्वसमयप्राप्तश्चेदिहास्थितं परदेशास्थितं वा नैव मुंचेत् यत्तु तद्देशगमनेन देवदत्तोऽमृतः मृतवानित्यादि
कं जनानां वचस्तद्विवेककृतमित्याह तद्देशान्येपतितेत्यु० ११ यत्तु स्नानमित्याद्युक्तं तत्राह मन्वपराशराद्यो मुनिवराः कि
ल धर्मशास्त्रे देशाद्यवेक्ष्यातिप्रवृद्धं धर्मादि संकुचितमाहुस्तथाव्यवस्थितिः देशकालं तत्पात्रानं दृष्ट्वा द्रव्यं द्रव्य घयोज्ञं नै उ
पपतिमवस्थां च ज्ञात्वा शौचसमारंभेदित्याद्यात थाच देशाद्यवेक्ष्य तेषां सरणिगतानामस्माकं शौचाद्यतिक्रम

इह स्थितं वा परतःस्थितं वा कालो न मुंचेत्स्व समयागतश्चेत् तद्देशगत्या मृत एव दत्त इत्या
दिकं मोहकृतं जनानां ११ मन्वादयो मुनिवराः खलु धर्मशास्त्रे धर्मादि संकुचितमाहुर
तिप्रवृद्धं देशाद्यवेक्ष्य न तु तत्सरणिगतानां शौचाद्यतिक्रमकृतं प्रभवेदघं नः १२ दैवेन
कृतेऽविपन्नं गतो वा समाप्नुयाद्दुःखितमन्नमेष हीपेत नश्येदपि वा पुरस्थं तस्मिन्प्रतीती
पैलत एव सर्वं १३ गृहं परित्यज्य विदेशगो ना सुखं समागच्छति तीर्थदृष्ट्यां गृहं गतो या
तिमृतिं परस्मात्तदागमात्तत्र च किं निमित्तं ॥ १४॥

निमित्तमघं न प्रभवेत् उ० १२ यत्तु कश्चाप्यनेन यो योऽनशाकं लभते स्तुधात्तुरद्रत्युक्तं तत्राह दैवइति तस्मिन्दैवे प्रती
पे जाति कूलेतस्तत्त एव प्रतीपादनमनुकूला ह्याद्देवादेरु० १३ किंच गृहं परित्यज्य विदेशगामी तीर्थदृष्ट्या नाम मान्सुखं
यथा स्यात्तथा समागच्छति गृहे स्थितस्तदागमात्पूर्वमेव मरणं यातीत्यत्र च किं निमित्तं तस्य परदेशगमनादेरभा
वात् उ० १४॥

व

372

पत्तु किमु चिंतनीयं केवचा समाधय इत्युक्तं तत्राह देशइत्ति वस्तु तस्माभ्यां देशकालाभ्यां विमुक्तं ब्रह्मानंदं पश्यता
तत्र देशे काले चित्ते कार्ये विद्यमाने सति सर्वेत्रासौ समाधिर्दुर्लभो नेति मन्ये इत्यर्थः॥ २५ किंच सत्तीर्थे सेवामनसा वि
शोध धीनी देहास्य रक्षीनं मनसः कुतूहलं सुजनेन संगो न योन्ना शायति तस्मादेवं विधं भ्रमणं कस्मै विशेषेणनरो
च तं ते उ॰ २६ यद्यपि कुत्र वमित्र संगत्तिरित्युक्तं तत्राप्याह विदेशसमागमात्ति मटाद्यमानः कुर्वाणोपि विद्वान्न विदु

373

देशकाले वास्थितं तद्विमुक्तं ब्रह्मानंदं पश्यतात्तत्र तत्र चित्ते कार्ये विद्यमाने समाधिः सर्वत्रासौ दुर्ले
भो नेति मन्ये १५ सतीर्थे सेवा मनसः प्रसादिनी देहस्य वीत्ता मनसः कुतूहलं विशेणोत्पन्नर्योन्सुजनेन
संगमस्तस्मान्न कस्मै भ्रमणं विरोचते १६ प्रटाद्यमानोपि विदेशसंगत्ति लभेत विद्वान्विदुषाभिसंग
त्तिं बुधो बुधानां खलु मित्र मीरितं खलेन मैत्री न चिरायतिष्ठति १७ समीपवासो यमुदीरितो गुरो विदे
शगोपदेद्य येन धारयेत्समीपगोप्यवनसंस्थितोत्ति केन भक्तिहीनो यदि धारयेद्बुधः १८ सुजनः सु
जनेन संगतः परिपुष्णाति शनैः शनैः परिपुष्टमत्ति विवेकमांद्य न कैहेयगुणं विमुंचति॥ १९॥

षाभिसंगत्तिं लभेत बुधानां बुध एव खलु मित्रं कथितं यतो खलेन मैत्री चिरायनत्तिष्टति वंशः १७ यत्तु गुरोः
स्थि॰२
समीपे यमित्साद्युक्तं तत्राह गुरोः समीपेवासो यं कथितो विदेशगो यदि हृदयेन गुरुं धारयेत्तत्समीपगोप्यपस
मीपेन स्थितो यदि भक्तिहीनो हृदितं न धारयेत् १८ सुजनसमागमोपि जनस्यैव फलतीत्याह सुजनः सुज
नेन संगतः शनैस्तत्संगेन बुद्धिं वर्द्धयति परिपुष्टमत्ति विवेकवान् हेयगुणं दुःखादिरजश्चादिवा विमुंचति॥
१९

एवमुक्तो गुरुरुवाच पद्यैरिति अत्र तीर्थसेवारूपे पुरुषार्थे चिन्तिते स्थैर्यं प्राप्तवति तदवगते प्रमापानिषेधो विहितः एवमनुज्ञाप्य शिष्यं करोति प्रतिज्ञः स्वहेतुर्विशेषगमनं माभूत्तव । २० किंच पन्था बहुजनपदव्याप्तितीर्थानि गच्छता मे को मार्गो न भवत्यतस्त्वं आराधानं परित्यज्य सुखं यथास्यात्तथान्यमार्गेण गच्छ किंच विप्राणां वसतिविततिनिकेतनपङ्क्तिर्यत्र तत्र बहुलं व्याप्ता अपि ...

चेन्नहि — एनं तु बहुकालं विप्राणां वसतिविततिनाम्नि परिचितजनैः सहैर्हि दृष्टदेशं शीघ्रं याहि मन्दा । २१ किंच सद्भिः संगो विधे

पद्यास्महोत्सितवतीर्थनिषेवणायां विघ्नो मया जनः खलु क्रियते पुमर्थे चिन्तास्थिरत्वगतये विहितो निषेधो माभूद्विशेषगमनं त्वमिति स्वहेतुः २० नैको मार्गो बहुजनपदव्याप्ततीर्थानि पान्थ आराधानं परिहर सुखं त्वन्यमार्गेण याहि विप्राग्र्याणां वसतिविततिर्यत्र बहुलं व्याप्ता मीषन्नोचेत्सा दूरं परिचितजनैः शीघ्रमुद्दिष्टदेशं २१ सद्भिः संगो विधेयः सहि सुखनिचयं सत्पतेः सज्जनानामध्वान्तस्यैकं कथालापघटितबहुरसाः श्राव्यमाणाः प्रशान्तैः कायक्लेशं विभिद्युस्तततमपभिदः श्रान्तविश्रामवृत्ताः सान्तः श्रोत्राभिरामा परिमर्षितवचः शोभितस्तुत्कलङ्काः २२॥

योऽहि यस्मात्सत्संगः सज्जनानां सुखनिचयं जनयति कुतः त्वया तत्संगः प्रशान्तैः श्राव्यमाणाः अध्वान्ते कथाः कायक्लेशं विभिद्युः ताविशिनष्टि घटितो बहुरसो यासु सततं पद्यं संसक्तित्त्वेनैवं तद्भिदन्तीति तान्तापासतत्तं मपभिदन्तीति वा तपासंसक्तिमार्गे श्रान्तानां विश्रामवृत्ताः पुनः श्रोत्राभिरामाः परिमार्जिता तृष्णापिपासा वचोभिः शोभितः दुर्लक्षणः कलङ्को याभिस्ताः २२ ॥ ॥२२॥ २२

श्रमनः २

374

पत्वस्यांते २ यं संगस्त्यजति संतापयति चोद्वेजतीयत्तो दुःखजातं प्र[illegible]स्य पतो वियोगात् पूर्वकालेवसति समयेसंगः
हरवद्‌ प्रसिद्धस्तस्याच लोक एकमपि वस्तु सततविमलं निर्दोषंप्रायो नास्ति मे २३ किंच बहुदिवसान् मार्गेयास्यन्
जनमात्रस्यापि संयहीनस्याद्युतस्तस्मात्संग्रहात्सर्वस्वहरणरूपो दोषः स्यात्तस्मादोषाद्दूनुमि[illegible]च्छा रभि
लष नपद प्राप्तौ विघ्नः स्यात् किं चाद्दिष्टदेशं प्राप्य तत्र वसता संकुरुपन्यथा मध्येवा संक्षेपमाण कार्यस्य निरस्त

संसर्गो यं वहुव गुणपुत्ता पेवरदोषाणदुष्टः पत्वांते यं त्तपति चिरं स्रूपते दुःखजा
गो २
लं खल्वासंवसति समपेसमदः पूर्व काले प्रायो लोके सततविमलं नास्ति निर्दोषम
कं २३ मार्गेयास्यन्नवहूद्दिवसान् पापयसः संग्रहीस्यात्तस्माद्दोषाजिगमिषुःपदप्राप्तिवि
घ्नतःस्यात् प्राप्याद्दिष्टं वसति निरसनं तत्र कार्यस्य सिद्धेर्मूलाद्दू शाभिलषितपदप्रा
प्त्यभावोन्य याहि २४ मार्गे चाराः निकृतिवपुषाः संवसेयुः सहैव छन्नात्मानो वहुविध
गुणैः संपरीक्षाः प्रयत्नाद्देवान् वसंत्विलिवितमघवाडुर्विधानेतु कामाविस्वासोलोप
रिचितनरपुप्राङ्गनीयोनकार्यः २५

प्र २

नेवाधः सिद्धेर्मूलाद्दूशोऽभिलषितपदप्राप्त्यभावश्च स्यात् २४ किंच मार्गे मायपापा साधुवपुषा वहुविधगु
णैराच्छादितस्वस्वरूपा दुर्विधाःखला श्चाराः सहैव वसेयुस्तैर्यत्नात्सम्यक् परीक्ष्याः पतस्ते [illegible] दुस्सदे
वान् रक्षं प्रलकं वानेतु कामाः पतोऽपरिचितनरेषु प्रकर्षेहे यो विश्वासः कदापि न कर्तव्यः ॥ २५ ॥

किंच मार्गस्य मध्ये ततो वा हियोजनाभ्यांतरे वाभिवत्तवक्षुत्ति ष्टपुरुलर्हितेभिगम्यापत्तः पूज्यापूज्यायोग्याः पूजनीया पतले पांव्यतिक्रांतिरुगापत्तः अथपस्कापीनिष्फलीकर्तुं समर्थाशादिनी २६ उपदेष्टा रमाहहे पतिवरपर्द्वपद्मा मपद्वसर्वानर्थमूलं च वस्तु पस्मिन्नास्थितं तन्मतं सदाभजमितं पचान्कदर्पोन्यामराम्मनासिमाकृपाः पुनश्चकषा पेणकलुषस्याशापस्य हत्तत्वाविशेषेणानिष्पन्नं सन्मतं पस्सत्तथाभूतः सखीचर पत्तः सखेचिरात्संततानंद तास्सु

मध्येमार्गे योजनाभ्यांतरे वातिष्ठपुरुषान्वित्तवतोभिगम्या पूज्यापूज्यात्स्वति क्रांतिरुगाथयस्का दीनिष्फलीकर्तुमीशा २६ पद्मापदपद्वंसदापतिवरास्थितं वस्तु तन्मतं भजामितं पचान्मनसिमा कृपाः प्राकृतानं कषायकलुषाश्च पत्तातिविनिर्वृत्तसन्मतः सखीचर सुखेचिरात्सुरति संतता नंदता २७ इत्थंगुरोर्मुखगुहोदितवाक्सुधा तामापीयहृष्टहृदयस्समुनिः प्रतस्ये प्रस्थाप्यतं गुरुवरो पसुरेश्वराद्यैः कालं कियंतमनपत्सहस्वंगकुंध्रे २८ प्रधिगम्पतदात्मयोगप्राक्रेरनु भावेननिवेद्य चाप्तवेभ्यः प्रवलंवितितारकाप योसाव चिरादंतिकमाससाद माततः २९॥

रतिष्ठः २७ इत्थंगुरोर्मुख[illegible]लनुगापाः गुहायाउदितां वाक्सुधां तामापीयहृष्टहृदयः समुनिः प्रपादः प्रतस्थेतं प्रस्थाप्य गुरुवरो पानंतरं सुरेश्वराद्यैः सह कियंतं कालं [illegible]स्पृशंगाच्चिमधरेऽनपत्तवः २८ तदा त्मयोगप्राक्रेरनुभावेन मातुर्वृत्तांतमधिगम्याप्तवेभ्यो वचनस्थितेभ्यो निवेद्य तदात्पतं विज्ञाप्य चावलंवि तस्तारकामार्गोगगनमार्गो येनासौ श्रीशंकरो चिरात्मातुः समीपमाससाद अयं २९॥ ।२९।

शं०वि० निदाघेन ग्रीष्मसंतापेनार्तः संतप्तः प्रा० ३० हे बापं तव पुत्रोस्मि शुचं शोकं त्यज ३१ ग्रामपरहितं पुत्रं विराहस्थाद्दू 377
ङि० ३२ आनुषंगिकं कृत्स्नमप्याह तद्रति ननु नेदं सतां व्रतमिति चेत्तत्राह हे सद्धृत्तत्वातितेजस्वित्वाद्देतावतासद्ध
२९७ त्ताभंगो नास्तीत्याशयः ३३ एवमुक्तः श्रीशंकरो तमभूत सर्वलोकस्य स्वं ब्रह्मानंदं प्रापयितुं प्रवृत्तं इत्याह

तत्रांतरं मातुरमैत्रतासीननाम तस्याश्चरणौ कृतात्मा सा चैनमह्नीन्द्रयशरीरतापं जहौ निदाघा
तं दत्वाबुदेन ३० प्रसावसंगोपितदार्ढ्यचेतास्तामाह मोहांधतमोपहर्ता । अंबायमस्मि पुत्रः शुचं जही सिनव२
ह शायां कुशलीमपात्वं दिष्ट्यासि दृष्टः किमतोस्ति कृत्यं ३२ अतः परं प्रत्रकमात्रमेतद्दृष्टेन शक्नो
मि जरातिशीर्णा संस्कृत्य शास्त्रादितवत्मनात्वं सद्धृत्तमां प्रापय पुण्यलोकान् ३३ सर्वैनिगमस्तन्निमि
मां जनन्याः श्रुत्वा यतस्ये सुखरूपमेकं मायामयाशेषविशेषशून्यं मानातिगं स्वप्रभमप्रमेयं ३४
उपादिशद्ब्रह्मपरं सनातनं नेनपत्रहस्तांघ्रिविभागकल्पना । यंतर्बहिस्सन्निहितं यपांवरं निरामयं
जन्मजरादिवर्जितं ३५ सौम्यागुणे मे रमते न चित्तं रम्यं वदत्वं सगुणं तु देवं न बुद्धिमारोहति तत्त्व
मात्रं पदं कमस्थूलमनणवेगोत्रं ३६॥

सततविषयां जनन्याः सक्तिं श्रुत्वानंतरं तस्मै सुखरूपमेकं
प्रा२ परंब्रह्मोपादिशदिति परेणान्वयः तद्धि नह्रीमायेति अत एव प्रत्यक्षादिप्रमाणातीतं तर्हि कथं भाती
ति चेत्तत्राह स्वप्रभं स्वप्रकाशमत एवाप्रमेयं फलव्याप्यभावात् । ३४ । ३५ । एवमुपदिष्टा जननी उवा
च हे सौम्य निर्गुणे मे चित्तं न रमते तोरम्यं सगुणं तु देवं त्वं वदकुतो न रमत इति तत्राह यदेकं स्थूलत्वा
दि निर्मुक्तं तत्वमात्रं तद्बुद्धिं नारोहतीति पद्यस्मादिति वा ॥३६॥ ॥३६॥ ॥३६॥ २९७

एवं मातुर्वचनं निशम्य दयालुर्मुनिः श्रीशंकराचार्यः अष्टमूर्तिं महादेवं भुजंगप्रयातभेदैश्चतुर्भिरस्तुवत् कल्लत्वाणि भु-
जंगप्रयाताख्यैः पद्यैर्भक्त्या तुष्टाव तत्र यथा हि अनाद्यंतमाद्यं परं तत्वमर्थं चिदाकारमेकं तुरीयं त्वमेयं हरिब्रह्ममृग्यं प-
रब्रह्मरूपं मनोवागतीतं महःशैवमीडे १ स्वशक्त्यादिशक्त्यंतसिंहासनस्थं मनोहारिसर्वांगरत्नादिभूषं जटाचंद्रगंगा-
स्थिसम्यर्कमौलिं पराशक्तिमित्रं नमः पंचवक्त्रं ।२। शिवेशानतत्पूरुषाघोरवामादिभिर्ब्रह्मभिर्हृन्मुखैः षड्भिरंगैः
अनौपम्यषट्त्रिंशतं तत्वविद्यामतीतं परं त्वां कथं वेत्ति को वा ३ प्रवालप्रवालप्रभाशोणमर्द्धं मरुत्वन्मणि-
श्रीमहःश्याममर्द्धं गुणस्यूतमेकं वपुश्चैकमंतः स्मरामि स्मरापत्तिसंपत्तिहेतुं ४ स्वसेवासमायातदेवासुरेंद्रा

निशम्य मातुर्वचनं दयालुस्तुष्टाव भक्त्या मुनिरष्टमूर्तिं वृत्तैर्भु-
जंगोपपदैः प्रसन्नः प्रख्यापयामास स च स्वदूतान् ॥ ३७ ॥

न

नमन्मौलिमंदारमालाभिषिक्तं नमस्यामि शंभो पदांभोरुहं ते भवांभोधिपोतं भवानीविभाव्यं ५ जगन्ना-
थमन्नाथ गौरीसनाथ प्रपन्नानुकंपिन् विपन्नार्तिहारिन् महःस्तोममूर्ते समस्तैकबंधो नमस्ते नमस्ते नम-
स्ते नमोस्तु ६ महादेव देवादिदेव स्मरारे पुरारे पुरारे यमारे हरेति ब्रुवाणः स्मरिष्यामि भक्त्या भवंतं ततो
मे दयाशील देव प्रसीद ७ विरूपाक्ष विश्वेश विश्वादिदेव त्रयीमूल शंभो शिव त्र्यंबक त्वं प्रसीद स्म-
र त्राहि पश्यावमुक्त्यै क्षमां प्राप्नुहीति त्र्यक्ष मां पाहि मामः ८ त्वदन्यः शरण्यः प्रपन्नस्य नेति प्रसीद स्मरान्नो-
व हन्यास्तु दैन्यं न चेत्ते भवेद्भक्तवात्सल्यहानिस्ततो मे दयालो सदा संनिधेहि ९ अयं दानकालस्त्वहं
दानपात्रं भवानेव दाता त्वदन्यं न याचे भवद्भक्तिमेव स्थिरां देहि मह्यं कृपाशील शंभो कृतार्थोस्मि तस्मात् १०

पशुवेत्ति चेन्मां त्वमेवाधिरूढः कलंकी त्ति वामः र्द्धिं धत्से त्वमेव वह्निजिह्वः पुनस्तेपिते कं ठे भूषात्व दंगी कृता सर्वसर्वैपि
धन्याः ११ न शक्नोमि कर्तुं पुरद्रोहलेशं कथं प्रीपमेत्वं न जाने गिरीश त्वपाहि प्रसन्नोसि कस्यापि कांता सुतद्रोहि
लोवा १२ स्तुतिध्यान मर्चापि यावह्नि धातुं भजन्नाप्यजानन्महेशावलंबे त्रसंतं त्रातुं मगेनमकुं द्योर्यमप्राणनिर्वाणं
त्वत्पदाब्जं १३ प्रकंठेकलंकाद्दनंगो भुजंगाद्दपाणौ कपालाद्भालेनेत्रात् ·प्रमौले शशांका द्दवामे कलत्राद्द

लो सुतं २

विलोक्यतान् शूलपिनाकहस्तान्नैवानुगच्छेयमिति ब्रुवंत्यां विसृज्य पानुनयेन शैवान् सलोदयो
माधवमादरेण ३८ भुजंगाधिपभोगतल्पभाजं कमलांकस्य कल्पितांघ्रिपद्मं प्रभि वीजि
तमादरेण नीला वसुधाभ्यां चलमानचामराभ्यां ३९॥

हे देव मन्यं न मन्ये न मन्ये इति स च महादेवः स्तुत्या प्रसन्नः स्वदूतान्प्रेषयामास ३७ शूलपिनाकहस्तांस्तान्शि
वदूतान्दृष्ट्वाहं नैवानुगच्छेयमिति ब्रुवंत्यां तस्या जनन्यां सत्यां शिवदूतान नुनयेन विसृज्य लक्ष्मीपतिं स्तुतवान्
३८ माधवं विशिनष्टि भुजंगाधिपस्य शेषस्य भोगात्मकं देहात्मकं तल्पं शय्यां भजतीति तथा तं कमलापाल
स्याकस्य लक्ष्म्या उत्संगस्थलै तस्यापिते चरणकमले येन तं नीलावसुधाख्याभ्यां स्वभार्याभ्यां चलमाना
भ्यां चामराभ्यां वीजितं वसंततमालिका ॥ ३९॥ ॥३९॥ ॥३९॥

कलि २

379

लवापित
द्रोहि १२
च ३

३८०

विहितांजलिना विनतानंदकृता गरुडेन रयेनागतो निषेव्यमाणाध्वतमूर्तिभिः शंखचक्रगदाद्यधनुःखड्गाख्या
स्त्रैरेव ताभिः परिवृत्तोपकंठसुरसत्समीपं ८० प्रजनीयं तमालवल्लीकोमलमंगमकुटीकृत्तरत्नसमुदायं महार्हं
पंतु मतएव शिशिरेतरभानुरुक्समुणाः सुर्यस्येनशीलिताम शोभितामंदुनीलमणिभूधरं हसंतं ८१ तत्ता
दृशं निजसत्तोदितकमलनयनं माधवं विचित्रे दधार मतिकाल उपागतेविचित्ते नतं हृदि भावयती सा वला

विहितांजलिमानिषेव्यमाणं विनतानंदकृतागतोरयेन ध्वतमूर्तिभिरस्त्रैरेव ताभिः
परिवृत्तः पंचभिरंचितोऽपकंठं ८० महतोपं तमालकोमलांगं मकुटीरत्नचयं महार्हे यं तं
शिशिरेतरभानुशीलितामहरे नीलोत्पलभूधरं हसंतं ८१ तत्तादृशं निजसुतोदितमं
बुजाक्षं चित्ते दधार मतिकाल उपागतेऽपि चित्ते न कं जनयनं हृदि भावयंती त्यक्ताजदेह

चि॰ १५

मबलाकिल योगिवत्सा ८२ ततः शरच्चंद्रमरीचिविर्विचित्रपारिप्लवकेतनाढ्यं विमान
मादाय मनोज्ञरूपं प्रादुर्बभूवुः किल विष्णुदूताः ८३ वैमानिकास्तान्नयनाभिरामान
वेक्ष्य दृष्ट्वा प्रणम्य सपत्रं विमानमारोप्य विराजमानमनापि तेस्माव हुमानपूर्वं ८४ इय
मर्चिरहर्वलक्षपक्षान्षडुदग्अतमासमानि लार्कचंद्रान् च पलावरुणेंद्रधातृलोकान्
क्रमशोतीत्य परं पदं प्रपेदे ॥८५॥

श्रु

योगिवद्देहं तत्याज वा ८२ विचित्रैः कंपमानैर्ध्वजैराढ्यं ८३ वि
राजमानं विमानमारोप्य मातैर्वहुमानपूर्वमानीता ८४ अर्चिरग्निरहर्दिनं वलक्षपक्षः शुक्लपक्षः षडुदङ्मा
सा उत्तरायणमासाः समाः संवत्सरः इयं सती अर्चिरादिमभिवायुसूर्यचंद्रविद्युतवरुणादिलोकान् क्रमशोऽतीत्य प

मातुरंत्यद्वाहादिकर्मस्वयमेवकर्तुमिच्छुः बंधुस्समाहूतत्वात हे यते कितववंचकास्मिन्कर्मणि तवाधिकारः किमस्तीत्यमीवं धवउक्त्वोर्निनिंदुः ४६ नके वलंनिंद्यामेवकृतवंतोऽपितुवहुधाप्रार्थितापितदीयावंधुतावतेतिस्वदेश्यप्राप्तुं येवागिनिनादग्ना पानंतरंकोपव्याप्तांतः करणोमौनिर्निर्मेदुः श्रीशूरस्तान्सर्वान्वंधूनशापत् ४७ गृहसमीपसुश्रुषकवंतिकाद्यानिसंचित्यधृतंजलपात्रं येनसमातुर्दक्षिणेवाह्येवह्निंममंथतेनचतांमातरंसंपत्तामादाह ॐ ४८ प्राशापादि

स्वयमेवचिकीर्षुरेषमातुःश्चरमंकर्मजुहाववंधून् किमिहास्तिपतस्तवाधिकारः कितवेत्येनममीन्निनिंदुरुच्चैः ४६ प्रनत्तंवहुधार्थितापितसेवतनास्तचवंधुतातदीया प्रथकोपपरीवृतांतरोसावखिलांस्तानशपच्चनिर्निर्मेदुः ४७ संचिंत्यकाष्ठानिसुश्रुषकवंतिगृह्योपकंठेधृततोयपात्रः सदक्षिणेदोष्टिममंथवह्निंददाहतांतेनचसंपत्तात्मा ४८ नायाचितावह्निमदुर्यदस्मैमशाशापतान्स्वीयजनान्सरोषः इतः परंवेदवहिः कृतास्तेद्विजापतीनांनभवेच्चभित्ता ४९ गृहोपकंठेषुचववः श्मशानमद्यप्रभृत्यस्त्विति तांश्चशाप प्रद्यापितद्देशभवानवेदमधीपतेनोपमिनाचभित्ता ५० तद्दाप्रभृत्येवगृहोपकंठेष्वासीच्छमशानंकिलहंततेषांमहत्स्वधीपूर्वकृतापराधोभवेत्पुनः कस्यसुखायलोके॥ ५१॥

त्युक्तेविरणातिपद्यस्मायाचितावह्निमस्मैनादुस्तस्मात्सरोषस्तान्स्वीयजनान्प्राशापइतः परंतेद्विजावेदवहिः कृताभवंतुपतीनांभित्ताचनभवेत्ता उपं॰ ४९ वोपुष्माकंगृहसमीपेचाद्यप्रभृतिश्मशानमस्त्वित्येवंतान्शशापगृहकृद्द्वाद्योद्यापितद्देशभवेवेदाध्ययनेनकर्वंतिपतीनांभित्वावनास्ति ॐ ५० प्रत्रसंशयोनकार्योयतोमहत्स्वबुद्धिपूर्वकंकृतोऽपराधोलोकेपुनः

महतस्तबुद्धिपूर्वमपराधोन्नतीयइति बोधितमपप्रांतोपिनपीडनीयइत्याह शांतः प्रमानितिविश्वंभेणास्यशांतस्यपी
डनंनकार्यंइतिअत्रदृष्टांतः शीतइति चंदनद्रुस्खंदनद्रुमसमीवस्याहृताप्रासाग्नेर्जनकःवः ५२ नच शास्त्रीयतया
विभातितयापितेजस्विनांवर्मनिद्यंनभवतितद्दृष्टांतंधर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसंतेजीयसांनदोषायवह्नेःसर्व
भुजोयथाभार्गवस्यपर्शुरामस्यविनिंद्यकृत्यंसमातृकभ्रातृहननरूपंपपाचकेचिन्मुनयोवकायपुत्रान्दुःभगवं

शांतंप्रमानितिनिपीडनमस्यकार्यं शांतोपिपीडितनवशात्क्रुधमुद्वहेत्सः शीतःसुरवोपि
मथितःकिलचंदनद्रुमाद्वाहृताशजनकोभवतिक्षणेन ५२ यद्यप्यशास्त्रीयतयाविभाति
तेजस्विनांकर्मतथाप्यनिंद्यंविनिंद्यकृत्यंकिलभार्गवस्यदुःस्वपुत्रान्कतिचिद्दकाय ५३ इति
स्वजननीमसौमुनिजनैरपिप्रार्थितांपुनःपतनवर्जितामतुलसौख्यसंदोहिनीं पतित्रिंतिप
निर्गतिंवित्तमसंनीत्वाततस्ततोऽन्यमतशातनेप्रपततेस्मपृथ्वीतले ५४ प्रयतस्तसहायजल
जांघ्रपागमेक्षुरभीप्सतेत्रविलंबएषसःजलजांघ्रिरप्ययपुरानिजाज्ञयाकृतवान्दीघ्यव
हुतीथसेवनं॥५५॥

यास्यकेचिन्मुनेःकृत्यंप्रार्थितप्रदानरूपंविनिंद्यदद्दुरितिवा॥ ५३ इत्येवंमुनिजैनैर
पिप्रार्थितांपुनःपतनवर्जितामनल्पसौख्यस्यसंदोहिनीतमोरहितांगतिंसोसौपतिराजःस्वजननीनीत्वापृथिवी
तलेततस्ततोन्यमतनिर्वहणोप्रयत्नंकृतवान्॥ ५४ प्रयतस्मिन्नन्यमतशातनेसहायपस्यसन्नपादस्यापागमनमिक्षु
रमिलिषितेतस्मिन्नेषःश्रीशंकरोविलंबंचकेऽयजलजांघ्रिरपिनिजाज्ञया एवं प्रथमकदीघ्यवहुतीर्थसेवनंकृत
वान्मंजुभाषिणीसज्जनसमाजगोभवतिमंजुभाषिणी॥५५॥ ॥५५॥ ॥५५॥

382

मुनेरगस्त्यस्यादिशंदत्तिणां च सुधाघटीम् ऽकुंभीयस्य साप्रसिद्धा श्रुतिः श्रवणे सकलरोगनाशिनी यच्छ्रुतिरितिवा
पाठः यः समुद्रमेकबिंदुवदपिवत्तरयो ५६ तस्यादिशि लिंगसन्निहितं श्रीकालहस्तीश्वरं मुनिरद्राक्षीत्तद्विशि
नष्टिसुभगेनाहिनाभूषितातनुर्येनस्यग्रनिशं चांद्रीकलां मस्तके दधानं करुणारसे नार्द्रमनो यस्यास्तत्पापार्वत्या

ऽगस्त्यसादरमानके दिशंमुनेर्येन सुजन्मवसुधाघटीस्तां साश्रुतिः सकलरोगनाशनी या पिब
त्तलधिमेकबिंदुवत् ५६ प्रदृष्टवान्तोभगाहिभूषितत नं श्रीकालहस्तीश्वरं लिंगसंनिहि
तं दधानमानिशं चांद्रीकलां मस्तके पार्वत्या करुणार साई मनसाश्लिष्टं प्रमोदास्पदं देवैरिंद्र
पुरोगमैर्जेपज येत्याभाष्यमाणं मुनिः ५७ स्नात्वा सुवर्णमुखरीसलिलाशयेत्तर्गत्वा पुनः
प्रणमति स्मशिवं भवान्यां प्रानचैभावकुसुमैर्मनसस्तुवंस्तुत्वा च तं पुनरपाचत तीर्थया
त्रां ५८ लब्धानुज्ञांतस्मरादकालहस्तिसेत्राकांचीत्रमागात्पवित्रं संसाराब्धिसंतित्ती
र्षोः प्रसिद्धं वृद्धाः प्राहुर्यद्धि लोके ह्यमुष्मिन् ५९ तत्रैकं माधवीश्वरं विष्णुना यं नत्वा गम्यं स्वी
पभागमाति शीत्या देवी धामां तगीता मंत्रकारे हींदरुद्रसे वजिता समानां ॥ ६० ॥

ऽवालिंगितं प्रमोदस्थानमिंद्रप्रमुखैर्देवैर्जे पज येत्याभाष्यमाणं श्रा॰ ५७ सुवर्णमुखर्य्यानद्याः सलिलाशये ततः
स्नात्वा पुनर्गत्वा भवान्या सहितं शिवं प्रणमति स्म भावपुष्पैरर्चयित्वा मनसा स्तुतिं चकार च ५८ स्वीपभागपात्तिश्चापे
न प्राप्यं धामान्तगता मंत्रकस्मारे रुद्रस्य हीं ईजिता समानामवाप्यितां देवीं नत्वा तत्तो ऽहितिनातिदूरे संवसंते
केलालेशारव्य लक्ष्मीकांतं देवं दृष्ट्वा कमनसा संतुतोषेति परेणान्वयः शालि॰ ॥ ६० ॥

श्रांतं मनः प्राप्यं तरहितं प्राप्नोति हि सर्व विकारस्वरूपं ६१ आदिमा आद्या प्रकृतिः पार्वती रूपेण परिणता स्वरूपं तं शिवं स
द्वावीक्षते स्म ६२ जन्मभयभेदकं दर्शनान्नेत्रमानसविनोदकारकं तांडवं दिव्यचतुरमलाशया मुनिजनाः व्रातिशं
वीक्षते भवभयभेदि पदं दर्शनं तस्मादित्यिवा ६३ किं चात्र तीर्थमिति पप्रच्छ पादादिभिर्गणैन पृष्टः कश्चित् शिवपादांबु

कल्लोलेषु द्रुतं ततो नातिदूरे लक्ष्मीकांतं संवसंतं पुराणं कारुण्याद्र्यं श्रांतमेतादृशिस्वरूपं दृष्ट्वा देवं संतुतोषै
कभक्त्या ६१ पुंडरीकपुरमाप यो मुनिर्यत्र नृत्यति सदाशिवो निशं वीक्षते प्रकृतिरादिमा हृद्या पार्वतीप
रिणतिः शुचिस्मिता ६२ तांडवं मुनिजनो त्रवीक्षते दिव्य चतुरमलाशयानिशं जन्मभयभेदिद
र्शनान्नेत्रमानसविनोदकारकं ६३ किं चात्र तीर्थमिति भिक्षुगणेन कश्चित्पृष्टो ब्रवीच्छिवपदाम्बुजसक्तचि
तः संप्रार्थितः करुणया स्मरदत्र गंगां देवो यसन्निधितदिव्यसरित्सुतीर्थं ६४ शिवाख्यपाभदिति
तीर्थमतश्छिवस्यां गंगां वदंतिलोके स्नानादमभ्यविधुतोरुपापाः शनैः शनैर्लांडवं वीक्षमाणाः ६५ ॥

जगमत्त चित्तोऽब्रवीत्त्वं प्रार्थितो महादेवोऽत्र गंगां सस्मार यस्मरणेनेतरं दिव्यसरित्सुतीर्थं सन्निधापितवतीनः ६४
एतत्तीर्थं शिवाख्यपापभदितिहेतोरेतत्तीर्थं शिवगंगामितिलोके प्रवदंति ये प्रवदंति नाहा [illegible] गंगायां स्नाना
द्विधुतोरुपापाः शनैः शनैस्तांडवमीक्षमाणाः ६५ शिवगंगा नाम्रोऽस्य त्वरतिनिमित्तमाह नात्यश्रम कर्शितस्य
श्रमापनोदाय विविंतयंती शिवा पार्वती गंगेति परिणता ॥ त्य ॥ ॥ ॥

मगाःभक्तत्तोः यवाप्शिवगंगाख्य मेततीर्थंव्यायितंउपं० ६६ यजहुकन्या पयोध्रजेटौन.त्यंतिसत्तिव्रंखतत्खलत्तोज
टामंडलाद्गलितंतेनैततीर्थंमन्योविपश्चिज्ञनाःप्शिवजाह्नवीतिकथंयंतिवंखज्जटामंडलंविप्शिनाश्चिन्स्तत्ता तीरे
णहतस्सखलत्तोजलस्यगातिर्याभ्निन्सस्सावसतेर्निकेतनात्त. पयोविप्शिनाश्चिपार्श्वपर्यायत्ततोविंदुकाविंदवो
यस्यप्रा० ६७ तस्मादस्मिन्नतीर्थवर्ये स्नात्वाह्यात्वादेवपादांबुजंयुग्मं दृष्ट्वाहृष्टामनःशोधयित्वाशोधयित्वा

वर

शिवस्यनाट्यश्रमकर्षितस्य श्रमापनोदायविचिंतयंतीशिवेतिगंगापरिणामगाभक्तत्तोयवैतत्स्वयि
तंतदाख्यं ६६ नत्यत्तीरहतत्सखलज्जलगतेःपयीपतद्विंदुकंपार्श्वस्वासत्तेर्विनोदवसतोयज्ञहुकन्याप
यःनत्यंतिसतिधूर्जटौविगलितं व्रखज्जटामंडलात्तेनैतच्छिवजाह्नवीतिकथयंत्यन्योविपश्चिज्ञनाः
६७ स्नायंस्नायंतीर्थवर्येत्रनित्यं वीक्ष्यं वीक्ष्यं देवपादाब्जयुग्मं शोधंशोधमानसंमानवोसौवीक्ष्येते
दंताण्डवंशुद्धचेताः ६८ मुद्रंमहद्दूर्णापितुंत्तमेतपुण्यंपुरारेःस्वयमेवतस्यांनिमज्ज्यशंभुर्द्युसरि
त्यमुष्यां स्नात्वापणीनाथमुदीक्षतेयः ६९ इतीरितःशंकरयाजितत्त्वात्माकेनापिभिक्षुर्मुदितोज
गाहे तीर्थंतदाख्लत्यननामधाम्नोरंघ्रिजितत्वाध्वनस्यगोप्तुः ७० रामसेतुगमनायहृदधेमान
सं मुनिरनुत्तमःपुनःवर्त्मनिप्रयतमानसोव्रजन्संददर्शसरित्तंकवेरजां ॥७१॥

सौशुद्धिवित्तोमानवइदंताण्डवंवीक्षतेतच्छालिः ६८ एतत्तुर्दृपुण्यंपवणीयितुंग्रीवातिरिक्तोनत्तमरस्यायपे नाहसुद्धमिति
यःशंभुरेवामुष्यांद्युसरित्तिमज्ज्यस्तस्वरूपंपंदात्वायणीनायंवीक्षते ७० ६९ इत्येवंकेनापिकथितःशंकरेयाजितमंतः
करणंयेनसभिक्षुःपन्नपादोमुदितोजगाहेवगाहनंकृतवान्पुनरनुत्तमोमुनिपन्नपादोरामसेतुगमनायमनोदधेप्रय

यस्याः पवित्रपुलिनस्थलं जंबूद्वीरसमुद्रवासरसिकापापिष्ठा पकायापिहिरण्यवासेपद्मनाभादिनाम्ना शोभमानाया भ्यरोचत ७२ सह्यपर्वतसुतापाश्रुतिनिर्मलेनांभसाभिषिंच्य भगवत्पदांबुजं प्राकलय्य ध्यात्वा बहुशिष्यसंवृतः सच्छ भिरुचितस्थला पप्राक्षित तत्रस्थानं कृतवान् ७३ शिष्यैः सहितं शालि० ७० ७४। ७५। ७६। ग्रपानंतरं दृष्ट्वा प्रमोदीत्या तिजनकुवेपतस्चिर कालात्त्वमदि मार्गपाश्नोस्यःतोजनता ति मेहात्वां दिदृक्षते त पापि त्वं वीक्षणाय नश क्नोषि

यस्याः पवित्रपुलिनस्थलं पत्तसिंधुवासरसिकापवि छ्मवेभ्यरोचत्तहिरण्यवासे पद्मनाभ सुखनाम शालिने ७२ सह्यपर्वतसुतात्तिनिर्मलाभोभिषिंच्य भगवत्पदांबुजं प्राकलय्य बहुशि ष्यसंवृतः प्राक्षिताभिरुचितस्थलो सः ७३ गच्छन्मार्गे तस्य मध्ये भिपातिगेहमिन्दुमीत्तलस्याज नाम दृष्ट्वा शिष्यैस्त्वरिरणाभिपातेमोदंप्राप मातुलः शालवेदी ७४ शुश्रावतं बंधुजनः सशिष्यं स्वमातुलागारमुपेयिवासं प्रागत्य दृष्ट्वाचिरमागतंतं जहर्ष हर्षातिशयेन साम्लः ७५ रुरोद कश्चि न्मुमुदे न्न कश्चिज्जहास पूर्वाचरितं बभाषे कश्चित्प्रमोदातिशयेन किंचद्वचस्खलगीः प्रणनाम कश्चित् ७६ उवेप हित्वा तिजनप्रमोदी दृष्ट्वा चिरापाति प थंगतोस्मः दिदृक्षते त्वां जनता तिहार्दात पापि शक्नोषि न वीक्षणाय ७७ पुत्रास्समित्रा न तु बंधुवर्गो न राजबाधा न च चोरभीतिः कृतार्थताम लपद्यति त्वं प्रसून वंतं फलितं महांतं ७८॥

७७
तथा च स्नेहबाधा ७ तव नास्तीत्यर्थः किंच सर्वबाधाविनिर्मुक्तत्वात् कृतार्थतामलपद्यति त्वमेव त्याह पुत्रा इ इति तेषाममभावे तत्कृता बाधा नास्तीत्यर्थः धनिनामेव बाधा न तु निः किंचनानामित्ति सदृष्टांतमाह पुष्पवंतं फलितं

महाकावकाशीपरिक्षा ॥२८७॥

शाखोपशाखाभिरंचितं मात्रमलंकृतं वा पयातथैव ७९ किंच कुटुंबरहागतमानसानामस्मा कं सुखं प पाभवं तित
या कदाचिन्निद्रापिनापातित पाचैवंविधानां नः को देवतावीदि ८० कस्माच्चिद्देशान्तोगहमागतान्कस्माच्चिद्देशादि
तिवादं० ८१ तीर्थस्य हेतोस्त्वं गृहमागतोस्तिनतुममताव शाद्यतेः स्त्रीपत्वेन गृहपरिन हाभावादित्याशयेनसहृष्ट
तमाह पथाशाकुंताः परिवर्धितानूवहान्सुखदान्समाश्रयंते त्यजंत्यपित था यतिः परब्रह्मस्थानमठ

शाखोपशाखांचितमेव वृक्षं वाधंतःप्राणात्यनत्तद्दिहीनं पथात्तथा वाधनिनंदरिद्रा वाधंत
प्राणात्यद्दिने दिने स्म ७९ कुटंबरहागतमानसानामापातिनिद्रापिसुखं न जातु कोदेवतावी
कच त्ती र्थयात्राक वानिषेवा महत्ता भवेन्नः ८० प्रमौषमसंन्यासकृतं भवंतं विप्रात्कुतश्चिद्गृहमाग
तान्नः कालोत्यगात्ते बहुरद्य देवात्तीर्थस्य हेतोर्गृहमागतस्त्वं ८१ पथाशकुंताः परिवर्धितानूह्
मान्समाश्रयंते सुखदांस्त्यजंत्यपि परब्रह्मस्थानमठ देवतागृहान्यतिः समाश्रित्यत थाजुतिध्रु
वं ८२ यथाहि पुष्पाण्यभिगम्य षट्पदाः संगृह्य सारं रसमेव भुंजते त था यतिः सारमवाप्नुवन्सुखं
गृहाद्गृहीतोदनमेव भक्षते ८३ यतेर्विरज्यात्मगतिकलत्रं देहं गृहं संयतमेव सोरव्य विरक्ति भा
जस्तनयाः स्वशिष्याः किमर्थनीयं यतिनो महात्मन् ८४॥

देवतागृहांश्च सुखदान्समाश्रित्यध्रुवमुज्झति चैवं० ८२ तत्रापित्त तद्गृहेषु यतेर्गमनं भ्रमरवत्पीडाकरं न भवती
त्याह पथाति सुखं प पास्यात्त था ७० ८३ किंच यतेः किमपि प्रार्थनीयं नास्तीत्याह यतेर्विरज्य पा शात्मावग
तिः सैव मापीह महात्मन् ॥ ८४॥ ॥श्रीमते रामा[illegible]यनमः॥ श्रीमते रामा[illegible]यनमः

का मवशस्य तु दुःखमेवेत्याह मनोरथानामिति द्वाभ्यां तेभ्यो दारेभ्यः ८५ दारादीननानुवन्दुःखमेव सुतीव्रं प्राप्नोति पुनरिष्टेन च वियुज्यते ८६ विरक्तिस्त्वभवद्विधानां महतां सेवयाप्युद्भवतसाभवतीत्याह मनसो विशुद्धेर्विरक्तेर्मूलमाहुः तस्या विशुद्धेर्मूलं महतां निषेवामाहुः तेन कारणेन च भवादृशाः परोपकाराय दूरदेशे भ्रमिमटंति ८७ पद्भ्यां छद्मोपापन्नं तं समीपे प्राप्तं भोग्यं येभ्यस्ते ८८ तीर्थान्यपि लोकसंग्रहार्थं चरंति न तु स्वशुद्ध्यर्थं यतः शुद्धात्मविद्या ज्ञापितो

नः

मनोरथानां न समाप्तिरिष्यते पुनः पुनः संतनुते मनोरथान् दारांभीप्सुर्यततेदिवा निशं तान्प्राप्य तेभ्यस्तनयान भीप्सति ८५ प्रनानुवन्दुःखमसोसुतीव्रं प्राप्नोति चेष्टेन वियुज्यते पुनः सर्वात्मना कामवशस्य दुःखं तस्माद्विरक्तिः पुरुषेण कार्या ८६ विरक्तिमूलं मनसो विशुद्धेः तन्मूलमाहुर्महतां निषेवां भवादृशास्तेन च दूरदेशे परोपकाराय रसामटंति ८७ प्रच्छन्नतगोत्रां विदितात्मतत्वा लोकस्य दृष्ट्याजलवद्विभातः चरंति भक्ताननुकंपमाना स्संतो पद्भ्यां छद्मोपपन्नतोपभोग्याः ८८ चरंति तीर्थान्यपि संग्रहीतुं लोकं महांतो न तु शुद्धभावाः शुद्धात्मविद्याज्ञापितोरूपा पापान्नजुष्टमंभो निगदंति तीर्थं ८९ वसंत्यमत्रकतिचिद्दिवसानिविद्वंस्त्वदृशीनं वितनुते मुदितान्नभव्यं एषाद्वियोगचकिताजनतेयमास्ते दुःखं गतेत्र भवितेति भवत्प्रसंगे ९०

रूपाणाः तदृष्टिमात्रत्तरपूर्वायोरघस्येव विनाशो तद्व्यपदेशादिति न्यायात्तया चैवं विधैर्जुष्टं जलं तीर्थं निगदंतितेषां तत्रगमनं लोकसंग्रहार्थमेवेत्यर्थः ८९ एवं स्तुत्वाभिमुखीकृत्य पार्थयते हे विद्वन्नत्र कतिचिद्दिवसानि वस त्वं [illegible] पतो भव्यं शुभं योग्यं वा भवदर्शनं मुदितानि दिवि तनुते तु यं जनता तत् प्रसंगो भवति त्वयि गते सत्यत्र दुःखं भविष्यतीति विचार्य धुनैव

[illegible] ९०

अत्रनिवासंविधापवयंत्वयासंशोध्याइतिवंधवः॥ संक्षेपशमाइः क्लेशमलस्यकोशंपात्रमपिचोत्कटंरं हसामतिसाहसानामालयं शून्यस्यपरस्पोषस्सूचकत्वापानिशांतमोकः निशांतात्रिषुशांतेस्यात्त क्लीवंभवनोकसोरिमेदिनी उत्कटमषाभाषणस्याविशेषेणाश्रयंभाषाविशेषाणामितिवाहिंसपामांसत्वंषांतत्पत्तुंयोगंपदुर्जनानांसंगमोपत्रत्तयाभृतंस्फुरद्वहमाश्रितताभूतएवघनीभूतयाधनतृस्नयाक्रूराः धनाशंसायेषामितिभिन्नंवापदंधनस्याशंसायेषामितिवा

कोपं क्लेशमलसमस्तगहमयुदंहसामालयं येभ्रन्यस्यनिशांतमुत्कटमषाभाषाविशेषाश्रयं हिंसामांसलमाश्रितताघनधनाशंसान्दशाः वपंकर्ज्यदुर्जनसंगमैरुणयाशोध्यायतीदोत्वया ९१ संपुनक्तिविपुनक्तिदेहिनं दैवमेवपरमंमनागपि इष्टसंगतिनिवृत्तिकालयोर्निर्विकारहृदयोभवेन्नरः ९२ मध्याह्नकालेक्षुधितस्तुपार्तः क्वमेन्नदातेतिवदन्नुपेति पलस्यनिद्रापयिताक्षुधार्तंकस्तस्यरूपंवदितंत्वमेव ९३ सापंप्रातवेद्रिकार्पदितन्वन्नजर्लायेदंडकृष्णाजिनीचनित्यंवर्णीवेदवाक्यान्यधापनक्षुधाशीघ्रंगृहिनोगेहमेति॥ ९४॥

समासः एवंभूतावपंहेयतीदोत्वयाकरुणयाशोध्याइत्यर्थः शा॰ ९१ एवमुक्तः पद्मपादउवाचपरमंब्रह्मादिकंवस्तुदृष्टंत्वंवादिकमपिदेहिनंदैवमेवसंयुनक्तिवियुनक्तिचतस्मादिष्टसंगतिनिवृत्तिकालयोर्नरोनिर्विकारहृदयोभवेत् ९२ यत्तुप्रस्तूनवंतामित्याद्युक्तंतत्राह मध्याह्नइति उ॰ ९३ किंवाश्रमनृपोपजीव्यत्वादप्यतिथिरूपेभागमहर्ययइत्याशयेनब्रह्मचारीणस्तदुपजीवकत्वमाहसापमितिदंडकृष्णाजिनेऽस्यसन्त इतितथाभूतोवर्णीब्रह्मचारीनित्यंवेदवाक्यानिपठन्क्षुधाक्षुधांप्राप्यशीघ्रंगृहिगेहमेतिशा॰॥ ९४॥ ९५॥ ॥९६॥ ॥९४॥ ॥४५॥

निस्त २

ग२
390

॰प्रपद्यते स्मामाह उक्तैरिति तारप्रणवं गृहस्थमध्ये इ० ९५ वानप्रस्थस्य नामाह यस्मात् दानेन निजं शरीरं पुष्टान्न
यं तपस्वी स तीव्रं तपः करोति तत्तपः कर्तुस्तस्य तत्तपसोऽर्द्धं तस्मादन्नदर्तृता ऽर्द्धमिति प्रवर्त्तते ३० ९६ नन्वेवमपि हन्यगृहस्य
गृहस्थस्य तीर्थादिसेवाजन्यपुण्यं तु दुर्लभमेवेति चेत्तत्राह विचक्षणेन गृहस्थेन प्रयासाद्विनापि प्रयासकर्तृनि
षेवणेन पुण्यं संचेतुमलं शक्यते तीर्थादिसेवायाः प्रयाससाध्यत्वं प्रसिद्धमेवेत्याह तीर्थादीति ९७ न केवलं

त

उक्तैः शास्त्रं भाषमाणोऽपि भिक्षुस्तारं मंत्रं संजपन्वा यतात्मा मध्ये घस्त्रं जाठराग्नेः प्रदीप्त्यै दंडी
नित्यं गेहिनो गेहमेति ९५ यद्दत्तान्नदानेन निजं शरीरं पुष्टं पोषं कुरुते स तीव्रं कर्तुं स दर्द्दुं दद
तोऽन्नमर्द्धमिति स्मृति संप्रवर्तते नक्ष्या ९६ पुण्यं गृहस्थेन विचक्षणेन गृहेषु संचेतुमलं प्रया
सात् विनापि तत्कर्तृनिषेवणेन तीर्थादिसेवा बहुदुःखसाध्या ९७ गृही धनी धन्यतरो म
तो मतस्त्वोपजीवंति धनं हि सर्वे चोर्येण कश्चित्प्रणयेन कश्चिद्दानेन कश्चिद्भुजतोऽपि कश्चित्
९८ संतोषयेद्देवविदं द्विजं यः संतोषयत्येष स सर्वदेवान् तद्देहवर्ती प्रविशंति देवा इति
स्म साक्षात् श्रुतिरेव वक्ति ९९ स्वधर्मनिष्ठाविदिताखिलार्थो जितेंद्रियात्मा विनतः सर्वतीर्थः प
रोपकारव्रतिनो महांतः प्राप्नोति सर्वे गृहिणो गृहाय १००

त

ब्रह्मचार्यादयो वा गृहस्थमुपजीवंत्यपि सर्वेऽपि वेत्याह गृहीति हि यस्मात् ९८ किंच यो वेदविदं विप्रं संतोषयेत् स सर्वा
न् देवान् संतोषयति तद्देहे विप्रे वेदविदि वास्तव्यत्वात् ९९ ननु तथापि स्वयमेव प्रवासं कृत्वा पुण्यं कुतो न संपादनी
यमिति चेत्तत्राह स्वेतिद्वाभ्यां ॥१००॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः ॥ श्रीशंकराय नमः ॥ श्रीवायनमः ॥

ततस्तस्मात्त्वद्गृहमेव तीर्थं कीर्तितमतो धनी वदान्योऽदाताऽस्मात्तु कश्चन अपि प्रवासं कुर्यादित्यर्थः १ गृहिणः सर्वेष्वेष्ट 391
त्वंगुन रूपपाद्यपतिः प्रतःस्थितमिति २ किंच शरीरमूलं यस्य तथाविधं पुरुषार्थसाधनं पुरुषार्थं तच्च शरीरमन्न
मूलं यस्य तत्तथाभूतमन्नाद्यं वै खल्विमानि भूतानि जायन्ते इति श्रुतेरवगम्यते ३ एवमुक्त्वा पुनः परमाहितो
पदेशाय समाधानं तामाह ब्रवीमीति युष्माकं गृहानागतमातुरमतिथिमादरेण पूज्यय तेत्पादरपद्मत्रा

गृहीगृहस्थोपि तदश्नुते फलं यत्तीर्थसेवाभिरवाप्यते जनैः तत्स्यात्तीर्थं गृहमेव कीर्तितं
धनी वदान्यः प्रवसेन्न कश्चन १ प्रतास्थितं मूषकमुख्यजीवा बहिःस्थितं गोमृगपक्षिमुख्याः
जीवंति जीवाः सकलोपजीव्यस्तस्माद्गृही सर्ववरो मतो मे २ शरीरमूलं पुरुषार्थसाधनं त
च्चान्नमूलं श्रुतितोवगम्यते तच्चान्नमस्माकममीषु संस्थितं सर्वफलं गेहपतिर्द्रुमाश्रयं ३
ब्रवीमि भूपः श्रृणुतादरेणावो गृहागतं पूज्ययतातुरातिथिं संपूजितो वातिथिरुद्धरेत्कुलं
निराकृतात्किं भवतीति नोच्यते ४ विनाभिसंधिं कुरुत श्रुतीरितं कर्म द्विजा नो जगतामधी
श्वरः तुष्येदिति प्रार्थनया पितेन स्वांतस्य शुद्धिर्भविता चिरेण ५॥

यन्तु षंजनीपं किमत इति चेत्तत्राह तं पूजितो ऽतिथिर्वः कुलमुद्धरेन्निराकृतात्तस्मात्किं भवतीति चेन्नदत्स्यं तम
 निष्टत्वान्मनोच्यते ४ किंच श्रुतिचोदितं नित्यादि कर्म फलाभिसंधिं नाकुरुत हे द्विजा जगतामधीश्वरः
तुष्येदिति प्रार्थनया पितो कुरुत तेन तथाभूतेन निष्कारणकर्मणा वोतः करणस्य शुद्धिरचिरादेव भवि
ष्यतीदं ॥५॥

यद्यपि भवादृशा इत्याद्युक्तं तथाप्याह संरंभं यथा भवति तथा श्लिष्यंती याः स्तुपल्लीति वधूटः त्रिपवादिभ्यो वधूलास्तां कुचतटाः पटीवदाचरत्ता पाटीरेणा चंदनमयेन्नागरवेणागरुमयेन च पंकेनांकिता मत वेरिहि स्यात कारणं यथा पद्य पर्वं भूताएते वधं तथापि यतिपतेः श्रीशंकरस्य पदकमलयोर्भक्तेस्तवेन हीणाः क्लेशां पंथाम जनन्हणाइ इति वा काल विशुणास्तव योः हणाइ त्यमरः शिं ६ उपसंहरत्ति संदिश्यति शा० एवं श्रुत्वा भाष्यगा टीकेति ब्रुवाणं पद्मपादं ता

५।

संसंरंभश्लिष्यत्स्तुपल्लीति वधूटी कुचतटीपटीमत्पाटीरागरवनवपंकांकित हृदः तथा ध्येतपू तापतिपत्ति पदाभोजेन हणाहीणाः क्लेशाः सदयमाह दयाः स्तुवृत्तिनः ६ संदिश्य पत्यं वंधुत्ता भिन्नराजोभिन्नां चक्रे मातुलस्यैव गेहे पपच्छेनं मातुलोभुक्तवंतं किंल्लि कुन्न पुस्तकं शिष्य हृते ७ टीकां विहृन्न भाष्यगेति ब्रुवाणं तां दहीति पाविधद् तवां स्वप्रतीत्यामातुलस्य बुद्धिं ह स्थानं दीतवद् मापत्नुकिंचित ८ एवं धनिमीणा विचित्रनेपुणीदृश्यापमोदं सा विवेद किंचित म तां तराणां किंल पुस्तं जालेनिरस्तं रवं धनमातुलाचे ९ गुरोर्मतं स्वाभिमतं विशेषान्निराकृत्त तत्र समत्तमरो भत साधुर्निबंधो यमिति ब्रुवाणं स्तं माप्य स्वपापि कृतामिनंदाः ॥१०॥

टीकां दहीति मातुलः प्रोवाच पद्मपादोद्दत्तं वां स्वकिंचित्स्वेदं च प्रापत ८ तस्य त्यादि विब्रुणोति ९ तवि वेदृशा पश्चदमित्यादि स्फारयति मतांतराणामिति ऊ ९ किंच स्वाभिमतं प्रभाकरमतं विशेषात्तत्र निबंधे निराकृ तमातुलाचे तत्रेति पदं मध्यमणिन्यायेनोभयत्रापि संबंधनीयं यत एव मतस्तत्र निबंधे समस्ता राभत सा धुनिबंधो यमिति तं ब्रुवाणः स्वाभ्यस्यापि कृतामिनंदोऽभवत् ॥१०॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः ॥ १०॥

392

जर

जर

ता ४

स्वयपन्नपादउवाचेमं पुस्तकभारं न वाल्लमेन्यस्य सेतुं गच्छामीत्यत्र मे मनो वर्त्तते स्थापनस्य रक्षार्थं त्वात्सम्यक्

त्वया रक्षा कार्येत्याशयेनाह हे विद्वन्निति वेदवित्त्वमिति संबोधनाशयः श्रा० ११ भाविष्यत्सूचनापकं हेमि

तं जातं १२ किं तदित्यपेक्षायामाह अस्य गंतुर्वामनेत्रमस्पंदत तथैव वामो बाहुरपि प्रस्फोरत पाचवाम

जरुरपि हंत खेदे कश्चित्पुरस्ताद्दुष्टैः सुप्ता वर्तुलं कृतवान् तत्सर्वं ज्ञोऽगणापित्वा रुटिति जगाम १३ प्रश्निन्यपन

सेतुं गच्छाम्यालये पुस्तभारं तेन्यस्य मे वर्तते मेत्र जीवः विद्वन्मद्वौ गृहाद्दोपरधां शास्त्रिः पूर्णी
नस्य थापुस्तभारे ११ इत्युक्त्वा तैमीतुलं मस्करीशाः शिष्यैः हे धन्न सेतुमेष प्रतस्थे प्रस्थानतः
श्रीपन्नपादस्य जातं केह्यंवे घत्सूचनापैनिमितं १२ वामं नेत्रं गंतुरस्पंदत्तेषवाहुः प्रस्फोर
पि वामस्तथोरुः वृत्तावीक्षैहं तं कश्चित्पुरस्तात्तत्सर्वं ज्ञोगणोपित्वा जगाम १३ गते त्रमे नेकि
लेमातुलोस्य मंथास्थितेतस्मिन्नू गुरुपक्षहानिः दग्धे त्रजायेत महान्प्रचारो नोस्मानिराक
र्तुमपि प्रभुत्वं १४ स्वपक्षनाशाद्गृहनाश एव नो वरं गृहोत्थवह्नामि पुस्तकं एवं निरूप्यस्व
दधाद्वृत्ताशानं वुक्रोश चाग्निर्दहतीति मंगृहं १५

पादे गते सति प्रज्ञास्मिन्नग्नं गे दग्धे सति गुरुपक्षस्य महान्प्रचाराः न नु त्वयैतन्मतं निराकर्तुं शक्यमित्याशंक्याहो
तत्स्वानिराकर्तुं तत्र भवत्वं नास्ति इदमसंगतामित्युक्त्वापीति वाच्यं० १५ तस्मात्स्वगृहे गृहेण सहैव पुस्तकं दहामि
यतः स्वपक्षनाशाद्गृहनाश एव नोऽस्माकं वरमिति स्वमनसि विचार्य गृहे वह्निं स्थापित [illegible] वान् मंगृ
हमग्निर्दहतीति चुक्रोश ॥१५॥ ॥१५॥ ॥१५॥

393 नि

ति॰

394

नतु गुह्यमेवमयाप्रकाशितं प्रकाशकं कथने द्विगुणपापावहामिति वा धनाशापि शब्दः १६ गच्छन्सोपमन्
पादः कुंभमुनेस्तत्प्रसिद्धमाश्रमं जगाम यत्र च रामचंद्रः अश्वत्थमूलेस्थवापन्मध्यितत्स्वयं कुशानामुपरि न्यषीदत्त
प्र२ यं विष्टवान् १७ समुद्रं तीर्त्वा जानिक्याः संदर्शनं तत्रोपायमनीक्षमाणाः प्लवंगा वानरा भूमौ प्रवणाः प्लवनशी
लावारिराशो प्लवनं न क्षमंते इति संचिंतयन् कुशासनसन्निविष्टः श्रीरामचंद्रस्तस्मादविदूरगमेव किंचिज्ज्योतिरे

प१

रीतीत्यमाश्चित्यवदंतिचैवं तदेवम् लंमम भाषितोपि यावत्कृतं तावदिहास्यकर्तुः पापं ततः
स्याद्विगुणं प्रवक्तुः १६ गच्छन्ससौ कुंभमुनेर्जगाम तमाश्रमं यत्र च रामचंद्रः अश्वत्थमूलेन्य
धितस्वचापः स्वयं कुशानामुपरि न्यषीदत् १७ तीर्त्वा समुद्रं जनकात्मजायाः संदर्शनोपायम
नीक्षमाणाः वसुंधरायां प्रवणाः प्लवंगा न वारिराशौ प्लवनं क्षमंते १८ संचिंतयन्निति कुशासन
सन्निविष्टो ज्योतिरदैक्षत विदूरगमेव किंचित्सं याप्नुवज्जगद्दिदं सुखशीतलं यत्से प्रार्थनी
यममनिशं मुनिदेवताभिः १९ प्रागच्छदात्माभिमुखं निरीक्ष्य सर्वे तदुत्तस्थुररुद्धपर्वीयाः ततः
प्रभाकारमदृश्यतैतन्महाप्रभामंडलमध्यवर्ति २० मध्ये प्रभामंडलमैक्षतां वितंतं शिवाकृ
तिं सर्वतपोमयं पुनः लोपाद्रिमुद्रासहितं महामनिं प्रबोधिकुंभोद्भवमादराज्जनैः॥२१॥

ततस्तद्दिग्विपिन स्थितं ख्यापुत्रवदितिद्रु. १८।१९। ततज्योति ३० २० प्रभामंडलस्य मध्ये स्फुरत्तच्छिवाकृतिं
तपोमयं ज्योतिरित्ततत्पुनः लोपा ऽद्रिदियेस्याप्तयाभ तया मुद्रयालोपामुद्रयेति यावत्तयासहितं कुंभो
द्भवमगस्त्यंजनैः सहप्रबोधिजनैः करोतीतिवा॥२१॥ ॥२१॥ ॥२५॥

रा॰ वि॰ डि॰ २०६ 395

ऽगस्त्य दृष्ट्वा भगवंतं हृष्टवान् ततो दर्शनानंतरमंतःकरणोत्थं खेदमत्यजत् २२ दुःखसागरस्यामुहूर्तं तत्र इमीभूत्वा
धृतिं समास्थाय पुनरुवाच २३ पितृवद्भवंतं दृष्ट्वा प्रमोदं यस्मात् दुःखमहार्णवस्थं मां त्वमगाः प्रागतवानसि ऽहमात्मानं
प्रीतिकामं मन्ये एवं मुनिमभिमुखीकृत्य स दुःखमावेदयति मे महान्वंशस्तपनादादित्यात्प्रवृत्तस्तत्रेति परेणाख्य

ऽगस्त्यं दृष्ट्वा रघुनंदनस्ततः स खेदमंतःकरणोत्थमत्यजत् प्रायो महद्दर्शनमेव देहिनां हि निहंति
खेदं रविवन्महातपः २२ सभार्यमग्र्योदितिभिरं चपित्वा राममरुद्धशिशिरमाननाम तु इमीमुहूर्तं व्य
सनार्णवस्थो धृतिं समास्थाय पुनर्बभाषे २३ दृष्ट्वा भवंतं पितृवत्प्रमोदं यस्मादगां दुःखमहार्णवस्थं
ममात्मानमवाप्तकामं वंशो महान्मे तपनात्प्रवृत्तः २४ ततत्र माहृग्जनितानजातः पद्मघुतां हं
प्रयम्य सभार्यः स लक्ष्मणोरण्यमुपागतश्च मारीचमायानिहतांतरंगः २५ तत्रापि भार्या महता छ
लेन रक्षो वणाराक्षसपुंगवो मे सा चाधुना शोकवने समास्ते कृशांगि पोगात्स्वत एव तन्वी २६ ती
र्त्वा समुद्रं विनिहत्य दुष्टं बलेन सीतां महता हराम यथा तथोपायमुदाहर त्वं न मे त्वदन्योस्ति
हितोपदेष्टा २७ इतीरितो वाचमुवाच विद्वान्मा राम शोकस्य वशं गतो भूः वंशोद्भवे संति नृ
पा महांतस्तस्त्राप्यदुःखं परिमुक्तदुःखाः ॥२८॥

यः २४ तस्मिन्वंशे मम तदृशो नोत्पत्स्यते नाप्यजनिष्ट कुलज इति वेदेवं विधत्वान्ममेत्याह द्वौ सभार्यः प
द्वाद्राज्यात्च्युतस्तत्राप्ययोध्यायां नास्थितः किंतु स लक्ष्मणो वनमुपागतः तत्रापि मारीचमायया निहतांतःक
रणः २५ तत्रापि राक्षसपुंगवेन रावणेन मे भार्या छलेनाहृता तन्वी कृशांगी ॥ २६ ॥ २६॥ २०६

पदुक्तं नद्युत्तमादृगितितत्राह त्वमितितस्माद्धिनाथमनाथंदीनं वचोमामंचमामंवतिसंभ्रमेवीप्सा॰ २९ जलानांनिधिः समुद्रः ३० वारुः संदर्शयास्ताबद्धिर्बद्धंतं चारूपयासात्तयेतिपानेनास्मिन्समुद्रे सेतुबंधे सतिसाकीर्तिः ३१ पस्माद्देवंत स्मात्समुद्रसेतुबंधयित्वादुष्टंजहिपेनचौर्पात्सीताहृताःश्रासीत्सशालि॰ ३२ तुंगैरुद्धितैस्तेनसेतुनातंरावणंश्रा

त्वमगणीर्दाशरथेधनुर्भृतांतवानजस्यापिसमोनलक्ष्यते प्लवंगमानामधिपस्यको टिशोमामंचमामंचवचोविनायं २९ सहायसंपत्तिरियंतवालिहितोपदेशाम्यहमस्मि कश्चित् वारान्निधिः किंकुरुतेतवायं स्मराघुनागोपदमात्रमेनं ३० पुरेवचार्वब्धिमह पिवामिशुष्केनतेनप्रतिपादितेलंका एवंमयाकीर्तिरुपार्जितास्यादद्देतुवाद्धौतवसार्जिता स्यात् ३१ सेतुवाधौबंधयित्वाजहित्वंदुष्टंचौर्पोद्येनसीताहृतासीत् श्राज्ञापितंकीर्ति माचंद्रतारं तेनात्राब्धिंबंधयत्वंकपीडे ३२ इत्यंप्रचप्रेरितोगत्वाचासेतुंरामोबंधया मासवार्धौ तुंगैःवीनरैस्तेनगत्वातंहत्वाजोजानकीमानिनाय ३३ तत्राहहेतत्रतीर्थेस न्निहितःस्नात्वाभक्त्यारामनाथंप्रणम्य तत्रश्रद्धोत्पततयेमानुषाणांपापध्वंसमत्रहेभवंसम्य गुक्तं ३४ तन्महात्म्यंवर्णयंतंमुनितंप्रत्यैहंनंकश्चिदेवंविपश्चित् रामेशाख्याकिंसमासमे रयत्,रामस्येश्वरनामनिकर्मधारयंपरंसमाहुःसमसुरेश्वरादयः॥३६॥

श्रीगे ४

जोसंग्रामे ३३।३४।केनरामस्येश इतिततपुरुषंकेवलं श्रीरामचंद्रोजगौशिवस्तुरामईशोयस्येतिबहुव्रीहिसमासेनोपपन्ना ३५ सकेवलछत्रवान् महेंद्रादयस्तुरामश्चासावीश्वरश्चेतिकर्मधारयंपरंसमाहुःस्मृ॰ ३६॥ श्रीःग्रानेद्रगिर्यापनमःमत्परमहंस

८३

सोऽविपश्चित्समुद्यपः योगींद्रुपोऽशाः शान्तिः ॥ ३७ स्नानेनोपात्तं चित्तनिर्मलत्वं येन स ततस्य गुरुस्य पुस्तकेन सह दाहं श्रुत्वेति
परेणान्वयः ३८ मत्वा मत्वा पदार्थस्वरूपं ज्ञात्वा धैर्यं शान्तं वेतं मातुलसंबंधिनो गेहस्य तीव्रं दाहं श्रुत्वा श्रुत्वा करुणा
विहितवान् तं मातुलः श्राद्धेति शेषः एवं भूतः पद्मपादः विस्मयसेत्येवमादि प्रकारेणाब्रवं तं मातुलमिति वा सं

एवं निश्चित्योदितं तत्समास्तं श्रुत्वा तत्र तोऽबुधेः शोभ्यनंदत ॥ पंभोजांघ्रिरैव धैर्यल्पमानः कं
चित्कालं तत्र योगीन्द्रुनेयात् ३७ तस्मादार्यः श्रस्थितोऽभूत्स पुण्यस्तीर्थस्नानोपात्तचित्तामल
त्वः पश्यन्देशान्मातुलीयं जगाहे गेहं दाहं तस्य पुस्तेन सार्द्धं ३८ श्रुत्वा किंचित्खेदमाँ द्विवांस
मत्वा मत्वा धैर्यमायेद्विवांस श्राद्धं श्राद्धं मातुले यस्य तीव्रं दाहं गेहस्यानुकंपाव्यधत्त ३९
विस्मयस्मानिहितवानसि पुस्तभारं तं वा दहहन्तु न वहेः पतितः प्रमादात् तावान्नमे सदन
दाहकृतोऽनुतापो यावांस्तु पुस्तकविनाशकृतो मम स्यात् ४० इत्थं ब्रुवं तं नमयोऽन्वगादी
त्युत्सांगतं बुद्धिरवस्थिता मे उत्कास ममास्थ पुनश्च टीकां कर्तुं मधीरोऽपतिर्वदद्वंद्यः ४१ दृष्ट्वा बुद्धिं मा
तुलस्तस्य भूयो भीतः प्रासाद्भ्राजनेतन्मनो यं किंचिद्वयं पूर्ववन्नत्वमीष्टं टीकां कर्तुं केचिदेवं
ब्रुवंति ॥ ४२ ॥

वंधः इं॰ ३९ निहितवानस्ति स्थापितवानसि वर्तमान सामीप्ये लट् तं च प्रमादात्पतितो हुता
शोऽदहत्स्व ॰ ४० ॰ अन्वगादी इत्युक्तवान् ॰ टीका कर्तुमारंभं कृतवान् इं॰ ४२ प्रासप्रासादि पत्नेन त्वमीष्टसमर्पोना
यः तशान्तिः ४५ ।

अत्रांतरे सैवली यपात्रे क्वचिद् दृष्टे पिते: सती धैर्या सामात्र निष्टर्पद्वत्तयोपेत्य ज्ञात: सखेदै: समुनि: समेत्तिसंदृष्ट ४० ४३ अनेककाला योगजमादृ वाततटिति अन्योन्यन्नमां सिनमस्कारान् दृष्टुरादद्दु स्थशालि: ४४ वाणपानिर्जिता. शयगुरुवाल्मीकुयोयेनत्तेनचतत्तामुने: श्रीशाकरस्यचरणां विशिनष्टि विरचितव्यं भवितव्यमा पल्लवं वत पुन्वंते प्रभयानिवारितत्तममतिशयेनननिवारित्तामाशंका नाप्यमाप्य पभूतमज्ञानं येन अनस्य कामदं रूपार्थेचत्त

अत्रांतरे स्पैनिज वत्सराद्धि: सैवलीयपात्रे दृष्टिते सती धैर्य: अथाद्द पेत्याश्रमत: कनिष्टैर्ज्ञात: सखेदै: समुनि: समेत्तोत ४३ दृष्ट्वा पप्रांघ्रि कमात्तेप्राणमुनत्याद्दांभोजीपरेणानम्रधाना: अन्योन्यं ह्यागाद्दु [illegible] लेद्दुस्थानेकानेहा योगजेवान्नमांसि ४४ वाणीनिर्जितं नगेस्य रगुरुश्चावेत्तसो चेतसावि भात्तोवरत्तांमुनने विरचितव्यापल्लवं पल्लवं पुन्वंतं प्रभयानिवारितं तमाशंकापदं कामदं रेजे तेवसत्तां स मष्टिरसद्दृत्तत्याहितात्याहिता ४५ सुभावसांते वसत्तां समष्टि स्वदेशकीयांसु खदासुवार्ता अथात्म मीपागतेत:कुतश्चिद्दि जेंद्रत: सेवितसर्वतीर्थात ४६ अथगुरुवरमनवेत्यनितांतं व्याधितहृदोमुनि वर्यविनेया: कथमपि विदिततद्वीपसुवार्तास्तमधिगता: किल केरलदेशान् ४७

पद्य वंशिष्याणांसमष्टिंविशिनष्टि अहसृहृतां हृत्यिपासादीनां तत्पापं तयानिमित्तभजया न्याहितं स्वीकृतम त्याहि तेजीवनापेन्नं कंपयासा अत्याहितं महामातो जीवनापत्त कर्मेत्यपिमेदिनी ४५ सांते वसत्तां समष्टि: कुतश्चिद्दि ज्ञाद्द पीत्तसमीपमागता सेवितसर्वतीर्थात हिजान्मदेशकीयांसुखदांसवार्ता श्रुत्वा ४६ अथानंतरं गुरुवरं श्रीशं करमनवेत्यानंतं व्याधितहृद्यो घाकथमपि विदिता भगवत्पादा: केरले सुसंतीति गुरुसंबंधिनी वार्ता येस्तेमुनिवर्यशिष्या

आकाशाललंघिनोऽत्यंततेजाः श्रेष्ठाः केराष्ट्रवल्लाधेषु तेषु केरलेषु मुनिश्रेष्ठरन्नाशाल्यितः ४० ४८ अथानंतरं खंडु सर्वगोनिरु
पमः प्रभावो यस्य सश्रीशंकरः केरलेषु विचरन्सन् निजशिष्यागमनं निरीक्ष्यमौनी तैर्भाषणमकुर्वाणो महासुराख्यस्य
शिष्यो विष्ट्याविनयेन नमस्कुर्वन् स्तुतिं कृतवान् वसंततिलका ४९ स्तुतिमुदाहरति हे जगदीश सदसत्वाभ्यां विमु
क्तया निर्वाच्यया प्रकृत्या मायया जडं चेतनात्मकमिदं विचित्रं जगल्लीलया त्वं कुरुषे हि यस्मात्परिपूर्णत्वात्तव प्र
योजने छा नास्ति लोके वत्तु लीलाकैवल्यमिति न्यायात् ५० ननु ब्रह्मा सर्वं जगत्कुरुते इति चेत्तत्राह हे ई शत्व

स्य त्रां तरेण पतिपतिः प्रसुवोत्यकृत्यां कृत्वात्व धर्मपरिपालनसक्तचित्तः आकाशलंघिवरखेचरमहीरु
हेषु श्रीकेरलेषु मुनिशालचरान्विरक्तः ४८ विचरन्नथ केरलेषु विष्वङ्निजशिष्यागमनं निरीक्ष्य मौ
नी विनयेन महासुरालये शुविनमन्नस्तुतनिसुलानुभावः ४९ सदसत्वविमुक्तया प्रकृत्या चिद
चिद्रूपमिदं जगद्विचित्रं कुरुषे जगदीशलीलया त्वं परिपूर्णस्य न हि प्रयोजनेच्छा ५० रजसा सृज
सीशसत्ववृत्तिर्विजगद्रक्षसि तामसः स्त्रिणोषि वहुधा परिकीर्त्यसे वसत्वं विधिवैकुंठ शिवाभिधाभि
रकः ५१ विविधेषु जलाशयेषु सोयं सवितेव प्रतिबिंबितः स्वभावः वहुरूपमिदं प्रविश्य विश्वं स्वय
मेकोपि भवान्विभात्यनेकः ५२

मेव ब्रह्मा सन् रजसा सृजसि सत्ववृत्तिर्विष्णुः सन्नतमसा शिवः सन्नश्यतस्त्र
सत्वमेवैकोविध्यादिसंज्ञाभिर्बहुधा परिकीर्त्यसे ५१ न केवलमेतावदेवापितु स्वयमेकोपि भवान् बहुरूपमिदं वि
श्वं प्रविश्यानेकोविभातीति सदृष्टांतमाह विविधेषु जलाशयेषु यथा सूर्यः प्रतिबिंबितस्वभावस्तथा घटेषु प्रति
बिंबितस्वभावः सोयं भवानित्यन्वयः तथा च श्रुतिः यथा ह्ययं ज्योतिरात्मा विवस्वानपो भिन्ना वहुधैको नुगच्छन् उपा

ववंद इति कर्मणि लिट् तं शिरसा ववंदिरे इत्यर्थः ५३ कुशलिनो भवंत इति कुशलप्रश्नपूर्वकं सदयं यथा स्यात्तथा सांत्वितेषु शिष्यगणेषु मध्ये सपद्मपादो ऽजदृक् हृद इतीदं कं यथा ऽवादीत् ५४ पूर्वाश्रममातुलेन स्ववोढं प्रतिवद्धया विहितानुनयेन नीतोवत्तस्तत्र खेदे ५५ भेदवादी दोरण्य स्यागे मम मातुलो यमिति पूर्ववासनानुवंधात् इदं भवदीयभाष्यटीकामपदं अस्यां टीकायां कृतो ऽनुयोगश्चोद्यं येन तं तमजयं च ५६ अजय्यमित्यनेन

प्रामगर्ववारपतिन वस्तु के वर्मं तुलैर् द्विभिस्तमजयं नत स्वसाम येने निभाव स्थानि विशिनष्टि दग्धा

प्रभिरद्वितः =

इति देवमभिष्टुवन्ति शिष्टस्तुतिनो मौ सुर सप्तसन्निविष्टः चिरकाल वियोगदीनचित्तैः शिरसा शिष्यगणैरथो ववंदे ५३ गुरुणा कुशलानुयोगपूर्वं सदयं शिष्यगणेषु सान्त्वितेषु [illegible] अतिदीनमनाः शनैरवादीद् अजदृङ्कृदिकं सपद्मपादः ५४ भगवन्नभिगम्य रंगनाथं पथि यद्याह्मम हंति वर्तमानः व कुथा विहितानुनीतिनीतो वत पूर्वाश्रममातुलेन गेहे ५५ अहमस्य पुरोभिदा द्विपिस्वोश्रमवासनानुवंधात् अपवं भवदीयभाष्यटीकामजयं वा त्रकृतानुयोगामेनं ५६ दग्धमुद्र खवज्ञाखवि विहारकार्लिपत कुजंकाणाद से नामुखेवश्ताशास्त्रि कृतश्रमं च विषमं पशपादानां पदेयष्टायाहिभवं च कापिलवले रवेदं मुनेत्ताववे: स्स तै योनिकं वश्रमोक्तिकमयैनीपद्य तेवर्मितः ५८

वंदेदे ४

तस्माच्चक्रादिमुद्रा येषां तेषां मुखपिधायकमैत्रैर्पुनस्त भूस्तानि गौतमादिशास्त्राणि येर्वेदसार लवस्सधयाजितैः स्या० ५७ किंच हे मुने योक्तिकलक्षणवेशमोक्तिमयैस्तवसू तैवर्मितः कवचैरिवरक्षितः काणादसेनामुखे रवज्ञरवङ्गिविहारिणं कल्पितं रुजं नापद्यते तथा हि पादानां गौतमानां पदे शस्त्राशास्त्रि कृतं श्रमं च नापद्यते तथा कापिलसैन्यपष्टायष्टिजन्यं खेदं च नापद्यते शा० ५८ कृष्णायवासुदेवाय गोविंदायनमो नमः रामायनमः

॥ १

मामभिनं

अथपराजयानंतरंयथापुरंरघुसंयादितसतत्रियस्यगूढहृदयस्यास्यसद्मनिभाष्यटीकांनिधायाहम शंकित अयंगतवान्निशायामित्यस्यपरेणान्वयः·मेजुः ५९ निशायामधिनिशीथमर्द्धरात्रावस्यधाम्ना सद्दृटीकामपिभस्मसादकार्षीत्तदहनंविशिनष्टियुगपर्ययेप्रलयकालेनृपतउग्रस्यमहाकद्रस्यफा लललाटयोज्वलनोवह्निस्तस्यापीशिखावेद्रूपंशिखाजालेयस्यसः ६० इत्येवमस्यवार्त्ताविजृंभितेस्मविलासंप्राप ६१।

तस्य

अथगूढहृदयोयथापुरंमामभिनंयादितसतत्क्रियस्य अथिसद्मनिधायभाष्यटीकामहृ मस्यायमशंकितोनिशायां ५९ युगपर्ययघस्मरकद्रुग्रफालज्वलनज्वालकरालकीलजालः दहनोधिनिशीथमस्यधाम्नावतटीकामपिभस्मसादकार्षीत ६० अदहत्स्वगृहंस्वयंहुता शोविमतंग्रंथमसोविद्दधुकामः मतिमांथवांगरेचभेदेव्यधितास्यतिविजृंभतेस्मवार्त्ता ६१ अ

धुनाधिपणा यथापुरानोविधनानाविघ्नपंप्रसादमेति विषमाउनवीदृशीदृशानकिमुपुत्रामभवदंघ्रि किंकराणां ६२ गुरुर्वतंतवपाभाष्यवरेणुपृथरसैमयालालितास्कितस्य निर्विघ्नापोज्वलपक्तिपुतासा पयिकिलहाविननाशकृशानो ६३ यपतेहउनरेवयदातत्वाविधातुंवहुधाकृतपत्नःपाचपूर्वमपक्रम ते ताः पटुयुक्तीर्मावममबुद्धिः ६४

गरत्रभावस्यजातइत्याहाधुनानोबुद्धिःदैवेनपपाअतःसंशापरहितं प्रसादंनाप्नोतिविषमाउनरीदृशीदृशाभवदंघ्रिकिंकराणामस्माकंकिमुउत्ताःपितुनैवयुक्तिस्पर्धः ६२ अतिदुः खितः साक्रोशंउनराहगुरुवरेतिउपविद्या ६३ ननुपुनस्तपैवरचनीयेत्याशंक्याहयदावहुधाकृतप्रपत्नस्तां विधातुमहंप्रपतेहेभगवंस्तदापपायरंवेताः पटुयुक्तीर्ममबुद्धिनोपक्रमते ॥६४॥ श्रीमतेरामा[illegible]यनमः

कृपासमुद्रं तव चरणकोणं शरणं येषां पूर्वे हीनाः अपि दूनाः खिन्नाः अपि सर्वेऽत्र पदं के केन प्राप्ताः अपि तु सर्वेऽपि प्राप्ता
हे गुरो न मन कर्त्ये मम त्वं मंतुरपराधः पुंस्यपराधे पिमनुष्यापि प्रजापतावितिमेदिनी पापांशः इत्ति चेत् हंसो पापां
शो गुरुपदकमलचिंतनमेवावधिर्यस्येति मा भाषिष्ठाः शिवं ६५ करुणापूरकेणास्मिन् इत्यंतरंगो यस्य सः अपपा
दः श्रीशंकराचार्य इत्येवंवादिनमभ्युपगपादं पीयूषसमुद्रतुल्यं पाणिना निराकृता मोहाद्येवल्गुः स्वेद्राव धावं ध

मा२

कृपापारावारं तव चरणकोणामशरणा गताहीना दूनाः कतिकति न सर्वेऽत्र पदं गुरो मे
तु नेतुः कुरु त्वं मम पापांश इति च न्मा भाषिष्ठाः पदकमलचिंतावधिरसौ ६५ इति वादिन
मनमार्य पादः करुणापूरकं पितांतरंगः प्रमत्ताध्विसमेरपालमोहैर्वचनैः सांत्वयति
स्म वल्गुवचः ६६ विषमो वत कर्मणां विपाको विषमोहोपमदुर्निवारणेषः विदितः प्रथमं
मयाप्यमर्थः कथितं प्रागसुरेशाद्देशिकाय ६७ पूर्वस्यगाद्माधरेमत्समीये प्रमाण्यायासौ
वाचितापंचपाद्यात्मेवितान्नापयात्म्यद्य शोकोपातात् झटिति तां लिखेत्यार्यदार्यः ॥६८॥

नं मं घनं येषां तैर्वचोभिः सांत्वयति स्म वसंततमालिका ६६ वत तत्तिखेदृविषजन्यमोहवत् अत्यस्य खलु सोऽदुर्नि
वारस्यैष कर्मणां विपाक विषमो स्मि प्रथममेवमयाप्यमर्थो ज्ञातः सुरेश्वराचार्यैः कथितश्च ६७ श्रुतो
यते शोकापातात् अपगच्छतु शीघ्रं तां लिखेत्यार्यः श्रीशंकरोऽवाचत शालिनं ॥६८॥ ६८॥ ६८॥

य२

शं॰वि॰ अमुना प्रकारेण पद्मपादमाख्यास्य भाष्यकारस्तां पंचपादीं कृती पूर्ववदेवानुपूर्व्या पुनराम आचख्यौ चित्रं मन्माना 403

डिं॰ अस्माहस्वव्याहतज्ञानशक्तिर्यस्तस्मिंस्त्रिभुवनगुरौ सर्वविद्याप्रवक्तरि तेन महापुरुषे तच्चित्रं न भवति मं॰ ६९ सप ५२

२२० सपादः प्रसभं हठेन पंचपादीं विलिख्य परमानन्दातिशयेनोद्धृति पुष्टं उद्धमति पुष्ट पुनः समममति पुष्टतरम्

अर्थ श्रीमान्स पद्मपादः जलजवरगाः भाष्यकृत् पंचपादीमाचख्यौ तां कृतिमुपहितां पूर्ववदेवानु
पूर्व्या नेतच्चित्रं परमपुरुषे व्याहतज्ञानशक्तौ तस्मिन्मूले त्रिभुवनगुरौ सर्वविद्या
प्रवक्तैः ६९ प्रसभं स विलिख्य पंचपादीं परमानंदभरेण पद्मपादः उद्दति पुष्टहति पु
ष्टम्पयैदिन्वनरुद्धापत्तितु स्मन्नृत्यति स्म ७० कविताकुशलो यकेरलक्ष्माकमेनः क
न्नराजशेखरस्य मुनिवर्य मममुमुदं वितैर्निजकोटीरनिघृष्टपान्नखाग्र्यः ७१ प्रथ
ते विमुनाटकत्रयीसत्यमुना सद्यमिना ततोनिपुणः अथममुत्तरमादहे प्रमादाद्दहनेले ६८
सा द्रुतितामुपागतेति ७२

रौहित्तनंदा अप्युमुंचत्पुनरुद्धापत्ति स्मतु पुनर्नृत्यति स्म वसंततमा ७० कमिनोरंजकः निजकोटीरैः किरी
टसंवधिरत्नैर्निघृष्टं पादनखाग्र्यं येन स अमुमुनिमुदं वितेने पे॰ ७१ एवं प्रस्तावितेनामुनासंयमिनासानाः
टकत्रयी प्रपतद्गतिततोनिपुणः अमाद्दहनो सा द्रुतितामुपागतेतीदमुत्तरमुपाददे ॥७२॥ रामजी॥ २१०

तानाटकत्रयीहे वररद्द किंकर वाणीति प्रणामनू विज्ञापितवान् ७३ एवं राजसेखरेण विज्ञापितो देशिकः श्री
शंकरो नृपकालटिनामको महाराये यांते द्विजकर्मनधिकारिणा इति स्पृश्येहानी शप्नाभवतापितथैव विधे
पायतः पापाइतिराजानमशिषत्त ७४ उपसंहरति पद्मपादेन स्वविषयन्निंप्रतिपद्यातुष्टे सतिपुनः केरल

मुखतः पठित्तामुनीन्द्रनाताविलिखन्नेव विस्मिप थभूपः वद किंकरवाणी किंकरोहं वर
इति प्रणामनू व्यजिज्ञिपद्व ७३ नृपकालटिनामकामहाराद्विजकर्मानधिकारिणाद्यश
प्ताः भवतापितथैव तेविधेयावतपापाइतिदेशिकोशिषत् ७४ पसांद्यौप्रतिपद्यनष्टवि
वृतिं तुष्टेपुनः केरलक्ष्मापालोयतिसार्वभौमसविधं प्राप्यप्रणम्यांजसालब्धातस्यमुखा
त्स्वनाटकवराणपानेइ पाथोनिधौ मज्जेस्तत्पदपद्मयुग्ममनिशं ध्यायन् प्रतस्थेपुरी ७५
इति श्रीमाधवीयेतत्तीर्थपात्राटनाद्यर्थकः संक्षेपसंकरजयेसर्गोजनि चतुर्दशः ॥ १४ ॥ १४ ॥

भूपालोयतिसार्वभौमस्यसविधंसमीपंप्राप्यांजसा ऊदिति प्रणम्यतस्यमुखात्स्वनाटकवराणि लब्धा
नेइजलधौमज्जनस्यचरणकमलयुग्ममनिशंध्यायन्पुरीप्रतस्थे प्राप ॥ ७५ ॥ इति श्रीमत्परमहंस
परिव्राजकाचार्यबालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशरामकुमारसूरिकृते श्रीशंकराचार्यविजय
डिंडिमेचतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः ॥ श्रीमत्तेरामानुजायनमः ॥

वतंस२ सनुथनपति२

405

श्रीगणेशाय नमः॥ अथ दिग्विजयकौतुकं सपरिकरं निरूपयितुमुपक्रमते अथानन्तरं पद्मपादहस्तामलकसमि-
त्पाणिहितानन्दज्ञानकेश्वविष्णुगुप्तशुद्धकीर्तिभानुमरीचिकृष्णदर्शनबुद्धिवृद्धिविरिञ्चिपादशुद्धानन्दानन्दगि-
रिप्रमुखैः सहस्रैः शिष्यवरैर्युतः सुधन्वना राज्ञा चानुयातः सर्वा दिशो विजिगीषुः सन्नुदारधीः श्रीशंकराचार्यः
प्रथमं सेतुं प्रतिप्रतस्थे वसन्ततिलका अत्र प्राचीनानुरोधेन मध्यार्जुनं प्राप्य ततः सर्वाः ककुभो विजिगीषुः प्रथमं
सेतुं प्रतिप्रतस्थे इति व्याख्येयं तथाहि श्रीशंकराचार्यो मध्यार्जुनं नाम शिवाविर्भूतस्थलविशेषं प्राप मध्यार्जुने
स्नानमाहात्म्यपूर्वं विद्यादिभिः पूजितपादपद्मं बुद्ध्योपचारैरभजन् त्वरे शंनिष्पापतां प्राप फलेकपात्रं तत्र किल भ-

अथ शिष्यवरैर्युतः सहस्रैरनुयातः स सुधन्वना च राज्ञा
ककुभो विजिगीषुरेष सर्वाः प्रथमं सेतुमुदारधीः प्रतस्थे १

गवान् श्रीशंकराचार्यः सदाशिवमेवमब्रवीत् स्वामिन् मध्यार्जुन सर्वोपनिषदर्थोऽसि सर्वज्ञोऽसि तस्मान्निगमा-
दितात्पर्यगोचरो द्वैतमद्वैतं वेति संशयः सर्वेषां पश्यतां निर्द्वन्द्वं ब्रूहीति प्रार्थितो मध्यार्जुने शालिङ्गाद्भा-
त्सावयवरूपाणां विष्वक्समुद्भवमेघवत् गम्भीरया गिरा द्वाभ्यां हस्तमुद्यम्य सत्यमद्वैतमद्वैतमद्वैतमिति कालि
गागेन तद्देधा पश्यतां नराणां महदद्भुतमासीत् तदद्भुतमश्रुतं द्वैतशास्थिताः श्रीशंकरमेव सद्गुरुं कृत्वा मार्गणापती क
गणकौमुताचापराः प्रातःस्नानादिविष्णुप्रपञ्चपञ्चपरायणाः श्रुतिसंवादिताचारगाः शुद्धाद्वैतपरायणा
बभूवुरथ तद्देशस्थानद्वैतवादिनः कृत्वाप्रमथैः शंकरणवशीष्टसमतो रामेश्वरं प्रतिजगामेति ॥१॥ २॥

श्री॰वि॰
डि॰
२१२

तत्रकिलतस्यशाक्तैर्विवादोऽभवन्नाविशिनष्टिगिरिजार्चीकपटान्मधुप्रसक्तैर्विवादंविशिनष्टिनिकटस्थभ्रापाविती
र्णोद्दतोवद्दमाद्देयामिमताश्चताः स्फुटंयथास्यात्तथारिंखत्पदस्फुरत्पायाः पदाब्जतुलागुञ्जत्पल्लह्लानपदेतिकावित्या
ऽः तथाहितत्रस्थागुरुशैरवरंगतिवंरमद्धीनिवाचाचिरेस्वामिन्नसद्दिदंमतंप्रणामितंचित्रपरंपावनंश्राचा
शक्तिरशेषकार्यजननीश्रीभार्गुतोऽभूः यद्यपमायावश्रीतोमहत्त्वमुखरंसर्वंजगज्जायते १ तस्मावागाद्यगम्य
त्वात्सेवा॰ यागपत्वहेततः तद्दंशाख्याभवान्यास्तुपादसेवापरावपं २ स्वर्णनिर्मिततत्पादैर्वेहूमीवासुवाहवःजी
वन्मुक्तापतेविद्यापासकानांफलंश्रुतं ३ विद्याचाविद्याचयत्पल्लहद्दोभयंसह॰ अविद्ययामृत्युंतीर्त्वाविद्ययाम

अभवत्किलतस्यतत्रशाक्तैर्गिरिजार्चीकपटान्मधुप्रसक्तैः
निकटस्थवितीर्णभ्रूरीमोद्दस्फुटरिंखत्पदपुङ्क्तिमान्विवादः
॥२॥

नममश्नुते ४ तस्मात्कटाक्षलेशेनमुक्तिदायामुमुक्षुभिः सेवनीयाश्रयत्नेनप्रकृतिः सेश्वररूपिणी ५ प्रकृ
तिश्चेश्वरश्चेतिश्रुतिस्तदभिन्नतास्तदेवेत्यादिवाक्यानिनश्वराणिमतानितु ६ अकारादेर्यथोत्पत्तिः प्र
णवस्यस्वरूपमनतातेचक्रिणीनांभवानीलक्ष्म्यादिका [illegible] नांतथास्तिसा ७ सिद्धांऽतः सर्वदेवानांकारण
स्यप्रभोपराचंद्रस्यचंद्रिकावद्याकृष्टेहोधवरूपिणी ८ स्वाधीनवल्लभेमुक्ताशक्तीकद्रस्यभोयतेसेवा
स्तीयंभवानीतिनिश्चयेनयुतावयं ९ नरवाघ्रैर्भवद्भिश्चकृतातत्त्विकृपयारणंसेवोपास्यात्ततोमाता
मुक्तिदायशेश्वरी १० इत्युक्तश्चाचार्यवरोमहेशः संप्राहतान्संत्यमिदंतथापि कुरुस्वायनमोनमः॥

406

राम
२१२

अस्य स्वज्ञानात्स्वरूपस्य मुक्तेः संप्रोदितत्वात्सकलेपि शास्त्रे ११ आत्मानमात्मना ध्यात्वा मुक्तो भवति नान्यथा तमेवेत्यादि
वाक्यानि प्रमाणान्यत्र कोटिशः १२ अजामित्यादिमंत्रे ऽजायास्तु रूपमभिधाय हि तत तत्त्वं परेशस्य मुक्त्यर्थं संप्रकाशि
तं १३ किंचापि सांख्ये प्रकृतेः परस्य विकारहीनस्य सुबोधतः सा उक्तात्तदैव प्रापस्य सुखे कथा न्या ज्ञानाद्धि मुक्तिः परमस्य
मर्मः १४ एवं संवोक्तं ब्रह्मणा ज्ञानिनो हि ब्रह्मज्ञो ब्रह्मैव नान्यो लि कश्चित् ब्रह्मेत्यादि वेदवाक्ये त एव ज्ञानसम्यक्
साधनीयं भवद्भिः १५ विद्यारूपा भवानी या संप्रोक्ताद्वैतबोधिनी तस्याः सुसेवना द्धंसुचितस्य शुद्धिर्विजायते १६ त
स्मात्तु कुंकुमपुंड्रादि परित्यज्य तथैव च हेमपात्रादिचिह्नानि विद्यायां रतिमागताः १७ ब्रह्माहमिति रूपायां मुक्ता भ
व यनान्यथा एवमुक्तास्तु विह्वाः सर्वे नत्वा परं गुरुं १८ ध्यानसंध्यापरा नित्यं पूजादि निरता लपा अद्वैतस्य
ज्ञानसंक्लिष्टत्वमुपागताः १९ महालक्ष्मीभक्ताः परमपूरुषं शंकरमपि समेत्याचुर्नत्वा निखिलफलदा सर्वज
ननी महालक्ष्मीराद्या प्रकृतिरसदित्यादिनिगमैः सदेवेति श्रुत्या कपरपूरुषस्यामलतनोः २० ब्रह्मादयोपि ज्ञा
यंते पस्या पस्या परेशा तु अयंत भावना वासि सैव सत्याममुमुक्षुभिः २१ लक्ष्म्याः समाराधनतत्पराणां पद्मान्तमा
लाभिरलंकृतानां वा ह्यांश्च कंजांकविभूषतानां सकुंकुमेनांकितमस्तकानां २२ हस्तात्स्थिता मुक्तिरतो भवद्भि
रूपासनीया सकलेश्वरेश्वरी इत्युक्तं प्राहाद्भुतमेतदुक्तं मतं भवद्भिः अत्रापि तत्त्वं २३ सच्चापरात्मा न तदस्य
कश्चिद्त एको द्वितीयः सदसत्स्वरूपः तत्त्वं तत्स्त आत्मेति निबोधितः श्रुता वानंदरूपः सतु वर्तते सदा २४ प्रकृते
स्तदधीना याः मोचकत्वं नसंगतं अहं ब्रह्मेति या ध्याता तत्स्य मुक्तिः करे स्थिता २५ अनित्योपासकानां तु लोका
वाप्तिस्तयाविधा अतो रूपपरित्यज्य पद्मकुंकुमधारणं २६ अद्वैतविद्यां वै समाश्रित्य साधवः मुक्ता भवि
ष्यत्युक्ताः शिष्यतां समुपागताः २७ ततः प्राग्नत्यचार्यं शास्त्र ह्यो पासनेरताः प्रलयं द्वकविह्वे नमुक्ताः नत्वा वभा
षिरे २८ स्वामिन्वेदस्य नित्यत्वात्कारणानि त्यरूपता कारणं सर्वलोकानां परात्परतरा मता २९ जगत्कर्त्रीतिनि

गि १ श १ त्वा स्व २

वानर्सर्वैतुअकर्तव्यंद्विजातिना ३३ इत्युक्तोभगवानाह कं वतावादिकं गमात्स सभद्रु ३

त्यावर्त्तिचश्रुतिवाक्यतः सैवात्मब्रह्मविद्यादिंद्रजालेरूद्रहृता ३० गुणातीतस्वरूपाचसेव्यासर्वैर्मुमुक्षुभिः वागुपास
नमेवातोवुरुध्यंहृत्प्रपन्नतः ३१ नावेद्देत्यादिवाक्येनवेद्यार्थज्ञानवर्जिताः तत्परंवाक्स्वरूपंनानुवेदेतिप्रकाशनात् ३२ वा
क्स्वरूपानुसंधानंसर्ववेदांतनिश्चयेनहि वेद्यार्थंतस्यवेदस्यनित्यताकथमुच्यते ३४ वर्णमात्रस्यनित्यत्वंवर्णानांसंततेस्त
नोद्यः स्वकल्पस्यागमात्समुद्भूतस्यैतद्यालयसंभवहेतुतः ३५ यस्यनिश्वसितंवेदाइतिजन्यत्वदर्शनात् यज्ञान्यंतदनि
त्यंवेतिप्रमाणान्नवात्पमः ३६ महर्षिर्व्यासविःप्राहसृष्टिकालेखिलप्रभुः युगांतेप्रलयंयातिवेदमंगसमन्वितं ३७
इत्युक्तेस्यपिसिद्धांतेवेदराशेः प्रवर्तनं गतस्यप्रलयंसूर्यात् शारदानित्यताकुतः ३८ अनित्यत्वेपिदेवानांब्रह्मणोनि
त्यतामता नित्यासाप्यारदातद्वत् नरमाणियमिदंमत ३९ प्राद्यस्यजीवस्यचैमुरवस्यनित्यत्वमन्यस्यमुखेस्थि
ताया अनित्यतायांखलुशारदायानसंशयोबुद्धिमतोस्तिकश्चित् ४० प्रकृतिः परमात्मस्वतीयामहदादेः सकल
स्यकारणत्वात् इतिचेन्नसमजसंयतोस्तिपरमात्मव्यतिरेकितामथात्वं ४१ वागाद्यतीतः परएवमूमासदाशिवाख्या
प्रकृतिर्नवाच्या सदाशिवाद्येवरतावतस्यज्ञानंसमस्यकारिसाधनीयं ४२ ज्ञात्वातमेवखलुमुक्तिपदंप्रयाति
मार्गोनवान्यइतिवेदउदाजहार शुद्धाद्वयस्ततत्तमेवरताभवंतोस्वानाहिवर्मपरमार्गावुद्धिमतः ४३ कुवेन्ननेकदुरिता
न्यपहायपूर्वंस्वबुद्धिंगताः सुरवघनस्यनिवाधतोऽद्धामुक्ताभविष्यतकसापिनचान्यथाहीत्युक्तावभवुरखिलाय
मिनः सुशिष्याः ४४ वामावाराः समेत्याहुस्ततोज्ञानवतांवरं संविस्वरूपमज्ञायकथावेषधरोभवान् ४५ निरर्तोद्वैत
विज्ञानेवंध्यापुत्रसमेयतः लयेपिभेदसत्तातोऽद्वैतंनेवकदाचन ४६ ईश्वरेपिविमर्शोवैएषगेवास्तिसर्वदा यया
विनापरेशस्यशक्तिपास्वल्पापिदुर्लभा ४७ साशक्तीरस्तीहसदास्वतंत्राजगद्विधात्रीचशिवस्यबीजं विद्या
त्मिकातत्ररतिंगतानांमुक्तिःकरस्थाकिलनेतरेषां ४८ विमर्शसंलपव्यक्तंब्रह्मभगवादयोजगुः तत्परास्वत
तोऽत्यन्तत्तापहस्तदृशां ४९ तस्याःसेवानिरतमनसांनोनिषेधोऽधिकारोनास्त्येवेवंविहितकरणासिद्धता

408 213 213

मागतानां निषेधमुत्पथवर्तिनां को विधिः को निषेधो भगवदादीनाममलमनसां नः प्रवृत्तिर्हि
मार्गे ५० तस्माद्द्वैततापविहाय सर्वविद्यापरमात्मस्वरूपे तत्त्वमुक्तेः इत्युक्तः शाखापरगं वाक्यमेवं प
ठेति श्रुत्या हि विबोधकाले ५१ शालातिरिक्तस्य निषेध एव कृतस्तदानीं न विमर्शदेशः न
स्थलिस्तत्पत्वमनात्मनो नो मुक्तिस्त्वनित्यप्रकृतेरुपास्या ५२ मायाभिरिन्द्रः पुरुरूप ईयते र
त्वेवमस्याबहुरूपता श्रुता तस्माच्चिदात्मा प्रकृतेः परः [illegible] भुङ्क्ते यात्ति मो[illegible] मुमुक्षुभिर्मुद
५३ ईशानो भूतभव्यस्य [illegible] श्रुतिबोधिते [illegible] किंचित्करं त्वमुक्ति मोक्षादेव ने चान्यथा
५४ कलौ नाहं न शीलानां सुरापानादि कुर्वतां ब्राह्मणस्य नास्ति पुष्पाके कुरुतां तो विनिष्कृ
तिं ५५ भगुणालाडितो विष्णुः कुंभजेन सरित्पतिः पीतं कथं न भवतां महिष्णि शक्तिस्तथा
विधा ५६ तस्माद्धि मूढतां त्यक्त्वा भ्रष्टे ब्राह्मणजातितः प्रायश्चित्तमनुष्ठेयमित्युक्त्वा स्वप
रं गुरुं ५७ नत्वा प्रायश्चित्तमेवाकृत्वा शुद्धा द्वैते संरताः साधुवृत्ताः सत्कर्मीस्थाः पंचपञ्जा
परास्तजाताः शिष्याः सर्वदा देहहीनाः २ एतत्सर्वं समहेशादर्शी पत्ति सहि श्रीशंकरस्ता
न् शास्त्राणि व्याख्याहरलोपिपु [illegible] शायेर शास्त्रान्विधाय कर्मसेतुमकरोत् तान्विष्ठि
नष्टिहिमेति प्राचार्यस्य द्विजपापिन स्वरख्यातावृथमित्याह लोकहितायेति ३ एवं सेतुं प्रति
प्रस्थितेन तत्र प्रस्थानेन लाभवानीनिकटस्थानं पराजयसं[illegible]पण प्रदर्श्य रामेश्वरं प्राप्तदे
शास्यानां तेसंमहेशावर्तोपितुमाद्याभिरज्योतिरामेश्वरं वस्य मालाप्रकारणाभिरज्य पादैः
सहचोलान्देशविशेषान् द्रविडांश्च व शवि धापततोहलि संज्ञपर्वतस्य कटिमेखलाभूतां
कांचीनगरीं जगाम दमत्रावधयं रामेश्वरं रामकृतप्रतिष्ठं कामेश्वरीभूषितवामभागं।।

६

सृ ८

तं॰

महं हृन्नीलोज्ज्वलद्युतिकरीटं भास्वरं त्वामिह पूजयामि १ इति गंगाजलैः शुद्धैरर्च्ययामास शंकरः
सुबिल्वैः पंकजैः पुष्पैः वन्यैर्वन्यफलैस्तथा २ तत्र मासद्वयं वासं कृतवानार्यभागताः शुद्धेत
द्वाहिणः शैवाः लिंगांकितभुजद्वयः ३ फालेषु लांकितारौद्रा भक्त्या लिंगेन चिह्निताः ३ म

सहयुक्तिभरैर्विधाय शाक्तान् प्रतिवार्य्य हरेण
पितान् शाक्तान्शुद्धिजातीयवहिर्लिंगिम् शैवान्
रालोकहिताकर्मसेतु ३॥ शंकराचार्याय॰
य

वीकधरावाहुद्वयपतुनास्तथा हृदि ४ मूलं शिरसि लिंगं च धारिणो जंगमास्तथा ललाटे हृ
दये नाभौ वाह्वोः शूलेन चिह्निताः ५ गुरुं पाशुपताः नत्वा प्रोचु कारणमीश्वरः शिवा तस्थि
तसंयुक्तैः सेवनीयः प्रयत्नतः ६ ऋतं सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिंगलं ऊर्ध्वरेतः विरूपाक्षं वि

स्वरूपायवैनमः ७ द्यौर्मूर्धानंयस्यवेदावदंतिखंवैनाभिंचंद्रसूर्यौचनेत्रेदिशःश्रोत्रेवागविज्ञाश्चवेदासमुहृद् ५११
वैप्रपन्नमहंप्रपद्ये ८ इत्यादिवचनैरेतैःशिवभक्तिमतांयते तस्यलोकेभवेद्वासःशिवचिह्नांकितात्मना ९ कि
वकारणंचिंतापाशेभूराकाशमध्यगः पोक्तास्तथासुरैःपृष्टःकस्त्वमित्याहशंकरः १० अहमेकःपुराद्देवा
आसंमत्तोनचापरः इदानीमहमेवास्मिसद्रूपोजगदीश्वरः ११ इतितस्माच्छिवःकर्त्तासामान्येरणुदीरितः
१२ वसत्यस्मिञ्जगत्सर्वंवासुमेनप्रकीर्तितः सवासौदेवइत्युक्तोजगत्कर्त्तामहेश्वरः १३ पान्सुखंजीवनंपाशो
करोत्यस्यशंकरः पालकोविष्णुराख्यातःसनासीत्याकृतेलये १५ पाल्यस्याभावतोप्यत्रप्रमाणंकृत्समावि
स्या

प्रभिपूज्यसततत्रामनाथेसहपार्षदैःस्तवप्रविधापयेलान्
इविडांश्चततोजगामकांचीनगरींहस्तिगिरेर्नितंवकांचीं ४

तंरुद्राणांशंकरश्चास्मीत्येवंशिवरहस्यके १६ महादेवस्यवाक्यानिमुनिंद्रवीससंप्रतिसावधानतयातानि
श्रुतव्यानियतीश्वर १७ अहमेकाहरःकर्त्तासुदःपरात्परःशिवःसदात्माब्रह्मविष्णोश्चलोकानामादिकारणं
१८ पुराणःपूर्वगःपूर्वजोगःश्रेष्ठोहमद्वयःमच्छक्तिरूपिणीशक्तिःजगत्संहारकारिणी १९ लुसामप्येव
सास्त्यापुनःस्रष्टोमयानघ सामहत्तत्वमुत्पाद्यविश्वस्याकुरकारणं २० अहंकारंसमुत्पाद्यत्रेगुण्यपूर्वितं
ततोगुणान्त्रयात्मिकाच्चर्वत्द्रानेकादशात्ययान् २१ राजसात्सृष्टिकर्तारंकारयामासपादरंमाति
कात्मानंपरायत्तांमसांल्लयेश्वरान् २२ अमादवर्णसंजातमुवर्णात्तमवर्णतःतेप्रसत्वान्तयात्रह्मा
विष्णुरुद्राइतित्रिधा २३ अन्यैतदनहृज्ञिस्याएवमेकादशेश्वराःतेषांविभूतयःसर्वेदेवालोकाश्चराच

शं॰वि॰
डिं॰
२२५

412

रा: २४ यद्रूपं यद्धाम गतास्ते कर्मानुसारतः तेसर्वे प्रलये ब्रह्मंस्तेजस्येव लयं गताः २५ राजन्हैरण्यवर्णोयं ब्रह्म
तुब्रह्माहमलभत कृष्णेनाराधयं सेव तेजस्सत्त्वो भवत्पुरा २६ रुद्रस्य शुक्लवर्णोत्र ह्यस्तो नारायणस्य च
सितु रुद्रप्रकृत्यंतरगतः शुक्लेन वेतसा २७ मद्दिक्षा शुक्लवर्णा सा मय्येव विलयं गता अतोस्य नंततः सर्वा
पेवदैवापि न गोचरः २८ वेत्ति कश्चिन्न मन्मायां जन्मास्थितिलयावहां अतो सद्भ्यचेन पराः रुद्रशाक्तज याश्रि
ताः २९ पंचाक्षरीजपपरा रुद्राक्षाभरणान्विताः भूतिभूषितसर्वांगाः सदा ध्यानपरायणाः ३० ईश्वरं रुद्रम
व्यक्तं व्यक्तरूपजगन्मयं पश्यंति नरश्रेष्ठ तेषां मुक्तिः करस्थिता ३१ अतस्त्वं भूतिरुद्राक्षधारणं कुरु सर्वदा
कुरु नित्यं महादेवपूजनं भक्तिसंयुतः दुर्वाससे मुनींद्राय ह्येवमुक्त्वा सदाशिवः ३२ अंतर्दधे तदा चारमहर्षि मु
निसत्तमः इत्यतः परमात्मा सोसेवनीयो मुमुक्षुभिः ३३ नारायणोकामयत द्वितीयः प्रजाः सृजामीति त
तो महांति भूतान्यजायंत तथा विधाता प्रजापतिश्चापि जनिं प्रयातौ ३४ अत्रापि नारायणशब्दवाच्यो महे
श्वर एवाखिलतनुनारं ब्रवंतु विद्वांसो नरः स महत्स्यानंतत्स्याखिलबुद्धिगम्य ३५ अस्यैवा शाद्विश्वदेवाः
प्रमाणं त्वस्मिन्नर्थे वेदा वाक्यानि सोसौ यस्मात्सौम्यात्तिरुद्रानतिस्तस्य सर्वस्यात्स्वप्नमहत्त्वाति यत्नात् कारणा
त्वेन श्रेष्ठत्वं तथा शाह के निश्चितो कार्यात्मनायतो जातास्विदेवा इति च श्रुतिः ३७ सत्यं ज्ञानमनंतं यो गुहायां नि
हितं प्रभुं वेदेत्यादि श्रुतिप्रोक्ता ता देवा महेश्वरः ३८ निर्गुणो ध्यायमेव शाश्वतं तपित्वा चिरं पुरा सृजामि त्यात्मन
स्तेजः सूर्याकारणमहं दृष्टवान् ३९ मनस्य चंद्रं तथा सत्वं भौमं सौम्यं तु वाङ्मयं सुखज्ञानमयं स्वगुरुं शुक्लमयं पंडि
तं ४० ईशात्म कृशानिं चैव वकार परमेश्वरः तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ४२ इति श्रु
तेस्ततो देवान्नारायणः पश्यद्धात ब्रह्मा प्रजापतिर्विष्णुः प्रजापालनकृत्तथा ४३ आसीन्नारायणः पूर्वं नैव ब्रह्मा
नो नविधिस्तथा इति श्रुतौ विस्पष्टं रुद्र ईशानो न महेश्वरः ४४ सर्वाभावापि नाभावः परेशस्य कदाचन ज

सूर्यादिमंडलानीयं तेजसा भांति न त्वतः ४१ न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोयमग्निः ३

एषोऽभिमतो मयापि ५० मूलं हीनं तु लिङ्गादेर्धारणं त्याज्यमेव हि सर्वदेवालयस्यास्य शेषः श्रेयस्करो ५४

५१

गत्वा गणाभृतस्य वेद्वा वस्त्रमाणतः ४५ कर्मणा जीततत्त्वाकः कर्मणो वस्तिलीयते इति वाक्यात्तु गद्दीनं कर्मैवास्तीति नोचितं ४६
ईशं [illegible] विना जडं कर्म फलदानेक्षमं नहि ब्रह्माभावविद्वान्निंद्यो वेदश्चज्ञात तो नमः ४७ ब्रह्म सन्नेव स भवति ब्रह्म सद्दृसति वे
द चेत् ब्रह्मास्ति ब्रह्मेति चेद्वेद संतमेनं ततो विदुः ४८ इति तस्मा जगत्कर्तुर्महेशस्य परात्मनः उपास्य तत्त यातस्य चिह्नानां धा
रणं स्मृतं ४९ इत्युक्त्वा आचार्यवरो वभाषस्पष्टिं स्थितिं प्रलयं चैव यो वै ब्रह्मादिरूपेण करोति देवो वदतार्थं नहि ५२ ना
भेरूर्ध्वे सोम पास्तु नाभ्यधस्तादस्तामपाः देवास्तिष्ठंति विष्णुर्वेदवेदांगपारगे ३ शिखा शिरो ललाटं च कर्णौ घ्रा
णं कपोलकं जिह्वा यां च तथा चोष्ठौ चुबुकं कंठमेव च ४ स्कंधौ हृदयं भुजद्वंद्वं बाहू हस्तपुटं तथा वक्षो नाभिः कटिर्लि
गं वृषणौ चोरु जानुकं ५ गुल्फौ पादौ समाश्रित्य मदाद्याः सर्वदेवताः पितरो मुनयश्चैव सत्ता नानाद्याहार मिश्रिते ६
नित्यादिकर्मभिरलब्धाभवामोना त्र संशयः इत्येवं प्राह भगवान् ब्रह्मा रणके तु प्रतीश्वरः ७ श्रुतिरप्याचेसकला हि
देवावसंति देहे खलु भूसुरस्य ततो ह्यताप्तेतु कृते सुरास्ते पलायसंयांति शरीर खोसाः एनं श्राद्धापलायते देवाः श्री
षोद्दिवासिनः पतितो यं भवत्येवम्भ दुर्वृत्ति का इत्यवतु ८ याधिविना कर्म योग्य विश्रंगो चिह्नमीह्न च लोके स्वरंभा
नु [illegible] मी ह्नद यवाहृ दमाविशेत १० इत्यादि वाक्यानि वहूनि संति पाम्पामितां यं श्रुतिरेव साक्षात् उपासनं भेदयुतं
विनिंद्यत्र ततयाप्या श्रुतिरेवमाह ११ लोकान्हि सर्वान्खलु कर्मणाचितान्नित्यत्वहीनान्वलोक्य भूसुरः निर्वेद
मान्नकृतेन लभ्यते मोक्षो तत्प्राप्ति मनन्यमानसः १२ वेदार्थज्ञं ब्रह्मवोधायगच्छेदित्येवं तस्माद्धिमात्मा पवो ध्य
ब्रह्मेवान्यच्चिन्हसंधारणात्व यं मुक्तिः केवलं ज्ञानतोऽस्ति १३ तं दुर्दशं गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्टं पुराणं अ
ध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति १४ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन यमे
वैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वां १५ अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितं महान्तं विभुमात्मानं म
त्वा धीरो न शोचति १६ यदा चर्मवदाकाशं वेष्टयिष्यंति मानवाः तदा देवमविज्ञाय दुःखस्यान्तो भविष्यति १७ तस्माद

या५ वै३

ज३

पाश्चित्यपरात्मविद्यांप्राप्नोगुरोरेवकृपाकटाक्षात् अभेदृष्टांशमतपानेन्नोभवंतिसंश्रुत्यगुरोर्मुखाज्ञात् १९ विद्वेषनी
स्वामिवैकाश्रिलिंगभस्मगागीज्वावपरमप्रीतः स्वामिनंपरमंगुरुं १९ स्वामिंस्त्वमेवशरणंममसर्वदासिसंसारसर्प
विषदष्टतनुंनयाभ्रमामपुष्पदृतिनिर्मलवेदृवामेनेष्टाभिद्वासिशिवएवजगत्पिताहं २० महादेवस्यपूजाणाः
फलंत्वमसिसत्तमः इदृतामतदातात्वंरुद्रदृष्टुतमोन्नमः २१ इत्येवंस्तुतिपात्रंतंस्तुत्वामङ्गमुद्गः पीत्वापादो
दकंसम्यकृतदृक्कामततत्परः स्वकुलग्रामदेशस्थान्सर्वानहृदृत्यतिनः कृत्वागुरुंनमस्कृत्यसुखमासतसप्रांकरः
२३ ततोन्येभ्रमतिरुद्राक्षधारिणोलिंगचिह्निताः प्रोचुर्विप्रतस्थलायाद्दृष्टास्वामिनमद्भुतं २४ मायावेषधरः कस्त्व
प्रामाणिकमतादस्मुभ्रष्टंकृत्वाधुनागंतं प्रकृतोस्पत्तिवंचकः २५ ब्राह्मणादृत्तमंप्रोक्तंवेदस्थंयमुनिसत्तमः वेदस्या
दधिकंशैवमित्यजः प्राहनारदं २६ तस्माद्ब्राह्मणरूपत्वं नकिमर्थभवताकृतं नमस्तेइतिवदेनस्तु संप्रपञ्चमहेश्वरः २७
सर्वाननानाशिरोग्रीवः सर्वभूत गुहाशयः सर्वव्यापीसभगवांस्तस्मात्सर्वगतः शिवः २८ इतिश्रुतायतपीपसूक्तेः मु
क्तोपसंहृतं ततस्तेनापिसर्वात्माशिवएवनिरूपितः २९ पत्न्यौतेह्रीश्चलक्ष्मीश्चपार्श्वेहोरात्रेकमत्ते इतिवाक्यद्वय
नापिशिवएवनिरूपितः ३० गंगाह्रीपार्वतीलक्ष्मीस्तत्पतिःशिवईरितः स्कांदेपामत्स्यैवतद्वाक्यानिमुनेश्रुणु ३१
दंडगगामाद्पतन्मौलौगंगारुद्रस्यवेगतः तदीयभारसंभ्रांताह्यवादीत्तांसदाशिवः ३२ ह्रीमतीभवनात्युद्धेर्वर्तः
संप्राप्यमामिह पुरुषंपुरुषश्रेष्ठं ब्रह्मविष्ण्वादिकारणं ३२ सातेनत्वामहादेवं प्रभृतिमक्ति
तः ह्रीमातयात्तुमिलिताह्रीरितिप्राच्यतेबुधेः ३३ तस्यांकमदनारूढाशक्तिर्माहेश्वरीपरा महालक्ष्मीरितिख्याता
षणामासर्वमनोहरा ३४ तस्यास्तेजःकणाज्जातालक्ष्मीर्वाकोटयः पुराशिवतेजसमुद्भूताहरिब्रह्मादिकोटयः ३५
क्षिपंतेपुनरेवैततत्रतत्रलयानुगा इतितद्विवसेव तत्पत्नित्वंसुनिश्चितं ३६ शुद्धस्फटिकसंकाशेदक्षिणपार्श्वे
केमतंदिनत्वंरात्रितावामभागेस्यामतायतः ३७ धर्मवर्णोपिचाथर्ववेदेसर्वात्मरूपतां नित्यानित्योहमित्यादि

४०

नाहस्त्वमुखाच्छिवः ३९ जगत्कारणमत्रस्मत् यच्छिवरहस्यके धेपत्वात् शिकमाख्यातं शिवस्य परमात्मनः ध्येयत्वे
तव साक्षिणो मुनिगणाः ज्ञानप्रदत्वे गुरुको वेद्यत्वे निगमाः स्वभक्तो विमतज्ञातौ कृतं तादृक् यः नित्यत्वे भगवत्पिता
महश्शिरः सृष्टेः रमाद्यत्तयोः अन्यत्वे च वराहहंसवपुषौ पद्मानपन्नासनौ एवं श्रुतिषु सर्वत्र जगत्कारणमीश्वरः रु
द्र उक्त इति शिवं पूनवेवाम्यो विवक्ति मे ४२ तन्न लिंगादि रुद्राक्षविभूत्यादिक धारणात् पाठार्चनया वेदरुद्राध्याज
पेन च ४३ सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति शिवरूपतां रुद्रकाण्डे यमर्थो हि समस्तकेन ...
निरूपितः ४४ स्तेयं कृत्सगुरुस्त्रीगामत्वा सुरां पीत्वा ब्रह्महत्यां च कृत्वा भस्मच्छन्नो भस्मशय्याशयानो रुद्राध्यायी
मुच्यते सर्वपापैः ४५ कोटिजन्मार्जितैः पुण्यैः शिवे भक्तिः प्रजापते बहुनात्र किमुक्तेन यस्य भक्तिः शिवे दृढा ४६ महा
पापौघकोटिभिर्मर्त्योपि च समुच्यते इत्युक्तो शिवगीतासु पुनस्तत्र च कीर्तितं ४७ धर्मार्थकाममोक्षाणां पारं पास्य
यपन वै मुनयस्तत्र वह्नामि व्रतं पाशुपतामिधं ४८ कृत्वा तु विरजां दीक्षां भूतिरुद्राक्षधारणं जपं स्तुवे दशाभरुद्र
शिवनामसहस्रकं ४९ संत्यज्य तेन मर्त्यत्वं शैवीं तनुमवाप्स्यथ ततः प्रसन्नो भगवान् शंकरो लोकशंकरः ५०
भवतां दृश्यतामेत्य केवल्यं वः प्रदास्यति इति कालाग्निरुद्रोपनिषद्यपि निरूपितं ५१ एवं शंभुर्ब्रह्मलोके विस्तृतिरिति
विस्तृतं एता विस्तृति महात्म्यं के नव कुं स प्रकथ्यते ५२ शीर्षे कंठे कर्णयोश्च बाह्वो रुद्राक्षधारणात् नीलकंठो भवे
न्मर्त्यो ब्राह्मणो ब्रह्मसत्तमः ५३ इत्यगस्त्यस्य संप्रोक्तं संहितायां यतीश्वर एतन्नात्मतनुर्नैव तद्धाम इति मानतः
५४ लिंगांकनं मवश्यं वेकर्तव्यं मोक्षकांक्षिभिः इत्युक्तः स्नाहने वात्र वह्नितापो विवक्षितः ५५ किं तु कृष्णादिके तापः कृच्छ्र
वंद्रापणोः इत्युक्तो नारदीयन क्रियाधाद्भुह ताततया ५६ लिंगांकित तनुं दृष्ट्वा शंखचक्रांकितं तया स्नानमेवत
द्राकार्यम यद्यासूपि मीत्पते ५७ पतितं तत्र लिंगाद्यं चक्रांकितमपापि वा ब्राह्मणापि निर्वृत पार्षदाचारतत्परं ५८
अद्रुवत्तपरित्याज्यो जीवन्नेव समाकृतिः तस्मैदत्तं चदद्यं च कव्यं चापि वृथा भवेत् ५९ तद्दर्शनात्परित्याज्यम

शं·वि·
डिं·
२१७

न्नं मंत्राभिमंत्रितं अपि मूढ इत्तणाडुंजेत लिंगचक्रांकितं विना ६१ अपि चेल्लिंगमाचारस्ततो वेदाङ्गतत्परः लिंगच 416
क्रांकमात्रेण मद्यः पतितो भवेत् ६२ इत्युक्तं हि बृहन्नार [illegible] दीपके च प्रकीर्तितं मार्कंडेयपुराणे वे
श्रोतव्यं तत्समाहितैः ६२ ब्राह्मणानां च गायत्र्याः संवादो भून्महान्पुरा अतस्तत्पातितं संशाप्ताः पाखंडाश्च वदेवताः
६३ वेदोक्तकर्महीनाश्च तांत्रिकाचारतत्पराः पूर्वं कलौ भवंत्येव मितितां नाह सा रुषा ६४ अतः कलियुगे शापान्नभ
तिप विष्यंद्विजाधमाः वेदार्थहीना पाषंडा लिंगचक्रादिचिह्निताः ६५ स्वान कर्मपरिभ्रष्टाः कामक्रोधादिपीडिताः
दुरात्मानः सत्यधर्मवर्जिताः शापभागिनः ६६ कलौ विप्रास्त्सहस्राब्द्वेपुनर्नष्टा भवंतितं निःशेषतां गताः पश्चा
दहृतापीनुविंतकाः ६७ सत्यधर्मपरा भूपा भविष्यंति न संशयः इति तस्मात्कलौ ते वै लिंगादेर्धारणो नरैः ६८
पतो वा वा नि वर्तते अप्राप्य मनसा सह इति मृत्यादिलक्षणो पास्यगोचरता मता ६९ ततो ब्रह्मावतारस्य
प्रिवस्यापास्मनंत्रुतो प्रोक्तं तस्य निरासो नो कर्तुं केनापि शक्यते ७० भतिरुद्रान्वयोप्याप्रिकर्तव्यं धरणं नरैः किं
तल्लिंगादिचिह्नानां धारणो मानसं मता ७१ ततः प्रोवाच भगवान्ममगणेषसत्पर मंगुह अससमर्थोः पुरा देवा त्रिपु
रासुरनाशने ७२ पतो रुद्रस्य चादितेजः सकलमेव हि तस्मिन्नेत्राग्निवड्वोल्लः विष्ल्लल्लेहजः स्मृतः ७५ सा
त्विकाशात्समुद्भूत तस्मान्माड्ढारोनतस्यैवेरति देवाविचार्यपाशुपाशाधिपा मासुरीश्वरं ७६ सोब्रवीद्दूरमिक्षामि हे देवाः
किमिति चाब्रुवन् सोवाचाह पशूनां वै प्रधानः स्यां पतिः किल ७७ ऊचुर्देवा वयं सर्वे पशवः पशुजादयः त्व
मेकः पतिरस्माकमित्युक्त्वा ते सदाशिवं ७८ लिंगशूलादिचिह्नानि धारयामासुरीश्वरः ततो ज्ञात्वास्तु
किं कृत्वा मेरुं कृत्वा धनुर्धरा ७९ रथं सूर्यशशीचक्रे वेदानश्वान्विधाय च ब्रह्माणं सारथिं कृत्वा स्तूयमानः
शिवो मरैः ८० बाणेन तेन तान् हत्वा प्रतिपरमेश्वरः तस्माल्लिंगादिचिह्नानां धारणं युक्तमेव हि ८१ दः राम
र्शनाच्च तयालोके सेव सेवकयोर्मने अस्माभिः सेवकैश्चिह्नं सेवस्य परमेश्वितः ८२ अवश्यमेव संग्रा २१७

कस्मुंतेकल्पयामासुः कः धारयिष्यति रुद्रो धारयिता केचित्प्रोचुस्तत्र दिवौकसः ७४

शमित्युक्तः प्राह सोगुरुः मानहीनमिदं वाक्यं यतो देवादिषु क्वचित् ८३ लिंगादेर्धारणान्नैव प्रसिद्धं किंतु तेषु वै भ
स्मादिधारणं किंचित्कैवल्योपनिषद्वचः ८४ श्रद्धाभक्तिध्यानयोगादवेहीत्येवं श्रुतेन वस्त्रलादिचिह्नं ज्ञानस्यांगं ते
न नाल्मवृतस्य ज्ञानस्य नांधारणाभो कदापि ८५ नान्यः पंथा विद्यते कोपि मुक्त्या विना ध्यायैर्वेदवाक्यैर्मुमुक्षोः
नाल्पेवाथो देहसंतापनेन निद्रा तस्याप्रूपमाणं हि शास्त्रे ८६ लोके राज्ञः स्थूलचिह्नं च नाभिदंष्ट्रस्थलादेर्हि संधारणं
चेत् पुष्पाकं कोप्यागहस्तं हि लोहं स्वीकर्तव्यं ते [illegible] न तद्धार एव ८७ किं चास्य भक्तेन भु
जादिभूषणं सपीठिकं धार्यमनन्यचेतसा परं तु नैतत्खलु युक्ततेन रे सम्यमतापिभयेन कंपित्ते ८८ तस्मादिदं पामर
बुद्धिमाश्रु विहाय चिह्नं च समर्प्य कर्म वेदोक्तमीशे परजीवयोश्च तस्यानुसंधानमनन्यचित्तः ८९ कुर्वन्निबाधेन
परस्य तस्य ज्ञानस्य नाशेन भविष्यसि त्वं मुक्तो तवान्ये पि गुरोः प्रसादात्तो वभ्रुवुर्हेतपराः सुखार्थिनः ९० प्रनंत
शयनं नाम प्रदेशं प्राप्तवांस्ततः देवस्य दर्शनं कृत्वा मासमावसत त्रयं ९२ भक्ता भागवताश्चैव वैखानसाः पांचरात्रि
णः वैखानसाः कर्महीनाः षड्विधा वैष्णवा मताः ९३ तानाह शंकराचार्यः किं वो लक्षणमुच्यतां भक्तः प्रथममाहुस्तं
सर्वज्ञो जगदीश्वरः ९४ वासुदेवः सदा मादीनवतारान् विभर्त्यजः तदुपास्या वयं मुदा शाप्यामहन्तस्त लोककर्ता
९५ इति ब्रुवाणं पंसर्वे कोटिस्य मुनिनाप्रभोः साधितस्यपसेवा पामनं तस्य सद्दारताः ९६ प्राचारो हि द्विविधो स्मा कं क्रि
याज्ञानविभेदतः कर्मठा ब्रह्मगुणाद्या विद्वत्कर्मादिपावपं ९७ ज्ञानिनो त्रैवनिष्ठामद्रं तु क्त्रो ज्ञानलक्षणं पञ्चद्धवि
ष्णुशर्मा यथाह तेषु विचक्षणः ९८ प्रनंत भगवत्पादकमलं घ्राणपरं इति तत्त्वं सिद्धिस्थितिर्ज्ञानं प्रयतो नैवतत्राच्य
या ९९ विना तत्राणादि संचारो भवतीत्युक्त्वाह ते जन्मना जायते शूद्रः कर्मणा जायते द्विजः १०० नित्यं तं ध्यानमु
पासीत प्रत्यवायान्न पापभवेत् प्रातरादिषु कालेषु ह्यग्निहोत्रादिकं बुधः १ कुर्वन्नैव ब्राह्मणो विद्वान् सकलं
मद्युमश्नुते इत्यादि श्रुतिवाक्यानि नित्यं कर्म ब्रुवंति हि २ प्रत्तः सर्वैः श्रुतिप्रोक्तं कर्तव्यं कर्म सर्वदा वैष्णव

417

६६

प्र६

श्री॰वि॰
टि॰
२२८

तस्य संत्यागमात्रेण दुःखमाप्नोति मानवो ३ जीवन्नकर्मपरित्यागं यः करोति नराधमः स मूढो नरकं याति यावदा भूतसं
प्लवं ४ यतीनामपि कर्माणि स्नानदेवार्चनादिकं ब्राह्मणेष्वहानिरेवातो मया नोक्तं प्रकर्म तत् ५ श्रुत्वेदं क
तिपयैरेवं स्थितिरित्युक्तः प्राह तं विष्णुशर्मा प्रमोदसन्नमः पुरुषोत्तमयामतः ६ किंचित्कर्मपरस्त्वमपि नाभूदिति
चेच्छ्रुतं वाक्यमयोतिसंप्रोक्तः प्राह दूरं व्रजाधुना ७ एवमुक्तः स ततः क्लेशापूरितः सगणस्तदा प्रणम्य दंडवद्भूमौ
तमुवाचेत्याह तं गुरुः ८ दृष्ट्वा तं शरणं प्राप्तं प्राह शिष्यान्कृपानिधिः आपस्त्रिस्तविधानार्थं तेपि कुर्युस्तथैव हि ९ प्रो
पदिष्टेतेन संसृष्टा विष्णुशर्मा दयापिते कर्मनिष्ठात्समाचार्यं प्रोचुस्ते कृपया प्रभो १० ब्राह्मणेषु सिद्धिः स्मा कं जाता मु
क्तिः कथं भवेत् इत्युक्तः प्राह परमो गुरुः करुणान्वितः ११ ब्राह्मणाचारदेवाः स्युर्यतो विष्णुर्दिनेश्वरः उमागण
पतिश्चैव तेषां पूजापरा नराः १२ ब्रह्मार्पणधिया कामं मांसत्यक्त्वा कर्म चरंति वै एवं कृते नित्यकर्मण्यमलेमन
सि प्रभो १३ जीवस्य चाविद्याभावो भवत्येव न संशयः मलाज्ञानस्य तस्मात्तु निवृत्तिर्ज्ञानकारणं १४ तेन भग्ने तु लिं
गदेहे मुक्तिर्भवति नान्यथा इत्यादिष्टो विष्णुशर्मा दंडवत्प्रणिपत्य ते १५ सगणः कारयामास नित्यकर्म गुरुं स्मर
न् स्नाताचारपरिज्ञातः पंचपूजाविशारदः १६ त्रिपुंड्रं भस्मना कुर्वन्चरन्नेन च सुव्रतः स्नात्वा सक्तिकया चोर्ध्व
पुंड्रं कुर्वन्प्रयत्नतः १७ एवं ते मुनिरस्तु ब्रह्मगुणादपरस्ततः समागत्य प्रणम्योचुः स्वामिन्स्नातेन वर्त्मना १८ कु
र्वतो वयमाचार्य कर्म ब्रह्मार्पणधिया कृत्वाव पवमानो चेत्युक्तः संप्राह तान्गुरुः १९ इतः परं पंचपूजातत्पराः प्र
हृष्टमानसा भेदवासनया मुक्ता भवंतः स्वात्मबोधतः २० लिंगदेहेन निर्मुक्ताः सच्चिदानंदमद्रूपं प्राप्नुवंतीति
संप्रोक्ता नत्वा तत्र स्वमानसाः २१ वभवुर्यतः प्राह समागत्य वरं गुरुं कश्चिद्भागवतो विप्रः स्वामिन् शृणु मतं
मम २२ सर्ववेदेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं तत्फलं नरः आप्नोति स्तुत्वा देवं जनार्दनं २३ इत्यादि वचना
द्विष्णोः कीर्तने हरिनिशं रतः शंखचक्रादिसंचिह्नैः चिह्नितस्तुलसीगलः २४ ऊर्ध्वपुंड्रीव तामस्य मुक्तिमि

२५

मकरे स्थितः इत्युक्तः आह माधव क्वायं कृतस्य वै निंदनात् २५ किंच मूर्तिर्भगवतस्त्वत् तुर्धा वर्तते मुने परे का का स्मृता रू-
पास्माकं स्वसाम प्रगोचरा २६ यतो वाचो निवर्तंते अप्राप्य मनसा सह इत्यादि श्रुतिवाक्येभ्यो द्वितीया स्मृता त्वं संस्थि-
ता३ ता २७ सर्वलौकिका तस्य विष्णोश्चिह्नस्य धारणं समर्थ्य [illegible] तु रूपाश्रुते ह्यनेकेन वा इदं २८ शीर्षादि पादपर्यंतं दे-
हमंकयनाश्रुतः तस्य तत्स्मृतितेवेद्यत्वं यहुल्लिंभनाणां २९ विभूतिनत्याम् तेषु मत्स्या याः परिकीर्तिताः तन्न
लोहमयीभिर्वै ताभिरंकय देहकं ३० किमर्थं पंचजन्याख्या दैः कर्तव्यं चिह्नधारणं विस्तरवल्लोह चक्रादे धारणं कुरुवा
सरा ३१ पृथ्वीमर्त्यं शिलामय्याः स्वरूपेणा यवांकय शरीरे मूढ तस्मान्न कर्तव्यं चिह्नधारणं ३२ विस्मारितिविहाया[illegible]
पाखंडमतिमाश्रय स्वकर्माणि फलं ते यांत मर्त्य परमेश्वरे ३३ तेन श्रद्धस्तत्तोद्धेत वादिनं गुरुमाश्रय तस्योपदेशतो
नष्टकर्मबंधो विमोक्ष्यति ३४ नान्यः पंथा विद्यते मुक्त ये हीत्युक्तं श्रुत्या तेन बोधति यत्नः कार्यो महात्मा कांक्षिभिः श्रद्धचितैः
रित्युक्तो सौ विप्रदेवापतीर्थो ३५ सम्यक्नत्वा प्राह प्रणयैरनेकैः तत्व त्वाद्दा भोजयोर्दर्शनं मे जातं तस्मान्मां कृतार्थं कुरुष्व
सर्वं तेन प्रार्थितः सोव भाषे ३६ भो विप्रदेवास्त्वविहायविहं कर्माणि कुर्वन्न खलु कामहीनः ब्रह्माहमस्मीति विभा-
वयत्वं मुक्तो भविष्यस्यवबोधतोद्य ३७ पुनरप्योग्र संप्राह शार्ङ्गपाणिरिति श्रुतः नमो नारायणायेति मंत्रमुच्चारयन्न-
युतः ३८ तस्य मुद्रादिकैः शंखचक्र कार्ये स्वचिह्नतः संसार बंधनान्मुक्तो वैकुंठे वैसवोत्तमः ३९ गमिष्यामि यतस्तत्र
तपाभ्य तावहं तितिते चिह्नस्य धारणे मानं प्रमाणं प्रमुणु मो मुने ३९ यो बाहुमूल परिचिह्नितशंखचक्रा यं कंठलग्नतु-
लसीनलिनाक्षमालाः येवाल ललाटफलके लसदूर्ध्वपुंड्रास्ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयंति ४० इत्युक्तः शाखा-
यं उवाच मेवं श्रुतेरभावात् कयनीयमत्र [illegible] तत्प्रदेहोन समश्नुते यं विमोक्तुम् प्रख्यापुतिरस्मिमानं ४१ नैवं यतः पातक-
ध्वंसनार्थं महत्तपः कृच्छमुखं स्वकर्म यज्ञाप वा ध्यानमधीश्वरस्य प्रोक्तं श्रुतौ चिह्नमतो न कार्यं ४२ ब्रह्मज्ञोयं मोक्षुते
मोक्षमित्यादि वाक्यात् मोक्षस्य हेतुर्विबोधः ज्ञीलोग [illegible] मत्स्ये लोकं व शांति रित्यादि वाक्यादन्यतः संस्पृति स्यात् ४३

शं॰ वि॰ डि॰ २१९ 420

प्राणेषु बहन्नारदीपादिषु निषेधनं दृश्यते तत्प्रशंसवादे धीरणास्य पतनत: ४४ चिह्नानां धारणेनाहं भविष्यामि हरेः
समः इत्येतत्तु मनोराज्यमात्रं स्फुटोपपाना हि ४५ शिखायज्ञोपवीतादिधारणाद् द्विजः ब्रह्मात्मबोधतस्तस्मा
त्तत्प्राप्तिः श्रुतिमानतः ४६ तस्माद्ब्रह्माहमित्येवं चिंतनं सर्वदा कुरु तेन नष्टे भिदां गंधे जीवात्व परः शिवः ४७ शि
वः शिवोहमस्मीति वादिनं पंचकंचन आत्मना सह तादात्म्यभागिनं कुरुते मम ४८ इत्युक्तं शिवगीतासु स्मृतो वैष्ण
व आह ते नमस्कृत्य कृतार्थोहं स्वामिंस्त्वदुपदेशतः ४९ अधुनाहं तन्निष्ठोहं भविष्यामीति सोब्रुवन् न नाम दंड
वद्भूमौ तं प्राह गुरुसत्तमः ५० मुक्तो भवेति सोप्युक्तः स्मातीचारेषु तत्परः पंचपूजारतो नित्यं स्वदेशस्यान् जना
नपि ५१ तथा कारोत ततः पांचरात्रागमस्य दीक्षितः प्राह भगवत्त्व तिष्ठादिम लभ्य तास्त हागमः ५२ तस्मात्
धते यमाचारो विप्रैः कार्योखिलैरपि इत्युक्तः श्रीगुरुः प्राह यदि वेदाविरुद्धता ५३ अस्यागमतदा तस्याचारो ग्रा
ह्यो न चान्यथा अन्यमंत्रागमे हेतत्र वै वैष्णवत्वं प्रकीर्तितं ५४ गायत्र्याउपदेशात्तु ब्राह्मणोस्ति सर्वथा एवं चैव
स्य वैष्णवत्वस्य भंग एव समागतः ५५ तदभावे न विप्रत्वं विष्णुमंत्रशतैरपि वैष्णवत्वं कुतोस्य स्यात् सत्वेन तु हरेरि
यं ५६ शक्तिः शंखादिवत्तस्य चरणादिति चेत्तदा रुद्रस्य शक्तिरेवास्तु चंद्रशेखरत्वादिकं ५७ अपत्तेः स्या
द्यतः पंचमुखत्वात्तं वदेद्दृगं अस्तु वा सर्वसंपूज्या शुभदा परमेश्वरी ५८ भानुमंडलवर्तीति वर्णितेत्र तत्र ह
यं चास्य तास्येनोतास्मिन् बहुरूपे विरुध्यते ६० इति चेन्न यतस्तस्याः समुत्पत्तिर्निरूपिता व्याहृतिभ्यः किल सा
तु प्राणात्मा महेश्वरात् ६१ ~~[struck out]~~ अस्य प्रोक्ता तत एतस्य शक्तिर्ना
म्यस्य कस्यचित् नारायणोस्ततो प्रोक्तः स्वरकर्ता महेश्वरः ६३ यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तः वेदांते च प्रतिष्ठितः तस्य प्र
कृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः अष्टमूर्तिमहेशस्य मूर्तिरादित्य ईरिता तस्मात्तस्यैव शक्तिः सा पंचवक्त्रादिना प्र
ता ६४ वैष्णवेन त्वयैवं नो शिवमूर्तिर्विभावतः सेव्या तो ब्राह्मणत्वस्य हानिरेव तवागता ६५ तदभावा

पा॰ ९

२१९

ननु सूर्येस्थितायास्याः प्राधान्यं तेजसो यतः निरूप्य
तेतो विष्णोः शक्तिरेव यतो हरिः ५९ ५

लकाहा निर्वहमवोसीति वेत्तदा भवेत्तासि भावणाण्योपोजीवन्नेवमत्तोसि भोः ६८ ततस्तु माधवः कश्चिद्दिहमवो
प्रातन गुरुं तं तत्त्वादिकं धार्यलोके प्राप्नोतिवै स्वयं पंचरात्रागमे प्रोक्तमित्येवं तस्य मानता त्वदुक्तानाभ्युपाजी
त्युक्तः प्राह परो गुरुः ६९ आगमास्तु तथाचारो माह्योवेदानुकूलतः विरोधे तस्य न ग्राह्य उक्तं वेदस्फुटं किल
६९ प्रतीदृपार्थविज्ञाने प्रमाणं श्रुतिरेव हि श्रुत्याचारमते ग्राह्यता गमानां प्रजल्पते ७० श्रुतो वेदविरुद्धं य
न तत्त्वं कदाचन श्रुतोज्ञासनं सिद्धमर्थस्वकर्मनिरतो भव ७१ तेन सम्यग्विशुद्धः सन्नू तत्त्वज्ञानमवाप्स्यसि
मुक्तिं तस्मान्न चान्यस्मादज्ञाथेत्वं श्रुतिष्वपि ७२ सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि संपश्यन्ब्रह्म परमं
याति नान्येन हेतुना ७३ तस्मात्त्यावेज्ञचिह्नानि विहायाद्वैतनिष्ठता संपाद्यामोत्तमधर्ममित्युक्तः स च माधवः ७४
स्वकुलस्यामदेशास्पैः सहाद्वैतपरः सदा संध्याग्निहोत्रमुख्यानि कुर्वन्कर्माणि शुद्धतो ७५ प्राप श्रीशंकराचा
र्यप्रसादात्तत्त्वमागतः वैखानसमतावारामास्त्वाहमिति श्रुतः ७६ उवाच भोमतेब्रह्मादिमत्तपद्मानिवारणे
न समर्थोयतो देवः परो नारायणो मम ७७ तद्विष्णोः परमं धामेत्यादिवेदैर्न बोधिता नारायणपदस्यैव श्रेष्ठ
ता मुनिसत्तम ७८ तथा नारायणाद्ब्रह्मा जायते रुद्र एव च इत्यादिश्रुतिभिस्तस्य कारणत्वमुदीरितं ७९ तस्मात्से
व्यः सदैवायमंतर्यामी परेश्वरः लक्षणं तस्य भक्तस्य प्रोक्तं वैखानसमते ८० शंखचक्रपविन्नांग ऊर्ध्वपुंड्र इ
ति प्रभो इत्युक्तः प्राह विप्रस्तु पालकोवा यत्रस्तवा ८१ अस्तु तत्र विवादः कः पदं त्वाद्वजिर्वर्जितं लभ्यते त
त्त्वबोधेन नैव तत्त्वन्येन हेतुना ८२ यदि त्वं विप्र भक्तोसि तदा तत्त्वीतये कुरु कर्मनैवतु नत्राना चक्रादीनां विधा
रणे ८३ प्रमाणाभावतो वेदविरुद्धं नैव मानता आगमे विमतो नाशो नो चेत्सादेव सर्वथा ८४ इत्युक्तः प्राह तं व्या
सदासः पूर्वयुगे मुने दत्तात्रेयः वरो योगी पंचमुद्राविमुद्रितः ८५ आसीत्तस्मात्तमद्धिः स्वीकृता मार्गो ममसुहृद्भिः
न्नाहः किं च पुराणेषु चक्रादि धारणं श्रुतं ८६ अन्यथा वैष्णवत्वस्य हानिरेव समापतेत् तस्माद्भगवतश्चिह्नं धार्यं

421 प्रि० त्व०

प्र·वि·
टि·
२२०

मित्युदितो गुरुः ८७ उवाच भो विवेकज्ञ किमु वायोऽतिबालकाः । अपि जानंति मुद्राभिरंकनेन प्रयोजनं ८८ दत्तात्रेय
स्य नैवास्ति योगिनस्तत्त्वदर्शिनः । मुद्रयांकितदेहो दत्तात्रेयोऽस्मीति केन चित् ८९ श्रुतेनैव ततो मन्दबुद्धिं त्यक्त्वा
सुखी भव पुराणेषु श्रुतं चिह्नधारणं त्विति नोचितं ९० प्रल्हादस्य विभीषणस्य राजराजस्य ध्रुवस्य बलेः द्रौपद्याः
व्रजवासिनां च वल्लवकन्यकानां नरेकरोत् तस्मान्मदमतिं विहाय सकलपाखंडचिह्नं त्यज ब्रह्मास्मीति विभावनेन
सुखं गच्छाम्यमोक्षपदं ९१ एवं रूपं चेत्त्वया कार्यं चिह्नानां धारणं तदा कपालयोर्गले चैव दोषेणाग्ररुद्रेण च
९२ एवं कृत्वा तु रुक्मेद्रिपत्रधाने ष्ठजह्यपे कपालद्युतिपे चैव ज्ञाने द्विपसमीपगे ९३ चिह्नितेऽपश्यद्वहूर्तुयोगपाश
वविबंधनः तथा चैवं विधस्यैवं वैसवस्य त्वकर्मणा ९४ हीनस्य शुभ्रवस्त्राणां धारणं त्वव शिष्यते ननु कर्मीन्नि
हो ज्ञानिदृष्टं मत्वेतः स प्राह स तो गुरुं ९५ स्वामिंस्त्वत्प्रसादेन सविवेकोऽस्मि नाकितः किंतु मे गुरुरेवासीत्त्व प्रेति भागव
न्यक्त ९६ ततः स्तुद्धाद्दुपस्थ मां कुरु त्वं पतिरीश्वर इति विज्ञाप्य तं भूमौ दंडवत्प्रणिपत्य च ९७ कृतांजलिः समा
तीनमीषन्नम्रं विलोक्य सः करुणानिधिराचार्यः प्रहसन्निदमब्रवीत् ९८ ब्रह्मैवाहं न संसारी मुक्तोऽहमिति
भावयन् तस्मिन्विधावशान्नित्यं वाक्समेतद्गुहीरय ९९ इत्यभ्यासपरित्यक्तदुःखं षण्मोषड्झर्मिकः विदित्वा पर
मात्मानं मुक्तो भवति नान्यथा २०० इति संबोधितः शिष्यः कृतार्थोऽहमिति मनीरपन् ब्रह्माहमिति संजल्पन्न ययौ स्व
कुलस्य पुनः १ ततः आचार्यमागत्य नामतीर्थोहि वैष्णवः कर्महीन इदं प्राह भोः स्वामिंच्छ्रणु मम मतं २ प्रोषणे
प्यर्षं वैसर्वं विश्वमयं जगत् इत्यादि प्रोच्यते मान्तं गुरुरेव प्रपद्यति ३ तदानीं भगवंतं सद्गुरुः शार्ष्णयते प्रभो
मन्निष्य निजपादारविंदं प्रापय मोक्षपा ४ एवमुक्तः करोत्येव तथैव जगदीश्वरः तस्मान्मम भजनं ज्ञेयं सहेत्व
भावापतीश्वर ५ जीवन्मुक्तोऽहमेवं वैभवं तोपि मम त्वं च कर्महीनास्तु दृष्टांतं विश्वं सर्वमयं प्रभो तमात्वं प्राजसा
मुक्तो मवि यंतीति निश्चयः एवमुक्तो गुरुः प्राह सत्यमुक्तं त्वया मुने कर्मभ्रष्टो भवान् जीवन्मुक्त एव संशयः

निंद्यानिंद्यविहीनः सम्यङ्नोसि पिशाचवत् ८ वेदोक्तसर्वकर्माणि हित्वा तेषां फलार्थिनां कर्त्तव्यं ब्रह्म
लीनत्वं ज्ञानमार्गोऽयमीरितः ९ फलार्थं कर्मकरणं कर्ममार्गोस्ति तद्द्विधा स्वहत्स्वदं ज्ञनीयोसि विस्मय
क्तोपि नो भवान् १० न चलति निजवर्णधर्मतो यः सममतिरात्मसुहृद्विपक्षपक्षे न जहाति न चहंति तं वि
द्धि वैः सितमनसं तमवेहि विष्णुभक्तं ११ श्रुतिस्मृती ममैवाज्ञे नेउल्लंघ्य प्रवर्त्तते आज्ञाभंगी मम द्रोही म
द्भक्तोपि न वैष्णवः १२ आज्ञाछेदी मम द्रोही स पतति नरके सदा इत्यादिवचनेभ्यस्तु कर्मत्यागो न युज्य
ते १३ ब्राह्मणः कर्म कुर्वीतेत्यादिवाक्यान्न कर्मणां त्यागो देवान्तरस्यागो ब्राह्मणानां न वाञ्छितः वै १४ प्रति
दैवाद्द्विजातीनामिति वाक्यात्ततस्तु भो ब्रह्मचार्यादिकैः सर्वैः कर्म त्यक्तुं न शक्यते १५ संध्यात्रयातिक्रमदोष
श्रुतिः कृच्छ्रत्रयपालनमिति ततो द्विजत्वं तत्यागतो नैव न कर्मणोति श्रुतिस्तु संन्यासमनुष्यवक्ति १६ इत्युक्तो सोना
मतीर्थः श्रामणः प्रीतहृत्वात् कर्मशीलो बभूव एवं सर्वे त्वत्पक्षस्य श्रुत्वा ते निश्चित्तिं विधाय १७ शुद्धा
द्वैतालविनो वैष्णवः पुंड्राः वेदशास्त्राचारनिरता बभूवुः तस्मात्स ब्राह्मणप्रसंज्ञकुमारस्थानं प्राप श्रीगुरुरूपं वै
लः १८ स्नात्वा कुमारधारा पानवाराशिष्यसमन्वितः मत्तासमरजयामासषण्मुखं शोभरूपिणं १९ कोपाप
वस्त्रदंडाद्यैः कमंडलुलसत्करः मतिभूषितसर्वांगो वभौ रुद्र इव स्वयं २० नानादेशस्य विप्रौघाः सुब्रह्मण्यप्र
मागताः दृष्ट्वा तं शंकराचार्यं मिमिलुः सुविस्मिताः २१ द्विजा वयं ब्रह्मकुलोद्भवाः प्रभो मनुप्रभृत्युक्तसुकर्मतत्प
राः हिरण्यगर्भार्चनलब्धमानसप्रबुद्धरूपस्य यमुपागताः स्म यथा २२ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः
पतिरेक आसीत् स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम २३ इत्यादिमंत्रात्सकलस्य कर्ता ब्रह्मा
तथा पालक एव च लयस्य कर्ता सर्वोत्तमः सर्ववेधिकानंदस्वरूप उक्तः २४ स एव सृष्ट्वा निखिलं जगत्स्वयं
प्रविश्य सर्वात्मतया स्थितो वै तदेवेत्यादिवचोभिरीरितः करोति विष्णुं च शिवं भुजाभ्यां २५ तदीयभक्ताः

423

३६

ष्ठिल योगनिष्ठाः कर्मस्थिताः कृष्णकमंडलुस्थिताः वयं यतिं वीक्ष्य भवंतमद्भुताजाताः कृतार्थास्तु गाभात यापि २६
वदोत्सहीयं भगवन्प्रयोजनं किमस्यभेदेनयतस्तुमुखात् जनिंगतोजीवगणाः स्वकर्मणा पुनः पुनः संसृतिमेति
दुःखदां २७ ततो लयं ब्रह्मणएववक्तृत्वात्तयंप्रयात्येवलयस्यकाले मोक्षोन्यथा ब्रह्मविदेषु याति परं पदं ब्रह्मणएव
लोकं २८ तस्माद्भवान्दंडकमंडलुस्थितत्वल्लोकपापापतिपोषरोगुरुः इत्युक्तः श्राचार्यउवाचश्रीकरो ब्रह्मादिभ
२९ तानि यतो भवंति तं ज्ञात्वा विमुक्तिर्भवतीति हि श्रुतौ प्रोक्तं तत्त्वस्य विबोधकारणं वेदांतवाक्यश्रवणादिकं सदा
कार्यं विमोक्षो हि लयेन कीर्तितः ३० सुषुप्तितुल्योनचलभ्यते परः कायस्य हि ब्रह्मण एव सेवनात् श्रुत्वेवमाचा
यं [illegible] मुखाद्धि हायते चिह्नानि शुद्धात्मविबोधतत्पराः ३१ शिष्या वभूवुस्ततः श्रागतास्ते प्रोचुरेकं
वह्निमताऽनुवर्तिनः स्वामिन्वयं वह्निपरायतो वै मंत्रेणा देवोपमुदीरितोऽस्ति ३२ अग्निरग्ने प्रथमो देवतानां संपाता
नामुत्तमोवि सूरातीत् यजमानांपरिगृह्य देवान् देहक्षये तद्दुविराग कत ३३ ततश्च विस्फुलिंगात्ममणोः सकलं
धारणांकृत्वामृतात्मभविष्यंतिब्राह्मणाणवह्न्युपासकाः ३४ अग्निर्देवो द्विजातीनामितिवाक्याद्यतोप्यर अग्निर्देवो
न वान्योऽस्ति किंचपापहरः श्रुतः ३५ उदीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम पशूंश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दि
शः ३६ एतं स वै द्विजेरग्निरेव सेव्यस्त्रयपद्धतः कृतं कृत्वा भवंत्वस्माद्भवंतोप्यस्य सेवया ३७ इत्युक्तः प्राह देवाना
मुत्तमो वह्निरीरितः परमो विष्णुराख्यातो देवानन्ये पगाः स्मृताः ३८ तथा चाग्निं सुराणां वै भागदः कर्मदेव
ता श्रुतिकारणावाक्यानि भत्तान्माग्निपराणि तु ३९ तस्माद्यूपवह्न्यधीनं हि कर्म कुर्वंतो मिन्विष्णुमाराध
तः३ यं प्रभुहेतेतत्पराः प्राप्य पादाम्बुजं भक्त्या प्रोक्ताएवमाचार्यवर्यैः ४० नत्वा सर्वे लीकृताहेतनिष्ठाः स्वस्था जातास्ते महो
त्रादृयोम्पतत्रायाणात्पाहुरावार्यवर्यभक्ता भानोर्मंडिताः र क्षा ९ष्ठः ४१ दिवाकराद्यः भूमिमंडलाकारमाश्रिताः
[illegible] तिलकं प्रणमोस्वामिन्नस्मदीयं मतं धुवं ४२ सूर्यः प्रोक्तः सर्वलोकस्य

वह्नुः श्रुत्यात स्मात्सोस्ति ब्रह्मादिरूपः सृष्टिस्थित्यादेः स हेतुश्च तस्मादादित्यो सो ब्रह्म चेत्याह वेदः ४३ श्रीघृणिः
सूर्य इत्यादित्य इति श्रुतेः ध्येयोपासकारत्नं वेदनाश्रित मस्तकाः तमालालंब्य वा षिड्वधाः सूर्यसेवकाः उद्यंतं
मंडले केचित्कारणं ब्रह्मरूपिणं भजंते काश्चामध्यस्थमीशरूपेणकेचन जगत्स्वपस्य हेतुं ततेनैवापक्रमोपि च ४४
उपसंहारकेणोति विनिश्चित्य भजंति तं केचित्केचित्तु विष्णुपालकत्वेनात्मभयेशभो ४५ विंवं पालकमेतस्मादेव सृ
ष्ट्यादिकारणं त्रिमूर्त्यात्मतयाकालत्रयेविंवस्य सेवकाः ४६ केचिदस्ये तु तन्मंडले त्वप्रणवतधारिणः हिरण्यश्मश्रुके
शादियुक्तं तन्मंडलास्थितं ४७ भजंति केचित्तत्रैव दृशिनस्तु तदीक्षणे कृत्वा संप्रज्ञा पाद्याद्यैरन्नमश्नंति नान्यथा ४८
केचित्तु तप्तलोहेन फैलेभुजद्वयेत थावत्स्य स्थले च चिह्नानि मंडलस्य विधायते ४९ प्रनुत्कारणमनस्यैवं ध्यायंतः
संत्युपासकाः सर्वे रितेरुपास्या पमुक्तमंत्रा पतीश्वर ५० श्रुतयः संतितन्मंडलस्तुति प्रतिपादिकाः वहुपः पुरुषस्त
तोपि भानुरेव निरूपितः ५१ सर्ववेदनिरूप्यत्वात्पुरुषं कृष्णपिंगलं इत्यादिरुद्रमंत्रे पुरुषशब्दोपितत्परः ५२
ध्येयःसूर्यभानुचचंद्रस्तपन एव च मित्रो हिरण्यरेता स्थूरयपम्भाभ स्तियः ५३ विष्णुर्दिवाकरस्येति संख्या ज्ञादि
त्यम ध्यगः विष्णुरुक्तस्ततो विष्णुः स एवाग्निर्न चापरः ५४ आदित्यानामहं विष्णुः ज्योतिषां रविरंशुमान् इति कृष्णे
नसंप्रोक्तं किं च ब्रह्मादिकाविभोः ५५ सूर्यादेव समुत्पन्नास्तस्मात्सर्वैर्मुमुक्षुभिः ध्येयमेव समाराध्य इति प्रोक्तः परो गुरुः
५६ उवाच च्युतभौमरुद्रादिका वर च चोमम चंद्रमा मनसो जातः सूर्यस्यस्य तु चक्षुषः ५७ इति वेदेन जन्यत्वं यस्योक्तं त
दनित्यता तर्कसिद्धा ततो नित्यब्रह्म तामयमागता सूर्य निष्ठपरं ब्रह्म स्वेवाधिका श्रुतयस्ततः जगदीशत्वतोयास्य
यो भ्रमतीति श्रुतं स्फुटं ५९ भीषास्माद्वातः पवते भीषोदेति सूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्च मृत्युर्धावति पंचमः ६०
न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोयमग्निः तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति
६१ इति श्रुत्या परेशस्य भासा भानं प्रकीर्तितं सूर्यादेस्तु तथा प्रोक्ता ज्योतिः शास्त्रेप्यनित्यता ६२ सृष्टिः सरोजासन

वासराहो विपश्चितां विलयमहं ते श्चाद्यंतकालः स च कल्प उक्तः। कल्पद्वयं तद्दिवसं विरिंचे ६२ एवंभूतस्य सूर्येस्व
जनकत्वत्वेपरितः ब्रह्मादिकस्य तस्मात्ते विद्यात्वत्पत शोभना ६३ तस्मादेकं परात्मेव स्वरूपस्यो निगमैस्तुतः त
तत्पारवंड चिह्नानि विहाय पाचारतत्पराः ६४ श्रद्धाद्वैतस्य बोधेन मुक्ता भवथ भो द्विजाः इत्युक्त्वा स्वगुरुं नत्वा सर्वे तं
च्छिष्यतां गताः ६५ ततस्तत्र गतैर्विप्रैः सर्वैरपि यतीश्वरः सभाजितो ययौ तस्माद्व्यापाराशां जयेच्छया ६६ शि
ष्यैस्तत्र सेतुकेचित्तं प्रभवपूरणैः केचिद्वाद्य विशेषैश्च केचित्तालैः श्रकोत्तिभिः ६६ केचिद्घंटानिनादैश्च
पिच्छवातेश्च करतालैश्च केचन। केचिद्व्यजनवातैश्च केचन ६७ समर्चयंति संन्यस्तसुखदुःखं यतीश्वरं तत्रद्वृद्यागताविप्राद
श्यातच्छिष्यतां गताः ६८ एवं प्रतिदिनं गत्वा तत्र तत्रागतान्द्विजान् कुमतस्थान्परान्दंभान् जित्वा विघ्नेशधाम
स्यप ७० संपूज्य पतिराट्तत्र मासमात्रमहानुगैः पद्मपादमुखाः शिष्याः पंचप्रजापरायणाः ७१ द्विगजा
इति विख्याता परविद्याप्रभेदिनः परपक्षहरोद्युक्तवचसः प्रौढवादिनः ७२ तद्वत्काश्मिरसागच्छाप्रशिष्यान्यः पुरजि
द्धलः नियतः सर्वशिष्याणां सनियंच वडद्भुसेवितं ७४ श्रद्दद्वैजनं नित्यं ब्रह्माध्याणामितिस्मरस्सा पंतनेगुरुं शिष्या
स्तामाचायशिरोमणिं ७५ द्विषड्धातं नमस्कृत्य ढक्कातालकरा शिवं स्तुवंतो न्यमाचक्रुः परेप्रासद्विदद्वयं ७६
स्वपूर्णविस्वाहं निखिलजनकं बुद्धिनिहतं चिदानंदं सत्यं सकलजगदाधारममलं अगम्यं वागाद्यैः सजितकर
णोज्ञातमनघः स्वनिर्वाणोल्लभ्या पादिह न पुनः संसृतिभवेत् ७७ जल्पंत एवं बहुधा स्तुवन्तं स्वयंकुर्वंत श्राचार्यसमी
पसंस्थाः स्थातिं गतास्तस्य उदारचित्ताः हर्षेणयुक्ताः लिखिता विनेपाः ७८ एवमानंदसंतुष्टमाचार्यं सेवकानपि त
त्रहणो द्विजाः लस्वकिमेतदिति चाब्रुवन् ७९ नहि पुष्पमतं सम्यगितिभातिहि पश्यतां आकाशवन्निरालंबमहं
पंचस्तकेवलं ८० मनोवागादिवृत्तीनामगोचरतरं परं कथमस्योपबोधाय योग्यं स्यात्मतमीदृशं ८१ तत्पद्मास
मतं सम्यगाचरं तत्क्ष्माप्नये नाणपत्यमितिख्यातिं षड्भिर्भेदैः समन्वितः ८२ तमस्ल वेदतात्पर्यं स्तदेवहि समी

427

रितं तस्य त्वस्य ध्वमत्यंत शांतिदं मोहदं नृणां ८३ तुंडैकदंतविह्नाभ्यां चिह्नित शक्तिसंयुतं महागणपतिर्यस्तु सदा
ध्यायत्यनन्यधीः ८४ तस्य मूलमंत्र पठनपरः सन्ब्राह्मणोत्तमः पोवर्त्तते स एवात्र मोहभाग्भवति ध्रुवं ८५
धे पोवल्लभपाचवंद्रुकलपाश्लिष्टोज्वलद्रूपा विश्वोत्पत्तिविपत्तिसंस्थितिः करो विघ्नो वशिष्टार्थदः इत्येवं ग
णनायकोखिलजगत्सृष्ट्यादिकर्तेरितः उक्तं चैतद्गजादिकस्याखिलयोस्मिन्स्थिते हीश्वरे ८६ प्रासिद्धगण
पतिस्त्वेक इति श्रुत्या प्रकीर्तितः ब्रह्मादिकगणेशोयं तस्मादखिलकारणं ८७ तन्मायया विरचिता ब्रह्माद्या
जगदीश्वराः इत्युक्तः प्राह भो मद्गजास्यकारणं कथं ८८ किंच रुद्रस्तत्त्वेन प्रसिद्धः कारणं पितः कथं भवेद्
तो ब्रह्मकारणं श्रुतमाननतः ८९ ब्रह्मवा इदमित्यादि वाक्यैर्ब्रह्मसमीरितं वाक्यं ब्रह्मपरं नेयमित्युक्तो गिरिजा
सुतः ९० उवाच पुनराचार्य सत्यमेतद्वचो मुते तथापि केनरूपेण यं प्रमानं देवसन्निधौ ९१ गंतुं पा
र्यः कथं भूपास्त्वेष्टस्य पतिपुंगव इत्युक्तः श्रीमदाचार्यः प्राहमंदमते शृणु ९२ ब्राह्मणास्य कुलेजन्म शिखी वेद
श्रुतिधारणं वेदोक्तकर्मनिष्ठत्वं विप्रत्वे समुदाहृतं ९३ एतावता भवेद्विप्रः कृतकृत्यस्ततोस्तु पाषंडमात्रमेवा
स्ति तन्निह्नस्य धारणं [illegible] ९४ वेदे नहि विरुद्धं यत्पुराणेषु च निंदितं न तत्कार्यं प्रवृत्ते
न मोहस्याप्यविवेकिना ९५ किंच हेमनिभे चक्रे मूलाधारे चतुर्दले गणेशोस्ति तथा चक्रे स्वाधिष्ठानसंज्ञके
९६ षड्दले विद्रुमाकारे ब्रह्मास्ति मणिपूरके द्विपंचदलसंयुक्ते नीलवर्णोस्थितो हरिः ९७ द्विषट्भिस्तु दले यु
क्तेऽनाहते पिंगलेस्थितः रुद्रो भूतपतिर्देवो जीवात्मा धूम्रवर्णके ९८ विशुद्धे द्व्यष्टयुक्ते दले रक्ताभे स्थितया
सहस्रदलसंयुक्ते च चक्रे कर्पूरवर्णके ९९ परमात्मास्थितस्तस्माद्देह एव व्यवस्थितः गणेशस्तस्य चिह्नेन न नश्रयो
जं मणिपि १०० तथा चास्माभिश्चैव चक्रे सर्वेणापि व्यवस्थितः सर्वान्तर्योपिलाहि स्वयं साक्षी सनिर्गुणः १
सच्चिदानंदरूपो सर्वातीतोखिलोत्तमः सम्यग्वेदेषु संप्रोक्तस्तं परेशं विचिंतय २ एको भविष्यसीत्युक्तः स

शं.वि. गणः शिष्यतां गतः। त्वत्तो विद्यागुरोर्लब्धसंस्कारस्य महात्मनः ३ पंचपूजापरो नित्यं पंचयज्ञपरायणः गुरुशुश्रूषणा ४२८
उ. सक्तः सम भक्तिर्द्विजाभवत्। ४ प्रागत्यान्यो हरिद्रागणपतिमतवादी गुरुतं तं जगाद ब्रह्मादीनां गणानामधिपतिम
२२३ मरेशो पदेष्टृश्रुत्यादिकानां प्राड्विवाकं कवीनां सलिलजपाति ज्येष्ठराजं परेशं ध्यायेम त्वादि वेदो वदति पतिप
ते सर्वकार्ये बुद्धैर्देवैः मर्त्यैश्चापि सुपूज्यः प्रथमम खिलदः प्रोक्त एव पुराणैः ५ तस्माद्देवादिभिः सर्वैः संपूज्यो
गणेश्वरः। ध्यानमस्य तु संप्रोक्तं स्कांदे समग्र पतीश्वर ६ पीतांबरधरं देवं पीतयज्ञोपवीतिनं चतुर्भुजं त्रि
८० नयनं हरिद्राभं गजाननं पाशांकुशधरं देवं दंडाभयकरांबुजं एवं यः पूजयेद्देवं समुक्तो नात्र संशयः ७
जगत्कारणमेकोयं ब्रह्माद्याः प्रभवा ऋषिताः प्रसादेव समुत्पन्नास्तस्मात्सर्वपितामहं ८ निर्गुणो भवतोपि भ वि०
जे तु जगदीश्वरं तुंडाकारगतो हेनेकदेताकारकेण च १० सततं नाकितस्यैवमुक्ति रस्ति भजन्हृदये इत्युक्तः
प्राह सर्वज्ञो गुरुः करुणानिधिः ११ त्वमेव परमात्मैव जगत्कर्तेति वर्णितः गणाधिपतिशब्देन सर्वेनामाम
हेश्वरः १२ प्रशंसितो नारभेदेन रुद्रपुत्रोपि च स्वयं संभवत्येव सर्वात्मा सर्वविघ्ननिवारकः १३ उपासनीयएवा
यं निखिलैरस्तु सर्वदा। किंच विप्रैर्गणेशाद्याः पंचपूज्या मुमुक्षुभिः १४ किंतु तुंडादिचिह्नस्य धारणं संविरुध्य
त्रिनं ते वेदे न च पुराणेन तत्सर्वं विहाय भो १५ पंचपूजादिसंपन्नो हेतु निष्ठा विमोक्ष्यसे एवमुक्तो गुरुं नत्वा हि षड्धा
तल्कटाक्षतः १६ पवित्रतां गतो ध्यायन्स्तमेव परमं गुरुं पंचपूजादिकं कुर्वन् सुखमापाति तद्द्विजः १७ ततो गण
कुमारा ख्यो निरस्येत्य समागतः आचार्ये मा हहेरंबस्तु तत्त्वपरमं गुरुं १८ महागणपते स्त्वेकं हरिद्रागणपस्य
च उच्छिष्टगणपस्यैकं नवनीतगणेशितुः १९ मतमेकं तथा स्वर्णगणपस्यैकमीरितं संतानगणपस्यैकं
मार्गमस्येव संजके २० उच्छिष्टगणपस्याहं मुपासनपरायणः उच्छिष्टगणपः प्रोक्तो वामांगे नाबलं वना
तः २१ चतुर्भुजं त्रिनयनं पाशांकुशगदाभयं तुंडाग्रतीव्रमधुकं गणनायमहं भजे २२ महापीठनिषण्णं तं २२३

वामांगपरिसंस्थितां २२ वीमालिंगयुवं तं स्पृशंस्तु देवे भगं २३ इति ध्याने हि संप्रोक्तं तस्माद्युक्तं तु चेतनु मी
वेशयोरिवैकस्य तपोस्तु यतिनायक २४ कुंकुमांकितफालोहं भक्तो मार्गद्रूपस्थितः इच्छाधीनानिकर्मी
णि कृत्वा देवं भजे सदा २५ एतत्सममतं नास्तीत्येवं मत्वा तिहाश्रयीः संपन्नोस्मि यते किंच धर्मो प्यस्मिन्मते
स्थिता २६ सर्वेषामेकएवैकजातित्वात्तु देवहि समस्तपोषितां तेषां ता सा चैवं योगतः २७ संयोगतश्च
नो दोषः कश्चिदस्ति यतीश्वर स्वयमेव यतिर्यस्याइति नास्ति नियामकः २८ अन्योन्यसंगतानंदशाश्विर
वविमुक्तिता आनंदात्मगणोपेतदेवाःपद्मजादयः २९ प्रभांशिनोरभेदस्तु वेदे सम्यक्प्रकीर्तितः ग
णेभ्यो गणपेभ्यश्च नमइत्यादिनायते ३० रुद्रस्तु गणमात्रैव नतत्त्वन्योमुनिपुंगव नकर्मणो निहि श्रुत्या
कर्मणो मोक्षकारणं ३१ किंतु त्यागसहितस्तत्त्वं प्रोक्तः समीरितः हृद्वत्ता उरणे पापाद्वाव प्याप्ति हिम
तेमम ३२ प्रनुकूलमिदं तस्मादेतद्देवमुमुक्षुभिः सेव्यमित्युक्तमाचार्यसमुवाच यतीश्वरः सुरां नैवपिवे
न्नैव परभार्यासमाश्रयात् इत्यादि वहुभिर्वेदवचोभिर्निदितं मतं ३४ गृह्यतेयत्तत्त्यज्यं दूरतः सुखका
ङ्क्षिभिः नकर्मणोत्यादिकात्श्रुतिमंत्वविद्यायते ३५ सर्वपापविहीनस्यैव तेमोक्षं नपापिनः सुरापान
परस्याय परदाररतस्य च ३६ सुरापानादिना मुक्तिं प्राप्स्यामइति जल्पनं नरकंदं दौष्ट्यमेवास्तित्यक्त्वा
तस्मादिदं मतं ३७ विप्राणां वासनत्वेषां प्रसादेन विनिष्कृती विधाय मोक्षमार्गस्थाः पंचयज्ञपरायणाः
३८ पंचपत्रादिनिरताः मूलाधारादिचक्रके संध्यापंतो गतो प्रादीनं जपमंत्रतत्पराः ३९ तेदेवं ध्यान
तो मुक्ता भविष्यंति न संशयः एवमुक्तास्तथा वक्रुहेरंवस्तुतपूर्वकाः ४० आगताय गुरुं प्राचुरवशिष्टाश्च
योपिते त्वामिन्नेतत् जगत्सर्वगणपत्यात्मनावयं ४१ चिंतयामो विमोहाय पूज्यं सर्वैः सभार्यिभिः तस्मा
द्वि लं च तो नैक यमेतन्मतत्रयं ४२ भवंत इति प्रोक्ते सानाह यतिपुंगवः महाप्रपंततःशास्त्र तत्त्वं शृणु

429

वि४

शु० ६

ए =

तन्निश्चितं ४३ पुरुषाधिष्टितायाः प्रकृतेरादौ महानभूत्‌ ततोऽहंकार उपपन्नस्त्रिगुणात्मा एव
हि ४४ रुद्रविष्ण्वादिरूपोऽभूत्‌ तत्र रुद्रस्य सूनवः गणेशश्च कुमारश्च भैरवश्चेति विश्रुताः ४५ स्व
स्वाधिकारनिर्वाहे तत्पराः प्रजपतां गताः तस्माद्धि ये गाणेशा याश्च तत्त्वकेषु संस्थिताः ४६ चिंत
नो पाशुपतेन तद्वंशजोत्तु देवताः पंचपूजा महेशाद्याः ज्ञात्वा स्वपरं गुरुं ४७ वीरभद्रादयो नत्वा
त्यक्त्वा विद्वान् सुपिपासिताः गतास्ते पंचपूजादिरताः प्रद्वैतवादिनः ४८ तदेतत्तां हि यात्[illegible] स्वशक्त्या
दिता ४ तत्र काश्यां परविद्याचरणानुसारि चित्रं देवमंदिरं कारयित्वा तांत्रिकांश्च विनिवार्य श्रुतिसम
तां भगवत्याः पूजां स्वश्रीशंकराचार्यो विस्तारितवानित्यर्थः प्रत्रेदमवधेयं परमगुरुः श्रीशंकराचार्यो पत्र

[illegible]रधाम सततत्र कारयित्वा परविद्याचरणानुसारि चित्रं प्रपवार्य च तांत्रिकान् तत्तानी भगवत्याः श्रुतिसं
मतां सपर्यां ५

किल [illegible] महादेवः स्वकीयपृथ्वीमूर्त्याविर्भूतल्लिंगरूपेणांबरेशः इति प्रसिद्ध्या वर्तते तस्मिन् कांचीनगरे
मासमात्रं स्थित्वा शंकरप्रतिष्ठापूर्वकं शिवकांचीति पत्तनं निर्मापितत्वात्‌ [illegible] आविर्भूत तद्विलंबरद राजानं स
मास्थित्य तत्र विष्णुकांचीपत्तनं निर्माय तत्र वार्थं ब्राह्मणादीननेकभक्तजनान् संपाद्य तानपि शुद्धाद्वैतवती
ने व सर्ववेदांततात्पर्यनिश्चयश्चकार तत तत्रदेशवासिनः सर्वे तामपरीतीरात् तीरादागत्य परमगुरुं नत्वेदमब्रु
हे स्वामिन्नस्मिंल्लोके ऽजीवादिभेदस्य प्रत्यक्षत्वात्परलोकेऽपि तत्तत्कर्मणा तत्तदुपासनया च तत्तल्लोक
प्राप्तिश्रवणाच्च भेद एव सत्य वद्भातिपृष्टः आचार्य उवाच भो द्विजा परमार्थतत्त्वमविदित्वेदमुक्तं भवद्भिः यत्र
त्वस्य सर्वमात्मैवाभूत्तत्केन कं पश्येदित्यादिश्रुतिभिस्तत्त्वज्ञानाद्धि दग्धपापपंजरस्य मुक्तिदशायां भेदाभावप्रती

भोग्या३

एवं जीवरूपेण जगदंतःप्रवेशावगमाच्च किं च क इति देवाय इत्युपक्रमात्र यस्त्री च शतात्रयस्त्री च शतात्रयस्त्री च स हस्रेति देवानेकता मभिधायांत भावक्रमेण एको देव इति प्राण इति स ब्रह्मेति ब्रह्मण एवानेकत्वं प्रदर्शिता बहुस्यां प्रजायेयेत्यादिश्रुत्या च भोक्तृत्वमपि सकलस्यापि प्रपंचस्य परमात्मरूपता प्रतिपादितात स्मात्सर्वेश्वं नित्यशुद्धबुद्धमुक्त स्वभावं सकलविवर्ताधिष्ठानं ब्रह्म मुमुक्षुभिरुपासनीयं तस्माद्भगवंतोपि जीवपरमात्मभेदं देवताभेदं च विहाय शुद्धद्वैतब्रह्मोपासनया मुक्तिमवधारयतीति सम्यगुपदिष्टाः केचित्तामप्यपरीतीदृश्यमानासिनः स्पृहा हे तद्विद्याश्रितावभ्रबुधीति ॥ ९ ॥ एतदेव संग्रहेणाहा यनिजपादसरोजसेवनार्थं विनयेन स्वयमागतान्। शं प्र देशी मानुग

विदर्भे

निजपादसरोजसेवनार्थे नस्वयमागतानथाद्यान्। एकाग्र्यसवेंकटावलेशं प्रणिपत्यापविदर्भराजधानी ६ अभिगम्य समभक्तिपूर्वमसांकृतपूजः कृपयैकशिकेश्वरेण निजशिष्यनिरस्तदुष्टबुद्धीन्यदधाईर वतंत्रसावलंबवान्। ७ अभिवाद्य विदर्भराट्वादीदयकरणादवसुधरामि याहं भगवन्बहुभिः कपालिजालैः सहिदे शोभवता मगामयरूपः ८ नहि ते भगवद्ययोसहं तैर्घाः श्रुतिषुब्रवीम्यतोहं ९ इति वादिनिभूमियेसधन्वा यतिराजं निजगावधिज्य धन्वामयितिष्ठति किं भयं परेभ्यस्तव भक्तेयतिनाथ पामरेभ्यः ॥ १० ॥

त्यासवेंकटावलेशं प्रणिपत्य विदर्भराजधानीं प्राप ६ कृपयैकशीकेश्वरेण भक्तिपूर्वमभिगम्यासां विदर्भराजधासांकृतपूजस्तमैरवतंत्रेण सावलंबवानवलंबसहितान्निजशिष्यैर्निरस्ता दुष्टबुद्धियेषांतथाभूतान्न्यदधात् ७ अथ करणादभ्रमिगंतुमिह्छुमभिवाद्य विदर्भराडुक्तवान्। हे भगवन्सह्यदे शो बहुभिः कपालिकैर्भगवता मगम्यरूपः ८ यतस्ते कापालिकाः भगवद्यशो न सहंते यतश्च श्रुतिषु निहितास्यापि ताईर्घ्यायेस्ते यतश्च जगतामहितममुंसहं

निहिते २

सुषमा २

रा०वि०
डि०
२२५
कथं ३

432

अथ शास्त्रकरावली: कापालिकजालिकं विजेतुं समस्तयन्मारब्धप्रबंधनस्य ॥ १ ॥ श्मशानभस्मनालिप्तांगः करात्तं प्राप्तमत्र खलु शिरःकपालः ॥ २ ॥ यद्भस्मधृतमितीदं वपुरुक्तं परं न शुचि शिरःकपालमेतत्सदिस्म न्मयत्वदर्थे रक्तिमये वद यं कारं कथं कपाली भैरवो भवद्भिर्नोपास्यते ॥ ३ ॥ रुधिरजैर्नरशिरोलक्षणैक मूलैर्मिधनच भैरवार्चामलध्या कपाली भैरवोऽपि समानपाकमला द्वयाउमया प्राप्ति इष्टवपुर्मदैक यंप्रानुपात ॥ ४ ॥ इत्येवं रुक्रचे भैरवागमानां हृदयं जल्पति हतिहे कुत्सित पुरुषेति तं विनिंद्य स्वीयेर

ने

अपतीर्थकरागणी: प्रतस्ये किल कापालिकजालकं विजेतुं निष्काम प्यत मागतं समागा कैकचो नामकपालिदेशिकाग्र्यः ॥ १ ॥ पितृकानन भस्मनानुलिप्तः करसंप्राप्तकरोटिरात्तशूलः सहितोऽबहुभिः स्वतुल्यवेषैः स इति स्मादृमहामना सुगर्वः ॥ २ ॥ भसितं घृतमित्यदस्तु युक्तं शुचि संतस्य शिरःकपालमेतत् वद धार्य चिरं खर्परं किमर्थं न कपंकारमपास्यते कपाली ॥ ३ ॥ नरशीर्ष कुशेशयैरकृत्वा रुधिरार्क्रैर्मधुनाच भैरवार्चां भमपासम पातरोरुहाद्वया कथमाप्नुहि इष्टवपु सु दृषपापात् ॥ ४ ॥ इति जल्पति भैरवागमानां हृदयं का पुरुषेति तं विनिंद्य निरवास पद्मात्म वित्त माज्ञात्पुरुषैः स्वैरधिकारिभिः सुधन्वा ॥ ५ ॥ भृकुटीकुटिलाननश्चलोष्ठः सितमप्यपरस्वधं समर्पितम् तान शिरांसि चेहि भित्वा क्रकचो नाहमिति त्रिभुवनं पासीत् ॥ ६ ॥ रुषितानि कपालिनो कुला नि शूलपाणो धरभीकराणि ताणि प्रमनाग्रहितान्यतिशसंख्यान्यभियातानि समद्यतायुधानि ॥ ७ ॥

धिकारिभिः सुधन्वा प्रात्मविद्भां समाजाद् द्रिष्टुकार ॥ ५ ॥ सितं परस्वधं मध्य स्य भवतां शिरांसि न विभि द्यां चेत्तर्हि क्रकचो नाहमिति त्रिभुवनं पासीत् ॥ ६ ॥ शूलपाणो धरखड्गपंकरः शाद्वाप बाप्र मनाक्रकचेन प्रेषितानि

यच्छत्रापि श्मशाने त्रिकुलानि तानि कपालिनः कापालिकाः

तत्कापालिकाः ॥ ७ ॥

433

ऋयं तेषामभिगमनानंतरं तद्द्विजकुलं भयेन व्याकुलमालोक्य स्फटितिकुपितः सुधन्वा धनुरादाय बाणान्विमु-
नेर चन्नयो १८ त्वरयाता नरीवेत्रभृत्स्मितिपस्त धन्वनियोधपतिस्तत्ति ॥ अन्यतो ब्राह्मणानां वधाय ऋकचेन नियुक्ताः सहस्र-
संख्याउद्यायुधा द्रुतमासेदुः शापयुः १९ पतितोन्यस्समीपमापततं कपालिसंघं दूरादवलोक्य व्यथिता भूसुरेन्द्राः
शरणपशरणापोग्य श्रीशंकरयोगीनं शरणं प्रपेदिरे २० निजहुंकारसंभूतेन वह्निना २१ नृपतिश्च सुवर्णपुरे...

॥ अथ पवि द्विजकुलं भयाकुलं तं दृष्ट्वा मालोक्य महारथः सुधन्वा कुपितः कवची रथी निषङ्गी धनुरादाय पयोश-
राविमुञ्चन् १८ ॥ अवनीभृतियोधपत्पदातीन्सान्त्वर येकचनतो न्यतानि युक्ताः ऋककचेन वधाय सुराणां द्रुमासे- नर भूर
दुरुद्यतायुधाः सहस्रं १९ ॥ अवलोक्य कपालिसंघमाराक्रमनानीकनिकाममापततं व्यथिताः प्रतिपद्य शरणं शर
शरणं शरणागतं शंकरयोगिनं द्विजेन्द्राः २० ॥ असितामरपट्टशातित्रिशूलैः प्रजिघांसून् भृशमुज्झिताट्टहासान्नृपति
राट स्वकारमस्मसात्तान्निजहुंकारभुवाग्निनात्तगान २१ नृपतिश्च शरैस्सुवर्णपुङ्खैर्विनिकृत्तैः प्रतिपक्ष-
वक्त्रपद्मैरगमद्वंसहस्रसंघैः समलंकृत्य मुदागमन्मुनीन्द्रं २२ तदनु ऋकचोद्यतान्स्वकीयान्स जोक्षदि-
जपुङ्गवानुदीक्ष्य ॥ प्रतिमात्रविदूयमानचेता यतिराजस्य समीपमापभूपः २३ कुमताश्रयपशुपमेव भावं फ-
लमाप्स्यसि धुनैव कर्मणोत्सप्रवीतिहस्ततलदृश्यत्कपालं त्वरमध्यायद्यतोनिमील्य नेत्रे २४ सुरपापरि-
रिः पूर्तं कपाले स्फटिति ध्यायति भैरवागमद्वैसानिपीपतद्धर्धमर्धमस्यानिद्धारतिस्म भैरवं च २५॥

स्मर

शरैर्विच्छिन्नैः प्रतिपक्षिणांमुखपद्मैः सहस्रसंघैस्तस्मिन्समलंकृत्य मुदा मुनीन्द्रमगमत् २२ ॥ प्रतिमात्रमत्यंतं विदूयमा-
नं पीडमानं चित्तं यस्य सः २३ ॥ असौ ऋकचो नेत्रे निमील्य त्वरमात्रं ध्यानं कृतवान् २४ भैरवागमं मन्त्रेण ऋकचेध्यापतिस्म तिसु
ध्यामयेन कपाले परिपूर्णमभवत् तस्याः सुरायाः अर्द्धं स ऋकचः सम्यक्पीत्वा स्याः सुरायाः अर्द्धं निदधारस्यापपामास च

तर

शं·वि·
डि·
२२६

॰अथ भैरवस्वरूपममयाणां तत्रं वह्निज्वालासदृशानां जटानां छटासमूहो यस्य महाकपाली भैरवः २६ हे देव तव भक्तज
नदुःहं दृष्टा संत्यजहीति कपालिनाऽकचेन नियुक्तो भैरवः स तत्र विद्दौ ममात्मत्वान्मरवतारत्वाद्वा कथमात्मनि श्री
शंकरे प्रवराध्यसीति रुष्टस्तस्यैव शिरो जहार २७ खलानाम खिलेपि कुले खिलेऽरुह्नि ने सति प्रहृष्टाः द्विजा ॰अ
२८ मुन्नी शंकरमानर्तुः ॰पलमवेहमवचे पसंहारभैरवं नत्वा समासीनः किलाब्रवीत् स्वामिन्ने देवशास्त्रेषु पुरा
णेषु च कर्मे पतते पुति पादितमसीहतत्कर्तव्यं हि धर्मतः विशालां कर्मणा धर्मः साध्यः स्यादिमेमतं धर्मेणासर्व
पापौघानाशमाप्नोति शुचिव्रतात् पापहं स घते यानहेमनः शुद्धिः प्रजापतेः शुद्धमनसि सर्वात्मसाह्लात्वैरो भवत्य

434

ति२

॰अथ मत्तोपिशिरः कपालमाली ज्वलनज्वालजटाछटा विस्फूलि विकटश्वकटाट्टहासशाली पुरतः शा
दुरभून्महाकपाली २६ तव भक्तजनदुःहं दृश्यासंजहि देवेति कपालिना नियुक्तः कथमात्मनि मेपरा
ध्यसीति के कच स्यैव शिरोजहार रुष्टः २७ पतितनाम प्रभेण तस्तु तस्य नाग्यमं तर्धिमवाप्य देववर्यः अ
खिलेपि खिले कुलेखलानाममुना नर्तुरलं द्विजाः प्रहृष्टाः ॥२८॥

लं सएवं सदसि सर्वैर्यां ब्राह्मणा
नामपेरितः त्वड्रक्तः सहसा पादितुक्त प्रक्तिपरंपराः एतन्नोचितमित्युक्तोमद्धिः षैत्नाडितः स तु प्रकरोद्गतेत्वो
तुमं त्रवीजपरापणाइत्तः परंत्वमेवैतत्सत्या सतत्वंविवेच परंतु उक्तो भैरवः शाहविप्रदंडार्थमागतः शंकरस्त्वं सद्दा
रूपः सर्ववेदपद्रापेमाकं भेव कृतं हि पत्क ममयापिच कृतं हि तत्त्व तेषां कापालिकानां तु ब्राह्मणापाचारता कुरुः
८ विकल्पेनु कल्लौ प्राप्तेते पांवन्ति पिंपेप्सितावभवमे त्र वह्लो हं प्रत्यहो अस्मिन धर्मतन्त्र रत्कक्रांतदेघेदेवः काया
लिकमतानुगाः तद्वाक्यश्रवणाद्गीता परिव्राड्कुलश्रेष्ठवरं नत्वाद्यादह पाधा सर्वैर्वद्हु कापाः सविस्मिताः स्वामि

मदाबंधपस्मात् पालयास्मांश्च सादरं । एवमालापिनो दध्यकरुणापूर्णो विभुः ॥ आज्ञापयामास पतिः 435
शिष्यांस्तेषां विशोधने पद्मपादमुखाः शिष्याः श्रुत्वा मानं जातस्वण्डायुगान् प्रातःर्हंनिरन्नित्यसंध्या ता२
वृ३ कर्मेदृटतान् पंचषष्ठा पंचपञ्चपरानिश्चलमानमानान् परं गुरुं समाश्रित्य तेपि सत्व शिष्यतां गताः १८
तत्रागत्य ततः कश्चित् कपाली दारुणाकृतिः प्राह हेहेमूनतावेत्का पालिका नाम ते तदा १५ फलं किमपि
नास्मत्रविद्यते बहुकादयः वभवुःस्त्वमतभ्रष्टाः पतुत्तत्राप्ति दूषणं १६ महद्दुष्टस्त्वणजातित्वं न मे जा
त्याद्यपोजनं किं च देहस्य सर्वस्य भौतिकत्वान्न कस्यचित् १७ न हेतुर्हि शक्यन्ते जातिस्मात्संकल्पिता । ल
स्त्विपं जातिनैतिप्रमाणेन किंतु जातिद्रूपमतं १८ स्त्रीजातिरेका नरजातिरन्या तत्रापि श्रेष्ठत्वमुपाग
ताद्या आकल्पमानेस्त्रूपेतिपसाः संपागतातोनविवादहेतुः १९ गम्या हीये नैव गम्यप्रमातिगच्छे
न्नासावन्यभार्यामिति दंवाक्यं नांगीकुमहेदोषभावाद्यस्मात्सर्वाः स्त्रीपतामाब्रजंति २० आनंदरोगा
यत्किमायातिसंगात्तद्रूपोस्तो मे स्वादेहपाते तस्य प्राप्तिर्मोक्षदत्येव तत्त्वमित्युक्तः श्रीशंकराचार्य आ
ह २१ उक्तं भो कापालिके दं समस्तमन्यत्सत्यं वाच्यं कस्य पुत्रो त्वदीया माते त्युक्ताः प्राह कापालिकोसौ
स्वामिन्माता दीक्षितस्याग्निपुत्री २२ दीक्षितत्वमिद मागतं कुतस्त्वत्पितुः स तु जगाद भो यते ताल मुख्यं
नरपांस्तुरामसावाहरन्नरसंविशेषतः २४ ज्ञानवानपि न च स्वपंसतां पातुमिच्छतिपरं तु विक्रयी शी
लवान् तद्दसंसदा जनो दीक्षितेचरति तत्सुपुत्रिका २५ मामतामुपगतामममात्मनो देहमर्पयत्सुस्वर मा
गेरजनान् श्रागतान् खलु नें[illegible] २६ उन्मत्तभैरवसमारब्धमिमं विबोधत
सः सततममपिता पितरावकरोभवत् तत्सन्निधोस्थितिमपीह सुरालभे तेनोमद्यगंधविमुखा हि पला
यिता ले २७ स तु कुलेहं प्रसततः सम्यक् एज्योहं भवद्भिः सुभक्त्या इत्युक्तोसो प्राह कापालिकत्वं गच्छेत् तस्मा द्व=

तस्मादेवं ।१   २ रानुसदाकोरात्संस्तुतान्नसुखल्लब्धये यतते ।२

शं·वि·
डिं·
२२७

त्वेकरूपा मं चराश्च २८ श्रावणेनानुसृदुष्टमतस्यान्न दंडद्वातुमहमागतएवं नेतरान तद्द्वतोऽपमभाष्यः दूर
श्रोत्रकरणीपद्दतीत्यं २९ श्रोदितायतिवरेणपविनेयाः गृहातस्यवचनाप्रीरसाते श्रात्पजन्मखलमसंसुविद्
रंगीकरं तु ततः श्रापसहस्त्रा ३० चर्वाकद्दत्यंह्यकरोद्धिचारं महैर्वैर्जनैर्यास्त्रमिदं समस्तं देहाद्यतीतात्मवि
वोधिभिन्नत्वं गाङ्गतामच्छतमत्वमन्ये ३१ दुष्टामतिर्मो भवितापितस्मात् तथापितेषामपमगचारी
संन्यासवानस्ति तु कश्च देषः विवेकपूर्णोपदिवैहने ३२ स्यात्सामिनोचेदहमेमिश्रीघ्रमेवंविचापिस्य
सभांगविशप श्याचतत्त्वविदितं तवास्ति तस्मादिमुक्तेर्वेदलक्षणत्वं ३३ श्राद्दैविवेकोममवध्यातामयं
कायात्मदेहस्य तद्वादिरूपिणः जीवस्यमोक्षोविलयोनचेतरत्स्यागमंमूढधियोवदंति भो ३४
लयंगतानां सरितां समुद्रे यथागमः स्यान्मरणंगतानां सस्मात्ततोमोक्ष इयं मतिर्हि यज्ञादिकंकर्म
तकुर्वते ये ३५ नस्तित्वनेनेत्तिमिथ्यतिगनं तेषां विवेकः किमुवाचनीयः किंचप्रजल्पंतियरोस्ति लोको
स्वर्गास्तथान्यो नरकोतिघोरः ३६ पुण्येन पापेन च याति तत्र तत्पातयामित्येमिमं विप्रोति तेषामतंत
त्स्तरामसमानं पतास्विहे वास्तु भयानुभूतिः ३७ स्वर्गी भोक्ता कथ्यते सौख्यस्य यो वा भुंक्ते त्को घामेषा
द्वितीयः तस्माद्युक्ता कल्पना नोपरो त्वावत्पद्देणे वान भूतिर्गतेस्ति ३८ देहेंद्वियेषु भूतेषु नष्टे
बु परलोकगः कोवाजीवस्य वै देपि घटाकाशवत्स्यात्तु ३९ गमनं रूपहीनत्वान्नैव संभवति त्रिभावि
तु तस्मादस्मन्मतं सम्यगित्युक्ते प्राह शंकरः ४० श्रुतिवाह्यमिदं मतं यतोतोन वसस्यपाच्छणमे मतं तत्त्व
त्वं सतु देहमुख्याद्धि भिन्नः आत्मा परमात्मा यदि पश्यते विमुक्तः ४१ विवहुः परात्माऽ प्रबोधाद्धि मुक्तेः प
रिज्ञानतो देहयाताद्धि मुक्तिः त्वदीयपमुक्तिर्भमादेवनूनं श्रुतिर्ज्ञानमात्राद्धि मुक्तिः जगाद ४२ ज्ञाना
दिहगधकमीणेयातिब्रह्मसनातनं इत्याद्यास्ति श्रुतिः साक्षात्तद्याख्यं न ममेति चेत्त ४३ भवद्वाक्यमानं

कथं

436

ता

२२७

कुत्सितं विलसद्वह्निनास्थले दग्धेऽपि देहेस्मिंल्लिंगयुक्तो व्रजत्यसौ ४४ ज्योतिष्टोमादिकं वा कं मानमत्र ददंसत्यं ज
लौकाजंतुतुल्यायंजीवश्चान्त्यमाप्नुतो ४५ देहाद्देहांतरं याति परलोकं स गच्छति श्राद्धादिकर्मकर्तव्यंत
स्य पुत्रादिनारवलु ४६ तत्रैव तत्वविमुक्तस्य यद्गुण्ये लोकस्य चान्नपे गयादौ पिंडदानं च कर्तव्यं तस्य मुक्तये ४७
रत्नयं यल्लु पुराणादौ बहुधा संप्रदर्शितः तस्मात्सत्यहद्रुपाढंसल्लिंगस्थात्मत यागतः ४८ यस्त पवित्रिवद्या
तिसिद्धांतो परमदीरितः मृदवा वीकतस्माल्लमितल्लभीब्रजाधुना ४९ इत्युक्तो वेषभाषादिस्थ ज्ञानगुरुपदद्रूप
नवातत्पुत्रभारस्य भरणाद्यमयुतो भवत् ५० ततः सौगतः शंकरं पीनकायः प्रणम्याह लोकाद्रमेमत्र भावात्त सदा
कर्मशीलाय तो भौतिकस्य विशुद्धिर्नैव स्नानदानादिनास्ति ५१ सदा निर्मलो देह पापाद्विमुक्तः स जीवो पुनर्जी
यते सहगोनत्रजन्त्स्वं प्रति मत्स्य साधनं तद्धि देहाघटत्वेन लभ्यं ततो नास्ति भीतिः ५२ देहांते वा नरणाम्भवाह
णं कृत्वा घृतं पिबेत् इति वाक्यस्यमानत्वाद्देहपुष्टिः सदैव हि ५३ कर्तव्या बुद्धिपुत्रेणततः कृत्वातत्र नत्र च सर्वभ
त्तणशीलस्य मुखस्या वाप्तिरास्थितः विमोक्षस्य प्रति संप्रोक्तः शंकरः प्राह सौगतं वृथा तेजल्पनं यस्मात्परलो
कगमादिकं ५४ श्रुतिस्मृतीतिहासादौ प्रोक्तं भोगाय कर्मणः तस्माद्दानादिकं कर्तुः पुनर्जन्म सुनिश्चितं ५५
तथा चाज्ञानबुद्धित्वं पापदिग्धाविरूपवै सन्मार्गस्याभवेदानीमित्युक्तः श्रमणराहसः ५६ सुगतारव्यो मुनिः स
वीमुक्तेहृष्टासुविस्मितः विवादं जगतः सत्वं प्राणप्रपासनतत्पराः ५७ कालेन दुष्टदेशस्थं करुणाविष्टमान
सः इदमाह सधर्मास्ति परः प्राणप्रविहिंसनं ५८ तथाविधेनधर्मेणकपालस्य निवर्तनात् भक्तोभविष्यसी
स्तुतस्त्वदारभ्याहमप्ययं ५९ तत्पादयुगलध्यानी शिरसा गृह्य तद्वचः दयापरोस्मि सर्वेषु प्राणिजातेषु सर्व
दा ६० यस्माद्धर्मो ततो न चान्यो स्ति सारस्तस्माद्धर्मस्यानुमेतन्मतं मे सवैरं गीकार्यमित्येवमुक्तो भूपः प्राहावा
पक्तोधं महात्मा ६१ किं त्वं जल्पसि दुष्ट सौगततकं यं धर्मो ल्पहिंसापरो यागीपस्य हि हिंसनस्य निगमे धर्मत्व

४३७

न२

शं.वि.
डि.
२२८

मुक्तं स्फुटं ६२ अग्निष्टोममुखेकृतौ खलु पशोः स्वर्गप्रदं हिंसनं श्रुत्वाचाररतैरुपेयमकरोत्पाखंडिनो विस्फुटं ४३८
६२ वेदनिंदापरा ये तु तदाचारविवर्जिताः ते सर्वे नरकं यांति यद्यपि ब्रह्मवीर्यजाः ६३ इत्येवं मनुनोक्तत्वात्तदाचा
ररताः किल पच्यंते नरके घोरपापवृत्तेन लयो भवेत् ६४ तस्माद्द्विजादिवर्णानां वेदादिषु निरूपितः आचारः प
रमं मानं यस्य तन्नास्ति सोधमः ६५ इत्युक्तो मौनतो मानमूर्त्यो न त्वाचार्यैर्विप्रपादादिकानां तच्छिष्याणां पा
दुकावाहकोभूत्तेषां मुक्तिश्चात्र दने नास्ति पुष्टः ६६ कौपीनमात्रधारी तु कश्चित्तत्र पणाकः स्मृतः साकस्मि
न्करधृत्वा गोलपत्रं द्वितीयके ६७ तुरीयं तत्समादाय समागत्याह शंकरं स्वामिन्क्षण विचित्रं मे मत्तं परम
शोभनं ६८ पूर्णसंकेतनामाहं रूपकालप्रवर्तकं बध्वाताभ्यां सुपत्राभ्यां समयज्ञान तं शुभं ६९ आशुभं चत्रि
स्य२ लोकं यन्न भयं तद्धि चित्तं स्फुटं किंचकालः परो देवो मत्यत्तं विचालने ७० परे शापि समर्थो नेत्युक्तो प्राह शंकरः स
म्यगुक्तं त्वया यत्कालचक्रं च वेत्स्यहं ७१ तस्मात्तदाश्रयालिंगपरीता कालमागते तां पश्चामीति संप्रोक्त्वा तत्सधै
वांगी चकार सः ७२ कौपीनमात्रसंधारी जैनस्तु तत्र आगतः मलेनाच्छिद्य सर्वांगः सदा दोहितइत्यसौ ७३ उवाच स कृ
चोक्षैः ऋत्यांकः ऋत्यपुंडूकः विदुपुंडुः समेतस्य शिष्यैः सर्वभयंकरः ७४ पिशाचवत्समागत्य प्राह श्रीशंकरं गुरुं
जिनो देवोस्ति सर्वेषां मुक्तिरप्राणिनां हृदि ७५ जीवात्मना स्थितः सो ति ज्ञानमात्रेण सर्वदा मुक्तत्वात्तस्य देहस्य पाता
नु समनंतरं ७६ जीवं शुद्धः सदेवास्ति मलपिंडस्तु देहकः स्नानादिकर्मणा नैव शुद्धिं याति कदाचन ७७ तस्मात्स्ना
नादिकं नैव प्रकर्तव्यं च पापतः इत्युक्तो सौ जगादेदं मे वं भाजैनइमैतते ७८ जीवस्य देहं त्रितयं हि विद्यते स्थूलं च सूक्ष्मं स्य२
तथैव कारणं तेषां क्रमाज्ञानतुलयो भवेद्यदा साक्षाच्चिदानंदवपुस्तदात्वयं ७९ भिन्नोहमीशाद्दितिधीरविद्या वहूस्व
स्य२ पाभेदधिया विमुक्तः एवं विमोक्षस्तु दुर्लभस्त्वयापि तान्न समाप्नि संभवः ८० एवं श्रुत्वापि शिष्यपुंक्तः सजैनः भाषा वेषाधै
विमुक्तो गुरुणां नित्यं धान्यकषितो संप्रयुक्तः यथा घ्य गयो देवज्ञातो वाणिपैः ८१ बौद्धस्तत्र सर्वलारवयरामप्रावा २२८

देहस्य२

चबोधस्तत्वभोनिरर्थः नरस्यश्चंगेणसमोह्यभेदः सर्वोत्तमः साल्लिमतःप्रवृत्तः ८२ दृष्टंफलंत्वंपरिहायदूरमदृष्ट

माकांक्षसिहृष्टमातुः तत्रापितेनैवफलंपरोक्षंतस्यपरोक्षंनफलापकल्प ८३ तिर्जीव

त्वाच्चाय स्यार्थमतंतत्त्वणेयात्माचेत्तनोममतेतु भत्वानेकःप्रेरकोहृन्मुखानांनित्यंमुक्तोहृतस्यनंसुखात्मा

८४ वतीभोक्ताहंपरानंदरूपःमन्वानःस्वाभीष्टमसालिपावत् तावत्तत्कीडन्तेषुपश्चाद्देहंत्यक्त्वामुक्तइत्युक्तंप्रा

ह ८५ तत्पश्चात्परापस्तुदेवतातितिपिपूजनेसपातिब्रह्मणोलोकंपावदिंद्राम्बुदेशाः ८६ प्रगनिष्टोमदेव

ताप्रीतिदंचेत्कुपीदस्मादिंदुलोकंसपाति सत्यारव्यंसत्पौंडरीकाद्ययातितन्नदेवोपासकास्तत्तमेव ८७ यायो

पांयांतनुंभक्तःश्रद्धयार्चितुमिच्छति तस्यतस्याचलांश्रद्धांतामेवविदधाम्यहं ८८ इत्यादिवचनादस्यपरलोकग

मादिकं सिद्धंतस्मान्नदेहस्यपातमात्राद्विमुच्यते ८९ सर्वभूतेषुचात्मानंसर्वभूतानिचात्मनिसंपश्यन्ब्रह्म

परमंयातिनान्येनहेतुना ९० इत्यादिश्रुत्याज्ञानेनविनामोक्षोनलभ्यते इत्युक्तमतःपरमात्मानंपरंज्ञात्वाविमु

च्यते ९१ कल्पितांजीवतांहित्वासर्वानर्थप्रदायिनीं सच्चिदानंदरूपेणमुक्तिरुक्तासदास्थितिः ९२ तस्मात्वंम

दत्तांत्यक्त्वाभवस्वस्थइतीरितः परंगुरुंनमस्कृत्यतद्यथास्तवतत्परः ९३ बंदिमागधसूतानांबिबुधादीनभवह

तस्माद्धिच्युतःप्रापप्रोषद्दिनकरप्रभः ९४ प्रनुमहत्पुरंतत्रदिनानामेकविंशति स्थित्वातत्रास्थितान्वीक्ष्य

तानुवाचपरोगुरुः ९५ प्रभातमुखकालेचकृत्यंवदतभोद्विजाः एवमुक्तानमस्कृत्यप्रोचुस्तत्पुरवासिनः ९६

मख्यासुरहरःस्वामिन्मल्लारीतिप्रसिद्धता लोकेप्राप्तःपरेशोपस्तस्यमूर्तिर्मिमेवपं ९७ संपूज्यानुदिनंभक्त्याभ्ज

ह नन्दान्तस्यचवेषभाषादिसंपुक्ताकंठेघृतवराटिकाः ९८ निशाकारविषुकालेषुनाद्यवाद्यादिभिःप्रभुं मल्लारि

मुत्सन्नंतेकृत्वावासंप्रकुर्महे ९९ तत्कटाक्षजनितांहिसर्वदावर्धमानसुखसागरस्थिताः तस्यगर्भगामिदंतुनित्य

दावितपामनसुखेहृपापुताः १०० किंवदेवस्यसर्वा ग्रंथोक्तंतद्वाहनस्यच तद्धिद्धितत्वमेवातोतद्वेषादिकधा

439

देहेषु ४

रणं १ इत्युक्त्वा नजायते ऽन्यत्र तत एव भवान पि वेदो क्तमिममाचारस शिष्यः स्वीकरोतु भो २ श्रुतिराह नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः वराटकानि दारास्मो मोपोम्पा नैतु तत्प्राहतान ३ एकोहि तीयो खल्वस्तु सर्वे सा क्षी स्वमायया स वैजगद्विधाता सदादि वेदाभिहितः परेशः मुह्य मेजारुद्र विष्णि चिमुख्याः ३ पयावीरभद्रादिकेरंशभूतैरलं साध्यते का पिरुद्रस्य नैवतत या पालिते पां विवाधा दिमुक्तिस्स यात्र सत्रोंशस्य रुद्रस्य वोधात ४ किंचैकादशारुद्रा ण्णामियं स्तुतिरुदाहृता तदंशानां कथं साक्षादेकस्य वहुतात तथा ५ यस्य स्य स्थाने द्रा स्वानं विशाणां परिकीर्तितं तस्य वेषादि चिह्नस्य धारणं वहु दोषदं ६ एवं वं शाश्वत्या हि श्वे वे षादि विधारणं नित्यादिकं मिसंत्यागाश्चि कालेना व्यशक्तता ७ वरितं भवतां सर्वब्राह्मण्यस्य विघातकं तस्मान्निरीक्षणेनापि मुखस्य भवतां किल ८ सर्पोवलोकनं शास्त्रे चोदितं मौनमेव तु कर्तव्यमिति संप्रोक्ताः पन्नगगुरुसन्निधौ ९ कृतमूलापयाव त्तारात्तो मूलेः पराधिनः तान वेत्स्यदया पुन्नालिए ध्वमिति सोऽब्रवीत १० प्रयात्यया गुरोः शिष्याः पन्नपाद मुख्याः खलु तद्धि रामुंडनमपास्य तत्स्नानमेव च ११ मद्यापमुंडनं भूपः शतस्नानं मद्यतया पोगपंचकारपित्वा न्यस्तापस्थित मतं द्विता १२ ब्राह्मण्यमार्गगां चक्रुः लास्ते पितुपरंगुरुं नत्वा मन्त्रि स्पतीपाताः शोचस्नानादि तत्य राः पंचपूजारताजाताः शास्त्राध्ययनसंरताः श्रीशंकरप्रसादेन मुक्तिभाजनतां गताः १४ तस्मात्तु रात्सांश्चि ममार्गगामी मरुधसंज्ञंपुरमापशिष्यैः ढक्कादि विद्यारुच तत्कराघैर्विचित्र वंधादि व हुप्रपद्यैः १५ तत्र पुर्या विचित्रं वैविध केतनस्यगोपुरं तत्पूर्वतः प्रपाशाला विपुला तत्र कल्पना १६ गृहादीनाम सौकृत्वा सम्पाद्य सनस्थितः मनोन्मनाभिदं गुह्यमात्रलक्ष्यं परं प्रभुं १७ संपूर्णमंडलाकारमात्मानं संनिरीक्ष्य सः पीयूषविंदु संदोहपानतत्परागएव हि १८ पुनः कुंडलिनीं मूलाधारनीत्वा तदीश्वरं स्तुत्वा गणपतिं तत्र चिरमास सुखं गुरुः १९ तत्र त्यास्वामिनं नत्वा विघ्वक्तेन पराय णाः शंखचक्र विराजद्भुज दंडा स्तोत्र पाणयः २० ऊचुरसान्मतं स्तुष्टु विष्वक्ते

नाधिदेवत्वं पुण्यदं मतुर्वैकुंठे सेनापतिरुदाहृता: २१ तस्य भक्तावयं नान्तिभयं नो यमराजत: देहपाताद्वैकुंठे तस्य चोदितं
नपथाकिल २२ वैकुंठगा वंगतमासत्युता [illegible] पाहस्सागरु: मंवनारायणस्य च विष्वक्सेन: प्रकीर्त्तित:
२३ भक्तस्तस्य चैव शुभक्तो वैकुंठे सत्पने कशं तद्भक्तो अपि संपूज्यास्तद्भक्तैरित्यनुत्तमा २४ कथं ते षां मुपास्यत्वं स्तानं त्र
णभवेत्किल अमाणभावतस्तस्मात्सगुणत्वात्सएव हि २५ तल्लोकप्रेप्सुभिः सेव्यः पारंपर्येण मुक्तिद: नारायण
स्तमेकं तु धातु:प्रत्ययभेदत: २६ मुक्तिसाधादतो एषं पदि चेन्मुक्तिकांक्षिण: ततोद्रूपमखंडं तं गुरुशास्त्रोपदेश
त: २७ ध्यात्वा सम्यक्तु पपत्नेन मुक्तो भवथमाचिरं इत्युक्तास्य न लिंगान्तप्राणम्य गिरसागुरु २८ तदादेशेन सश्रा
पुर्विधोस्मत्या द्विर्दर्शिते कर्मादौसर्वतां सर्वैवभे वुःसाधुवत्नप: २९ तत:समागत्य तु मन्मथ स्य भक्तानमस्कृत्य
गुरुसमचु: मन्मरवस्मदीयमन मद्भुतं त्वयामन्मथ: सर्वं हृदिस्तुताभ्या ३१ कोताकदं वेन तदीयदर्शन स्पर्शनाभ्यां
बहुसौरव्यदाभ्यां कामात्मन: पूर्वं सुरवस्य लब्धिर्मोक्षो स्य तापूपमपीह तस्य ३२ समुत्सवे पंचशरस्य विद्धं घत्वा
न्द्यतं तेन सुरवेन युक्ता: तज्जेन मुक्ता भवथेति सोक्त: प्रोवाच मैवं वदताग्रमाण ३३ कमलज प्रमुखा जगत:स्र
ताउदय पालन हृपमनेरता: नच हरे:सुताणबहिपालकोनच सतेस विहितपाप्रभा:३४ स्त्रीणांतत्संगिना
संगं दूरत: परिवर्जयेत्त इत्यवप्रतिषेधस्य सत्त्वात दुष्टं भवन्मत ३५ किं चानंगास्य मोक्षा [illegible]
दिद्रात्स्वेशान ताकुत: प्रद्युम्नस्य चकर्त्तृत्वं सत्ष्यादेर्न विरोधत: ३६ प्रत्यक्षादेरितिश्रुत्वा नत्वा शौंचविशादप: त्यक्त
विह्वाद भवु सप्पंच प्रजादित्तत्परा: ३७ तस्मादृह्वस्य पायातं पुरं मागधमद्भुतं कुबेरोपासकास्तत्र कुबेरप्रमुखा:स्थि
ता: ३८ नवनिधानसौवर्णघुटिकावलिशोभिता: कुचुर्नवनिधीशत्वात्सर्वाधिकधन:किल ३९ कुबेरस्तस्य भक्ता
नामस्माकं न दरिद्रता ततोन:प्राणप्राणदो बलरूपो भिलाप्यते ४० कर्माणोप्यधिमलत्वात्तस्य ते:सेवनं वरं मोक्षाद्या
कांक्षिभिस्तैः कर्त्तव्यं सत्प्रयत्नत: ४१ किं च ब्रह्मादिकानां सधनदानेन पालक: तस्मात्समस्तलोकानां स्वाम्यं सेव्य

तोगतः ४२ तस्यसेवाकर्त्री काचिद्दरिद्रिणीसुरसुंदरी महद्दैन्यरूपलाभस्तत्सेवनादुपजायते ४३ तस्मान्नतस्यसेवायै कु
र्वंतिमनुजाः दृश्पं मोक्षार्थाकांक्षिणो जंतुमंदाभाग्यविवर्जिताः ४४ तस्मादृत्तेपि कुबेरसेवां कुर्वंति मोक्षार्थमनन्यचित्ता
स्त्वदुक्तः स्यावाद्यज्ञावाचुपुमन्मतं प्रमाणेन विहीनमेव ४५ स्वामीकुबेरो स्तुपरोधनस्यतथापि कश्चिन्नहितेनतस्य लोभे
न युक्तः स्यकुबेरो मित्रविरतोमित्राच्छिन्नरतोऽस्यधर्मोऽत ४६ मोक्षस्य वार्तात्वति दूरगास्ति तस्मात्परित्याज्यमनर्थरूपं दु
र्यावत्नेन मुमुक्षुभिस्तत्सेवनं यस्मात्पुनर्वियोगः ४७ अर्थमनर्थं भवयानित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यं पुत्रादपि ध
नभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता भीतिः ४८ इत्युक्ते नेनु धर्मोपि तत्साध्या इति चेत्तथा प्रस्तनाम कुबेरस्य सेव्यो नैव धना
र्थिना ४९ यतः शास्त्राकृतादेव धनभाजो यमागताः ब्रह्माहि यत्पद्मगर्भोस्ति विष्णुर्लक्ष्मीपतिर्हरः ५० हिरण्यवीर्यदंद्रस्य
सुवर्णाचलसंस्थितः एवंविधा धनेनास्य जीवंतीन्यतिसाहसं ५१ महन्निंदार्थकं वाक्यं नैव वाच्यमितः परं चिह्नानि स
परित्यज्य स्नानसंध्यादिकं सदा ५२ अद्वैतविद्ययायुक्ताः पद्मपूजारताः सदा भवंत्युक्तास्तैर्गुरूपादांबुजेरताः ५३ त्यक्त
चिह्नाव भवुतः पंचपूजादितत्पराः इंद्रभक्तः मतो नत्वातमद्भुः परमं गुरुं ५४ इंद्र स्वामिन्देवगंधर्वपक्षैः सर्वेश्वरः सर्वगीहि
कर्तत्सेव्यः ब्रह्माविष्णुरुद्राणां पतिर्वेदे ततः त्वद्देवीस्त्वमेव नान्यः ५५ सर्वेशात्वं सर्वदाता त्वमस्य वेदप्रोक्तं वामनन्यथा
नुजोस्य रत्वं सर्वतद्भुहे वामता द्यद्देवाः सर्वेयस्य कुर्वंति सेवां ५६ सर्वस्यात्मानिर्विशेषः परात्मा सर्वातीतं शिवत्वको हीष
तीनां शापवान्तान्स्वापहीनान्नवकेभ्यः तस्मादिंद्रः सेवनीयो भवद्भिः ५७ अयपद्माभेरित्यसौ प्रोक्तः श्लाह मैवं वाच्य ब्रह्म
शब्दादिवद्धि पूर्णरूपतात्त्विदानंदरूप इंद्रः शब्दोनैव वज्रादियुक्तः ५८ सदेवेत्यादिवाक्येषु परंब्रह्म निरूपितं कारणं

१२ जंतो यस्माद्भुक्तिविष्ण्वादिसंभवः ५९ ब्रह्मणाक्तिं इंद्रवह्न्यादिर्देवादीनां समुद्भवः इंद्रः स्वष्टेति चेदन्ये लोकपालाकुतो न
हि ६० सर्वदातत्वमप्यस्य सोप्येष सर्वजंतुवत् ब्रह्मता यास्यधापानातद्दानेनत्वं प्रसज्यते ६१ एकमेवेति वेदोहि मर्यः स्या
न्नुतयासति सहस्रयुगकालस्यब्रह्मणोदिवसस्य च ६२ चतुर्दशांशमात्रसंजीविकःपस्यात्परमेश्वरः तस्मात्सर्वजयेशिष्टं

तद्यादिप्रतिपादितं ६३ जगत्कारणमेष्टव्यं श्रुतिरूपात्प्रमाणतः । भद्रहर्म्यादिभिः शुद्धाद्वैतविद्यामुपाश्रितैः ६४ एवमु
क्तागुरुं नत्वा स्मार्तकर्मपरायणाः । बभूवुः पंचपूजादितत्पराः शिष्यतां गताः ॥ ६५ तस्माद्यमप्रस्थपुरमयातस्तत्र स्थितो
मासमयागतापे यमस्य भक्तो महिषात्मतन्नलो हा कितावाङ्गुन्नत्यमाना । नेत्वोचिवैरेकिंकरसंघका द्यालयस्य हेतुर्य
मएव तस्मात् सत्स्वादिकर्तापि स एवनूनं तत्तस्तदीयाः खलु मुक्तिभाजः ६७ यमाय सोमं सुनुता यमाय जुहुता हविः
यमं ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो ऽरलंकृतः ६८ इत्येवं यस्तभोक्तृत्वं श्रुतौ प्रोक्तं यमस्य हि तस्माद् यं परं ब्रह्म सत्यमुत्पत्त्यादि
कारणं ६९ तस्य मूर्तिर्द्विधा ज्ञेया स्थूलसूक्ष्मविभेदतः स्थूलं तत्परं ब्रह्मेति श्रुतेः स्थूलं रूपिणी ७० मामूर्तिः साप
रब्रह्म तस्मान्निर्गुणतो यमात् महत्तत्त्वादिसंभूतिद्वारा रुद्रायमस्य ह ७१ जातो वतारस्तस्मात् सर्ववर्णोयमः किल वि
ष्णुनामा समुत्पन्नस्तस्य नाभिसरोजके ७२ रक्तवर्णो विधिस्तस्मात् सृष्टिक्रिया स्वतपो भवेत् महाः सूर्पादपसं सर्वं जगज्ज
राचरं ७३ एवं कृत्वा समष्टित्वात् पंदक्षिणा शाधिपं प्रभुः दंडपाणिर्महानीशो महिर्षस्थस्वामी भवेत् ७४ इंद्रादीनां नि
जांशानां नामध्येतद् द्विलस्यते भसंतर्गतां गारवत्स त्यादिरूपकः ७५ तस्माद्धि शुद्धबुद्धादिरूपः सर्वस्य कारणं तस्यां
शः सगुणो नैव निर्गुणोपासनैः प्रभुः ७६ कृष्णितस्माद्रूपं नीलवर्णोस्योपासनेसदा कुर्मस्तेन यतो नाशं मलाज्ञानं प्रप
द्यते ७७ तस्मिन्नष्टे यमः सर्वं कृतानन्यचेतसः तदीयोपासनं तस्य मुक्तिश्चास्य यबोधतः ७८ इत्युक्तः प्राचार्येऽवाच
मेवं वाच्यं विरुद्धं श्रुतितो मवद्भिः पुरापितुः शापवशाद्धि कश्चित् द्विजः पुरं प्राप यमस्य गेहं ८० सनाचिकेताः प्रवसत्त्रि
रात्रं प्रन्नं विनातं ह्यतिथिं सकोपा प्रत्नं यमः प्रत्यस्तुवेयमानः प्रोवाच मत्स्यदेव मतो वनमः ८१ तिस्रो रात्रीर्यदवात्सीर्गृ
हे मेऽनश्नन् ब्रह्मन्नतिथिर्नमस्यो नमस्तेस्तु ब्रह्मन्स्वस्ति मेस्तु तस्मात्प्रति त्रीन्वरान्वृणीष्व ८२ इत्येवं तु यमेनासौ नमः
पूर्वमुदीरितः नचिकेता उवाचैनं वचनं सुमनोहरं ८३ शांतसंकल्पः सुमना यथा स्याद्वीतमन्युर्गौतमो माभिमृत्यो
त्वत्प्रसृष्टं माभिवदेत्प्रतीत एतत्त्रयाणां प्रथमं वरं वृणे ८४ यम उवाच यथापुरस्ताद्भविता प्रतीत औद्दालकिरारुणि

६४ मितिवो वोदिजायते ततः शुक्रः यमस्यापि रूपो मोदो भवन्मतः ७८ यूयं मोक्षार्थिनः सर्वे

मितप्रसह्य: मुखं रात्री शयितावीनमनुकृष्टाः दर्शितामत्यमुखात्प्रमोकं ८५ स्वर्गलोके न भयं किंचनास्ति न तत्र त्वं जरया
बिभेति उभे तीर्त्वा अशनायापिपासे शोकातिगो मोदते स्वर्गलोके ८६ नचिकेत उवाच स त्वमग्निं स्वर्ग्यमध्येषि मृत्यो
प्रब्रूहि त्वं श्रद्दधानाय मह्यं स्वर्गलोका अमृतत्वं भजंते एतद्द्वितीयेन वृणे वराणां ८७ एवमुक्त उवाचाग्नेः स्वरूपं यमस्तथाद
रात् नचिकेतस्ततः प्राह मृत्युं बुद्धिमतां वरः ८८ येयं प्रेते विचिकित्सा मनुष्ये अस्तीत्येके नायमस्तीति चैके एतद्विद्या
मनुशिष्टस्त्वयाहं वराणामेष वरस्तृतीयः ८९ एवमुक्तो यमस्तस्य लोभमुत्पादयद्बहु धनादिना वरस्यास्य गोप्यतामभि
मिलन्नसः ९० प्रथैनं लोभनिर्मुक्तं विद्यार्थिनमकल्मषं दृष्ट्वा प्राह यमस्तत्वं सुगोप्यमधिकारिणे ९१ सर्वे वेदा यत्प
दमामनंति तपांसि सर्वाणि च यद्वदंति यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ९२ [illegible]
[illegible] ब्रवीनानित्येत [illegible] ९३ अशरीरं
शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितं महांतं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ९३ यस्य ब्रह्म च क्षत्रं च उभे भवत ओदनः मृत्युर्यस्योपसेच
नं क इत्था वेद यत्र सः ९४ इत्यादिनोपदिष्टः सः कृतार्थो गृहमागमत् इति श्रुतो यमेनैवमस्य ब्रह्मोपसेचनं ९५
प्रोक्तं न च स्वयं स्वस्य भवितमर्हतीति तो यमात्परं ब्रह्मकारणं सर्ववस्तुनः ९६ ब्रह्मविष्ण्वादिरूपेण सेवनीयं
प्रयत्नतः उपसेवनलिंगानां धारणे न विमुक्तता ९७ महादेवो यमं पीडन्स्वभक्तपरिपालनं प्रकरोति किं च पापात्मा
सुहृदरायो वभूव ह ९९ कृतजागरणे तेन धनलोभात्कैतवेन शिवरात्रौ तस्माद्दूतैर्यमस्याकृष्यतागते २०० जीवस्य
ततः प्रागत्य शिवदूतैः सुताडिताः पतित्वा गता यमस्याः शिवलोकं समुद्धृतं १ नीतः शैवैर्हि भक्त्या नाम गणेऽभवत्स ह
प्रजामिलो अपि कर्मणा ब्राह्मणो नारायणं विहाय तु २ नीचस्त्रीसंगतः पुत्रान्प्राप्य कनिष्ठकं नारायणं ब्रुवन्प्राणांस्त्यज
न्यामैः प्रपीडितः ३ विष्णुदूतैः समागत्य रक्षितस्तेतु किंकराः यमस्य भगनसंकल्पास्तस्मादिह समुखेयपद्मः तस्माद्रूपय
दित्यज्य विहायत्यहेतत्परा: वैदिकं कर्म कुर्वंतः प्रज्ञालेन ततः परं ५ गुरूपदेशातो ज्ञानं लब्ध्वा शांतिं गमिष्यथ इत्यु
६ स्मृतिर विवोधान्नो भवतां ताहसात्मिकोमा [illegible] पञ्चगुणपंगमाओ मम बत्सल: ९९६

कान्तं प्रणम्याशु वभञ्जुस्ते तथैव हि ६ तस्मात्प्राप प्रयागाख्यं स्थलं पुण्यविवर्द्धनं गंगायां यमुनायाश्च सरस्वत्याः
श्च संगमं ७ तत्रस्थितगुरोः पाशचिह्ना वरुणसेवकाः समागतास्तथा वायूपासका ध्वजचिह्निताः ८ भूमिदेवस्य
सेवायां रताः पद्मांककधारिणः तीर्थस्योपासका विंदुचिह्नाश्चैव समागताः ९ तत्राद्यानां गुरुं प्राह गुरुस्तीर्थपतिस्त्व
द्य श्रोतव्यं मन्मतं चित्रं पुण्यदं यतिसत्तम १० सर्वोत्तमो जीवनहेतुरस्य देवादिदेवो वरुणः ससेव्यः तं प्राणनाथं
त्ववदत्समीरः सर्वस्य हि प्राणरूपासनीयः ११ मुनिं स्तुतानीत उवाच चैनं सर्वोत्तमा भूमिरुपासनीया नत्वा ततो
जीवनदो जगाद तीर्थं ससेव्यं सकलैः सुखाप्त्यै १२ तच्छ्रुत्वा त्रिगुणातीतः प्राह स्पष्टं पापापहं पयस्य च विंदुमात्रं केचित्तु त
द्दर्शनतो विमुक्तिं वदंति सर्वोत्तमतात्तु धाम सात्वाशमनस्य रजागमाणां सरस्य गाह्येवं वदंस्सरवा रसहरस्तु गमणा
रतोस्य १३ अम्बलस्य दर्शनान्मुक्तिर्निजानेस्नानजं फलं नाद्यदेनोत्तमे तद्धि किं च सर्वोत्तमकं जलं १४ पापो वेष्टु विदं
सर्वमित्यादिश्रुतिवाक्यतः तस्मात्सर्वोत्तमकत्वेन ब्रह्मत्वेनैतदेव हि १५ मोक्षार्थिभिर्भवद्भिस्तु सेवनीयं त्वपत्वतः इ
त्येवमुक्तः प्राह देशंकरः परमो गुरुः १६ उपासना सुखजननिनकार्यं गाह्यनित्यता गसकलकार्यगामता जलस्य सर्वो
त्तमता न सोढिता श्रुतोतु साक्षितिमुखराद्यपेक्षया १७ मत्किरतो पुष्पाक्रमलभ्यानाक्तिविमोक्षनित्यसुसेव्या सा
धनैर्मनाः प्रणः २० मगातस्मा भसिस्नातः खड्गपकृतशेखरः सर्ववंध्यासुतोपातिशशशृंगधनुर्धरः २१ तद्द
त्वादेवभावेन प्रणाम्य शिरसा भृशं आगतोस्मि यतिश्रेष्ठ तवांतिकमहद्भुतं २२ इत्युक्तः प्राह भाविष्टं त्वं वसिना म
किंमतं सतु प्रोवाच भोः स्वामिन् निरालंबनसंज्ञकः २३ अहं पिता मदीयस्य कल्पितमातिविश्रुतः मन्मतस्य प्र
वक्तोक्तिं श्रुत्वा प्राह परो गुरुः २४ अन्यत्वात्ते मतं निंद्यं शून्यस्य ब्रह्मता न च तमेव भांतमेत्यादिश्रुतेस्त्वस्मात्सहिम
हतां २५ विहायाद्वैतविद्यां त्वं समाश्रित्य मुमुक्षुर्भव इत्युक्तः स पुनः प्राह खं ब्रह्मेत्यादिश्रुतीरिति २६ आकाशः सर्व
भूतेभ्यो ज्यायान् सोस्ति परायणं तं पश्येदात्ममायांतीत्येवं हि श्रुतिरब्रवीत् २७ किं च वेदांतः प्राकाशस्तल्लिंगादि
६ आत्मज्ञानमनीतः संसाध्यमलं मोहं परिहाय १८ विश्व स्वखाति कांतमम यं प्राप्य विमुक्ताः प्रामभयाद्भातः श्रुतवंतः श्रीगुरुशिष्या स्व

तितसस्मा निश्चितात्रसन्तात स्मात्त्वीकृतमिदं मतं २८ इत्युक्तो सौ गुरुवरं प्राह मैवं भोमदत्तमकूदापि वाच्यं
त्वयात्तगुणमतो मोक्षत्रलत्वं न तु पवनस्य २९ हेतुः प्रोक्तः खल्लु परकायेसहद्देहस्य शुभपविवोधी प्राकाशोत्तः पर
मिह वोधयप्राह नैतेन न तु त्वमेतत ३० व्यापत्वं पयस्य खादिभ्यः श्रुत्या सम्यग्दृश्यति तत्स्तुत्वानं द विज्ञानं सन्मा
त्रं हेतुवर्जितं ३० एतव त्वेन दोषेण शालावत्यमत पुरानिदित्वा शैवलीराजा दोषयुक्तं कथं वदेत ३१ एवमुक्तोप्य
वणोद्गतिहष्टः प्राह गुरुं परमं पुनर्दितस्य दर्शनतो भवता महमेष पावनतां मुपयात स्तत्त्व ३२ ब्रह्मोपदेशानुरू
पेनमुक्तः स्वामि त्वया प्रोक्तं जवाव भूपः प्रकाशमात्मा नमुपासवसस्य केह दिस्थिते तेन तवास्मि मोहः ३३ इत्यु
क्तः प्राचार्यवरस्य शिष्यो वभत्र वतं शंकरदेशिकेंद्रं प्राह्यगतं तामत्त्वौ रूदं वराहंनत्वा मतं मे [illegible] पत ३४
ब्रह्मपामासिलीनादिव राहेणोद्धृतामहीयेन तं मुक्तिसिद्ध्यर्थं भजध्वं प्रयुक्तचेतसः ३५ इत्थ्याकितमुजाः स
वीइत्युक्तः प्राह तं गुरुः मैवंहि ब्राह्मणेनैकं तपः कार्यं प्रयत्नतः ३६ वेदोक्तं पदचिह्नाभां धारणे लिंदु रागमहः
तदोक्तैः कूर्ममत्स्यादे रंकनीयं शरीरकं ३७ वेदोक्तकर्मणानेन विप्रस्यार्थोन कस्त्वन सगुणं ब्रह्म से[illegible] सेव्यमिति
वेत्सेव्यतामुद्रा ३८ शिवविष्ण्वादिरूपं तत्त्वं तस्य हि धारणं विप्रसंतत्या संध्यादिकर्मादं समाहितं ३९
तस्मान्मूढमतित्यक्त्वा लिंगाम्यं कुलोचितं कुरु कर्म वेलेन त्वं शुद्धो मुक्तिं गमिष्यसि ४० ज्ञानलाभेन सोप्युक्तो
तानं प्राप्य गुरोर्मुखात्त्वं वभूव लक्ष्मणो ख्यातस्य शिष्यः परमतापसः ४१ ततोन्यः कामकर्माख्यो मनुलोकसुसेव
कः प्राग्नत्य तं नमस्कृत्य प्रोवाच परमं गुरुं ४२ लोकानां संघणे वालिपरेशाहो मुमुक्षुभिः सेवनीयो भवद्भिर्वे सदा
वानन्यबुद्धिभिः ४३ सत्यलोकादिका मुक्तिस्तत्सेवातो न चान्यथा इत्युक्तः प्राह भोमदत्तमनाविन्य सेवया ४४
प्रन्तमतया मुक्तिः सत्यरूपानन्तम्या तेइत्युक्तो सौ गुरुं नत्वा द्वैतवत्याश्रिता भवत्त ४५ ततस्तेगणसेवायां
तत्पराः परमं गुरुं नत्वौ वृद्धिणः स्वामिन्कारणंजगतां मताः ४६ ब्रह्मादीनां हि कर्तारस्तेषां सेवापरावयं कृता

धीः सर्वसंपूज्या तेषां सर्वमपत्वतः ४७ भवद्भिरर्पितं मे याद्दृत्युक्तः प्राह सो गुरुः जन्मोपासनमत्यंतमपुण्यं मोक्षसि
द्धये ४८ इत्युक्तः कुमतिं त्यक्त्वा शुद्धाद्वैतपरायणः तथैव सिष्यतां प्राप्तास्ततः कश्चित्समागतः ४९ सांख्यप्रधानवा
दी तानत्वो वाच परं गुरुं उपादानं प्रधानं तु कारणं जगतः स्मृतं ५० स्मृतिः प्रमाणमस्माकं मन्वादिस्मृतिवद्यते गुणसा
म्यप्रधानं स्यान्महत्तत्त्वादिकारणं ५१ अव्यक्तं व्यक्तभावं च जगत्येकं परात्परं तदुपासनमात्रेण मुक्तिः सन्निहितान
णां ५२ इत्यादि समर्थिते तस्मात्स्वीकर्तव्यमिदं मतं इत्युक्तः प्राह भो सांख्य मैवं वेदविरोधतः ५३ स्मृतेर्वेदानुकूलायाः
प्रामाण्यं हि न वान्यथा अशब्दत्वात्प्रधानं तु जगतः कारणं न हि ५४ वेदांतेषु नितरां तत्त्वस्याभावादस्य जडस्य वै ना
शब्दमीक्षतेरित्यत्र आचार्यैरुदीरितं ५५ तस्मात्सर्वोपनिषत्पादिश्रुतिवाक्यान्न कारणं प्रधानं किंतु चैतन्यं परं ब्रह्म
सदात्मकं ५६ ततो महत्मतिं त्यक्त्वा द्वैतनिष्ठो भवाधुना इत्युक्तः प्राह नाशब्दं प्रधानं श्रुतिरस्ति हि ५७ अचिंत्यम
व्यक्तमरूपमव्ययं तथारसं नित्यमगंधवच्च यत् अनाद्यनंतं महतः परं ध्रुवं निचाय्य तं मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ५८
इत्यव्यक्तेन शब्देन प्रधानं प्रतिपादितं इति श्रुत्वा गुरुः प्राह प्राज्ञः प्रकरणादिना ५९ उक्तशब्देन संप्रोक्तः किं च ज्ञा
नेन संभवेत् गुणसाम्यस्य सेवातः सत्त्वस्योद्रेकरूपकं ६० तस्माद्द्वैतमतं त्यक्त्वा द्वैतविद्यां समाश्रितः सुखी भवे
ति संप्रोक्तः सांख्यो सोशिष्यतां गतः ६१ ततोन्यस्तं नमस्कृत्य कापिलो योगवित्तमः प्राह प्रामाणिकं योगान्मुक्तिरस्तीति
मे मतं ६२ विविक्तदेशे च सुखासनस्थः शुचिः समग्रीवशिरःशरीरः अत्याश्रमस्थः सकलेंद्रियाणि निरुध्य भक्त्या स्व
गुरुं प्रणम्य ६३ हृत्पुंडरीकं विरजं विशुद्धं विचिंत्य मध्ये विशदं विशोकं अचिंत्यमव्यक्तमनंतरूपं शिवं प्रशांतममृतं
ब्रह्मयोनिं ६४ अनादिमध्यांतविहीनमेकं विभुं चिदानंदमरूपमद्भुतं उमासहायं परमेश्वरं प्रभुं त्रिलोचनं नीलकंठं
प्रशांतं ६५ ध्यात्वा मुनिर्गच्छति भूतयोनिं समस्तसाक्षिं तमसः परस्तात् इत्यादिवाक्यैर्निगमेषु संस्थैः प्रमाणतां या
ति मतं मदीयं ६६ किं वागमेषु संप्रोक्तमिमं विद्याविधानतः भेदनं च न घटकस्य तथा प्रोक्तमतो मतं ६७ मुक्त्याकांक्षि

शं·वि· भिराचार्यसेवनोपप्रपन्नतः इत्युक्तः प्राह सैवं भावे देहे ईश हंसं सन्ति का ७० विद्योक्तानन्त्वं इक्तोयं यथा मोमोक्षस्य कारणं

टि· ॥ अजपामलमंत्रस्य सोहमित्यर्थनिश्रुपात् जीवेशयोरभियोगोक्ता नादन्यानिषिध्यते षट्चक्रभेदनाद्यो यमुक्तः ५५४

२३२ किं वपुत्तिजेगो ७२ ग्रांत्यादि प्रुक्तः ॥ आत्मानं पश्यदोसनि केवलं ॥ अविकारि शुद्धचित्तः संछ्रवणाद्यैः साधनैः ७३ वे

दांतविज्ञानसु निश्चिता र्थाः संन्यासयोगाद्यतयः शुद्धतत्त्वा ते ब्रह्मलोकेषु परांतकाले परामृतात्परिमुच्यंति स

र्वे ७४ इत्यादिभिः श्रोतवचोभिरेष योगो भवत्यात्तः उपतत्तणीयः इत्युक्तः ॥ प्राचार्यमुवाच भूपो यतेः परिज्ञानवशात्

ब्रवीषि ७५ ॥ प्रज्ञात्वाखेचरीमुद्रां ब्रह्मसोहमिति द्विजः यो वदेत्तस्य जिह्वा पाछेदं कुर्विति शासनं ७६ न दीक्षितपसंयो

गंत्रिकुट्याख्यमिति द्विजः ब्रह्माहमिति यो ब्रूते तज्जिह्वाछेदमाचरेत् ७७ अविदित्वा द्विजो यस्तु गोलकं मस्तकोपरि ब

ह्माहमिति यो ब्रूते तज्जिह्वाछेदमाचरेत् ७८ मनोन्मन्याः स्वरूपं हि यो मंडलमात ॥ अविदित्वा ब्रवीद् ब्रह्मेत्यस्य न

जिह्वा हि संछिनेत् ७९ ॥ अंगुष्ठमात्रस्य पुंसः स्थानं ज्ञानं विना द्विजः ब्रह्मास्मीत्युच्यते येन तस्य जिह्वा हि संछिनेत् ८०

॥ अवस्थात्रितयस्थानं नीचो नतविगर्हितं ॥ आज्ञात्वा ब्रह्म यो ब्रूते शिरस्तस्य पतत्यधः ८१ लयवित्परमं याति

ब्रह्मनान्येन वर्त्मना हठवित्परमं स्थानं पाति ब्रह्म सनातनं ८२ इत्यादिवचनैर्योगः सर्वदा मोक्षकांक्षिभिः भ

वद्भिरतियत्नेन स्वीकर्तव्य इतीरितः ८३ गुरुराह वृथैव त्वं जल्पस्यज्ञानमोहितः ॥ अष्टांगयोगजा मुक्तिर्न तु किंतु विष्णु

कृ·५ द्विदः ८४ एकाग्र्यदं न पाप्नोतो विरुद्धो वदतो न हि खेचर्यादिकमुद्राया विज्ञानेन विना नहि ८५ मुक्तिर्गिरीत्युक्तेर

त्यंतसाहसादेव नान्यथा ब्रह्मज्ञानाद्यतो मुक्तिः वेदो वदति नान्यतः ८६ तस्माच्छ्रुतिप्रोदितकर्मनिष्ठाविशुद्धचि

त्तः पुरुषो विवेकी वैराग्यवाञ्छांतिदमादियुक्तः मुमुक्षुरात्मानमजस्रमिच्छेत् ८७ गुरोर्मुखात्तत्त्वमसीति वाक्यं

श्रुत्वा विचार्यात्मगतिं सम्यक् सच्चित्सुखं भेदविहीनमद्वाविज्ञाय मुक्तो भवतीति सोक्तः ८८ नत्वा गुरोः पादयुगं ह

भक्त्या शिष्यो बभूवाथ परानुवादं समाप्य ताधीश शिवाद्यो न्ये समागताः प्रोचुरिदं यतीशं ८९ कर्तीपरेशोपद्र

हीदितोस्मिन् स दृष्टोसत्क्ष्माद्युगकान्मुनन्तिं नित्यान् लयेतान् विपुनक्ति चैषो भस्मादिभिर्लोकगुरुः स लोकान् ९० वि

धाय सद्यो विविधान् प्रजीवानात्मस्वरूपं साक्षित्वदेषपूर्णः इत्युक्तेः आचार्यैः एवाव मे संश्रुतेर्विरोधाद्ब्रूण तद्धि रोधं ९१

परात्मनः खादिकसर्ग उक्तः श्रुतौ कथं तेषु तु नित्यतातः परं श्रूण को खलु नित्यरूपोजन्यं जगत्सर्वमनित्यमेव ९२

जगदीशादिजन्यत्वेकेषु चिद्यदि वर्तते तत्स्यतत्त्वं न वक्तव्यं सर्वस्याजनकत्वतः ९३ अधीत्य गौतमी विद्यां सांगोलीयो

५त निमाविशात् इत्यादि वचनांतानु विहायाद्वैतमाश्रिताः ९४ मुक्ता भव यथा ब्रह्मात्मविज्ञानादुत्तमनिज्ञानात् इत्युक्तो ले

बभूव यदि शिष्याधीरशीवादयः ९५ ज्ञातः स्नात्वानिर्वाणं पाहि गुरुः शिष्यसमन्वितः प्राज्ञा गीत्वाय पत्ता हो त्वा श्री काशी

रासंपुता ९६ स्तुतिभिः करताले श्रुशंखादि निनदैस्तया चित्रमासीत्तत्र मास स्थितपं संस्थिते गुरौ ९७ स्वामिनं कवि

द्रागत्य नत्वा तं कर्मवादिनः प्रोचुर्विश्वस्य सृष्ट्यादिकर्मणो भवति प्रभो ९८ रम्येन कर्मणा रम्यां पापानिं विप्रादिकस्य वै ।

पापेन कर्मणा पापां श्वशूद्रादेस्तां ध जंतिहि ९९ कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः इत्यादिकैर्वचोभिर्मुमुक्ष्व

भिः कर्मयत्नतः १०० कार्यं सुखसंप्राप्तिर्मोक्ष इत्यभिधीयते इत्युक्तः प्राह मैवं यस्पैतत्कर्मेति हि श्रुतिः १ ब्रह्मका

र्यं जगद्भूतेध्ययं तत्कारणं तथा इत्युपक्रम्य संभूते शंभुराकाशमध्यगः २ अतत्त्वसत्यमित्यादि श्रुतिस्थानि

विबोधका ब्रह्मणः सूक्ष्मस्थूलादि विश्वकारणरूपिणः ३ तस्मात्सर्वज्ञ एवेशः कारणं जगतां मतं नैव कर्म

जडत्वाद्यमेद्वारमेषां श्रयति तत् ४ इत्युक्तास्ते परां विद्यामाश्रिताः शिष्यतां गताः ततो वाभरणाख्यास्ते स्वाशि

षोः सहमागतः ५ नत्वोवाच सचंद्रो सो सर्वलोकप्रकाशकः देवादिपालकः पूर्णिमादौ पूज्यः अपत्नतः ६

तदुपासनयामुक्तिरित्युक्तः प्राह नास्तिसः अनित्योपासनाल्लभ्यो नित्यो मोक्षः कदाचन ७ दृष्टापूर्तादि

कर्मकृत्वा चंद्रस्य मंडलं प्राप्य भूयोस्य लोकस्य प्राप्तिरुक्ता परात्मना ८ धूमोरात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणा

यनं तत्र चांद्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ९ एषदेवानमित्युक्तं श्रुतौ तस्मान्न मुक्तता । अत्रस्याभासत्वात्ः

प्रां० वि० डि० २३५

450

किं तु तल्लोकसंस्थितः १० तस्मात्स्वदमतिं त्यक्त्वा श्रद्धाद्वैतं समाश्रितः मुक्तो भवेति संप्रोक्तः सच्छिष्यो सो बभूव ह ११
ततो भौमादिकानां येन हाणां समुपासकाः नमस्कृत्या चुराचार्यं शंकरं तं कृपानिधिं १२ भौमादिकस्य सेवा
तो मुक्तिर्वेदे प्रचोदिता तस्मान्मुमुक्षुभिः सेव्याः एत एव प्रयत्नतः १३ इत्युक्तः प्राह लोकानां गहपीडानिवृत्तये से
व्या प्रोक्ता न मुक्त्यर्थं मातुर्वेतनवाधनः १४ स देवेत्यादिभिर्वाक्यैर्वेदे सम्यगुदीरिता इति श्रुत्वाथ ते सर्वे गताः शि
ष्यत्वमादरात् १५ ततः क्षपणको नत्वा गुरुमाह प्रभो मया त्वदाश्रयेण बाणो मासाः कालो नीतस्ततो मतं १६ मदी
यं क्षपणका लोपं परं ब्रह्म स सेव्यतां मुक्त्यर्थमिति संप्रोक्तः प्राह कालस्य जन्म हि १६ संवत्सरो जायते काल एव
रतिस्युतिः प्राह कुबुद्धि विद्धि ह यमाश्रितस्त्वं मुक्तो भवेत्युक्त इमं मुनीश्वरं १७ समस्तसर्वज्ञशिरो वतंसं नत्वा ह
मेकलाणिसंरतो भूत् ततः पितॄणां समुपासकास्तं समागताः प्राह रिदं पतीश्वरं १८ प्राणिश्वाताद्यश्च इह मंडलो
परिवासिनः नित्यमुक्ता स्वपलेषु स्मृर्तिर्हीनाः समं तयः १९ चत्वारः सेवने तेषां धर्मादि फलहेस्मृतं मुक्तिर्देवेव
संप्रोक्तः सेव्यास्ततः प्रयत्नतः २० प्राहेत्युक्तः सत्यवादी वगहस्यापि विमृश्यते चंद्रमासप्रमाणेन पितृमध्याह्नमी
रितं २१ समागतस्तत्र कर्तव्यं श्राद्धादि परितुष्टये तेषामिति स संप्रोक्तः आह तान्परमो गुरुः २२ मैवं नेत्यादि वेदो
दितं मुक्तेर्न साधनं इति कृते परं ब्रह्म प्राप्नोत्यात्मकृते त्यापि २३ तस्मात्कर्माणि संत्यज्य शुद्धचित्तः परेश्वरं श्रु
त्वा गुरुमुखात्सम्यक् विचार्य प्रविशत्य ते २४ इति श्रुत्वा पते सर्वे सत्यप्रामोद्यपो गुरुं नत्वा तद्ध पदद्वयानसे
गताः कृतकृत्यता २५ प्रख्यपादाभिधः कश्चिल्लुज्वलीटलयेश्च समागत्या चतुर्नेला पतीश्चापरमं गुरु २६
पत्रनारायणोः प्रोतेस सेव्यः से षडीश्वरः गरुडो थ विमोक्षाय तस्य वाहनतां गतः २७ इत्युक्तः प्राह वेदे वं नारा
यणस्य सेवनं कर्तव्यं तेन शुद्धांतः करणो गुरुसन्मुखात्परं २८ श्रुत्वा विचार्य विज्ञाय ततो मुक्तिं गमिष्यपि इत्युक्तो
तौ गुरुं नत्वा तच्छिष्यत्वमुपागतो २९ चिरकीर्तिः मरवाः सिद्धोपासकाः तत्र आगताः प्रणम्याहुर्वे यं मंत्राह्व

२३४

वासिद्धोपदेशातः ३० कृतकृत्यास्ततो यूयं भवत येन मतानुगाः श्रीशैलादिकशैलेषु प्राप्य मंत्रादिकांछुभा
न् ३१ सत्पनाथादयः सिद्धाः कृतार्थाश्चिरजीवनः तेषां समुपदेशेन तत्पाभत्तावपस्थिताः ३२ विचित्रा ज
नमुख्याभिर्विद्याभिः [illegible] सर्ववेदिनः तस्मादस्मन्मतं भेतु न शास्त्रे केनचिद्यते ३३ इत्युक्तः प्राचार्य उ
वाच फल्गुफलेप्सुभिर्भीषणमयपुत्रक्त विचित्रवेषहिंकिपानिहार्थो दोषाश्चिरवास्ति परस्वभात् ३४ तथापि
रंजीवततः फलं नादेहोपततो : स्वमपोस्मि सर्वः तस्माद्धिष्णुहैः किल साधनीयस्मागनंदेहस्पविमुक्तपापः
३५ श्रुत्वा पते शिष्यवरावभर्गुर्गधर्व भक्तास्ततश्चतुरार्थविश्वावरूपासनतोहिनाद विज्ञानतो विंदुकला
विवोधात् ३६ कृतकृत्या वयं यूयमतो मन्त्राभिलाषिणः श्रमं गांधर्वविद्यायां कुरुध्वं सर्वदैव हि ३७ इत्यु
क्तः श्रीगुरुः प्राह मैवं वद विरोधतः तत्र शब्दाद्यतीतत्वं ब्रह्मणः प्रतिपादितं ३८ शब्दब्रह्मस्पर्शमरूपमव्ययं
तथा रसं नित्यमगंधवच्च यत् अनाद्यनंतं महतः ध्रुवं निचाय्य तं मत्युमुखात्प्रमुच्यते ३९ इति स्मृतौ
तथा प्रोक्तः परः शब्दाद्यगोचरः नादविंदुकलातीतं यत्तं वेद स वेदवित् ४० इति तस्माद्भवंतोपि ब्रह्मनादा
द्यगोचरं भजध्वं तेन मुक्तिं त्वं गमिष्यथ न संशयः ४१ इत्युक्ताः शिष्यतां याताः तालवेतालसेवकाः चिता
भस्मानुलिप्तांगा भक्तसेवारतास्तथा ४२ वभाषिरे गुरुं नत्वा स्वामिन्भक्तानुपासकाः सर्वलोकवशीकारे स
मर्था इति विद्धि वः ४३ श्रुत्वोवाच यती शालान्नपुत्रक्त भवतां मते आत्मज्ञानां न संप्रोक्ता यत्ता भक्तानुपासना
४४ उपवर्षे तु ये भक्ता ये भक्ता भुवि संस्थिताः ये भक्ता विघ्नकर्तारस्तेन रूपं तु शिवात्मपा ४५ इत्यादिवचना
त्तस्मात्भ्रष्टाचारं विहाय तत् स्ववर्णोचितकर्माणि कुरुतादैतमाश्रिताः ४६ स्वकर्महीना न गतिं लभंते ध्रु
वं दमावापवरं प्रणम्य स्वकर्मशीलाः किल पंचपूजापरायणाः शिष्यवरा वभूवुः ४७ तदेतत्सर्व
मंहिप्याह पतिराडिति अपरांत महार्णवोपकंठं पश्चिमसमुद्रसमीपं २९ वल्लतैस्तत्संगात्मकैर्हेसेत्तपा

वधीरितेस्तिरस्कृतो दुंदुभिस्वनोपेन महता शब्देन निगूढमर्थमभिनयन्सकेटयन्महानन्दद्राजः समुद्रः प्रतिवादि
वह्निलल्लासकुत्र्याभे ३० आचार्यस्तर्हि किमित्यपेक्षितद्व्याशंक्याह बहुल्लोपि प्रतिवादितुल्योपि बहुल्लावर्तेत्त्व

यतिराडुपनेषु तेषु देशेष्विति पाषंडपरान्मद्विजान्विमथ्नन् अपरांतमहार्णवोपकं
ठे प्रतिपदं प्रतिवादिदर्पहंता २९ विलल्लासचलत्तरंगहस्तैर्नदराजोभिनयन्निगूढ
मर्थं प्रवधीरितदुंदुभिःस्वनेन प्रतिवादीं महान्महार्णवेण ३० बहुलभ्रमवानयं जडा
त्मा सममनोभिर्मितस्पूर्वमिवद्रतिसिंधुमुपेत्य सत्क्षमावानिवगोकर्णमुदारधीः प्रतस्थे
३१

व२

र्णात्क्षमवान जडात्मा पुनस्वदेव लक्षणोः सत्कृतचितेः पूर्वं भाषित स्यातिहेतोः समुद्रमुपेत्य सश्रीशंकराचा
र्यः क्षमावानिवोदारधीर्गोकर्णाप्रस्थपद्यशब्दउत्प्रेक्षार्थके ३१ सश्रीशंकरस्तत्रसर्वित्पतिं समुद्रमवगाह्य

त

म

हिमाचलसुतायाः पार्वत्याः प्रियं महादेवं साधवतुर्भिर्यकारैर्भुजंगप्रयातमित्युक्तलक्षणैर्भुजंगप्रयातवृत्तै ४५३
रभ्यष्टुतेरर्थैर्विचित्रं स्तवसत्तमं रचयामास ३२ स्तवसत्तमरचनानंतरं वेदांतविद्यां नम्रीभूतेभ्यो विनेयेभ्यः प्रतिपा
दयंतमनेन श्रीशंकरं हरदत्तसमाख्योऽधिगम्य स्वगुरुं नीलकंठं प्रोक्तवान् ३३ यत्प्रोक्तवांस्तदाह इतीह भगवन्नशं

ष्ववगाह्य सरित्पतिं स तत्र प्रियमासाद्य तुषारशैलपुत्र्याः स्तवसत्तममद्भुतार्थचित्रं रचयामास
भुजंगप्रयातमस्य ३२ तदनंतरमागमांतविद्यां प्रणतेभ्यः प्रतिपादयंतमेनं हरदत्तसमाह्वयोऽधि
गम्य स्वगुरुं गिरीति समनीलकंठं ३३ भगवन्निह शंकराभिधानो यतिरागत्य जिगीषुरार्यपादान्
स्ववशीकृतमंडनादिः सह शिष्यैर्गिरिशालये समास्ते ३४ इति तद्वचनं निशम्य कृष्णमथिता
नेकनिबंधरत्नहारः शिवतत्परसूत्रभाष्यकर्ता प्रययावाचमवाच शैववर्यः ३५ सवितापतिमिव
शोषयेद्वा सवितारं वियतः प्रपातयेद्वाप्यत्र वसुंधरां तमीवेष्टयेद्वा विजये नैव तथापि मे समर्थः ३६

कराख्यो यतिरार्यपादान्भवतो विजिगीषुरिहागत्य शिष्यैः सह शिवालये समास्ते तस्योपदेशानि यत्त्वं वारं पतिस्व
वशीकृता भट्टपादमंडनमिश्रादयो येन सः ३४ इति तस्य हरदत्तस्य वचनं श्रुत्वा सम्यक्मथितानेकनिबंधलत्त्व
रत्नैर्हारो येन पुनः स शिवतत्परस्य व्यासो ब्रह्मजिज्ञासेत्यादिसूत्रा गगनात्सवितारं सूर्यं प्रपातयेत् पातयेद्वा यद्व
द्वाकाशं वेष्टयेत् तथापि मे विजये समर्थो नैव भवेत् ३६ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो नमः श्रीशंकराय नमः

सूत्राणां भाष्यस्य कर्ता शैवानां मध्ये श्रेष्ठः नीलकंठः प्र
कर्षेणाहृष्यन्सन्निति वक्ष्यमाणं वचनमुवाच ३५ यदुवाच
तदाह तपयति समुद्रं शोषयेत् ४२

न२

शं॰वि॰
डिं॰
२३६

परपक्षणामंधकाराणां निवारणे समुद्भिः सूर्यैर्मतवैरधुनैवानेकधा विशीर्यमाणे निजं मतं स पतिः पशुपतुरु
तिजल्पनं त्यक्तो पो नीलकंठो निर्गतवान् ३७ सितभस्तया व्याप्तान्यंगानि येषां पुनश्च स्फुरद्रुद्राक्षाणामक्षमालया कां
तानि ते ये शांतधामभिस्तैरधीतशैवशास्त्रैः शिष्यैः परिवेष्टितमायांतममुं नीलकंठं मुनिः श्रीशंकरो ददर्श ३८ मह
र्षेः श्रीशंकराचार्यस्य सन्निकर्षं समीपं प्राप्य एषः कविर्नीलकंठः प्राप्तं पद्मं मातृ रूपत्वं समर्पितवान् तत्रोपमानमा
ह शुकस्य ताते न श्रीवेदव्यासेन कृतात्म प्रतिपादका शारीरकमीमांसा संज्ञकास्त्राक्षे यथा कपिलाचार्यैः सा

परपक्षतमं विरसतवैरवैर्मम विविधा विशीर्यमाणे अधुनैव मतं निजं मम पशुपतिवितिजल्पनं निरगात् नल
कोपः ३७ सितभतितरंगिताखिलांगैः स्फुटरुद्राक्षकमलापकंधकैः परिवीतमधीतशैवशास्त्रैर्मुनिरा
यांतममुं ददर्श शिष्यैः ३८ अधिगत्य महर्षिसन्निकर्षं कविरानिष्ट पदाब्जपद्ममेषः शुकताततकृता
त्मशास्त्रतः प्राक्कपिलाचार्य इवात्मशास्त्रमद्धा ३९ भगवन् क्षणमात्रमीक्षतात् त्वमतस्फुरदु
क्ति पाटवं मे इति देशिकपुंगवं निवार्य व्यवदत्तेन सुरेश्वरः सुधीप्राः ४० स्वमतेन व कोशलं वि
जाने स्वयमेवैष मुनिः प्रतिब्रवीतु इति तं विनिवार्य नीलकंठं गणपतिकंठीरव समस्खवस्तदासीत्
४१ परपक्षविसावलीमरालैर्वचने समस्त मतं विरवडदंडी अथ नीलगलः स्वपक्ष दांज हृद्धे नमः

व२

त्मस्वशास्त्रं स्थापितवान् तद्वत् ३९ तदानीं स्वगुरुं निवार्य सुरेश्वरो विवा [illegible] दंकु
तवानित्याह हे भगवन् क्षणमात्रं प्रथमं त्वमेतत्स्फुरदुक्ति पाटवमीक्षतामिति देशिकपुंगवं निवार्य सधीना
मीशः सुरेश्वरस्तेन नीलकंठेन व्यवदत् ४० विवदमाने सुरेश्वरं प्रति नीलकंठो यद्वक्तवांस्तदाह हे समतेन त
व कुशलतां विजाने ऽतः स्वयमेवैष मुनिः प्रतिब्रवीतु इति तं सुरेश्वरं विनिवार्य तदा यतिसिंहः समस्त व्यासीत् ४१

यद्वैतदाहृषड्भिर्द्वैप्रशमिन् तत्तमस्यादिवेदत्रयीमस्तके जीवेश्वराभेदलक्षणो यस्त्वदिष्टोऽर्थः कथितः
सन युज्यते किं तमःप्रकाशयोरभेदो घटते नैव युज्यते तत्र हेतुर्विरुद्धधर्मवत्वात् यथा च जीवेश्वराभेदो न भवतीति वि
रुद्धधर्मवत्वात्तमःप्रकाशयोरिवेति युक्तिविरोधात्त्वदिष्टोऽर्थो वेदांतेर्कथं घटत इति भावः ८३ ननु रवितत्प्रतिबिंब
योरभिचारः स्यां चस्यां चस्यादि विरुद्धधर्मवत्वेपि भेदाभावस्य तत्र यथा च विरुद्धधर्मयोरपि तत्प्रतिबिंबयोरिवा
भेदो युज्यतामित्याशंकापरिहरति रवितत्प्रतिबिंबयोरिव तत्त्वतोऽभिदऽभेदो घटतामित्यनेन वाच्यं तत्र हेतुर्योमर
ह

प्रशमिंस्त्वदसीति यस्त्रयीकैः कथितोर्थः सन युज्यते त्वदिष्टः ग्वभिदाति मरप्रकाशयोः किं घ

४२

टते हंत विरुद्धधर्मत्वात् ८३ रवितत्प्रतिबिंबयोरिवाभिद्घटतामित्यपि तत्त्वतो न वाच्यं मुर
कुरे प्रतिबिंबितस्य मिथ्यात्वगतेर्योमशिवादिदेशिकोत्तया ४ मुकुरस्य मरवस्य बिंबवक्त्रादि
दयापार्श्वगालोकलोवनेन प्रतिबिंबितमाननं मृषास्यादिति भावकमतानुगोक्तिकस्य ८४

शिवादिदेशिकोत्तया दर्पणे प्रतिबिंबितस्य मिथ्यात्वावगतेस्तथा च मिथ्यात्वेन बाध्यस्य प्रतिबिंबस्याभेद
योग्यतायाः अभावेन व्यभिचाराभावात्तदृष्टांतेन जीवेश्वराभेदो न युज्यते इत्यर्थः ८४ किं च भवदीय
मतानुयायुक्तिः प्रसिद्धेत्याह बिंबमुखान्मुकुरस्य मुखस्य भेदेन समीपस्थलोकावलोकनेन हेतुना
प्रतिबिंबितं मुखं मृषास्यादिति भवदीयमतानुगाक्तिकस्य स्वार्थकः ॥ ८५ ॥ ८५ ॥ ॥ ८५ ॥

ननु जीवनिष्ठमोऽस्य सेश्वरसार्वज्ञस्य च विरुद्धधर्मस्य मायिकत्वेन बाधादुभयोरपि चैतन्यस्वरूपताया अ
विशेषाद्वास्तवोऽभेद एवेत्याशङ्क्य परिहारं प्रतिजानीते चेति ८६ तत्र हेतुमाह हि यस्मात्प्रमाणशतैः स्थि
तस्य विरुद्धधर्मस्य बाधोन संभवति बाधाभावेन मायिकत्वमप्यस्य नास्तीति भावः विपक्षे बाधकमाह
यद्येतिमानशतैः स्थितस्यापि बाधाङ्गीकारे भेदो दत्तजलाञ्जलिः स्यात् तत्र युक्तिमाह विपरीतयोर
स्वत्वगोत्वयोर्बाधा स्वस्वभावः स्वरूपस्यैक्यमेवेति युक्त्यर्थः ८७ यदि पश्वत्वादिमानावगतस्य हान
मिष्टं न भवेत्तर्हि न चेश्वरो हमस्मीति प्रत्यक्षप्रमाणावगतस्य जीवसर्वेश्वरभेदस्य हानमप्यभीष्टं न भ

न च मायिकजीवनिष्ठमोऽहमीश्वरसार्वज्ञविरुद्धधर्मबाधात् उभयोरपि चित्स्वरूपता पाञ्च
विशेषादभिदैव वास्तवीति ८६ न हि मानशतैः स्थितस्य बाधा परथा दत्तजलाञ्जलिर्भिदा स्यात्
विपरीतहयत्वगोत्वबाधाद्वयपश्वोर्निजरूपैकता ८७ यदि मानगतस्य हानमिष्टं न भ
वेत्तर्हि न चेश्वरोऽहमस्मीति मानगतस्य जीवसर्वेश्वरभेदस्य न हानमप्यभीष्टं ८८ इति युक्तिमा
तैः स नीलकण्ठः कविरत्नो भयदद्वितीयपक्षनिर्ममात वचः प्रकाशयमाने कलभः पद्मवनेष पा
द्यफुल्ले ८९ अथ नीलगलो न दोषजालो भगवानेवमवोचदस्य कामं श्रुणु तत्त्वमसीति संप्र
दायश्रुतिवाक्यस्य परावरेभिसंधि ९०

वेदितव्यैः ८८ इत्येवं युक्तिशतैः स कविनीलकण्ठो वेदान्तवचो
भिः प्रकाशमानमद्वैतपक्षमत्तोभयत्तयथा पद्मफुल्लं सरोजवनं हासिस्तुतः त्तोभयति तद्वत् ८९ अथ तत
कृता द्वैतपक्षत्ताभानन्तरं नीलकण्ठेनो नोदोषजालो यस्मैसभगवान्शंकरा वाचपितवाच एवं त्वदुक्तं यथेष्ट

इहतत्त्वमसिवाक्येतापमितिवद्विरुद्धताबुद्धिननुवाच्यगतातात्तल्लक्ष्यगतातत्पादभागलक्षणपातस्यवि
रोधस्यहानेसतिअविरोधिवाक्यंचेतन्यमात्रंतस्वीकुर्वन्नतत्त्वमितिपदद्वयमेकंस्फुटमाहातः कोपिविरोधोना
स्ति ५१ पत्त्वपरयत्पाद्युक्तंतत्राह यदितिइहएवमुच्यमानेयोःतिप्रसंगस्तद्यथा क्तः सननभवेत्तहियस्मात्क्वा स्य
पारमेदघटकेप्रमाणेनास्तियतःप्रमाणात्ययोर्गवाम्बोरुभयोर्भागलक्षणायाभेदानभवःस्यादित्यर्थः
५२ नीलकंठःशंकतेननुमौढ्यधर्मान्वितजीवस्वरूपात्सर्वज्ञत्वधर्मयुक्तेश्वरस्वरूपाद्व्यतिरिक्तमन्योजी
वेश्वरयोःपरिनिष्ठितंस्वरूपंखलुनास्त्येवयतस्तयाभूतस्वरूपसत्वादत्रस्वरूपेलक्षणास्यात् पद्यार्थस्तु

ननुवाच्यगतताविरुद्धताधीरिहसाक्षाविततद्विरोधहानेअविरोधितुवाच्यमादद्देकंपदद्वयमे
स्फुटमाहकोविरोधः ५१ यदिहोक्तमितिप्रसजनेभोनभवेत्सोहिगवाम्बयोःप्रमाणैःप्रमितभेदघट
कंतयोर्यतःस्यादुभयोर्लक्षणयाभिदानुभूतिः ५२ ननुमौढ्यसमस्तवित्त्वधर्मान्वितजीवेश्वर
रूपतोतिरिक्तंउभयोःपरिनिष्ठितंस्वरूपंवतनास्त्येवयतोऽत्रलक्षणास्यात् ५३ इतिचेन्नमीक्ष्यमा
णजीवेश्वररूपस्यचकल्पितत्वयुक्त्यातदधिष्ठितसत्यवस्तुनोहानिपमनेवसदाभ्युपयतापाः
५४ भवतापितथाहिदृश्यदेहाद्यहमंतस्यजडत्वमभ्युपयंपारिशिष्टमपेयमेवरूपंनकिंचिद्धितत्

तौ। त्वमसिवाक्ये ५३ परिहरतिचेन्नतत्रहेतुमाहमौढ्यादिविरुद्धधर्मविशिष्टंजीवादिस्वरूपंकल्पितंदृश्यत्वात्तस्य
निरूप्याद्विदिवदितिपरिदृश्यमाणजीवेश्वरस्वरूपस्यकल्पितत्वयुक्त्यातेनस्वरूपेणाधिष्ठितसतदधिष्ठानस्य
सत्यस्यवस्तुनःसदानिपमनेवसाक्षाद्भ्युपगंतव्यत्वादृश्येत्यस्यपूर्वपदेनवासंबंधः ५५ नन्वभ्युपगंतव्यंभ
वद्भिर्मायातुनाभ्युपगम्यतइत्याशंक्याहोसमीक्ष्यमाणजीवस्वरूपाधिष्ठानमभ्युपयमेवेत्याहभवतापीति

त पेश्वरस्वरूपमपीत्याह जगतोह्युत्थितं प्रतिबिम्बितं कल्पितमनिरूप्यत्वाद्गन्धर्वनगरवदित्येवमेव प्रतत्त्वात्कल्पितत्वात्किं वि
द्धि तत्सात्पमीश्वरस्य जगदधिष्ठानभूतं स्वरूपमेषयमवस्य मंगीकार्यमित्यर्थः ५६ ततस्मादिह श्रुतिगम्यो निरुपाधावु
भय त्वस्वरूपमोक्षसर्ववित्वेनैव लः तत्र दृष्टांतमाह जपाकुसुमात् शान्तस्य लोहितिम्नो निरुपाधिकै प्रसन्निर्न हि स्या
तेहत्व ५७ अपि च भेदधियो यथार्थतायां भेददृशः प्रसवसमत्वाः समस्तुमाप्नोतीति पदह नानेव पश्यति ५० इदं मंत
ं कुरुते यत्तस्य भयं भवतीत्यादि श्रुतिर्भयेन ब्रवीत्तु नरूपात्तु हि यस्मादनर्थसंबंधो विपरीतदर्शिनः स्यात्तपत्तस्य
भिदाधीर्भेदबुद्धिर्विपरीतधीर्नस्यात् तथा चाज्ञस्य तामेदं दर्शिनो भयस्योक्तत्वादनर्थयोगस्य च विपरीतदर्शिन

जगतोऽसत एवमेव प्रतत्वात्वनिरूप्यत्वत एव कल्पितत्वात् तदधिष्ठितमतत्स्वरूपमेषत्वन्नु किंचिद्विद्धि तदीश्व
रस्य तत्त्वं ५६ तदिह श्रुतिगोमपस्वरूपेन निरुपाधौ न हि मोक्षः सर्ववित्वेन जपाकुसुमात् लोहितिम्नः स्फटि
के स्यान्निरुपाधिके प्रसन्निः ५७ अपि भेदधियो यथार्थतायां न भयं भेददृशः श्रुतिर्ब्रवीतु विपरीतदृशो ह्यन
र्थयोगान्न भिदाधीर्विपरीतधीर्यतः स्यात् ५८ अभिदा श्रुतिगा प्यतात्विकी चेत्पुरुषार्थपथं वर्णां न तज्ज्ञतो स्या
त् अथ शिवोऽहमिति भ्रमस्य शास्त्राद्धि धुमानत्वागतेरिवास्ति बाधः ५९

एवमुक्तत्वाद्भेदधीर्विपरीतधीरेवेत्य
र्थः ५८ एवं भेददृशां श्रुतमभयान्यथानुपपत्त्या भेदबुद्धेर्विपरीतधीत्वमपवर्णितं तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनु
पश्यत इति श्रुत्या भेदज्ञाने श्रुत ... षर्था न्यथानुपपत्त्या भेदस्य तात्विकत्वमाविष्करोति अभिदा श्रुतिगा प्यतात्वि
की अपपार्था चेत्तस्याभिदाया गतोऽज्ञाने पुरुषार्थस्मृत्वा गेन स्यात् पत्तु परिमानगतस्येत्यादि तत्राहा शिवोह
मिति भ्रमस्य प्रत्यक्षस्यैव सिद्धं वंद्गत प्रादेशमानत्वबुद्धेरिव शास्त्राद्भूयोस्ति तथा च न खश्वरो हमस्मीति बुद्धिर्भ्रमं
शास्त्रेण बाध्यमानत्वाद्धि धुमानत्वबुद्धिवत्तस्य बाधेन वाभेदे एव श्रुतिगम्या वास्तवदति भावः पतएवमतत्स्वद्दवा

५९

यी२ ति२

६ नीलकंठ आह स्मृतिभिः कपिलादिभिर्बहुधा परात्मा तत्त्वमथ पुरुषार्थस्य च तत्त्वमयुक्तं तद्रूपास्येकएव नि-
रूपितप्रकारो भवता कथं धार्यो बहूनाम नु स्मरणस्य न्याय्यत्वात् ६१ परिहरति प्रबलश्रुतिप्रमाणेन विरोधे सति
बलहीनाः स्मृतिवाचएव नो गीकृतेत्याह इति तत्प्रबलात् वेदस्य विरुद्धमर्षीणां वचनं प्रमाणं न प्राप्नुयात् तथा च
प्रमाणलक्षणे सौजैमिनिन्यायः विरोधे त्वनपेक्षं स्यादसति ह्यनुमानमिति औदुंबरीं स्पृष्ट्वोद्गायनीयेति
श्रुतिर्विरुद्धापि सर्वा वेष्टयितव्येति स्मृतिर्मानं न भवति विशये स्पष्टकादिस्मृतिवन्मानमिति पूर्वपक्षे राद्धांतः श्रुति

तद्बाधितकल्पनात् स्मृतिर्नो श्रुतिसिद्धात्मपरैक्यबुद्धिबाधः निगमात्प्रबलं विलोक्यते माकरणे यन तद्दी-
रितस्य बाधः ६० ऋषिभिर्बहुधा परात्मतत्त्वं पुरुषार्थस्य च तत्त्वमप्ययोक्तं तद्रूपास्य निरूपितप्रकारो भवता
सौकपमेकएव धार्यः ६१ प्रबलश्रुतिमानतो विरोधे बलहीनस्मृतिवाचएव नेयाः इति नीतिबलात्प्रपी
विरुद्धमृषीणां वचनं प्रमात्वमीयात् ६२ ननु युक्तियुतं महर्षिवाक्यं श्रुतिरप्यस्तु तमयुक्तं तथा हि श्रुति
देहसमस्तो विभिन्नः आत्मा सुखदुःखादिविचित्रतावलोकनात् ६३ यदि चात्मन एकता तदानीमतिदुःखी
ध्रुवराज सौख्यमीयात् प्रथमकः समसौख्यं मूकलदुःखीत्यनुभूतिर्न भवेत्त्वपारभेदात् ६४॥

विरोधे स्मृतेः प्रामाण्यमनपेक्षमनादरणीयं स्यात् हि यस्मात् असति विरोधे श्रुत्यनुमापकतया स्मृतिरपि प्रमाण-
मिति न्यायार्थः एवं च वेदविरुद्धवचसां बहूनाम् अनुसरणमन्याय्यमेवेति भावः ६२ एवमुक्तो नीलकंठः प्र-
के तेच तुर्भिर्ननु युक्तियुक्तं महर्षिवाक्यं परं केवलं मायुत मननतत्प्राप्युक्तिः युतत्वमेव दर्शयितुमाह तथा-
हीति ६३ विपक्षे दोषमाह यदि चात्मन एकता स्यात्तदानीमतिदुःखी ध्रुवराज सौख्यं प्राप्नुयात् किं चामूकः स-

किंवात्मनोऽकर्तृत्वमचेतनस्यांतःकरणादेः कर्तृत्वमितिमतं तत्रमदुक्तेमित्याशयेनाह यमेव ह्यात्मवितः कर्ता हि य
स्मात् देहचेतनस्य कर्तृत्वं न दृष्टं अतएव भजेरपि संघात्मा कर्तामवेद्यतः कर्तुस्तस्य भोक्तृत्वं देवदत्तकृतकर्मफल
भोक्तृत्वं यज्ञदत्तस्य स्यादित्यतिप्रसंगेन दुष्टं ६५ किंच मोक्षोऽभवदभिमतोऽयुक्तः इत्याशयेनाह इह लोके देवा
ऽपि षार्थोऽयं दुःखनाश एव न तु सुखमपि सत्त्वात्मभेद्यो युक्ति माह सर्वस्यापि सुखस्य दुःखयुक्तत्वाद्दुयत्वेन विष
यक्तान्नवत्तत्पुरुषार्थत्वं नास्तीत्यभेद्यायायुक्तौ हेतोरन्यथा वा पश्यपोगः विमतं न पुरुषार्थः दुःखसंयुक्तत्वाद्वि

यमेव विरक्तित्स्य कर्मीन हि कर्तृत्वमचेतनस्य दृष्टं अतएव भजेर्भवितस्य कर्तापरभोक्तृत्वमतिप्रसंगदु
ष्टं ६५ पुरुषार्थं इहैष दुःखनाशः सकलस्यापि सुखस्य दुःखयुक्तात्वात् अतिहेयतया पायमर्यतातो विषय
क्तान्नवदित्यर्थः युक्तौ ६६ इतिचेन्न सुखादिविचित्रताया मनसोधर्मतयात्मभेदकत्वं न कथं चन युज्यते तेषु मनः
साघटयेत्त तस्तु तमानसीयभेदं ६७ चितियोगविशेष एव देहे हृतिताया घटकोऽप्यचेतनेस्यात् तदभा
वतएव कर्तृतास्याऽन्नतृणादेरितिकल्पनं वराय ६८ विषयोत्थसुखस्य दुःखयुक्तेऽप्यल यत्नलसत्त्वं न दुः
खयुक्तं पुरुषार्थतया तदेव गम्यं न पुनस्तु कद्दुःखनाशमात्रं॥६९॥ ख
यसंयुक्तान्नवत् ६६ परिहरतीति चेन्ने
तितत्र सुखदुःखादिविचित्रतावलोकनादिहेतोः पर्यवसितत्वेनात्मभेदकत्वाभावं हेतुमाह सुखादिचित्रताया म
नसोधर्मत्वेनात्मभेदकत्वं कथं चिदपि न युज्यते प्रत्युत साविचित्रता मानसी यं मनोनिष्ठे भेदं घटयेत् तत्तस्यामनोधर्म
त्वेतु कामः संकल्प इत्यादि श्रुतिर्मानमिति भावः ६७ प्रयनहीत्यादि युक्तौ तत्राह चेतन्य योग विशेष एव देहहृद्य
चेतनेपिकर्तृत्वघटकः स्याच्च तस्य चितियोग विशेषस्याभावादेव तृणादेः कर्तृता न स्यादिति कल्पनमेवघटुतरम्
कूलत्वाद्युक्तमित्यर्थः ६८ यदपि पुरुषार्थ इत्यादि तत्राप्याह विषयोत्थसुखस्य दुःखयुक्तत्वेऽपि नाशारहितं बल

२८ 461

इत्येवं पुन्निशातैरुपबृंहितस्यार्थोप्रयोजनं येषां ते :पुनश्च सौविदल्ला: कंचुकिनइत्यमर:श्रुत्यपरोधकं च कवद्भिर्वच
नैर्यतिः श्रीशंकराचार्यः सीपमद्वैतमतं प्रसाध्य परकृष्टाह्वयदारुणं न्यायभर्तैर्वचनैः शैवमतमजैषीत्म निराकरणेन जि
तवान् ७० यतिराज्ञा विजितः सद्यो नीलकंठागर्वेण सहस्वभाष्यं विसृज्य च पुनर्हैरदत्तप्रमुखैरात्मशिष्यैः सह
मेर्षिश्चरणं शरणं प्राप्तवान् ७१ परमंतत्त्वं कं पिरस्मति पादपद्मेण ७२ प्रथयसो राष्ट्रादिषु तत्र देशेषु सीपभाष्याणि प्रमा
पविबुधैः सुपंडितैश्च बहुधा स्तूयमानो भगवान्ह्वरोहारवंतीपुरीं विवेश ७३ भुजयोरजितेन शंखचक्राकृति

इति युक्तिशतोपबृंहितार्थैर्वचनैः श्रुत्यवरोधसौविदल्लैः यतिराज्ममतं प्रसाध्य शैवं परकृद्दर्शनदारुणं
रजैषीत् ७० विजितोयतिभर्तृतां स शैवः सहगर्वेण विसृज्य च स्वभाष्यं शरणं प्रतिपेदिवान्महर्षिं हरद
त्तप्रमुखैः सहात्मशिष्यैः ७१ यमिनामृषभेण नीलकंठं जितमाकर्ण्य मनीषिधुर्यवर्यं सहमानभयनाश
पः कंवीक्ष्य परमद्वैतपुष्पं कं पिरस्म ७२ विजयेषु वितत्य तेन भाष्याण्ययसौराष्ट्रमुखेषु तत्र तत्र बहु
धाविबुधैः प्रशस्यमानो भगवान्द्वारवंतीपुरीं विवेश ७३ भुजयोरजितेन शंखचक्राकृतिलोहाहितसंभृ
तवर्णकाः शरदंडसहोदरोर्ध्वपुंड्राः स्तुलसीपर्णसनाथकर्णदेशाः ७४ शतशः समवेत्य पांचरात्रा
स्तमतं पंचविभेदवेदवंतं मुनिसिंहाय वरेरतिप्रगल्भैर्मृगराजेरिव कुंजराः प्रभग्नाः ७५॥

लोहेनाहतेषु ताडितेषु येषु संभृता नां समासाहितानां वर्णानामंकानि ये पुनश्च शरदंडसदृशऊर्ध्वपुंड्रो येषां
पुनश्च तुलसीपत्रैः सनाथः कर्णदेशो येषां ते शतशः पंचरात्राः समवेत्य मतं मोहं पंचविभेदा क्रियाजीवेश्वर
भेदोजीवानां परस्परभेदो जीवानामचितां भेदईश्वरस्याचितां भेदो ऽचितां परस्परभेदइत्येवं पंचविधभेदवि

इत्येवं शैवादीनात्मवशंवदं तीतितत्पाविधानुविधापातिवेलमत्यर्थं वचोभरीभिर्निरस्ताः प्रतिवादिनोपेनसउज्ज
यिनीपुरीं प्रविवान ७६॥ यथोदस्तनशंकया मेघशब्दाशंकयावाकुलैर्गेह पंजरान्तरोरुद्धैः मयूरसमूहापैरलंतद्वाण
प्रतिनादितःपुनश्चाप्राद्विप्रोपेनतयाभूतस्य श्रंदुशेखरस्य महाकालाभ्यशिवस्यर्व्यासवंधिमदंगाणाध्वनिस्ते
त्रोत्र पिन्यामस्थूपत ७७ मकरध्वजविद्विषःशिवस्यशान्तिं जानातीतितयाभूतः समहाकालमन्दिरं विवेशातद्धि

इतिवैसवशेवशानुसोरप्रमुखानात्मवशंवदान्विधाय प्रतिवेलवचोभरीनिरस्तप्रतिवाद्युज्जयिनीं
पुरीमपासीत ७६ सपदिप्रतिनादितः पयोदस्तनशंकाकुलगेहकेकिजालैः शशाभन्मकुटाहेणाम्भदंग
ध्वनिस्थूपततत्रमर्दिताशः ७७ मकरध्वजविद्विषाप्तिविद्वान्समुहत्पुष्पसगंधिमनसद्धिः अगुरुद्भव
धूपधूपिताशं समहाकाललिवेशनं विवेश ७८ भगवानभिवंद्यवंदुमौलिं मुनिवंद्यैरभिवंद्यपादपद्मः
श्रमहारिणिमंडपे मनोज्ञे सविशश्राम विसृत्वरप्रभावः ७९ वचपकथयास्मदीपवातामिहसोम्पतिं
समभट्टभास्करापविससर्ज वशंवदाग्रगण्यमुनिरम्यगुणातंसनंदनार्य ८० अभिरूपकलावतंसभूतं
वहुधाख्याकृतसर्ववेदराशिं तमपत्ननिरस्तदुःसपत्नं प्रतिपद्येत्यमवाचवावदूकः ८१

शिनष्टिपुष्पसगंधिम
हद्भिःस्थमहतगुनस्थागुरुद्भवधूपेन धूपिता आशाप त्रततत्‌ ७८ मनिसंघैरभिवंद्यपादपद्मः विसृत्वरः प्रसरण
शीलःप्रभावो पस्यसभगवान्वंदुकरस्थंदुशेखरं महाकालेश्वरमभिवंद्यश्रमहारिणि मनोज्ञे मंडपे विश्राम कृत
वान्‌ ७९ विश्रम्यपतक्षुतवात्तदादेहास्पा पुर्यां भट्टभास्करापकवपोस्मदीपवार्तांहि सोम्पकथपेत्युक्त्वासमुनि
वेशंवदानां गण्यपश्चिषाणाग्रगण्यस्मीपगतं पद्मपादाचार्यं विससर्ज ८० वावदूको तिवक्तासनंदनार्यं तस्यप्रतिपद्या
वाचतं विशिनष्टि अभिरूपकुलस्यबुधगणस्यावतंसभूतं अभिरूपो बुधेरम्येरतिमेदिनी वहुधा व्याख्यातो वेद

यदुवाच तत्राह यः दिगंतगीतकीर्त्तिर्भगवान्कुंकारपोगिचक्रवर्ती परममद्भुततत्त्वं प्रथयंस्तस्य परिपंथिनां वादिनां ग
र्वं शमयन्जयति स्म स बुधाग्रणीर्भवतं जगादेति परेणान्वयः ८२ यद्भाषेत तदाह कुत्सितं मतं येषां तैः कुमतैः रूक्षित
तस्तत्र रचितजालमभिभूय वेदांतानां परावरेत्र स्ताभिन्नं प्रतीविनतात्स्य मवादिष्म ८३ ततस्मादिदमस्मदीयं मत
मनसालोच्यस्वीयमतं विहाय परिगृह्य तां हे मनीषिन् प्रथयास्व मतद्दुराग्रह श्रुतर्हि प्रस्मदीयोद्गततर्केलक्ष

जयति स्म दिगंतगीतकीर्त्तिर्भगवान्कुंकारपोगिचक्रवर्ती प्रथयन्परमाद्वितीयतत्त्वं शम
यंस्तत्परिपंथिवादिदर्पं ८२ स जगाद बुधाग्रणीर्भवंतं कुमतोत्प्रेक्षितसूत्रबद्धतिजालमभि
भूय नयंत्रयीशिरसां समवादिष्म परावरैरभिसंधिं ८३ तदिदं परिगृह्य तां मनीषिन्नमनसालो
च्यनिरस्य दुर्मतं स्वं प्रथयास्मदुदग्रतर्कवज्रप्रतिघातात्परिरक्ष्यतां स्वपक्षः ८४ इति तावमवहे
लपूर्ववर्णगिरमाकर्ण्य तदा सलक्ष्यवर्णः प्रशशांस निधिरीषद्दावरोषस्तमुवाच प्रहसन्यती
द्रशिष्य ८५ ध्रुवमेष नव्यश्रुवानुदंतं मम दुर्वादिवचस्तत्तीर्तुदंतं परकीर्तिविसांकुरानदंतं
विदुषामद्द सुनानदत्पदंतं ८६

णावज्रप्रतिघातात्स्वपक्षः परिरक्ष्यतां ८४ इत्येव मंत्रापूर्वका
वर्णापस्यां तां गिरमाकर्ण्य सलक्ष्यवर्णो विचक्षणो यशांसि निधिरीवत्याक्षरोषो भट्टभास्करः प्रहसं
स्तं यतींद्रशिष्यमुवाच ८५ एषतव गुरुमिमतं रचितां तं नव्यश्रुवानुदंतं विशिनष्टि वादिवचस्ततीर्तुदंतं प
रकीर्तिलक्षणविसांकुरान् भक्षयंतं विदुषांशिरस्सु नानटदतिशायन तत्पदं यस्य ॥ ८६ ॥

मे२

श्री॰वि॰ डि॰ २४९

ममस्तन्निगुंफबंदे सन्निरचनासमुदायेवलातिसतिकणाद भाषितमल्पतां शमेति कपिलस्यतु प्रलापः पलापते
तथा चाधुनातनानां सुधियां केवकया ८७ इतिवादिनमेनं भट्टभास्करमथानंतरं कुशलः सनंदनोऽब्रवीत् हे गवि
तमावेस्याः मावजानिहि श्रावर्त्मा कुरुहि पमाद्दारितपर्वतापिटंको ऽगमद्दारणाकृजमणिभेदनाय समर्थो
नभवति ८८ तपनपादस्तं भट्टभास्करमेवमुदीर्य तीर्थकीर्तिर्गिराः समीपं प्राप्य सहृद्दामगमत्स सर्वमानुपूर्व्या

464

ममवलातिसन्निगुंफबंदे कणभुजकल्पितमल्पतामुपेति कपिलस्य पलापते प्रलापः सुधियां केवकया
धुनातनानां ८७ इति वादिनमब्रवीत्सनंदः कुशलोपनमविज्ञमावमंस्थाः नहि दारितभूधरोपि टंकः प्र
भवेद्वज्रमणिप्रभेदनाय ८८ सतमेवमुदीर्य तीर्थकीर्तेरुपकंठं श्रुतिपद्यसहृद्दाम्यः सकलं तदवोचदा×
[illegible] ९९ प्रतनपोरितिविजशब्दशर्म्यादधत्ताद्वैतयभेदशास्त्रपुत्रोः पटुवा
दमधतरं तटस्थाः श्रुतवंतोपिनकिंचनान्वविंदन् ९१ अथ तस्य पतिः समीपदास्यनिजपत्ताब्रशार
जडाब्रभृतं वहुधाक्षिपदस्यपत्नमापो विबुधानां प्रतो ऽप्रभातकल्पः ॥ ९२
×उत्रुटीम× अथ भास्करमस्करीप्रवीरो वहुधाक्षेपसमर्थनप्रवीणो वहुभिर्वचनैरुदारवत्तैर्विवदाते विजयेषिणो विवादं ९० ×

प्रोक्तवान्समहात्माभट्टभास्करोपि यतीशं प्राप ८९ अथानंतरं भास्करयतीशप्रवीरो वहुधाऽप्याक्षेपसमर्थनपो राती
कुशलो विजिगीषिणो वहुभिरुदारपद्यैर्वचनैर्विवादं कृतवंतौ ९० अतिविजशब्दशर्म्या तथाभूतपदानगुणाविधा
तिदधतोर्द्वयोर्भेदशास्त्रपुत्रयोपपोस्तयोरनयोः पटुवादं स्वतटस्थाः श्रुतवंतोपि किंचिदंतरं न प्राप्तवंतः ९१
अथ पतिः स्वदास्यसमीपस्थपत्नचंद्रस्य शरत्कालीनकमलभृतं प्रबोधनंतरे वंद्रेनिकुले शंरवपतपोषिति
विष्वप्रकाशालयाचाजस्यचंद्रस्यानेपथाजाड्यां कमलं मुकुलितं भवति तथाभूतं प्रस्य पत्नमाप ॰ श्रीशंकरयोवहुधा

२४९

अथ भास्करो विद्वानिमवर: अकंपित: सत्वपक्षपालनाय श्रुतिशीर्षवचोभि: प्रकाश्यमद्वैतं प्रगल्भया प्रज्ञया पाव-
रिस्पुरेवमुवाच ९३ हे प्रशमिन्प्रकृतिजीवपरात्मनो भेदिकेति त्वदुक्तेन पुनः हि यस्मात्साजीवगा परात्मगा वा
न भिनत्ति तत्र हेतुरुभयभावस्य जीवभावस्य परभावस्य च प्रकृत्युत्तरोद्भवत्वात् ९४ इत्युक्तो मुनिरेवमिहोत्त
रमुवाच ॥ दृशो: किल प्रतिबिंबबिंबभेदिका यथा किं प्रतिबिंबगतं बिंबगं इतीरयन्नखमात्रगास्त्रं कुरुत्तरं दृढी
तर्हि चिन्मात्राश्रितत्वं प्रकृतिरपि बिंब प्रतिबिंबभेदिकेति तुल्यमित्यर्थ: ९५ नन्वेवं तर्हि चिन्मात्र एव द्व: खि

अथ भास्कर विप्तस्वपक्षगुप्त्यै विधुतो वाग्मिवर: प्रगल्भप्रज्ञाः श्रुतिशीर्षवच: प्रकाश्यमेवंक विरद्वैत
मपाकमिहत्यस्तुवे ९३ प्रशमिंस्त्वदुदीरितेन पुनः प्रकृतिर्जीवपरात्मभेदिकेति न भिनत्ति हि जीवगेशभा
वोभयभावस्य तदुत्तरोद्भवत्वात् ९४ मुनिरेवमिहोत्तरं बभाषे मुकुरो वा प्रतिबिंबबिंबभेदी कथमीरय
न्नखमात्रगश्चितिमात्राश्रितिदियं तत्र पतितुल्यं ९५ चितिमात्रगतप्रकृत्युपाधेर्जहतो बिंबपरात्मपक्षपातं
प्रतिबिंबतजीवपक्षपातो ह्युकुरस्य वाविरुद्धतेन जातः ९६ अविकारिनिरस्तसंगबोधकरसात्माश्रयता
न युज्यते स्या: अतएव विशिष्टसंश्रितत्वं प्रकृते: स्यादिति नाविशंकनीयं ९७

त्रि ३
(१६६५)
४१

त्वादिति अतो नायाहृयतिकिमिति जीव एवापादयतीति वेत्तत्राह चितिमात्रगतप्रकृत्युपाधेर्बिंबभूतपरात्मपक्ष
पातं त्यजत: प्रतिबिंबभूतजीवात्मपक्षपातो दर्पणस्येव कदाचिदपि न विरुद्ध्यते ९६ नन्वस्याविकारिण: प्रबो
धरूपाया प्रकृतेरविकारिनिरस्तसंगज्ञानैकरसब्रह्माश्रयोपपद्यते विरोधात् अत एवात: करणविशि
ष्टसंश्रितत्वं प्रकृते: स्यादित्याशंक्य परिहरति अविकारीति अत एव इत्यपि न शंकनीयमिति वा ॥ ९७ ॥

सर

हि यस्मात्तपापाहिते विशिष्टगतेव प्रमाणत्कथानहृश्यपतेननु यहमज्ञइति विशिष्टाश्रितात्ज्ञानानुभवात्वमानमित्या
शंक्याहत्तयाहितिरहयमिन्त्यर्थहमज्ञइत्येषाप्रतीतिमानत्वंनह्यास्पृतेतथाचेदित्यसोन्तरेणासंबधः९९विपक्षेदाष
माहतयाचेदुक्तो प्रतीतिमीनत्वमस्पृतेचेदहमनुभवमित्यपिप्रतीतेर्हेतोरनुभूतेरपिविशिष्टनिष्टतास्यात्तद्दृष्टापति
माशंक्याहाजडइत्यानुभवस्यजडत्वात्तः करणनिष्टत्वनसंभवतीतिहेतोस्तस्याविशिष्टनिष्ठतापाद्दृष्टतानास्ति ९९ भ
हुभात्त्वरःशंकतेननुपयाहाहेवह्निताहात्म्यात्लोहपिंडेदाहकताव्यपदिश्यतेतथैवानुभूतिमहात्मताहात्म्यादंतः

नहिमानकथाविशिष्टगत्वेभवदापादितईश्यतेतथाहि अहमज्ञइतिप्रतीतिरेषानहिमानत्वमिष्ट
स्पृतेतथाचेत ९८ अनुभवमित्यपिप्रतीतेरनुभूतेरपिविशिष्टतास्यात् अजज्ञानुभवस्यनोजडत्वात्तःक
रणस्यत्वमितीष्टतानतस्याः ९९ ननुदाहकताययाग्नियोगाद्यपिंडेव्यपदिश्यतेतथैवानुभूतिम
हात्मयोगत्तांतःकरणस्याव्यपदिश्यतेनुभूतिः२०० इतिचन्नैवमिहापितस्यमायाश्रयचिन्मात्रयुतेतथापवा
रःनपुनस्तद्दुपाधियोगत्तांतःकरणस्येतिसमान्ययागान्निहि॥२॥

करणस्यानुभूतिर्व्यपदिश्यतइत्यर्थः

२०० यदिह्यगतिरितिचन्नैवंहियतस्तयेहापिमायाश्रयचिन्मात्रयुतंतःकरणेतस्याज्ञानस्योपचारोनपुनस्तस्यचि
न्मात्रस्योपाधिनाश्रकृत्यायोगत्तांतःकरणस्यतस्यथागतिःसामाना१ ननुतत्रांतःकरणेनुभूतेर्व्यपदेशोऽज
ज्ञानुभवस्यजडत्वांतःकरणस्यत्वमनुपपन्नमितिवाधकस्यसत्वाद्दनुभूतिमहात्मयोगादंतःकरणेनुभूति
व्यपदेशइतीयंगतिरस्तुप्रकृतेतःकरणस्यमायाश्रयत्वेवाधाभावान्मायाश्रयचिन्मात्रप्रतेतःकरणेज्ञान
स्योपचारइत्युक्तासागतिर्नालीताशंक्यपरिहरतीतिनचवाच्यमितिकुतइत्यपेक्षायामाहतज्ञेत्यविद्याजनिते

सुषुप्तावपि चित्तरतितद्ज्ञानं स्यात्तस्मादिहासंप्रवृत्तेर्द्दर्शनात: करणविशिष्टनिष्ठतापामुक्तरीत्याप्रमा
णं नास्त्यतश्चिद्दृष्टेव सेत्यर्थः ३ एवमुक्तो भट्टभास्करः शंकते नन्वित्यादिवस्तुभिर्नेनु सुषुप्तौ जीवब्रह्मैक्यप्रतिबं
धकाविद्यैव नास्तीति हेतोः साविद्या तत्त्वानी विद्धतेति दूरत एवात्र प्रमाणाकांक्षायामाह सुप्तेः प्रतिबंधकस्याभ्य
तात्तु सतासोम्य तदा संपन्नो भवति स्वमपीतो भवतीति वाक्याज्जीवस्य परमात्मनैक्यस्यावगतेस्तथा चोक्तश्रुति
वाक्यमेवात्र प्रमाणमिति भावः ४ ननु सतिसंपद्य न विदुरिति वाक्यात्तत्र सुषुप्तावज्ञानास्थितिप्रतीतेरित्या

सुधिसुषुप्तिपि चित्तरतितत्स्याद्यदिवाज्ञानमिदंहृदास्थितं स्यात् तदिहालिनमानमुक्तरीत्या प्रवृते
र्द्दर्शनविशिष्टनिष्ठतापां ३ ननु न प्रतिबंधिकैव सुषुप्तावितिसाहूरत एव विद्धतेति प्रतिबंधकस्याभ्य ता
तत्सुप्तेः परमात्मैक्यगतेः सतेतिवाक्यात् ४ न च तत्र च तत्स्थितिप्रतीतेः सतिसंपद्य विदुर्नहीतिवाक्या
त् श्रुतिगीस्तद्धियिह्निप स्वभावप्रतिपत्तेर्नैव निह्नवोत्रनेति ५ किमु नित्यमनित्यमेव चैतत्त्वयमा
नेहसमास्तिपुक्तस्यभावात् ऽप्रनिवर्तकसत्वतोस्य नोत्यो नहिभिघात्कृविरोधिचित्प्रकाशः ।६॥

शंक्यपरिहरतिनचेति सति परमात्मनि संपद्यैक्यं प्राप्य जना न विदुः किमपि न जानंतीति हेतुमाह यत उक्तश्रुतिगी
स्तद्ज्ञानमधिह्निपति निषेधति न तु निह्नवो ज्ञाननिषेधोत्र नास्तीत्याशंक्यपरिहरति नचेति निह्नवोऽत्र श्रुतिगि
रितेनेतिनवात्र हेतुमाह न विदुरितिज्ञानाभावप्रतीतेरिति ५ किंचैतद्ज्ञानं किमु नित्यमुतानित्यमेवेति विकल्प्य
दूषयति किं चेतिद्वाभ्यां विकल्पद्वये प्रथमो विकल्पः सम्यङ्नास्ति तत्र हेतुर्मुक्तस्य भावादिनां त्योगस्यानिवर्तकत्व
त्वतो निवर्तिकत्वाभावात् एतदेवोपपादयति किंमस्य चित्प्रकाशो निवर्तकः तज्जडप्रकाशः इति विकल्प्याद्यं प्रत्या

468

द्वितीयं प्रत्याह तद्वानं जडप्रकाशेन च शमयेत नहेतुर्जडेन जडस्याविरोधाभावात् ७ क्षमेनिरस्तेमंस्कारनिराशो पीतेस्यप्रत्य
गहणं त्वयोग्यत्वादेवनोपपन्नमित्यभिप्रायेणाचार्यः प्राहेतीति भिन्नाभिन्नविषयत्वे न सर्वप्रत्ययस्य यथार्थानभ्युपगमे सिद्धिरि
ति किं शास्त्रार्थः प्रपन्नमत्वोतरमाहमनुष्योहमित्यहंकारादिदेहपर्यंतेनात्मन्यात्मबुद्धिक्षमस्य पक्षेपहासपूर्वकमुत्तरं
वक्तुमाचार्यः प्राहेति चेन्नाहोसर्वपदार्थसंकरस्य वक्तुमलवातिविस्मरणशीलता ८ विस्मरणशीलतामेवाहसर्वस्या
पिभिद्भिद्रूपविषयत्वात्स्वशास्त्रसिद्धान्तेतरमुकः खंड इतिभेदाभेदप्रत्ययस्य प्रमाणत्वमुपाश्रयन्नहंमनुज इति

शो॰ नचतत्त्वमपेजडप्रकाशाप्यविरोधात्तु तरां जडत्वतोस्य तदिह प्रतिबंधकत्वमस्य प्रभवेत्किंत्विहनभ्रम
महादिः ७ इति चेदिदमीरयन्नमः को मनुजोहं त्विति खेमुक्तीति चेन्न प्रतिविस्मृतिशीलतातवाहोग
मु॰ दितुः सर्वपदार्थसंकरस्य ८ प्रमितित्वमुपाश्रयन्प्रतीतेरेकः खंड इति स्वशास्त्रसिद्धान्तं भिद्भिद्रूपगोचरत्व
हेतोर्धियमेतां तु किमित्युपहससि तं ९ प्रनुमाननमिदं तथा वसिद्धं विमताधीः प्रमितिर्भिदाभिदत्वात् रहवा
रुनिदर्शनं भवेत्सा च खंडोयमिति प्रतीतिरेषा १० ननु संहननात्मधीः प्रमाणेन भवत्येव निषिध्यमानगो
त्वात् इदमिप्रतिपन्नरूप्यधीवत्प्रबलासत्प्रतिपक्षतेति चेन्न ११

प्रत्ययं भेदाभेदविषयं तत्त्वं भेदाभेदाभ्यां
सर्वसंकरवादी किमित्युपहससे ९ तथा चेदमनुमानं सिद्धं विवादास्पदाहंमनुज इति बुद्धिः प्रमाणं भिन्नाभिन्नवि
षयत्वात्सा खंडोयमित्येवातत्वप्रतीतिरिहानुमाने चारुनिदर्शनं दृष्टांतः १० ननु संघातात्मबुद्धिः प्रमाणं नि
षिध्यमानविषयत्वात् इदमि प्रतिपन्नरजतबुद्धिवदिति साध्याभावसाधकहेतुं तरेण प्रबलासत्प्रतिप
क्षतामापादयतिमहभास्करानन्विति नाहं मनुजो ब्रह्मास्मीति प्रत्ययसामर्थ्यान्निषिध्यमानविषयत्वमित्यर्थः

तत्र हेतुमाहास्य हेतोः खंडः पशुरित्यत्र व्यभिचारप्रयुक्तत्वात् कुत एतदित्यत आह हेतरत्र नापं खंडो गौः किंतु मुंडो गो रिति खंडान्यधीस्य मुंडे निषिध्यमानखंडोल्लिखितत्वेन निषिध्यमानविषयत्वरूपनिरुक्तहेतुमत्त्वात् तथा च खंडमुं डाभ्यां गोत्वस्याभेदवद्देहत्वस्याभ्यांजीवस्याभेदव्रात्यपस्य प्रमात्वेपापपरिति भावः ॥ १२ ॥ ननु नापं निषिध्यमानविषय त्वमात्रं हेतुः किंतु प्रतिपन्नोपाधौ निषिध्यमानविषयत्वमिति भट्टभास्करः शंकते नन्विति प्रतिपन्नस्य प्रतीति सोपाधिकरूपाधावधिष्टानेत तथा चेदमंशे प्रतिपन्ने तत्रैव निषिध्यते नेदं रजतमिति तत्तथात्मनि प्रतिपन्नमनुज

व्यभिचारप्रयुक्तत्वतोऽस्य खंडः पशुरित्यत्र तदन्यधीस्य मुंडे इतरत्र निषिध्यमानखंडोल्लिखितत्वे न निरुक्तहेतुमत्त्वात् ॥ १२ ॥ ननु हेतुरपं विवक्षते प्रतिपन्नोपाधिके निषेधमत्त्वं इति चेन्न विवक्षितस्य हे तोर्व्यभिचारात्पुनरप्यत्रैव ॥ १३ ॥ ननु गोत्व उपाधिकेत्वमप्यप्रतिपन्नस्य हि तत्र नो निषेधः प्र पितु प्रयमानमंडइत्यत्र तथा च व्यभिचारिता न हेतोः ॥ १४ ॥ इति चेन्न विकल्पनासहत्वात् किमुखंड स्य तु केवले निषेधः उत गोत्वसमन्विते समुंडे प्रयमानो घटते प्रमात्यभावात् ॥ १५ ॥

त्वं तत्रैव निषिध्यत इति तस्य भ्रमत्वं खंडो गौरित्यस्य तु तत्रैव परीत्यान्न तत्त्वमिति भावः दूषयती तित्र हेतु विवक्षितस्य हेतोः पुनरप्यत्र खंडो गौरित्यस्मिन्व्यभिचारादेव ॥ १३ ॥ ननु नापं खंडः किंतु मुंड इति गोत्व उपा धौ प्रतिपन्नस्य खंडस्य न तत्र निषेधोऽपि तु प्रयमान मुंडे इति तथा च हेतोर्व्यभिचारिता नास्तीति शंकते न न्विति ॥ १४ ॥ परिहरती चेन्न विकल्पनासहत्वमेव दर्शयति किमु खंडस्य केवले मुंडे निषेधः उत गोत्वोपहिते मुंडे स निषेधस्तत्र प्रयमान युज्यते प्राप्त्यभावात् ॥ १५ ॥

द्दिपस्माद्दिह मज्जले घटानेत्यत्रभूतेलसंसष्टतया प्रतिपन्नस्य सर्पमात्रस्यभूतलेनिषेधोदृष्टः पदमंखंडस्तुकदाचिदपिमुं
डे प्रसक्तोन भवतीत्येतस्मात्प्रसक्त्याभावः द्दितीयं प्रत्याह चरमोपिन पतो गोत्वोपहितमुंडे खंडस्यनिषेधसमर्प
एव हंदविशेषणीभूतगोत्वेप्येतस्यखंडस्यनिषेधनंश्रुतंस्याद्यपेदमि प्रति प्रतिपन्नमिदंतोपहितश्रुक्तिव्यक्तौ
निषिध्यतेतद्दूद्दित्यर्थस्तत्तस्माद्दिह प्रतिपन्नोपाधौ निषिध्यमानविषयेखंडश्चानेउक्तहेतोः प्रतिपन्नोपाधौनि
षिध्यमानविषयस्यसत्वाद्स्यहेतोर्व्यभिचाराद्दृढवज्जलेपएव २६॥२७॥ प्रज्ञानेद्धिन्नव्यवहारत्वमुपाधिरतिप्रा·

नहिजात्वपिमुंडके प्रसक्तः पदखंडस्त्वितिसंप्रसक्त्याभावः चरमोपिनगोत्वप्रुक्तमुंडेखलुखंड
स्यनिषेधकालएव २६ स्वविशेषणीभूतगोत्वएवस्फुटमेतस्यनिषेधनंश्रुतंस्यात् तद्दिहोद्दितहे
तुसत्वतोऽस्यव्यभिचाराद्दृढवज्जलेपएव २७ ननुभातितरामुपाधिरत्रादत्तदेतद्व्यवहर्दृतेति
चेन्न प्रहमानुभवेनसाधनव्यापकभावादवगात्यनंतरंच २८ ननुतद्व्यवहारसंछिद्यापाद्दह
तत्केनकमित्यनेनमुक्तौ श्रुतिवाक्यगतेनसंप्रतीतव्यवहर्तुर्नैकपद्धिदतिचेन्न २९

येनभातीतिशंकतेनन्विति नायंखंडोगौरितिनिषेधप्रत्ययोत्तरकालमपिखंडेगोत्वव्यवहारोलक्ष्यतेनत
थाब्रह्मसाक्षात्कारादूर्ध्वमनुजत्वव्यवहारइतिभावः साधनव्यापकत्वान्नायमुपाधिरितिसमाधत्तेइति
चेन्नसाक्षात्कारोत्तरकालमपिप्रारब्धकर्मानुरोधादहमनुजइत्यहमोनुभवेनसाधनव्यापकत्वात् २८
प्रारब्धकर्मसमाप्तेरूर्ध्वंव्यवहारस्यव्यवहर्त्रभावाच्छेदान्नसाधनव्यापकत्वमित्याशयेनचोदयतिनन्वितिप
त्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितिश्रुतिवाक्यगतेनमोहत्रइहतत्केनकमित्यनेनतद्व्यवहारोच्छेदस्य

पस्मात्तदिदमस्मदीयमतेघटेतेतस्यपरब्रह्मणोबोधः सचासावबोधइतिवासर्वस्यतदज्ञानविलासितत्वात्तदज्ञा
नलयपलयोपपत्तेस्मन्मतेतुजगतः सत्यत्वपोत्वेद्देशो न स्यात् २० भिन्नाभिन्नविषयत्वस्य हेतोरसिद्धिं शंकते ननु
जातिव्यक्तिगुणगुणिकार्यकारणविशिष्टस्वरूपांशांशिसंबंधा यत्र विद्यंते तत्र पंचसु तत्स्थलेषु भेदाभेदस्तन
तुशरीरदेहिनोस्तेभिदातत्रहेतुरुक्तश्चयितस्थलपंचकेतरत्वरूपमर्थः देहदेहिनोर्हि मृत्वाज्जातिव्यक्तित्वं गुण
गुणिभावश्चन संभवति नापि कार्यकारणता देहस्य भौतिकत्वान्नापि विशिष्टस्वरूपता द्वंद्वैशिष्ट्य

नेर तदिदं घटे मतेस्मदीये तद्बोधोल्लसितत्वतोऽखिलस्य तद्बोधपलयोपपत्तेर्जगतः लर
सत्यत्वपोह्वेदोनतस्यात् २० ननु पंचसु तत्स्थलेषु भेदोह्यभिदानोतु शरीरदेहिनोस्तेऽश्रयित
स्थलपंचकेतरत्वात्फलिताखत्रतयाचहेतुत्वसिद्धिः २१ इतिचेन्न विकल्पनासहत्वान्मिलिता
नाभिदभेदतंत्रता किंउतवापृथगेवतत्रनाद्यो मिलिताः पंचनहिक्वचिद्यतः स्युः २२ चरमोपि
नयुज्यतेतदांगांगिकभावस्यवत्तंत्रता न किं स्यात् नप्रयोजकगौरवंचदोषः प्रकृतेतत्त्वापितंमत

स्यैवत्रतंत्रतावत् देहस्यात्मतंत्रत्वाभावात् नाप्यंशांशिता देहिनोनिरवयवत्वात्तयावात्रदेहदेहिनो
र्हेतुत्वसिद्धिरवफलितेत्यर्थः २१ परिहरतीतिचेन्नेति किं मिलितानामेतेषां भेदाभेदप्रयोजकं प्रथकवातत्रा
द्योनसंभवति यतो मिलिताः पंचक्वचिदपिनस्युः २२ ग्चंत्योपिनयुज्यतेतदा प्रत्येकं प्रयोजकत्वेगुणगुणिभावा
दि [illegible] वदंगांगिकभावस्य देहदेहिभावस्य प्रयोजकत्वं किं न स्यात् नच प्रयोजकगौरवमपिदो
षः प्रकृतेतस्यांगांगिकभावस्य तत्वापिसंमतत्वात् देहदेहिनोर्भेदानंगीकारे सर्वसंकरवादिनस्तवसिद्धांताव

अपि च जातितत्त्वभ्रमतीनां जातिव्यक्त्यादीनामन्यतमस्य प्रयोजकत्वेऽभिनिवेशास्तेऽत्र दुर्लभो नास्ति विद्वात्म
शरीरयोः कार्यकारणभावसत्त्वात् २४ सकलस्यापि परात्मकार्यत्वान्न जीवकार्यतेति तदुक्त्वा पाद न वाच्यं जीव
स्य ब्रह्माभेदादेव सर्वस्यापीह जीवकार्यतायाउपपत्तेः २५ प्रसिद्ध्यादिदोषवैधुर्यादनुमानं निरवद्यमित्युपसंहरतित
तस्मात् प्रसिद्ध्यादीनामनुमानदोषाणामनवद्यादुक्तानुमानस्य निर्मलत्वमतो भ्रमप्रमितित्ववेदिनस्तव भ्रमपदा
र्थ एव न सिद्ध्येत् २६ अहंमनुजइत्या दिप्रत्ययानां यथार्थ्याद् भ्रमत्वमित्युक्तं तत्प्रतिसमवापि कारणपर्या

अपि चान्यतमस्य जातितत्त्वभ्रमतीनां घटकत्वं प्रामहस्येत अपि मात्र न दुर्लभ विद्वात्मांगकयाः
कारणकार्यभावभावात् २४ न च वाच्यमिदं परात्मजत्वात् सकलस्यापि न जीवकार्यतेति तदभेदतए
व सर्वकस्याप्युपपत्तेरिह जीवकार्यतायाः २५ तदप्रसिद्धिमुखानुमानदोषानुदयादुक्तनयस्य निर्मल
त्वं भ्रमधीप्रमितित्ववेदिनोऽतस्तव न भ्रांतिपदार्थ एव सिद्ध्येत् २६ अपि च भ्रमणवकितवातः कारण
स्येति विद्वात्मनो यथावासौ परिणमइहादिमान तस्यात्मगतत्वानुभवस्य भंगापत्तेः २७ न च रक्तोतमस्य
रक्तयोगात्स्फुटिके संस्फुरणं यथा तथा मनः भ्रमसंपृक्तचित्तयोगतोऽस्य भ्रमणस्यानुभवस्तत्तयात्मनिस्या

लोचनयापि भ्रमत्वं प्रतितिष्यतेऽत्राहापि चेयं भ्रमः किं तव मते तत्कारणस्य परिणामः अथवा चिदात्मनो
सौ परिणामइत्यस्मिन्पक्षद्वयेऽप्याद्यो न संभवति तस्य भ्रमस्यात्मगतत्वानुभवस्य भंगापत्तेः मृदस्य घटस्य
तत्त्वनात्मपत्त्ववदंते कारणपरिणामित्वे भ्रमस्यात्माश्रयत्वं न स्यादित्यर्थः २७ न नु रक्ते तमस्य जपाकुसुमस्य
योगाद्यथा स्फटिके लौहित्यस्य स्फुरणं तथा भ्रमसंपृक्तचित्तयोगादस्य भ्रमस्यात्मन्यनुभवः स्यादिति शंकते नान्वि

एतस्याविहेतुप्रकृतीति निषेधमतः करणाश्रितस्य भ्रमस्य स्वीकृतत्वात् आत्मसंबंधः सन्नसन्वा तत्र प्रथमो न घटेऽन्यथाख्या-
तिवादिनस्तवमते संसर्गस्य शून्यत्वात्तथा चात्मभ्रमसंबंधो न स्यादित्यर्थः २९ नाप्यसत्वमपरोक्षप्रथायाऽप्रनुपप-
द्यमानत्वादित्याह चरमोपीति एवमतः करणस्य परिणामो भ्रम इति पक्षं निराकृत्यात्मनः परिणामविशेषो भ्र-
म इत्येतन्मतस्य पक्षं निराचष्टे परिणामविशेष इति ३० तत्र हेतुर्निरन्तरसंगस्यात्मनोऽसभागतया निरवयवत्वे-
न परिणामायोग्यत्वात् परिणामित्वमंगीकृत्याप्याह योग्यतायामपि बुद्ध्याकृतितोज्ञानांतराकारेणाविद्या-

इति वेदयमीरयात्मयोगो भ्रमणस्याश्रितएष सन्नसन्वा प्रथमो घटते न संसृजेऽन्यपरथाख्यातिपक्षस्य
शून्यकत्वात् २९ चरमोपि न युज्यतेऽपरोक्षप्रथनस्यानुपपद्यमानतायाः परिणामविशेष आत्मनोऽस्तु भ्र-
म इत्येष न युज्यते त्वपक्षः ३० असभागतयात्मनो निरन्तरयुक्तेः परिणत्ययोग्यतायाः परिणत्युपजे-
ऽप्ययोग्यतायामपि बुद्ध्याकृतितः क्षिदात्मनोऽस्य ३१ न हि नित्यविद्भ्रमयप्रतीचः परिणामः पुनरन्यवि-
त्त्वरूपः गुणयाः समवाययोगाद्गुणतांतरजातितः सजात्याः ३२।

त्मनोऽस्य परिणत्ययोगादित्यर्थः ३१ हि यस्मान्नित्यज्ञानाश्रयस्य सुखमहं स्वाप्सं न किंचिदवेदिषमिति सुप्तो-
त्थितपरामर्शानुमेयकरणविरमेऽपि सत्त्वेन नित्यं यज्ज्ञानं तदाश्रयस्य प्रत्यगात्मनः पुनरन्यवित्त्वरूपो भ्रमज्ञा-
नात्मकः परिणामो न संभवति गुणत्वावांतरजातितः सजात्यो गुणायाः समुदायगत्ययोगाद्युगपत्समवायायोगा-
देकद्रव्याश्रितस्य रसादिरूपस्य गुणस्य व्यावृत्त्यर्थं गुणत्वावांतरेति विशेषणं ॥ ३२ ॥ श्रीगुरुचरणकमलेभ्यो

शां. वि. टि.

२४६

हि यस्माद्यद्वैताल्पस्वरूपं पत्र कुत्रचिदपि नोसंभवति ननु भ्रममतेऽज्ञानं न गुणोऽपि तु गुणी द्रव्यपदार्थ इत्यभावनादि
तद्दृष्टतापसमर्थोऽगुणस्तद्दूषयतीति चेन्नेति ३३ तत्र हेतुमाह कटकाश्रयभूतदीप्तसुवर्णस्य तद्देवरूपकाधारत्वं यथा
तथैव नित्यज्ञानाश्रयस्वरूपोऽज्ञानानन्दाधारतयास्थितेरयोगात् ३४ ननु भ्रमशब्दार्थनिरूपणासंभवेऽपि संस्कृ
तिरग्रहणं स्यादित्याशंक्य परिहरति न चेति तत्र हेतुमाह भ्रमसंज्ञितेति ३५ ग्रहणमपि किं स्वरूपग्रहणमस्या

युगपत्संभवेति नो हि शैल्यस्वरूपकं पत्र च कुत्रचिद्यदैतत् ननु चिन्न गुणो गुणीति यावप्रसरेन्नो हि
तद्दुष्टतेति चेन्न ३३ कटकाश्रयभूतदीप्तहेम्नो रुचकाधारकभेदवत्तथैव अविनाशिविद्याश्रयस्य भ्र
मोऽन्यविद्याधारतयास्थितेरयोगात् ३४ न चैतत्स्कृतिरग्रहाप्यविद्याभ्रमशब्दार्थनिरूपणसंभवेऽपि भ्र

७२

मसंज्ञितत्वसंभवेन भ्रमसंपादिसंस्कृतेरयोगात् ३५ अपि नाग्रहणं चितेरभाव इति रूपग्रहण
स्यानित्यतापाः तद्दसंभवतो न वृत्त्यभिर्वृत्तस्तदभावेऽपि चिदात्मनोऽवभासात् ३६ न च भंजकमीहितं न त
स्यापप्रामेद्रुः स्वजडाज्ञानतात्मकस्यैदं निवर्तकत्वयोगात् ३७ तिचेन्नचवाक्यजन्यवृत्त्यारूढचित्तेः ॥१॥ मू०

भावः उत आगंतुकस्येति विकल्पाद्यं प्रत्याह नाप्यग्रहणं चितेरभाव इति रूपग्रहणस्यानित्यत्वेन तस्य चितेर
भावस्यासंभवात् द्वितीयं प्रत्याह वृत्त्यभावोऽप्यग्रहणं न भवति तत्र हेतुस्तस्या वृत्तेरागंतुकस्याग्रहणस्याभावेऽपि
चिदात्मनः स्फुरणान्न तस्य प्रतिबंधकत्वमित्यर्थः ३६ नन्वात्मन्यज्ञानाभ्युपगमे तस्य भंजकं नेष्यत इत्याशंक्य
परिहरति न चेति तत्त्वमस्यादिमहावाक्यजन्याखंडवृत्त्यारूढपरब्रह्मचैतन्यस्य निवर्तकत्वयोगात् ॥ ३७ ॥

किं चेष्टानिष्टसाधनज्ञानजनितेगमागमस्यप्रवृत्तिनिवृत्तीन्वतेसर्वं संकरमतेसंभवतसंकलव्यवहारसंकं
रत्वात्जीवनिकापितेदुर्लभातत्तस्मादलमित्याहापिचेति ३८ इत्येवप्रुक्तिशातेःसप्रमर्त्यकीर्तिर्भगवानाभाष्य
कारस्तमनलसंसुधीद्वभट्टभास्करंजित्वाश्रुतिभावविरोधिभावभाजंविततंनयमन्वभिति ३९ इत्येवंभास्करद्रुर्मते
शिभूतेसतिभगवत्पादकपालतसणसुधाजसमेविलारंगतातापघाघनीभूतानांवार्षिकपयोदानांजालेवि

२ व

अपिचेष्टतदन्यहेतुधीर्जगतःकृत्यकृतीनतेघटेतेसकलव्यवहारसंकरत्वात्तद्दलंजीवनिकापिदुर्लभा
ते ३८ इतिप्रुक्तिशातेरमर्त्यकीर्तिस्सुमतीद्रुतमःतेद्रितंसजित्वाश्रुतिभावविरोधिभावभाजंविमतमं य
ममपरंममय ३९ इतिभास्करद्रुर्मतेऽभिभूतेभगवत्पादकथासुधाजसमेघनवार्षिकवारिवाहजा
लेविगतेशरतःचंद्रचंद्रिकेव ४० सकथाभिरवतिषुप्रसिद्धान्विबुधान्बाणमयूरदण्डिमुख्यान्शि
थिलीकृतदुर्मताभिमानान्निजभाष्यश्रवणोत्सुकांश्चकार ४१ प्रतिपद्यतुवाल्हिकान्महर्षौविनाषि
म्पःशावैव्यावतिसभाष्यंपरदत्तसहिमवःप्रवीणाःसमपेकोविद्यापाहेत्ताभिधाने ४२

गतेसतिशरत्कालीनचंद्रचंद्रिकातद्वदित्यर्थः ४० सप्रवृतिषुजनपदेषुप्रसिद्धान्बाणादीन्पंडितान्कथाभिः
शिथिलीकृतदुर्मताभिमानान्निजभाष्यश्रवणोत्कंठितांश्चकारकथाभिःप्रसिद्धानितिवा ४१ वाल्हिकान्
देशान्प्रतिपद्यमहर्षौश्रीशंकरेशिष्यम्पःस्वभाष्यंविवरणवतिसतिश्राहेतसंस्तकेदिगवसनसमपेप्रवीणाः
केचिदसहिष्णवऊचुः॥४२॥

प्रं.वि.
डिं.
२४०

वोधात्मकोजीवोजडइवगीस्त्वजीवएतयोरपमवरः प्रपंचोजीवास्तिकायःपुद्गलास्तिकायःधर्मास्तिकायः॥अधर्मास्तिका
पः॥आकाशास्तिकायश्चेतिपंचास्तिकायोनाम॥अस्तीतिकायंतेशब्द्यतइत्यस्तिकायाः॥केगशब्दइतिस्मरणात्तत्रजी
वास्तिकायस्त्रिधाबद्धोमुक्तोनित्यसिद्धश्चार्हतानित्यसिद्धइतरेकेचित्साधनैर्मुक्ताः॥अन्येबद्धाः॥पुद्गलास्तिकायःषो
टापृथिव्यादीनिचत्वारिभूतानिस्थावरंजंगमंचेतिशास्त्रीपवाद्यप्रवृत्त्याद्यांतरोऽपूर्वीरव्यातधर्मोऽनुमीयतइति
प्रवृत्त्यनुमेयोधर्मोधर्मास्तिकायः॥ऊर्ध्वगमनशीलस्यजीवस्यदेहवस्थानेनाधर्मोऽनुमीयतइतिस्थित्यनुमे

ननुजीवमजीवमास्त्रवंचाश्रितत्वत्संवरनिर्जरौचबंधः॥
॥अपिमोक्षमुपैषिसप्तसंख्यान्वेदार्यान्कथमेवमप्रमेया ७३

योऽधर्मास्तिकायः॥आकाशास्तिकायोद्विधालोकाकाशोऽलोकाकाशश्चतत्रोपर्युपरिस्थितानांलोकानामंतर्व
र्तीआद्यस्तेषामुपरिमोक्षस्थानंद्वितीयः॥रूपंविषयश्चास्वादयतीतिइंद्रियप्रवृत्तिरास्रवः॥इंद्रियद्वाराहियोरू
पंज्योतिर्विषयान्स्पृशद्रूपादिज्ञानरूपेणपरिणमते॥अन्येतुकर्माण्यास्रवमाहुस्तानिकर्तारमभिव्याप्यस्रवं
तिकर्तारमनुगच्छंतीत्यास्रवंसंयमिध्याप्रवृत्तिरनर्थहेतुत्वात्जीवमजीवमास्रवंचाश्रितवंतौतेःसहितौ

संवरनिर्जरौ सम्यक्प्रवर्तते शमदमादिप्रवृत्तिः संवरः स हि स्रवस्रोतसो द्वारं संवरणोतीति संवरः स हि निःशेष
पुण्यापुण्यं सुखदुःखोपभोगेन जरयतीति निर्जरः बंधोऽष्टविधं कर्म तत्र घातिकर्म चतुर्विधं तद्यथा ज्ञानाव
रणीयं दर्शनावरणीयं मोहनीयम् अन्तरायमिति तथा चत्वारि अघातिकर्माणि तद्यथा वेदनीयं नामिकं गोत्रिक
मायुष्कं चेति तत्र सम्यक्ज्ञानं न मोक्षसाधनं न हि ज्ञानाद्वस्तुसिद्धिरिति विप्रलम्भादिति विपर्ययो ज्ञानावरणी
यम् आर्हतदर्शनाभ्यासान्न मोक्ष इति ज्ञानं दर्शनावरणीयं बहुविप्रतिपत्तिषु तीर्थकरैः प्रदर्शितेषु मोक्षमार्गेषु
विशेषानवधारणं मोहनीयं मोक्षमार्गप्रवृत्तानां तद्विघ्नकरं ज्ञानमन्तरायं तानीमानि श्रेयोहन्तृत्वात् घाति
कर्माण्युच्यन्ते अघातितद्यथा अमुकशरीराकारपरिणामहेतुर्वेदनीयं तद्द्वारेण तत्त्ववेदनहेतुत्वं तदनुगु
णं नामिकं तद्विशिष्टपुद्गलस्याधानावस्थां कललबुद्बुदादिरूपाम् आरभते गोत्रिकम् अव्याकृतं ततो द्वितीयदेहा
कारपरिणामस्य अमुकरूपेणावस्थितं आयुष्कं चायुष्कापत्तिकायमत्युत्पादनद्वारेण तिष्ठत्प्राणितस्वस्थपद्य
मम वेदनीयत्वमस्तीति वेदनीयम् एतन्नामाहमस्मीत्यभिमानो नामिकं अहमत्र भगवतो देशिकस्यार्हतः
शिष्यवंशप्रविष्ट इत्यभिमानो गोत्रिकं शरीरस्थित्यर्थं कर्मायुष्कं तान्येतानि तत्त्ववेदकं शुक्लपुद्गला
श्रयत्वाद् अघातीनि कर्माणि इत्येतत् कर्माष्टकं पुरुषं बध्नातीति बंधः विगलितसमस्तक्लेशतद्वासनस्यानाव
रणज्ञानस्य सुखैकतानस्यात्मन उपरिदेशावस्थानं मोक्ष इत्येके अन्ये ऊर्ध्वगमनशीलो हि जीवो धर्माधर्मास्तिकायाभ्यां बद्धस्तद्विमोकात् ऊर्ध्वं गच्छत्येव स मोक्ष इति
प्रन्ये ऊर्ध्वगमनशीलो हि जीवो धर्माधर्मास्तिकायप्र
बद्धस्तद्विमोकात् ऊर्ध्वं गच्छत्येव स मोक्ष इति सप्तानाम् अस्तित्वादीनां भंगानां समाहारः सप्तभंगीनयः पल्ल
वितान्सप्तपदार्थान्नयनं नाम गीकरोति सप्तभंगास्तु स्यादस्ति स्यान्नास्ति स्यादस्ति स्यान्नास्ति च स्यादवक्तव्यः
स्यादस्ति चावक्तव्यश्च स्यान्नास्ति चावक्तव्यश्च स्यादस्ति च नास्ति चावक्तव्यश्चेति स्यादित्ययं तिङन्तप्रतिरूप

शं॰दि॰
ऽ॰
२४८

कं कथंचिद्वस्त्वव्यपतन्त्र वस्तु नास्तित्ववाक्यायां प्रथमो भंगः प्रवर्तते नास्तित्ववाक्यायां द्वितीयः क्रमेणोभयवाक्यायां
तृतीयः युगपदुभयवाक्यायां चतुर्थः आद्यचतुर्थभंगयोर्वाक्यायां पंचमः द्वितीयचतुर्थवाक्यायां षष्ठः तृतीयचतु
र्थवाक्यायां सप्तम इति विवेकः ८६ एवमुक्तो मौनी श्रीशंकराचार्य उवाच हे आर्हत जीवास्तीति इति स्फुटं कथय ए
वमुक्तः सचार्हतो बभाषे देहतुल्यप्रमाणो हृढेनोक्तकर्माष्टकेन बद्धस्य ८७ आचार्य आह महाननणु
देहपरिमाणो जीवो घटादयो मध्यमपरिमाणत्वाद्यथानित्यास्तथानित्यो न स्यात् अपि च शरी

कायं

कथयार्हत जीवमस्ति कायं स्फुटमेवं विधरत्तुवाच मौनी अवदत्स च देहतुल्यमानो हृढक
र्माष्टकवेष्टितश्च विद्वन् ८७ प्रमहाननणुर्घटादिवत्स्यात्तननित्यापि च मानुषाच्च देहात्
गजदेहमयन्विशन्न कृत्स्नं प्रविशेच्च प्लुषिदेहमप्यकृत्स्नः ८५ उपपादितेच वचनप्रतीका
महतां संहतेनेन संगमेस्य अपपात्यभिजग्मुषोऽल्पदेहं तदयं देहसमः समस्तुतेस्य। ८६।

रीरस्यानवस्थितपरिमाणत्वात् मनुष्यजीवो मनुष्यशरीरपरिमाणो भूत्वा पुनः केनचित्कर्मवि
पाकेन हस्तिजन्म प्राप्नुवन्न सर्वं हस्तिशरीरं प्रविशेद्देहापरदेशगो निजीवः स्यात् पुत्तिकादेहं च
प्राप्नुवन्न तस्मिन्न प्रविशेत् देहाद्बहिरपि जीवः स्यादित्यर्थः चकारादेकस्मिन्नपि जन्मनि कौ
मारयौवनस्थविरेषु षदोषावाध्यः ८५ एवमुक्तो आर्हतः शंकते महतां संघाते नास्य जीवस्य
संगमे सति केचनावयवा उपपादितं तथाऽल्पदेहमभिगंतुमिच्छोः केचनावयवा अपपात्तीत्यवं समा
नव्याप्रेक्षसचामाव पंजीवादेहसमः ८६

॰आचार्यः प्राह यद्वीमेव पश्वाउपपंतस्त यापपंतश्चतद्योगमापापित्वा छरीरवद्गात्मतां न भजेयुः किं चानात्मनस्ते
जीवावयवाः कथं प्रोझ्झेयुः कुपं च तस्मिनात्मनि ते लीयेरन् विरोधादित्यर्थः ४७ आर्हतः प्राह्यात्मनस्ते वयवा
जन्मनाशरहितात्वयाः वहीनानित्याताव समुपायांत्यपयांति च तथा चामुकेरूपचितो गजादिदेहं कृत्स्नं प्रपा
ति अमुके स्वापचितः पुत्तिकादिदेहमकृत्स्नस्वल्पं प्रपाति ४८ आचार्य उवाच विंतेषामचेतनता उतचे

उपपंत इमत यापपंत्तापद्दिवर्ष्मैव न जीवतां भजेयु प्रभवेयुरनात्मनः कथं ते कथमात्मावय
वाः प्रपंतु तस्मिन् ४७ जनिनाशरहिताः त्वयाः हीनाः समुपायांत्यपयांति चात्मनस्ते अमुकोप
चितः प्रपाति कृत्स्नं त्वमुकापचितः प्रपात्यकृत्स्नं ४८ किमचेतनतोत चेतनत्वं वदंते यावर
मेविरुद्धमत्याव प्रजन्माधितं भवत्तु पूर्ववत् कात्स्न्येन वपुर्नचेतयेयुः ४९ चलपंत्तिर यपयेक
मत्यावहवो वाजिनवमप्रतीताः इतरेतरमेजयंतु ज्ञपत्त चेतनतामपि प्रपद्या ५०॥

तत्व ९

तनत्वमितिवदत उंत्येपक्षे वहूनां चेतनानामेकाभिप्रायानियमाभावात् कदाचिद्विरुद्धमत्याशरीरमुन्म
थितं भवत पूर्ववत् कात्स्न्येन शरीरं न चेतयेयुः ४९ अंत्यकल्पमवलंब्यार्हत आह यथा वहवोप्यश्वा एक
मत्या रथं चलयंति तथाप्यन्यमप्रतीताः चेतनतामपि प्रतिपद्य हेतत्वज्ञाधिपते शरीरमेजयंतु चाल
यंतु ५०

आचार्यः परिहरति बहवोपि वाजिनो नियामकस्य सत्वादैकमत्यं तत्र रथवाल नभजेयुः अत्र तु तद्वत्कस्यचिदपि नि
यामकस्याभावादहहत्वेकमत्यं कथं घटेत कटाहेनासंबोधयति हे सुमते इति ५१ एवमुक्त आचार्य उवाच यदि
वैवं तर्हि सविक्रियात्वात्ते भी विनश्वरा भवेयुरित्येवं जीवे नश्वरताप्रपाति सति कृतनाशाकृताभ्यागमो भवेतां
परे किं चैवं सति तु विकावत्संसारसागरे निजकर्माष्टकभारेणा मग्नस्य जंतोः सततोर्ध्वगतिस्वरूपो मोक्षस्त्व

न१

दे

बहवोपि नियामकस्य सत्वात्सुमतेऽत्र भजेयुरैकमत्यं कथमत्र नियामकस्य तद्धदिर हात्कस्यचिद
प्यघटेत ५१ उपपंतिन चापयांति जीवावयवाः किंतु महत्तरे शरीरे विकसंति च संकुचंत्यनिष्टय
तिवर्पात्र निदर्शनं जलूका ५२ यदि चैवममी सविक्रयात्वात घटवत्तेच विनश्वराः भवेयुः इति नश्वर
ता प्रयाति जीवे कृतनाशाकृतसंगमो भवेतां ५३ अपि चैवमलाबुवद्धवाध्यौ निजकर्माष्टकभा
रमग्नजंतोः सततोर्ध्वगतिस्वरूपमोक्षस्त्ववसिद्धांतसमर्थितो न सिध्येत ५४ अपि साधनम
ततसप्तभंगीनयमप्यार्हतनाद्रियामहे तेपरमार्थसतां विरोधभाजां स्थितिरेकत्र हि नैकदा घटेत ५५

च

वसिद्धांतसमर्थितो बाध्येत ५४ अपि च हे आर्हत तत्साधनमुक्त सप्तभंगीनयमपि नाद्रियामहे हि यस्मात्परमा
र्थसतां विरोधभाजां सदसत्वादिधर्माणामेकस्मिन्धर्मिण्येकदा युगपत्स्थितिर्न घटेत ५५ इत्येवं माध्यमिके
षु भग्नगर्वेषु सत्सु अथानंतरं सश्रीशंकराचार्यो नैमिषेभ्यः प्यातिविस्तार्य दुरदाहिकान्दशाविशेषानजित
वान् ५६

सहिभाष्यकारः खंडनकारं श्रीहर्षाख्यं बहुधा वादं कृत्वा वशंवदं चकार ततं विद्विन्नष्टिपटुयुक्तिभिः खंडितानि सर्वशास्त्राणि
येन गुरुः प्रभाकरः भट्टो भट्टपादो भट्टभास्कर खगुर्वादिभिर्जेतुमशक्यमत एवोद्दर्पं ५७ कामरूपान्देशविशे
षानधिगत्य प्राप्य अभिनवगुप्तशब्दोपपदस्य वा शैवागमतंत्रमभिनवगुप्तमपि पापवत्स च भग्नो ऽभिनवगुप्ताचार्यो मनसेदं
ति

इति भाष्यमिके खभग्नदर्पे ख्यपभार्य्यणि सनैमिश्रो वितत्य दुरदान्भरतां खम्रूरशोना
गुरुरूपां वालमुखान्बहून्जैषीत ५६ पटुयुक्तिनिकृतसर्वशास्त्रं गुरुभट्टोदृपनादिकैरजे
यं स हि खंडनकारमूद्दर्पं बहुधा युद्धवशंवदं चकार ५७ तदनंतरमेष कामरूपान
धिगत्याभिनवोपशब्दगुप्तं जपलिलप्राज्ञभाष्यकारं स च भग्नो मनसेद मातुलो चे
५८ निगमाद्भुवि कासि वा लभो नो न समो मुष्य विलोक्यते त्रिलोक्यां न कथं च न मद्धप्राव दो
मोत मदं दैवतकृत्यपाहरेयं ५९ इति मूढमसौ विचिंत्य पश्चात्महद्भिः स्मः सह सास्वशाक्त
भाष्यं परिहृत्य जनापवादभीत्या यमिनः शिष्यइवान्ववर्तितेषः ॥ ६०॥

क्यांनविलो १

वदन्स मातुलं विचारयामास ५८ तदेवाह वेदाद्भुवि कासिनो वाल सर्पस्याममुष्य शंकरस्य समानविलोक्यते ततो सो मद्द
रांवदः कथंचिद्रूपिन भविष्यतीति तस्मादमुं दैवतं कृत्यपाहं परिहरे य ५९ इत्येवममसौ मूढं विचिंत्य पश्चात्छिष्यः
सह विचिंत्य जनापवादभयेन स्वशाक्तभाष्यं सह सापमित्य जेषापामिनः शिष्यइवान्ववर्तत ॥६०॥ ॥ ॥

शं॰ दि॰
२५०

इत्येवमुदीच्यान्नुत्तरदेशीभवान्स्वशिष्यपदंगतान्विधाय यविदेहाद्यैर्विहितपूजा पस्पसन यांगादिषु यं पश्च
श्चात्ली पंगोडान जगाम ॥९१॥ तेषु गौडदेशेषु स्थितान्मुरारिमिश्रादीन्विजित्य प्रौढं स्वपक्षे गौडदेशाड्वानगाय
पतू ॥९२॥ पूर्वकं लोपन शाब्राम्नाय विनिर्देकेनकु बुद्धिनाद्विजवरा विमोहिता लस्यासतताबुद्धस्या रीन् भास्क
रादीन्निगमागमादिषु निस्मातः परं गतामस्तरे वै रायतिथ्ये ष्टः श्रीशंकराचार्यः स्वरूपमा त्रतावविभेदनन्

निजशिष्यपदं गतान् दीच्यानितिकृत्वाय विदेहकोशलाद्यैः विहिता पचितिस्त्वंगवंगव्यपमा
लीपयशा जगाम गौडान ॥९१॥ श्रीभिभूपमुरारिमिश्रवर्यं सहसावोदयनं विजित्य वादे श्रवधूपव
र्धमगुप्तमिश्रं स्वपशाः प्रौढमसाय पत्सगौडान ॥९२॥ पूर्वपैनविमोहिता द्विजवराल्लस्यासततोरीन्क
लौबुद्धस्य प्रविभेदमस्करीवरलाभास्कराद्दीन्वतापणत शाह्याम्नायविनिर्दकेनकुधिया कूटस्पवा
हान् महाम्रिसाता निगमागमादिषु मतस्तस्य कूटमहे ॥९३॥ शाक्तेः पाशुपतैरपि क्षपणकैः कापालि
कैर्वैष्णवैरप्यन्यैरखिलैः खिलं खलु खलैर्दुर्वादिभिर्वैदिकं मार्गं रक्षितमुग्रवादिविजयं मानहे
तान्यघात सर्वज्ञानपतोपसंभवति समानमहमस्तु तौ ॥९४॥

उद्धारीणां तेषां प्रविभेदनमनुवितामित्याशंकानिराशाय तान्विशिनष्टि कूटे षु मिथ्याभ तेषु प्रवादेषु
महापेषानन्वेवं तर्हि बुद्धमतस्यापनेकृतं भविष्यतीत्याशंकाव्यवच्छेदाय पाह कूटस्त हेमिथ्या भूतपक्ष
स्वीकारे इह स्पबुद्धस्यापि मतप्रविभेदत्समनुषज्यते ॥९३॥ शाक्तादौभिरन्यैर्वैशेषिकादिभिरपि सर्वै
दुष्टैर्वादिभिः खिलमच्छिन्नं वैदिकं मार्गं रक्षितुं सर्वज्ञः श्रीशंकराचार्यं उग्रवादिविजयं व्याघात पतो स्म॰

किंच जगतामाद्येन कमलासनेन चतुर्मुखेन दिष्ट उपदिष्टः पुनश्च तस्य पुत्रैः सनकादिभिर्निर्दिष्टः पुनश्च वाल्मीकादिभिः
परिचितः परिसमंतात्संचितः स्थाता हे तमार्गः परमात्मभेदिनां दुर्वादिनः कंटकान्येव द्रुमाः तेषामनंतरं तत्र मालाध्वगो
मुमुक्षुभिः तल्लतासंभृतं तां चकार ॥ ५१ ॥ मातृभिः षडाननवत् प्रथिताभिः शांताद्याभिः रोधितः ततो पुनश्चाति
शापितोपि चंद्रमुद्रं पचांतोपि चंडिला स्थूलोद्धरा पिच्छादित्वादिल कुतूहल पिचंडि लड इत्यमरः अतिशय ॥ ५२ ॥
नपि चंडिलानां षंडामति कंडेच्छलतां पापंड लात्मकानामसुराणां खंडनेन रसिकभिक्षुराहितश्रीशंकरा

दिष्टपंकजविष्टरेण जगतामाद्येन तत्सूनुभिर्निर्दिष्टः सनकादिभिः परिचितः प्राचेतसाद्यैरपि श्रो
ताहं तपथः परात्मभिदुरां दुर्वादिनः कंटकान्प्रोद्धत्य यश्चकार तत्र कलुषं मालाध्वगतल्लतां ॥ ५३ ॥
शांतिर्दांतिर्विरागता च उपरतिः क्षांतिः परैकाग्रता श्रद्धेति प्रथिताभिरेधित ततो षड्वक्त्रवन्मातृ
भिः भिक्षुन्नाणि पतौपि बंडलतरां बंडगतिं कंडच्छलत्पाषंडासु खंडनैव रसिके वाधाबुधानां कृतः ॥
॥ ५४ ॥ पत्रारंभजकाहलाकलकलैः लोकापतेर्विद्रुतः कणाः काभुजमस्तसेन्यरज सासांख्यधूर्धूता
सांख्यधीः पुध्वांतपुपलायितषु सहसा पोमाः सहेवाद्भवत्कोवा वादिभटः पटुर्भुवि भवेद्धतसंगर ॥ ५५ ॥

वीर्यसमतिबुधानां पंडितात्मकानां वाधाकृतोपि निवेत्यर्थः ॥ ५६ ॥ पत्रारंभजनैः काहलाकलकलैः कलकला
ख्यवाद्यविशेषः काहलहलैः कलकल उक्तः कोलाहल इति मेदिनी लोकापतेश्चार्वाकोविद्रुतः कणादस्तु सेन्य
रजसा काणा जाताः सांख्यैस्तु [illegible] सांख्यधीर्धूता पुहं श्रुत्वा तेषु चार्वाकादिषु पलायंगतेषु सतेः सहैव पा
तंजलाः प्रपि सहसा पलायंगतास्तथा च भुवि कोवादिभटोमुनेः पुरस्ताद्भस्तु पटुर्भवेन्नकोपीत्यर्थः ॥ ५७ ॥

483

पाणस्पगलहस्तस्यवं धनेनवंधुरतरेतिशोभनेत्रचंडे पूर्वमंडनस्परवंडने सुर्वाचंपमत्क्ष्मापते डिंडिमाडंवरः सम
दम्भुतस्मात डिंडिमाडंवराजाताः शब्दपरंपराः प्रद्यपाखंडदुर्वादिनांश्रोत्रतटाटवीसुदावानिज्वालतांद
धत्ते ६८ किंवपुद्धापसमभ्युतांवाद्धः किलपुरः स्थित्वाहृणाद्दिद्रुतः कणादपस्तुरुटिति कोणाविलपंगतः
गौतमस्तुतमः स्तोमनावृतः कविज्ञाद्याधकारे मग्नः प्रभो कपिलस्तुमग्नः संस्तुतापलापततत्तस्मात्का

अखंडे पाणवं धवंधुरतरेवाचंपत्क्ष्मापतेः पूर्वमंडनखंडनेसमुद्भूघाड्डिंडिमाडंवरः जाताः शब्दपरंपराः स्ततर
माः पाखंडदुर्वादिना मद्यश्रोत्रततटाटवीसुदपतेदावानलज्वालतां ६८ बुद्धोपुद्ध समभ्युतः किलपुरः स्थित्वाह्न
णाद्दिद्रुतः कोणादुव्भूणभुग्विलीपततमः स्तोमावृतोगौतमः मग्नोसौकपिलोपलापततत्तः पातंजलाश्च्रां
जलिं चक्रुस्तस्यपतीश्रितः स्वतुरताकेनोपमीपतसा ६९ हस्तमाहं गृहीताः कतिचनसमरे वेदिकावादि
याथाः कणादाद्याः परेतप्रसभमभिहताहंतलोकापताद्याः गाढं वंदीकृतास्ते चिरमथपत्रनः स्वस्वरा
ज्यनिपुन्नाः सेवंतेतेविचित्रापतिधरणीपतेस्फूरताबादपावा ७०

वा
राणाद्दितिवापातंजलाश्चांजलिं चक्रुस्तस्यपति
पते स्वाचतुरताकेनोपमीपेत ६९ केचित्कणादाद्यावेदिकोदिपाधास्तेनामहस्तमाहं गृहीताहस्तेनमहीताइ
त्यर्थः परेतुवेदवाह्याश्चार्वाकाद्यावलात्कारेणाभिहताहंतेतिहर्षेतेकणादाद्याः सुचिरंगाढंवंदीताः प्रघपनः स्व
स्वराज्यस्वस्वरूपब्रह्मानंदलक्षणोनिपुन्नाः संसेवंतेतथाचाहोप्रतिविचित्रापतिभूमिपते स्फूरताबावादपावाल ७०

५ 485

किंचपाखंडवाड्मंडलीदंडिपतिनाऽखंडितातांविच्छिन्नस्थिशांतिलक्षणासमुद्रस्यवाडवाग्निशिखासत्पलक्षणामे
घस्यवात्यावीसमूहारूपालक्षणापाखंडिकापाअमावास्यारात्रिःशांतिलक्षणापाःकामलिन्याःपूर्णिमाहिंच
दुकांतीःपुंलिंगस्यवृक्षस्यदावानलवज्ज्वालानामावलीसत्कथालक्षणापाहंस्याःप्रावट्अथतिपदंसर्वत्रसं

२ तांत्यार्थस्तविवारणनलशिखासत्पाखंवात्यारूपा ज्योत्स्नादर्शनिशायशां
तिनलनीपूर्णाशशांकद्युतिःपुंलिंगद्रुमदावपावकवनज्वालावलीसत्कथा
हंसीप्रावट्खंडिदंडिपतिनापाखंडवाड्मंडली ७१ अहेतामतवर्षिभिःपरगुरुव्या
हारधाराधरैःकांतैर्हंतसमंततःप्रसमरैरुत्कृंततापत्रयैःदुर्भिक्षंस्वपरैकतापफल
गतंदुर्भिक्षसंपादितंशांतंसंप्रतिखंडितापानिविडाःपाखंडचंडातपाः ७२

वंधनीयंरवंडनयोग्यतावोधकानिविशेषणानि ७१ हंतेतिहर्षेसमंततःप्रसमरैःप्रसरणशीलैःकांतैःसुंद
रैःरहेतामतवर्षिभिरुत्कृंतमुन्मूलितमाध्यात्मिकाधिदैविकाधिभूतिकलक्षणंतापत्रयंयैःपरगुरुव्याहा
रलक्षणैःपपादेर्दुर्भिक्षसंपादितंस्वपरैकतालक्षणफलविषयंदुर्भिक्षंसंप्रतिशांतंनिविडाःपाखंडल
क्षणाश्चंडातपाश्चखंडिताः ७२॥ ७२॥

शं॰ वि॰
डिं॰
२५२

शांतानां पातं जलानां सुभटाः कपालिकानां पतद्ग्राहाणां गहेणव्यापृताः कालागदानां प्रतिहारिणः क्षपण
कराज्ञा वैतालिकादिगंबरखंभोड्डवाः संमताः केचिन्नभाश्चार्वीक वंशांकुरा मुनीश्वरगिरा कपाशेषतामु
लं नीताः ७३ उपसंहरति इत्थं वसकलासु दिशासु द्वैतवार्तानिवृतौ सत्यामथ सम्यपप्रतिदिनं संदेहनाश

शांतानां सुभटाः कपालिकपतद्ग्राहगहव्यापृताः कालागदप्रतिहारिणः क्षपणक ज्ञोणीशा वैतालिकाः सामंताश्च दिगंबरान्वयभवश्चार्वीक वंशांकुरा नष्टाः केचिद् लमुनीश्वरगिरा नीताः कपाशेषतां ७३ इति सकलदिशासु द्वैतवार्तानिवृत्तौ स्वपम थ परितस्ताराय मद्वैतवर्त्म प्रतिदिनमपि कुर्वन्सर्वसंदेहमोहांरविरिवर्त्तिमिरौघसंप्रशांतेमहत्वं ॥ १७७॥ इति श्रीमाधवीपतद्वाशाजपकोतुकीसंक्षेपशंक

रजपसर्गः पंचदशमवत्तु ॥ १५॥ संख्याश्लोक ॥ २६३॥ श्री ॥ ॥ श्री ॥

कुर्वन्नद्वैतमार्गं विस्तारितवान् यथा तिमिरौघसंप्रशांते सति रविर्महत्वं वितनोति तद्वत् मालिनी ॥ १७८
इति श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यदत्तवंशावतंसरामकुमारसू
नुधनपतिसूरिकृते श्रीमच्छंकराचार्यविजयडिंडिमते पंचदशः सर्गः १५॥ टीकासंख्याश्लोकः २३५॥

487

श्रीगणेशाय नमः स्वंदि विजयकौन्तकं प्रनियाग्रशाम्बदापीववासं सपदि करं निरूपयितुमारभते ऽथ य
स्मिन्काले ऽनुत्तमं मांत्रिकमभिनवगुप्तं यतिशेखरो यस्मिन्काले जितवांस्तस्मिन्काले स तु पराजितो दत्तम
नाः यतिविषयमपगोरणं वधोद्यमं कृतवानित्यर्थः १ समूढबुद्धिः प्ररूढकोपो ऽभिनवगुप्तस्तदनंतरं यतिशेखरस्य सम
मुमभिचाराभिचारिकं कर्म कृतवान् अस्मादभिचारप्रदस्य श्रीशंकरस्य वैद्यैरविकित्स्यतमो भगंधराख्यो रोगः
अजनिष्ट वसंततिलका २ अचिकित्स्येन भगंधराख्यरोगेण प्रसरत्क्षोणितस्य यके नयामास यामासु आचार्यश्री

नव २

अथ यदा जितवान्यतिशेखरो ऽभिनवगुप्तमनुत्तमं मांत्रिकं स तु तदापजितो यतिगोचरं दत्तमनाः
कृतवानपगोरणं १ स ततो ऽभिचचार मूढबुद्धिर्यतिशार्दूलममुं प्ररूढरोषः अचिकित्स्यतमो ऽभि
चरितस्मादजनिष्टास्य भगंधराख्यरोगः २ अचिकित्स्यभगंधराख्यरोगो ऽनघं प्रसरत्क्षोणितपंकलायमा
नाः अज्ञगुरुस्य विशोधनादिरूपां परिचर्यामकृतास्य तोटकार्यः ३ भगंधरव्याधिनिपीडितं गुरुं निरी
क्ष्य शिष्याः समवोचतैनं नेप्सनीयो ऽस्माकमहामयो ऽस्य पीडितः शत्रुरिव वृद्धिमाप्नुयात् ४ मम
तद्धानाद्भवतं शरीरकेन गण्यते व्याधिकृता निरीक्षणीयं तत एवांतिकवर्तिनो वयं भगवान् समः स

स ३

गाः अज्ञगुरुस्य परिशोधनादिरूपां सेवां तोटकार्यः कृतवान् ३ हे भगवन्मम शरीरस्योपेक्षणीयो नास्ति नो चे
दपीडितः शत्रुर्यथा वृद्धिमाप्नोति तथा वृद्धिं आप्नुयात् ३० ४ यद्यपि शरीरके मम तद्धानाद्भवना एवंविधा
पि रोगकृता पीडा नगण्यते तथापि समीपवर्तिनः शिष्या वयं पश्यंत एव सहमानायथा सहाः भगवान्समः ५॥

तर्हि किं कर्तव्यमिति तत्राह चिकित्सका इति संशतिजीवातुर्वेदे जीवनोपायवेदे वैदिकशास्त्रे जीवातुरश्चिपाभक्ते जीविते
जीवनोपाय इति मेदिनी गदिताथसिद्धिदाः ७ तार्थसिद्धिदाः पुरुषाः प्रत्यहं तवत्संतिनेनु पयामस्यापेहृपते तथा भव
द्भिरनुपहिताणि यमित्याशंक्याह शरीरकार्यवनास्यपागुरावात्मनिसखम्पेह माणस्त्वपिगुरुदुःखदंतिभिः
समर्थः शिष्यैर्नोपहतोयमितिशास्त्रनिश्चयः ७ किंच मस्यमवत्पादसरोजद्वंद्वयंमस्यापत्रपादसरोरुहद्वये

चिकित्सका व्याधिनिदानकोविदाः संपहनीपाभगवन्नित्तत्वतः प्रत्यहं तवत्संचतिसंति पुरुषाः जी
वातुर्वेदे गदिताथसिद्धिदाः ६ ७ पहमाणापिगुरावनास्ययापशरीरकादौ सुखमात्मनीश्वरैः नोपह
ताणिपंगुरुदुःखदष्ट्रिभिर्दुःखविनेयरीतिशास्त्रनिश्चयः ७ मस्येमवत्पादसरोरुहद्वयेमस्यावपंपन्मम
रापियन्तयः तस्मादुवेता दूकविमहाययामस्यसत्तथावांछतिपुष्यनामनः ८ व्याधिर्हि जन्मांतरपापपा
कोभोगेनतस्मात्त्वत्पाणिपावत्व भुज्यमानः पुरुषेनमुक्तजन्मांतरपीतिहि शास्त्रवादः ९ व्याधिर्हि धो
सोपापितो विदद्भिः कर्मोद्भवो धातुकृतस्तथापि आयत्तयः कर्मणामेवलीनाश्चिकित्सयास्याच्छमोदितस्य १०

ममरामणावति पंथांतस्मात्तत्ताश्च विमहायथास्वस्यामवेत्तथाहेपुष्यासामकंमनोवांछितिइवं ८ एवं ज्ञानैः बोधित
श्चापेउवाचहि यस्माद्रोगाजन्मांतरपापस्यपाकस्तस्माद्देवाभोगेननाशनीयाहि यतस्त्वा भुज्यमानएव पुरुष
ति जन्मांतरेपिनत्यजोहि शास्त्रवादः ७० ९ नन्वेवंतर्हि चिकित्साशास्त्रं वैयर्थ्यमिति चेत्तत्राह विद्वद्भिरसौ व्याधिर्हि प्र
कारः कथितः कर्मोद्भवो वातादिधातुर्भिः कृतश्चतत्कर्मणांलीनादेवायत्तत्वयः कर्मोन्नस्यचिकित्सा पाहृयः स्या
त् १०

तर्हि धातुकृतत्वाद्विकित्सयानाशनीय इति चेत्तत्राहायं पद्वन्नो व्याधिः कर्मणा एव संहृत्य यात्संक्षीयतां मया वैनचिकित्स्यते तर्हि रागवशाच्छरीरं पतिष्यतीत्याशंक्याह यदितन्निमित्तः शरीरं पतेत्तर्हि वश्यं पततु तत्र तेन नाहं किंचिदपि न बिभेमि ११ एवमुक्ताः शिष्याः प्राहुः हे गुरो सत्यं तव शरीरलोभो नास्ति तथापि अस्माकं तदर्थं चिरापचिर

संक्षीयतां कर्मणा एव संहृत्य याद्व्याधिः प्रवृत्तो न चिकित्स्यते मया पतेच्छरीरं यदितन्निमित्तः पतत्ववश्यं न बिभेमि किंचन ११ सत्यं गुरो ते न शरीरलोभः स्पृहालुतास्माकं चिरायतस्मै त्वज्जीवने नैव हि जीवनं नो यायश्चराणां जलमेव तद्धि १२ स्वयं कृतार्था परतुष्टिहेतोः कुर्वन्ति संतो निजदेहरक्षां तस्माच्छरीरं परिरक्षणीयं त्वया पिलोकस्य हिताय विद्वन् १३ निर्बंधतो गुरुवरः प्रददावनुज्ञां दिग्भ्योभिषग्वरसमानयनाय तेभ्यः नत्वाथ ते प्रतिदिशं प्रययुः प्रहृष्टाः शिष्याः प्रवासकुशला हरिभक्तिभाजः प्रापानयं कविजनाभिषजो वदान्यं वित्तार्थिनः प्रतिदिनं कुशलाजुषं ते तस्माद्गमीनपपुरे पुनिरीक्षणीया इत्येवचेतसि मनोरथमादधानाः १५

कालं तावत्स्थित पस्पृहालुतास्मिहि यस्मात्तव जीवने न नो जीवनं हि पतो जलचराणां जलमेव तत्त्वज्जीवनं १२ भवत्येवं तत्पापि मया निजदेहरक्षा किमिति कर्तव्येत्याशंक्याह स्वयमिति १३ एवं शिष्याणामनहाद्गुरुवरो दिग्भ्यो वैद्यवराणां समानयनार्थं तेभ्यः शिष्येभ्यो नुज्ञां प्रददौ व० ॥ १४ ॥ १५ ॥ राम

प्रा॰वि॰
टि॰
२५४

गुरुवर्यसमीपंतानभिषज्ञः समानीतवंतः ॥ १६ ततोनिजसेवकैः स्वाभिमतार्थदानैः संतोषितान्पद्व
त्र्यकर्तव्यंतन्कथ्यतांस्वशक्त्याकुर्मइतिभाषमाणांस्तान्सगुरुवरोजगौस्म : १७ यदुवाचतद्यथाहहेभिषजोगु
रुसमीपेतनमध्यगोगदोउदेत्यशरीरंबाधतेयद्विदमस्यरोगस्य [illegible] विधेयमोषधंतदिदंध्रुवमव्य

490

तेतीत्यहे ग्रामवहलान्स्वकार्यसिद्धेर्थंविद्वाजपुरेभिषग्भिः प्रवाप्यसंदर्शनभाषणानिसमा
नयंस्तानगुरुवर्यपार्श्वे १६ ततोहिजेंद्रैर्निजसेवकैस्तान्संतोषितान्स्वाभिमतार्थदानैः पदव्रक
र्तव्यमद्वीर्यतांतत्कुर्मः स्वशक्त्येतिवदतान्जगौस ः १७ उपगुरुंभिषजः परिबाधतेगदउदेत्यत
नुतनुमध्यगः पदिदमस्यविधेयमिदंध्रुवंगदहतरोगतमल्लिभिरालपः १८ विरमुपेक्षितवान्
हमेनकेदुरितजोपमितिप्रतिभातिमेदपिशिष्यगणोनिरहंस्पहंप्रहितवानभवद्दानयनायता
त

भिचारिवदततपतोरोगततमल्लिभिरालपः ॥ १८ नत्वेवंभवतोरोगएतावत्कालंकिमिभ्युपेक्षितस्तत्राहवि
रमितितत्हपितयापिशिष्य गणोरहंनिरहंसिःप्रत्यागनहेतान्नेरितः ॥ १९ ॥ १९ ॥ १९ ॥ १९ ॥ १९ ॥ १९ ॥

इत्येवंमुनिनाकथितेसतिवैद्यवरारोगस्यसतत्क्रियावहुधाविदधिरे २० इतोगेहमटतगच्छतपतोरोगहरणाये

मितिश्रावतानांभवतांकालोमहान् २१ स्ववपुषमेवभवद्भिर्गतव्यमित्याग्रापे नाहविरह्यातुरस्त्रिपज नःपथि

लोचनोदिनसमुदायंगणयन्निवसेदि ति संभावनायांलिङ् किंचनरपतिर्भवतांधव्वंशरणंसचभव

निगदितेमुनिनेतिभिषग्वराविदधिरेवहुधागदसतक्रियाःनचशशांतगदोवहुतापदोवि

मनसःपटवोभिषजोभवन् २० प्रथमुनिर्विमनस्त्वसमन्वितानिदमवोचततित्दुभिषग्वरान्

प्रटततेगेहमगात्समपावहुर्गदहृतेभवताभिनराघुवा २१ दिनचपंगणयन्पथिलोचनःत्रि

पजनानिवसेद्विरह्यातरः नरपतिर्भवतांशरणंध्रुवंसचविदेशगमंश्रुतवान्यदि २२ सवि

तवान्नववोवितरेन्नपःफणितजीवितमद्भुतशासनः तुरगवन्नपतिस्खलमानसोभिषजम

स्यमसौविदधीतवा॥२३॥

ति

तांविदेशगमनंपदिश्रुतवान् २२ तदाकुपितःसन्नृपः कथितंजीवितंप्रज्ञातांजीविकांपुष्मभ्यानदद्यात्नृप

तोऽद्भुतशासनः पद्य यस्मादुरगवन्नृपतिस्खलमानसस्तेतोसावन्यंवैद्यंविदधीत २३॥रामजीसहाय॥त्र

शं॰ वि॰ किंचरोगहारकैर्विरलोरहितोजनपदः स्वभावादेवबहुलंरुग्णाः जनाप्रभिन्नत्तोरोगीजनोरोगंसहितुमसमर्थो 492
टि॰ भवताग्रहेभवतोविचिन्वते २४ जनिर्जनस्यवनंपालनंतस्मादसौवैद्यः शरीरभृतोविस्मरेवतद्दुपास
२५५ नीयइत्यर्थः २५ एवमज्ञाभिषजऊचुर्भवता पत्यापितंतन्मिथ्यानभवतितथापिगंतुमनोनस्तमतेपतोदेवभ

जनपदोविरलोगदहारकैर्बहुलकाणजनः प्रकृतेरतः मगपतेभवताभवतागेहेगदिजनः सहितुं
गदमक्षमः २४ पितृकृताजनिरस्यशरीरिणः समवनंगदहारिषुतिष्ठतिजनितमप्यफलंभिषजं
विनाभिषगसौहरिरेवतन्मतः २५ यदुदितंभवताचितथंनतत्तदपिनस्तमुत्तव्रजितंमनःस्मरभवप्र
विहापमनुष्यगंव्रजितुमिच्छतिकोत्रनरः सुधीः २६ इतिनिगद्यपपुर्भिषजोगणाविमनसः पदवी
पिनिजानहोन्नू ग्रपमुनिर्विजहन्ममतांतनौगुरुवरोगुरुदुःखमसोढसः २७ प्रथितैरवनौप
रःसहहैरगदंकारचयैरथाचिकित्स्यप्रवलःसतिहाभगंधराख्यस्मरतिस्मस्मरशासनंमनीहुः २८

मिंप्रविहापमनुष्यभूमिंगंतुंसुधीर्नरोऽत्रगातिकइच्छतिनकोपीत्यर्थः २६ इतिनिगद्यवमुत्का २७ भुमोप्रथितैः स
हसैरथगदंकारचयैरौषधकारसमूहैर्भगंधराख्यप्रवलेहेतिरेवदेगविकित्स्यसतिमनीहुः श्रीशंकराचार्यः कामशा 255
सनंमहादेवंस्मरतिस्मव॰ मा॰ २८

स्मृतमहो देवाज्ञया निपुणौ देवावश्विनौ कुमारौ द्विजवेषं विधाय भूमिं प्राप्तौ स्वभुजौ सांजनलोचनौ स्वपुस्त
कयुतौ मुनींद्रसमीपमाविशतः २९ उपविश्य यदूचतुस्तदा दम्भोपनिवर्षणघातेन कृतरोगविचिकित्सितं न
शक्या हि यस्मात्परकृत्यया ऽरुत्पादि गदस्तादृश इति तं योगिवर्यं सम्यग्दीर्घितौ देवौ ययावागतं प्रति निजस्थानं तु ३० तदनं
तरं जातकोपः शत्रुवर्गीयमनुकंपिनाश्वार्यपादेनाचार्येण मुद्गवीर्यमाणोऽपि पद्मपादः स्वगुरोः रोगस्य नाशोऽपरं

स्मरशासनशासनानिपुणौ द्विजवेषं प्रविधाय भूमिमागतौ उपवेशं तु रश्विनौ च देवौ स्वभुजौ सांज
नलोचनौ स्वपुस्तौ २९ यतिवर्यं चिकित्सितं न शक्या परकृत्याजनिताहि तेरुगेषा इति तं समुदीर्य यो
गिवर्यं विबुधौ तौ प्रतिजग्मतुर्यथेतं ३० तदनन्तरमुग्ररोगदायकमनुं स परमं चक्रे नु जापजातमन्युः मुहुरा
र्यपदेन वार्यमाणोऽपि रिपुवर्गीयमनुकंपिनाऽब्जपादः ३१ अमुनैव ततो गदेन नीचः प्रतिपातेन हतो ममा
र ग्रमुः मतिपूर्वकृतेन महानुभावेषु नयः क उसाभवेत् सुखावलब्धौ ३२ स्वस्थः सोऽयं ब्रह्मसायं कदा
चित् स्नापनं भगारस्य संगत्य गौते: आगाक्कं तं प्रमस्य बुधात मुनीन्द्रं योगीशानं गौडपादाभिधानं ३३ ॥

ततः किं वृत्तमित्याकांक्षायामाह अमुनैवेति प्रतिपातेन प्र ॥ ॥ ॥
मंत्रं तु जजाप ३१ ति प्राप्तेन ३२ स्वस्थः सोऽयं श्रीशंकराचार्य एकदा सायंकाले ब्रह्म ध्यायन्सन् गंगा
पुरे एग द्वैर्वा बुभिः सहागच्छं तं योगीशं गौडपादसंज्ञं प्रसबुध्यत शालि ० ३३ ३३ रामायनमो नमः

शां॰वि॰
टि॰
२५६

तमेवत्वर्णीपतिपाणौ हस्ते प्रपुल्लितस्य श्वेतकमलस्य पाश्वीत्ल यापामैत्रीतस्याः पात्रीभूत्ताभाकंपतिर्यस्तेनघ ५९५
टेनकमंडलुना॰ आराद्राजलैरवस्पासितपंकजस्यानंदोयस्य॰ तस्य संध्यारागेणानंतद्रूकस्यपपोह्स्यवल्ली
लां दधानं ३४ पुनश्च हस्ते शोणोपमजवुद्भासमंताभ्याम्पंतीनां भ्रमरीणां या मंडली तत्तुल्य कुलो द्ववानत्स
हशां॰ प्रंगुल्या आसंगिरुत्तमालाप्रुनः पुनर्भ्रामयंतं ३५ प्रधानतरमायस्य गौडपादस्य पंकजाभौ पादौ

प्र॰।

पाणौ पुल्लश्वेतपंकेरुहश्रीमैत्रीपात्रीभूतभासा घटेन॰ आराद्राजत्कैरवानंदसंध्यारागेणारक्तां
दभ्रलीलां दधानं ३४ पाणौ शोणांभोजवुद्भासमंताद्भ्राम्यद्भृंगीमंडलीतुल्यकुल्यां॰ प्रंगुल्य
ग्रासंगिरुद्राक्षमालामंगुष्ठाग्रेणाणासकृद्भ्रामयंतं ३५ आपेस्याथो गौडपादस्य पादावभ्य
र्च्यासौ शंकरः पंकजाभौ भक्तिश्रद्धासंभ्रमाक्रांतचेताः श्रव तस्थावनतः प्रांजलिः सन् ३६
सिंचन्नेनं क्षीरवाराशिवीचिः सिंचित्वा पापासन्नपलैः कटाक्षैः दंतज्योत्स्नादंतुरास्याश्च पिर्वव
नाशाः सन्निसंदधे गौडपादः ३७

वसेऽशंकरो ऽभ्यर्च्य भक्तिश्रद्धासंभ्रमाय ; संभ्रमलेन तेर्वा॰ आक्रांतचित्तो नम्रीभूतो ऽभवत् ; सन्नवतस्य ३६
ानं शंकरं क्षीरवारिराशिसाहश्यपापासन्नपलैः पापसपलैः कटाक्षैः सिंचद्दिशास्य दंतज्योत्स्नया दंतुराव्या
त्ताकुर्वन्सुदृक्तिसंदधे ३७ ३७ ३७ ३७ ३७ ३७ ३७ ३७ २५६

तामेवदर्शयतिकश्चिदितियस्यसंसारोद्धारकारणीभूताहृदयस्थश्रीपापागोविंदनाम्नोद्युतिंतांसर्वोवेत्तिजानाति
तत्तस्यप्रसिद्धंनित्यंसच्चिदमलंवेद्यंतत्त्वंकश्चिद्वेत्ति ३८ भक्तामेवयायुक्ताःस्वस्मिन्स्वयिस्वात्मनिवाभक्ताविषयेषु
विरक्ताःवशीकृतान्तरिंद्रियाजितबाह्यकरणानिरंतरंस्पृहावंतस्तत्त्वज्ञानाभिलाषाविनयेनप्राप्ताःशिष्यव

पूज्या तत्व

कश्चित्सर्वोवेत्तिगोविंदनाम्नोहृद्यांसंसृत्युत्तारकृद्यांकश्चित्तत्त्वंमानंदरूपंनित्यंसच्चिन्निर्मलंवेत्ति
वेद्यं ३८ भक्त्यायुक्ताःस्वानुरक्ताविरक्ताःशांतादांताःसंततंश्रद्दधानाःकश्चित्तत्त्वज्ञानकामाविनी
ताःशुश्रूषवंतेशिष्यवर्यागुरुंत्वां ३९ कश्चिन्नित्याःशत्रवोनिर्जितास्तेकश्चित्प्राप्ताःसद्गुणाःशांतिपूर्वाः
कश्चिद्योगःसाधितोष्टांगयुक्तःकश्चिच्चित्तंसाधुचित्तत्वगंते ४० इत्थंहेतोवाचार्यवर्येणतेनप्रेम्णापृ
ष्टःशंकरःसाधुशीलःभक्त्युद्रेकाद्बाष्पपर्याकुलाक्षोबद्ध्वामूर्ध्न्यंजलिंव्याजहार ४१ यद्यत
ष्टंवायत्पादजातंतत्सर्वंभोभविष्यत्यवश्यंकारणात्पादे कल्पवृक्षंमत्कदाहेहिदृष्टमाहुर्दुर्लभंकिन्नुजं

भगवन्

का।

पीःकश्चित्त्वांगुरुंसेवंते ३९ नित्याःशत्रवःमायाद्या यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधि
संज्ञकैरष्टभिरंगैर्युक्तःसाधुचित्तत्वगंसम्यक्चैतन्यतत्त्वविषयं ४० बाष्पपर्याकुलेपरिव्याप्तेऽक्षिणीयस्य
४१ हेभगवन्नाचार्यपादयेषांत्वद्दृष्टंतत्तत्सर्वंममपूर्णंस्पष्टंभविष्यतियस्मात्कारणात्समद्रष्टाकल्पःसदृशोभव
ताहिदृष्टप्रजंताःकिन्नुदुर्लभंकिमपिदुर्लभंनेत्याहुः ४२॥ ॥४२॥

शां॰ वि॰ टि॰ २५७ ४९६

एतदेवोपपादयति भवद्विधानामार्याणां कटाक्षावलोकनक्षणमात्रेण मूको वाग्मी स्याद्देव मंदोपि निस्पृहाणामग्र
ण्यः कीर्तितः स इति प्रसिद्धो व्यासस्नुः शुको वा पौत्र्यं तं तुष्टो भवान् साक्षात्तत्त्वमेव विद्योपदेष्टा जातो गतमस्त्यर्थः
८३ वैयासकिरित्युक्तं यो व्यासपुत्रत्वेनैव तस्यैश्वर्यं न तु पितुर्मत्तो पित्र्यां शापेन वर्णापतितं पंजन्मतएवात्मज्ञा
नेन सिद्धो मोक्षासीत्येन नारातसमीपात दूरं वा जातमात्रं व्रजंतं प्रेमावेशात्पुत्र पुत्रेति प्रोच्य महाशारनंदनो वेदव्या
सः पृष्टतोनुप्रपेदे प्रवेदिके रतिशब्दे परस्तुतो ग्लतवत्स्यादित्यर्थः केनाप्युक्तवद्भुपस्थितः इति सूत्रेणाक्त

मूको वाग्मी मंदधीः पंडिताग्र्यः पापाचारः पुण्यनिष्ठेषु गण्यः कामासक्तः कीर्तिमान्निस्पृहाणा
मार्याणां गालोकतः स्यात्क्षणेन ८३ लेशं वापि ज्ञातुमिष्टपुमान्कः सीमातीतस्याद्य पुष्मन्म
हिम्नः तुष्टात्त्वं तं तत्त्वविद्योपदेष्टा जातः साक्षाद्व्यासवैयासकिस्तः ८४ आजन्मात्मज्ञानसिद्धं प
माराद्दोक्षासीनाज्जातमात्रं व्रजंतं प्रेमावेशात्पुत्र पुत्रेति शोचन्पाराशर्यः पृष्टतोनुप्रपेदे ८५
पश्चाहूतो योगभाष्यप्रणेत्रा पित्रा प्राज्ञः सप्रपंचैकभावं सर्वाहंता शीलनाद्योगभूमेः प्रत्याको
शं प्रातनोदृक्स्वरूपः ८६

वैत्वात्स्वरसंधिः ८४ पश्चाद्योगभाष्यप्रणेत्रा पित्रा आहूतः सर्वाहंभावशीलन नाद्योगभूमेः प्रपंचैकभावं प्राज्ञः
स्वरूपः प्रत्याक्रोशं प्रातनोत् तथा वोक्तं यं प्रव्रजंतमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव पुत्रे
तयार ति तन्मयतरवोभिनेदुस्तं व्यासस्नूनुमुपयामि गुरुं मुनीनामिति योगमाहात्म्येन गमनागमनयोः स्व २५७
भावात्परीक्षदृष्टद्रष्टृत्वव ज्ञोऽपादो पदे दृष्टत्वमपि न विरुध्यत इति दृष्टव्यं ८६॥ ॥६७॥ ॥८६॥

ततस्मादेवंविधस्य ज्ञानसमुद्रस्य भवतः कमलस्य मोहार्दिनसा द्वेषपन्नहृद्यमेतत्पादद्वंद्वं दैवादस्माद्विधद्दीनदृ
ष्टिविषयभूतं पादिस्यात तस्यैतद्धन्मस्याज्जमेयं भाग्यं ४७ शांतमनोवंतं त्वां दृष्ट्वा मत्यंतोत्कंठागर्भितं ममममानसमा
सीत् ४८ किंच मत्कृतकारिकाज्जसुखरूपाः भाष्यादृष्यानिबंधात्त्वया कृता इति गोविंदमुखाच्छ्रुत्वा हर्षं प्राप्या

त्वाद्दत्तज्ञानपाथोधि पुष्पत्पादद्वंद्वं पन्नो माहार्दहृद्यं दैवादेतद्दीनदृग्गोचरत्वं प्राप्तं तस्यैत
द्भागधेयं ममेयं ४७ इत्याकर्ण्य याचवी गौडपादो वत्स श्रुत्वा बालवांस्त्वद्गुणौघानद्य दृष्ट्वा शां
तमिति वंतं ममत्वां गाढोत्कंठागर्भितं चित्तमासीत् ४८ कृता त्वया भाष्यमुखानि वंधामत्कारि
कावाग्जिनैः सुखावहाः श्रुत्वेति गोविंदमुखात्प्रहृष्यात्रागध्वनी तास्मित वाद्यविद्वन् ४९ इति श्रु
त्वा ...वनेविनीतः साष्टांगप्रणाम शेषमस्मै विशिष्य मांडूक्यगभाष्यमुग्रं श्रुत्वा प्रहृ
ष्यन्निदमब्रवीत् ५० मत्कारिकाभावविभेदिता दृक्मांडूक्यभाष्यश्रवणात्य हर्षः दातुं व
रं ते विदुषां वरापप्रोत्साहत्पाभ्युवरं वृणीष्व ५१

यद्येहे विद्वन् तव दृष्टिमार्गगोस्मि ४९ मांडूक्यगतं भाष्यमुग्रं श्रुतिभाष्यं गौडपादीयकारिकाभाष्यं चेत्यर्थः
वि० ५० पदुवाच तदा हं मत्कारिकाभावविभेदिनो ...स्माद्दृशा पार्मांडूक्यभाष्यपाः श्रवणेनास्ति तो हर्षः वि
दुषां मध्ये श्रेष्ठापत्तस्य वरं दातुं प्रोत्साह यतितस्मात् श्रीघ्रं वरं वृणीष्व इदं ॥५५॥ ॥५८॥ ५५॥५५॥॥

शं.वि. डि. २५८

एवंवरमहाणायप्रेरितः सश्रीशंकरः प्राह भवंतं पर्यायेणाकृपांतरेणोपलालितं शुकर्षिमुकेषैः पर्यायमितिवाग्य
वीत्मनाऽशुकर्षिनुल्पमीढ्यभगावंतमकलिपुरुषत्रिपुगंपरमात्मानं विष्णुमेवाहमद्राक्षमतोऽस्मात्परोवरः
कोस्तितथापिहिगुरोमेवितनं सद्देवचैतन्यतत्वविषयमास्तितिवरंदेहीत्यर्थः ३० ५१ तथेतिसगौडपादः प्रेहे

स प्राह पर्यायशुकर्षिमीड्य भगवंतमद्राक्षमतिप्रपूरुषं अतो वरः कोऽस्ति तथापि चिंतनं चित्तत्वगामे
लयतोनिरंतरं ५२ तथेतिसांतर्धिमपास्तमोहे गते विरंजीवि मनाव शासो वस्तां तमेतं समुद्दश्य भवेभ्यः स्था
वयल्लाताण्णाह्यमनेषीत् ५३ प्रपत्न्युनयामुपसित्मामिंद्रानिर्वत्यनित्यविधिवत्सशिष्यैलीरनिदिध्या
सनलालसोऽभूद्दूरांतरेऽप्युपतलोकवार्ता ५४

त्यनुभूय्य संबंधनीयं प्रयापास्तमोहे विरंजीवि मुनावंतर्धिगते सति प्रस्तावे तं वृत्तांतं शिष्येभ्यो मुदा संश्रावयंल्ला
तावि मनेषीत ५२ प्रपन्नात्तः कालेऽश्रीशंकरः शिष्यैः सह नित्यकर्तव्यं गंगायां विधिवत्संपाद्य तस्यास्तीरे निदिध्या
सनलालसोऽभूदेतस्मिन्नंतरे लोकवार्ताम्श्रूपत ५४ ॥ ॥५४॥ ॥५४॥ २५८

498

तामेवाह जंबूद्वीपमिति द्विंदु. ५५ मंडपसंबाधिभिः चतुर्भिर्द्वारैर्युक्तं तस्या गेहं यस्मिन् गेहे सर्वज्ञपीठं यत्रारोहे स
ति सज्जनानामध्ये सर्वज्ञो भवति सर्वज्ञादन्ये सर्वे पि यद्गेहं प्रवेष्टुमपि न क्षमंते पद्यं पद्वे वक्ष्यते तद्गेहमि
त्यन्वयः ५६ द्राङ्गा दाक्षिणात्याः पिनद्धं तत द्वारं नोद्घाटयंति ५७ तस्य वार्तां पाद्य इदं प्रमाणं मातुं इदं मानं न

जंबूद्वीपं शस्यते तस्य पृथ्व्यां तत्रापीदं मंडलं भारताख्यं काश्मीराख्यं मंडलं तत्र शस्यं प
त्रास्ते सा शारदा वागधीशा ५५ द्वारैर्युक्तं मंडपैस्तच्चतुर्भिर्देव्या गेहं यत्र सर्वज्ञपीठं यत्रारो
हे सर्ववित्सज्जनानां नान्ये सर्वे यत्प्रवेष्टुं क्षमंते ५६ प्राच्याः प्राच्यां पश्चिमाः पश्चिमां यं पंचा
दीच्या लामुदीचीप्रज्ञाः सर्वज्ञा नत द्वारमुद्घाटयंतो दाक्षा नद्धं नोत्तदुद्घाटयंति ५७ वार्ता
मुपश्रुत्य यद्दाक्षिणात्यो मानं तदीयं परिमातुमिच्छन् काश्मीरदेशायजगाम हृष्टः श्रीशंक
रो द्वारमपावरीतुं ५८ द्वारं पिनद्धं किल दाक्षिणात्या न संति विद्वांस इतो हृदंतः तां किंवदं
तीं विफलां विधातुं जगाम देवीनिलयाय हृष्यन् ५९

वेतिमं श्रुतमिच्छन् द्वारमुद्घाटयितुं काश्मीरदेशाय जगाम। ५८ किलेति प्रसिद्धं दाक्षिणात्यं द्वारं
पिनद्धं यत्तद्धि हमस्मो दाक्षिणात्या विद्वांसो न वसंतीति किंवदंती जनश्रुतिं विफलां विधातुं जगाम सः ५९

शं.वि. उ. २५९

वादिसमूहाएवगजेंद्रास्तेषां दुर्मदस्य वादिभिर्पी दुर्गर्वेणसम्पर्कर्षेतित यामवासौ श्रीमच्छंकरदेशिकेंद्र ल
ताणाम गेंद्रः सर्वार्यविद्यापात्यतोहे वादिहुः शाठगजाः दूरंगछत किं करोतीति वसंन्यासलक्षणाद्दंष्ट्रापुष्यो
वेदांतलक्षणावहद्धनाम्रयो भेदस्मवद्धूतप्रतिपादिकं यस्खलक्षणावनं भद्रत्ती त्यध्वनिस्संश्रावयन्निति
व्यवहितेनान्वयः शार्दू० ६० केरटतटगताङ्गजगंडतटप्रांतभागाद्दुद्धमितमदसौरभलुब्धैरलिभिः संभ्र

रभसारभर १

वादित्वात्तगजेंद्रदुर्मदघटादुर्गर्वसंकर्षेण श्रीमच्छंकरदेशिकेंद्रमृगराड्द्रापातिसर्वार्यवित्त
दूरंगच्छतवादिद्रुः शाठगजाः संन्यासदंष्ट्रापुष्यो वेदांतारुवनाश्रयपल्लदपरद्धूते वनं भद्रतीति ६०
केरटतटोत्वातमदसौरभसारभरस्खलद्दलिसंभ्रमत्कलभकुंभविजृंभिवलः हरिरिववनभुकाननमद
दतेगजान् कुंजरानपिखलुनाद्विगोचरपतीहपतीर्हतकान् ६१ संश्रावयन्नध्वनिदेशिकेंद्रः श्री
दत्तिणद्वारमुपप्रपेदे कवाटमुद्घाटयनिवष्टकामं ससंभ्रमं वादिगणोन्यरौत्सीत ६२

मतिगजकुंभविजृंभिसुरहुलं यस्य सत्सिंहो यथा तद्वत् न्यालान्मदरतवर्जितानुगजोध्वनाद्विगोचर
पतिनप्रतिगणात्ततथलोकपतिनिर्दितान् कुत्सितजनान्नाद्विगोचरपतिहपतिहपदशभिर्नजोभज
जलागरुन्नकुंटकंमुनिग्रहकारणैवैः कृतपतिर्वदकोकिलंकं ६१ इत्येवं मार्गे संश्रावयन्नदेशिकेंद्रः श्री
दत्तिणद्वारभूमिंप्राप्तवान् ततः कवाटमुद्घाटयन्नेवइष्टकामं ससंभ्रमं तवादिगणो निरोधतवान् ॥
६२

अथ निरोधनानंतरं सर्वादिगणो देशिकमुवाच एवं बहुसंभ्रमात्किपाकिमर्थे बहुसंभ्रमस्त्वं किं पाकयसीति वा
पदत्रकार्यं तत्कथ्यतां पत्तन्नदीप्सितं कर्तुं संभ्रमः सम यो न भवति ॥ ६३ ॥ पः कश्चित्परीक्षितुं मायातिस्म का
मगाछतुपत्तोहमखिलवेद्याणविपिन्नमाविदितनास्तीति भवान्वक्ति चेत्तर्हि हे समुन्नतीच्छापरीक्षां दत्वा देवता
लयं व्रजेः ॥ ६४ ॥ एवं श्रुत्वा परीक्षां दातुमवस्थितः श्रीशंकराचार्यं प्रति कणादमतानुयायिः एकस्ती प

अथाब्रवीद्वादिगणाः स देशिकं किमर्थमेवं बहुसंभ्रमक्रियापदत्रकार्यं तदुदीर्यतां शनैर्न संभ्र
मः कर्तुमलं तदीप्सितं ॥ ६३ ॥ पः कश्चिदेत्य तपरीक्षितुं वेद्यादिखिलाविदितं नास्ति ममाग
इत्थं भवान्वक्ति समुन्नतीच्छा दत्वा परीक्षां व्रज देवतालयं ॥ ६४ ॥ षड्भाववादी कणभुङ्मतानुया
यिः पप्रच्छ तत्रैयरहस्यमेकं संयोगभाजः परमाणुयुग्माज्जातं हि सूक्ष्मं द्व्यणुकं मतेनः ॥ ६५ ॥
यत्स्यादणुत्वं तदुपाश्रितं तज्जायेत कस्माद्वद सर्वविच्चेत् नो चेत्प्रभुत्वं तव नानुमेतः सर्वज्ञ भा
षां विहितां कथं ते ॥ ६६ ॥

रहस्यं पप्रच्छ तं विशिनष्टि द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाः षट्
भाव इति वादी रहस्यमेवदशाप्तिसंयोगभागिनः परमाणुद्वयात्सूक्ष्मं द्व्यणुकं जातमिति नो मतं
॥ ६५ ॥ द्व्यणुकाश्रितमणुत्वं यस्मात्तत्कस्माज्जायेतेति वदयादि त्वं सर्वज्ञो नो चेत्तव प्रभुत्वं वनुमेतेत वाग्वि
षारचितां सर्वज्ञभाषां ब्रुवंति न त्वयैतत्त्वं सर्वज्ञोसीत्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६६ ॥ ६६ ॥

शं॰वि॰डि॰ परमाणुद्वयनिष्ठायाद्वित्वसंख्यासातस्यद्व्यणुकगतस्याणुत्वस्यकारणमितिमात्राज्ञोश्रीद्व्यणुकरेणुक
यितेसतितद्वचनंप्रपूजकणादलक्ष्मीस्वयमेवनिवृत्तिंगता ३० ६७ तदनंतरंभुमध्येगौतममतानाश्र
२६० यत्त्वात्तार्वोनैयायिकास्तदहंकणादगृहाद्गौतमपदेमुक्तेर्विशेषवदयदित्वंसर्वज्ञोनोचेत्सर्वविद्वेत्व

त्रा१ 502 नैर

याद्वित्वसंख्यापरमाणुनिष्ठासैकारणंतस्यगतस्यमात्रांकृतीविनेतद्वचनंप्रपूज्यस्वयं
निवर्तिष्टकणादलक्ष्मीः ६७ तत्रापिनैयायिकास्तार्वःकणादयद्वाश्चरणापदेः
मुक्तेर्विशेषवदसर्वविच्चेन्नोचेत्तनिज्ञोत्पजमर्वविद्वे ६८ अत्यंतनाशात्मगुणसं
गतेर्याःस्थितिर्निर्भोवत्कणभक्षपदे मुक्तिस्त्वदीयेचरणाक्षपदेसानंदसंवित्सहिता

दा

प्रतिज्ञातत्वज० ६८ एवमुक्ताचार्यस्त्वाहकणसंबंधस्यात्यंतनाशेनभोवद्याःस्थितिःसाकणादप
ग देमुक्तिःत्वदीयेगौतमपदेनसोत्यासंगतेरत्यंतनाशेनभोवत्स्थितिरानंदसंवित्सहितामुक्तिरि
त्यर्थः ६६ । ६८ ॥

रामः
२६०

पदार्थभेदस्तु स्फुट एव सिद्धः कणादमते सप्त पदार्था गोतममते तु षोडश तथा च कणभुक्तंत्रे द्रव्य गुण कर्म सामा
न्य विशेष समवायाभावः सप्त पदार्थाः तथा गोतमीयमपि प्रमाण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टांत सिद्धांतावय
व तर्क निर्णय वाद जल्प वितंडा हेत्वाभास छल जाति निग्रहस्थानानां तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगम इति सर्वज
गन्निमित्तकारणम् तु ईश्वरस्याकणाद पक्षवदेव दृष्टं तु दितसति स ईशवादीनेपापिकोपि विरोधात् न्यवर्ततन
निरत ७० ततस्तु सांख्यः प्राहास्य मूल प्रकृतिः किं स्वतंत्रा जगत्कारणमुत चिद्धिष्ठितेति सर्वज्ञत्वात्स्वेदनो

पदार्थभेदः स्फुट एव सिद्धः स्यलपेश्वरः सर्वजगद्विधाता सईशवादी नुहितैर्भिनद्यनैष्पापिकोपि
न्यवर्तत् द्विरोधात् ७० तं कापिलः प्राह च मूलयोनिः किं वा स्वतंत्राविदधिष्ठिता वा जगन्निदानं
वद सर्ववित्वान्नो चेत्स्ववेशास्तु वदुर्लभः स्यात् ७१ साविश्वयोनिर्बहुरूप भागिनी स्वपरस्वतंत्रा त्रि
गुणात्मिकास्मति इत्येव सिद्धां तगतिं तु कापिली वेदांत पक्षोपरतं त्वताम ता ७२ ततान दत्तोन्य
रुणोन्ससर्गवादित्वा परीत्वा व्रजधाम देवाः वेधास्तु यासं प्रपिताः प्रथिव्यां वाह्यार्थविज्ञानवस्तून्य

वेद्य वेशास्तु वदुर्लभं स्यात् ७१ एवमुक्तो आचार्यः प्राह सा विश्वयोनिः सत्वरजस्तमोभिर्गुणैः त्रयात्मिका स्वतंत्रास
ती वहुरूप भागिनी जगन्निदानमिति तु कापिलीं सिद्धांतगतिं वेदांतपक्षोत्वस्याः पर्यंत ज्ञताम ता ७२ ततस्तदनं
तरं त एव वाह्यार्थविज्ञानस्य नवादिः पृथिव्यां प्रथिताः सगर्वास्ते ज्ञातिक वैभाषिक योगाचार माध्यमिक मतावल
विनो बौद्धाः परीत्वा हत्वा देव्याधाम व्रजेति नाद कुर्वति नाद कुर्वंतानिरोधर्ह तदेवं तत ७३

पृदित्वं देवताल पंविवत्तुरूकाहिंद्विविधो पोवाह्यार्थस्तदंतरं त्वपावाच्यंविज्ञानवादस्य च भवतो वेदांतत्वादिनामताल्लिं
विभेदके मितिब्रूहितत: परंब्रज ७४ एवमुक्ते स्वाचार्यजेवाचस्तो त्रांतिक: सर्वमपिवेद्यमनुमानगम्यं वक्ति वैभाषिक:
स्तुतत्सर्वं प्रत्यक्षगम्यं वक्ति न पो: सौत्रांतिक वैभाषिक पो: पक्षयोपो: ज्ञानभग्नरतासमानावदनवेद्यविषयो:
भेदालिंगवेद्यत्वाद्विवद्यत्वरूपाविशेष: किंपान्नविद्यतइत्यर्थ: ७५ विज्ञानवाद्यपंविज्ञानानाज्ञाणिकत्वं

वाह्यार्थवादो द्विविधस्तदंतरं वाच्यंविवत्तुर्पदिदेवतालपं विज्ञानवादस्य च किं विभेदकं भवन्म
ताब्रूहि तत: परंब्रज ७४ सौत्रांतिको वक्ति हि वेद्यजातं लिंगाधिगम्यं त्वितरा द्विगम्यं तयोस्तपोर्भे
गुरता विशिष्टाभेद: किंपान्नवदनवद्यभागी ७५ विज्ञानवादीक्षणिकत्वमेषामंगी चकारापिव
हुत्वमेष: वेदांतवादी स्थिरसंविदेकं संगीचकारेति महान्विशेष: ७६ अथाक्षवी द्विवसनानुसा
रीरहस्यमेकं वदसर्वविद्यं पदस्तिकायपंतरप्याद्वाव्यतां किमतास्मिन्वद हेशिकास्तु ७७ तत्राह
देशिकेश्वर: शृणुरोचतेत्र जीवादिपंचकमभीष्टमुदाहरंति तच्च वाच्यमितिजैनमते प्रसक्तं पद्य
स्तिवाद्युमपरं कथपास्मतन्म ७८

वहुत्वं चांगीचकारस्ययंवेदांतवादीतु स्थिरमेकं ज्ञानमित्यंगीचकारेति म
हान्विशेष: ३६ ७६ प्रयदिगंबरानुसारीजगाद पद्दिलं सर्वज्ञस्त दे कं गुह्यं वद किं तदिति तत्राह का पद्गत्तरशे
दीपषां तेषां चपादास्मिन्जैनमतेऽस्तितस्मिहेशिका प्रवदेऽ७७ ते: जीवास्तिकाय: प्रदत्तास्तिकाय: ध
र्मास्तिकाया धाकाशास्तिका पद्गतिशाव्देवाच्यजीवादिपंचकमभीष्टमित्युदाहरंतीतत्र ष्टम काप्रशस्तजे

एवं वेदवाह्यवादिगणे तु दत्तोत्तरे सति वाद्यिजैमिनिमतावलंव्यध्वरमीमांसको जगाद जैमिनीयमते शब्दः किंस्वरूपः किं शब्दार्थ माह द्रव्यं गुणो वेति तयावशब्दस्वरूपमुक्तो ततो व्रजत उ० ७९ नित्या वर्णा व्यापकाः श्रोत्रेन्द्रियवेद्या पावद्रूपं शब्दजालं तच्च नित्यं द्रव्यं व्यापीति जैमिनीयाः पुरुष वन्दरस्त्वेवं तं जैमिनीयं देशिकेन्द्रः श्रोत्रवान् शालिः ८० सर्वेष्वपि शास्त्रेषु प्रत्युत्तरं दत्तवंतं श्रीशंकरं तं वादिनः सम्यक् पूजयन् द्वारं समुद्घाटन मार्गे

दत्तोत्तरवादिगणे तु वाह्य वमाणक श्चित्किल जैमिनीयः शब्दः किमात्मा वद जैमिनीये द्रव्यं गुणो वेति ततो व्रजत्वं ७९ नित्या वर्णाः सर्वगाः श्रोत्रवेद्या यावद्रूपं शब्दजालं च नित्यं द्रव्यं व्यापी त्यब्रुव जैमिनीयास्त्वेवं तं श्रोत्रवान् देशिकेन्द्रः ८० शास्त्रेषु सर्वेष्वपि दत्तवंतं प्रत्युत्तरं तमभ्यर्च्य पंसे द्वारं समुद्घाट्य दर्द दुष्टमार्गे ततो विवेशांतरभूमिभागं ८१ पाणौ समुनंदनमस्य सावलंब्य विद्याभद्रासनं तद्वरोढुमनाः प्रचाल प्रचातरा विधिवच्च विबुधानगणपमाचार्यशंकर मवोचद्दनंगवा चा ८२ सर्वज्ञताते त्रिपुरे वयस्मात्सर्वज्ञपर्यवे हि भवान्नचेत्ते विरंचिरूपो तरविस्वरूपः शिष्याः कपंस्याप्यपितामसाक्षिस्त्वः

वेददुस्तरदनंतरमंतरभूमिभागं विवेश उ० ८१ हस्ते सनंदनमसावचलंब्य तद्विद्याभद्रासन‌नमारोढु मनाश्च चाले तस्मिन्नंतरे विधिवच्च विबुधानगणप श्रीशंकराचार्यमशरीरवाचा शारदा वोचत दंड० ८२ यद्वावतह्रदाह यतिते सर्वज्ञताया संशयो नास्ति यस्मात्पूर्वमेव सर्वत्र परीक्षां प्राप्नोति यदि भवान् सर्वज्ञो ना भवत तर्हि विरचीःरूपांतरं यस्य स चासौ विश्वरूपः अपितामगरणीस्त्वं शिष्यः कथं स्यात् उ० ८३॥८३॥८३॥८३॥८३॥८३॥

ज्ञ तेवा।

पद्यप्येवंत्त पापिपीठाधिरोहे केवलं सर्वहेतुर्नभवेद्यपितु पत्निप्युद्धतापि मातेत्नि नवेत्येतद्विचारणीयमतः त्व णमात्रं त्वतिष्टसा हसंमाकुरुष्टं ॥ ८४ एवकोटिद्वयमुक्तोत्तरकोटिसाधपतित्वं पतापतिधर्मनिष्टः स्म त्नंगनाः सम्यगुपभुक्ताकामकलारहस्यप्रवीणतापात्रमम्भूरतर्ट्टेद्दशापदमारोढुमेवंभूत स्पत्तव पोग्यता कथमपि नात्नियतः सर्वज्ञ तेवविमलतापीहमरोहेहेतुः ८५ एवमुक्तः श्रीशंकर उवाचनेति ब्रह्मपिन

हिं। हा।

त तिः। नुः

सर्वतेवैवन्नहेतुर्पीठाधिरोहे पत्निशुद्धताच मातेस्तिवानेतिविचार्यमेतंतिष्टत्वणंत्वंकुरु साह संमा ८४ त्वे चांगनाः समुपभुज्यकलारहस्यप्रावीण्यभाजनममपतिधर्मनिष्टः आरोढुमीदृश पदंकथमर्हतातेसर्वज्ञतेवविमलत्वमपीहहेतुः ८५ नास्मिंछरीरेकृतकिल्बिषोहंजन्मप्रभृत्यंबन संदेहहे त्विधा हिदेहांतरसंश्रयाद्यन्नतेनलिप्पतहिकमीणान्यः ८६ इत्युनिरुत्तरपदांसविधापदे वीसर्वज्ञपीठमधिरुह्यनंदहसम्पः संभाजितामवदमौविबुधैश्चपणागार्ग्यकहोलमुख्यैरपिपाज्ञ

त्वैर्दि

वा।

संदिहेवाप्पत्र संदेहोनास्तीतिकिमवज्ञाप्यामित्यनुशयेनसंवाधपतिहेवेतिपतुत्वंचांगनाइत्यादितत्प्र णुपत्नेसंदेहांतरसंश्रयाद्विहितंतेनकर्मणान्यापदेहोनलिप्पतलोकेशास्त्रप्रसिद्धंचेतत्त्व ९० ८६ सर्व सत्वापंडितेभ्यश्चपूजितोऽभवत्तपपागार्ग्यकहोलादिभिश्चपाज्ञवल्क्यस्तद्धत्वा।८७।। ८८।। ८९।। ९०।

506

अथ भगवत्पादस्य शारदापीठवासं वर्णयति वादेन प्रादुः प्रकटतां गता विनोदा येषां ते च ते प्रतिकथनस्य धियः प्र
तिवादिपंडितामंडनमिश्रप्रमुखाणां सेनाः सांकेपोवादस्तत्र येषु दुर्वीयस्तर्कः प्रतिज्ञा तत्तत्वेर्थकारणोपपत्तितस्तत्त्वज्ञाना
यैमूहस्तवर्देरसु न लन्तानोस्तेषामपकारो तिरस्कारस्तैरभिः स्वतंत्राभिर्घोटीभिः प्रोक्तिभिः समस्तगुणशालित्वेनात्य
न्तसंभावितोस्मिन्पीठवस्तुमहोपोगपङ्क्तिस्फारे स्पाविशालपावावाऽमोघश्लाघयामसफलप्रशंसपासर्वज्ञो

मा२१

वादप्रादुर्विनोद्प्रतिकथनसुधीवादिदुर्वारतर्कन्यक्कारस्वैरधाटीभरितहरिदुपन्यस्तमहानुभावः
सर्वज्ञो वस्तुमर्हस्त्वमितिविहमतः स्फारभारत्यमोघश्लाघाजोघुष्यमाणो जपति पतिपतेः शारदा
पीठवासः ८८ कुत्राप्यासीत्प्रलीनेन्द्वणचरणकथाकापिलीकापिलीना भग्नाऽभग्ना गुरूक्तिः
क्वचिदजनिपरं भट्टपादप्रवादः भमावापागकाणादजनितमथा भूत्तवागमदवार्ता इहोंत ब्रह्मविद्यागुरूवा
दकथाइंदुमेदीधमतः ८९

घुष्यमाणाभ्रंशं घुष्यमाणपतिपतेः श्रीशंकरस्य शारदापीठवासो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते स्फारं प्रथातत्याभा
रत्या मोघश्लाघया जोघुष्यमाण इति वा १८८ किं च इंदौ ते रुद्धतेवादिभिः सह ब्रह्मविद्यागुरोः श्रीशंकरस्य
वासे लत्तणं प्युतरकथापांडुइंदुमेधीर्धिमेर इति शब्दादीह्वाणचरणस्याक्षिपादस्य गौतमस्य कथा क्वापि प्रकर्षेण
लीना आसीत् त्याकापिली कपिलकथा क्वापि लीना आसीत् या पूर्वं मभग्ना पि प्राभाकरोक्तिर्भग्ना आसी
त् भट्टपादप्रवादः परं केवलं क्वचिदपि समावजनि प्रादुर्भूतः किंचाथतपापातंजैः काणादैरस्य जनितं पन्मतं तत्त द
भिर्माणमदवार्ता भूतवाग्न्वृत्तवा आसीत प्रसमवागितिवाभूत तस्मादापिशाचा दौ जेतो क्वीवत्रिपूर्वितप्राप्त
रतत्तमसत्पेदेवपान्यतरत्तमतिमदिनी ८९ श्रीमच्छंकरापचापोपनमत्त॥ ८९ गंगाजीसही॥

शां·वि· किंच पाषंडुसंघाताम्भोधकारध्वंसैककर्म्मपस्त्पतिप्रतेः शारदापीठवासेजपतितस्तित्तिकाणाद: प्रवादः कनकापीत्पर्ध: का 508
ङि· पिकवत्तपणकविद्यतिराहतव्याख्यानं ९० ततःशांपीठारोहणानंतरं दिविषदध्वनिदेवमार्गेत्वरितंस्फटिती पुत्तम
२६३ त्यधुरंधरं दुंदुभिनसत्पकुञ्चरितानां देवानां हस्तप्रांतभागेराहतःप्राप्तमेतातं ताडितोदुंदुभिर्ध्वमतः स्निधवः स

काणादः प्रवादःकेचकपिलस्त्वः क्वापिपादप्रवादः क्वाप्यंधायोगकंथाकगुरुरतिलघुक्वापिभादृप्रघट्टं
कहताहतवार्त्तासपणकवित्यतिःक्वापिपाषंडषंड ध्वांतध्वंसैकभानोजपतिपतिपतेः शारदापीठवा
से ९० ततोदिविषदध्वनित्वरितमघ्वराशाविधीधुरंधरसमीरितत्रिदशपाणिकोणाहतः प्रस्फुधहरिदं त
रं स्वरमैरध्वमत्तिंधुभिर्घनारवप्रमयवंधुभिर्दुंदुभिः ९१

घनोघनः

मुद्रापैघनाघनोमेघस्तस्यघनीमतानां स्वाणांशाब्दानांप्रमयवंधुतिस्तल्लैः स्वराणामत्तिशापेहरितांदिशां
मंतरमंतरालमरुधरोधितवान्पद्यी ९१॥ ॥९१॥ ९१ ॥९१॥

509

प्रयाणं तं रहधाम्भुजोदेवाः पुलोमजापाः शच्याः संपतके शभरस्वहनेकतिचिद्दिवसानि प्रपगार्भकमपगते पृद्धि कसतत पुष्पकेपथास्यात यागुरोः श्रीशंकरस्याधिरसिकल्पवद्धपुष्पाणि हर्षेणाभ्यवर्षन्समपकवृष्टिं कृत्वं वततः पुष्पतातमाः ९२ इत्येवमतितुष्टोमुनिः श्रीशंकरः सर्वज्ञपीठमध्यस्तदुपरि स्थित्वा तदपि निजमतस्य गुरुता

९२

कचभरवहनेपुलोमजापाः कतिचिद्दहाम्यपगर्भकं यथास्यात गुरुशिरसितथासुधाशनाः स्वलरुकुशुमान्यपहर्षिताम्यवर्षन् ९२ इतिमुनिरतितुष्टोम्युचस्सर्वज्ञपीठं निजमतगुरुतायेनापुनर्मीनहेतोः कतिचनविनिवेशपायर्शेष्य गाम्भमादौमनिरथवदरीसंप्रापकैश्चित्स्वशिष्यैः ९३ हि वसानिनापतत्रकतिचित्सचपातंजलतंत्रनिष्टितेभ्यः कृपयोपदिश्यास्वसूत्रभाष्यविजितत्याजितसर्वदर्शनेभ्यः॥९४॥

पेश्रेष्ठ्यापनपुनर्मीनहेतोरयानंतरं कतिचनसुरेश्वरादीनस्वशिष्यं गाम्भमादौ विनिवेशपायत मुनिर्वदरीवदरिकाश्रमं कैश्चित्स्वशिष्यैः सहितः संप्राप मालिनी ९३ अथतत्र पत्कृतवासत्वादाह तत्रवदरीपास्वश्री शंकराचार्यो विजितास्वतत्याजितसर्वदर्शनाश्रुतितततथाभूतेभ्यः पातंजलपुराणनिष्टितेभ्यः कृपया स्वकृतं भाष्यमुपदिशन्स्न्कानिचिद्दिवसानिव्यतिक्रांतवानेवशांतंमालिका ९४॥

उदु

शं॰ दि॰ डि॰ २६८

दुर्दुरराजस्य चंद्रमाः किरणप्रकरः किरणकलापस्तद्वत्प्रचुरः प्रसरो यस्य तथाभूतं यशो यस्य स पतिरादस्त्री शंकराचार्यस्त्वमपमात्मप्रचुरं समयं शोभमवगमय यन्सदयं सुधियां हृदयं रमयन्सन्नितरां स्थाः भो ॥ तोटके ॥ ९५ उपसंहरति एवंप्रकारैः कलिकल्मषघ्नैः श्रीभैरवीरैरुज्वलकीर्तिराशिर्बिवावतारस्य हिमांशु शालेव तस्य माधवती पुरिति योजना व्याख्यानकी ॥ ९६ ॥ श्रीशंकराचार्यो भाष्यादिकरणैः सुधियां कृतेनिरतिशयं श्रेयं संपादितवानित्याशा

उदु

सदयं

नितरां पतिरादुर्दुरराजकरप्रकरप्रचुरप्रसरस्तु यशं त्वमयं समयं गमय न्नरमयन्हृदयं सुधियां भो ॥ ९५ ॥ एवंप्रकारैः कलिकल्मषघ्नैः शिवावतारस्य भो श्रीरित्रै द्वात्रिंशदस्तु ज्वलकीर्तिराशेः समाधवती पुः किल शंकरस्य ॥ ९६ ॥ भाष्यं भष्य सुशीलेर कलिकलिमलध्वंसकेवलसमस्तं हेता हंतासमंतात् कुमतिनतिकृतां खंडितापंडितानां सद्यो विद्योतितात्मा विपथमथनैर्मुक्तिपद्यानवद्यां भ्रपात्मप्रावुधानामधिकतरमितः शंकरः किं करोतु ॥ ९७ ॥

येनाहं भाष्यमिति सुशीलैः भष्यं कलिमलविनाशकं केवलस्यस्यमलं चैतेनं भाष्यमकलिकृतं हंतेति हर्षे कोमलाम् अज्ञोवा कुमतीनां नमस्कारैः कृतानां पापंडितानां हंता समंतात् खंडिता एवं च विपथमथनैरसावनवद्यां मुक्तिपद्या मोहपद्धतिः सद्यो विद्योतितात्मा तस्मादेव कर्त्ता शंकरः इतोऽधिकं श्रेयः पुनः किं करोतु तस्याभावादित्यर्थः ॥ श्रं ॥

२६८

किंच हे तत्पाखपेहर्षेनात्रिजगत्यांत्रिलोक्यां पानिमंदराद्रीनितत्तुल्येरामभंताह्लोभमेनेर्प्राशांतांभरैर्भोरैरतिशये
वर्णकारुणाणामृतस्य निर्झरःप्रवाहः शंकरयोगिनासुकृतिनां दैन्यपलवल्लणोग्निःप्रस्यतांनीतोतस्मेनाधुनातःपरंसौ
रम्यं हो गंधांकिमारभ्यतांतत्वेंदुभाखंडदुज्योत्स्नापटीरखंडनहीरावत्रेविहरन्नीहारखलतुषारंशार्दूलं ०९८

हे ताशोभिप्रप्रशोभैःतुजगतीमंदारकुंदेंदुभा मक्ताहारपटीरहीरहृदय ग्नीहारतारारति
भैःकारुण्यामृतनिर्झरैःसुकृतिनांदैन्यानलः प्रस्यतांनीतःशं करयोगिनाकिमधुनासौ
रम्यमारभ्यतां ९८॥ प्राक्रांतानिदिगंतराणिपशसासाधीप शाभूपसा विस्मराणिदिगंत
राणिरचितान्यत्यद्भुतैःक्रीडितैःभक्ताःस्वापितभुक्तिमुक्तिकलनोपायैःकृताथीकृता भिक्ष
स्वापतिनाविमन्यहधुनासौजन्यमातन्यतां ९९

किंच साधी यशावादरेणातिहृढेनभूपसापशसादिगंतराणिप्राक्रांतानिव्याप्तानि॥प्रतेवादपानेदसा
धाविति वाटशब्दस्य सा धात्र्श्रः वाढंदृढ प्रतिज्ञ पादितिमाहिनीतपात्यंतमाश्चर्य रूपपतिमानुषेः क्रीडिते
दिगंतराणिविस्मयशीलानिरचितानितु याश्च भक्ताःस्वस्वापितभोगमोक्षप्राप्त्युपायैः कृताथीकृतास्त
स्मादेवकृतवत्तापतिराजनाधुनेतोन्यत्सौजन्यंकिमातन्यतां ९९

ग्रं॰वि॰ डि॰ २६५

पारकांह्रीस्वरोपितापस्तस्यरोपितपरष्वीतापसः पारकांह्रीत्यमरः केदारकं प्रापत्तं विशिनष्टि प्रापद्दह्ना 512
रकं सेव्यमानानामतुलापाः स्वस्तेर्विस्तारकं पापदावाग्निपरितापस्य संहारकं स्फुरणी १०० तत्र केदारके
प्रतिशीतेन पीडितशिष्यसमूहस्य संरक्षणार्थमतुलस्वभावः प्राशीस्त्वकर्तृप्रधानः श्रीशंकरावा

पारकांह्रीस्वरोप्यापद्दहारकं सेव्यमानातुलस्वस्तिविस्तारकं पापद्रावानलातापसंहारकं
योगिवृंदाधिपः प्रापकेदारकं १०० तत्रातिशीतार्दितशिष्यसंघसंरक्षणपातुलितप्रभा
वः तत्केदारकं प्रार्थ पतेस्म वृंदकलाधरातीर्थकरप्रधानः १०१ कर्मंदिवृंदपतिनागिरिशो
र्थितः सन्नतत्रवारिहारि सवपद्रारविद्रात प्रावर्तयत्स्वयपतीपत्तिनाथकीर्तिपाद्यामि
तत्रसमद्दवतितप्ततोया १०२

त ापेक्ष्यं वृंदकलाधरान्महादेवात्तत्केदारकं प्रार्थ्यपामास उपजा
तिः १०२ कर्मंदिवृंदस्याभिक्षुसमुदायस्यपतिः श्रीशंकरस्तेन प्रार्थितः सन्गिरीशः शिवः सततप्ततोपल
हरीनदीस्वरयारविंदात्स्रवतिवाव्यपातप्ततोयापूतिनाथ कीर्तिविस्तारपंक्तिः प्रद्यापितत्रसमं उछ २६५
तिसमुच्चसतीतिवावसंततिलका १०२॥

५१३

इत्येवंकृतं देवकार्यं प्रनतेन नमीशावतारं श्रीशंकरं तुंगमुन्नतं कैलाशगिरिशृंगं प्रतिनेतुं ब्रह्मेंद्राद्यः सुरसमुदा
यप्रवीणाः ऋषिसंघैः सिद्धैश्च सहिताः प्रजग्मुः मालिनी १०३ आगत्य यत्कृतवंतस्तदाह विद्युद्वल्लीनां निपुणै

इति कृतसुरकार्यं नेतुमाजग्मुरेनं रजतशिखरिशृंगं तुंगमीशावतारं विधिशतमखवंद्योपेंद्रवाय्वग्नि
पूर्वाः सुरनिकरवराणाः सर्षिसंघाः ससिद्धाः १०३ विद्युद्वल्लीनिपुतसमुदारब्धपुद्गैर्विमानैः संख्यातीतैः
सपदिगगनाभोगमाछादयंतः स्तुत्वादेवंत्रिपुरमथनं तेपतीशानवेषमं दारात्थैः कुसुमनिचयैरभ्युव

लीनैः समग्रतारध्वपुष्पैः विद्युद्वल्लीनिपुतंतत्तुल्यैरिति पावत तत्त याभूतैः संख्यारहितैर्विमानैः सपदित्तत्व्रप्राभो
गंपूर्णगगनमाछादयंतापतीशावेषत्रिपुरमथनं महादेवंस्तुत्वामंदारोत्थैः पुष्पसमुदायैरब्धेपतत्रब्रसाह्यादेवाः प्र

ॐ विकृतवंतमरुतस्तता ९.८

श्री·वि·
टि·
२६६

पदस्तुवंस्तदुदाहरतिआद्यः सर्वकारणभूतोदेवः द्योतनात्मकः सकलदेवादिजगद्दहनलोपकः वलितंगरसि
तंविषसमुद्रमथनादुत्पन्नहालाहलाख्यं येनसपुनस्सकामदहनः पुरारातित्रिपुरसंहारकर्ता विश्वोत्पत्तिलय
कारणंत्रिनेत्रोमहादेवो पदर्थं वेदमपोदास्यापनार्थं भूमिंप्राप्तस्तदधुनाहे संसृतिनिवारकवर्तते संपन्नंततत
स्मादधुनासपदिद्राग्हेगिरिशास्मात्त्रियार्थं स्वर्गमापाहि शिखरिणी० १०५ विकसद्विनपप्रधानानांसुमन

भवानाद्योदेवः कवलितविषः कामदहनः पुरारातिर्विश्वप्रभवलयहेतुस्त्विनपनः पदर्थंगांप्रा
प्तोभवमपनयतंतदधुनातद्यापाहिस्वर्गंसपदिगिरिशास्मात्त्रियकृत्ते १०५ उन्मीलद्विनपप्रधा
नसुमनोवाक्यावसानेमहादेवे संभ्रमंनिजपदंगंतुमनः कुर्वतिशैलादिः प्रमथैः परिष्कृततवपु
स्तस्योपरलन्नाणद्रुत्ताशारदवारिदुग्धवरटाहंकारहुंकारकृत्ते १०६

स्वीकृत २

सोदेवानांवाक्यसमाप्ते उन्मीलतोविनपप्रधानसुमनोवाक्यस्येतिवामहादेवे श्रीशंकरे स्वीकृतसंभ्रमेनि
जपदंगंतुंमनः कुर्वतिसतिप्रमथैः रुद्रगणैः परिष्कृतंभूषितंवपुर्यस्य शैलादिः रत्नानंद्योरबालवपत्नतद्वाणा
कृशीशंकराचार्यस्यामतेतस्योतंविष्टिनाष्टिशारत्कालीनजलस्यवरटापाहंसपोषिद्स्याहंकारस्यशोल्ला
हे [illegible] भावस्यहुंकारः कृतंभर्त्सनंकृतंतेभोपिभ्रान्तः रत्ययेः हंसस्यपोषितस्याहंरटेत्यमरः शा
र्दूलविक्रीडितं० १०६

514

शं.दिं. प्रथयंतं पादितसमस्तसुरकार्यमस्य श्रीशंकराचार्यस्य स्वधामायोहताणं वर्णपतिरिंद्रोपेंद्रप्रधानैस्त्रिदशपरिवृढैर्दैवा
धिपैः स्तूयमानः पुनश्च दिविभवैः पुष्पैरर्च्यमानः कमलजेन ब्रह्मणा दत्तो हस्तावलंबो यस्मै सः प्रसन्नश्च इष्टेव पमंनं
२६७ दिनं समारुह्य प्रकटितजटाजूटचंद्रावतंसोपेनमस्तमृषिभिः समुदितः प्रालोकशब्दं वंदिभाषणाशंस्वेव
तृतीयं धाम प्रतस्थे आलोकस्तु पुमान्न चौनदर्शनेवंदिभाषणाइतिमेदिनी १०७ जीवन्नेव विमुच्यते पदुक्तिं व
त

इंद्रोपेंद्रप्रधानैस्त्रिदशपरिवृढैः स्तूयमानं प्रसन्नैर्दिव्यैरभ्यर्च्यमानः सरसिरुहभुवा दत्तहस्तावलं
वः आरुह्यो त्ताणमग्न्यं प्रकटितसुजटाजूटचंद्रावतंसः श्रृण्वन्नालोकशब्दं समुदितमृषिभिर्धा
मनैजं प्रतस्थे १०७॥ इतिश्रीमाधवीयेतत्क्षारदापीठवासगः संक्षेपशंकरजयेसर्गः पूर्णोः
विषोडशः॥१६॥ श्रीशंकराचार्यायनमः श्रीगुरुचरणकमलेभ्योनमः रामचंद्रायनमः

स्वाहृपंतारकं प्रुत्वा तत्र द्विजराजसंश्रितपदं भाष्याधिपस्यात्मदं वेदांताम्तपुत्रकं ठममलैर्हंसैः सदासेवि
तभोगपासंगविवर्जितं पतिवरं नौम्यद्भुतं शंकरं पांडवेष्वाहितारेशप्रमितेष्वभवत्सरेष्वावलेशितपंचम्या
सिंहे सिंहागुरावयं १०७ इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवालगोपालतीर्थश्रीपादशिष्यसारस्व
तजात्यंतर्गतदत्तवंशावतंसरामकुमारसूनुधनपतिसूरिविरचितश्रीमच्छंकराचार्यविजयडिंडिम
षोडशसर्गः १६॥ प्रपष्ठमसंवत्सरेमासोत्तममासेमासे मार्गशिरमासेशुक्लपक्षे चतुर्दश्यां वृहस्प
तवासरे संवत १८९६॥ समाप्तोयपुस्तकं लिपिकृतं चतरुब्राह्मणमस्क्रापुरमध्ये॥ जयंतीदत्त॥ समाप्तम २६७

515

PUNJAB UNIVERSITY
LIBRARY

461